

YENİ UYGUR BİLMECELERİ ÜZERİNE SÖZ DİZİMSEL BİR İNCELEME

Gülin AKDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: DOÇ. DR. ÖZGÜR AY

UŞAK

Aralık, 2019

YENİ UYGUR BİLMECELERİ ÜZERİNE SÖZ DİZİMSEL BİR İNCELEME

Gülin AKDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: DOÇ. DR. ÖZGÜR AY

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2019

ÖZET

YENİ UYGUR BİLMECELERİ ÜZERİNE SÖZ DİZİMSEL BİR İNCELEME

Gülin AKDEMİR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2019

Danışman: Doç. Dr. Özgür Ay

Bilmeceler, halkın içinde yaratılan, halk tarafından beslenen ve halkın kültürünü, geleneğini, yaşayış tarzını ve kültürel değişimlerini, nesilden nesile sözlü gelenek içerisinde aktararak varlığını sürdüren en önemli sözlü edebiyat türlerinden birisidir. Bu tür, diğer milletlerin kültürlerinde olduğu gibi, Türk milletinin kültüründe de kendisine geniş bir yer bulmuştur. Türk milletinin düşünce sisteminden üretilmiş olan bilmeceler, Türk toplulukları arasında küçük farklılıklarla da olsa yaşamaya devam etmektedir. Türklerin en eski boylarından biri olan Uygurlar da bilmece türüne önem vermişler ve çok çeşitli ve zengin bir malzeme ortaya koymuşlardır.

Bilmeceler, bir halk edebiyatı ürünü olsa da, söz dizimi bakımında da zengin bir malzeme ortaya koymaktadırlar. Ancak bu malzeme bugüne kadar yeterince incelenememiş ve bilmecelerin söz dizimsel yapıları bir çalışmada ortaya konmamıştır. Bu tezde bu eksiklik giderilmeye çalışılmakta ve Uygur bilmeceleri söz dizimsel olarak incelenmektedir. Bu çalışmada ele alınan bilmeceler, Doğu Türkistan'dan derlenmiş ve değişik çalışmalarda yayınlanmıştır. Yani bu çalışma için yeni bir bilmece derlemesi yapılmamış, bugüne kadar derlenmiş olanlar bir araya getirilerek söz dizimi bakımından incelenmiştir. Bilmeceler söz dizimi bakımından incelenirken Leyla Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı eserinde kullandığı yöntem tercih edilmiştir.

Bu çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın "Giriş" bölümünde konumuz ile ilgili olan Uygur Türkleri, bilmece türü, Uygur bilmeceleri ve bunlar

üzerine yapılan çalışmalar, söz dizimi ve söz dizimi üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilmiştir.

Tezin “İnceleme” bölümünde ise Uygur bilmecelerinin söz dizimi, *1. Cümle Ögeleri Bakımından Uygur Bilmeceleri*, *2. Kelime Grupları Bakımından Uygur Bilmeceleri* ve *3. Cümle Türleri Bakımından Uygur Bilmeceleri* olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde, Uygur bilmecelerinin söz dizimi incelemesi sonucunda elde edilen veriler tek tek sıralanmış, “Kaynaklar” kısmında ise çalışmanın hazırlanması sırasında yararlanılan kaynakların alfabetik listesi verilmiştir. Tezin sonunda yer alan “Ekler” kısmında ise Uygur bilmecelerinin Uygur Arap harflerinden yapılmış transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarması alfabetik olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygur bilmeceleri, söz dizimi, cümlenin ögeleri, kelime grupları, cümle türleri

ABSTRACT

A SYNTACTIC ANALYSIS ON THE NEW UYGHUR RIDDLES

Gülin AKDEMİR

Department of Turkish Language and Literature

Uşak University, Institute of Social Sciences

Supervisor: Associate Professor Dr. Ozgur AY

Riddles are one of the most important forms of oral literature created within the public, nurtured by the public and continues its existence by transferring the culture, tradition, way of life and cultural changes of the people within the oral tradition from generation to generation. This genre, as in the cultures of other nations, has found a wide place for itself in the culture of the Turkish nation. The riddles, which were produced from the Turkish nation's thinking system, continue to live, albeit with minor differences, among Turkish communities. Uyghurs, one of the oldest tribes of the Turks, also attached importance to the riddles and presented a great variety of rich materials.

Although riddles are products of folk literature, they also reveal a rich material in terms of syntax. However, this material has not been examined sufficiently so far and the syntactic structures of the riddles have not been revealed in a study. In this thesis, this deficiency is tried to be solved and Uyghur riddles are examined syntactically. The riddles examined in this study were compiled from East Turkestan and published in various studies. In other words, no new riddle compilation has been made for this study, those compiled so far have been brought together and examined in terms of syntax. While the riddles were examined in terms of syntax, the method used by Leyla Karahan in her work “Syntax in Turkish ”was preferred.

This study consists of two main parts. In the “Introduction” section of the study, the information about Uyghur Turks, types of riddles, Uyghur riddles and the studies about these topics, syntax, and studies on syntax are given and the purpose and the scope of the study are stated.

In the “Analysis” section of the thesis, the syntax of Uyghur riddles is discussed in three parts: *1. Uyghur Riddles in terms of Sentence Elements, 2. Uyghur Riddles in terms of Word Groups and 3. Uyghur Riddles in Terms of Sentence Types.*

In the “Conclusion” section of the study, the data obtained as a result of the syntax analysis of Uyghur riddles are listed one by one, in the “References” section, an alphabetical list of the sources used during the preparation of the study is given. In the “Attachments” part, which is located at the end of the thesis, transcription of Uyghur riddles made from Uyghur Arabic letters, its translation into Turkey Turkish is classified alphabetically.

Key Words: Uyghur riddles, syntax, the elements of the sentence, word groups, sentence types

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Gülin AKDEMİR'in “*Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Söz Dizimsel Bir İnceleme*” başlıklı tezi .../.../2019 tarihinde, saat’da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, aşağıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ İmza

Üye (Başkan) : Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Özgür AY

Üye : Prof. Dr. Talip YILDIRIM

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Erol DURAN

ÖN SÖZ

Uygur Türkleri, köklü tarihlerinin elverdiği ölçüde bugüne kadar sadece edebiyat alanında değil, kültürün hemen her alanında önemli eserler vermiş ve Türk kültürüne yaptıkları katkılarla ön plana çıkmışlardır. Uygurların Eski Uygur Türkçesi döneminden başlayarak Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde oluşturulan edebiyata katkıları büyük olmuştur. Böyle bir edebî ve tarihî mirasın temsilcileri olan Uygur Türklerinin bugün içinde buldukları siyasî ve sosyal şartlar işgalci Çin yönetiminin baskıları yüzünden elverişli olmasa da, kendi başlarına da olsa varlık mücadelelerine devam etmekte ve insanlığın gözleri önünde planlı bir soykırıma uğramaktadırlar.

Bu çalışma da Uygur Türklerinin verdikleri bu varlık mücadelelerine bilimsel anlamda bir destek vermek, Uygurların zengin edebî ve folklor malzemelerini tanımlamak ve tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Konu olarak Uygur bilmeceleri seçilmiştir.

Bilmeceler, halkın içinde yaratılan, halk tarafından beslenen ve halkın kültürünü, geleneğini, yaşayış tarzını ve kültürel değişimlerini, nesilden nesile sözlü gelenek içerisinde aktararak varlığını sürdüren en önemli sözlü edebiyat türlerinden birisidir. Bu tür, diğer milletlerin kültürlerinde olduğu gibi, Türk milletinin kültüründe de kendisine geniş bir yer bulmuştur. Türk milletinin düşünce sisteminden üretilmiş olan bilmeceler, Türk toplulukları arasında küçük farklılıklarla da olsa yaşamaya devam etmektedir. Türklerin en eski boylarından biri olan Uygurlar da bilmece türüne önem vermişler ve çok çeşitli ve zengin bir malzeme ortaya koymuşlardır.

Bilmeceler, bir halk edebiyatı ürünü olsa da, söz dizimi bakımında da zengin bir malzeme ortaya koymaktadırlar. Ancak bu malzeme bugüne kadar yeterince incelenememiş ve bilmecelerin söz dizimsel yapıları bir çalışmada ortaya konmamıştır. Bu tezde bu eksiklik giderilmeye çalışılmakta ve Uygur bilmeceleri söz dizimsel olarak incelenmektedir. Bu çalışmada ele alınan bilmeceler, Doğu Türkistan'dan derlenmiş ve değişik çalışmalarda yayınlanmıştır. Yani bu çalışma için yeni bir bilmece derlemesi yapılmamış, bugüne kadar derlenmiş olanlar bir araya getirilerek söz dizimi bakımından incelenmiştir. Çalışmamızda Doğu Türkistan'da çeşitli kitaplarda yayımlanmış 536 tane bilmece yer almaktadır. Bu bilmeceler söz

dizimi bakımından incelenirken Leyla Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı eserinde kullandığı yöntem tercih edilmiştir.

Bu çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın "Giriş" bölümünde konumuz ile ilgili olan Uygur Türkleri, bilmece türü, Uygur bilmeceleri ve bunlar üzerine yapılan çalışmalar, söz dizimi ve söz dizimi üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilmiştir.

Tezin "İnceleme" bölümünde ise Uygur bilmecelerinin söz dizimi, *1. Cümle Ögeleri Bakımından Uygur Bilmeceleri*, *2. Kelime Grupları Bakımından Uygur Bilmeceleri* ve *3. Cümle Türleri Bakımından Uygur Bilmeceleri* olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

Çalışmanın "Sonuç" bölümünde, Uygur bilmecelerinin söz dizimi incelemesi sonucunda elde edilen veriler tek tek sıralanmış, "Kaynaklar" kısmında ise çalışmanın hazırlanması sırasında yararlanılan kaynakların alfabetik listesi verilmiştir. Tezin sonunda yer alan "Ekler" kısmında ise Uygur bilmecelerinin Uygur Arap harflerinden yapılmış transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarması, cevaplarına göre alfabetik olarak sınıflandırılmıştır.

Zaman alan bir çalışma dönemi süresi içerisinde akademik bilgi ve deneyimleriyle daima yol göstericim olan değerli hocam Doç. Dr. Özgür Ay'a ve en başından beri yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen aileme teşekkür ederim.

Gülin AKDEMİR

Uşak, 2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Gülin AKDEMİR

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir-Konak / 05.05.1995

Eğitim Bilgileri

2017- : Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı (3.63 / 91.36)

2012-2016 : Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
(3.35 / 84.83)

2008-2012 : Salih Dede Lisesi

2000-2008 : 80.Yıl Orhangazi İlköğretim Okulu

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce

İş Deneyimi

30.10.2017-24.01.2018 : TÜPRAG Anadolu İmam Hatip Lisesi, Uşak.

08.02.2018-08.06.2018 : TOBB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Uşak.

Eğitimler/Seminerler

2018 : Pamukkale Üniversitesi “VI. Ege Bölgesi Dilcileri Sürekli Çalıştayı”
Denizli.

2019 : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi “Yabancı Dil Olarak Türkçe
Öğretmenliği Sertifika Programı” Çanakkale.

İletişim

gulinnakdemir@gmail.com

KISALTMALAR

C. : Cilt

Çev : çeviren

s. : sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

UBÜBD: Öger A. (2011). Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter, p. 1530-1558.

UBÜD : Tokmak, E. (2010). *Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UTB : Emet, E. (2002). Uygur Türklerinde Bilmeceler. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*.

vd. : ve Diğerleri

Yay. : Yayınları

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
A. UYGUR TÜRKLERİ HAKKINDA.....	1
A.1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ HAKKINDA	4
A.1.1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN TÜRK DİLİ İÇİNDEKİ YERİ HAKKINDA	5
A.1.2. YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN GRAMERİ HAKKINDA.....	6
A.2. BİLMECELER	6
A.2.1. BİLMECE TERİMİ ÜZERİNE.....	6
A.2.2. BİLMECE ÇEŞİTLERİ	9
A.2.3. UYGUR BİLMECELERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	10
A.3. SÖZ DİZİMİ.....	12
A.3.1. SÖZ DİZİMİ TERİMİ ÜZERİNE	12
A.3.2. SÖZ DİZİMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	13
A.4. ÇALIŞMANIN AMACI	14
A.5. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM.....	15
A.6. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	16
İNCELEME	17
1.CÜMLE	17
1.1. CÜMLENİN ÖGELERİ	17
1.1.1. Yüklem	18
1.1.1.1. Kelimelerden Yüklem	18
1.1.1.1.1. Filden Yüklem.....	18
1.1.1.1.2. İsimden Yüklem	47
1.1.1.2. Kelime Gruplarından Yüklem	69

1.1.1.2.1 İsim Cinsinden Kelime Gruplarından Yüklem.....	69
1.1.1.2.2. Birleşik Fiil Gruplarından Yüklem.....	80
1.1.2. Özne.....	90
1.1.2.1. Gerçek Özne.....	90
1.1.2.1.1. Kelimelerden Gerçek Özne	90
1.1.2.1.2. Kelime Gruplarından Gerçek Özne.....	115
1.1.2.2. Gizli Özne	139
1.1.2.2.1. Gizli Öznesi “Ben” Olanlar.....	139
1.1.2.2.2. Gizli Öznesi “Sen” Olanlar	141
1.1.2.2.3. Gizli Öznesi “O” Olanlar	143
1.1.2.2.4. Gizli Öznesi “Biz” Olanlar	162
1.1.2.2.5. Gizli Öznesi “Siz” Olanlar	163
1.1.2.2.6. Gizli Öznesi “Onlar” Olanlar	165
1.1.2.3. Sözde Özne	166
1.1.2.3.1. Kelimelerden Sözde Özne	166
1.1.2.3.2. Kelime Gruplarından Sözde Özne	167
1.1.3. Nesne	167
1.1.3.1. Kelimelerden Nesne.....	167
1.1.3.2. Kelime Gruplarından Nesne.....	176
1.1.4. Yer Tamlayıcısı.....	183
1.1.4.1. Kelimelerden Yer Tamlayıcısı.....	184
1.1.4.1.1. “+GA” Ekli Yer Tamlayıcısı.....	184
1.1.4.1.2. “+DA” Ekli Yer Tamlayıcısı	192
1.1.4.1.3. “+Din” Ekli Yer Tamlayıcısı.....	199
1.1.4.2. Kelime Gruplarından Yer Tamlayıcısı.....	202
1.1.4.2.1. “+GA” Ekli Yer Tamlayıcısı.....	202
1.1.4.2.2 “+DA” Ekli Yer Tamlayıcısı	207
1.1.4.2.3. “+Din” Ekli Yer Tamlayıcısı.....	214
1.1.5. Zarf.....	217
1.1.5.1. Zaman Zarfları	217
1.1.5.1.1. Kelimelerden Zaman Zarfları	217
1.1.5.1.2. Kelime Gruplarından Zaman Zarfları	222
1.1.5.2. Durum Zarfları.....	228

1.1.5.2.1. Kelimelerden Durum Zarfları	228
1.1.5.2.2. Kelime Gruplarından Durum Zarfları	239
1.2. CÜMLE DIŞI ÖGELER	261
2. KELİME GRUPLARI	266
2.1. İsim Tamlaması.....	266
2.2. Sıfat Tamlaması	275
2.3. Sıfat –Fiil Grubu	291
2.4. İsim-Fiil Grubu	295
2.5. Zarf –Fiil Grubu	298
2.6. Tekrar Grubu.....	311
2.7. Edat Grubu.....	317
2.8. Bağlama Grubu.....	320
2.9. Unvan Grubu	322
2.10. Birleşik İsim Grubu	322
2.11. Ünlem Grubu.....	322
2.12. Sayı Grubu.....	323
2.13. Birleşik Fiil Grubu.....	325
2.14. Kısaltma Grupları.....	334
3. CÜMLE TÜRLERİ.....	340
3.1. YAPISINA GÖRE CÜMLELER	341
3.1.1. Basit Cümleler	341
3.1.2. Birleşik Cümleler	361
3.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümleler	361
3.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümleler	375
3.1.3. Sıralı Cümleler	378
3.1.4. Bağlı Cümleler	404
3.1.4.1 Ki'li Bağlı Cümle	404
3.1.4.2 Diğer Bağlı Cümleler.....	404
3.2. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER	405
3.2.1. Fiil Cümleleri.....	405
3.2.2. İsim Cümleleri	436
3.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER.....	463
3.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler.....	463

3.3.2. Devrik Cümleler	497
3.3.3. Eksilteli Cümleler	512
3.4. CÜMLELERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ.....	515
3.4.1. Olumlu Cümleler.....	515
3.4.2. Olumsuz Cümleler	554
3.4.3. Soru Cümleleri	568
SONUÇ.....	575
A. Bilmecelede Geçen Cümlelerin Öğeleri İle İlgili Sonuçlar.....	575
B. Bilmecelede Geçen Kelime Grupları İle İlgili Sonuçlar	599
KAYNAKLAR	607
EKLER.....	610

GİRİŞ

A. UYGUR TÜRKLERİ HAKKINDA

Çoğunluğu Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olan Uygurlar, Doğu Türkistan'da yaşayan Türk halkıdır. Konuştukları lehçe Uygur Türkçesidir. Uygur isminin etimolojisi ve anlamıyla ilgili ilk bilgilere Çin yıllıklarında rastlanmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divanü Lügat-it Türk başta olmak üzere, çeşitli eserlerde Uygur isminin ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır.

Öger, "Uygur kelimesi, Kaşgarlı Mahmut'un eseri olan Divanü Lügat-it Türk adlı eserinde "kendi ağzını bulup yiyenler" anlamındadır. Reşidüddin'in Cami'üt Tevarih adlı eserinde Uygur kelimesi "katılaşmak, uyuşmak" anlamında kullanılmıştır. Önemli kaynaklardan biri olan Ebu'l gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserinde Uygur kelimesi "tâbi olmak, yapışmak veya birleşmek" anlamında kullanılmıştır. Uygur kelimesi Japon bilim adamları tarafından bir yer adı olan "Ughie Nor" kelimesine dayandırılmıştır. Bu kelimenin anlamıysa "yüce adam, asilzade"dir. Uygur sözcüğü, "şahin gibi uçan, şahin gibi çevik, batır" anlamındadır. Çince tarih kaynaklarına göre, 788 yılının ekim ayında Uygur kağanı Çin sarayına binden fazla kişiden oluşan heyet göndermiş ve "Hui- he" adının "Hui- gu" diye değiştirilmesini istemiştir ki, "Hui-gu"nun anlamı "şahin gibi çevik, batır" demektir." (2008, s. 11)

Günay, "ilk Türk Devleti olan Hunlar zamanından beri Orhun ve Selenga Nehri Kıyıları ile Aral gölü civarında oturan Uygurlar, Çinliler tarafından "Koa-ch'e" "Yüan-ho", "Wu-hu", "Wei-ho", "Wei-hu", "Hui-ho", "Hui-hu" gibi değişik isimlerle anılmıştır. Bir Türk kavmi olan Uygurlar, Göktürk Devleti içinde ilk kuruluş devrelerini başlatmışlar ve tarihte çok önemli bir rol oynayacak olan bir birlik meydana getirmişlerdir. İlk Uygur devleti 4-5. yüzyıllarda Moğolistan ve Cungarya bölgesinde kurulan kabile devletlerinden biridir. Çinliler yüksek tekerlekli araba kullanmalarından dolayı yüksek araba anlamında bu devleti ve Uygurları "Koa-ch'e" adıyla adlandırmışlardır 4-5. Yüzyıllarda Tabgaç Türk devleti içinde Tölös- genel adıyla anılan Türk boylarıyla birlikte Uygurlar, Dokuz Oğuz- On Uygurlar adlarıyla yer almışlardır. Selenge, Orhun ve Tola kıyılarında yaşayan bu boylar Köktürk devletinin güçlü olduğu dönemlerde onların hakimiyetini tanımış ve onlarla birlikte olmuşlardır. 7. yüzyılın başında Birinci Köktürk Kağanlığı zayıflayınca Tölös boyları dağılmıştır. 630'lu yıllarda Tölös-Uygur boyları

Köktürklerin kuzey sınırlarına akınlar yapmışlardır. Köktürkler bu akınları durduramayınca Uygurlar büyük itibar kazanmışlardır. İkinci Köktürk devleti 742-743 yıllarında zayıflayınca Köktürlere bağlı Karluk ve Basmıllarla beraber Uygur boyları da ayaklanmışlardır. 744 yılında Uygur yabgusu Basmıl kağanını tahttan indirerek yerine geçmiştir. “Kutluk Bilge Kül Kağan” unvanını alarak 1. Uygur Kağanlığı’ni kurmuştur. Doğu Köktürk devletinin topraklarında 744 yılında kurulan Uygur devletinin kağanı Kutlug Bilge Kül Kağan kısa sürede toprakları genişletmiş ve devletin tanınmasını sağlamıştır. Onun ölümünün ardından yerine oğlu Moyen Çor, kağan olmuştur. Uygur devletini çok güçlü bir hale getiren Moyen Çor Kağan, 759 yılında ölünce yerine oğlu Böğü, kağan olmuştur. Çin imparatoruna karşı başlatılan yeni bir isyanı Böğü Kağan bastırmıştır. Çin buna karşılık değerli hediyeler göndermenin yanı sıra her yıl Uygurlara vergi ödemeyi kabul etmiştir. 786 yılında Uygur Türklerine tabi olan Şato Türkleri Uygurların vergi arttırmalarına kızarak Tibetlilerle işbirliğine girmiştir. Tibetlilerin, Karlukların doğu grubu ve Şato Türklerinin yardımıyla Beş Balık, Kuça, Kaşgar, Hoten ve Karaşar gibi önemli stratejik şehirleri ele geçirmeleri Orta Asya’nın kaderini değiştirmiştir. 795 yılında “Ay Tengride Ülüg Bulmuş Alp Ulug Bilge” devlet meclisinde kağan seçilmiştir. Yeni kağan önce Karluk isyanını bastırması, daha sonra Tibetlilere ve kuzeydeki Kırgızlara karşı büyük zafer kazanmıştır. 824 yılında Hazer Tegin, Uygur tahtına kağan olmuştur. Bu dönemde Çin, kağanı değerli hediyelerle oyalarken bir yandan da iç huzuru bozmak için entrikaları hayata geçirmiştir. Bunun sonucunda huzursuzluk baş göstermiş ve düzeni sağlayamayan kağan öldürülmüştür. Yerine geçen kağanlar durumu düzeltememiş ve bu durum 839 yılına kadar devam etmiştir. 840 yılında Balasagun bütünüyle Kırgızların eline geçmiş ve 1. Uygur Kağanlığı yıkılmıştır. 924 yılında kurulan Moğol-Hıyat/Kıtan Devleti’nin kuruluşunda ve teşkilatlanmasında devlet tecrübesine ve bilgisine sahip Uygurlar önemli görevler üstlenmiştir. 907- 960 yılları arasında güçlü bir devletin bulunmayışı Uygurların buldukları bölgede güçlenmelerine imkân vermiştir. Uygur Kağanlığı’nın taht kavgalarıyla zayıfladığı dönemde Pan- tigin, Karaşehir’de Batı Uygur Devleti’ni kurmuştur. Koçu/Turfan bölgesindeki Uygurlar da bu devlete bağlı olarak yaşamışlardır. 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Uygur Devleti’nin batı kısımlarında İslamiyet’le beraber gelen Arap- Fars kültürünün etkileri Uygurlar üzerinde belirginleşmiştir.” (2006, s. 193-196-197-199-201)

Öger, “840’da etrafa dağılan Uygur boylarından bir kısmı da batıya giderek Beşbalık, Turfan, Hoço ve Kaşgar taraflarına yerleştiler. Bunlar, kaynaklarda değişik tarihlerde Koa-ch’ang, Turfan, Beşbalık Uygurları olarak kaydedilmiştir. Böğü Kağan 866’da Koçu/İdikut Uygur devletini kurmuştu. Böğü Kağan ülkenin batı sınırını Tanrı dağları üzerindeki Urumçi şehrine kadar genişletmiş ve Turfan’ı fethetmiştir. 1209’da bu devlet Karahıtaylara bağlamıştır. Karahıtay toprakları 1211 yılında Cengiz-Moğol imparatorluğuna dahil edilmiştir.” (2008, s. 20)

Günay, “Cengiz Han ölümünden önce ülkeyi dört oğlu arasında paylaşmış ve Tanrı dağlarının orta kesimleri ve Doğu Türkistan’ın yönetimini oğlu Çağatay’a vermiştir. Çağatay hanedanlığından Darmaşirin’in 1326 yılında İslamiyet’i kabul ederek “Alâaddin” adını almasından sonra Uygurlar arasında da Müslümanlık yayılmaya başlamıştır. 15. Yüzyıl kaynaklarında, bu bölge “Uyguristan” olarak anılmıştır. Bu bölgedeki Uygurların bir bölümü Budizme ve Maniheizme inanmaya devam ederken bir bölümü de Müslümanlığı benimsemiştir.” (2006, s. 204- 205)

Öger, “1606 yılında Çağatay hanedanından Emir İsmail’in göreve gelmesinden sonra “Hocalar Dönemi” diye anılan huzursuz bir döneme girilmiştir. 1678 yılında Kaşgar, Moğol- Kalmuklar tarafından işgal edilmiştir. 17. Yüzyılın sonlarında Doğu Türkistan’ın Kumul/Hami ve Koçu/Turfan bölgeleri Çinlilerin eline geçmiştir. Çinliler egemenliklerine 1759 yılında Kaşgar ve çevresini de dâhil etmişlerdir. Direnen Uygur Türklerinin bir bölümünü öldürürken diğerlerini toplu halde Çin’in içlerine sürmüşlerdir. 1826 yılında Kırgızların desteğiyle Uygurlar Kaşgar, Hotan ve Yarken’i içine alan bir devlet kurmuşlarsa da 1847 yılında Çin bu devleti ortadan kaldırmıştır. Bu devletin kurucusu Cihangir Hoca’yı Pekin’e götürerek idam etmiştir.” (2008, s. 21-22)

Günay, “1863-1864 yıllarında Kırgız beylerinden Sadık Aktar, Yenihisar ve Taşmalık bölgelerinden sağladığı ordusuyla Doğu Türkistan Türklerine yardım etmek amacıyla Kaşgar’a hareket etmiştir. Cihangir Hoca’nın oğlu Buzurg’un yardımıyla 1864 yılında Kaşgar’a girmişler ve Kaşgar Hanlığı kurulmuştur. 1860 yılında Çin, önce Şansi’yi, 1873 yılında Kansu bölgesini işgal etmiştir. 1877 yılında ise Kaşgar Hanlığı bütünüyle Çinliler tarafından işgal edilmiştir. 1877 yılındaki 2. Mançu-Çin istilasından sonra, Doğu Türkistan’ın adı 18.11.1884 tarihinde istilacı Mançu- Çin ordusunun komutanı Zuo- Zong- tang tarafından “istila edilen toprak” manasındaki “Şinciang” adı ile mecburi değiştirilmiştir.” (2006, s. 207)

Öger, “1911 yılında Çin ihtilalinden sonra Ruslar Urumçi’yi işgal etmişlerdir. 1931 yılında başlayan Uygur-Türk ayaklanması sonucunda Urumçi dışında bütün Doğu Türkistan hürriyetine kavuşmuştur. “Şarki Türkistan Türk-İslam Cumhuriyeti” kurulmuştur. Bu cumhuriyet; Rusya, Çin ve Dungallarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1938 yılında Çin Kominist Partisi’nin Çin’deki azınlık milletlerin de Çinlilerle eşit haklara sahip olduğunu ilan etmesinden sonra 7 Kasım 1944 yılında “Müstakil Şarki Türkistan Cumhuriyeti” kurulmuştur. 1949 yılında komünistler güçlenince Doğu Türkistan’ı yeniden işgal ederek binlerce Türk’ü öldürmüşler ve binlercesini de sürmüşlerdir. Ekim 1949 Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Çin anayasasında belirlenen “Ulusal Azınlıkların Bölgesel Özerkliği” prensibine dayanarak Doğu Türkistan’da önce otonom birimler kurulmaya başlamıştır. 1954 yılında ilk olarak İli Kazak Otonom Obastı’nın kurulmasıyla birlikte, toplam 5 otonom obastı ve toplam 6 otonom nahiyeye kurulmuştur. 1 Ekim 1955 yılında ise “Şinciang Uygur Özerk Bölgesi” kurulmuştur.” (2008, s. 23)

A.1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ HAKKINDA

Kasapoğlu, “bugünkü Uygur Türkçesi, Eski Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçesinden gelişip ortaya çıkmıştır. Yeni Uygur Türkçesi Çağatay Türkçesinin devamı niteliğindedir. Orta Asya Türkçesi olan Çağatay Türkçesi, Uygur Türkleri tarafından 1930’lu yıllara dek Uygurlar tarafından yazı dili olarak kullanılmış, sonrasında Urumçi ağız yazı dili haline getirilmiştir. Uygur ağızları Doğu Türkistan’da üç bölüme ayrılır. 1. Merkezi ağız grubu, 2. Hoten ağız grubu, 3. Lopnur ağız grubu.” (2013, s. 142)

Yeni Uygur Türkçesi Ağızları

Merkezî Ağız

Ercilasun, “bu ağız ile edebî dil arasındaki fark Lopnur ve Hoten ağızları gibi çok değildir. Bu ağzın merkezi Urumçi şehridir.” (2007, s. 362)

Lopnur Ağızı

Ercilasun, “tarım nehrinin alt kesiminden orta kesimine kadar olan yerdeki halkın (Lopnur) büyük bir kısmını oluşturan ve Kara Koşunlular da denilen halkın

ağızdır. Bu ağız, kelimenin birinci ve ikinci hecelerindeki /a/ ve /e/ seslerinin daralmaması, kelimenin birinci hecesindeki /o-u/ seslerinin, sonraki hecelerdeki vokallere olan dudaklaştırma etkisinin ve ayrıca asimilasyonun güçlü olması gibi özellikleri Çağdaş Uygurcanın edebî dilinden biraz farklıdır. Bu yüzden Lopnur ağızı, diğer Türk lehçelerine, özellikle Kırgızcaya daha yakındır.” (2007, s. 362)

Hoten Ağızı

Ercilasun, “bu ağız, Hakaniye dilinin bazı özelliklerini koruması, ünlü ve ünsüzlerin değişme hadiselerinin çok olması ve fiil tabanlarının sonunda –gak, -qak, -geke, -gülük, -quluk, -güllük, -küllük, -lığ, -lik gibi eklerin ve isim fiillerin cümlede yüklem olarak kullanılması gibi özellikler bakımından diğer ağızlardan ayrılmaktadır.” (2007, s. 362)

Yeni Uygur Türkçesi Alfabeti

Ercilasun, “Yeni Uygur Türkçesi, Doğu Türkistan’da Arap alfabeli, Kazakistan’da ise Kiril alfabeli bir yazı dili olarak varlığını sürdürmektedir.” Doğu Türkistan’da Arap alfabetiyle yazılan Yeni Uygur Türkçesinde 32 sese karşılık 32 işaret kullanılmaktadır. (1996)

A.1.1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN TÜRK DİLİ İÇİNDEKİ YERİ HAKKINDA

Türkçe yapısı bakımından eklemeli diller, kökeni bakımından Altay grubu sınıfındadır. Bugüne kadar Türk lehçelerinde çok çeşitli sınıflandırma denemeleri olmuştur. Yeni Uygur Türkçesi, bu sınıflandırma denemelerinde şu şekilde ele alınmıştır:

Emet, “İ. N. Berezin, Çağatay veya Şark Grubu (Türkistan) içinde yer vermektedir. Berezin’ e göre Uygur, Koman, Çağatay, Özbek, Türkmen, Kazan (yazı dili) bu gruptadır.” (2008) Berezin, bu grubu diğer lehçelerden ayıran özellikleri şu şekilde vermektedir:

- d- yerine –t, -z yerine –s, b ve p yerine m seslerinin kullanılması,
- Şimdiki zaman için –ır, ir, -ur, -ür, -ar, -er, eklerinin kullanılması,
- Gramer şekillerinin daha az olması ve kurallara daha az tabi tutulması,
- Diğer gruptaki gramer şekillerden daha farklı şekillerin bulunması,

- Eski Türkçe kelimelerin daha fazla muhafaza edilmiş olması.

Arat, “Samayloviç’e göre Yeni Uygur Türkçesi “tağlık grubu”ndadır. Bu grupta Şarkî Türkistan şiveleri (Sarı Uygur ve Salar Şiveleri hariç), Garbî Türkistan şiveleri (Hive Sart ağzı hariç), Özbek (Fergana, Taşkent, Semerkand ve Buhârâ) bulunmaktadır. Bu gruba girenlerin genel özellikleri şu şekildedir: 1. z (toğuz), 2. y<d (ayağ <adağ) 3. bol-, 4. -ğ (tağ), 5. -k<ğ (tağlık<tağlıg), 6. ğ- (kalğan). “M. Rasanen tarafından Yeni Uygur Türkçesi “Cenub-i Şark Grubu” içinde vermiştir. Bu grupta genellikle seslerin asli durumu korunur. Bu grupta bulunan lehçeler şu şekildedir: 1. Turki (Şarkî Türkistan) 2. Tarançı (Yeni Uygur) 3. Özbek (Hive Tatarları) > tağlık <tağlıg 4. Sart (Buhâra ve Hive şehirleri ahâlisi; aslında İranlı olup Farsça da konuşurlar). 5. Çağatay grubu. (1987, s. 109-110)

Tekin, Yeni Uygur Türkçesini “IX. GRUP: tağlık grubu” içinde vermektedir. Bu grupta Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi bulunmaktadır. Tekin’e göre bu grupta çok heceli kelimelerin sonundaki #g fonemleri #k olur. tağlık <ET tağlıg, tirik < ET tirig. (1989, s. 141-168)

A.1.2. YENİ UYGUR TÜRKÇESİNİN GRAMERİ HAKKINDA

- Yeni Uygur Türkçesinde a, e, è, i, o, ö, u, ü olmak üzere 8 ünlü bulunmaktadır.
- Yeni Uygur Türkçesinde b, t, c, ç, h, ħ, d, z, r, j, s, ş, g, ğ, f, k, k, l, m, n, p, ñ, v, y olmak üzere 24 ünsüz bulunmaktadır.
- Yeni Uygur Türkçesinde karakteristik ses olayları görülmektedir:
 1. a>è: açık hece durumundaki a’lar kendinden sonraki i’nin etkisiyle è’ye döner.
 2. #t, #k: Eski Türkçedeki kelime başı t ve k korunur.
 3. #ti ~ #tü> #çi Yeni Uygur Türkçesinde ~ #çü: Kelime başı t, ç’ye döner.
 4. Zamir n’si yoktur.
 5. f>p yabancı kelimelerde özellikle f, p’ye döner.
 6. #y ~ #j kelimenin hem y’li hem de j’li şekillerine rastlanmaktadır.

A.2. BİLMECELER

A.2.1. BİLMECE TERİMİ ÜZERİNE

Bilmeceler halk kültürünün yarattığı, sözlü ürünlerin en önemli türlerinden biridir. Halkın içinde doğan, halkın sözlü gelenek içerisinde yarattığı bu tür, geçmişten günümüze uzanmış, düşünmeye, sorgulamaya, merak etmeye ve zihni algıları hareket ettirmeye yarayan en önemli sözlü kültür ürünlerinden biri olmuştur. Bilmeceler dünyadaki bütün dillerin kendilerine ait özellikleri ile birlikte yaratılmasının yanında Türk lehçelerinde de etkin bir biçimde rol almış ve halkın içinde doğan bu tür, halkın içinde yenilenmiş, gelişmiş ve sözlü kültür aracılığı ile nesilden nesile aktarılmayı başarmıştır. Bilmeceler sözlü halk yaratmalarının, sözlü halk edebiyatının en kısa türlerinden birisidir.

Bilmece türü ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Tietze ve Başgöz'e göre "bilmece geleneksel sorudur. Geleneksel olmak demek zaman ve söylenen yerler içinde bir derinliği ve yaygınlığı olmak demektir. Geleneksel demek belli bir gurup insan tarafından, bilmece olarak kabul edilmiş olmak demektir; gelenekçe kabul edilmiş biçimler içinde bulunmuş olmak demektir. Gösterim çevresi içinde sorulmak o kadar önemli değil ki, geleneksel olmanın öteki boyutları eksik de olsa, bu çevrede bilmece olarak kabullenilen bir soru bilmecedir." (1999. s. 3)

Batur'a göre " bireylerin bir eğitim, öğretim, eğlence, oyun ve zekâ gelişim aracı olarak, doğa öğeleri ile bu öğelere bağlı olayları, insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, soyut kavramlarla, dinsel konu ve motifleri vb. kapalı bir biçimde uzak- yakın ilgiler ve çağrışımlarla birbirlerine sorarak yanıt istedikleri kalıplaşmış sözlere bilmece denir." (1998, s.141)

Elçin'e göre "bilmeceler tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın- uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir." (1986, s. 607)

Kaya'ya göre "gelenekten süregelen ve hemen her konudaki bir takım somut-soyut kavramların uzak- yakın ilişkiler yoluyla zihinde çağrışımını sağlayan, bir nevi oyuna dayalı zihni melekelerin gelişmesinde önemli bir rol oynayan ve daha ziyade manzum yapıda söz kalıplarıdır." (2007, s. 160)

Türkyılmaz'a göre "bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekânlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek;

sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırıp, manzum veya mensur bir yapı içerisine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını buldurmayı hedefleyerek soran; cevabı ise “çoğu kez” tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş; “pek çoğu” şiirsel bir ifadeye sahip ve “çoğu” kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır.” (2008, s. 41-42)

Farklı adlarla anılan bilmece türü Batur’a göre “tabuzgu, tabuzguk, tabzuq, tabızmak, tabuzmak, tapuz, tapzuk, nen” (2006, s. 389- 403- 410- 457) sözcükleri ile Türk sözlü olmayan yani yazılı kaynaklarında ilk defa Divanü Lügat’it Türk eserinde geçmiştir. Şimşek’e göre “Anadolu sahasında büyük bir kısmı *tap-* ve *bil-* köklerinden türetilmiş ve bilmece yerine kullanılan çeşitli isimle rastlanır: “*atlı mesel, atlı hekat, bilmeli matal, dele, bulmaca, mesel, fıcık, gazelleme, tabmaca, tapbaca, tapaca, hikâye vb.*” (2004, s. 222)

Bilmece terimi üzerine birçok araştırmacı birbirinden farklı tanımlarda bulunmuştur. Kimi araştırmacılar bilmece türünün şekil özelliklerinden hareket ederek bu türün tanımını yaparken, kimi araştırmacılar da bilmece türünün içerik unsurları dahilinde barındırdığı öğelerden hareket ederek çeşitli tanımlamalarda bulunmuştur. Türk araştırmacıların yanında Avrupalı araştırmacılar da bilmece türünün tanımı hakkında çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Dundes ve Abrahams’a göre “bilmece kafa karışıklı yaratmak veya cevabı bilinmeyen kişilerin nüktedanlığını denemek amacıyla oluşturulmuş sorulardır.” (2009, s. 300)

Lieber’e göre “bilmece semantik bir oyun olarak gerçek bilmece nesnelere özelliklerini, kategorilerini ve sınıflarını kullanan semantik bir oyundur.” (2005, s. 1)

Brunvard’a göre “halk bilmece, beklenmedik cevapları olan geleneksel sorulardır. (2009, s.290)

Sokolov’a göre “bilmece, genellikle mecaz (metaphor) biçiminde olan usralıklı bir soru olarak tanımlanabilir.” (2005, s.2)

Bu çalışmanın asıl bölümünü oluşturan Uygur bilmece ve bu bilmece üzerine yapılan söz dizimsel çalışmadır. Uygur bilmece hakkında Doğu Türkistan’da yaşayan araştırmacılar farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır.

Mehemmet'e göre "her türü araç yardımıyla bir nesneyi ya da olayı başka bir nesne ve olayın şekil ve özellikleri vasıtasıyla gizleyerek veren edebi şekle bilmece denir." (2001, s. 166)

Zunun ve Rahman'a göre "têpişmaq sözcüğünün taşıdığı anlamlar 'bulma, arama, düşünme' anlamlarındadır. Anlam bakımından benzemese de şekil bakımından atasözlerine benzer. Çünkü bilmeceler de kısa ve öz bir yapıda vücuda getirilir." (1982, s. 420)

İsmayil'e göre "bilmece, mecaz, ima ve işaretler aracılığıyla bir nesneyi ya da olayı başka bir olay ya da nesnenin özellikleriyle gizleyerek onu yanıtlamaya zorlayarak hem insanların zekâsını ölçen hem de onu güçlendiren özel bir tür söz sanatıdır." (s. 162)

Sadik'e göre "canlı ya da cansız nesnelerin, maddi ya da manevi nesnelerin içsel veya dışsal özelliklerini söyleyip onun ne olduğunu bulunmasını isteyensmzlü halk edebiyatı türü bilmece diye adlandırılır." (1995, s. 362)

Bize göre bilmeceler, soru- cevap, uzak- yakın, soyut- somut gibi kavramlar aracılığı ile zihni algıları harekete geçirmeleri, düşündürmeleri, merak duygusu uyandırmaları, çeşitli zihin oyunları ile hayal gücünün sınırlarını zorlamalarının yanında, kültürel öğeleri barındırmaları bakımından da son derece önemli sözlü kültür yaratmaları olmuşlardır. Bilmeceler kendi içlerindeki öğelerle yaratıldıkları dönemlere ait bilgiler de barındırmışlardır. Sözlü kültür içerisinde yaratılan bu bilmeceler bazen de yaratıldıkları toplumun kültürel ve geleneksel unsurlarına ışık tutar nitelikte olmuşlardır. Her bakımdan önemli olan bilmece türü cümlelerin kuruluşu, kelimelerin birbiri ile uyumlu olması sebebiyle de söylemesi zevkli, eğlenceli bir tür haline gelmiştir.

A.2.2. BİLMECE ÇEŞİTLERİ

Bilmece türünü farklı araştırmacılar, farklı şekillerde, farklı yönleriyle ele alarak sınıflandırmışlardır.

İlhan Başgöz "Türk Bilmeceleri" adlı eserinde bilmeceleri "Tek Karşılığı Olan Bilmeceler, Karşılıkları Birden Çok Olan Bilmeceler, Bilgi Ölçen Bilmeceler, Sözcüğünün Parçaları Üzerine Kurulan Bilmeceler ve Şaka, Alay Bilmeceleri" olmak üzere toplam beş başlık altında bölümlere ayırmıştır.

Oğuz, Ekici, Aça, Düzgün, Akarpınar, Arslan, Sever, Yılmaz, Eker ve Özkan “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı” adlı eserde bilmecelerin bazı araştırmacılar tarafından şu şekilde ele alındığından söz etmişlerdir: L. Sami Akalın, bilmeceleri şekil özelliklerine göre sınıflandırmıştır. “a. Mani bilmeceler, b. Beyit bilmeceler, c. Misra bilmeceler, kıtadan uzun bilmeceler” Şükrü Elçin ise bir çalışmasında Türk bilmecelerini, A. Anonim mahsuller “a. Manzum bilmeceler, b. Mensur bilmeceler, B. Ferdi eserler “a. Muamma, b. Lügaz” diye iki başlık altında toplarken, bir diğer çalışmasında ise konularına göre sınıflandırmıştır: 1. Tabiat ve tabiat hadiseleri ile ilgili bilmeceler, 2. Bitkiler ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler, 3. Hayvanlar ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler, 4. İnsan ve insan uzuvları ile ilgili bilmeceler, 5. Eşya ile ilgili bilmeceler, 6. Manevi-dini unsurlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler. Türk bilmeceleri üzerine bir monografik çalışma hazırlayan Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz de bilmeceleri konularına göre sınıflandırmışlardır. (2008, s.199)

Emel Tokmak “Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yüksek lisans tezinde bilmeceleri üç başlık altında incelemiştir. Birinci başlıkta bilmecelerin içerik özelliklerini “insan, hayvan, bitki, eşya ve araç gereç, tabiat ve tabiat olayları, ulaşım araçları, soyut kavramlar, harfler ve sözcükler, sayılar ve çeşitli konular ile ilgili olan bilmeceler” başlıkları altında toplamıştır. İkinci başlıkta manzum bilmeceleri “iki dizeden, üç dizeden, dört dizeden ve dörtten fazla dizeden oluşan bilmeceler” başlıkları altında toplamıştır. Üçüncü başlıkta ise mensur bilmeceleri “cümle şeklindeki bilmeceler ve hikaye şeklindeki bilmeceler” başlıkları altında toplamıştır.

A.2.3. UYGUR BİLMECELERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Uygur bilmeceleri üzerine yapılan birçok çalışma vardır. Bu eserlerin büyük çoğunluğu Doğu Türkistan’da yaratılmıştır. Doğu Türkistan’da yaratılan Uygur bilmeceleri ile ilgili eserlerin büyük çoğunluğuna ulaşamadığımız için bu çalışmada da sınırlı kaynaklar üzerinden yararlanarak çalışmanın genel çerçevesini ortaya koymaya çalıştık. Doğu Türkistan’da halk kültürüne, halkın yarattığı, halkın içinden doğup kültür ile harmanlanan bilmece türüne önem verilmiştir. Bu türe verilen önem Doğu Türkistanlı araştırmacılar tarafından da eserlerine yansıtılmış ve Uygur bilmecelerinin, Uygur sözlü kültürünün, Uygur halk edebiyatının özelliklerini ortaya koyan çeşitli eserler meydana getirilmiştir.

İsmayil “Uygur Xelq Ègiz Edebiyatidiki Janirlar” adlı eserinde “Tèpişmaqlar” (1995) ana başlığı altında ele alınan bilmeceler; konu, biçim ve ifade etme tarzı bakımından tasnif edilerek ele alınmıştır. Bilmecelerin terim anlamının ve genel özelliklerinin aktarıldığı çalışmada, bilmeceler yapılış bakımından atasözleri ile bağdaştırılmıştır.

Zunun ve Rahman’ın “Uygur Xelq Ègiz Edebiyatniñ Asasliri” isimli eserinin 9. kısmı “Uygur Xelq Tèpişmaqliri” (1982) ismini taşımaktadır. Uygur bilmecelerinin konu bakımından tasnif edildiği bu kısımda bilmece teriminin anlamına yer verilmiş, bilmecelerin toplum içerisindeki önemi ve işlevinden söz edilmiştir.

Sadik’ın “Uygur Xelq Ègiz Edebiyatı Heqqıda” (1995) isimli eserinin dokuzuncu kısmında “Uygur Xelq Tèpişmaqliri” ana başlığı altında Uygur sözlü kültür ürünü olan bilmecelerinin biçim, içerik, konu ve anlatılış bakımından ele alınmıştır.

Mehmet’in “Uygur Xelq Ègiz Edebiyatidiki Soal ve Cavaplar” (2001) isimli eserinin 8. kısmı “Maqal Temsil ve Tèpişmaqlar” ismini taşımaktadır. Bu kısımda Uygur bilmeceler konu, biçim ve anlatılış tarzı bakımından sınıflandırılarak ele alınmıştır. Ayrıca bu eserde bilmece türünün halk kültürünün, sözlü kültürel mirası içerisinde ortaya çıkmasına, var olmasına ve bu türün özelliklerine de yer verilmiştir.

Ciñvin’in “Xelq Edebiyatı Heqqide Omumi Bayan” (1995) adlı eserinin 9. kısmı “Xelq Maqalliri ve Xelq Tèpişmaqliri” adını taşımaktadır. Bu kısımda Uygur bilmeceleri ele alınmıştır.

Bu belirttiğimiz eserler Doğu Türkistan’da yaratılan Uygur bilmeceleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz eserlerdir. Birçok eserin meydana gelmesine karşın ulaşabildiğimiz eserler sınırlı saydadır.

Uygur bilmeceleri üzerine Türkiye sahasında da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Öger’in “Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” (2011) isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada bilmece teriminin tanımı yapılmış ve Uygur kültürüne ait sınırlı sayıda bilmeceye yer verilmiştir. Bilmeceler cevaplarından hareketle konuları bakımından sınıflandırılmıştır.

Diğer bir çalışma ise Tokmak'ın “Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” (2010) isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada bilmece teriminin tanımı üzerinde durulmuş, Uygur kültürüne ait bilmecelere yer verilmiştir. Bu bilmeceler cevaplarından hareketle konuları bakımından sınıflandırılmıştır.

Emet'in “Uygur Türklerinde Bilmece” (2002) isimli çalışmasında da bilmece teriminin tanımı üzerinde durulmuş ve sınırlı sayıda Uygur bilmecesine yer verilmiştir.

A.3. SÖZ DİZİMİ

A.3.1. SÖZ DİZİMİ TERİMİ ÜZERİNE

Bir cümleyi meydana getirebilmek için yan yana gelen kelimeler mutlaka başka bir kavramı karşılarlar. Söz dizimi bu karşılanan kavramların oluşturduğu bazı yapıların çatısını oluşturur.

Ediskun'a göre “isteklerimizi anlatmak için, cümlelerimizi, dilbilgisi kurallarına göre kurmak gerekir. Bir dilin cümlelerini inceleyen dilbilgisi bölümüne sözdizimi adı verilir. Sözdizimi, dilbilgisinin ana bölümlerinden biridir; konusu cümledir.” (1999, s. 323)

Karaağaç'a göre “söz öbekleri, kısaca, cümle oluşturmayan söz dizimi birimleri olarak tanımlanır. Birden çok sözden oluşan yapılardır. Bir başka deyişle, söz öbeği bir varlığın nitelediği yapıdır. Söz öbeği, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen sözler topluluğudur.” (2009, s.129)

Toker, Özkan, ve Aşçı'ya göre “cümlede yer alan kelime gruplarının yapılarını, görevlerini, kelimelerin ve ögelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını; cümle ve cümle ögelerinin oluşumlarını ve özelliklerini; çeşitlerinin inceleyen dil bilgisi dalına söz dizimi denir.” (2016, s.11)

Karahan'a göre “yan yana dizilen kelimeler, ya yargı bildirerek cümleyi, ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirir. Bu diziliş, belirli kurallara dayalı bir diziliştir. Kurallar dillere göre farklılıklar gösterse de diller arasında söz dizimi yapıları bakımından bazı ortaklıklar ve benzerlikler bulunabilir. Bunların oranı, o diller arasındaki köken ilişkilerinin derecelerine göre değişmektedir. Hatta aralarında hiç ilişki olmadığı kabul edilen diller arasında bile

birtakım evrensel ortaklıklar görülebilir. Bütün bunlara rağmen her dil az veya çok farklı bir söz dizimi yapısına sahiptir. Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik Türkçeyi diğer birçok dilden, meselâ Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca ve Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır. “Söz dizimi”nin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grubu ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de söz diziminin konusudur.” (2017, s. 9)

Bize göre söz dizimi, yan yana sıralanan kelimeler belirli bir kural içerisinde hareket ederek cümleyi veya kelime gruplarını oluştururlar. Sıralanış şekli, bazı belirli kurallara göre olan sıralanış şeklidir. Bu kurallar birçok lehçede birçok farklı şekilde olsa da temellerinde söz dizimi manasında az ya da çok benzerlik bulunabilmektedir. Söz dizimi kelimelerin ya da cümlelerin belirli bir kural içerisinde birbirleri ile nasıl bağ kurduklarına ve bağlanış şekillerini hangi kurallar çerçevesinde, nasıl ele aldıkları ile ilgilenir.

Söz dizimi bir dilin dil bilimsel özelliklerinin ele alınmasında en çok adı geçen başlıklardandır. Söz dizimi ana başlığı içinde ele alınan birçok kural veya konu herhangi bir dilin, dil bilimsel özelliklerinin temel taşı oluşturmaktadır. Bu temel taş o yapıya oturtulduktan sonra, o dilin dil bilimsel açıdan temel görünümü karşımıza çıkmış olur.

A.3.2. SÖZ DİZİMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ediskun “Ses Bilgisi- Biçim Bilgisi- Cümle Bilgisi / Türk Dil Bilgisi” (1999) adlı eserinin 323. sayfasında söz dizimi başlığına yer vermiş ve söz diziminin tanımını yapmıştır.

Karahan “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde Türkçenin söz dizimine her bir başlığı ayrı şekilde örneklendirerek yer vermiştir. Bu eser Türkçenin söz dizimine tamamıyla ışık tutmuş ve yapılan çalışmalarda kendisinden faydalanılacak temel kaynaklardan biri olmuştur.

Ergin “Türk Dil Bilgisi” (2012) adlı eserinin birinci bölümünü sesler, ikinci bölümünü kelimeler, üçüncü bölümünü kelime grupları ve cümleler başlıklarına ayırmıştır. Söz dizimi konusuna 37 sayfada yer vermiştir.

Feridun Tekin “Özbek Bilmeceleri” (2008) adlı eserinde Özbek bilmecelerini söz dizimsel bakımdan ele almıştır.

M. Kaya Bilgegil “Türkçe Dilbilgisi” (1963) adlı eserinde 152 sayfalık bir kısmı söz dizimine ayırmıştır. Eserde cümle türleri, cümle ögeleri ve kelime gruplarına yer vermiştir.

Tahir Nejat Gencan “Dilbilgisi” (1966) adlı eserinde kalıplaşmış dil bilgisi bilgilerinin dışına çıkmış, yeni fikirler ortaya atmıştır.

Günay Karaağaç “Türkçenin Söz Dizimi” (2009) adlı eserinde söz dizimi ve sözlük ögeleri üzerinde durmuş, sonrasında söz dizimine geçmiştir. Cümle türleri, cümle ögeleri ve kelime gruplarından söz edilmiştir.

Neşe Erenoğlu “Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması” (2013) adlı doktora tezinde iki lehçenin de söz dizimsel bakımdan karşılaştırmasına örneklerle yer vermiştir.

Toker vd. “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” (2016) adlı eserde, Türkiye Türkçesinin söz dizimini; cümle ve cümle ögeleri, kelime grupları ve cümle çeşitleri bakımından örneklerle göstererek tanımlamalar yapmışlardır.

Yeni Uygur Türkçesinde ise Türkiye Türkçesine göre daha az söz dizimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle gramer başlıklarının içinde yer almıştır.

İbrahim Mutî “Uygurca Sentaks” adlı eserinde söz dizimindeki temel sorunları ele almaya çalışmıştır.

Memduh Çingizhan “Grammatica” (1930) adlı eserinde iki sayfayı cümleye ayırmıştır. Bu çalışma yayımlandığı tarih bakımından önemlidir.

H. Nasirof “Uygur Tili Grammatikisi” (1957) adlı eserinin ikinci kısmında söz dizimini ele almıştır.

A.4. ÇALIŞMANIN AMACI

Uygur Türkleri, köklü tarihlerinin elverdiği ölçüde bugüne kadar sadece edebiyat alanında değil, kültürün hemen her alanında önemli eserler vermiş ve Türk kültürüne yaptıkları katkılarla ön plana çıkmışlardır. Uygurların Eski Uygur Türkçesi

döneminden başlayarak Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde oluşturulan edebiyata katkıları büyük olmuştur. Böyle bir edebî ve tarihî mirasın temsilcileri olan Uygur Türklerinin bugün içinde buldukları siyasî ve sosyal şartlar işgalci Çin yönetiminin baskıları yüzünden elverişli olmasa da, kendi başarılarına da olsa varlık mücadelelerine devam etmekte ve insanlığın gözleri önünde planlı bir soykırıma uğramaktadırlar.

Bu çalışma da Uygur Türklerinin verdikleri bu varlık mücadelelerine bilimsel anlamda bir destek vermek, Uygurların zengin edebî ve folklor malzemelerini tanımlamak ve tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda bugüne kadar çeşitli çalışmalara konu olmuş olsa da henüz söz dizimi bakımından incelenmemiş olan Uygur bilmeceleri konu olarak seçilmiş ve bu bilmecelerin cümle yapıları ayrıntıları ile ele alınmıştır. Tarihî ve kültürel olarak Türk topluluklarının en köklü ve en zenginlerinden biri olan Uygurlar tarafından üretilen bilmeceleri, hem Türkiye Türkçesine aktarmak hem de Uygur bilmecelerinin söz dizimini incelemek bu çalışmanın amaçlarındandır.

A.5. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM

Türklerin en eski boylarından biri olan Uygurlar, bilmece türüne önem vermişler ve çok çeşitli ve zengin bir malzeme ortaya koymuşlardır. Bilmeceler, bir halk edebiyatı ürünü olsa da, söz dizimi bakımında da zengin bir malzeme ortaya koymaktadırlar. Ancak bu malzeme bugüne kadar yeterince incelenememiş ve bilmecelerin söz dizimsel yapıları bir çalışmada ortaya konmamıştır. Bu tezde bu eksiklik giderilmeye çalışılmakta ve Uygur bilmeceleri söz dizimsel olarak incelenmektedir.

Uygur bilmecelerinin söz dizimsel açıdan ele alındığı bu çalışmada metin merkezli inceleme metodu kullanılmıştır. Başka bir tanımla Doğu Türkistan'da yaratılan ve orada yayımlanan çeşitli halk edebiyatı eserlerinin içerisindeki bilmece örnekleri üzerinden metin merkezli bir inceleme yapılmıştır. Yani bu çalışma için yeni bir bilmece derlemesi yapılmamış, bugüne kadar derlenmiş olanlar bir araya getirilerek söz dizimi bakımından incelenmiştir. Bu aşamada ilk olarak Doğu Türkistan'da Uygur bilmeceleri hakkında yapılmış çalışmalar araştırılmıştır. Prof. Dr. Alimcan İNAYET aracılığı ile bu çalışmalardan iki tanesine ulaşılmıştır. Bunlar Uygur Helk' Eğiz Edebiyatı Kamusi tahrir heyeti tarafından hazırlanan ve Şincañ

Helk Neşriyatı tarafından 2005 yılında Urumçi’de basılan “*Tépişmaqlar*” ve 2006 yılında Urumçi’de basılan “*Uygur Helk Tépişmaqliri*” adlı eserlerdir. Daha sonra Uygur bilmeceleri ile ilgili olarak Türkiye’de yapılmış ve yayımlanmış çalışmalar taranmıştır. Bu kapsamda tezimizle doğrudan ilgili olduğunu düşündüğümüz üç çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlar Erkin Emet tarafından 2002 yılında *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan* “Uygur Türklerinde Bilmece” adlı bildiri, Emel Tokmak tarafından 2010 yılında Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan “*Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi ve Adem Öğer tarafından *Turkish Studies (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)* dergisinde 2011 yılında yayınlanan “Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makaledir. Tüm bu kaynaklarda geçen Uygur bilmeceleri bu çalışma için bir araya getirilmiş, aynı olanlar çıkarılmış; hem transkripsiyonları hem de Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri orijinal metinden gözden geçirilerek, yeniden yapılarak Uygur bilmecelerini örnekleyen 536 tane bilmeceye ulaşılmıştır. Bu bilmecelerde toplam 933 tane cümle tespit edilmiştir. Söz konusu cümleler söz dizimi açısından incelenmiş ve içlerinde barındırdıkları kelime gruplarına göre, ögelere göre ve türlerine göre ayrı ayrı ele alınmış ve tasnif edilmiştir. Bilmecelerde yer alan cümlelerin söz dizimi incelemesi yapılırken Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde kullandığı yöntem tercih edilmiştir. Ayrıca bilmecelerin Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında Emir Necipoviç Necip’in “Uygur Tiliniñ İzahliq Luğiti” ve aynı eserin İklil Kurban tarafından Rusçadan Türkçeye çevirisi olan “Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü” adlı eserinden faydalanılmıştır.

A.6. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmamızda Doğu Türkistan’da çeşitli kitaplarda yayımlanmış 536 tane bilmece yer almaktadır. Bu bilmecelerde toplam 933 tane cümle geçmektedir. Bu cümleler içlerinde barındırdıkları kelime gruplarına göre, ögelere göre ve türlerine göre ayrı ayrı ele alınmış, her bir başlık kendi içinde alt başlıklara ayrılarak tasnif edilmiştir. Çalışmamız Uygur bilmecelerini örnekleyen ve bugüne kadar derlenip yayımlanmış 536 bilmecede geçen 933 cümle ile sınırlıdır.

İNCELEME

1.CÜMLE

Tekin'e göre, "bir fikri, bir duygu ve düşünceyi veya bir yargıyı tam olarak anlatan sözcük ya da sözcük dizisine cümle denir." (2008, s. 27) Ergin'e göre cümle "bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime gurubudur." (2012, s. 398) Öztürk'e göre "cümle, hüküm bildiren bir çekimli fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden meydana gelen yüklem unsuru ile, yüklem unsurunun ihtiyacına göre yardımcı unsurların bir araya getirilmesiyle şekillenen söz dizimidir." (2015, s. 136) Toker vd. cümleyi "bir düşünceyi, bir duyguyu, bir oluşu, bir kılışı tam olarak bir yargı halinde anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle yargı bildiren kelime veya kelime grubundan oluşur." (2016, s.12) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre cümle "bir düşünceyi, bir duyguyu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir." (2017, s. 9)

Bize göre cümle, ortaya konulmak istenen fikri, duygu ve düşüncelere bağlı kılarak çeşitli kelimeler ile belirtme halidir. Herhangi bir düşünce veya duygu ona uygun olan kelimeler ile birleşerek cümleyi oluşturur.

1.1. CÜMLENİN ÖGELERİ

Ediskun'a göre "cümlelerin temel ve yardımcı olmak üzere iki çeşit ögesi vardır. Temel ögeleri özne ile yüklem; yardımcı ögeleri ise nesnelere ile tümleçlerdir" (1999, s.328)

Karaağaç'a göre "söz öbekleri, niteleyen-nitelenen, tamlayan-tamlanan ögelerden oluşur. Cümlelerin de tek niteleneni, tek tamlananı vardır; o da yüklemidir. Özne ise, cümlelerin diğer temel ögesidir. Bu iki öge, cümlelerin temel ögeleridir." (2009, s.186)

Karahan'a göre "cümlelerin yapısında bir yüklem ile yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayan başka ögeler bulunur. "Özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf" adı verilen bu ögelerin varlığı, sayısı ve yeri, yüklem anlamına, soy ve çatı bakımından niteliğine ve ihtiyaca göre değişir. Ögeler, cümle içinde zorunlu veya yardımcı öge olarak görev yaparlar." (2017, s. 13)

Bize göre belli bir bütün oluşturmak için yan yana gelen kelimelerin ürettiği cümleleri, türlü anlamlarda tamamlayan farklı ögeler vardır. “Nesne, zarf, özne, yer tamlayıcısı” adı verilen bu ögelerin cümle içindeki kendilerini var etme durumları her cümlede aldıkları ya da alabilecekleri göreve göre değişiklik göstermektedir. Bu ögeler kurulan cümle içerisinde ana, temel ya da yardımcı öge olarak bulunurlar.

Uygur Türkçesinde de cümlenin ögeleri tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “özne, yüklem, nesne, zarf, yer tamlayıcısı” gibi unsurlardan oluşmaktadır. Uygur bilmeceleri üzerine yaptığımız bu çalışmada da bilmecelerden hareket edilerek bilmeceleri var eden cümlelerin ögeleri bulunmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Yüklem

Tekin’e göre, “cümlenin temel unsuru olan yüklem, bir hareketi, olayı, yargıyı, iş veya oluşu bildiren fiil veya isim türünden bir sözcüktür.” (2008, s. 27) Karaağaç’a göre “ nitelendirilmiş eylem adına yüklem denir. Cümlede yargı bildiren çekimli öge yüklemdir. Yüklem, cümlenin temel ögesidir; çünkü cümle yüklem için kurulur. Diğer ögeler, yüklem anlamını desteklemek, onu daha açık hale getirmek için cümlede bulunur.” (2009, s.186) Öztürk’e göre yüklem, “cümlenin kurulabilmesi için ana unsurdur. Hüküm bildirir. Diğer unsurlar, yüklem etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Yüklem çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden meydana gelir.” (2015, s. 137) Toker vd. yüklemi “cümlede işi, hareketi, oluşu, hadiseyi ve yargıyı bildiren, çekimli bir fiil veya ek fiilin bağlandığı bir isimden meydana gelen ögeye yüklem denir. Yüklem cümlenin en temel ögesidir. Cümledeki yargı yüklemle sağlanır. Diğer ögeler yüklem anlamını tamamlarlar.” (2016, s.16) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan’a göre yüklem “ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir.” (2017, s. 14) Bize göre yüklem, cümlenin anlamını ortaya koyan, isim ya da fiilden oluşabilen bir kelime veya kelime grubudur. Uygur bilmecelerinde yüklem, fiil veya isimden oluşur. Bazı örneklerde ise yüklemi olmayan bilmecelere rastlanmıştır. Yüklemi olmayan bu bilmecelere eksilteli cümleler başlığı altında da yer verilmiştir.

1.1.1.1. Kelimelerden Yüklem

1.1.1.1.1. Fiilden Yüklem

Bu tür cümlelerin yüklemi fiilden oluşmaktadır. Uygur bilmecelerinde yüklemi fiil olan cümlelere sıkça rastlanmıştır.

- ❖ ‘Bir’ **dèvidim**, ikki tağ **uruşti** / ‘İkki’ **dèvidim**, yıraq turuşti. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ ‘Çiğir’da yoq, ‘yol’da bar / ‘Quduq’ta yoq, ‘köl’de bar / ‘Ğunçe’de yoq, ‘gül’de bar / Tèpip **kelgin** ‘çöl’de bar. (*‘Çiğir’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ ‘Çu!- çu!’ **demes** cèni yoq / Boğizlisam qèni yoq. (*‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ ‘Hah’ dèsem ‘hah’ **deydu** / Balilar heyran ‘pah’ **deydu**. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.*)
- ❖ ‘Sen’de birla / ‘Men’de birla / İstisem ‘alem’de yoq / ‘Şam’ğa berip uçni **taptim** / ‘Misir’ğa kelsem birimu yoq. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin **tèpilar** / Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qilar yıraqni / **Bilmes** ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / **Tèpiñlarçu** u nème? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayip bir canivar / Taştin qattiq toni bar / Dessep ölse traktor / Pisent qilmay **cim turar**. (*Acayip bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Acayip elçi bar / Putsiz mènip **kèlidu** / Quliqığa söziñni / Dèsèn èlip **kètidu**. (*Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / **Puşuldaydu, möreydu** / Men keldim dep **tovlaydu** / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / **Mañidu** u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)

- ❖ Ağzi bar, cəni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / **Yügürüdu** aq yerde, **qaldırudu** qara iz / Quş tilidin, **tökülüdu** söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / Uzun quyruq baturum / “To-ko-tok” **yapirim** dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yığidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yığidim.*)
- ❖ Altun müñgüzlük təkicək / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük təkicək / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda **körünmeydu** qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu **üzmeydu** bəliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu**. (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ Anisi uzuniğa yatidu / Balisi toğrisiğa (**yatidu**). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna.*)
- ❖ Apaq yerge ret bilen reñlik uruq **salidu**. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçır.*)
- ❖ Aq çəçək qısqañ anisi / Balisiñi balğa orup **olturidu** qarisi (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı*)
- ❖ Aq dastixan səlivaldim / Alem içi **aqardı**. (*Ak sofraya seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mēhman oynaydu / Tumsıqıda gül çəkıp / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofraya üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq ètim asmandin **çüşer** / Ot- çöpni **yemes** / Ot- çöp uni **yer**. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöpünü yer.*)
- ❖ Aq sanduqum **èçildi** / İçidin yipək **şesidi**. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)

- ❖ Aq yerde qazan **qaynaydu**. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara bõrülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / **Qalisen çoñ puşaymanğa**. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşiverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge **qonmay**. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege **kètip barisilar**? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz **bolimiz**. Zadi biz qançe, **tapqina**? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe?(*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katilsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katilsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Asmanğa **çiqsa yallide** / Yerge **çüşer taqqide**. (*Göge kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Asmanğa tayaq atsam / Yerge qan **çaçraydu**. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ Aş **içmeydu** müşüküm / Su **içmeydu** müşüküm / Tavar durdun üstide / **Yorğilaydu** müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / **Uçritidu** zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèместin / İşlep kèter karamet / Uniñ bilen dèhقانlar / Köplep **alur** daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Atisi **yatar** toğra / Apisi yorğa / Qizi ussulçi / Oğli oyunçi. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa **minmes** / yayaq **yürmes** / Burni bir / Qulıqı kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)

- ❖ Atsam çalma asmanğa / Qizil möldür **töküldi**. (*Atsam göğe kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ Axşam **kèter** leglek / Etige **kèler** sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi **kèler** eglikim / Kündüzi **kèter** leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ Axşimi **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Axşimi **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / Nème ayriptu / **Tèpiñlarçu** qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Ayiği yoq **yüridu** / Siliq siliq **külidu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği yoq **yüridu** / Özi yiraqtin **kèlidu** / Ağzi yoq **sözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqıda / Aylangini sèzilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman**. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayi / Özi tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Bağqa **kirdim**, çiqay desem şota yoq / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Balisi anisini **uridu**. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Baqşam baqşam müñgüz **çiqmaydu**. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / Tinim **tapmas** həcqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)

- ❖ Bèciñdin **alsam** toqquz yañaq / Ürimçide **qaptu** üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni **yaqturar** / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèsip qoysañ **çirqirar** / Tèpip qoysañ **ğirqirar**. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / Tèz **mañidu**, puti yoq / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnu tok.*)
- ❖ Bèşi birge **bèriptu** / İkkisu su **içiptu** / Üçi qarap turuptu / Kèyin bile **yèniptu**. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ **yañritar** qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabızalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi qapaq / Nur çaçsa apaq / **Yörüydu** her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Mèniñ tømür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / **Aylinidu** yumilap / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip **çıqar** koçığa? (*Benim demir taycığım / Otları çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa **tèyilmas** / Muzda mañisa **oyulmas**. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bir at **kördüm** cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi yoq / Quçiqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başu yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir bèşida neyzisi (bar) / Bir bèşida doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp **mañar** doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)

- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldiñda / Meydan ara yügürüp. *(Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarınñ palvini / Sörep **mañar** qiriq- ellik harvini / **Siğar** aña bir şeherniñ adimi / **Tèpiñlarçu**, qandaq nerse u qèni? *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?)*
- ❖ Bir davanni çolaq sègizxan **egiydu**. *(Bir bayırı çolak saksığan dolaşır.)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men **harimen** terlep / Lèkin dostum **harmaydu** / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde **oquymen** / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni yoq / Öyge adem **kirgüzmeydu**. *(Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir nersem bar bilmigenni **bilgüzıdu** / İçini ècip baqsañ **külgüzıdu**. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradıña **yetküzer**. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge **añlinıdu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / **Körünmeydu** baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz **uçmas** / Mañgan çağda putliri yerge **tegmes** / Yer bilen asmangıçe ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere*

değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.

- ❖ Bir öyde yigirmila adem **turar**, / Hemmisidin ipar emes, zehir **çıqar** /Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa **uçritar**. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir öyge kirsem béli bağlağlıq qız **olturuptu**. (*Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / Aqvaş momay **olturidu**. (*Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem ciqqide toxum **turuptu**. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir öyge kirsem, taz qız **olturidu**. (*Bir eve girsem kel kız oturur.*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse **qatidu**, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir qara argamçam bar / Bu tağdin o tağqa **yetidu**. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta **çıqiptu** / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin **tègiptu** / Adem qançe? Manta qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir qaz axunum bar / Seper qılsa keyniden / Tesvi **tartidu**. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum bar dan **yèmeydu** / Çaynap bersem nan **yèmeydu**. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Aklı var, canı yok.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke bëshini / “Vajjide” qip u canivar ot bop **yanar**. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)

- ❖ Bir tal argamçam bar / Yiğsam yiğsam **tügimes**. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa **èşip qoptu** bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip qaptu** bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıktta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıktta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (bar) / Qiriq putaçta qiriq uva (bar) / Qiriq uvida qiriq tuxum (bar) / Bişqanda sèriq **bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Biri çèçip / biri içse / Biri **öser**. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biri **turar** bu çette / Biri **turar** bu çette / Avaz çiqsa qeyerde / Añlap turar diqçette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çiksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi bar / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / **Yoqlaydu** oğli künni, qizi tünni / Yürgende **bilinmeydu** basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz on ikki qız iduq / Bir gümbezge **yiğilduq** / Tañ aldida **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bovay **keldi** paltisiz / Kövrük **saldi** taxtisiz. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña çiqmaq kerek / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem **kèrek**. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete **turar sarğıyip** / Temi uniñ navatteq / **Qalar** ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)

- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Buqa boyunluq, çivin qanatlıq / **Tèpiñ** u nème, töge ayaqlı? (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burun idim gül-günçe / Keyin **boldum** bikarçe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qız **miniptu** / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bəriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni **yatsila** tupraqta / **Semriydu** bargançe / Qèriğanda yüzi tatuq / Tatlılıqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni yoq **mañidu** menzilsèri / **Çiqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp **körgeñ**, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni yoq **sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Çèçiki yoq mème, **tèpiñlerçu** u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / Piçilmigan tavuz **çiqti**. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz **uziraydu** / Tutmisiñiz **qisqiraydu** / Közgimu **körünmeydu** / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz **bolisiz**. / Bu alemge xocayin. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok zıyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)

- ❖ Çişliri üstün **turar** / Göş berse çişlep turar. (*Dışleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Dañqı dastan bir quş bar / Baturluqı alamet / Böre, tülke **qaçalmas** / Çañgilidin salamet. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Derex bəşidin taşlısa **sunmas** / Kövrük üstidin taşlısa **sunar**. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda **bolidu** / Türlük- tümen əsil taş / Siz **bilemsiz əytiña** / Suda **bolmas** qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse **kelmeydu** / Arqığa yənip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altundan / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqısığa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / Otqa salsam **muz tutar**. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ Düpür- düpür at **keldi** / Çiqip qarañ beg **keldi** / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tərıp **ekeldi**. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola **çaçidu** / Quvvət èlip insanlar / Pervaz qilip **uçidu** / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq **açidu** / Sözlirige **toymaysen** / Buni kim tez **tapidu**? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışıq saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Èğiz asmanda bir kuş / Yipqa mehkem **tartilğan** / Şamal çiqsa **qorqmaydu** / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Èğiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur yügürük / Akisidur möğüdek / Qoliñizğa əsiqliq / Buni kim tèt **tapidu**? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa*

boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)

- ❖ Èğiz boyluq akam / Tülke tumaq **kiyiptu**. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ Èğiz- èğiz qèşi / **Sundi** tügmen tèşi / Qariğan kişiniñ / **Aqıdu** yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ Elmu **kökirer** / Yermu **kökirer** / Ger bolmisa u / Hayatliq **tüger** / Dehqan tağılar / Saet dep **biler**. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Elniñ otturısında iza tartmay **siyidu**. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, bir er küniğe üç mètir östeñ **çapıdu**, üç ayal küniğe bir mètir östeñ **çapıdu**. Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep atalması / Suğa salsañ **leyleydu** / Lèkin yazda yaşalması. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte **oynaydu** / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu**. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende kètip, axşımı **kèlidu** / Hèsabini hèçkim alalması. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Etigende qopup ikki aç a yolğa **mañıdu**. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu**. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)
- ❖ Evrige, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / Kèrektur harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / Bir caydila **mañıdu** / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salıdu**. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)

- ❖ Ègiz ògzide gilem qaqsam / Topisi Turpanğa **yetti**. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp çiqqusi**. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa **èytar** zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül **bèsiptu** keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / **Yirtildi** bek tèt. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşiçi / Seher tutup tiñşap körseñ / Xuş **yaqıdu** naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Güldin gülge **qonıdu** / Özi bekmü turaqsız / Gülge oxşaş çèhrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldüri bar, yamğuri yoq / Qar **yègiptu**, soğuqi yoq. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / Dan **çoquydu, yemeydu**. (*Gürülder, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Harvidin aq selle **çüşti**. (*Arabadan ak sarık düştü.*)
- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / Bir yaliñaç **kiriptu**. (*Hiç kimsenin girmediği savaşa / Birçıplak girmiş.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qızıl qiyamet / Höl kirip quruq **çiqar** / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İki **körıdu**, ikisi **tiñşaydu** / Biri **sözleydu**. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İki beyge at **çapıdu** / Çañ **çiqarmaydu** / Bir-birini **izdişıdu** / Tèpişalmaydu. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)

- ❖ İkki inaq **bir tuğqan** / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi bolmisa / **Kelmes** tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İs **çiqidu** quyruqidin / Adem **çüşmes** dümbisidin / Derexlerge tægelmeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / Ot **alidu** öy içi / Ot ketkenni körsimu / **Öçürmeydu** hêç kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ İt bolupmu **qavimaydu** / Yügürüp qopup **çişlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge **kirgüzmeydu**. (*Köpek ise de havlamaz / Yürüyüp, tutup ısırmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kêçe- kündenüz **tinmaydu** / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyi sanisa / On ikkidin **aşmaydu**. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kêlip çüşti on beş ördek kölçekke / Zayit çiqip miltiq **atti** ördekke / Bir pay oqta **yiqiliptu** altisi / **Hayat qaldi** şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kel- kel dësem **kelmeydu** / Kelme dësem **kêlidu**. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kîçik- kîçik çirayliq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ **çiqar** içidin / Tatliq, şërin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümcük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kîçik kölge su quysam / Muz **toñlaptu** qizdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kîçikkine aq qazinim / **Çiqar** ikki xil tamiqim. (*Küçücük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ Kîçikkine finnâs, yurtı **kezip tınmas**. (*Küçücük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kîçikkine kekiçikim qara cañqalni **kêzer**. (*Küçücük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ Kîçikkine mozayçiqim yumilaq **semriydu**. (*Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)

- ❖ Kiçikkine qutida / **Kördüm** men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bèsini / **Qaratsañmu** her yaqqa / Cahilliği bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen **adaşmay** / **Mañalaysen** yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** muhim sözümni / Yıraq yurtqa **tègiptu** / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda **yoqılar** özi / Yigirmige yetkende / Yene **çıqar** şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (bar) / Beş at uni **tartıdu**. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ **Kirıdu, çiqıdu, toxtımaydu** / **Oquydu** gezel, **toquydu** gelvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / **Deysiz**: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsımu / Yürgen yèri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök öçkem kèpek **qusıdu**. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kökte paxta **leyleydu** / Gah **çüşıdu, örleydu** / Öz şeklini özgeritse / Ètiz-bağlar **kökleydu**. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değıştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş **turıdu** / Qarısañ közüñni **qamaşturıdu**. (*Gökte değırmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Kömsem **kömülmes** / Tepsem **tevrimes** / Mañsam **mañıdu** / Tursam **turıdu**. (*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çıraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürikidi ot **yanar**. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)

- ❖ **Körimiz** biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldıda / Boyunçisi arqıda / **Körsitidu** cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke **uçup baridu** / Köktin qaytip çüşkende / Hemme giyah **qanidu**. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Kündüzi **gicirleydu** / Axşimi midirliyalmaydu. (*Gündüzleri gıcırda / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa **baqar** / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak **aqar**. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Künni körse **ölidu** / Ayni körse **külidu**. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətiwatqan bir top gazni **körüptü**, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep **soraptu**. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yərimizçe bolsa, yərimimizniñ yərimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qəni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **təpiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Leylep **yürer** üstüde / Put- koli yoq, ceni yoq / **Eytiñlar** çu bu nème? (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Mamuqtek yumşaq / Şekerdek apak / Qişta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Men bu yaqtin **baray** / Sen uyaqtin **kel** / Qara ciraniñ ağzıda **uçrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağzında buluşalım.*)

- ❖ Mèniñ bir ala argamçam bar / U tağdin- u tağqa **yètidu**. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnimu **bilmeydu** / Baridiğan cayığa / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Midirlisañ **midirlaydu** / Ger toxtisañ **toxtaydu** / Tutuvalay dèseñmu / Saña tutup bermeydu. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Miñ qoyını bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Muzğa qonaq **çaçtim**. (*Buza mısır saçtım.*)
- ❖ Növetlişip **yügüridu** / Bu cahanna yete at / Bèsip öter toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı **olur**. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bèsida müşük oltiridu. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Ol acayıp bir nèmudur / Bardur uniñ töt puti / **Yarişidu** uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiyetsek biz uni / Zèrikmestin **oynaydu** / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük **qoğdaydu**. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şimartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni **vidür** / Su **içer** bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dân **yimey** su **içmegey** / Kiçilerde seyreylep kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol niçük cânur dem alsa / İçidin otlar **çıqar** / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe **körsetmes** sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)

- ❖ Oq tegse tösük **qalmas** / Tiğ tegse izi **qalmas** / Bolqa bilen **yançip bolmas** / Candar aña zadi **qanmas**. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni körse **rohlınar** / Dili onda **zuqlınar** / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş **başlaydu**. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şeherde qatirap **yüridu** leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde qatar **yatar** ottuz ikki böre / On yiğit u bõriniñ xizmetkari / **Sèlingan** mexmel kövrük otturisiğa / **Mañidu** şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördək emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin **üzidu** / **Yeydu** kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördək değıl, kaz değıl / Balık değıl sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ **Östüridu** anisi / Öz tènide balini / Şamal çıqsa balisi / Şapılaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / **Tolğan** kümüş, zer yıpta / **Körünmeydu** bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değıl / Dolmuş gümüş, altın ipte / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Mèhman künde **kèlidu** / Tapqili bolmaydığan / Yèñiliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla kõi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / Yol **başlaydu** karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)

- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda yürse **tèyilmas** / Tamda yürse **yiqlimas**. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse **körünmes** / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işliri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi kiçik, suğa **toymas**. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / Monçaq- monçaq **èsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri **qètilğan**. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi **mañar** izi yoq / Mañliyida közi yoq. (*Kendi yürür izi yok / Alnunda gözü yok.*)
- ❖ Özi muşteq, tèni taşteq / Postqa **turidu** ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi orup, özi **tèpèr** / Burap qoysañ mènñip kèter / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Lèkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildek / Bède-saman **çişlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi sarğuç, uzunçaq / Burutliri diñgayğan / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq **tolğan**. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan **sèzidu** / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir **kèzidu** / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Coğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi uruq / Uçi yoruq / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge payda **yetküzer** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yumılaq, emma ay emes / Reñgi sapsèriq, lèkin yağ emes / Quyuqi uzun, çaşqan mu emes / Siler tèpiñlar, hènème **yèmes**. (*Kendi yuvarlak ama ay*

değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.)

- ❖ Pakar asmandin qar **yağar**. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Petnusi bar, nèmi yoq / Naxşa **eytar**, cèni yoq / Siz uniña xocayin. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña **kèlidu** ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pil-pil **qılar** çèçikim / **Cimirlaydu** çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi **oynar** çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Pişurup yèsen aş **bolidu** / Pişurmisañ quş **bolidu**. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Puti yerge **tegmes**, bèşi asmanğa / Puti alte, bèşi ikki, quyuqı bir. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti yoq **qaçidu** / Qaniti yoq **uçidu**. (*Ayağı yok kaçar / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker **yatqan** / Sirtqa çıqqanliri miltiq **atqan**. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap **çüşti**, qaplap **çüşti** / Qapniñ ağzi boğulup **çüşti**. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağzı büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, **uçidu** / Yazda oynap qışliqi / İssiq yaqqa **köçidu**. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qara göcikam attin **çüşti** / Baliliri **olaştı**. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara küçük otni **pirqiraydu** / Ot uniñdin **qorqup çirqiraydu**. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qara öküz yep **toymaydu** / Quyuqı asmanğa **qaraydu**. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qarañgu öyde eşek **hañraydu**. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tèlip qalidu / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt **tapidu**? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söniüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)

- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur hemme vax / **Çaqnitidu** diliñda /
Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman /
Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qir bəşida qizil xoraz **olturar**. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ **Qisivalğan** bəşiğa / Yoğangina qizilgül / Üstidiki kiyimi / **Körinidu** xil mu
xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kətişke /
Kişilerni qistiğan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki
elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken
kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qişta hörmət **tapidu** / Yazda **xarlinip yatidu**. (*Kışın ürmet edilir / Yazın
horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs **çiqirar** burnida / Arqisida qolliri / **Kirer** yerniñ
bağriğa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında
kolları / Girer yerin bağrına.*)
- ❖ Qol bilen tutup bolmas / Köz bilen körüp bolmas / Kiçikide dereş **liñşitar** /
Çoñayğanda uni **yiqitar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken
ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ **körünmes** / Èçip alsañ **tügimes** / Barliq cahan bayliqi /
Rahetlerniñ yayliqi. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm
dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qolğa **qondi** cansız kepter / Qanat **yaydi** yèrim çember / Huzur berdi
aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur
verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, keke **tutmaydu** / Öy sèlişqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev
yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa
meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük?
(*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis,
kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni **tèpiñ** dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni **tèpiñ** dilbirim /
Sèsiq kölde it **yürer**, uni **tèpiñ** dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ**
dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul
dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu*

bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.)

- ❖ Qorsigidin yep, dümbisidin **çiqiridu**, u nime? *(Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?)*
- ❖ Qorsiqida nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, yeqin qılar yiraqni / **Sözlišisen** qoluñğa èlip tömür qulaqni. *(Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)*
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. *(Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)*
- ❖ Quruq şaxqa qurguy **qonmas**. *(Kuru dala ala doğan konmaz.)*
- ❖ Quruqluqta hem suda / Yaşiyalaydu ölestin / Keç bolğanda sazliqta / **Naxşa èytar** tinmastin. *(Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.)*
- ❖ Quş tilidin, **tökülidu** söz. *(Kuş dilinden, dökülür söz.)*
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep **soridu** / Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi? *(Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttuñ, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)*
- ❖ **Sama salar** samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. *(Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.)*
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen **külisen** / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp **qoyimen** / Sel nèriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? *(Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?)*
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi **turar** cimğina / Burap qoysañ **ciriñlar** / Sèniñ bilen **sözlišer**. *(Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.)*

- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa halal **yeptu** / Tapalmısa haram. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Sèpi zeher, yeşil ot / **Çıqar** undin sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücütlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ Sirligandek qıpqızıldur, burnı uçluq / Aççıqı callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqını yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınz zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey bağlap / Ecep tatlıq **pişidu** / İssiş bolsa sapaqtın / Yerge **èrip çüşidu**. (*Soğuş olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Somkida bar keptirim / Qanatlırı eceb köp / Reñgiroyı **oxşaşmas** / Tomurliri qızıl- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ **Sokuldaydu** soki yoq / **Dokuldaydu** doki yoq / Tèrisi qèlin, tüki yoq. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suda üzgende **yayraydu** tèni / Sudin ayrılşa **qalmaydu** cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa kirse bir **bolar** / Sudin ayrılşa miñ **bolar**. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ Suğa salsañ **çökmeydu** / Otqa salsañ **köymeydu** / Yerge kömseñ **çirimaydu** / **Tèpiñlarçu** u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa salsañ **su bolur** / Otqa salsañ **muz bolur**. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)

- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep baqşınız **bilisiz**. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bêtini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz- okyan çètini / Ègiz yaqtin **qorqmaydu** / Oylap **tèpin** ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan **uçidu** / Üçiyi turğaç tüşida / Tartsa asta **kèlidu** / Balılarnıñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamda bir derya bar / Süyi qış künliri az / Yazda köp **bolar**. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarı bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şapılaqlısam şatıraqlaydu. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ **Şaraqalaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / Sep **tüzidü** tik bolup. (*Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççıq emes / Qışta köktin **çüşidu** / Yazda közge **körünmeydu**. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şir- şir èter, cilğidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni **qaplaydu**. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatıdu / **Tèpiñlarçu**, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tam salmay ögze **yaptım**. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Tartsa bir puñ **kelmeydu** / Satsa pulğa **almaydu** / Dunyada qimmet. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)

- ❖ Tatlıq giza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / **Acratmaydu** kişiler / Uni hergiz hayattin. *(Tatlı yemek değıl o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.)*
- ❖ Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu acayip iş emesmu / Beşi bèrip tötü **qaytqini**. *(Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.)*
- ❖ Tepsem **tevrimes** / Kömsem **kömülmes**. *(Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.)*
- ❖ **Teptim** terekke **mindim** / U nème? *(Koşup kavağa bindim / Bu nedir?)*
- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. *(Teptim, ağaca çıktım.)*
- ❖ Teşi qara töt qulaq / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani **açıdu** / Uniñdin çıqqan xuş puraq. *(Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.)*
- ❖ Tik- tak, tik- tak **qilidu** / Şapılaq yèse **külidu** / **Tinim tapmay** taxtida / Uyaq- buyaq **yüridu**. *(Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.)*
- ❖ Tirik berip ölüktin nan **soraydu** / Ölük qopup tiriktin can **soraydu**. *(Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.)*
- ❖ Tirik kèlip oynişip / Nan **soraydu** ölüktin / Ölük derhal “kap” qilip / Can **soraydu** tiriktin. *(Diri gelip oynaşip / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.)*
- ❖ Tirik ölük **tuğıdu** / Ölük tiri **tuğıdu**. *(Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.)*
- ❖ Tirişçağa bek emraq / Hurunlardin bek yıraq / Duldul qilip minsifiz / Pervaz qilip **uçısız** / Yultuzlarğa **köçısız**. *(Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Döldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.)*
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Qulıqi **gep añlimas** / Emma işqa **çarçımas**. *(Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.)*
- ❖ Toyğansèri **örleydu** / Aç qalganda **pesleydu**. *(Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.)*
- ❖ Töt qelender bir kölçekke **siyidu**. *(Dört dilenci bir gölcüğe işer.)*
- ❖ Tuğulğanda **yèpişar**. *(Doğduğunda yapışır.)*
- ❖ Tüvi **yığılğan** / Bèşi **çèçilğan**. *(Dibi yığılmış / Başı dağılmış.)*

- ❖ **Tüküridu** bëli maymaq / Tükürüki **kèter** uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / **Eslitidu** müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul **turidu** / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret **bolidu**. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ U koçitimğa **uridu** / Bu koçitimğa **uridu** / Men hêç gunah qılmısam / Mèni nemişqa **uridu**? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qonganda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ qapqara / Buni kim têt **tapidu**? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègege **yètidu**? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki micir- micir / Ayıgıda göl **èçilur** / Bèşi şortañlıq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun- uzun iz **kèlidu** / Uzun boyluq qız **kèlidu** / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışılatıp.*)
- ❖ Üstidin möldür **yağar**, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / **Yügürmeydu** giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / **Oylap tapqin** bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker **satmaydu** / Ya xèridar **almaydu** / Geç bolğanda, harganda / Lazim **bolmay qalmaydu**. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yalt-yult **kèlidu** / Yalmap- yalmap **yutidu**. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)

- ❖ Yazu, qışı **özgermes** / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / **Ayrılmaydu** gülidin. (*Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yègi yoq, **yanidu** / Cèni yoq, **mañidu**. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yeñgem kaçatlap turar / Yiğlap kirip, külüp **çıqar**. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / **Parqıraydu** qoluñda / Èkinzarnıñ çaçlırı / **Çüşürler** uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yer astida ay **yügürer**. (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / **Yiğlaysen** küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çıqqan pil / Tasma qilip **til** / Eqlıñ bolsa **bil**. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Qèrimidi, ölmidi** / Yaki sekkiz **bolmidi** / **Uçritimiz** bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi **toymaydu**. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul **çüşmeydiken**. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatekanda, bir kişi **soraptu**: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, **deptu**. Sorığanlar **oyğa çöküptu**, oylap tapalmaptu. Kèçisi yatalmaptu, etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşıptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şherde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir*

kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ **Yol mañmaysen** yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen sorıgan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şeher sehra hem taqqa. *(Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.)*
- ❖ Yonugansèri **yoğınar**. *(Yüzü aşağıya doğru büyür.)*
- ❖ Yorğa èşek suğa salsañ / Ottuz harvini **tartıdu**. *(Yüğrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.)*
- ❖ **Yorğılaydu** taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / **Kiyivalğan** üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Yultuzmikin **demeñlar** / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe **bolar** kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Yumılaq şox bèliqim / Yerde **sekrer** diñildap / Torğa salsam şu haman / Tèşip qaçar piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*
- ❖ **Yürer** uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussıgan çağda **içidu** bènzin / **Qalmaydu** zadi yolidin èzip. *(Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq **deptu**: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, **deptu**. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **élip keptu**: Bérivédim qiçqarğili Yoq iken kéley **dédi**. **Kelsimu kèler idi**. **Kélip kélip kélemidi**. Bu cevabniñ menisini yigit **çüşiniptu**. Qéni silermu **çöşediñlarmu**? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine*

gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)

- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit **uçraptu**, topniñ içidiki bir kişi qızni **tonuydiken**, emma yigitni **tonumaydiken**. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep **soraptu**. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürükimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hadi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni **körüptü**, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep **soraptu**. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yerimizçe bolsa, yerimimizniñ yerimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?*)
- ❖ Şekli her xil, çişki köp / Yağaç bilen işi köp / **Tèpiñlarçu**, u nème / Uni körgen kişi köp. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / **Tüküridu** yıraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)

- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldi pes / Keyni ègiz, aldi pes / **Kiygen** yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)

1.1.1.1.2. İsimden Yükleme

Bu tür cümlelerin yüklemi isimden oluşmaktadır. Uygur bilmecelerinde yüklemi isim olan cümlelere sıkça rastlanmıştır.

- ❖ ‘Çiğir’da **yoq**, ‘yol’da **bar** / ‘Quduq’ta **yoq**, ‘köl’de **bar** / ‘Günçe’de **yoq**, ‘gül’de **bar** / Tèpip kelgin‘çöl’de **bar**. (*‘Çiğir’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ ‘Çu!- çu!’ demes cèni **yoq** / Boğizlisam qèni **yoq**. (*‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ ‘Hah’ dèsem ‘hah’ deydu / Balılar **heyran** ‘pah’ deydu. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.*)
- ❖ ‘Sen’de **birla** / ‘Men’de **birla** / İstisem ‘alem’de **yoq** / ‘Şam’ğa berip uçni taptim / ‘Misir’ğa kelsem birimu **yoq**. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Acayıp bir canivar **bar** / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab **nème** / Tèpiñlarçu u **nème**? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp bir canivar / Taştin qattiq toni **bar** / Dessep öitse traktor / Pisent qilmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek **qimmetlik** insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşiverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)

- ❖ Acayıp elçi **bar** / Putsiz mènip kèlidu / Qulığığa söziñni / Dèsen èlip kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (**bar**) / Qaçiniñ üstide çapça (**bar**) / Çapçiniñ üstide ham- ham (**bar**) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (**bar**) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (**bar**) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (**bar**) / Şıvaqniñ üstide qiyaq (**bar**) / Qiyaqniñ üstide çöçek (**bar**) / Eytinlarçu u **neme**? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Ağzi **bar**, cèni **yoq** / Quyriqi **bar**, yuñi **yoq** / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzi **bir**, quyruqi **ikkidur** / Sekrep çüşsiñiz oxşaşla çoñqur. (*Ağzi bir kuyruğu ikidir / İnseniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Ağzida iman **bar** / Qosiqida yılan **bar** u **kim**? (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (**bar**) / Birni ikki qilmaq işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi **bar**, tikiçi **yoq**. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok*)
- ❖ Aldi **yamğur**, keyni **qar**. (*Önü yağmur, ardı kar*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / Qanğa **tolğan** qorsiqi / **Qapqaradur** baliliri / Şunçe **nurğun** saniqi. (*Al yeşilli domu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Anisi **bir**, balisi **miñ**. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ Anisi **töven**, balisi **üstün**. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ Aq tamida qara argamça (**bar**) u **nème**? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde bala yağaç (**bar**). (*Ak yerde yavru ağaç var.*)
- ❖ Aq tögemniñ boyi **uzun**. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kètıp barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz **yüz emes**, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz **qançe**, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz **qançe**? (*Gökyüzündeki bir*

küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)

- ❖ Astimu tağ, üstimu **tağ** / Otturisi mexmel èdir. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ Aş, aşniñ içide **taş** / Taşniñ içide yine **aş**. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal **bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle **yoktur**, saqal **bar**. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Attin ègiz, ittin pes. (*Attan yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Atisi yatar toğra / Apisi **yorğa** / Qizi **ussulçi** / Oğli **oyunçi**. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa minmes / Yayaq yürmes / Burni **bir** / Quliqi **kir**. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler sek sek / U **nème?** (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / **Nème** ayriptu / Tèpiñlarçu qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Ayiği **yoq** yüridu / Özi yiraqtin kèlidu / Ağzi yoq sözleydu / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Ayiği **yoq** yüridu / Siliq siliq külidu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayşigülde biri **bar** / Xurşidemde **yoq** / Ablikimde biri **bar** / Erşidinde **yoq**. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem şota **yoq** / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi **yoq**. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Bayning balisi tülke tumakçan / U **nème?**(*Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Bèli **bağlakliq** / Tülke tumaqliq. (*Beli bağlı / Tilki kalpaklı.*)

- ❖ Bèli daim **bağlaqlıq** / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèliq sirtliq, ikki bağırlıq / Alte puti **bar**, öçke müñgüzlük. (*Balık sırtlı, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.*)
- ❖ Bèşi **baru**, çèçi **yoq** / Közi **baru**, qèşi **yoq** / Tèz mañidu, puti **yoq** / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bèşi **sozunçaq** belliri **ulaq** / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşi yoğan **qapaqtek** / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi qorsiqiniñ tèsida / Qulıqı putiniñ uçıda. (*Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.*)
- ❖ Bèşida tülke tumaq (**bar**). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi **qapaq** / Nur çaçsa apaq / Yorüdu her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat** / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat**, bèli sunuq toruq at. (*Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at .*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (**bar**) / Hemmisi qizil ala. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (**bar**) / Yüzilisi boz bala. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir at kördüm cèni **yoq** / Tomurida qeni **yoq** / Qap bèlide quyruqı / Quluqı hem bèşi **yoq** / Quçiqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir acayıp quş, hemmige **tonuş** / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayıp kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)

- ❖ Bir bəşida neyzisi (**bar**) / Bir bəşida doppisi (**bar**) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bırsa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ Bir buqam **bar**, buqalarnıñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Sigar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni?(*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (**bar**) / Her saxta ottuz yopurmaq (**bar**) / Yopurmaqlarnıñ bir teripi **qara** / Bir teripi **aq**. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir dostum **bar** dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir tövide yette töşük (**bar**). (*Bir tepede yedi delik (var).*)
- ❖ Bir gümbezniñ içide miñ gümbez (**bar**). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir kitabım **bar** / 365 bet / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda **bar** / Tapalmisañ **set**. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni **yoq** / Öyge adem kirgüzmeıdu. (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir müşük **bar**, cèni **yoq** / Bırağ öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımı xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli **çoñgur** rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürıdu. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)
- ❖ Bir nersem **bar** bilmigenni bilgüzıdu / İçini èçip baqsañ külgüzıdu. (*Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)
- ❖ Bir nersem **bar** qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost tutsañ / Muradıñğa yetküzır. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.*)

- ❖ Bir nersem **bar**, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir nersem **bar**, cèni **baru**, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanıçe ot yansimu / Tırnaqçilik hêçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar **emes**, zehir çıkar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balğa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ **Bir** özi **miñ** közi. (*Özü bir gözü bin.*)
- ❖ Bir padişah **bar iken** töt közi **bar** / Her közige qaraydığan töt veziri **bar** / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge **teyyar**. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Bir parçisi **sol yaqta** / Bir parçisi **oñ yaqta** / Bir- birisini körelmey / Ötüp kèter şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir qamçam bar tutqili bolmas / Bir èşikim **bar** miñgili bolmas. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam **bar**, tutqili bolmay. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Bir qara argamçam **bar** / Bu tağdin o tağqa yetidu. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta çiqiptu / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin tègiptu / Adem **qançe?** Manta **qançe?** (*Beş kazandan beş tabak mantı*)

çıkılmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?)

- ❖ Bir qaz axunum **bar** / Seper qılsa keyniden / Tesvi tartıdu. *(Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.)*
- ❖ Bir quşum **bar** dan yèmeydu / Çaynap bersem nan yèmeydu. *(Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.)*
- ❖ Bir quşum **bar** qèni **yoq** / Qanitiniñ sani **yoq** / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni **yoq**. *(Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.)*
- ❖ Bir quşum **bar**, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazıdu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. *(Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.)*
- ❖ Bir sanduqqa **qamalğan** sansiz canıvar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ **bar** / Sürkep qoysa yan terepke bəşini / “Vajjide” qıp u canıvar ot bop yanar. *(Bir sandıқта hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.)*
- ❖ Bir sariyim **bar**, içide / Liqqide baveççiler **tizıqlıq**. *(Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.)*
- ❖ Bir tal argamçam **bar** / Yiğsam yiğsam tügimes. *(Bir tane urganım var / Toplasam toplusam bitmez.)*
- ❖ Bir terekniñ bəşida beş şax (**bar**) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (**bar**). *(Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).)*
- ❖ Bir top derex (**bar**) / On ikki şax (**bar**) / Otuz yopurmaq (**bar**) / Bir yüzi **qara** / Bir yüzi **aq**. *(Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.)*
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç **qançe?** Çiğ **qançe?** *(Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?)*
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (**bar**) / Qiriq putaqta qiriq uva (**bar**) / Qiriq uvida qiriq tuxum (**bar**) / Bişqanda sèriq bolar. *(Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk*

budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.)

- ❖ Bir yilinin **bar** ikki başlıq. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ Biriniñ bir oğlu, bir qızı **bar** / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğlu künni, qızı tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz, biz, **biziduq** / Biz on ikki qız iduq / Bir gümbezge yığilduq / Tañ aldida taralduq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bu **gilem**, bu bir gilem / Qaqay dësem ègiz gilem. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bulbuldin **yoğan** / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Buqa boyunluq, çivin qanatlıq / Tëpiñ u **nème**, töge ayaqlı? (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnida **bar** yiñnisi / Yüzide **bar** tügmesi / Tegse yiñne tügmege / Qizip kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.*)
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bəriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mëniñ anamniñ qınanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade qandaq **tuqqan**? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Biz muşundaq **köp iduq** / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Cëni yatsila tupraqta / Semriydu bargançe / Qëriğanda yüzi **tatuq** / Tatlıqliqta qenttin **artuq**. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)

- ❖ Cèni **yoq** mañidu menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgeñ, qol ve öy, qollanmidin. *(Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.)*
- ❖ Cèni **yoq** sözleydu. *(Canı yok, konuşur.)*
- ❖ Çeçiki yoq mève, tèpiñlerçu u **nème**? *(Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?)*
- ❖ Dadisi egri- donay / Balisi şèrin şeker / Oğli **haramzade** / Qizi **şèrinzade**. *(Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.)*
- ❖ Dañqi dastan bir quş **bar** / Baturluqi **alamet** / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin salamet. *(Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.)*
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / Suda bolmas **qandaq taş**? *(Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?)*
- ❖ Dunyada **bar** bir nerse / **Qimmet** özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. *(Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)*
- ❖ Dumbisi **aldida**, qorsiqi **keynide**. *(Sırtı önünde, karnı arkasında.)*
- ❖ Dunyada bir yügürük **bar** / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqışığa bağığan. *(Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.)*
- ❖ Dunyada nème **qattiq**? *(Dünyada ne sert?)*
- ❖ Ègiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur **yügürük** / Akisidur **mögüdek** / Qoliñizğa **èsiqliq** / Buni kim tèt tapidu? *(Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)*
- ❖ Ègiz munar / Tègi **kanar**. *(Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).)*
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge **solaqliq** / Èçip kirsem işikini / Bèşi qara boyaqliq. *(Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.)*
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, bir er küniğe üç mètir östeñ çapidu, üç ayal küniğe bir mètir östeñ çapidu. Er **qançe**, ayal **qançe**? *(Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal)*

kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)

- ❖ Èriq, èriq içide su (**bar**) / Su içide yılan (**bar**) / Yılan ağzıda ot (**bar**).
(*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ Dunyada nème **yügürük**? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri **bar** / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliiri **bar** / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salidiğan bir yeri **bar**.
(*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (**bar**) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Güldin gülge qonidu / Özi bekmü **turaqsız** / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse **puraqsız**. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzıda ot **çişleklik**. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Burun **idim gül-günçe** / Keyin boldum bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Qoli yoq, keke tutmaydu / Öy sèlişqa **usta** u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Ègizi **köp** dostumniñ / Qorsiqi **boş**, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ **Ègiz, burun, qulaqsız** / Gepi tola **sanaqsız** / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniña / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*)
- ❖ Gül arisida acayıp sèriq / Bèşida texse, qosiqıda tèriq (**bar**). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)

- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlisañ / Zep çirayliq üni **bar**. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Güldüri **bar**, yamguri **yoq** / Qar yègiptu, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide **bar** bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / Çikildaydu yeqimliq / **Kèrektur** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Hiñgayğanga **dñğayğa**. (*Diş gösterene diklenen.*)
- ❖ Hemmige ton tikimen / Özüm **yaliñaç**. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayiği **yèriq emes**, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı **tèyilğaç** / Hüniri uniñ dügilek sizğaç / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek **süzük** / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ İçi **qizil**, tèşi **kök**. (*İçi kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ İçi **sir**, tèşi **gül**. (*İçi sır, dışı gül.*)
- ❖ İçi- tèşiniñ siri **yoq** / Barmaydiğan yèri **yoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ İkki èriqta bir kövrük (**bar**). (*İki kanala bir köprü (var).*)
- ❖ İkki ocaqta bir kösey (**bar**). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (**bar**) / Birside bigiz, birside boyaq (**bar**) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğaç / Hüniri uniñ dügilek sizğaç / Oylap tèpiñ, bu

qandaq t pişmaq. (İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birisi kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)

- ❖ İssiqi **bar**, oti **yoq** / K y p turar, m yi **yoq** / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar y ri **yoq**. (Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.)
- ❖ K çisi **ağıça**, kündüzi **ğalça**. (Geceleyin ağı gibi, gündüzleri uşak gibi.)
- ❖ K çisi **yopyuruq**, kündüzi **qupquruq**. (Gece apaydınlık, gündüz kupkuru.)
- ❖ Kiçik ç gida t t putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Q riğanda uç putluq / U **nime?** (Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca  ç ayaklı / Bu nedir?)
- ❖ Kiçik- kiçik **çiraylıq** / Güllük qegez **tügünçe** / Açsañ çiqar içidin / Tatlıq, ş rin  z mçe. (Küçük küçük g zel yüzlü / Renkli k ğıt düğümcük / Açsan çiqar içinden / Tatlı şirin  z mc k.)
- ❖ Kiçikkine boyi **bar** / Xoxa- tiken toni **bar**. (K ç c k boyu var / Dikenli donu var.)
- ❖ Kiçikkine hucram **bar** / İçide liq sellilik axun. (Küçücük odam var / İçi sarıklı molla dolu.)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa **heyranmen** / C ni **yoqqu**, xuyi **bar** / Aylandurup b şini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi bek **qattiq** / Qarivalar bir bağıqa / Tağı taş, çöl- d ñizda / Seper qılsañ **k reklik** / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliqi pek kötü / Bakınca bir bağı / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (**bar**) / Beş at uni tartidu. (Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.)
- ❖ Kiçikkine sanduqe içide ciq ugunçe (**bar**). (Küçücük sandık içinde çok tane (var).)
- ❖ Kiyimliri **reñgareñ** / M ñişliri **söletlik** / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / özini şahtek tutsimu / Yürgen y ri **exletlik**. (Elbisesi reng renk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.)
- ❖ Kök **m ş k**, y ni **t ş k**. (Gök kedi, yanı delikli.)

- ❖ Kök **tağ**, altun mix. (*Gök dağ, altun  ivi.*)
- ❖ K l boyıda qara qomuş (**bar**). (*G l boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ K n ndiki aq şaye / Belv gi kök tavar / B ki s riq duxava / Yüzi **yalpaq**, u **n me**? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerı yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canıvar / Kindikiniñ sirtida / çiraylıq bir taci **bar** / S riq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi **aldida** / Boyunçisi **arqıda** / Körsitidu cahanni / Yahşı bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü  n nde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ K z m **yumuqluq** / T nim **heriketsiz** / L kin körginim / Her xil ve sansız. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / K  isi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bikar** / K  isi ** akar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi ęa - ęa  / Ke işi qarni **a **. (*Gündüzleri ęa  ęa  / Geceleyin karnı a .*)
- ❖ Kündüzi **m hman**, k  isi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Leylep yürer  st de / Put- koli **yoq**, ceni **yoq** / Eytinlar  u bu **n me**? (*Süzülerek yürür  dt nde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Ş kerdek **apak** / Qişta yerni basidu / Yazda sayđa qaçidu. (*Pamuk gibi yumşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Östüridu anisi / öz t nide balini / Şamal  iqsa balisi / **Şapılaqlar** anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar  iksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Qisivalđan b şiğa / Yođanđina qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xil mu xil / Tañ seherde oyđinip / Naxşa  ytip ** illiđan** / Baldur qopup k tiške / Kiřilerni **qistiğan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı g l / üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip  ten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)

- ❖ Cèni yoq mañidu menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgen, qol ve öy, qollanmidin. *(Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.)*
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi bar / Burni **puçuk, tiliqliq** / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut **tiziqliq**. *(Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.)*
- ❖ Bir mehsulat **bar iken** / Uniñ aslı **qar iken** / U bolmisa canlıqlar / **Halak iken xar iken** / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet **bar iken**. *(Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)*
- ❖ Mañar desen puti **yoq** / Tutar dèseñ qoli **yoq** / Aña **melum** hemme yer / Tapmaydığan öyi **yoq**. *(Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.)*
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam **bar** / U tağdin- u tağqa yètidu. *(Benim bir ala arganım var / O dağdan bu dağa yetişir.)*
- ❖ Meniñde **bar**, sende **yoq** / Cènimde **bar**, tende **yoq** / Alemde **bar**, ayda **yoq** / Asmanda **bar**, yerde **yoq**. *(Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.)*
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari **yoq** / İkki puti **domilaq** / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? *(Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ Mèñişi **şamal**, yètişi **azgal**. *(Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.)*
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bar**) / Bir tal qovurğa (**bar**). *(Bin tane bağırsağı (var) / Bir tane kaburgası (var).)*
- ❖ O **nedir** ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı olur. *(O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.)*
- ❖ Ol acayip bir nèmidur / **Bardur** uniñ töt puti / Yarişidu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. *(O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.)*

- ❖ Ol **nèmidur** adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bèşi **birdur**, bèli **alte** / Quyrıuqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başu birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Töt tam içide yüz tal çenze (**bar**). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Ol niçük cåndur dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu **târmâr**. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ On sekkiz tal qovurğa, bir tal üçöge (**bar**). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şeher / Şeherde qatirap yürüdü leşker / Kiyimsizlerge **ötüşke** ruxset / Kiyimlikke **yoq** qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öy içide bir öy **bar** / İkki qevet işiki (**bar**) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tünluki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy töpiside uşşaq taş (**bar**). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi **dügilek**, tikini **bar** / Çümülidin dad deydu / Yilanni körse tügülüp / Quyrıqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi mañar izi **yoq** / Mañliyida közi **yoq**. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ Özi **muştektek**, tèni **taştektek** / Postqa turidu ceñgivar yaştektek. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi **müşüktektek**, quyrıuqi **noğuçtektek**. (*Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.*)
- ❖ Özi **qara**, sözi **aq**. (*Kendi kara, sözü ak.*)
- ❖ Özi **qara**, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)

- ❖ Özi **sarğuç**, **uzunçaq** / Burutliri **diñgayğan** / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi **uruq** / Uçı **yoruq** / Muzda yügreydu. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi yerge **möküklük** / Çèçi talada **öyüklük**. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağı.*)
- ❖ Özi **öyde** / Quyrıuqi **talada**. (*Kendi evde / Kuyruğu dışarıda.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi **bar** / Yette qevet toni **bar**. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Petnusi **bar**, nèmi **yoq** / Naxşa eytar, cèni **yoq** / Siz uniñga **xocayın**. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki **yoq**, yèği **yoq** / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / Tumsuqidur **qayçidek** / Bèşida **bar** çèçiki / Boynida **hem** lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti **yoq** qaçidu / Qaniti **yoq** uçidu. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi **kiçik**, uçidu / Yazda oynap qışliqi / İssi q yaqqa köçidu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (**bar**) / Guvaçisi uzun tavaq. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bèşida **èsilğan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilğan** / Yil axiri kelgende / Hècnèmisi **qalmığan**. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qèni **bar**, cèni **yoq**. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ Qeşi **qara**, yüzi **aq** / Saña **yardur** hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qoli **yoq**, puti **yoq** / Özi süret salidu. (*Eli yok, ayağı yok / Süret yapar.*)

- ❖ Qoli **yoq**, keke tutmaydu / Öy sêlişqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tûp gülüm **bar** / Yamğur yağsa èçilip kêtidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qomuş uçı **qiltiriq**, uni têtîñ dilbirim / Yiñne uçı **yaltıraq**, uni têtîñ dilbirim / Sêsiq kölde it yürer, uni têtîñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni têtîñ dilbirim / İçidiki mêhriban, uni têtîñ dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek **ègiz**. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ Qorsigidin yep, dümbisidin çiqiridu, u **nime?** (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Qorsiki **su**, yürüki **ot**. (*Karnı su, yüreği ateş.*)
- ❖ Qorsiki **toq**, köleñgisi **yoq**. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda **yoq**. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Quta, quta içide töge puti (**bar**). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Quyruçı **èşiklik** / Burni **tèşiklik**. (*Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.*)
- ❖ Èriq **bèşida**, yotqini **qèşida** / Köşi **içide**, söñiki **tèşida**. (*Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.*)
- ❖ Sanduqu **bar**, yipi **bar** / Özi turar cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda ciq **oq** / Etisi qopsam biri **yoq**. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa halal yeptu / Tapalmisa **haram**. (*Sarıklı müezzin efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Semrise sekrişi **köp** / Oruqlisa yètişi **köp**. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde **yoq** / Her kişide bolsa bardur / Âlemde **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)

- ❖ Seppe- sepeñ sèpi **bar** / Burni puçuk tiliqliq / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Sèriq balam **içqiri** / Saqalliri **taşqiri**. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)
- ❖ Sèriqçapan **kiygini** / **Gül- giyahtur** yèmiki / Tenge dava poqi **bar** / Lèkin öyi bekmu **tar**. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda körısiz / İçidiki baliliriniñ sani **yoq**. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Somkida **bar** keptirim / Qanatlıri eceb **köp** / Reñgiroyi oxşaşmas / Tomurliri **qizil- kök**. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Sokuldaydu soki **yoq** / Dokuldaydu doki **yoq** / Tèrisi **qèlin**, tüki **yoq**. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni **yoq** / Cèni bardin tèt uçar. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / Tèpiñlarçu u **nème?** (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suni körse **tinimsiz** / Hayvan içide **tilsiz** / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsiz / Tamda bir derya **bar** / Süyi qiş künliri az / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şehiri **bar**, adimi **yoq** / Dèñizi **bar**, süyi **yoq**. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şexi **tömür** / Yopurmiqi **kümüş** / Mèvisi **altun**. (*Dalı demir / Yaprağı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Tağdin **ègiz**, şivaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)

- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u **nème**? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (**bar**) / Kötidiki qozuqi (**bar**). (*Tıngır mingır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Taştin **qattiq**, novattin **tatliq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Dunyada **qimmet**. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside) (**bar**) / Ayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ Temir tumşuqluq / Rèzinke qorsaqliq / Sulyav kaplaqliq / Yanda **saqlaqliq**. (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ Tèni **beş**, cèni **töt** / **Bardur** uniñ yüz tirniqi / Bu acayip iş emesmu / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.*)
- ❖ Teptim tèrekke mindim / U **nème**? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ Teşi **ozuq**, içi **qozuq**. (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ Tèşi **qara** töt qulaq / **Qorsiqidur** bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çiqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tèşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**, u **nème**? (*Dışı sırlı, içi mıhlı, bu nedir?*)
- ❖ Tèşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Tèşi **sirliq**, içi **zeher**. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Tèşi **taş**, içi **aş**. (*Dışı taş, içi aş.*)
- ❖ Tèşi **uzuq** içi **qozuq**. (*Dışı azık, içi kazık.*)

- ❖ Tolun aydek yüzi **bar** / Bir tal yoğan közi **bar** / Qulıqı gep añlımas / Emma işqa çarçımas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Tonur bəşida kök öçke (**bar**). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Tirişçaŋa bek **emraq** / Hurunlardın bek **yıraq** / Duldul qılıp minsiniñiz / Pervaz qılıp uçısız / Yultuzlarğa köçısız. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / Her müşükniñ aldıda üçtin müşük / **Hemmisi** qançe müşük? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ Töt çasa özi / **Apaqtur** yüzi / **Yoqtur** hêç közi / **Şerindur** sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ Töt paçaq, arisi **baldaq**. (*Dört bacak, arası çatılı.*)
- ❖ Töt puti **bar**, cəni **yoq** / Kirmeydiğan öyi **yoq**. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmedığı ev yok.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin **pakar** / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dumbisi tüz eynektek / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Tutsa **taş**, yaqsa **otun**. (*Tutsa taş, yaksada odun.*)
- ❖ Tünge **amraq**, küñge **öç** / Uçalmaydu küñdüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ U **nəmidur** cəni **yoq** / Bəşi kesse qeni **yoq** / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare **yoq**. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uçqanda naxşa èytidu / Qonğanda yerni qazidu / Reñgi uniñ **qapqara** / Buni kim tüz tapıdu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uzun argamçiniñ köleñgisi **yoq**. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Uzun quyruq, çoñqur quduq (**bar**) / Apağ yerde qara uruq (**bar**). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)

- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken **barmikin?** / Asti tèren qıyan su / Tüvige yetken **barmikin?** / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken **barmikin?** (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Üç burcigi **bar** uniñ / Reñgi **otqaşqan** uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde nami **bar** uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim **bar** mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz atmış kula / İki **kem** ellik yerdin ula / On ikki toqmaq, yette boğmaq. (*Üçyüz altmış külah / İki eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Üstidimu otlaq **bar** / Astidimu otlaq **bar** / Otturisiğa **qamlaşqan** / Birla üzüm **caylaşqan**. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Xer xil reñde toni **bar** / Put- qoli **yoq**, burni **bar**. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xilliriniñ sani **yoq** / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizde yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu **nème?** (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (**bar**) / Dümbiside quyruqi (**bar**). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbiside kuyruğu (var).*)
- ❖ Yantaq tüvide yağlıq toqaç (**bar**). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yapir boyni **kir** / Ağzi **ikki**, tuvi **bir**. (*Ya pir boynü kir / Ağzı iki karnı bir.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqini **bar** / Qışniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni **bar**. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yègi **yoq**, yanidu / Cèni **yoq**, mañidu. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yer astida altun qozuq (**bar**). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yette dost **bar** qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi **yoqu**, èti **bar** / Ta toğulğan pèti **bar**. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya*

*da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu
günki gibi.)*

- ❖ Yar boyıda **qatar** qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: **Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken**, bir şeerde bir xotun **bar iken**, özi **gepçiken**, hüniri **remçiken**, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yenedin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala **nèmiñiz**? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Soriğanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucığından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yol mañımsen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen soriğan soraqqa / **Oxşas** uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / Bir-birige **çetiğliq** / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar **yetiğliq** / Şaman kebi çèçiğliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lingırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Èğiz kümbez, hemme uniñdin **pes** / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (**bar**). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ Şekli her xil, çışı **köp** / Yağaç bilen işi **köp** / Tèpiñlarçu, u **nème** / Uni körgen kişi **köp**. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldi **pes** / Keyni **èğiz**, aldi **pes** / Kiygen yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)

- ❖ Yèşil düğilek bir şeher **bardur** / **Yoqtur** uniñ dervazisi / İçide **bar** miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi **yoq iken**, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini **bar iken**, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kaptta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçëği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)

1.1.1.2. Kelime Gruplarından Yüklem

Tekin'e göre "cümlede iki veya daha fazla sözcüğün belirli kurallar çerçevesinde bir araya getirilmesiyle oluşturulan, yapı ve anlamdaki bütünlükten dolayı tek bir sözcük gibi işlem gören birliklere sözcük grubu denir." (2008, s.17) Ergin'e göre kelime grubu, "birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir." (2012, s.374) Karahan'a göre kelime grubu, "bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir." (2017, s.39) Bize göre, nitelenmek istenilen varlıkların belirli bir düzen içerisinde yan yana gelme durumu kelime gruplarını oluşturur. Kelime gruplarından oluşan yüklem ise bu belirli bir düzen içerisinde yan yana gelmiş kelimelerin cümle içerisinde yüklem vasfını alma hâlidir. Uygur bilmecelelerinde de kelime gruplarından oluşan yüklemlere sıkça rastlanmıştır.

1.1.1.2.1 İsim Cinsinden Kelime Gruplarından Yüklem

Cümledeki yüklemın isimden oluşan bir kelime grubu olma durumudur.

- Kelime gruplarından yüklem sıfat tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken bir **derya aqqan** / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)

- ❖ Anisi egri- toqay / Balisi **qil yorğa**. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ **Bir acayip quş**, hemmige tonuş / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (bar) / Hemmisi qizil **ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (bar) / Yüzilisi **boz bala**. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatliq** / Tèpiñ u nème, **töge ayaqli?** (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana**. (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz **on ikki qiz iduq** / Bir gümbezge yigilduq / Tañ aldida taralduq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bu gilem, bu bir gilem / Qaqay dèsem **ègiz gilem**. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bu tèrek, **zilva tèrek** / Adem aña çiqmaq kèrek / Bu tèrekke çiqışqa / Çümülidek adem kèrek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi **çaqqan yügürük** / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / **Bèli sunuq toruq at** / Tağka çiqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat, **bèli sunuq toruq at**. (*Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at .*)
- ❖ **Bèliq sirtliq**, ikki bağriliq / Alte puti bar, **öçke müñgüzlük**. (*Balık sirtli, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.*)

- ❖ **Miñdin köptür** çəçiki / **İkki talla** yopurmiqi. (*Binden çotkur çiçəği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ **Özi hömür göca** / **Böki tömür göca**. (*Kendi ömür sahibi / Şapkası demir sahibi.*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, **içi tola** qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçı boku.*)
- ❖ **Èğiz boyluq** inisi / **Pakar boyluq** akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / Buni kim tèt tapıdu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Ol **ni cânvar** irür kim / Dàn yimey su içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol **niçük cåndur** dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusı târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı **tübrük dek fetnüs** qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Çörisi **yağaç taxta**, otturisi **aq paxta**. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)
- ❖ Dadisi **tolğimaş bovay**, balisi şirin- şiker. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
- ❖ **Altun qoçqar** müñgüzi / **Boğa- maral** tərisi (*Altın koç boynuzu / Boğa geyik derisi*)
- ❖ Ol nèmıdur adimige / Qiş- yaz lazım imiş / Bèşi birdur, bèli alte / Quyuqu **töt yüz imiş**. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başu birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Kök tağ, **altun mix**. (*Gök dağ, altın çivi.*)
- ❖ **Èğiz munar** / Tègi kanar. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Èğiz munar** / **Kalte munar** / Lale çəçiki / Sedep monçiqi. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçəği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge solaqliq / Èçip kirsem işikini / Bèşi **qara boyaqliq**. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)

- ❖ Bir kitabım bar / **365 bet** / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq**. *(Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.)*
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiqı boş, **qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. *(Ağzı geniş dostumun / Kursaqı boş, kamaş bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.)*
- ❖ Gül arisida **acayıp sèriq** / Bèşida texse, qosiqıda tèriq (bar). *(Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.)*
- ❖ Holo- holo alamat, içi **qizil qiyamet**. *(Yandır yandır alamat, içi kızıl kıyamet.)*
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi **qizil qiyamet** / Höl kirip quruq çiqar / Ya Mustafa Muhemmet. *(Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.)*
- ❖ Kiçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolğanda **ikki putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U nime? *(Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?)*
- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvègi **kök tavar** / Böki **sèriq duxava** / Yüzi yalpaq, u nème? *(Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?)*
- ❖ Bayniñ balisi **tülke tumaqliq**. *(Zenginin çocuğu tilki kalpaklı.)*
- ❖ Bayning balisi **tülke tumakçan** / U nème? *(Zenginin çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?)*
- ❖ Bèli bağlakliq / **Tülke tumaqliq**. *(Beli bağlı / Tilki kalpaklı.)*
- ❖ Bu gilem, bu **bir gilem** / Qaqay dèsem ègiz gilem. *(Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.)*
- ❖ Ol **acayıp bir nèmidur** / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. *(O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şimartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yiraqni / Sözlüşisen qoluña èlip tømür qulaqni. *(Karnında numarası, uzun*

teldir damarı / Çevirsən numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)

- ❖ Ala çapan kiyivalğan / **Uzun quyruq baturum** / “To-ko-tok” yapırım dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Saqılı **ikki gèriç**. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Tili **miñ gèriç**. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)
- ❖ Özi **gül reñ**, küren at / Muzda yürse tøyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (bar) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu **yumilaq** / Beden tavlaş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ **Temir tumşuqluq** / **Rèzinke qorsaqliq** / **Sulyav kaplaqliq** / Yanda saqlaqliq. (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ Teşi qara **töt qulaq** / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çiqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Toxu, toşqan **on sekkiz** / Put- qolliri **qiriq sekkiz** / Toxu bilen toşqanni / Siz ayrip bèrelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)
- ❖ **Töt ay, yigirme dört yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayaqliq** / **Tömür tuyaqliq**. (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ Töt buluñda dört müşük / Her müşükniñ aldida üçtin müşük / Hemmisi **qançe müşük**? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Töt çasa özi** / Apaqtur yüzi / Yoqtur hêç közi / Şerindur sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ **Töt paçaq**, arisi baldaq. (*Dört bacak, arası çatılı.*)

- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyi ademdin pakar / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi **tüz eynektek** / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq.** (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ Tüvi **bir tal**, uçı **miñ tal.** (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki micir- micir / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi **şortañliq èdir.** (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ **Üç yüz atmiş kula** / İkisi kem ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq, yette boğmaq.** (*Üçyüz altmış külah / İkisi eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Yazliqi **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge.** (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur **yette qat** / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yèyişi **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq.** (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)
- ❖ **Yèşil kimxap yepiğliq** / Bir-birige çetiğliq / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / **Şaman kebi çèçiğliq.** (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lingirdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Astimu tağ, üstimu tağ / Otturisi **mexmel èdir.** (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ **Ala çapan kiyivalğan** / Uzun quyruq baturum / “To-ko-tok” yapirim dep / **Yerni teşken baturum.** (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Ol **niçük cânsız bedendür** / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Sigar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, **qandaq nerse** u qèni (*Bir boğam var,*

boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)

- ❖ Bir atisi (bar), bir anisi (bar) / **Neççe miñlap** balisi. *(Bir babası (var), bir anası (var) / Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Her türlü, oturma boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı yèriq emes, **pütün tuyaq**. *(Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.)*
- ❖ Ol **ni can** / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer bir bulaq. *(O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.)*
- ❖ Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlinar / Nur işqıda sersane / **Qandaq can** u merdane. *(Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.)*
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birsidede bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsidede tèyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu **qandaq tèpişmaq**. *(İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsidede kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)*
- ❖ Tatlıq ğiza emes u / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. *(Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir / Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.)*
- ❖ **Töt putluq**, bizniñ yurtluq. *(Dört ayaklı, bizim yurtlu.)*
 - Kelime gruplarından yüklem isim tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ Bir buqam bar, **buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qırıq- ellik harvini / Sığar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni? *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?)*
- ❖ Bağlıvalğan ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. *(Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.)*
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yırağ çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / **Cenimniñ cananisi** / **Yürigimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qinanesi** / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye*

sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)

- ❖ Bèşi yoğan qapaqtek / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ tèsida** / Qulıqı putiniñ uçıda. *(Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.)*
- ❖ **Cènimmiñ cananisi / Yürikimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qeynanisi.** *(Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.)*
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit **u böriniñ xizmetkari** / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. *(Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.)*
- ❖ Qolda tutsañ körünmes / Èçip alsañ tügimes / **Barlıq cahan baylıqı / Rahetlerniñ yaylıqı.** *(Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.)*
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tèsida / Tartsa asta kèlidu / **Balılarniñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi.** *(Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.)*
- ❖ **Esli özi su uniñ** / Qışta su dep atalması / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda yaşalması. *(Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.)*
- ❖ Bir at kördüm cèni yoq / Tomurida qeni yoq / **Qap bèlide** quyrıqı / Quluqı hem bèşi yoq / Quçiqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. *(Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)*
- ❖ Ègiz munar / Kalte munar / **Lale çèçiki / Sedep monçiqi.** *(Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.)*
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. *(Alçak duvar, yüksek duvar / Zenginın değeri kalın duvar.)*
- ❖ Töt putluq, **bizniñ yurtluq.** *(Dört ayaklı, bizim yurtlu.)*
- ❖ Üç burcığı bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde namıbar uniñ / **Yèkin dosti ösmürniñ** / Aña işqim bar mèniñ. *(Üç köşesi var*

onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.)

- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu **derex türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. *(Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.)*
 - Kelime gruplarından yüklem tekrar grupları ile kurulabilir:
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi qil yorğa. *(Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.)*
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / **Boğum boğum** quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kêçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz *(Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)*
- ❖ **Èğiz- èğiz** qèşi / Sundi tügmen tèşi / Qariğan kişiniñ / Aqıdu yèşi. *(Yüksek yüksek yanı / Kırdı değırmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.)*
- ❖ Kündüzi **ğaç- ğaç** / Keçisi qarni aç. *(Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.)*
- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. *(Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.)*
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir- micir** / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi şortañlıq èdir. *(Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.)*
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / Bir-birige çetiğliq / **Lom- lom** uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçiğliq. *(Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.)*
- ❖ **Holo- holo** alamat, içi qizil qiyamet. *(Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.)*
- ❖ **Holu- holu- holumet** / İçi qizil qiyamet / Höl kirip quruq çiqar / Ya Mustafa Muhemmet. *(Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.)*
- ❖ Dadisi **egri- donay** / Balisi **şèrin şèker** / Oğli haramzade / Qizi şèrinzade. *(Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.)*

- ❖ Dadisi tolgımaş bovay, balisi **şirin- şiker**. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
 - Diğer kelime gruplarından oluşan yüklemeler:
- ❖ Ağzıda neççe yüz çışı (bar) / **Birni ikki qılmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña **çıqmaq kerek** / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem kerek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / **İsmi bekmü qamlaşqan** / Del- derexni davalap / Tinim tapmas hêçqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Özi **xuddi yilandek** / Reñgi uniñ **çilandek** / Bizge payda yetküzer / Yer ağdurup dehqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çılan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Közüm yumuqluq / Tënim heriketsiz / Lëkin körginim / **Her xil ve sansız**. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qılğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Qoş eynek, **çine emes, tömür emes** / Buzulsa uni tüzeş **mumkin emes** / Özlükidin eçilip hem yëpilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / **Bekmü amraq** ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ Özi **köpkük leelde** / Monçaq- monçaq ësilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri qëtilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Ağzi bir, quyruqi ikkidur / Sekrep çüşsiñiz **oxşaşla çoñqur**(*Ağzı bir kuyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir*)
- ❖ **Ördek emes, ğaz emes** / **Bëliq emes** sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık*

değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.)

- ❖ Sende bardur, mende bardur / Ademde yoq / Her kişide **bolsa bardur** / Âlemde yoq. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Özi yumılaq, emma **ay emes** / Reñgi sapsèriq, lèkin **yağ emes** / Quyruqi uzun, **çaşqan mu emes** / Siler tèpiñlar, hèçnème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Şèker dèsem **tatliq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qışta köktin çüşidu / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / **İçidiki paqırçaq** / İkki tulum ozuqi (bar) / Kötidiki qozuqi (bar). (*Tıngır mingır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ **Tatliq gıza emes** u / Lèkin muhim tamaqtin / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir / Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Öyi ançe **çoñ emes** / Tolğan kümüş, zer yıpta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ **Çèçiki yoq** mève, tèpiñlerçu u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Bir acayıp quş, hemmige tonuş / **Hacet emestur**, derexqe qonuş. (*Bir acayıp kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu **acayıp iş emesmu** / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayıp iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ **xuddi oq** / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sırdaş / Oylap tapqin bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)

- ❖ Yaz bolsila baraña / **Amraq bolğaç yöleklik** / Qış bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan böleklik**. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / **Ot- çöp bilen kari yoq** / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mènıştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Ota çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş **mumkin emes** / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, **erzan emes**. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi **yüz mètir östeñ çèpiş**, bir er küniğe üç mètir östeñ çapidu, üç ayal küniğe bir mètir östeñ çapidu. Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / **Yıraq emes yultuzdek** / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni **qandaq bölüş kèrek?** (*Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksiği varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)
- ❖ Her türlü, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi **yük toşumaq** / Ayiği yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)

1.1.1.2.2. Birleşik Fiil Gruplarından Yüklem

Bu tür cümlelerde yüklem birleşik fiil gruplarından oluşur. Uygur bilmecelerinde birleşik fiil gruplarından bilmece örneğine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin tɛpilar / Tɛpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap / **Yɛqin qılar** yıraqni / Bilmes ağriq- silağni / Bir ademge bab nɛme / Tɛpiñlarçu u nɛme? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı-ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Akisi ukisini **qoğlap yetelmeydu**. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Aq dastixan **sɛlivaldim** / Alem içi aqardı. (*Ak sofra seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kɛtivèrer** nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşırverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kɛtip barisilar? Mɛnimu **ɛlip ketseñlar**? Ğazlar şundaq **cavab bèriptu**: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin **ɛlip kɛtimiz**. Esliy ğaz qançe?(*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yemestin / **İşlep kɛter** karamet / Uniñ bilen dɛhğanlar / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayıp çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Ayiği yoq yüridu / Özi yıraqtin kɛlidu / Ağzi yoq sözleydu / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzi yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Bɛli daim bağlaqlıq / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bɛşi birge bèriptu / İkkisu su içiptu / Üçi **qarap turuptu** / Kɛyin bile yèniptu. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)

- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birsini körelmey / **Ötüp kèter** şundaqla. *(Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram **almaydu**. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir qançam bar tutqili **bolmas** / Bir eşikim bar **miñgili bolmas**. *(Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşəğim var binilemez.)*
- ❖ Bir qançam bar, **tutqili bolmay**. *(Bir kamçım var, tutulamaz.)*
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qoliğa qelem almay **xet yazıdu** / **Kèlip turar** türlü herp her bir çettin. *(Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.)*
- ❖ Burnıda bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qizip kèter** neğmisi. *(Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*
- ❖ Mèniñ tømür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domılaq / Aylinidu yumılap / Toxtap qalsa mèniştin / **Turalmaydu** ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? *(Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / **Añlap turar** diqqette. *(Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.)*
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tømür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux **sayrap turğan**. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorısa / Şundaq **cavap bèriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qınanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir*

sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)

- ❖ *Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bəriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni **oylap bèkiñlar** / Ular zade qandaq tuqqan? (Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ *Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qisqiraydu / Közgimu körünmeydu / **Sètivalğili bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz./ Bu alemge xocayin. (Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısalar / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyar olur / Sıki tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.)*
- ❖ *Çişliri üstün turar / Göş berse **çişlep turar**. (Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.)*
- ❖ *Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke **qulaysız** / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ıñık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*
- ❖ *Esli özi su uniñ / Qişta su dep **atalmas** / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda **yaşalmas**. (Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.)*
- ❖ *Ètivettim şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.)*
- ❖ *Etigende kètip, axşimi kèlidu / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.)*

- ❖ İkki beyge at çapıdu / Çañ çiqarmaydu / Bir-birini izdişidu / **Tèpişalmaydu**.
(İki yarış atı koşturur / Toz çikarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.)
- ❖ İkki putıda ikki xil ayağ (bar) / Birsıde bigız, birsıde boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tøyilğaq / Hüniri uniñ dügilek sizğaq / **Oylap tèpiñ**, bu qandaq tèpişmaq. (İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (Geceleri daima / Giriverir içeri.)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.)
- ❖ İs çiqıdu quyruqıdin / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (Duman çikar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.)
- ❖ İssiqi bar, oti yoq / **Köyüp turar**, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.)
- ❖ **Kèlip çüşti** on beş ördek kölçekke / Zayıt çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqilıptu altısı / Hayat qaldı şu kölçekte qançısı? (Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (Küçücük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşısı aldıda / Boyunçısı arqıda / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.)
- ❖ Köz èçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut **yaşalmaysız**. (Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.)
- ❖ Kündüzi gicirleydu / Axşimi **midirliyalmaydu**. (Gündüzleri gıcırdar / Akşamları kımıldayamaz.)

- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridiğan cayığa / Zadila **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Midirlisañ midirleydu / Ger toxtisañ toxtaydu / Tutuvalay dèseñmu / Saña **tutup bermeydu**. (*Kimildarsan kimildar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, **mamat bolğay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolğay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsız**. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Ördək emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördək değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öyige qaytmaydiğan / Mèhman künde kèlidu / **Tapqili bolmaydiğan** / Yèñiliq **èytip bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin **dad deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyrıqıdın **hap deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi **möküp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoysañ **mèñip kèter** / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)

- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ **Pil-pil qılar** çèçikim / Cimirlaydu çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi oynar çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qizil inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ **tèlip qalidu** / Tartip koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qatar- qatar **çit qoydum** / Ciren atni **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qizil kala **yètip kaptu** / Qara kala **kèt看 kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Köz bilen **körüp bolmas** / Kiçikide derex liñşitar / Çoñayganda uni yiqıtar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolğa qondi cansız kepter / Qanat yaydı yèrim çember / **Huzur berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, puti yoq / Özi **süret salidu**. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / Yamğur yağsa **èçilip kèt看**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / **Kèsel qılar** biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, **yèqin qılar** yiraqni / Sözlşisen qoluña èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun*

teldir damarı / Çevirsən numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)

- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yeni mu köpeymekni **telep qılar**. *(Kimildamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.)*
- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşiyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / Naxşa èytar tinmastin. *(Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.)*
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep soridu / Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep **cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul **tutup keldi**? *(Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttuñ, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)*
- ❖ Sèpi zeher, yèşil ot / Çıqar undin sèsiq düd / Sağlam beden **bolalmas** / Kimki qilsa uni dost. *(Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.)*
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çetini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. *(Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.)*
- ❖ **Şir- şir èter**, cilğidin öter / Davanğa kelse astidin öter. *(Şiril şiril eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.)*
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatidu** / Tèpiñlarçu, u nème? *(Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?)*
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir- birni **körelmeydu**, bular esla. *(Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.)*
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bèrelemsiz**? *(Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?)*
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyi ademdin pakar / Puti **turup mañmaydu** / Özi **qimir qilmaydu** / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. *(Dört ayaklı*

bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.)

- ❖ Tünge amraq, künge öç / **Uçalmaydu** kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. *(Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladiğında iri gözleri.)*
- ❖ **Viñ- viñ qılar** baturum / **Giñ- giñ qılar** baturum / Başılaq şehirige bərip / Şəhit bolğan baturum. *(Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şeherine varıp / Şehit olan yiğidim.)*
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dənizda yügürtseñ / **Mezmun bərer** opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? *(Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?)*
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp çıkar. *(Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.)*
- ❖ **Yəşip bəriñlar**: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeerde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yənidin ötüp kətivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, erimniñ inisi, mēniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu, oylap **tapalmaptu**. Kēcisi **yatalmaptu**, etisi **qopalmaptu**. Qēni bu xotunniñ gēpini kim yēşıptu. Qēni bu xotunniñ gēpini kim **yēşip bēridu**? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / **Cevap kələr** şu haman / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. *(Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.)*

- ❖ Yorğılaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse **can alar** / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / **Tèşip qaçar** piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balıgım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bırıksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çaqirip, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çaqirip kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **élip keptu**: Bérivédim qiçqarğili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kélivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep **cavab bériptu**. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap **tapalmaptu**, kéçisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qizniñ gèpini kim yéşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su **dip turur** / Kindikige otnı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ Yağçınıñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp **bermekçi boluptu**, lèkin yağçınıñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)

1.1.2. Özne

Tekin'e göre "yüklemin bildirdiği işi yapan veya o işin ifade ettiği harekete konu olan unsur öznedir. Özne bir sözcük veya sözcük grubu olabilir." (2008, s. 27) Karaağaç'a göre "cümlede bir var oluşu veya bir yapma ve olmayı gerçekleştiren öge, öznedir. Özne, yüklemin gösterdiği bildirmeyi veya olma- yapmayı gerçekleştiren; yani bir değişimi yaşayan varlıktır." (2009, s.189) Öztürk'e göre "özne fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın unsurdur." (2015, s. 137) Toker vd. özneyi "özne, cümlenin yüklemden sonra ikinci temel ögesidir. Cümlede yüklemin belirttiği işi yapan veya bir oluşa konu olan ögeye özne denir." (2016, s.19) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "cümlede yaparı veya olanı karşılayan öge, öznedir. Özne yüklemin gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır." (2017, s. 18) Bize göre özne, bir cümlede var olan veya var olacak olan herhangi bir durumu, yüklem aracılığı ile yapan, eden ögedir. Uygur bilmecelerinde özne, tıpkı Türkiye Türkçesindeki olduğu gibidir. Bu çalışmada da özne başlığı kendi içerisinde farklı başlıklar altında da incelenmiştir.

1.1.2.1. Gerçek Özne

Cümlenin içerisindeki yüklemin yapan, eden ögesidir.

1.1.2.1.1. Kelimelerden Gerçek Özne

Bu tür cümlelerin öznesi kelimelerden oluşan gerçek öznedir. Uygur bilmecelerinde kelimelerden gerçek özne örneğine sıkça rastlamıştır.

- ❖ ‘Hah’ dèsem ‘hah’ deydu / **Balilar** heyran ‘pah’ deydu. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.*)
- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydintèpilar/ Tèpip qoysa çirçirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge **bab** nème / Tèpiñlarçu **u** nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp **elçi** bar / Putsiz mènip kèlidu / Quliqığa söziñni / Dèsèn èlip kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz/ Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde **uliqi** / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu **u** bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ **Aça**, açaniñ üstide **qaça** (bar) / Qaçiniñ üstide **çapça** (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide **şivaq** (bar) / Şivaqniñ üstide **qiyaq** (bar) / Qiyaqniñ üstide **çöçek** (bar) / Eytiñlarçu **u** neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ **Ağzi** bar, **cèni** yoq / **Quyriqi** bar, **yuñi** yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu **söz**. (*Ağzı var, canı yok / Quyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ **Ağzi** bir, **quyruqi** ikkidur / Sekrep çüşsiñiz oxşaşla çoñqur. (*Ağzı bir quyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Ağzida **iman** bar / Qosiqıda **yılan** bar **u** kim?(*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (bar) / Birni ikki qilmaq **işi**. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ **Akisi** ukisini qoğlap yetelmeydu. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi bar, **tikiçi** yoq. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok*)

- ❖ **Aldi** yamğur, **keyni** qar (*Önü yağmur, ardi kar.*)
- ❖ Aliyêşil toni bar / Qanğa tolğan **qorsiqi** / Qapqaradur **baliliri** / Şunçe nurgun **saniqi**. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Altun qoçqar **müñgüzi** / Boğa- maral **tèrisi**. (*Altın koç boynuzu / Boğa geyik derisi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu **bèliq**. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ **Anisi** bir, **balisi** miñ. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ **Anisi** egri- toqay / **Balisi** qil yorğa. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ **Anisi** oñda yatidu / **Balisi** piltiñlaydu. (*Anası sağda yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ **Anisi** şaldır- şap / **Balisi** şildir şeker. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ **Anisi** tinç turidu / **Balisi** yumilaydu. (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ **Anisi** töven, **balisi** üstün. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ **Anisi uzunığa yatidu** / **Balisi** toğrisiğa (yatidu). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna (yatar).*)
- ❖ Aq çèçek qısqañ anisi / Balisiñi balğa orup olturidu **qarisi**. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ Aq tamida qara argamça (bar) **u** nème? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde **qazan** qaynaydu. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Asmandiki bir top gâzdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kêtip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? **Ġazlar** şundaq cavab bèriptu: **Biz** yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yerimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yerimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi **biz** qançe, tapqına? Anidin èlip kêtimiz. Esliy gâz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Asmağa tayaq atsam / Yerge **qan** çaçraydu. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ **Astimu tağ, üstimu tağ / Otturisi** mexmel èdir. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ Aş içmeydu **müşüküm** / Su içmeydu **müşüküm** / Tavar- durdun üstide / Yorğilaydu müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ **Aş, aşniñ** içide taş / Taşniñ içide yene aş. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yemestin / İşlep kèter **karamet** / Uniñ bilen **dèhqanlar** / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal bar / Yèni tuğqan balisida / **Selle** yoktur, **saqal** bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ **Atisi** yatar toğra / **Apisi** yorga / **Qizi** ussulçı / **Oğli** oyunçı. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa minmes / Yayaq yürmes / **Burni** bir / **Quliqi** kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Axşam kèter **leglek** / Etige kèler sek sek / **U** nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi kèler **eglikim** / Kündüzi kèter **leglikim**. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ **Ayiği** yoq yüridu / **Özi** yiraqtin kèlidu / Ağzi yoq sözleydu / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Ayiği** yoq yüridu / Siliq siliq külidu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Aylinidu- aylinidu öz oqıda / **Aylanğini sèzilmeydu hèç vaqıtta**. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Aşşigülde **biri** bar / Xurşidemde yoq / Ablikimde **biri** bar / Erşidinde yoq. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Bağlıvalğan ala şayi / **Özi** tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)

- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem **şota** yoq / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi yoq. (Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.)
- ❖ **Balisi** anisini uridu. (Çocuğu anasına vurur.)
- ❖ Baqşam baqşam **müñgüz** çiqmaydu. (Baksam baksam boynuz çıkmaz.)
- ❖ Bayning balisi tülke tumakçan / **U** nème?(Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?)
- ❖ **Bèli** bağlaklıq / Tülke tumaqlıq. (Beli bağlı / Tilki kalpaklı.)
- ❖ **Bèli** daim bağlaqlıq / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.)
- ❖ **Bèşi** baru, **çèçi** yoq / **Közi** baru, **qèşi** yoq / Tèz mañidu, **puti** yoq / Su bolsila, **qarni** toq. (Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.)
- ❖ **Bèşi** birge bèriptu / **İkkisu** su içiptu / **Üçi** qarap turuptu / Kèyin bile yèniptu. (Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.)
- ❖ **Bèşi** sozunçaq **belliri** ulaq / Putiniñ uçıda samandek **qulaq** / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.)
- ❖ **Bèşi** yoğan qapaqtek / **Puti inçike sapaqtek** / **Üçiyi** qorsiqiniñ tèsida / **Qulıqi putiniñ uçıda**. (Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.)
- ❖ **Bezisi tayaq** / **Bezisi** qapaq / Nur çaçsa apaq / Yorüydu **her yaq**. (Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.)
- ❖ Bir acayip quş, **hemmige** tonuş / Hacet emestur, derexqe qonuş. (Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.)
- ❖ Bir anidin yüz bala (bar) / **Yüzilisi** boz bala. (Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.)
- ❖ Bir at kördüm **cèni** yoq / Tomurida **qeni** yoq / Qap bèlide **quyruqi** / **Quluqi hem bèşi** yoq / Quçiqıda bu atniñ / **Bovaq yatar budruq**. (Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)

- ❖ Bir atisi (bar), bir anisi (bar) / Neççe miñlap **balisi**. *(Bir babası (var), bir anası (var) / Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Bir bəşida **neyzisi** (bar) / Bir bəşida **doppisi** (bar) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar **doppisi**. *(Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz biraksa mızrağı / Silip yürür duppası.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarnıñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse **u** qèni?*(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / **Özi** çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / **Men** harimen terlep / Lèkin **dostum** harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir küçüküm bar idi, **cèni** yoq / Öyge **adem** kirküzmeşdu. *(Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.)*
- ❖ Bir mehsulat bar iken / Uniñ asli qar iken / U bolmisa **canlıqlar** / Halak iken xar iken / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet bar iken. *(Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)*
- ❖ Bir müşük bar, **cèni** yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qağıdu / **Qozuqımu** xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / **Roli** çoñgur rast **uniñ**. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar **özi** / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / Kөрünmeydu **baş- ayığı**, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersem bar, **cèni** baru, ègiz uçmas / Mañğan çağda **putliri** yerge tegmes / Yer bilen asmañçiçe ot yansimu / Tırnaççilik hèçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*

- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin **ipar** emes, **zehir** çıkar /**Kimki** uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balğa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir **özi** miñ **közi**. (*Özü bir gözü bin.*)
- ❖ Bir qap, qap içide **un** (bar) / Un içide **tüvrük** (bar). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta çıqıptu / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin tègeiptu / **Adem** qançe? **Manta** qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir quşum bar **dan** yemeydu / Çaynap bersem **nan** yemeydu. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum bar **qeni** yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen sözlişer / **Eqli** baru, **ceni** yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir sariyim bar, içide / Liqqide **baveççiler** tiziqliq. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / **Quşqaç** qançe? **Çiğ** qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Biri çèçip / biri içse / **Biri** öser. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ **Biri** turar bu çette / **Biri** turar bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / Añlap turar diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi bar / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu **oğli** künni, **qizi** tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda **izi**. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ **Biz** muşundaq köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)

- ❖ **Biz, biz,** bizidüq / **Biz** on ikki qız idüq / Bir gümbezge yigildüq / Tañ aldida taraldüq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ **Bovay** keldi paltısız / **Kövrük** saldı taxtısız. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ **Bu** gilem, **bu** bir gilem / Qaqay dësem ëgiz gilem. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / **Adem** aña çıqmaq kerek / Bu terekke çıqışqa / Çümülidek adem kerek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustıxan / İçide uçla / **Yüriki** turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Buqa boyunluq, çivin qanatlıq / Tëpiñ **u** nème, töge ayaqlı? (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnıda bar **yiñnisi** / Yüzide bar **tügmisi** / Tegse yiñne tügmige / Qızıp kèter **neğmisi**. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bëriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mëniñ anamniñ qınesi / Qeni oylap bëkiñlar / **Ular** zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ **Cèni** yatsıla tupraqta / Semriydu bargançe / Qëriganda **yüzi** tatuq / Tatlılıqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ **Cèni** yoq mañidu menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / **Hemmimiz** bekmü mohtac u nersige / Köp körgeñ, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacı o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ **Cèni** yoq sözleydu. (*Canı yok, konuşur.*)

- ❖ Çèçiki yoq **mève**, tèpiñlerçu **u** nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qisqiraydu / Köz gimü körünmeydu / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz **siz** uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayin. (*Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılar / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyar olur / Sıki tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ **Çişliri** üstün turar / Göş berse çişlep turar. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ **Çörisi** yağaç taxta, **otturisi** aq paxta. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)
- ❖ **Dadisi** egri- donay / **Balisi** şèrin şèker / **Oğli** haramzade / **Qizi** şèrinzade. (*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirin zade.*)
- ❖ **Dadisi** tolgımaş bovay, **balisi** şirin- şiker. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / **Baturluqi** alamet / **Böre**, **tülke** qaçalmas / Çañgilidin salamet. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen èsil taş / **Siz** bilemsiz èytiña / Suda bolmas qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ **Dümbisi** aldida, **qorsiqi** keynide. (*Sırtı önünde, karnı arkasında.*)
- ❖ Duniyada nème yügürük? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Duniyada nème qattiq? (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ Düpür- düpür **at** keldi / Çiqip qarañ **beg** keldi / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / **Gepi** tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa **şola** çaçidu / Quvvet èlip **insanlar** / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniña / Saña **quçaq** açidu / Sözlirige toymaysen / Buni **kim** tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Ègiz boyluq **inisi** / Pakar boyluq **akisi** / **İnisidur** yügürük / **Akisidur** mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / Buni **kim** tèt tapidu? (*Uzun boyludur kardeşi /*

Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)

- ❖ Èğiz- èğiz **qèşi** / Sundi tügmen tèşi / Qarığan kişiniñ / Aqıdu **yèşi**. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ Èğiz minar / **Tègi** kanar. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Elmu** kökirer / **Yermu** kökirer / Ger bolmisa **u** / Hayatlıq tüger / **Dehqan tağılar**/ Saet dep biler. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge solaqlıq / Èçip kirsem işikini / **Bèşi** qara boyaqlıq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, bir er künige üç mètir östeñ çapıdu, üç ayal künige bir mètir östeñ çapıdu. **Er** qançe, **ayal** qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ **Èriq**, èriq içide su (bar) / Su içide **yılan**(bar) / Yılan ağzıda **ot**(bar). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ Kökte paxta leyleydu / Gah çüşıdu, örleydu / Öz şeklini özgertse / **Ètiz-bağlar** kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni mekan etken / **Qiz- oğullar** uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazıdu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi kèlidu / Hèsabini **hèçkim** alalmas. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Èğiz ögzide gilem qaqsam / **Topisi** Turpanga yetti. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ **Èğizi** köp dostumniñ / **Qorsiqi** boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül arisida acayıp sèriq / Bèşıda **texse**, qosiqıda **tèriq** (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)

- ❖ Gül bèsiptu **keştiçi** / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / Yirtildi bek tèt.
(*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide **naxşıçi** / Seher tutup tiñşap körseñ / Xuş yaqıdu **naxşisi**.
(*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Güldin gülge qonıdu / **Özi** bekmu turaqsız / Gülge oxşaş **çehrisi** / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ **Güldüri** bar, **yamğuri** yoq / **Qar** yègiptu, **soğuqi** yoq. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / **Özi** suğa çöküklük / Ağzıda **ot** çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Her türlü, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / **Ayiği** yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Holo- holo alamet, **içi** qizil qiyamet. (*Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / **İçi** qizil qiyamet / Höl kirip quruq çıkar / Ya **Mustafa Muhammet**. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ **İçi** qizil, **tèşi** kök. (*İçi kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ **İçi** sir, **tèşi** gül. (*İçi sır, dışı gül.*)
- ❖ Hemmige ton tikimen / **Özüm** yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ **İkisi** köridu, **ikisi** tiñşaydu / **Biri** sözleydu. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İkki beyge at çapıdu / **Çañ** çıqarmaydu / Bir-birini izdişidu / Tèpişalmaydu.
(*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / Bekmu amraq **ikkisi** / Eger birsi bolmisa / Kelmes **tamaq içküsi**. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birside **bigiz**, birside **boyaq** (bar) / Bir put cim tursa / **Birsi** tèyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya /*

Bir ayak sabit dursa / Birisi kayar / Hünəri onun daire çizmek / Düşüntüp bulun, bu nasıl bilmece.)

- ❖ **İs** çiqidu quyruqidin / **Adem** çüşmes dümbisidin / Derexlerge tægelmeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ **İssiqi** bar, **oti** yoq / Köyüp turar, **mèyi** yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / Ot alidu **öy içi** / Ot ketkenni körsimu / Öçürmeydu **hèç kişi**. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, içi tola **qumbulaq**. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ Kèlip çüşti on beş ördek kölçekke / **Zayit** çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu **altisi** / Hayat qaldi şu kölçekte **qançisi**? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçik çègida töt putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Qèriğanda uç putluq / **U** nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm **men** bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / **Cèni** yoqqu, **xuyi** bar / Aylandurup bèşini / Qaratsañmu her yaqqa / **Cahilliqi** bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- deñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda yoqılar **özi** / Yigirmige yetkende / Yene çıkar şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / **Muz** toñlaptu qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiridu, çiqidu, toxtimaydu / Oquydu **gezel**, toquydu **gelvir**. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)

- ❖ **Kiyimliri** reŋgareñ / **Mènişliri** söletlik / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ **Kök** müşük, **yèni** tüşük. (*Gök kedi, yanı delikli.*)
- ❖ **Kök** tağ, altun mix. (*Gök dağ, altın çivi.*)
- ❖ Kökte **paxta** leyleydu / Gah çüşidu, örleydu / Öz şeklini özgerse / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değıştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Köñlindiki aq şaye / **Belvègi** kök tavar / **Böki** sèriq duxava / **Yüzi** yalpaq, **u** nème? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürükidi **ot** yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Körimiz **biz** hemmişe / Qarañguda tamaşa / **Tamaşisi** aldida / **Boyunçisi** arqida / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körup xuşal bolimiz / **Rohiy** ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Köz èçip körelmeysiz / Qol sunup tutalmaysız / **Siz** uniñdin ayrılıp / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ **Közüm** yumuqluq / **Tènim** heriketsiz / Lèkin **körganim** / Her xil ve sansiz. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi gaç- gaç / Keçişi **qarni** aç. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karni aç.*)
- ❖ Kündüzi künye qarap / Axşimi ayğa baqar / Perviş qilip östürsek / **Mayliri** sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapip yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Leylep yürer üstüde / **Put- koli** yoq, **cenı** yoq / Eytiñlar çu **bu** nème?(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)

- ❖ Mañar desen **puti** yoq / Tutar dèseñ **qoli** yoq / Aña melum hemme yer / Tapmaydigan öyi yoq. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ **Men** bu yaqtin baray / **Sen** uyaqtin kel / Qara ciraniñ ağzida uçrişayli. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağzında buluşalım.*)
- ❖ **Mèñişi** şamal, **yètişi** azgal. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ Miñdin köptür **çèçiki** / İkki talla **yopurmiqi**. (*Binden çoktur çiçeği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ Muzğa **qonaq** çaçtim. (*Buza mısır saçtım.*)
- ❖ **O** nedir ki, seher **dörd** / Gön orta **iki** / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bəşida **müşük** oltiridu. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ **Ol** acayip bir nəmidur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek **biz** uni / Zèikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz demestin / **Ozuq-tülük** qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ **Ol** nəmidur adimige / Qiş- yaz lazım imiş / **Bəşi** birdur, **bəli** alte / **Quyruqi** töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ **Ol** ni can / **Pâyı** tübrük dek fetnüs **qulaq** / Nâştalıqğa yüzni yidür / **Su** içər bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içər.*)
- ❖ **Ol** ni cânvar irür kim / **Dân** yimey **su** içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ **Ol** niçük cânvar dem alsa / İçidin **otlar** çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ **Ol** niçük cânsız bedendür / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / **Âdemi-ler** şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)

- ❖ Oq tegse töşük qalmas / Tiğ tegse **izi** qalmas / Bolqa bilen yançip bolmas / **Candar** aña zadi qanmas. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni körse rohlinar / **Dili** onda zuqlinar / Nur işqida sersane / Qandaq can **u merdane**. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Öçke tërisidin yasalğan şeher / Şeherde qatirap yürüdü **leşker** / Kiyimsizlerge ötüşke **ruxset** / Kiyimlikke yoq qeçişqa **purset**. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Östürüdü **anisi** / Öz tènide balini / Şamal çıqsa **balisi** / Şapılaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida **tüñlüki**. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ **Öyi** ançe çoñ emes / Tolğan kümüş, zer yıpta / Körünmeydü bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ **Özi** bir gèriç / **Saqili** ikki gèriç. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- ❖ **Özi** bir gèriç / **Tili** miñ gèriç. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)
- ❖ **Özi** dügilek, tikini bar / Çümülidin dad deydu / Yılanni körse tügülüp / Quyriqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ **Özi** gül reñ, küren at / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ **Özi** hömür göca / Böki tømür göca. (*Kendi ömür sahibi / Şapkası demir sahibi.*)
- ❖ **Özi** kiçik bir nesre / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qilğan işliri / **Hemmimizde** yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ **Özi** kiçik, suğa toymas. (*Kendi küşük, suya doymaz.*)

- ❖ **Özi** köpkük leelde / Monçaq- monçaq èsilğan / Yene uniñ içige / **Nevriliri** qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ **Özi** mañar **izi** yoq / Mañliyida **közi** yoq. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ **Özi** möküp turar / **Saqili** çiqip turar. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ **Özi** muşteq, **tèni** taşteq / Postqa turidu ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ **Özi** müşüktek, **quyruqi** noğuçtek. (*Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.*)
- ❖ **Özi** orup, **özi** tèpèr / Burap qoysañ mèñip kèter / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ **Özi** öyde / **Quyruqi** talada. (*Kendi evde / Kuyruğu dışarıda.*)
- ❖ **Özi** qara, **sözi** aq. (*Kendi kara, sözü ak.*)
- ❖ **Özi** qara, yorga tay / Lèkin zadi kişnimes / **Belliri** nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ **Özi** sarğuç, uzunçaq / **Burutliri** diñgayğan / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ **Özi** segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ **Özi** uruq / **Uçi** yoruq / Muzda yügreydu. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ **Özi** xuddi yilandek / **Reñgi** uniñ çilandek / Bizge payda yetküzer / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ **Özi** yerge möküklük / **Çèçi** talada öyüklük. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağı.*)
- ❖ **Özi** yumilaq, emma ay emes / **Reñgi** sapsèriq, lèkin yağ emes / **Quyruqi** uzun, çaşqan mu emes / **Siler** tèpiñlar, **hècnème** yèmes. (*Kendi yuvarlak ama*

ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.)

- ❖ Pakar asmandin **qar** yağar. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Pakar- pakar **boyi** bar / Yette qevet **toni** bar. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ **Petnusi** bar, **nemi** yoq / Naxşa eytar, **ceni** yoq / **Siz** uniņa xocayin. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ **Piliki** yoq, **yęi** yoq / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu **ozuq**. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pil-pil qılar **çèçikim** / Cimirlaydu **çèçikim** / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi oynar **çèçikim**. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Puti uniņ açidek / **Tumsuqidur** qayçidek / Bèşida bar **çèçiki** / Boynida hem **lipçiki**. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ **Puti** yerge tegmes, **bèşi** asmanğa / **Puti** alte, **bèşi** ikki, **quyruqi** bir. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ **Puti** yoq qaçidu / **Qaniti** yoq uçidu. (*Ayağı yok kaçar / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa **esker** yatqan / Sirtqa çiqqanliri miltiq atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ **Qap** çüşti, qaplap çüşti / Qapniņ ağzi bogulup çüşti. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağzi büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / **Özi** kiçik, uçidu / Yazda oynap qişliqi / İssiqliq yaqqa köçidu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (bar) / **Guvaçisi** uzun tavaq. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qara gocikam attin çüşti / **Baliliri** olaşti. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara küçük otni pirqiraydu / **Ot** uniņdin qorqup çirqiraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qara öküz yep toymaydu / **Quyruqi** asmanğa qaraydu. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)

- ❖ Qarañgu öyde **èşek** hañraydu. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip **közün** tèlip qalidu / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni **kim** tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bəşida èsilğan / Ötüp ketse her küni / Bir variqi yirtilğan / Yil axiri kelgende / **Hèçnèmisi** qalmığan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ **Qèni** bar, **cèni** yoq. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ **Qeşi** qara, **yüzi** aq / Saña yardur hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qışta **hörmet** tapidu / Yazda xarlinip yatıdu. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs çiqırar burnıda / Arqısında **qolliri** / Kirer yerniñ bağrığa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağrına.*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet **özi** altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ **Qoli** yoq, **puti** yoq / **Özi** süret salıdu. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ **Qoli** yoq, keke tutmaydu / Öy sèlişqa usta **u**. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq **u** / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ **dilbirim** / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ **dilbirim** / Sèsiq kölde **it** yürer, uni tèpiñ **dilbirim** / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ **dilbirim** / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ **dilbirim**. (*Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)

- ❖ Qorsigidin yep, dümbisidin çiqiridu, **u** nime? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ **Qorsiki** su, **yüriki** ot. (*Karnı su, yüreği ateş.*)
- ❖ **Qorsiki** toq, **köleñgisi** yoq. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqıda **nomuri**, uzun simdur **tomuri** / Burap qoysañ nomurni, yeqin qılar yiraqni / Sözlüşisen qoluñğa èlip tömür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Qoş eynek, **çine** emes, **tömür** emes / Buzulsa uni **tüzeş** mumkin emes / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmat nesre, erzan emes. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Quruq şaxqa **qurğuy** qonmas. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)
- ❖ Quş tilidin, tökülidu **söz**. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)
- ❖ **Quta**, quta içide töge puti (bar). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ **Quyruqi** eşiklik / **Burni** teşiklik. (*Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.*)
- ❖ **Èriq** bèsida, **yotqini** qèşida / **Köşi** içide, **söñiki** tèsida. (*Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.*)
- ❖ **Sadir** cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi / **Qedir**: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep soridu / **Sadir**: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / **Sadir** qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen külisen / Maña toğra bolsañ **sen** / Memnu külüp qoyimen / Sel nèriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
- ❖ **Sanduqu** bar, **yipi** bar / **Özi** turar cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlüşer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda **ciq** oq / Etisi qopsam **biri** yoq. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)

- ❖ Semrise **sekreşi** köp / Oruqlisa **yètişi** köp. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi bar / **Burni** puçuk tiliqliq / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Sèriq balam içqiri / **Saqalliri** taşqiri. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)
- ❖ Sèriq çapan kiygini / Gül- giyahtur **yèmiki** / Tenge dava poqi bar / Lèkin **öyi** bekmu tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, **burni** uçluq / **Aççıqi** callatçe bardur, **yüzi** qoruq / Qorsiqini yargan çağda körısiz / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Somkida bar **keptirim** / **Qanatlıri** eceb köp / Reñgiroyi oxşaşmas / **Tomurliri** qizil- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Sokuldaydu **soki** yoq / Dokuldaydu **doki** yoq / **Tèrisi** qèlin, **tüki** yoq. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar **cèni** yoq / Cèni bardin tèt uçar. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suda üzgende yayraydu **tèni** / Sudin ayrılrsa qalmaydu **cèni**. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / Tèpiñlarçu **u** nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / **Üçiyi** turgaç tètıda / Tartsa asta kèlidu / Balılarniñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsiz / Tamda bir derya bar / **Süyi** qiş künliri az / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ **Şehiri** bar, **adimi** yoq / **Dèñizi** bar, **süyi** yoq. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)

- ❖ **Şexi** tömür / **Yopurmiqi** kümüş / **Mèvisi** altun. (*Dalı demir / Yaprağı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, **u** nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / **Özi** bekmu yumilaq / Beden tavlş işida / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tam salmay **ögze** yaptım. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Tatlıq ğiza emes **u** / Lèkin muhim tamaqtın / Acratmaydu **kişiler** / Uni hergiz hayattın. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir / Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ **Tayaq**, tayaq üstide **mayaq** (bar). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ **Tayaq**, tayaq üstide **ayaq** (qaça meniside) (bar) / Ayaq üstide **mayaq** (bar). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / **Otturisi** bek ègiz. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni körelmeydu, **bular** esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ **Tèni** beş, **cèni** töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / **Bu** acayıp iş emesmu / Beşi bèrip **töti** qaytqını. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayıp iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Teptim terekke mindim / **U** nème? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ **Teşi** ozuq, **içi** qozuq. (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ **Tèşi** qara töt qulaq / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani açıdu / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ **Tèşi** sirlaqliq, **içi** mixlaqliq, **u** nème? (*Dışı sırlı, içi mıhlı, bu nedir?*)
- ❖ **Tèşi** sirlaqliq, **içi** mixlaqliq. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ **Tèşi** sirlıq, **içi** zeher. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ **Tèşi** taş, **içi** aş. (*Dışı taş, içi aş.*)
- ❖ **Tèşi** uzuq **içi** qozuq. (*Dışı azık, içi kazık.*)

- ❖ **Tirik** berip ölüktin nan soraydu / **Ölük** qopup tiriktin can soraydu. (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ **Tirik** kèlip oynişip / Nan soraydu ölüktin / **Ölük** derhal “kap” qilip / Can soraydu tiriktin. (*Diri gelip oynaşip / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ **Tirik** ölüğ tuğidu / **Ölük** tiri tuğidu. (*Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.*)
- ❖ Tolun aydek **yüzi** bar / Bir tal yoğan közi bar / **Quliqi** gep añlimas / Emma işqa çarçimas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / **Siz** ayrip bèrelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırırverir misiniz?*)
- ❖ Töt çasa **özi** / Apaqtur **yüzi** / Yoqtur hêç közi / Şerindur **sözi**. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ Töt paçaq, **arisi** baldaq. (*Dört bacak, arası çatılı.*)
- ❖ Töt puti bar, **cèni** yoq / Kirmeydiğan öyi yoq. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / **Boyi** ademdin pakar / Puti turup mañmaydu / **Özi** qimir qilmaydu / **Dümbisi** tüz eynektek / **Burçekliri** ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Tüküridu bèli maymaq / **Tükürüki** kèter uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / **Öyler** udul turidu / Bir maşına ötsila / **İkkisi** bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ **Tüvi** bir tal, **uçi** miñ tal. (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / **Men** hêç gunah qilmisam / Mèni nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ U nèmudur **cèni** yoq / Bèşi kesse **qeni** yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay **çare** yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)

- ❖ Uçqanda naxşa èytidu / Qoňanda yerni qazidu / Reňgi uniň qapqara / Buni **kim** tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup kèlidu / Qanat qèqip kètidu / Qèni oylap tèpiňlar / **Kim** tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüňlüki micir- micir / Ayiğida **göl** èçilur / **Bèşi** şortaňliq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Üç burcigi bar **uniň** / **Reňgi** otqaşqan **uniň** / Bir merkezge çiqilgen / Elde **nami** bar **uniň** / Yèkin dosti ösmürniň / Aña **işqim** bar **mèniň**. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz atmiş kula / **İkisi** kem ellik yerdin ula / On ikki toqmaq, yette boğmaq. (*Üçyüz altmış külah / İkisi eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Üstidimu **otlaq** bar / Astidimu **otlaq** bar / Otturisiğa qamlaşqan / Birla üzüm caylaşqan. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Üstidin **möldür** yağar, astidi **qar**. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ Viň- viň qılar **baturum** / Giň- giň qılar **baturum** / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xer xil reňde **tonibar** / **Put- qoli** yoq, **burni** bar. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xilliriniň sani yoq / Şekli uniň xuddi oq / Aq dèňizda yügürtseň / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reňgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqin **bu** nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Xudayimniň buyruqi (bar) / Dümbside **quyruqi** (bar). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbside kuyruğu (var).*)

- ❖ Ya **sodiker** satmaydu / Ya **xèridar** almaydu / Geç bolğanda, harganda / Lazim bolmay qalmaydu. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yapir **boyni** kir / **Ağzi** ikki, **tuvi** bir. (*Ya pir boynu kir / Ağzı iki karnı bir.*)
- ❖ Yar boyida qatar **qozuq**. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / **Umu** derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ **Yèği** yoq, yanidu / **Cèni** yoq, mañidu. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ **Yeñgem** kaçatlap turar / Yiğlap kirip, külüp çıkar. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yer astida **ay** yügürer. (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ Yer astida toruq at / **Tèrisidur** yette qat / Soymaq bolsañ **sen** uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / **Özi** yoqu, **èti** bar / Ta toğulğan **pèti** bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ Yeydu- yeydu, **qorsiqi** toymaydu. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, **özi** gepçiken, **hüniri** remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? **Xotun** toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. **Soriğanlar** oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini **kim** yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini **kim** yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye*)

dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ **Yèyişi** sèriq marcan / **Çiqirişi** aq paraşoq. (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiqliq / Bir-birige çetiqliq / Lom- lom uniñ karviti / **Yolçılar** yetiqliq / Şaman kebi çèçiqliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Yorgılaydu **taşpaqa** / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. (*Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / **Kèçe** bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.*)
- ❖ Yürer uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussığan çağda içidu **bènzın** / Qalmaydu zadi yolidin èzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Èğiz kümbez, **hemme** uniñdin pes / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (bar). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — **Ukam**, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. **Siñlisi** xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bérivédim qiçqargılı Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini **yigit** çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, **silermu** şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. (*Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” dep

soraptu. **Qiz** derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qizniñ gèpini **kim** yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

- ❖ Öyige qaytmaydığan / **Məhman** künde kèlidu / Tapqili bolmaydığan / Yèñiliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Şekli her xil, **çişi** köp / Yağaç bilen işi köp / Tèpiñlarçu, **u** nème / Uni körgen kişi köp. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ **Tèni** yerge kömülgen / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bèşini / Tüküridu yiraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, **aldi** pes / **Keyni** ègiz, **aldi** pes / Kiygen yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ **Toxu, toşqan** on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz ayrip bèrelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)

1.1.2.1.2. Kelime Gruplarından Gerçek Özne

Bu tür cümlelerin öznesi kelime gruplarından oluşan gerçek öznedir. Uygur bilimcelerinde kelime gruplarından gerçek özne örneğine sıkça rastlanmıştır.

- Sıfat tamlamaları cümlede özne olarak kullanılabilir:
- ❖ ‘Bir’ dèvidim, **ikki tağ** uruşti / ‘İkki’ dèvidim, yiraq turuşti. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.*)

- ❖ **Acayıp bir canivar** bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirqirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp bir canivar / **Taştin qattiq toni** bar / Dessep ötse traktor / Pisent qilmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ **Aceb yoğan bir öküz** / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Ağzida **neççe yüz çışı** (bar) / Birni ikki qilmaq işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ **Aliyèşil toni bar** / Qanğa tolğan qorsiqi / Qapqaradur baliliri / Şunçe nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ **Altun münğüzlük tèkiçek** / Ayda su içər / **Kümüş münğüzlük tèkiçek** / künde su içər. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içər / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içər.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / **Qara mèhman oynaydu** / Tumsıqıda gül çèkip / Ün çiqarmay sayraydu. (*Ak sofra üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu **qatniğan qeyiq** / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ **Aq ètim** asmandin çüşer / Ot- çöpni yèmes / Ot- çöp uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu **qara iz** / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Quyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)

- ❖ **Aq ètim** asmanğa baqar. (*Ak atım göğe bakar.*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / Uçritidu **zor bige**. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Aq tamida **qara arğamça** (bar) u nème? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde **bala yağaç** (bar). (*Ak yerde yavru ağaç (var).*)
- ❖ Atsam çalma asmanğa / **Qizil möldür** töküldi. (*Atsam göğe kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ Bèciñdin alsam **toqquz yañaq** / Ürimçide qaptu **üçla yañaq**. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèşida **tülke tumaq** (bar). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (bar) / Hemmisi qizil **ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin **yüz bala** (bar) / Yüzilisi boz bala. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir davanni **çolaq sègizxan** egiydu. (*Bir bayırı çolak saksagan dolaşır.*)
- ❖ Bir derexte **on ikki şax** (bar) / Her saxta ottuz **yopurmaq** (bar) / Yopurmaqlarniñ bir teripi qara / **Bir teripi aq**. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir tövide yette töşük (bar). (*Bir tepede yedi delik (var).*)
- ❖ Bir gümbezniñ içide **miñ gümbez** (bar). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir öyde **yigirmila adem** turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çiqar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Özi çaqqan, **birla közi bar** / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sırtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Bir öyge kirsem **bèli bağlağliq qiz** olturuptu. (*Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / **Aqvaş momay** olturidu. (*Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem **ciqqide toxum** turuptu. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)

- ❖ Bir öyge kirsem, **taz qız** oturidu. *(Bir eve girsem kel kız oturur.)*
- ❖ Bir padişah bar iken **töt közi** bar / **Her közige qarayıdan töt veziri** bar / **Töt qamandan aşiq iken qızığa** / **Otuz alte nökerliri** ceñge teyyar. *(Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.)*
- ❖ Bir piyalide **ikki xil reñ** / Otni körse qatidu, deñ. *(Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.)*
- ❖ **Bu terek**, zilva terek / Adem aña çıqmaq kerek / Bu terekke çıqışqa / Çümülidek adem kerek. *(Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.)*
- ❖ Dunyada bar **bir nerse** / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. *(Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altundan / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)*
- ❖ **Bir atisi** (bar), **bir anisi** (bar) / Neççe miñlap balisi. *(Bir babası (var), bir anası (var) / Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqısığa bağığan. *(Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.)*
- ❖ **Bir qap**, qap içide un (bar) / Un içide tüvrük (bar). *(Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.)*
- ❖ **Bir qara arğamçam** bar / Bu tağdin o tağqa yetidu. *(Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.)*
- ❖ Bir qazandin **beş qasqan manta** çıqıptu / Beş cozida beştin oltuğan kişilerge beştin tègiptu / Adem qançe? Manta qançe? *(Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?)*
- ❖ **Bir küçüküm bar idi**, cèni yoq / Öyge adem kirgüzmeydu. *(Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.)*
- ❖ **Bir buqam** bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ **Bir dostum** bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum*

var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)

- ❖ **Bir kitabım** bar / 365 bet / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Dañqı dastan **bir quş** bar / Baturluqı alamet / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin salamet. *(Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.)*
- ❖ **Bir top dereş** (bar) / **On ikki şax** (bar) / **Otuz yopurmaq** (bar) / Bir yüzi qara / Bir yüzi aq. *(Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.)*
- ❖ **Bir top quşqaç** keliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu **bir quşqaç** / İkkidin qonsa eşip qaptu **bir tal çiğ** / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? *(Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?)*
- ❖ Bir yağaçta **qiriş putaş** (bar) / Qiriş putaçta **qiriş uva** (bar) / Qiriş uvida **qiriş tuxum** (bar) / Bişqanda sèriş bolar. *(Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.)*
- ❖ **Bir tal argamçam** bar / Yiğsam yiğsam tügimes. *(Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.)*
- ❖ Bir terekniñ beşida **beş şax** (bar) / Her şaxniñ içide **birdin tuxum** (bar). *(Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).)*
- ❖ Bir top dereş (bar) / On ikki şax (bar) / Otuz yopurmaq (bar) / **Bir yüzi qara** / **Bir yüzi aq.** *(Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.)*
- ❖ **Bir qaz axunum** bar / Seper qilsa keyniden / Tesvi tartidu. *(Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.)*
- ❖ **Bir quşum** bar dan yèmeydu / Çaynap bersem nan yèmeydu. *(Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.)*
- ❖ **Bir qamçam bar tutqili** bolmas / **Bir eşikim** bar miñgili bolmas. *(Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.)*
- ❖ **Bir qançam** bar, tutqili bolmay. *(Bir kamçım var, tutulamaz.)*

- ❖ **Bir sariyim** bar, içide / Liqqide baveççiler tiziqliq. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ **Bir nersem** bar, cəni baru, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğiče ot yansimu / Tırnaççilik həcbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğə kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri atəşte yanmaz.*)
- ❖ **Bir nersem** bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, **ikki közi**. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Deryalarda bolidu / **Türlük- tümen èsil taş** / Siz bilemsiz èytiña / Suda bolmas **qandaq taş?** (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ **Düpdügilek bir quta** / Otqa salsam muz tutar. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ Düpür- düpür at keldi / Çiqip qarañ beg keldi / Keynidin **üç- töt kişi** / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan **sansız canivar** / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke bəşini / “Vajjide” qip **u canivar** ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ **Ègiz boyluq akam** / Tülke tumaq kiyiptu. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ **Ellik- atmiş eskirim** / Pen öyümge solaqliq / Èçip kirsem işikini / Bəşi qara boyaqliq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / **Yumran çöpler dövisi** (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığımı / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Kèlip çüşti **on beş ördek** kölçekke / Zayit çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu altisi / Hayat qaldi şu kölçekte qançisi? (*Gelip konu on beş*

ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?)

- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, bir er küniğe **üç mètir** östeñ çapıdu, üç ayal küniğe **bir mètir** östeñ çapıdu. Er qançe, ayal qançe? *(Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)*
- ❖ **İkki beyge at** çapıdu / Çañ çıqarmaydu / Bir-birini izdişidu / Tèpişalmaydu. *(İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.)*
- ❖ İkki putıda **ikki xil ayağ** (bar) / Birside bigiz, birsideboyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. *(İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)*
- ❖ Bèliq sirtliq, ikki bağırlıq / **Alte puti** bar, öçke müñgüzlük. *(Balık sırtlı, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.)*
- ❖ Kökte **tügmen taş** turıdu / Qarisañ közüñni qamaştırıdu. *(Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.)*
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, **bir er** küniğe üç mètir östeñ çapıdu, **üç ayal** küniğe bir mètir östeñ çapıdu. Er qançe, ayal qançe? *(Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)*
- ❖ Ègiz asmanda **bir kuş** / Yıpqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. *(Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.)*
- ❖ **Bir parçisi** sol yaqta / **Bir parçisi** oñ yaqta / Bir- birsini körelmey / Ötüp kèter şundaqla. *(Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*
- ❖ **Bir quşum** bar qèni yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni yoq. *(Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Aklı var, canı yok.)*

- ❖ **Bir quşum** bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qolığa qelem almay xet yazıdu / Kèlip turar **türlük herp** her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Gümbez oxşaş **bir ayvan** / İçide bar **bir yılan** / Özi suğa çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Harvidin **aq selle** çüştü. (*Arabadan ak sarık düştü.*)
- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / **Bir yalıñaç** kırıptu. (*Hiç kimsenin girmedığı savaşa / Bir çıplak girmiş.*)
- ❖ **Bir yilnim** bar ikki başlıq. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ İkki ocaqta **bir kösey** (bar). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ Kiçik- kiçik çiraylıq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ çıkar içidin / **Tatlıq, şèrin üzümçe**. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ **Kiçikkine aq qaznim** / Çıkar **ikki xil tamiqim**. (*Küçükçük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ **Kiçikkine boyi** bar / **Xoxa- tiken toni** bar. (*Küçükçük boyu var / Dikenli donu var.*)
- ❖ **Kiçikkine canivari** giñ giñ qilidu / Axşimliri bedeni yègir qilidu. (*Küçükçük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ **Kiçikkine finnâs**, yurtını kezip tınmas. (*Küçükçük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ **Kiçikkine hucram** bar / İçide liq **sellilik axun**. (*Küçükçük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)
- ❖ **Kiçikkine kekiçikim** qara cañqalını kèzer. (*Küçükçük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ **Kiçikkine mozayçiqim** yumılaq semriydu. (*Küçükçük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide **ciq ugunçe** (bar). (*Küçükçük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ **Kiçikkini ikki müñgüzi** / Çoñayğanda yoqılar özi / Yigirmige yetkende / Yene çıkar **şu müñgüzi**. (*Küçükçük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)

- ❖ **Kiçiqqine dombulaq**, içi tola qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ **Kiçiqqine sapinim** (bar) / **Beş at** uni tartidu. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ **Kök öçkem** kèpek qusidu. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Køl boyida **qara qomuş** (bar). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ **Könlindiki aq şaye** / Belvèği kök tavar / Böki sèriq duxava / Yüzi yalpaq, u nème? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemeri yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayıp canivar / Kindikiniñ sirtida / **Çiraylıq bir taci** bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayıp bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ İkki èriqta **bir kövrük** (bar). (*İki kanala bir köprü (var) .*)
- ❖ **İkki inaq** bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ **Mèniñ bir ala arğamçam** bar / U tağdin- u tağqa yètidu. (*Benim bir ala organım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ **Miñ tal üçeyi** (bar) / **Bir tal qovurğa** (bar). (*Bin tane bağırsağı (var) / Bir tane kaburgası (var).*)
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna **yete at** / Bèsip öter toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam **üç ayaklı** olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / **Bir cüp texse** uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi gül reñ, **küren at** / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi qara, **yorğa tay** / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qidek / Bède- saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)

- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge **rehet salqini** bar / Qışniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / **Yoğangına qizilgül** / Üstidiki kiyimi / Körinidu xil mu xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kètişke / Kişilerni qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ **Pes tam, ègiz tam** / Bay qedri **sèmiz tam**. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zengin değeri kalın duvar.*)
- ❖ **On sekkiz tal qovurğa, bir tal üçöge** (bar). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ **Ottuz ikki ağıne** / Bir kèmirde yaşaydu / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar **ottuz ikki böre** / **On yiğit** u bõriniñ xizmetkari / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Öy içide **bir öy** bar / **İkki qevet işiki** (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqırıda tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy tõi side **uşşaq taş** (bar). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ **Qapqara bir canivar** / Özi kiçik, uçıdu / Yazda oynap qışliqi / İssi q yaqqa köçıdu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ **Qapqara bir yumılaq** (bar) / Guvaçisi uzun tavaq. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ **Qara gıcıkam** attin çüşti / Baliliri olaştı. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ **Qara inek** qarap turar / **Qizil inek** yalap turar. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ **Qara öküz** yep toymaydu / Quyruqi asmangä qaraydu. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)

- ❖ Qariganda tikilip közüñ tèlip qalidu / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, **kiçik dostlirim** / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ **Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni** bar / Tañ seherde añlısañ / **Zep çiraylıq üni** bar. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ **Qèlingine bir kitap** / Yil bəşida èsilğan / Ötüp ketse her küni / Bir variqi yirtilğan / Yil axiri kelgende / Hèçnəmisisi qalmığan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yurtulan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qır bəşida **qizil xoraz** olturar. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ **Qizil kala** yètip kaptu / **Qara kala** kètip kaptu. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ **Qizil reñklik bir quta** / İs çiqırar burnıda / Arqisida qolliri / Kirer yerniñ bağıra. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)
- ❖ Qolğa qondi **cansız kepter** / Qanat yaydı yèrim çember / Huzur berdi aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ **Qolumda ösken bir tüp gülüm** bar / Yamğur yağsa èçilip kètidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ **Qoluñdiki on üzük** / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ **Qomuş uçi** qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / **Yiñne uçi** yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ **Qoş eynek**, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin **qimmet nesre**, erzan emes. (*Çifte*

cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)

- ❖ **Sellilik mezin axunum / Ala- çıpar quşnaçım** / Tapsa halal yeptu / Tapalmisa haram. *(Sarıklı müezzin efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.)*
- ❖ **Sèpi zeher, yèşil ot** / Çıqar undin sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qılsa uni dost. *(Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.)*
- ❖ **Seppe- sepeñ sèpi bar** / Burni puçuk tiliqliq / Qorsiqıda lipmuliq / **Qizil yaqut** tiziqliq. *(Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.)*
- ❖ **Sèriq balam** içqiri / Saqalliri taşqiri. *(Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.)*
- ❖ **Sèriq çapan** kiygini / Gül- giyahtur yèmiki / Tenge dava poqi bar / Lèkin öyi bekmu tar. *(Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.)*
- ❖ Sozunçaq hem inçike / **Bir tal kiçik tayaqçe** / Qara üçey içide / İşleydu kündüz- kèçe. *(İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.)*
- ❖ **Bir mehsulat** bar iken / Uniñ asli qar iken / U bolmisa canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet bar iken. *(Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)*
- ❖ **Bir müşük** bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqin uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir anidin **çiq bala** (bar) / Hemmisi qizil ala. *(Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala.)*
- ❖ **Bir moziyim bar** / **Boyunçiqini sörep yürüdü.** *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ **Bir nersem** bar bilmigenni bilgüzidu / İçini èçip baqsañ külgüzidu. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.)*

- ❖ **Bir nersem** bar qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost tutsañ / Muradıñğa yetküzür. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsən / Muradına erdirir.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamsa **bir derya** bar / Süyi qış künliri az / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu qış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide **bir kème** / Yazda uxlap yatıdu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki paqırçaq / **İkki tulum ozuqi** (bar) / Kötidikiqozuqi (bar). (*Tıngır mıngır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / **Bir tal yoğan közi** bar / Qulıqi gep añlımas / Emma işqa çarçımas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Tonur bəşida **kök öçke** (bar). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ **Töt putluq bir xizmetkar** / Boyı ademdin pakar / Putı turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt qelender** bir kölçekke siyidu. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)
- ❖ Töt tam içide **yüz tal çenze** (bar). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ **Uzun quyruq, çoñqur quduq** (bar) / Apağ yerde **qara uruq** (bar). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Uzun- uzun iz kèlidu / **Uzun boyluq qız** kèlidu / Qasraqlirini parqırıp / Mañlaylırını yaltırıp. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Yer astıda **altun qozuq** (bar). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yer astıda **toruq at** / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ **Mèniñ tòmür tayçıqım** / Ot- çöp bilen kari yoq / **İkki puti** domılaq / Aylinidu yumılap / Toxtap qalsa mèniştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çiqar koçığa? (*Benim demir taycığım / Ota çöple işi yok / İki*

ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)

- ❖ Yantaq tüvide **yağlıq toqaç** (bar). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ **Yeşil düğilek bir şehir** bardur / Yoqtur uniñ dervazisi / İçide bar **miñlap kişi** / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ **Yette dost** bar qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ Yeşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şehirde **bir xotun** bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin **töt yaşlıq bir oğul** çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, **bir kişi** soraptu: Aça, **bu bala** nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yeşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yeşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Tüküridu **bèli maymaq** / Tükürüki kèter uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ **Yumilaq şox bèliqim** / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / Tèşip qaçar piñildap. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)
- ❖ **Bir yigit** meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bèrivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini

yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*

- ❖ **Èğiz kümbez**, hemme uniñdin pes / **İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki** (bar). *(Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).)*
- ❖ Künlerniñ biride **bir top kişi** étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken **bir cüp qız-yigit** uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Uzun qulaq, qızıl köz / Yèriq kalpuk, aldi pes / Keyni ègiz, aldi pes / Kiygen **yumşaq üstvaş**. *(Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.)*
- ❖ Otğa çıqıp **bir qalender** / Susadım su dip turur / Kindikige otnı yaqsa / Bik yaqıñ hü dip turur. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*
- ❖ **Uzun quyruq, çoñqur quduq** (bar) / Apağ yerde **qara uruq** (bar). *(Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).)*
- ❖ Tèşi qara töt qulaq / Qorsiqidur **bir bulaq** / İştihani açidu / **Uniñdin çıqqan xuş purağ**. *(Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.)*

- ❖ **Üç burcigi** bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim bar mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üstidimu otlaq bar / Astidimu otlaq bar / Otturisiğa qamlaşqan / **Birla üzüm** caylaşqan. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / Birla közi parlığan / **Miñlap kişi**, sansız yükni / Arqisiğa bağığan. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişige teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket **üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini** bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçëği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)
 - İsim tamlamaları cümlede özne olarak kullanılabilir:
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sarğıyıp / **Temi uniñ** navattek / Qalar ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ **Aq tögemniñ boyi** uzun. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ **Ala tonumniñ yamiqi** bar, tikiçi yoq. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok.*)
- ❖ **Bayniñ balisi** tülke tumaqliq. (*Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.*)
- ❖ **Bayning balisi** tülke tumakçan / U nème? (*Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem şota yoq / Gülni üzdüm, **üzgen yerniñ izi** yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Sigar aña **bir şeherniñ adimi** / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni. (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani.*)

- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / **Qanitiniñ sani** yoq / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni yoq. *(Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.)*
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bəriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / **Bu ademniñ anisi** / Mèniñ anamniñ qınanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ Cènimniñ cananisi / Yürikimniñ sedparisi / **Bu ademniñ anisi** / Mèniñ anamniñ qeynanisi. *(Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.)*
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanga / **Tarazisi ömürniñ** / Bek qimmetlik insanga / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanga. *(Akan su gibidir, durmaz / Ulaşıverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.)*
- ❖ **Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi** yüz mètir östeñ çepiş, bir er künige üç mètir östeñ çapıdu, üç ayal künige bir mètir östeñ çapıdu. Er qançe, ayal qançe? *(Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)*
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birsıde bigiz, birsıde boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğağ / **Hüniri uniñ** dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. *(İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)*
- ❖ Ol acayıp bir nèmıdur / Bardur **uniñ töt puti** / Yarışıdu uniña / **Sep- sep turğan buruti** / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. *(O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.)*

- ❖ Ègiz- ègiz qèşi / Sundi tügmen tèşi / **Qarığan kişiniñ** / Aqıdu yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ **Gilemniñ reñgi oxşas tonliri** bar / **Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri** bar / Uzun burut, nepis quyuq, qısqa qulaq / **Candarğa xevp salidiğan bir yeri** bar. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq, uzun qulaq / **Öziniñ vezipisi** yük toşumaq / Ayığı yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Tèni beş, cèni töt / Bardur **uniñ yüz tırniqi** / Bu acayip iş emesmu / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ **Puti uniñ** açidek / Tumşuqidur qayçidek / Bèşida bar çèçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Yèşil düğilek bir şeher barur / Yoqtur **uniñ dervazisi** / İçide bar miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Qap çüşti, qaplap çüşti / **Qapniñ ağızi** boğulup çüşti. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağızı büzülüp düştü.*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, burni uçluq / Aççıqi callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqini yargan çağda körısiz / **İçidiki baliliriniñ sani** yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Bir mehsulat bar iken / **Uniñ asli** qar iken / U bolmisa canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet bar iken. (*Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.*)
- ❖ Aq dastixan sèlivaldim / **Alem içi** aqardı. (*Ak sofraya seriverdim / Âlemin içi ağardı.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u böriniñ xizmetkari / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin **yemniñ beri**. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)

- ❖ Uçqanda naxşa èytidu / Qoňanda yerni qazidu / **Reňgi uniň** qapqara / Buni kim tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ **Uzun argamçiniň köleňgisi** yoq. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (bar) / Her saxta ottuz yopurmaq (bar) / **Yopurmaqlarniň bir teripi** qara / Bir teripi aq. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ **Xilliriniň sani** yoq / **Şekli uniň** xuddi oq / Aq dèňizde yügürtseň / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeýdu giçildap / Reňgi suni içmise / Saňa yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ **Xudayimniň buyruqi** (bar) / Dümbside quyruqi (bar). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbside kuyruğu (var).*)
- ❖ **Biriniň bir ođli, bir qizi** bar / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu ođli künni, qizi tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir ođlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar ođlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz uçmas / Maňgan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğıçe ot yansimu / Tırnaçılık hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / Bir-birige çetiğliq / Lom- lom **uniň karviti** / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçiğliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Yol maňmaysen yıraqqa / Alsaň derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen soriğan soraqqa / Oxşaş **uniň suriti** / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğın soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)
- ❖ **Yağçiniň bir qapaqta on ciň yèği** bolup, uni ikki kişige teň bölüp bermekçi boluptu, lèkin **yağçiniň ciňi** yoq iken, peket üç ciňliq hem tèt ciňliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçèği*

yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksiği varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)

- ❖ İssiqli bar, oti yoq / Köyüp turar, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / **Rehim qılar yèri** yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ **İçi- tèsiniñ siri** yoq / Barmaydıgan yèri yoq. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (bar) / **Kötidiki qozuqi** (bar). (*Tıngır mıngır takuçaq / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
 - Tekrar grupları cümlede özne olarak kullanılabilir:
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide **ham- ham** (bar) / Ham- hamniñ üstide **miş- miş** (bar) / Miş- mişniñ üstide **lip- lip** (bar) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (bar) / Şıvaqniñ üstide qıyaq (bar) / Qıyaqniñ üstide çöçek (bar) / Eytifılarcu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ **Bilim- bilim** bilimât / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimât / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ **Bilim- bilim** bilimât, bèli sunuq toruq at. (*Bilim- bilim bilimât, beli kırık doru at .*)
- ❖ **Tala-tala balaçaq** / Özi bekmu yumılaq / Beden tavlâş işida / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ **Taqur-tuqur**, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (bar) / Kötidikiqozuqi (bar). (*Tıngır mıngır takuçaq / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ **Teñ- Teñ- Teñ kigiz** / Otturisi bek ègiz. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ **Uzun- uzun iz** kèlidu / Uzun boyluq qız kèlidu / Qasraqlırini parqırıp / Mañlaylırini yaltırıp. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)

- ❖ Aq ètim asmandin çüşer / Ot- çöpni yèmes / **Ot- çöp** uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
 - Diğèr kelime gruplarından oluşan özneler:
- ❖ **Aq çèçek qisqan anisi** / Balisiñi balğa orup olturidu qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ **Asmanda uçup yurgen alte yorgay** / Ömür boyu kökte qonar, yerge qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Ata hem anisida / **Selle bilen saqal bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal bar (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / Tolğan kümüş, zer yipta / Körünmeydu **bir kimmu** / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Bir quşum bar, **bu öyni makan etken** / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida **oxşaş meñ** bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bu tèrek, zilva tèrek / Adem aña çıqmaq kèrek / Bu tèrekke çiqışqa / **Çümülidek adem** kèrek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke uçup baridu / Köktin qaytip çüşkende / **Hemme giyah** qanidu. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / **Piçilmigan tavuz** çiqti. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)
- ❖ Töt çasa özi / Apaqtur yüzi / Yoqtur **hèç közi** / Şèrindur sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)

- ❖ Mañar desen puti yoq / Tutar dèseñ qoli yoq / Aña melum **hemme yer** / **Tapmaydigan öyi** yoq. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsa yüz bolimiz. Zadibiz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. **Esliv ğaz** qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsa yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ İçi- tèsiniñ siri yoq / **Barmaydigan yeri** yoq. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qışqiraydu / Közğimu körünmeydu / Sètivalğili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / **Bu alemge xocayin.** (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısadır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride **kölde üzüp yürgen bir ğaz** bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. **Buni añliğan asmandiki ğazlar** uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tēpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / **Yürgen yeri** exletlik. (*Elbisesi rengârenk /*

Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.)

- ❖ **Öyige qaytmaydigan** / Məhman künde kəlidu / Tapqili bolmaydigan / Yəñiliq èytip bəridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker yatqan / **Sirtqa çıqqanliri** miltiq atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / Yoğangına qizilgül / **Üstidiki kiyimi** / Kōrinidu xil mu xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kətişke / Kişilerni qistiğan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Quta, quta içide **töge puti** (bar). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi turar cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / **Səniñ bilen** sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Səpi zeher, yəşil ot / Çiqar undin səsliq düt / Sağlam beden bolalmas / **Kimki qilsa uni dost.** (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Səriq çapan kiygini / Gül- giyahtur yəmiki / **Tenge dava poqi** bar / Ləkin öyi bekmu tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Bir mehsulat bar iken / Uniñ asli qar iken / U bolmisa canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgiñlense uniñda / **Nazu nimet** bar iken. (*Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.*)
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / **Ağzidin çıqqan hor**, alemni qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ **Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna** / Bir-birni körelmeydu, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ **Töt puti** bar, cəni yoq / **Kirmeydigan öyi** yoq. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmedığı ev yok.*)

- ❖ **Uzun ketken bir kèmir** / Tüñlüki micir- micir / Ayığıda göl eçilur / Bèşi şortañlıq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / **Çètige yetken** barmikin? / Asti tèren qıyan su / **Tüvige yetken** barmikin? / Tüvige yètip bu suniñ / **Qènip içken** barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?)*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqını bar / Qişniñ küni **cut- soğuqni** / **Qoğlaydığan yalquni** bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ **Yerdin çıqqan pil** / Tasma qilip til / Eqliñ bolsa bil. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşkenbir cüp qız-yigit uçraptu, **topniñ içidiki bir kişi** qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. **Héliqi kişiler** bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kécisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ Küz künliriniñ biride **kölde üzüp yürgen bir gaz** béşini kütürüp, cenupqa uçup kètivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. **Buni añlığan asmandiki gazlar** uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüziip duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan*

havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)

- ❖ Şekli her xil, çışı köp / **Yağaç bilen işi** köp / Tèpiñlarçu, u nème / **Uni körgeñ kişi** köp. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Viñ- viñ qılar baturum / Giñ- giñ qılar baturum / Başılaq şehirige bèrip / **Şèhit bolğan baturum.** (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)

1.1.2.2. Gizli Özne

Cümle içerisinde gerçek özne net bir şekilde bulunabilmesine karşın, gizli de olabilir. Cümle içerisinde net bir şekilde bulunmayan özneye gizli özne denir. Uygur bilmecelerinde gizli özne örneğine sıkça rastlanmıştır.

1.1.2.2.1. Gizli Öznesi “Ben” Olanlar

- ❖ ‘Bir’ **dèvidim**, ikki tağ uruşti / ‘İkki’ **dèvidim**, yıraq turuşti. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ ‘Sen’de birla / ‘Men’de birla / İstisem ‘alem’de yoq / ‘Şam’ğa berip uçni **taptım** / ‘Misir’ğa kelsem birimu yoq. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Aq dastixan **sèlivaldim** / Alem içi aqardı. (*Ak sofrası seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman.** (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ Bağça **kirdim**, çiqay desem şota yoq / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağda girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Bir at **kördüm** cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi yoq / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)

- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde **oquymen** / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Burun **idim gül-ğünçe** / Keyin **boldum** bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ **Ètivettim** şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa **heyranmen** / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup beşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağ, taş, çöl- deñizde / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** muhim sözümni / Yıraq yurtqa tègeiptu / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqlıq / Acayıp canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayıp bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qatar- qatar **çit qoydum** / Ciren atni **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Saña toğra **bolsammen** / Pixildaysen külisen / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp **qoyimen** / Sel nèriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? (*Sana*

doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.)

- ❖ **Teptim** terekke **mindim** / U nème? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. (*Teptim, ağaca çıktım.*)

1.1.2.2.2. Gizli Öznesi “Sen” Olanlar

- ❖ ‘Çiğir’da yoq, ‘yol’da bar / ‘Quduq’ta yoq, ‘köl’de bar / ‘Günçe’de yoq, ‘gül’de bar / Tèpip **kelgin** ‘çöl’de bar. (*‘Çiğir’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şivaq (bar) / Şivaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / **Eytiñlarçu** u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / **Qalisen çoñ puşaymanğa**. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşırır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètîp barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Gâzlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, **tapqina**? Anidin èlip kètimiz. Esliy gaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin*)

- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qağıdu / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çağıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçıdu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige **toymaysen** / Buni kim tez tapıdu? *(Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canıvar / Bu canıvargä heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / **Qaratsañmu** her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen **adaşmay** / **Mañalaysen** yürekli. *(Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yıraqni / **Sözlişisen** qoluñğa èlip tömür qulaqni. *(Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)*
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen **külisen** / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp qoyimen / Sel nèriğa ketsemla / Qeyergidur mökisen? *(Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülererek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?)*
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sırdaş / **Oylap tapqın** bu nème? *(Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?)*
- ❖ Yerdin çiqqan pil / Tasma qilip **til** / Eqlıñ bolsa **bil**. *(Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.)*

- ❖ **Yol mañmaysen** yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)

1.1.2.2.3. Gizli Öznesi “O” Olanlar

- ❖ ‘Çığır’da **yoq**, ‘yol’da **bar** / ‘Quduq’ta **yoq**, ‘köl’de **bar** / ‘Günçe’de **yoq**, ‘gül’de **bar** / Tèpip kelgin ‘çöl’de **bar**. (*‘Çığır’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ ‘Çu!- çu!’ **demes** cèni yoq / Boğizlisam qèni yoq. (*‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ ‘Hah’ dèsem ‘hah’ **deydu** / Balılar heyran ‘pah’ **deydu**. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.*)
- ❖ ‘Sen’de **birla** / ‘Men’de **birla** / İstisem ‘alem’de **yoq** / ‘Şam’ğa berip uçni taptim / ‘Misir’ğa kelsem birimu yoq. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin **tèpilar** / Tèpip qoysa çırqırap / İkki çüti pırgırap / **Yèqin qılar** yiraqni / **Bilmes** ağrıq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp bir canivar / Taştın qattıq toni bar / Dessep ölse traktor / Pisent qılmay **cim turar**. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Acayıp elçi bar / Putsiz mènip **kèlidu** / Qulıqığa söziñni / Dèsèn èlip **kètidu**. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / **Puşuldaydu, möreydu** / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum*

boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)

- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / **Yügüridu** aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Altun müñgüzlük tēkiçek / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük tēkiçek / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ Apağ yerge ret bilen reñlik uruq **salidu**. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mehman oynaydu / Tumşiqıda gül çekip / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofrası üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq etim asmandin çüşer / Ot- çöpni **yemes** / Ot- çöp uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöpünü yer.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara bürülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kètivèrer** nişanga / Tarazisi ömürniñ / **Bek qimmetlik** insanga / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanga. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşıverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge **qonmay**. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmanga **çiqsa yallide** / Yerge **çüşer taqqide**. (*Göğe kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Attin ègiz, ittin pes. (*Atın yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni bir / Quliqi kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige **kèler** sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)

- ❖ Axşimi **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Siliq siliq **külidu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Özi yiraqtin kèlidu / Ağzi yoq **sözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqida / Aylanğini sèzilmeydu həc vaqitta (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayı / Özi tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / **Tinim tapmas** həcqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni **yaqturar**/ Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèsip qoysañ **çirqirar** / Tèpip qoysañ **ğirqirar**. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / Tèz **mañidu**, puti yoq / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karni tok.*)
- ❖ Bèşi birge bèriptu / İkkisu su içiptu / Üçi qarap turuptu / Kèyin bile **yèniptu**. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ **yañritar** qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimmat / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa **tèyilmas** / Muzda mañsa **oyulmas**. (*Bilim- bilim bilimmat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldiñda / Meydan ara yügürüp. (*Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)

- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / **Sörep mañar** qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram **almaydu**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda **bar** / Tapalmisañ set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)
- ❖ Bir nersem bar bilmigenni bilgüzidu / İçini èçip baqsañ **külgüzidu**. (*Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradiñğa **yetküzer**. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.*)
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge **añlinidu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çıkar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa **uçritar**. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir öyge kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)

- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birsini **körelmey** / **Ötüp kèter** şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse **qatıdu**, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir qara argamçam bar / Bu tağdin o tağqa **yetıdu**. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qaz axunum bar / Seper qılsa keyniden / Tesvi **tartıdu**. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qız- oğullar uniñ üçün xızmet etken / Qoliğa qelem almay xet **yazıdu** / Kèlip turar türlü herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana**. (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Bir tal argamçam bar / Yiğsam yiğsam **tügimes**. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (bar) / Qiriq putaqta qiriq uva (bar) / Qiriq uvida qiriq tuxum (bar) / Bişqanda **sèriq bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)

- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / **Añlap turar** diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa neredede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qızı bar / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğli künni, qızı tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete **turar** sargiyip / Temi uniñ navattek / **Qalar** ağziñda erip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Bulbuldin **yoğan** / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / **Şux sayrap turğan**. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bəriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni yatsila tupraqta / **Semriydu** bargançe / Qèriganda yüzi tatuq / Tatliqliqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni yoq **mañidu** menzilsèri / **Çiqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp **körgen**, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni yoq **sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ Ağzi bir, quyruqi ikkidur / Sekrep çüşsiñiz **oxşaşla çoñqur**(*Ağzi bir quyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq

(Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık)

- ❖ Çiñ tutsiñiz **uziraydu** / Tutmisiñiz **qisqiraydu** / Köz gimü **körünmeydu** / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayin. (Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısalar / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyan olur / Sıki tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.)
- ❖ Çişliri üstün turar / Göş berse **çişlep turar**. (Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.)
- ❖ Derex bəşidin taşlısa **sunmas** / Kövrük üstidin taşlısa **sunar**. (Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse **kelmeydu** / Arqığa yənip qaytidin. (Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)
- ❖ Èğiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa **qorqmaydu** / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.)
- ❖ Èğiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa **èsiqliq** / Buni kim tèt tapidu? (Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)
- ❖ Èğiz- èğiz qèşi / **Sundi** tügmen tèşi / Qariğan kişiniñ / Aqıdu yèşi. (Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.)
- ❖ **Èğiz munar** / **Kalte munar** / **Lale çèçiki** / **Sedep monçıqi**. (Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.)
- ❖ Elniñ otturisida iza tartmay **siyidu**. (Elinin ortasına utanmadan işer.)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep **atalmas** / Suğa salsañ **leyleydu** / Lèkin yazda **yaşalmas**. (Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte **oynaydu** / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu**. (Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.)
- ❖ Etigende kètıp, axşimi **kèlidu** / Hèsabini hèçkim alalmas. (Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.)

- ❖ Etigende qopup ikki aç a yolğa **mañidu**. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq**. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu**. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)
- ❖ Evrigey, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / **Kèrektur** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / Bir caydila **mañidu** / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salidu**. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp çiqqusi**. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiği boş, **qomuş ten** / Yel mañdursa içige / **Naxşa èytar** zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül bèsiptu keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / **Yirtildi** bek tüz. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Güldin gülge **qonidu** / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / Dan **çoquydu, yemeydu**. (*Gürüldür, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Hiñgayganga **diñgayğa**. (*Diş gösterene diklenen.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qızıl qiyamet / Höl kirip **quruq çıkar** / Ya Mustafa Muhammet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İs çiqidu quyruqidin / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)

- ❖ İssiği bar, oti yoq / **Köyüp turar**, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İt bolupmu **qavimaydu** / Yügürüp qopup **çişlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge **kirgüzmeydu**. (*Köpek ise de havlamaz / Yürüyüp, tutup ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kèçe- kündüz **tinmaydu** / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyi sanisa / **On ikkidin aşmaydu**. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ Kèçisi **ağıça**, kündüzi **ğalça**. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ Kèçisi **yopyuruq**, kündüzi **qupquruq**. (*Gece apaydınlık, gündüz kupkuru.*)
- ❖ Kel- kel dèsem **kelmeydu** / Kelme dèsem **kèlidu**. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolganda **ikki putluq** / Qèriganda **uç putluq** / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / Muz **toñlaptu** qizdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine canivari giñ giñ qilidu / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçücük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivargha heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ **kèreklik** / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / Salsam muhim sözümnü / Yıraq yurtqa **tègiptu** / Yumup açsam közümnü. (*Küçücük çantaya / Söylesem muhim sözümnü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümnü.*)
- ❖ **Kiridu, çiqidu, toxtimaydu** / Oquydu gezel, toquydu gelvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)

- ❖ Kökte paxta leyleydu / Gah **çüşidu**, **örleydu** / Öz şeklini özgeritse / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş turidu / Qarisañ közüñni **qamaşturidu**. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Kömsem **kömülmes** / Tepsem **tevrimes** / Mañsam **mañidu** / Tursam **turidu**. (*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / **Körsitidu** cahanni / Yahşı bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke uçup **baridu** / Köktin qayıtıp çüşkende / Hemme giyah qanidu. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / Kèçisi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bıkar** / Kèçisi **çakar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi **ęicirleydu** / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırda / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Kündüzi küneğe qarap / Axşimi ayęa **baqar** / Perviş qılıp östürsek / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ Kündüzi **mèhman**, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Künni körse **ölidu** / Ayni körse **külidu**. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Leylep **yürer** üstüde / Put- koli yoę, cenı yoę / Eytiñlar çu bu nème?(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)

- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Şekerdek **apak** / Qişta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Mèniñ bir ala arğamçam bar / U tağdin- u tağqa **yètidu**. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Meniñde **bar**, sende **yoq** / Cènimde bar, tende **yoq** / Alemde **bar**, ayda **yoq** / Asmanda **bar**, yerde **yoq**. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnimu **bilmeydu** / Baridiğan cayığa / Zadila **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Midirlisañ **midirleydu** / Ger toxtisañ **toxtaydu** / Tutuvalay dèseñmu / Saña **tutup** bermeydu. (*Kimıldarsan kimıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Miñ qoyni bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Molliniñ başiñni kesin, **mamat bolğay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolğay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ Ol acayıp bir nèmidur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin **oynaydu** / Kèçe-kündüz dèmestini / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şimartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol nèmidur adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bèşi birdur, bèli alte / Quyruqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni **yidür** / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)

- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dân yimey su içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Oq tegse **töşük qalmas** / Tiğ tegse izi qalmas / Bolqa bilen **yançip bolmas** / Candar aña zadi qanmas. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni körse **rohlınar** / Dili onda zuqlınar / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u bõriniñ xizmetkari / **Sèlingan** mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördek emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin **üzidu** / **Yeydu** kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verir soruma.*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / **Tolğan** kümüş, zer yıpta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Öyige qaytmaydıgan / Mèhman künde kèlidu / Tapqili **bolmaydıgan** / Yèñiliq èytip **bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin dad **deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin hap **deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda yürse **tèyilmas** / Tamda yürse **yiqilmas**. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)

- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse **körünmes** / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / Monçaq- monçaq **èsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri qetilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi muşteq, tenni taşteq / Postqa **turidu** ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoysañ **mèñip kèter** / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan **sèzidu** / Közni yumup- açquçe / Cahanni **bir kèzidu** / Uni yaxşı işletseñ / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi uruq / Uçi yoruq / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge payda **yetküzer** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Petnusi bar, nemi yoq / Naxşa **eytar**, ceni yoq / Siz uniña xocayin. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnimu **bilmeydu** / Baridigan cayığa / Zadila **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe **körsetmes** sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Puti yoq **qaçidu** / Qaniti yoq **uçidu**. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, **uçidu** / Yazda oynap qışliqi / İssiq yaqqa **köçidu**. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)

- ❖ Qara küçük otu **pirqiraydu** / Ot uniñdin qorqup çirqiraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tëlöp qalidu / Tartip koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, küçük dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña **yardur** hemme vax / **Çaqnitidu** diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / Yoğanına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xil mu xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip **çilligan** / Baldur qopup kètişke / Kişilerni **qistigan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qişta hürmet tapidu / Yazda **xarlinip yatidu**. (*Kışın ürmüt edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Köz bilen **körüp bolmas** / Kiçikide derex **liñşitar** / Çoñayğanda uni **yiqitar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı sallır / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ **körünmes** / Èçip alsañ **tügimes** / **Barliq cahan bayliqi** / **Rahetlerniñ yayliqi**. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qolğa qondi cansız kepter / Qanat **yaydi** yèrim çember / Huzur **berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, keke **tutmaydu** / Öy sèlişqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / Yamğur yağsa **èçilip kètidu**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qorsigidin **yep**, dümbisidin **çiqiridu**, u nime? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Qorsiqida nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, **yèqin qilar** yiraqni / Sözlüşisen qoluñğa èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun*

teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)

- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda **yoq**. (*Karında var, yanında yok.*)
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tømür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. (*Çifte cam, çini değıl, demir değıl / Bozulsa onu tamir mümkin değıl / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değıl.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yeni mu köpeymekni **telep qilar**. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşiyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / **Naxşa èytar** tinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ **Sama salar** samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi turar cimğina / Burap qoyosañ **ciriñlar** / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde **yoq** / Her kişide **bolsa bardur** / Âlemde **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey bağlap / Ecep tatlıq **pişidu** / İssiq bolsa sapaqtin / Yerge **èrip çüşidu**. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırısak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suğa kirse **bir bolar** / Sudin ayrılrsa **miñ bolar**. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)

- ❖ Suğa salsañ **çökmeydu** / Otqa salsañ **köymeydu** / Yerge kömseñ **çirimaydu** / Tèpiñlarçu u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa salsañ **su bolur** / Otqa salsañ **muz bolur**. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Suni körse **tinimsiz** / Hayvan içide **tılsiz** / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsıñız bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkininin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çètini / Ègiz yaqtin **qorqmaydu** / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan **uçıdu** / Üçiyi turğaç tèsida / Tartsa asta kèlidu / **Balılarniñ amriqi** / **Baş eti yaz bayriqi**. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şapılaqlısam **şatıraqlaydu**. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ **Şaraqlaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / **Sep tüzidü** tik bolup. (*Hışırda rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)
- ❖ Şèker dèsem **tatlıq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qışta köktin **çüşıdu** / Yazda közge **körünmeydu**. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağdin **ègiz**, şıvaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlapyatıdu** / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Taştin **qattiq**, novattin **tatlıq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ Tartsa bir puñ **kelmeydu** / Satsa pulğa **almaydu** / Dunyada **qimmet**. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)

- ❖ **Temir tumsuqluq / Rèzinke qorsaqliq / Sulyav kaplaqliq / Yanda saqlaqliq.** (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ **Tepsem tevrimes / Kömsem kömülmes.** (*Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.*)
- ❖ **Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yüridu.** (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ **Tirişçangä bek emraq / Hurunlardın bek yiraq / Duldul qilip minsiniñ / Pervaz qilip uçısız / Yultuzlarğa köçısız.** (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ **Tolun aydek yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Qulıqi gep añlımas / Emma işqa çarçımas.** (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ **Toyganseri örleydu / Aç qalganda pesleydu.** (*Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ **Töt ay, yigirme töt yultuz.** (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayaqliq / Tömür tuyaqliq.** (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ **Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin pakar / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek.** (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq.** (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq.** (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ **Tuğulğanda yèpişar.** (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ **Tüküridu bèli maymaq / Tükürüki kèter uzaq.** (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ **Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi.** (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / Men hêç gunah qılmısam / Mèni nemişqa uridu?** (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)

- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qonganda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ qapqara / Buni kim tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni oylap tèpiñlar / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / **Mezmun bèrer** opoçuq / **Yügürmeydu** giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker satmaydu / Ya xèridar almaydu / Geç bolğanda, harğanda / Lazim bolmay **qalmaydu**. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yalt-yult **kèlidu** / Yalmap- yalmap **yutidu**. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ Yaz bolsila barañğa / Amraq bolğaç yöleklik / Qiş bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan bölleklik**. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yazlıqı **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge**. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqını **bar** / Qişniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qişi **özgermes** / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / **Ayrılmaydu** gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yègi yoq, **yanidu** / Cèni yoq, **mañidu**. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp **çıqar**. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / **Parqiraydu** qoluñda / Èkinzarniñ çaçlıri / **Çüşürler** uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)

- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Qèrimidi, ölmidi** / Yaki **sekkiz bolmidi** / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi toymaydu. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Lèkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildek / Bède-saman **çışlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Yonuğansèri **yoğınar**. (*Yüzü aşağıya doğru büyür.*)
- ❖ Yorgılaydu taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / **Kiyivalğan** üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse **can alar** / Düşmen dègen yamandin. (*Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / **Tèşip qaçar** piñildap. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)
- ❖ **Yürer** uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussığan çağda içidu bènzin / **Qalmaydu** zadi yolidin èzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bèrivédim qiçqargılı Yoq iken kéley dédi. **Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi**. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. (*Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.*)

- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su dip turur / Kindikige otı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ Tëni yerge kömülgen / Tutaştırurup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / **Tüküridu** yıraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Mëniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domılaq / **Aylinidu** yumılap / Toxtap qalsa mëniştin / **Turalmaydu** ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otları çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)

1.1.2.2.4. Gizli Öznesi “Biz” Olanlar

- ❖ Asmandiki bir top gâzdin biri soraptı : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kêtıp barisılar? Mënimu èlip ketseñlar? Gâzlar şundaq cavab bəriptı: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yerimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yerimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz **bolimiz**. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip **këtimiz**. Esliy gâz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)*)
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz on ikki qız iduq / Bir gümbezge **yiğilduq** / Tañ aldıda **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldıda / Boyunçisi arqıda / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy ozuq alımız. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkinini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)

- ❖ Men bu yaqtin baray / Sen uyaqtin kel / Qara ciraniñ aǵzida **ucrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın aǵzında buluşalım.*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / **Uçritimiz** bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toǵulǵan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduǵu günki gibi.*)

1.1.2.2.5. Gizli Öznesi “Siz” Olanlar

- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Çeçiki yoq mève, **tèpiñlerçu** u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ İkki putıda ikki xil ayaǵ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilǵaq / Hüniri uniñ dügilek sizǵaq / **Oylap tèpiñ**, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacaǵında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / **Deysiz**: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yèri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Köz èçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz bèşini kütürüp, cenupqa uçup kètivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarǵa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlıǵan asmandiki ğazlar uniñǵa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini **tèpiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa,*

*yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.”
 demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)*

- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli yoq, ceni yoq / **Eytiñlar çu** bu nème?(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsız**. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Ördek emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, burni uçluq / Aççıqi callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqini yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / **Tèpiñlarçu** u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz **bilisiz**. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar sıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz- okyan çètini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / **Oylap tèpin** ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / **Tèpiñlarçu**, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)

- ❖ Uçup- uçup kèlidu / Qanat qèqip kètidu / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Tirişçanga bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul qilip minsifiiz / Pervaz qilip **uçısız** / Yultuzlarğa **köçısız**. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ **Yèşip bèriñlar**: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şherde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kètivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **tèpiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?*)

1.1.2.2.6. Gizli Öznesi “Onlar” Olanlar

- ❖ ‘Bir’ dèvidim, ikki tağ uruşti / ‘İkki’ dèvidim, yıraq turuşti. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştlar.*)
- ❖ İkki beyge at çapıdu / Çañ çıqarmaydu / Bir-birini izdişidu / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ Ottuz ikki ağine / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş **başlaydu**. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi **yatalmaptu** etisi **qopalmaptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*)

1.1.2.3. Sözde Özne

Temeli edilgen yapıda olan cümlelerde özne net bir şekilde belirtilmediği için nesnenin yerini sözde özne almaktadır. Sözde özne, öznesi net bir şekilde belirtilmemiş cümlelerde, özne vasfını yüklenen nesnedir. Uygur bilmecelelerinde örneğine çok az rastlanmıştır.

1.1.2.3.1. Kelimelerden Sözde Özne

- ❖ Aq sanduqum èçildi / İçidin **yipèk** şèşidi. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)

- ❖ **Tüvi** yigilgan / **Bëşi** çêçilgan. (*Dibi yığılmış / Başı dağılmış.*)

1.1.2.3.2. Kelime Gruplarından Sözde Özne

Ele aldığımız bilmecelerde kelime gruplarından sözde özne örneğine bir bilmecede rastlanmıştır. Bu bilmecede kelime grubunu sıfat tamlaması oluşturmuştur.

- ❖ **Aq sanduqum** èçildi / İçidin yipèk şèşidi. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)

1.1.3. Nesne

Tekin'e göre "yüklemin bildirdiği ve öznenin gerçekleştirdiği iş veya hareketten etkilenen unsur nesnedir." (2008, s. 28) Öztürk'e göre "filin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur." (2015, s. 138) Toker vd. nesneyi "yüklemin tesir ettiği varlığı, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsuruna nesne denir" (2016, s.27) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "cümlede yüklemin bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir." (2017, s. 25) Bize göre nesne, yüklemin ortaya koyduğu ve öznenin gerçekleştirdiği durumdan etkilenen ögedir. Uygur bilmecelerinde nesne örneğine sıkça rastlanmıştır.

1.1.3.1. Kelimelerden Nesne

- ❖ '**Bir**' dèvidim, ikki tağ uruşti / '**İkki**' dèvidim, yıraç turuşti. (*'Bir' deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / 'İki' deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ '**Çu!**- **çu!**' demes cèni yoq / Boğizlisam qèni yoq. (*'Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ '**Hah**' dèsem '**hah**' deydu / Balılar heyran '**pah**' deydu. (*'Hah' desem 'hah' der / Çocuklar hayran 'peh' der.*)
- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar **yıraqni** / Bilmes **ağriq- silaqni** / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Akisi **ukisini** qoğlap yetelmeydu. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)

- ❖ Altun müñgüzlük tēkiçek / Ayda **su** içer / Kümüş müñgüzlük tēkiçek / künde **su** içer. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ Aq ètim asmandin çüşer / **Ot- çöpni** yemes / Ot- çöp **uni** yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ **Aş** içmeydu müşüküm / **Su** içmeydu müşüküm / Tavar- durdun üstide / Yorğilaydu müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aşlıq, ot- çöp yemestin / İşlep kèter karamet / Uniñ bilen dēhqanlar / Köplep alur **daramet**. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem şota yoq / **Gülni** üzdüm, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Güülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Balisi **anisini** uridu. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq körmeysen / U yoq yerde zadi **ömür** sürmeysen. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / Teyyar turar xizmetke / **Pakizliqni** yaqturar / Eceb mu oç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèşi birge bèriptu / İkkisu **su** içiptu / Üçi qarap turuptu / Kèyin bile yèniptu. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar **qoşaq**. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaqudu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın **uni** tēzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqını sörep yürüdu. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)

- ❖ Bir nersəm bar **bilmigenni** bilgüzidu / İçini èçip baqsañ külgüzidu. (*Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)
- ❖ Bir nersəm bar qat mu qat / **Bilmigenni** bildirür / Eger uni dost tutsañ / Muradiñğa yetküzür. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsən / Muradına erdirir.*)
- ❖ Bir parçısı sol yaqta / Bir parçısı oñ yaqta / **Bir- birsini** körelmey / Ötüp kèter şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir qaz axunum bar / Seper qılsa keyniden / **Tesvi** tartidu. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qız- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay **xet** yazidu / Kèlip turar türlü herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Biriniñ bir oğlı, bir qızı bar / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğlı **künni**, qızı **tünni** / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Burun idim gül-günçe / Keyin boldum **bikarçe**. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi **aram** almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uzıraydu / Tutmisiñiz qısırıydu / Közgimu körünmeydu / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz **uni** / Bular israp intayın / Çiñ tutsiñiz bolısız / Bu alemge xocayın. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısalır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyana olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin **salamet**. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Ègiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / **Buni** kim tèt tapidu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa*

boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)

- ❖ Güldürleydu, palaqlaydu / **Dan** çoquydu, yemeydu. (*Gürülder, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçıdu / Bolsañ amraq uniñağa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / **Buni** kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*
- ❖ Elmu kökire / Yermu kökire / Ger bolmisa u / **Hayatliq** tüger / Dehqan tağılar / **Saet** dep biler. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge solaqlıq / Ècip kirsem **işikini** / Bèşi qara boyaqlıq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar bop / **Yeryüzini** bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynadır / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi kèlidu / **Hèsabini** hèçkim alalması. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ **ularni** / Ayda ösüp çiqquşi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Hemmige **ton** tikimen / Özüm yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ İkki beyge at çapıdu / Çañ çiqarmaydu / **Bir-birini** izdişıdu / Tèpişalmaydu. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İt bolupmu qavimaydu / Yügürüp qopup çişlimeydu / Yat bir kişi kirip kalsa / **Uni** öyge kirküzmeaydu. (*Köpek ise de havlamaz / Yürüyüp, tutup ısırmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)

- ❖ Kiçikkine canivari giñ giñ qilidu / Axşimliri **bedeni** yègir qilidu. (*Küçücük canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kiçikkine finnâs, **yurtu** kezip tinmas. (*Küçücük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (bar) / Beş at **uni** tartidu. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ Kök öçkem **kèpek** qusidu. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kökte tügmen taş turidu / Qarisañ **közünü** qamaşturidu. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Körsitidu **cahanni** / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Lim salmay **öy** yaptım. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Mamuqtek yumşaq / Şekerdek apak / Qışta **yerni** basidu / Yazda sayğa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / **Hèrişnimu** bilmeydu / Baridiğan cayığa / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Ol acayip bir nèmudur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz **uni** / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol niçük cåndur dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / **Bolğusu** târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe körsetmes sizge **özini**. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Östüridu anisi / Öz tènide **balini** / Şamal çıqsa balisi / Şapılaqlar **anini**. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)

- ❖ Özi dügilek, **tikini** bar / Çümülidin dad deydu / Yilanni körse tügölüp / Quyrıqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qıldek / **Bède-saman** çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi sarğuç, uzunçaq / Burutliri diñgayğan / Èçip körseñ **içini** / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / **Cahanni** bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / **Uni** yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge **payda** yetküzer / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çılan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / Micivettim **qorsiqini** / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ Petnusi bar, nèmi yoq / **Naxşa** eytar, cèni yoq / Siz uniña xocayın. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / Bèridu rasa **yoruq** / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pişurup yèsen **aş** bolidu / Pişurmisañ **quş** bolidu. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker yatqan / Sirtqa çıqqanliri **miltiq** atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tèlip qalidu / Tartip koysañ **yipini** hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / **Buni** kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün*

yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?)

- ❖ Qisivalğan bəşığa / Yoğangına qızilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xil mu xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kètişke / **Kişilerni** qıstıgan. *(Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.)*
- ❖ Qizil reñklik bir quta / **İs** çiqırar burnıda / Arqisida qolliri / Kirer yerniñ bağığa. *(Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.)*
- ❖ Qol bilen tutup bolmas / Köz bilen körüp bolmas / Kiçikide **derex** liñşitar / Çoñayğanda **uni** yiqıtar. *(El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.)*
- ❖ Qolğa qondi cansız kepter / **Qanat** yaydı yèrim çember / **Huzur** berdi aqqanda ter. *(Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.)*
- ❖ Qoli yoq, **keke** tutmaydu / Öy sèlişqa usta u. *(Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.)*
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem **uni** / Qandaq tutqan bek tüzük? *(Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, **uni** tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, **uni** tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, **uni** tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, **uni** tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, **uni** tèpiñ dilbirim. *(Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ **nomurni**, yèqin qılar **yiraqni** / Sözlüşisen qoluñğa èlip tømür qulaqni. *(Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)*
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tømür emes / Buzulsa **uni** tüzeş mumkin emes / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. *(Çifte*

cam, çini değil, demir değil / Bozalsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)

- ❖ Süyüp deñiz bêtini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz- okyan çètini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin **ètini**. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, **alemni** qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tatlıq giza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / Acratmaydu kişiler / **Uni** hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir / Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / **Bir-birni** körelmeydu, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tèşi qara töt qulaq / Qorsiqidur bir bulaq / **İştihani** açidu / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu **müşükni** / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / Men həc gunah qilmisam / **Mèni** nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Uçqanda naxşa èytidu / Qonganda **yerni** qazidu / Reñgi uniñ qapqara / **Buni** kim tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen **uni** / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ **Yultuzmikin** dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.*)
- ❖ Bir yigit **meşuqini** kütüp, kelmigendin kèyin kiçik siñlisini çaqirip, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mægiz bergen kişini çaqirip kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kèyin mundaq cavap élip keptu: Bèrivédim qiçqargili Yoq iken

kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*

- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kélivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi **qizni** tonuydiken, emma **yigitni** tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yeşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanyormuş; ama erkeği tanıımıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, **uni** ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi **buni** qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / **Âdemi-ler** şâd iter. *(O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.)*
- ❖ Tirik **ölük** tuğıdu / Ölük **tiri** tuğıdu. *(Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.)*
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke **bèşini** / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. *(Bir*

sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.)

- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa **yüzni** yidür / Su içer bir bulaq. *(O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.)*
- ❖ Düpür- düpür at keldi / Çiqip qarañ beg keldi / Keynidin üç- töt kişi / **Qonaq** tèrip ekeldi. *(Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.)*
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda **tamaşa** / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. *(Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.)*

1.1.3.2. Kelime Gruplarından Nesne

- Kelime gruplarından nesne sıfat tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ Apağ yerge ret bilen **reñlik uruq** salidu. *(Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.)*
- ❖ **Aq dastixan** sèlivaldim / Alem içi aqardi. *(Ak sofraya seriverdim / Âlemmin içi ağardı.)*
- ❖ Aq yerge **qara purçaq çèçiptu**. *(Ak yere kara bürülce saçar.)*
- ❖ **Bir at** kördüm cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyuqu / Quluqi hem bèşi yoq / Quçiğida bu atniñ / Bovaq yatar budruq. *(Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar **qiriq- ellik harvini** / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni *(Bir boğam var, boğaların yığidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ Bir davanni **çolaq sèğizxan** egiydu. *(Bir bayırı çolak saksağan dolaşır.)*
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde oquymen / Aranla **bir bet** / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*

- ❖ Ğildir-ğildir gildirlap / Bir caydila mañidu / Rext üstige egri- tüz / **Nurğun izlar** salidu. (*Tıkr tıkr yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Kiçikkine kekiçikim **qara cañqalni** kèzer. (*Küçücük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men **bir canivar** / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- deñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırısın her yöne / Cahilliqi pek kötü / Bakınca bir bağı / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırmasın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / **Tömür qozuq** qağıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / Salsam **muhim sözümni** / Yıraq yurtqa tègiptu / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: **ecəb yüreklik** / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yèri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kördüm **yoğan qorsaqlıq** / **Acayip canivar** / Kindikiniñ sirtida / Çıraylıq bir taci bar / **Sèriq kiyim** kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse **yaruq yüzini** / On beş kèçe körsetmes sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ **Otuz atni** toqquz oqurğa cüptin bağıyalamsız. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)

- ❖ Özi sarguç, uzunçaq / Burutliri diňgayğan / Èçip körseñ içini / **Altun mixqa liq** tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Ègiz- ègiz qèşi / Sundi **tügmen tèşi** / Qarığan kişiniñ / Aqıdu yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ **Qara atni** qañturup qoydum / **Qara cuvini** böktürüp qoydum. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ **Qara küçük otni** pırqıraydu / Ot uniñdin qorqup çırqıraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qatar- qatar çit qoydum / **Ciren atni** boş qoydum. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Sèpi zeher, yèşil ot / Çıqar undin **sèsiq düit** / Sağlam beden bolalmas / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Töt buluñda **töt müşük** / Her müşükniñ aldıda **üçtin müşük** / Hemmisi qançe müşük? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Sèriq çapan** kiygenler / Havalarda uçqanlar. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ **Yorğa eşek** suğa salsañ / Ottuz harvini tartıdu. (*Yügrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.*)
- ❖ Bağlıvalğan **ala şayi** / Özi tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ **Miñ qoyni** bir çiviqta heydeydu. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, **sansiz yükni** / Arqisiğa bağlığan. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Sadir cañgaldin **bir neççe toşqan ve qırğavul** tutup keldi / Qedir: **Neççe toşqan, neççe qırğavul tuttuñ?** dep sorıdu / Sadir: Bularnıñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir **qançe toşqan, qançe qırğavul** tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttuñ, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)

- ❖ Tartsa **bir puñ** kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Duniyada qimmet. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
 - Kelime gruplarından nesne isim tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / Parqıraydu qoluñda / **Èkinzarniñ çaqliri** / Çüşürler uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / **İkkisiniñ qedirini** / Yep baqsiñiz bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar sıralı / Meyve içinde gülsüz / İksinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / **Ademniñ hacitini** marap turar / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yeni mu köpeymekni telep qılar. (*Kııldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: **Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem** bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni **bu xotunniñ gèpini** kim yèşiptu. Qèni **bu xotunniñ gepini** kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucığından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit nèmiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: **Cènimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Mèniñ anamniñ qeyin anisi.** Dep cavab bëriptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu, étisi

qopalmıptu, qeni **bu qizniñ gèpini** kim yeşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkeklerle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: "Bu yiğit neyin olur." diye sormuş. Kız hemen: "Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası." diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

- ❖ Özi küçük bir nesre / Yerge çüşse körünmes / **Uniñ qilğan işliri** / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Eğiz boyluq akam / **Tülke tumaq** kiyiptu. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
 - Kelime gruplarından nesne tekrar grupları ile kurulabilir:
- ❖ **Uzun, uzun, uzun yol** / Çètige yetken barmikin? / Asti tèren qıyan su / Tüvige yetken barmikin? / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşip bu suyu / Kanarak içen var mıdır?)*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / **Taqur tuqur textirevan**, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ **Tik- tak, tik- tak** qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yüridu. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
 - Diğer kelime gruplarından oluşan nesnelere:
- ❖ **Aş uğrilap qaçqanni** / Uçritidu zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ **Barmu yoqmu, uni èniq körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür sürmeysen. (*Var mı yok mu onu net göremezsın; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsın.*)

- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu **èytqan sözi** / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqıda / Körsitidu cahanni / **Yahşi bilen yamanni** / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ **Ay bilen künni / May bilen unni** / Nème ayriptu / Tèpiñlarçu qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz bėşini kütürüp, **cenupqa uçup kėtivatqan bir top ğazni** körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “**Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar**” dep soraptu. Buni añliğan asmandiki ğazlar uniñğa “**Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz**” deptu. Qèni asmandiki **ğazniñ neççe ikenlikini** tèpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Ördek emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu **kömür hemde may** / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Ol niçük cãnsız bedendür / Ursalar, feryâd iter / **Uşbu feryâdnı işitken** / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Mèhman künde kèlidu / Tapqili bolmaydığan / **Yèñiliq èytip** bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)

- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur hemme vax / Çaqnitidu diliñda / **Öçmeydiğan nur çirağ.** (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim / **İçidiki mèhriban**, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamuş ucu kulçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / Ademniñ hacitini marap turar / Qançilik cebir körse sevr qilip / **Yeni mu köpeymekni** telep qilar. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qilar vetenge / **Deñiz- okyan çètini** / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / **Toxu bilen toşqanni** / Siz ayrip bèrelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken barmikin? / **Asti tèren qiyan su** / Tüvige yetken barmikin? / **Tüvige yètip bu suniñ** / Qènip içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq deñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña **yoldaş hem sırdaş** / Oylap tapqin bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gırcıdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kèyin kiçik siñlisini çağirip, mundaq deptu: — Ukam, **aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağirip kelgin**, deptu. Siñlisi xilidin kèyin mundaq cavap élip keptu: **Bèrivédim qiçqargili yoq iken kéley** dédi. Kelsimu kéler idi. Kèlip kèlip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qèni silermu çöşediñlarmu? Qèni çöşengen

bolsañlar éytip béqiñler, silermu **şu cavaptek qoşaq** qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*

- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz béşini kütürüp, **cenupqa uçup kétévatqan bir top ğazni** körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “**Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar**” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniñğa “**Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yérimimizniñ yérimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz**” deptu. Qéni **asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini** tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / **Susadım su** dip turur / Kindikige otnı yaqsa / **Bik yaqıñ hü** dip turur. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*
- ❖ U nêmidur cèni yoq / Bèşi kesse qeni yoq / Hacet çüşken kişige / **Emrini tutmay** çare yoq. *(O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.)*

1.1.4. Yer Tamlayıcısı

Tekin’e göre “cümlede yüklemün yönelme bulunma ve çıkma bakımından anlamını tamamlayan unsurlarına yer tamlayıcısı adı verilir.” (2008, s. 28) Karaağaç’a göre “cümlede, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge yer tamlayıcısıdır. Bir yüklemün özne ile şekil veya zaman özelliğinden sonra, en önemli özelliği yerdir. Yer tamlayıcısı, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek eylemi niteleyen ögedir; bu yüzden, cümlelerde, yer ve zaman zarflarıyla aynı görevi üstlenirler.” (2009, s.194) Öztürk’e göre “yer tamlayıcısı, cümlede yer ve yön bildirerek yüklemi tamlayan unsurdur. İsim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olabilir. Yükleme yönelme hali, bulunma hali veya çıkma hali

ekleri ile bağlanır. Bir cümlede birden çok aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir.” (2015, s.139) Toker vd. yer tamlayıcısını “yer tamlayıcısı, cümlede yüklemün anlamını tamamlayan ve yönelme, bulunma, uzaklaşma hâllerinde bulunan tamlayıcıların (tümleçlerin) ortak adıdır. Yüklemün gösterdiği hareketin yerini ve yönünü gösteren cümle ögesine yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç) denir.” (2016, s.32) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan’a göre “cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögeleridir.” (2017, s. 29) Bize göre yer tamlayıcısı, cümlede bulunma, yönelme ve uzaklaşma halini ortaya koyarak, yüklemün ona verdiği görevi tamamlayan ögedir. Uygur bilmecelerinde yer tamlayıcısı örneklerine sıkça rastlanmıştır.

1.1.4.1.Kelimelerden Yer Tamlayıcısı

1.1.4.1.1. “+GA” Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte qonar, **yerge** qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, **nege** kêtip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñga yene bizniñ yerimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yerimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqina? Anidin èlip kêtimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ **Bağqa** kirdim, çıqay desem şota yoq / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Asmañga çıqsa yallide / **Yerge** çüşer taqqide. (*Göğe kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Asmañga tayaq atsam / **Yerge** qan çaçraydu. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)

- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni yoq / **Öyge** adem kirgüzmeydu. (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / **Ademlerge** añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz uçmas / Mañgan çağda putliri **yerge** tegmes / Yer bilen asmangıçe ot yansimu / Tırnaçılık hêçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir padişah bar iken töt közi bar / Her közige qaraydıgan töt veziri bar / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri **ceñge** teyyar. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Burnida bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / Tegse yiñne **tügmige** / Qızıp kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Cèni yoq mañidu menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u **nersige** / Köp körgen, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa **içige** / Naxşa èytar zep belen. (*Ağız geniş dostumun / Kursaqı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Güldin gülge qonidu / Özi bekmu turaqsız / **Gülge** oxşaş çehrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ **Hemmige** ton tikimen / Özüm yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / **Dilğa** şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniña / **Saña** quçaq açidu / **Sözlirige** toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur*)

sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışıq saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)

- ❖ İs çiqidu quyruqidin / Adem çüşmes dümbisidin / **Dereqlerge** tægelmeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. *(Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.)*
- ❖ İt bolupmu qavimaydu / Yügürüp qopup çışlimeydu / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni **öyge** kirküzmeýdu. *(Köpek ise de havlamaz / Yürüyüp, tutup ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.)*
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / **Bir- birige** çetiğliq / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçiğliq. *(Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.)*
- ❖ Kèçiliri daima / Kirivalar **içimge**. *(Geceleri daima / Giriverir içeri.)*
- ❖ Kèlip çüşti on beş ördek **kölçekke** / Zayit çiqip miltiq atti **ördekke** / Bir pay oqta yiqiliptu altisi / Hayat qaldı şu kölçekte qançisi? *(Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?)*
- ❖ Kötürülüp deñizdin / **Kökke** uçup baridu / Köktin qayıp çüşkende / Hemme giyah qanidu. *(Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.)*
- ❖ Ol nèmıdur **adımige** / Qiş- yaz lazım imiş / Bèşi birdur, bèli alte / Quyruqi töt yüz imiş. *(O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.)*
- ❖ On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe körsetmes **sizge** özini. *(On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.)*
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şehirde qatırap yüridu leşker / **Kiyimsizlerge** ötüşke ruxset / **Kiyimlikke** yoq qèçişqa purset. *(Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.)*
- ❖ Qoli yoq, keke tutmaydu / **Öy sèlişqa** usta u. *(Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.)*
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem **aña** çiqmaq kèrek / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem kèrek. *(Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.)*

- ❖ Özi muşteq, tèni taşteq / **Postqa** turidu ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / **Bizge** payda yetküzer / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi **yerge** möküklük / Çèçi talada öyüklük. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağlı.*)
- ❖ Acayip elçi bar / Putsiz mènip kèlidu / **Quliqığa** söziñni / Dèsèn èlip kètidu. (*Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatidu / Balisi **toğrisığa** (yatidu). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna*)
- ❖ Aq ètim **asmanğa** baqar (*Ak atım göğe bakar*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer **nişanğa** / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik **insanğa** / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşırverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman*)
- ❖ **Asmanğa** çıqsa yallide / Yerge çüşer taqqide (*Göğe kalkar parıldar / Yere iner takırdar*)
- ❖ **Asmanğa** tayaq atsam / Yerge qan çaçraydu (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost tutsañ / **Muradiñğa** yetküzer. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / **Qoliğa** qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / **Arqisığa** bağlığan. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Èğiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / **Qoliñizğa** èsiqliq / Buni kim tèt tapidu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa*

boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)

- ❖ Ègiz ògzide gilem qaqsam / Topisi **Turpanğa** yetti. *(Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.)*
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi **suğa** çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. *(Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.)*
- ❖ **Hiñgayğanğa** diñgayğa. *(Diş gösterene diklenen.)*
- ❖ İs çiqidu quyruqidin / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge tègelemeydu / Bu **tağlarğa** qonalmaydu. *(Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.)*
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi **ayğa** baqar / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak aqar. *(Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar **uniñğa** “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yərimizçe bolsa, yərimimizniñ yərimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qəni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tēpiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)*
- ❖ Mamuqtek yumşaq / Şekerdek apak / Qişta yerni basidu / Yazda **sayğa** qaçidu. *(Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.)*
- ❖ Məñip məñip bir yerge bərip / **Tamğa** yölinip qalidu. *(Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.)*
- ❖ **Muzğa** qonaq çaçtim. *(Buza mısır saçtım.)*
- ❖ Öçke tērisidin yasalğan şeher / Şeherde qatirap yüridu leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoqqəçişqa purset. *(Keçi derisinden yapılan şehir)*

- / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin /
Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / **Nâştalıqğa** yüzni yidür / Su içər bir bulaq. (O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içər.)
 - ❖ Özi kiçik, **suğa** toymas. (Kendi küçük, suya doymaz.)
 - ❖ Petnusi bar, nemi yoq / Naxşa eytar, ceni yoq / Siz **uniña** xocayın. (Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.)
 - ❖ Puti **yerge** tegmes, beşi **asmanğa** / Puti alte, beşi ikki, quyruqi bir. (Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.)
 - ❖ Qara öküz yep toymaydu / Quyruqi **asmanğa** qaraydu. (Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.)
 - ❖ Qisivalğan **bəşiğa** / Yoğangina qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xil mu xil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kətişke / Kişilerni qistigan. (Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.)
 - ❖ **Qolğa** qondi cansız kepter / Qanat yaydi yèrim çember / Huzur berdi aqqanda ter. (Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.)
 - ❖ Soğuk bolsa mey bağlap / Ecep tatliq pişidu / İssiq bolsa sapaqtin / **Yerge** èrip çüşidu. (Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.)
 - ❖ Süyüp dèñiz bətini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar **vetenge** / Deñiz- okyan çètini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. (Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.)
 - ❖ Şèker dèsem tatliq emes / Aq tuz dèsem aççiq emes / Qişta köktin çüşidu / Yazda **közge** körünmeydu. (Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.)
 - ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / **Kasisiğa** yèpişmaq. (Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.)

- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / Teyyar turar **xizmetke** / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Teptim **tèrekke** mindim / U nème? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ Teptim, **dereke** çıktım. (*Teptim, ağaca çıktım.*)
- ❖ **Tirişçanğa** bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul qilip minsinüz / Pervaz qilip uçısiz / **Yultuzlarğa** köçısiz. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Qulıqı gep añlımas / Emma **işqa** çarçımas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domılaq / Aylinidu yumılap / Toxtap qalsa mènıştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar **koçığa**? (*Benim demir taycığım / Otları çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ **Tünge** amraq, **künge** öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Uçup- uçup kèlidu / Qanat qèqip kètidu / Qèni oylap tèpiñlar / Kim **tègige** yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzundin uzaq / **Havağa** tuzaq. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Üç burcigi bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqılgen / Elde nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / **Aña** işqim bar mèniniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üstidimu otlaq bar / Astidimu otlaq bar / **Otturisiğa** qamlaşqan / Birla üzüm caylaşqan. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezman bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / **Saña** yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak*

denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?)

- ❖ Yaz bolsila **barañğa** / Amraq bolğaç yöleklik / Qiş bolğanda bovaqtek / **Yerge** obdan böleklik. *(Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.)*
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / **Teñge** rehet salqini bar / Qişniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydiğan yalquni bar. *(Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.)*
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / **Yipqa** mehkem tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. *(Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.)*
- ❖ Yol mañmaysen **yiraqqa** / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. *(Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.)*
- ❖ Yorgılaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan **üstige** / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar **uniñğa** “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Mañar desen puti yoq / Tutar dèseñ qoli yoq / **Aña** melum hemme yer / Tapmaydiğan öyi yoq. *(Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.)*

- ❖ Midirlisañ midirlaydu / Ger toxtisañ toxtaydu / Tutuvalay dèseñmu / **Saña** tutup bermeydu. (*Kimıldarsan kimıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Oq tegse töşük qalmas / Tiğ tegse izi qalmas / Bolqa bilen yançip bolmas / Candar **aña** zadi qanmas. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Piliki yoq, yèği yoq / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydın sim bilen / **Aña** kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / **Saña** yardur hemme vax / Çaqnıtidu diliñda / Öçmeydiğan nur çırağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Özi muşteq, tèni taşteq / **Postqa** turidu ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ **Suğa** kirse bir bolar / Sudin ayrılma miñ bolar. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ **Suğa** salsañ çökmeydu / **Otqa** salsañ köymeydu / **Yerge** kömseñ çirimaydu / Tèpiñlarçu u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ **Suğa** salsañ su bolur / **Otqa** salsañ muz bolur. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Tèni **yerge** kömülgen / Tutaştırur **bulaqqa** / Tolğap qoysa bèşini / Tüküridu **yiraqqa**. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)

1.1.4.1.2. “+DA” Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ ‘**Çiğir**’da yoq, ‘**yol**’da bar / ‘**Quduq**’ta yoq, ‘köl’de bar / ‘**Ğunçe**’de yoq, ‘**gül**’de bar / Tèpip kelgin ‘**çöl**’de bar. (*‘Çiğir’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ ‘**Sen**’de birla / ‘**Men**’de birla / İstisem ‘**alem**’de yoq / ‘**Şam**’ğa berip uçni taptım / ‘Misir’ğa kelsem birimu yoq. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)

- ❖ Aceb yoğan bir öküz / **Mañliyida** birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe **yerde** uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel*)
- ❖ **Ağzida** iman bar / **Qosiqida** yılan bar u kim (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ **Ağzida** neççe yüz çışı (bar) / Birni ikki qilmaq işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq **unda** körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi **onda** yatidu / Balisi piltiñlaydu. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu **kökte** qonar, yerge qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ **Ayşigülde** biri bar / **Xurşidemde** yoq / **Ablikimde** biri bar / **Erşidinde** yoq. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ **Bağda** bolayman / **Suda** sulayman / **Kölde** kulayman. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq körmeysen / U yoq **yerde** zadi ömür sürmeysen. (*Var mı yok mu onu net göremezsın; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsın.*)
- ❖ Bèciñdin alsam toqquz yañaq / **Ürimçide** qaptu üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ **Bèşida** tülke tumaq (bar). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bir at kördüm cèni yoq / **Tomurida** qeni yoq / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi yoq / **Quçiqida** bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde quyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde oquymen / Aranla bir bet / **İşxanañda** bar / Tapalmisañ set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)

- ❖ Bir mehsulat bar iken / Uniñ asli qar iken / U bolmisa canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgiñlense **uniñda** / Nazu nimet bar iken. *(Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)*
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz uçmas / Mañgan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanıçe ot yansimu / Tırnaçılık hêçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Bir öyge kirsem **buluñda** / Aqvaş momay olturidu. *(Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.)*
- ❖ Bir sariyim bar, **içide** / **Liqqide** baveççiler tiziqliq. *(Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.)*
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sarğıyip / Temi uniñ navattek / Qalar **ağziñda** èrip. *(Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.)*
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / **İçide** uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz çıqsa **qeyerde** / Añlap turar diqette. *(Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.)*
- ❖ **Burnida** bar yiñnisi / **Yüzide** bar tügmisi / Tegse yiñne tügmige / Qizip kèter neğmisi. *(Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*
- ❖ Cèni yatsila **tupraqta** / Semriydu bargançe / Qèriğanda yüzi tatuq / Tatlıliqta qenttin artuq. *(Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.)*
- ❖ **Deryalarda** bolidu / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / **Suda** bolmas qandaq taş? *(Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?)*
- ❖ **Dunyada** bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. *(Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)*

- ❖ **Dunyada bir yögürük** bar / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqısığa bağığan. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ **Dunyada nème** qattıq? (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ **Dunyada nème** yögürük? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin **kökte** oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Gül arisida acayıp sèriq / **Bèşida** texse, **qosiqida** tèriq (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / **İçide** bar bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzida ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa çöküklük / **Ağzida** ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / **Birsida** bigiz, **birsida** boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsida tèyilğaq / Hüniri uniñ dügilek sizğaq / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsida kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Kiçikkine hucram bar / **İçide** liq sellilik axun. (*Küçücük odam var / İçide sarıklı molla dolu.*)
- ❖ **Kökte** paxta leyleydu / Gah çüşidu, örleydu / Öz şeklini özgertse / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değıştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ **Kökte** tügmen taş turidu / Qarisañ közüñni qamaşturidu. (*Gökte değırmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayıp canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / **Yürikidi** ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayıp bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Leylep yürer **üstüde** / Put- koli yoq, cenı yoq / Eytinlar çu bu nème? (*Süzülerek yürür üstünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)

- ❖ **Meniñde** bar, **sende** yoq / **Cènimde** bar, **tende** yoq / **Alemde** bar, **ayda** yoq / **Asmanda** bar, **yerde** yoq. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ **Otta** yanmas, **suda** çökmes. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ **Öçke** tèrisidin yasalğan şehir / **Şeherde** qatirap yürüdü leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ **Öñkürde** qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u böriniñ xizmetkari / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ **Ördek** emes, **ğaz** emes / **Bèliq** emes sudiki / **Suda** erkin üzidu / **Yeydu** kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ **Özi** gül reñ, küren at / **Muzda** yürse tøyilmas / **Tamda** yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ **Özi** mañar izi yoq / **Mañliyida** közi yoq. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ **Özi** uruq / Uçi yoruq / **Muzda** yügreydu. (*Kendi tohum / Ucu yarıq / Buzda yürür.*)
- ❖ **Özi** yerge möküklük / Çèçi **talada** öyüklük. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağı.*)
- ❖ **Puti** uniñ açidek / **Tumşuqidur** qayçidek / **Bèşida** bar çèçiki / **Boynida** hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ **Qeşi** qara, **yüzi** aq / **Sañna** yardur hemme vax / **Çaqnitidu** **diliñda** / **Öçmeydiğan** nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ **Qizil** reñklik bir quta / **İs** çiqirar **burnida** / **Arqisida** qolliri / **Kirer** yerniñ bağıriğa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağırina.*)

- ❖ **Qolda** tutsaň körünmes / Èçip alsaň tügimes / Barliq cahan bayliqi / Rahetlerniň yayliqi. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ **Qorsiqida** nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysaň nomurni, yèqin qılar yiraqni / Sözlişisen qoluňğa èlip tòmür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeň oxşaş / **Taşqirida** tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ **Qorsiqında** bar, **yèniında** yoq. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / Yaşiyalayduölestin / Keç bolğanda **sazliqta** / Naxşaèytartinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Sama salar **samada** / Öyi bolsa **kamarda** / Şepe bèrip yamğurdin / Viçirlişar **havada**. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ **Sanduumda** ciq oq / Etisi qopsam biri yoq. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ **Sende** bardur, **mende** bardur / **Ademde** yoq / **Her kişide** bolsa bardur / **Âlemde** yoq. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Seppe- sepeň sèpi bar / Burni puçuk tiliqliq / **Qorsiqida** lipmuliq / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ **Suda** üzgende yayraydu tèni / Sudin ayrılrsa qalmaydu cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Sèriq çapan kiygenler / **Havalarda** uçqanlar. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ **Somkida** bar keptirim / Qanatleri eceb köp / Reñgiroyi oxşaşmas / Tomurliri qizil- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Şamal çiçsa **asmanda** / Uyan- buyan uçidu / Üçiyi turgaç tèşida / Tartsa **asta** kèlidu / Balılarniň amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana*

bu yana uçar / Bağıracağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.)

- ❖ Şamaldimu dolqunsız / **Tamda** bir derya bar / Süyi qış künliri az / Yazda köp bolar. *(Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.)*
- ❖ Şaraqalaydu **şamalda** / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / Sep tüzidü tik bolup. *(Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.)*
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / **Dunyada** qimmet. *(Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.)*
- ❖ Temir tumşuqluq / Rèzinke qorsaqliq / Sulyav kaplaqliq / **Yanda** saqlaqliq. *(Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.)*
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim tapmay **taxtida** / Uyaq- buyaq yürüdü. *(Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.)*
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki micir- micir / **Ayığıda** göl èçilur / Bèşi şortañlıq èdir. *(Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.)*
- ❖ Üç burcigi bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqılgen / **Elde** nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim bar mèniniñ. *(Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.)*
- ❖ **Üstidimu** otlaq bar / **Astidimu** otlaq bar / Otturisiğa qamlaşqan / Birla üzüm caylaşqan. *(Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.)*
- ❖ Üstidin möldür yağar, **astidi** qar. *(Üstünden dolu yağar, altından kar.)*
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (bar) / **Dümbiside** quyuqi (bar). *(Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbiside kuyruğu (var).)*
- ❖ Yèni çiqqan ay kebi / Parqıraydu **qoluñda** / Èkinzarniñ çaçlıri / Çüşürler uniñda. *(Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.)*
- ❖ Yumılaq şox bèliqim / **Yerde** sekrer diñildap / Torğa salsam şu haman / Tèşip qaçar piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*

- ❖ Yèşil düğilek bir şeher bardur / Yoqtur uniñ dervazisi / **İçide** bar miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / **Yürikidi** ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Mèniñ tòmür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu **ornida** / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)

1.1.4.1.3. “+Din” Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola **öydin** tèpilar / Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ **Ağzidin** içidu, **burnidin** çiqiridu. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Aq ètim **asmandin** çüşer / Ot- çöpni yemes / Ot- çöp uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Aq sanduqum èçildi / **İçidin** yipèk şèşidi. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ **Attin** ègiz, **ittin** pes. (*Attan yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Ayiği yoq yüridu / Özi **yıraqtin** kèlidu / Ağzi yoq sözleydu / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Bèciñdin** alsam toqquz yañaq / Ürimçide qaptu üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin) ’den alsam dokuz ceviz / Urimçi ’de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ **Bèşidin** basqan, **kindikidin** asqan. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / **Hemmisidin** ipar emes, zeher çıkar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa uçritar. (*Bir evde yirmi*

kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)

- ❖ **Bulbuldin** yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ Cèni yatsila tupraqta / Semriydu bargançe / Qèriganda yüzi tatuq / Tatliqliqta **qenttin** artuq. *(Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.)*
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke qaçalmas / **Çaňgilidin** salamet. *(Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.)*
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi **altundin** / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. *(Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)*
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yipqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet **yamğurdin** qorqqan. *(Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.)*
- ❖ Ètivettim **şotidin** / Èsilivaldim **putidin**. *(İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.)*
- ❖ **Harvidin** aq selle çüşti. *(Arabadan ak sarık düştü.)*
- ❖ İs çiqidu **quyruqidin** / Adem çüşmes **dümbisidin** / Derexlerge tègelmeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. *(Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.)*
- ❖ Kiçik- kiçik çirayliq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ çiqar **içidin** / Tatliq, şèrin üzümçe. *(Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümcük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.)*
- ❖ Ol niçük cåndur dem alsa / **İçidin** otlar çiqar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu târmâr. *(O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.)*
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / **Çümülidin** dad deydu / Yilanni körse tügülüp / **Quyriqidin** hap deydu. *(Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.)*
- ❖ Qara göcikam attin çüşti / Baliliri olaştı. *(Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.)*

- ❖ Qara küçük otu piqiraydu / Ot **uniñdin** qorqup çirqiraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ **Qorsigidin** yep, **dümbisidin** çiqiridu, u nime? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / **Özlükidin** èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmat nesre, erzan emes. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Sadir **cañgaldin** bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep soridu / Sadir: Bularnıñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Sama salar samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip **yamğurdin** / Viçirlişar havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Sèpi zeher, yeşil ot / Çiqar **undin** sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qilsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Soğuk bolsa mey bağlap / Ecep tatlıq pişidu / İssiğ bolsa **sapaqtin** / Yerge èrip çüşidu. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Suda üzgende yayraydu tèn / **Sudin** ayrılrsa qalmaydu cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççıq emes / Qışta **köktin** çüşidu / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şir- şir èter, **cilgidin** öter / Davanğa kelse **astidin** öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Èğiz kümbez, hemme **uniñdin** pes / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (bar). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ **Tağdin** ègiz, **şivaqtin** pes. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)
- ❖ **Taştin** qattıq, **novattin** tatlıq. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)

- ❖ Tatlıq giza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz **hayattin**. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Tirik berip **ölüktin** nan soraydu / Ölük qopup **tiriktin** can soraydu. (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ Tirik kèlip oynışip / Nan soraydu **ölüktin** / Ölük derhal “kap” qilip / Can soraydu **tiriktin**. (*Diri gelip oynaşip / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ Tirişçanga bek emraq / **Hurunlardin** bek yiraq / Duldul qilip minsiniş / Pervaz qilip uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı **ademdin** pakar / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qilmaydu / Dumbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Uzundin** uzaq / Havağa tuzaq. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ **Üstidin** möldür yağar, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ Yazu, qişi özgermes / Umu dereş türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu **gülidin**. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yürer uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussigan çağda içidu bènzin / Qalmaydu zadi **yolidin** èzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda gezip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Yorgilaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, **davandin** / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. (*Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)

1.1.4.2. Kelime Gruplarından Yer Tamlayıcısı

1.1.4.2.1. “+GA” Ekli Yer Tamlayıcısı

- “+Ga” ekli yer tamlayıcısı cümlede sıfat tamlaması olarak kullanılabilir:

- ❖ Biz, biz, bizidüq / Biz on ikki qız idüq / **Bir gümbezge** yığildüq / Tañ aldida taraldüq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Ellik- atmiş eskirim / **Pen öyümge** solaqlıq / Èçip kirsem işikini / Bèşi qara boyaqlıq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Kèlip çüştü on beş ördek kölçekke / Zayit çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu altısı / Hayat qaldı **şu kölçekte** qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ **Kiçik kölge** su quysam / Muz toñlaptu qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ **Bir öyge** kirsem buluñda / Aqvaş momay olturidu. (*Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.*)
- ❖ **Bir öyge** kirsem ciqqide toxum turuptu. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)
- ❖ **Bir öyge** kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çiqar /Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün **bir balağa** uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir padişah bar iken töt közi bar / Her közige qaraydığan töt veziri bar / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge teyyar. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Etigende qopup **ikki aça yolğa** mañidu. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / **Bu canivarğa** heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bèşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- deñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını /*

Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.)

- ❖ **Kiçikkine somkiğa** / Salsam muhim sözümni / **Yıraq yurtqa** tègeiptu / Yumup açsam közümni. *(Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.)*
- ❖ Otuz atni **toqquz oqurğa** cüptin bağliyalamsız. *(Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?)*
- ❖ Qamilip **bir sarayğa** esker yatqan / Sirtqa çıqqanliri miltiq atqan. *(Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.)*
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, uçıdu / Yazda oynap qışliqi / **İssi q yaqqa** köçıdu. *(Kapkara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.)*
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip **bir atqa** / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bëriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ **Quruq şaxqa** qurğuy qonmas. *(Kuru dala ala doğan konmaz.)*
- ❖ Töt qelender **bir kölçekke** siyidu. *(Dört dilenci bir gölcüğe işer.)*
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / **İkki tağqa** tizilduq / Bir-birlep üzılduq. *(Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni **ikki kişige** teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansız canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa **yan terepke** beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. *(Bir*

sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.)

- ❖ **U koçitimğa** uridu / **Bu koçitimğa** uridu / Men hêç gunah qılmisam / Mèni nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam bar / U tağdin- **u tağqa** yètidu. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivargâ heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bëshini / Qaratsañmu **her yaqqa** / Cahilliği bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
 - “+Ga” ekli yer tamlayıcısı cümlede isim tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs çiqırar burnıda / Arqısında qolliri / Kirer **yerniñ bağriğa**. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / Monçaq- monçaq èsilğan / **Yene uniñ içige** / Nevriliri qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, **ularniñ aldığa atqa** miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qizniñ gèpini kim yeşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye*

dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)

- Diğer kelime gruplarından oluşan “+ga” ekli yer tamlayıcıları:
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta çıqıptu / **Beş cozida beştin olturğan kişilerge** beştin tègiptu / Adem qançe? Manta qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / **Qanğa tolğan** qorsiqı / Qapqaradur baliliri / Şunçe nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / **Çiğ üstige** qonuptu / Birdin qonsa èşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa èşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Evrigeş, sevrigeş / **Hergiz öyge** kirmigeş. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / Bir caydila mañidu / **Rext üstige** egri- tüz / Nurgun izlar salidu. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ **Güldin gülge** qonidu / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoysañ mènîp kèter / Bir demniñ içidila / **Köz yetmes yerge** yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Mènîp mènîp tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / **Baridiğan cayığa** / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u böriniñ xizmetkari / Sèlingan **mexmel kövrük otturisiğa** / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)

- ❖ **Tağdin tağqa** sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / **At keynige** yèpişmaq. (*Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.*)
- ❖ **Hèçkim kirmigen ceñge** / Bir yaliñaç kiriptu. (*Hiç kimsenin girmediği savaşa / Bir çıplak girmiş.*)
- ❖ U nèmidur cèni yoq / Bèşi kesse qeni yoq / **Hacet çüşken kişige** / Emrini tutmay çare yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / **Sen soriğan soraqqa** / Oxsaş uniñ suriti / **Şehir sehra hem taqqa**. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)

1.1.4.2.2 “+DA” Ekli Yer Tamlayıcısı

- “+Da” ekli yer tamlayıcısı cümlede sıfat tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu **aq yerde**, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu **aq yerde**, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ **Aq tamida** qara argamça (bar) u nème? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ **Aq yerde** bala yağaç (bar). (*Ak yerde yavru ağaç (var).*)
- ❖ **Aq yerde** qazan qaynaydu. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Biri turar **bu çette** / Biri turar **bu çette** / Avaz çiqsa qeyerde / Añlap turar diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çiksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal bar / **Yèni tuğqan balisida** / Selle yoqtur, saqal bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)

- ❖ **Bir bəşida** neyzisi (bar) / **Bir bəşida** doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ **Bir derexte** on ikki şax (bar) / **Her saxta ottuz** yopurmaq (bar) / Yopurmaqların bir teripi qara / Bir teripi aq. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tərəfi kara / Bir tərəfi ak.*)
- ❖ **Bir tövide yette töşük** (bar). (*Bir tepede yedi delik (var).*)
- ❖ **Bir öyde** yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çıxar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balğa uçitar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ **Bir piyalide** ikki xil reñ / Otni körse qatidu, deñ. (*Bir fındanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ **Bir yağaçta** qiriq putaq (bar) / **Qiriq putaqta** qiriq uva (bar) / **Qiriq uvida** qiriq tuxum (bar) / Bişqanda səriq bolar. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / **Yıraq çöl- bavayanda** / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bəriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bəkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ **Ègiz asmanda** bir kuş / Yıpqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ **Ègiz ögzide** gilem qaqsam / Topisi Turpanga yetti. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ **İkki èriqta** bir kövrük (bar). (*İki kanala bir köprü (var) .*)
- ❖ **İkki ocaqta** bir kösey (bar). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ **İkki putida** ikki xil ayağ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğaq / Hüniri uniñ dügilek sizğaq / Oylap tèpiñ, bu

qandaq t pişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birisi kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)

- ❖ **Kiçikkine qutida** / Kördüm men bir canivar / Bu canivarg  heyranmen / C ni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup b şini / Qaratsa nmu her yaqqa / Cahilliqi bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- d nizda / Seper qilsa n k reklik / Şuni n bilen adaşmay / Ma alaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖  yi ançe ç n  emes / Tolğan kümüş, **zer yipta** / Körünmeydu bir kimmu / Ya raq emma şox naxşa. (*Evi  yle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipt  / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ **Qara nu  yde** eşek ha raydu. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni t pi n dilbirim / Yi ne uçı yaltıraq, uni t pi n dilbirim / **S siq k lde** it yürer, uni t pi n dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni t pi n dilbirim / İçidiki m hriban, uni t pi n dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qozğalmay **bir orunda** qarap turar / Ademni n hacitini marap turar / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yeni mu köpeymekni telep qılar. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ **T t bulu nda** t t m ş k / Her m ş kni n aldida  çtin m ş k / Hemmisi qançe m ş k? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsini kaç kedi?*)
- ❖ **T t tam içide** yüz tal çenze (bar). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ **Tüptüz ketken koçida** /  yler udul turidu / Bir maşına  tsila / İkkisi bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ Uzun quyruq, ç n qur quduq (bar) / **Apaq yerde** qara uruq (bar). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)

- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / **Aq dèñizda** yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, **bir şehirde** bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Soriğanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Ottuz ikki ağine / **Bir kèmirde** yaşaydu / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / **Qara üçey içide** / İşleydu kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
 - “+Da” ekli yer tamlayıcısı cümlede isim tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Aça, **açaniñ üstide** qaça (bar) / **Qaçiniñ üstide** çapça (bar) / **Çapçiniñ üstide** ham- ham (bar) / **Ham- hamniñ üstide** miş- miş (bar) / **Miş- mişniñ üstide** lip- lip (bar) / **Lip- lipniñ üstide** şivaq (bar) / **Şivaqniñ üstide** qiyaq (bar) / **Qiyaqniñ üstide** çöçek (bar) / Eytñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)

- ❖ Aş, **aşniñ içide** taş / **Taşniñ içide** yene aş. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / **Putiniñ uçida** samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ **Bir gümbezniñ içide** miñ gümbez (bar). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / **Her biriniñ beşida** oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke bəşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ **Bir tèrekniñ bəşida** beş şax (bar) / **Her şaxniñ içide** birdin tuxum (bar). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ **Elniñ otturisida** iza tartmay siyidu. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ **Ègiz tağniñ üstide** / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığıcı / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / **Kindikiniñ sirtida** / Çiraylıq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Men bu yaqtin baray / Sen uyaqtin kel / **Qara ciraniñ ağızida** uçrişayli. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağzında buluşalım.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse **uniñ içide** / Dümbsini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sırtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / **Her müşükniñ aldida** üçtin müşük / Hemmisi qançe müşük? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Kiçikkine sanduqçe içide** ciq ugunçe (bar). (*Küçük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ **Barçe quşlar içide** / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / Tinim tapmas hèççaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)

- ❖ Bir qap, **qap içide** un (bar) / **Un içide** tüvrük (bar). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Èriq, **èriq içide** su (bar) / **Su içide** yılan (bar) / **Yılan ağızıda** ot (bar). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağızında ateş.*)
- ❖ **Gül arisida** acayıp sèriq / Bèşidatexse, qosiqıda tèriq (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Aş içmeydu müşüküm / Su içmeydu müşüküm / **Tavar- durdun üstide** / Yorgilaydu müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / **Su içide** hergiz mu üzmeydu bèliq (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ **Köl boyida** qara qomuş (bar). (*Göl boyunda kara kamaş (var).*)
- ❖ **Oçaq bèşida** müşük oltiridu. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Östüridu anisi / **Öz tènide** balini / Şamal çıqsa balisi / Şapilaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ **Öy içide** bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ **Öy töpicide** uşşaq taş (bar). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ **Qir bèşida** qizil xoraz olturar. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ Quta, **quta içide** töge puti (bar). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Tayaq, **tayaq üstide** mayaq (bar). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, **tayaq üstide** ayaq (qaça meniside) (bar) / **Ayaq üstide** mayaq (bar). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ **Tonur bèşida** kök öçke (bar). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ **Yantaq tüvide** yağliq toqaç (bar). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ **Yar boyida** qatar qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ **Yer astida** altun qozuq (bar). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ **Yer astida** ay yügürer. (*Yer altında ay yürür.*)

- ❖ **Yer astıda** toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / **Hayvan içide** tilsiz / Altun teñge şirnilik / **Mève içide** gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altun kadar sıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ **Tağ üstide** turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / **Qar üstide** bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tayaq, **tayaq üstide** mayaq (bar). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
 - Diğerkelime gruplarından oluşan “+da” ekli yer tamlayıcıları:
- ❖ **Ata hem anisida** / Selle bilen saqal bar / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Aylinidu- aylinidu **öz oqida** / Aylangini sèzilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ **Gül tège köleñgide** naxşiçi / Seher tutup tiñşap körseñ / Xuş yaqıdu naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / **Tağu taş, çöl- dèñizda** / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlınar / **Nur işqida** sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)

- ❖ **Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda** / Çikildaydu yeqimliq / Kèrektur harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tik tik eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ **Quruqluqta hem suda** / Yaşiyalayduölestin / Keç bolğanda sazliqta / Naxşaèytartinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi **turğaç tèsida** / Tartsa asta kèlidu / Balilarnıñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu yumılaq / **Beden tavlaş işida** / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)

1.1.4.2.3. “+Din” Ekli Yer Tamlayıcısı

- “+Din” ekli yer tamlayıcısı cümlede sıfat tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ **Bir anidin** çiq bala (bar) / Hemmisi qızıl ala. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala.*)
- ❖ **Bir anidin** yüz bala (bar) / Yüzilisi boz bala. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ **Bir boğumdin** tüzülgen / Üçle herp qoşulup / Ene yürer aldiñda / Meydan ara yügürüp. (*Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)
- ❖ Bir qara argamçam bar / **Bu tağdin o tağqa** yetidu. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ **Bir qazandin** beş qasqan manta çıqıptu / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin tègiptu / Adem qançe? Manta qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Men **bu yaqtin** baray / Sen **uyaqtin** kel / Qara ciraniñ ağızda uçrişayli. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağızında buluşalım.*)
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam bar / **U tağdin-** u tağqa yetidu. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)

- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u bõriniñ xizmetkari / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu **şu köriktin** yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ **Pakar asmandin** qar yağar. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Piliki yoq, yèği yoq / Bèridu rasa yoruq / **Uzaq caydin** sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qilar vetenge / Deñiz- okyan çètini / **Èğiz yaqtin** qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña **u qizdin**: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bëriptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qizniñ gèpini kim yeşip bëriptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp **her bir çettin**. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
 - “+Din” ekli yer tamlayıcısı cümlede isim tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Yeşip bëriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, **uniñ qolidin** töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yenedin ötüp kètivatkada, bir kişi

soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, erimniñ inisi, meniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / **Quş tilidin**, tökülidu söz. *(Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.)*
- ❖ **Derex bèsidin** taşlısa sunmas / **Kövrük üstidin** taşlısa sunar. *(Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.)*
- ❖ **Quş tilidin**, tökülidu söz. *(Kuş dilinden, dökülür söz.)*
 - Diğér kelime gruplarından oluşan “+din” ekli yer tamlayıcıları:
- ❖ **Asmandiki bir top gâzdin biri soraptu** : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? *(Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)*
- ❖ **Èçilmiğan sanduqtin** / Piçilmiğan tavuz çıqtı. *(Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.)*
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / **Cèni bardin** tèt uçar. *(Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.)*
- ❖ Yette dost bar qedinas / **Bir biridin** ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar.

(Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.)

1.1.5. Zarf

Tekin'e göre "yüklemi zaman, yön, tarz, miktar, ölçü, neden, vasıta ve şart bakımlarından tamamlayan ve açıklayan unsurlara zarf adı verilir." (2008, s. 28) Korkmaz'a göre "zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir." (2009, s. 451) Ergin'e göre "zarflar zaman, yer, hal ve miktar isimleridir." (2012, s.258) Öztürk'e göre "zarf cümlede yüklemi zaman, yön, tarz, miktar, sebep, vasıta ve şart bakımından tamlayan unsurdur. Bu unsur bir kelime veya kelime grubu veya bir yardımcı cümle olabilir. Cümlede birden fazla zarf unsuru bulunabilir." (2015, s. 139) Toker vd. zarfı "yüklemin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle ögesine zarf (zarf tümleci) denir. Zarf yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesidir. Cümlede zarf, hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini gösterir." (2016, s.35) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır." (2017, s. 32) Bize göre zarf, zaman, durum, hal, sebep, miktar belirterek cümledeki yerini yüklemi bütünleyerek alan cümle ögesidir. Uygucu bilmecelerde zarf örneklerine sıkça rastlanmıştır.

1.1.5.1. Zaman Zarfları

Cümledeki yerini herhangi bir zaman kavramı ile bütünleyerek alan ögeler zaman zarflarını meydana getirir.

1.1.5.1.1. Kelimelerden Zaman Zarfları

- ❖ Altun müngüzlük tēkiçek / **Ayda** su içer / Kümüş müngüzlük tēkiçek / **künde** su içer. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)

- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / **Ömür vayet** kökte qonar, yerge qonmay.
(*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ **Axşam** kèter leglek / **Etige** kèler sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ **Axşimi** kèler lek- lek / **Etisi** kèter sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ **Axşimi** kèler eglikim / **Kündüzi** kèter leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ **Axşimi** kèlidu leñ- leñ / **Etisi** kètidu señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ **Axşimi** kèter / **Etisi** kèler. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Bèli **daim** bağlaqlıq / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / **Qançe oynatsañ** yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / **Künde** oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Biz, biz, bizidüq / Biz on ikki qız idüq / Bir gümbezge yığildüq / **Tañ aldıda** taraldüq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / **Ete** turar sarğıyip / Temi uniñ navattek / Qalar ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ **Burun** idim gül-günçe / **Keyin** boldum bikarçe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Esli özi su uniñ / **Qišta** su dep atalmas / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin **yazda** yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ **Etigende** töt putluq / **Çüşte** ikki putluq / **Keçte** üç putluq. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ **Etiyazda** yaşiridu / **Közde** taşlinidu. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)

- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöppler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / **Ayda** ösüp çıqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ **Kèçiliri** daima / Kirivalar içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ **Kèçisi** ağıça, **kündüzi** galça. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ **Kèçisi** yopyuruq, **kündüzi** qupquruq. (*Gece apaydınlık, gündüz kupkuru.*)
- ❖ **Kiçik çèğida** töt putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Qèriğanda uç putluq / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçikkine canivari giñ giñ qilidu / **Axşimliri** bedeni yègir qilidu. (*Küçükken canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Körimiz biz **hemmişe** / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz aزیğını alır.*)
- ❖ **Kündüzi** boğaz / **Kèçisi** sugay. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ **Kündüzi** bikar / **Kèçisi** çakar. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ **Kündüzi** gaç- gaç / **Keçisi** qarni aç. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ **Kündüzi** gicirlyaydu / **Axşimi** midirliyalmaydu. (*Gündüzleri gıcırdar / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / **Axşimi** ayğa baqar / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ **Kündüzi** mak- mak / **Kèçisi** torok- torok. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ **Kündüzi** mèhman, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Mamuqtek yumşaq / Şèkerdek apak / **Qışta** yerni basidu / **Yazda** sayğa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridiğan cayiğa / **Zadila** yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)

- ❖ O nedir ki, seherdörd / Gön orta iki / **Akşam** üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Öyige qaytmaydıgan / Məhman **künde** kəlidu / Tapqili bolmaydıgan / Yèñiliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Pil-pil qilar çèçikim / Cimirlaydu çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / **Kèçisi** oynar çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ **Qışta** hörmet tapidu / **Yazda** xarlinip yatidu. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qol bilen tutup bolmas / Köz bilen körüp bolmas / **Kiçikide** dereş liñşitar / **Çoñayganda** uni yiqıtar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamda bir derya bar / Süyi qış künliri az / **Yazda** köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççıq emes / **Qışta** köktin çüşidu / **Yazda** közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / **Yazda** uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ **Tuğulganda** yèpişar. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu **kündüzi** / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / **Tüñlüki** micir- micir / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi şortañlıq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ **Yazlıqı** yeşil reñde / **Küzlüki** sèriq teñge. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yeşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi

soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, erimniñ inisi, meniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, **kèçisi** yatalmaptu **etisi** qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit nemiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bëriptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, **kèçisi** yatalmaptu, **étisi** qopalmaptu, qèni bu qizniñ gèpini kim yèşip bëriptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, **emdi** buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kaptta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*
- ❖ Körimiz biz hemmişe / **Qarañguda** tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. *(Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü*

önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.)

- ❖ **Kiçik çèğida töt putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Qèriğanda uç putluq / U nime?** *(Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?)*
- ❖ **Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda yoqılar özi / Yigirmige yetkende / Yene çıkar şu müñgüzi.** *(Küçükük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.)*

1.1.5.1.2. Kelime Gruplarından Zaman Zarfları

- Kelime gruplarından zaman zarfları cümlede sıfat tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ **Kèçe- kündüz tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu.** *(Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.)*
- ❖ **Burunqi bir zamanda / Yıraç çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan?** *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ **On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe körsetmes sizge özini.** *(On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.)*
- ❖ **Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbsini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide.** *(Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.)*
- Kelime gruplarından zaman zarfları cümlede isim tamlaması ile kurulabilir:
- ❖ **Küz künliriniñ biride** kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətiwatqan bir top gəzni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlıgan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yərimizçe bolsa, yərimimizniñ yərimiçe bolsa,

andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değıliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)*

- ❖ **Künlerniñ biride** bir top kişi étizdin qayıtıp kélivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yeşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ **Küz künliriniñ biride** kölde üzüp yürgen bir ğaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yerimizçe bolsa, yerimimizniñ yerimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değıliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*

- ❖ **Yazniñ küni oltursiñiz** / Teñge rehet salqini bar / **Qışniñ küni** cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
 - Tekrar grupları cümlede zaman zarfı olarak kullanılabilir:
- ❖ Ol nèmıdur adimige / **Qış- yaz** lazım imiş / Bèşi birdur, bèli alte / Quyrıuqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Yer astıda toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen **küni- tüni**. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyıda birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyrıuqi (bar) / Neççe yerde uliқи / **Kèçe- kündüz, qış ve yaz** / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / İşleydu **kündüz- kèçe**. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ **Kèçe- kündüz** tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ **Yazu, qışı** özgermes / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Ol acayıp bir nèmıdur / Bardur uniñ töt puti / Yarışidu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / **Kèçe-kündüz** demestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
 - Diğer kelime gruplarıyla kurulan zaman zarfları:
- ❖ **Aşliq, ot- çöp yemestin** / İşlep kèter karamet / Uniñ bilen dèhقانlar / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayıp çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)

- ❖ Bir bəşida neyzisi (bar) / Bir bəşida doppisi (bar) / **İz çüşürse neyzisi** / Öçürüp mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ O nedir ki, seherdörd / **Gön orta** iki / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / Yaşiyalayduölestin / **Keç bolğanda** sazliqta / Naxşaəytartinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Bir nersəm bar, cəni baru, əgiz uçmas / **Mañgan çağda** putliri yerge tegmes / Yer bilen asmañgiçe ot yansimu / Tırnaqçilik həcbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürümə çağında ayakları yere değmez / Yerden göğə kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir müşük bar, cəni yoq / Biraq öyni baqıdu / **Kayıp kəlip igisi** / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqin uni təzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zəher çiqar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / **Haman bir kün** bir balağa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değıl, zehir çiqar / Kim ki onun dostluğuna alıssa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Aylinidu- aylinidu öz oqıda / Aylanğini sèzilmeydu həc vaqıtta (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / Tinim tapmas **həcqaçan**. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ **Bügün tursa kökirip** / Ete turar sarğıyip / Temi uniñ navattek / Qalar ağızında ərıp. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Ləkin kökte oynaydu / **Yazda yağmur, qışta qar bop** / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynadır / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)

- ❖ **Etigende kètip, axşimi** kèlidu / Hèsabini hèçkim alalmas. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ **Etigende qopup** ikki aç a yolğa mañidu. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşıçi / **Seher tutup tiñşap körseñ** / Xuş yaqıdu naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Kiçik çègida töt putluq / **Çoñ bolğanda** ikki putluq / Qèriganda uç putluq / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda yoqılar özi / **Yigirmige yetkende** / Yene çıkar şu müñgüzi. (*Küçükük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ **Kündüzi künge qarap** / Axşimi ayğa baqar / Perviş qılıp östürsek / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapip yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dân yimey su içmegey / **Kiçilerde seyreylep kündizide** yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Pil-pil qılar çèçikim / Cimirlaydu çèçikim / **Kündüzi uxlivèlip** / Kèçisi oynar çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Qapqara bir canıvar / Özi kiçik, uçıdu / **Yazda oynap qışliqi** / İssi q yaqqa köçıdu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qèliñine bir kitap / **Yil bèsida** èsilğan / **Ötüp ketse her küni** / Bir variqi yırtılğan / **Yil axiri kelgende** / Hèçnèmisi qalmığan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur **hemme vax** / Çaqnıtidu diliñda / Öçmeydiğan nur çırağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qisivalğan bèsığa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Kòrinidu xilmuxil / **Tañ seherde oyğınip** / Naxşa èytip çillığan / Baldur qopup kètişke / Kişilerni

qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)

- ❖ Şamaldimu dolqunsiz / Tamda bir derya bar / Süyi **qış künliri az** / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalğasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ **Yaz bolsila** baraña / Amraq bolğaç yöleklik / **Qış bolğanda bovaqtek** / Yerge obdan böleklik. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. **Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda**, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni bar / **Tañ seherde añlisañ** / Zep çiraylıq üni bar. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)

1.1.5.2. Durum Zarfları

Cümledeki yerini herhangi bir durum, hal, vaziyet kavramı ile bütünleyerek alan ögeler durum zarflarını meydana getirir.

1.1.5.2.1. Kelimelerden Durum Zarfları

- ❖ ‘Bir’ dèvidim, ikki tağ uruşti / ‘İkki’ dèvidim, **yıraq turuşti**. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ ‘Çiğir’da yoq, ‘yol’da bar / ‘Quduq’ta yoq, ‘köl’de bar / ‘Ğunçe’de yoq, ‘gül’de bar / **Tèpip** kelgin ‘çöl’de bar. (*‘Çiğir’da yok, ‘yol’da var, / ‘Kuyu’da yok, ‘göl’de var. / ‘Gonca’da yok, ‘gül’de var. / Bulup getirin ‘çöl’de var.*)
- ❖ ‘Çu!- çu!’ demes cèni yoq / **Boğizlisam** qèni yoq. (*‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ **Acayıp** elçi bar / Putsız mènip kèlidu / Quliqığa söziñni / Dèsen èlip kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Anisi **tinç** turidu / Balisi yumilaydu. (*Anası sakın durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ Aş, aşniñ içide taş / Taşniñ içide **yene** aş. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèmestin / İşlep kèter karamet / Uniñ bilen dèhqanlar / **Köplep** alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayıp çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Atisi yatar toğra / Apisi **yorğa** / Qizi ussulçi / Oğli oyunçi. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa minmes / Yayaq yürmes / Burni bir / Quliqi kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanga / Tarazisi ömürniñ / **Bek** qimmetlik insanga / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanga (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni **èniq** körmeysen / U yoq yerde **zadi** ömür sürmeysen. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin.*)

- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / **Tèz** mañidu, puti yoq / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bir yağaça qiriq putaq (bar) / Qiriq putaqta qiriq uva (bar) / Qiriq uvida qiriq tuxum (bar) / **Bişqanda** sèriq bolar. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Bèşi **birge** bèriptu / İkkisu su içiptu / Üçi qarap turuptu / Kèyin bile yèniptu. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda **samandek** qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşi **yoğan** qapaqtek / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi qorsiqiniñ tèsida / Qulıqi putiniñ uçıda. (*Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağıracağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.*)
- ❖ Bir at kördüm cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyrıqi / Quluqi hem bèşi yoq / Quçiqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir bèşida neyzisi (bar) / Bir bèşida doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / **Öçürüp** mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz biraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ Bir dostum bar **dügilek** / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / **Zadi** aram almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde oquymen / **Aranla** bir bet / İşxanañda bar / **Tapalmisañ** set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni **tèzlikte** / Roli çoñgur **rast** uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi /*

Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)

- ❖ Bir nerssem bar, cèni baru, **ègiz** uçmas / Mañgan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğiče ot yansimu / Tırnaççilik hèçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse qatidu, **deñ**. *(Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.)*
- ❖ Bir qarısam müşüktek / **Sinçilisam** muştumdek / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen kişidek. *(Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.)*
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansız canıvar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / **Sürkep** qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qıp u canıvar ot bop yanar. *(Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.)*
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / Añlap turar **diqette**. *(Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.)*
- ❖ Biriniñ bir oğlı, bir qızı bar / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğlı künni, qızı tünni / **Yürgende** bilinmeydu basqanda izi. *(Birin bir oğlu bir kıızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kıızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.)*
- ❖ Biz **muşundaq** köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. *(Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.)*
- ❖ Bovay keldi **paltısız** / Kövrük saldı **taxtıısız**. *(Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.)*
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sarğıyıp / Temi uniñ navattek / Qalar ağziñda **èrip**. *(Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.)*
- ❖ Cèni yoq mañıdu menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / **Köp** körgen, qol ve öy, qollanmidin.

(*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)

- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide **uçla** / Yürüki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Burunçı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / **Birlişip** bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / **Şundaq** cavap bëriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade **qandaq** tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ **bek** süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Cèni yoq mañidu **menzilsèri** / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgeñ, qol ve öy qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / **İldam** kèliñ / Yıraqtin turup / Sözlişip èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / **Tutmisiñiz** qisqiraydu / Közgimu körünmeydu / Sètivalgili bolmaydu / **Utmisiñiz** siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayin. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyana olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Çişliri **üstün** turar / Göş berse çişlep turar. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Düpür- düpür at keldi / Çiqip qarañ beg keldi / **Keynidin** üç- töt kişi / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)

- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yipqa **mehkem** tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Derex bəşidin **taşlısa** sunmas / Kövrük üstidin **taşlısa** sunar. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, burni uçluq / Aççıqi **callatçe** bardur, yüzi qoruq / Qorsiqini yargan çağda körısız / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Elmu kökirer / Yermu kökirer / Ger **bolmisa** u / Hayatliq tüger / Dehqan tağılar / Saet dep biler. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ **Evrigeş, sevrigeş** / Hergiz öyge kirmigeş. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçıdu / Bolsañ amraq uniña / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim **tez** tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*
- ❖ Bir öyge **kirsem** buluñda / Aqvaş momay olturıdu. (*Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.*)
- ❖ Bir öyge **kirsem** ciqqide toxum turuptu. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)
- ❖ Bir öyge **kirsem** / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / Çikildaydu **yeqimliq** / Kèrektur **harqaçanda**. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / **Oruvetseñ** ularni / Ayda ösüp çıquşu. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)

- ❖ Kèçe- kùndüz tinmaydu / **Toxtimastin** sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçiliri **daima** / Kirivalar içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ Kiçik- kiçik çirayliq / Güllük qegez tügünçe / **Açsañ** çiqar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / Muz toñlaptu **qizdursam**. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine mozaçiqim **yumilaq** semriydu. (*Küçük buzagım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda yoqılar özi / Yigirmige yetkende / **Yene** çiqar şu müñgüzi. (*Küçük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivargə heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi **bek** qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dēñizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen **yüreklik**. (*Küçük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırısın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi **bek** ègiz. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ Tirişçangə **bek** emraq / Hurunlardin **bek** yiraq / Duldul qilip minsiniz / Pervaz qilip uçisiz / Yultuzlarğə köçisiz. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Kökte tügmen taş turidu / **Qarisañ** közüñni qamaşturidu. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Cèni yoq mañidu menzilsèri / Çiqalmaq çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgeñ, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)

- ❖ **Kömsem** kömülmes / **Tepsem** tevrimes / **Mañsam** mañidu / **Tursam** turidu.
(*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
 - ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa baqar / Perviş qilip östürsek / Mayliri **sudak** aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
 - ❖ **Leylep** yürer üstüde / Put- koli yoq, cenı yoq / Eytinlar çu bu neme?(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
 - ❖ **Mamuqtek** yumşaq / **Şekerdek** apak / Qışta yerni basidu / Yazda sayğa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
 - ❖ **Midirlisañ** midirlyaydu / Ger toxtisañ toxtaydu / Tutuvalay dèseñmu / Saña tutup bermeydu. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
 - ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / Bèsip öter **toxtimay** / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
 - ❖ Saña toğra bolsammen / **Pixildaysen** külisen / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp qoyimen / Sel neriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
 - ❖ Ol acayıp bir nèmıdur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / Sep- sep turğan buruti / **Erkiletsek** biz uni / **Zèrikmestin** oynaydu / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
 - ❖ Ol niçük cânsız bedendür / **Ursalar**, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
 - ❖ Otni körse rohlınar / Dili **onda** zuqlınar / Nur işqıda **sersane** / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- Otuz atni toqquz oqurğa **cüptin** bağliyalamsız. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)

- ❖ Ördek emes, ǵaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda **erkin** üzidu / Yeydu kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek deǵil, kaz deǵil / Balık deǵil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yaǵ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öyige qaytmaydıǵan / Mèhman künde kèlidu / **Tapqili** bolmaydıǵan / Yèñiliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi ǵül reñ, küren at / Muzda **yürse** tèyilmas / Tamda **yürse** yiqilmas. (*ǵül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **kiçik**, suǵa toymas. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi qara, yorǵa tay / Lèkin **zadi** kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüǵrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi segek ve yüǵürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / **Köplep** husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoǵunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi **yumilaq**, emma ay emes / Reñgi **sapsèriq**, lèkin yaǵ emes / Quyuqu **uzun**, çaşqan mu emes / Siler tèpiñlar, hèçnème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay deǵil / Rengi sapsarı ama yaǵ deǵil / Kuyruǵu uzun, sıçan deǵil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Piliki yoq, yèǵi yoq / Bèridu **rasa** yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yaǵı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Mèniñ tòmür tayçıqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu **yumilap** / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçıǵa? (*Benim demir taycıǵım / Ovla çöple işi yok / İki ayaǵı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokaǵa?*)
- ❖ Pişurup yèsen aş bolidu / **Pişurmisañ** quş bolidu. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Somkida bar keptirim / Qanatlıri **ecəb** köp / Reñgiroyi oxşasmas / Tomurliri qizil- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)

- ❖ **Qamilip** bir sarayğa esker yatqan / Sirtqa çıqqanliri miltiq atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap çüşti, **qaplap** çüşti / Qapniñ ağızi **boğulup** çüşti. (*Çuval düşti, kapanıp düşti / Kapağın ağızi büzülüp düşti.*)
- ❖ Qolda **tutsañ** körünmes / Èçip alsañ tügimes / Barliq cahan bayliqi / Rahetlerniñ yayliqi. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ **Qozğalmay** bir orunda qarap turar / Ademniñ hacitini marap turar / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yeni mu köpeymekni telep qilar. (*Kimildamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / Yaşiyalaydu **ölestin** / Keç bolğanda sazliqta / Naxşaeytar **tinmastin**. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyn sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi turar **cimğina** / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi **bekmu** yumilaq / Beden tavlaş işida / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / **Tapsa** halal yeptu / **Tapalmisa** haram. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ **Semrise** sekrişi köp / **Oruqlisa** yètişi köp. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi bar / Burni puçuk tiliqliq / Qorsiqıda **lipmuliq** / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tika basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ **Sorisañlar** cèni yoq / Cèni bardin **tèz** uçar. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tèsida / **Tartsa** asta kèlidu / Balılarniñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)

- ❖ Cèni yatsila tupraqta / Semriydu **barğançe** / **Qèriğanda** yüzi tatuq / Tatlılıqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Suda **üzgende** yayraydu tèni / Sudin **ayrılrsa** qalmaydu cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa **kirse** bir bolar / Sudin **ayrılrsa** miñ bolar. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ Suğa **salsañ** çökmeydu / Otqa **salsañ** köymeydu / Yerge **kömseñ** çirimaydu / Tèpiñlarçu u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa **salsañ** su bolur / Otqa **salsañ** muz bolur. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Sèriqçapan kiygini / Gül- giyahtur yèmiki / Tenge dava poqi bar / Lèkin öyi **bekmu** tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ **Şapılaqlisam** şatıraqlaydu. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ **Tartsa** bir puñ kelmeydu / **Satsa** pulğa almaydu / Dunyada qimmet. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ Tatlıq giza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / Acratmaydu kişiler / Uni **hergiz** hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ **Tepsem** tevrimes / **Kömsem** kömülmes. (*Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.*)
- ❖ Tirik **berip** ölüktin nan soraydu / Ölük **qopup** tiriktin can soraydu. (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ **Tutsa** taş, **yaqsa** otun. (*Tutsa taş, yaksada odun.*)
- ❖ Tüküridu bèli maymaq / Tükürüki kèter **uzaq**. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyi ademdin pakar / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dübisi tüz eynektek / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)

- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler **udul** turidu / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ **Uçqanda** naxşa èytidu / **Qonganda** yerni qazidu / Reñgi uniñ qapqara / Buni kim **tèz** tapidu? (*Uçarken şarki söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq deñizda **yügürtseñ** / Mezmun bèrer **opoçuq** / Yügürmeydu **ğicildap** / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıncırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Yette dost bar **qedinas** / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ Yol mañmaysen yıraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu **haman** / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam kèliñ / Yıraqtın turup / **Sözlişip** èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bayayanda / **Birlişip** bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ **Yonuğansèri** yoğınar. (*Yüzü aşağıya doğru büyür.*)
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde **sekrer** diñildap / Torğa salsam şu haman / Tèşip qaçar **piñildap**. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)

- ❖ Yürer uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussıgan çağda içidu bènzin / Qalmaydu zadi yolidin **èzip**. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda gezip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qayıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” dep soraptu. Qız **derhal**: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kécisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

1.1.5.2.2. Kelime Gruplarından Durum Zarfları

- Kelime gruplarından oluşan durum zarfları cümlede sıfat tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Özi muştek, tèni taşteq / Postqa turıdu **ceñgivar yaşteq**. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ **Acayıp bir canıvar / Taştın qattıq** tonı bar / Dessep ölse traktor / Pisentqılmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyıda birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Menkeldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde ulıqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañıdu u **bekmu saz**. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)

- ❖ **Her türlü, oturma boylu, uzun qulaq** / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı yəriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarıq değil, bütün toynak.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri bar / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri bar / **Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq** / Candarğa xevp salıdığan bir yeri bar. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar **zep belen**. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Kіçik- kіçik çiraylıq / **Güllük qeğez** tügünçe / Açañ çıkar içidin / Tatlıq, şerin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümcük / Açasan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Yeşil düğilek bir şehir bardur / Yoqtur uniñ dervazisi / İçide bar miñlap kişi / **Qizil mistur kiyigen kiyimi**. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Özi sarğuç, uzunçaq / Burutliri diñgayğan / Èçip körseñ içini / **Altun mixqalıq** tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ **Dañqi dastan** bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin salamet. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Bir boğumdin tüzülgen / **Üçle herp qoşulup** / Ene yürer aldıñda / Meydan ara yügürüp. (*Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)
- ❖ Bir yilinin bar **ikki başlıq**. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi bar / **Yette qevet** toni bar. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / **Xuddi egri yeñ oxşaş** / Taşqirida tünluki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Köz èçip körelmeysiz / Qol sunup tutalmaysız / Siz uniñdin ayrılıp / **Bir minut** yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)

- ❖ **Xer xil reñde** toni bar / Put- qoli yoq, burni bar. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qırğavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qırğavul tuttuñ? dep soridu / Sadir: **Bularniñ bəşi toqquz, puti ottuz**, dep cavab berdi / Sadir qançe toşqan, qançe qırğavul tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmış / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
 - Kelime gruplarından oluşan durum zarfları cümlede isim tamlaması olarak kullanılabilir:
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoyşañ mèñip kèter / **Bir demniñ içidila** / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ **Molliniñ başiñni kesin**, mamat bolğay / Qebre ara depne qiliñ, hayat bolğay. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
 - Tekrar grupları cümlede durum zarfı olarak kullanılabilir:
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler **sek sek** / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi kèler **lek- lek** / Etisi kèter **sek- sek**. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi kèlidu **leñ- leñ** / Etisi kètidu **señ- señ**. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Ayiği yoq yüridu / **Siliq siliq** külidu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridigan cayıga / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** bir yerge bèrip / Tamğa yölinip qalidu. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Bir tal argamçam bar / **Yiğsam yiğsam** tügimes. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ **Düpür- düpür** at keldi / Çiqip qarañ beg keldi / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)

- ❖ Ğildir-ğildir gildirlap / Bir caydila mañidu / Rext üstige **egri- tüz** / Nurgun izlar salidu. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ **Ğildir-ğildir gildirlap** / Bir caydila mañidu / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar salidu. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / **Monçaq- monçaq** èsilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ **Kiçik- küçük** çirayliq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ çıkar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ **Şir- şir** èter, cilğidin öter / Davanğa kelse astidin öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ **Kel- kel dèsem** kelmeydu / Kelme dèsem kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ **Pakar- pakar** boyi bar / Yette qevet toni bar. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / **Pal- pal qilğanda çoñ közi**. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **Uçup- uçup** kèlidu / Qanat qèqip kètidu / Qèni oylap tèpiñlar / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
 - Diğèr kelime gruplarından oluşan durum zarfları:
- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tèpilar/ **Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap** / Yèqin qılar yıraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayip bir canivar / Taştin qattiq toni bar / **Dessep ötse** traktor / **Pisent qilmay** cim turar. (*Acayip bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)

- ❖ Acayıp elçi bar / **Putsiz mènip** kèlidu / Quliqığa söziñni / **Dèsèn èlip** kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / **Men keldim dep** tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmü saz. (*Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Ağzi bir, quyruqi ikkidur / **Sekrep çüşsiñiz** oxşaşla çoñqur. (*Ağzi bir quyruğu ikidir / İnseniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Bu gilem, bu bir gilem / **Qaqay dèsem** ègiz gilem. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem tartılğan / **Şamal çıqsa** qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Bütün tursa kökirip / Ete turar sarğıyip / Temi uniñ **navattek** / Qalar ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ **Aña birdin qarisiñiz:** apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide **hergiz mu** üzmeydu bèliq (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / Tèz mañidu, puti yoq / **Su bolsila,** qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq toruq at / **Tağka çıqsa** tèyilmas / **Muzda mañsa** oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bèşi birge bèriptu / İkkisu su içiptu / Üçi qarap turuptu / **Kèyin bile** yèniptu. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)

- ❖ Ayaq yerge **ret bilen** reñlik uruq salidu (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar*)Cəni yoq mañidu menzilsəri / Çıqalmay **çembersiman aylanmidin** / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgen, **qol ve öy, qollanmidin.** (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam kèliñ / **Yıraqtın turup** / Sözlüşip èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ **Çiñ tutsiñiz** uziraydu / Tutmisiñiz qısıraydu / **Közgimu** körünmeydu / Sətivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayın / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayın. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısalır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyana olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri **nazuk qildek** / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi **segek ve yügürük** / **Bekmu asan** sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni **yaxşı işletseñ** / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Asmağa **tayaq atsam** / Yerge qan çaçraydu (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar*)
- ❖ **Atsam çalma asmağa** / Qizil möldür töküldi. (*Atsam göğe kerpiç / Kızıl damla dökülür*)
- ❖ Çişliri üstün turar / **Göş berse** çişlep turar. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / **Otqa salsam** muz tutar. (*Yusyuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ **‘Hah’ dèsem** ‘hah’ deydu / Balılar heyran ‘pah’ deydu. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘pah’ der.*)
- ❖ Aq çèçek qısqa anisi / **Balisiñi balğa orup** olturidu qarisi (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mèhman oynaydu / **Tumsiqida gül çèkip** / **Ün çiqarmay** sayraydu (*Ak sofrası üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter*)

- ❖ **Aqqan sudek toxtimas** / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / **Ger bilmiseñ qedrini** / Qalisen çoñ puşaymanğa (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşiverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kètíp barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, **bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan** yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Bağqa kirdim, **çıqay desem** şota yoq / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Èĝizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / **Yel mañdursa** içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül bèsiptu keştiçi / **Yiñne ve yipsiz** / **Tutsam uni avaylap** / Yirtildi **bek tèt.** (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yirtılır pek tez.*)
- ❖ Güldin gülge qonidu / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çèhrisi / **Gül dey dèse** puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ **Gümbez oxşaş** bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzida ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ İkki inaq bir tuĝqan / Bekmu amraq ikkisi / **Eger birsi bolmisa** / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayaĝ (bar) / Birsidede bigiz, birside boyaq (bar) / **Bir put cim tursa** / Birsidede tàyılĝaq / Hüniri uniñ düĝilek sizĝaq / Oylap tèpiñ, bu

qandaq t p şmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birisi kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)

- ❖ İssiqi bar, oti yoq / K y p turar, m yi yoq / **Qolu  tegse navada** / Rehim qılar y ri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ **İşikige ot qoysa ** / Ot alidu  y içi / **Ot ketkenni körsimu** / Öçürmeydu h c kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ Aşliq, ot-  p y mestin / İşlep k ter karamet / **Uni  bilen d hqanlar** / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile  ift iler / Bol bol kazanır nimet*)
- ❖ Bar e quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / **Del- derexni davalap** / Tinim tapmas h cqa an. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ **B sip qoysa **  ir irar / **T pip qoysa ** g r irar. (*Basarsan  ir  ir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi qapaq / **Nur  a sa apaq** / Yorüydu her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık sa sa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Bir boğumdin tüzülgen /   le herp qoşulup / Ene yürer aldi nda / **Meydan ara yügürüp**. (*Bir heceden oluşmuş /    harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek /  zi  aqqan y g r k / **Bille oynap yügürüp** / Men harimen terlep / L kin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi  evik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir mehsulat bar iken / Uni  asli qar iken / **U bolmisa** canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgi nlense uni nda / Nazu nimet bar iken. (*Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.*)
- ❖ Bir nersem bar bilmigenni bilgüzidu / **İçini   ip baqsa ** külgüzidu. (*Bir nesnem var bilmeyene  ğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)

- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni bildirür / **Eger uni dost tutsañ** / Muradiñğa yetküzür. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ **Mañar desen** puti yoq / **Tutar dèseñ** qoli yoq / Aña melum hemme yer / Tapmaydığan öyi yoq. *(Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.)*
- ❖ Midirlisañ midirlaydu / **Ger toxtisañ** toxtaydu / **Tutuvalay dèseñmu** / Saña tutup bermeydu. *(Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.)*
- ❖ Miñ qoyni **bir çiviqta** heydeydu. *(Bin koyunu bir deynekle sürer.)*
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, mamat bolğay / **Qebre ara depne qiliñ**, hayat bolğay. *(Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / **Tavuşi èniq bolup çıqqan bilen** / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / **Yer bilen asmanğiče ot yansimu** / **Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes.** *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Ol niçük cåndur **dem alsa** / İçidin otlar çıkar / **Nâgehân ot içre kirse** / Bolğusı târmâr. *(O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.)*
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çıkar / **Kimki uni dost tutuşni adet qilsa** / Haman bir kün bir balağa uçritar. *(Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alıssa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)*
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bèseini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- deñizda / **Seper qilsañ** kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. *(Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını /*

Baktırırısın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.)

- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mëñşliri söletlik / **Soquşqanni körşiñiz** / Deysiz: eceb yüreklik / **Özini şahtek tutsimu** / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kökte paxta leyleydu / Gah çüşidu, örleydu / **Öz şeklini özgertse** / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ **Künni körse** ölidu / **Ayni körse** külidu. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Bir öyge kirsem / **Qarsammu qaraydu** / **Qarmisammu qaraydu**. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / **Otni körse** qatidu, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir qarısam müşüktek / Sinçilisam muştumdek / **Tömür tiken tonni kiyip** / **Ömilep yürgen** kişidek. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qaz axunum bar / **Seper qılsa keyniden** / Tesvi tartidu. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Elniñ otturısında **iza tartmay** siyidu. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Bir quşum bar dan yemeydu / **Çaynap bersem** nan yemeydu. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa **qelem almay** xet yazıdu / Kèlip turar türlü herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansız canıvar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “**Vajjide**” **qip** u canıvar **ot bop** yanar. (*Bir sandıkta hapıs sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / **Birdin qonsa** eşip qoptu bir quşqaç / **İkkidin qonsa** eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe*

açıktā kalmış / İkişer kōnsa bir tane süpürge otu açıktā kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?)

- ❖ **Östüridu anisi / Öz tēnide balini / Şamal çıqsa balisi / Şapılaqlar anini.**
(Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.)
- ❖ **Oq tegse töşük qalmas / Tiğ tegse izi qalmas / Bolqa bilen yançip bolmas / Candar aña zadi qanmas.** *(Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.)*
- ❖ **Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlinar / Nur işqida sersane / Qandaq can u merdane.** *(Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıkta şaşkın / Nasıl can o merdane.)*
- ❖ **Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bēsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kēçide.** *(Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.)*
- ❖ **Ottuz ikki ağine / Bir kēmirde yaşaydu / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş başlaydu.** *(Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşırlar.)*
- ❖ **Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qılğan işliri / Hemmimizde yoq emes.** *(Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.)*
- ❖ **Èęizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen.** *(Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamyş bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.)*
- ❖ **Gül bēsiptu keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / Yirtildi bek tēz.** *(Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.)*
- ❖ **Göldin gülge qonidu / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çēhrisi / Gül dey dēse puraqsız.** *(Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.)*
- ❖ **Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzida ot çişleklik.** *(Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.)*

- ❖ İkki inaq bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / **Eger birsi bolmisa** / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birsida bigiz, birside boyaq (bar) / **Bir put cim tursa** / Birsı tàyılğaq / Hüniri uniñ dügilek sizğaq / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İssiqi bar, oti yoq / Köyüp turar, mèyi yoq / **Qoluñ tegse navada** / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ **İşikige ot qoysañ** / Ot alidu öy içi / **Ot ketkenni körsimu** / Öçürmeydu hêç kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ Kèlip çüşti on beş ördek kölçekke / Zayit çıqip miltiq atti ördekke / **Bir pay oqta** yiqilıptu altısı / Hayat qaldi şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kel- kel dèsem kelmeydu / **Kelme dèsem** kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçik kölge **su quysam** / Muz toñlaptu qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Ègiz ögzide **gilem qaqsam** / Topisi Turpanga yetti. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qişta su dep atalması / **Suğa salsañ** leyleydu / Lèkin yazda yaşalması. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ **Esliy özi su bolsimu** / Lèkin kökte oynaydu / Yazda yamğur, qişta qar bop / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ **Biri çècip / biri içse** / Biri öser. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / **Avaz çıqsa** qeyerde / Añlap turar diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.*)

- ❖ Biz muşundaq köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa tizilduq / **Bir-birlep** üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña çıqmaq kerek / **Bu terekke çıqışqa** / Çümülidek adem kerek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / **Burapla qoysañ** / **Şux sayrap** turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Burnida bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / **Tegse yiñne** tügmige / Qizip kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / **Bu kim- dep sorisa** / Şundaq cavap bəriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / **Ötüp ketse** kelmeydu / **Arqığa yènip qaytidin.** (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük bar / **Birla közi parlığan** / Miñlap kişi, sansız yükni / Arqısığa bağlığan. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Düpür- düpür at keldi / **Çiqip qarañ** beg keldi / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge solaqliq / **Ècip kirsem** işikini / Bèşi qara boyaqliq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)

- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qızıl qiyamet / **Höl kirip** quruq çıkar / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ **İt bolupmu** qavimaydu / **Yügürüp qopup** çişlimeydu / **Yat bir kişi kirip kalsa** / Uni öyge kirküzmeaydu. (*Köpek ise de havlamaz / Yürüyüp, tutup ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / **Aylandurup bèsini** / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- deñizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmaz / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / Salsam muhim sözümni / Yıraq yurtqa tègeiptu / **Yumup açsam** közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / **Kökke uçup baridu** / **Köktin qaytip çüşkende** / Hemme giyah qanidu. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ **Köz eçip** körelmeysiz / **Qol sunup** tutalmaysız / Siz **uniñdin ayrilip** / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa baqar / **Perviş qilip östürsek** / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz **bèsini kütürüp**, cenupqa uçup kètivatqan bir top gazni körüptü, **u asmandiki gazlarğa qarap**: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tèpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa,*

*yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.”
demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)*

- ❖ **Bir qarısam** müşüktek / Sinçilisam muştumdek / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen kişidek. *(Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.)*
- ❖ **Lim salmay** öy yaptım. *(Kalas bırakmadan ev yaptım.)*
- ❖ Növetlişip yügürüdü / Bu cahanna yete at / Bèsip öter toxtimay / **Bolsi mu tağ qat mu qat.** *(Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.)*
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içür **bir bulaq.** *(O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içür.)*
- ❖ Ottuz ikki ağine / Bir kèmirde yaşaydu / **İşqa çüşse yandışip** / Bille küreş başlaydu. *(Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.)*
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / **Dümbisini bèsip qoysañ** / Yol başlaydu karañgu kèçide. *(Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.)*
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin dad deydu / **Yılanni körse tügülüp** / Quyriqidin hap deydu. *(Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.)*
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / **Burap qoysañ** mèñip kèter / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge yeter. *(Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.)*
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / **Közni yumup- açquçe** / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. *(Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.)*
- ❖ **Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup** / Micivettim qorsiqini / **Qanlirimni aqturup.** *(Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.)*
- ❖ Piliki yoq, yèği yoq / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydin **sim bilen** / Aña kèlidu ozuq. *(Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.)*

- ❖ **Pişurup yèsen** aş bolidu / Pişurmisañ quş bolidu. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ **Qariganda tikilip** közüñ tèlip qalidu / **Tartip koysañ** yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi kiçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu **xilmuxil** / Tañ seherde oyğınip / **Naxşa èytip** çilligan / **Baldur qopup kètişke** / Kişilerni qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ **Qol bilen** tutup bolmas / **Köz bilen** körüp bolmas / Kiçikide derex liñşitar / Çoñayğanda uni yiqitar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ körünmes / **Èçip alsañ** tügimes / Barliq cahan bayliqi / Rahetlerniñ yayliqi. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qolğa qondi cansız kepter / Qanat yaydi **yèrim çember** / Huzur berdi **aqqanda ter**. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / **Yamğur yağsa** èçilip kètidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / **Pakiz tutsañ** bek süzük / Kèsel qılar biraq u / **Bolsa meynet, kir, ösük** / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yıraqni / Sözlüşisen **qoluñğa èlip tømür qulaqni**. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / Ademniñ hacitini marap turar / **Qançilik cebir körse sevr qilip** / Yeni mu köpeymekni telep qılar. (*Kimildamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)

- ❖ Sama salar samada / **Öyi bolsa** kamarda / **Şepe bərip** yamğurdin / Viçirlişar havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivargə heyranmen / Cəni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsaınmu her yaqqa / Cahilliği bek qattiq / **Qarivalar bir bağqa** / Tağı taş, çöl- dənizda / Seper qılsañ kəkreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ **Saña toğra bolsammen** / Pixildaysen külisen / **Maña toğra bolsañ** sen / **Memnu külüp** qoyimen / **Sel nəriğa ketsem**la / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi turar cimğina / **Burap qoysañ** ciriñlar / Səniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda ciq oq / **Etisi qopsam** biri yoq. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Səpi zeher, yeşil ot / Çıqar undin səsiq düt / **Sağlam beden** bolalmas / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sirligəndek qipqizildur, burnı uçluq / Aççıqi callatçe bardur, yüzi qoruq / **Qorsiqini yargan çağda** körısiz / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ **Soğuc bolsa mey bağlap** / **Ecep tatliq** pişidu / **İssiğ bolsa** sapaqtin / Yerge ərıp çüşidu. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ **Sozunçaq hem inçike** / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / İşleydu kündüz- kège. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ **Suni körse** tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / **Altun teñge** şirnilik / Məve içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / **Yep baqsiñiz** bilisiz. (*Suyu görse duramaz /*

Havyan içinde dilsiz / Altın kadar sıralı / Meyve içinde gülsüz / İkinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.)

- ❖ **Süyüp dèñiz bètini / Yèrip dolqun qetini** / Yèqin qılar vetenge / Deñiz-okyan çetini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. *(Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.)*
- ❖ **Şamal çıqsa** asmanda / Uyan- buyan uçidu / Üçiyi turğaç tèsida / Tartsa asta kèlidu / Balilarnıñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. *(Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.)*
- ❖ **Şamaldimu dolqunsız** / Tamda bir derya bar / Süyi qiş künliri az / Yazda köp bolar. *(Rüzgarda da dalgasız / Duvar da bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.)*
- ❖ Şaraqlaydu şamalda / **Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin** / Sep tüzidü **tik bolup**. *(Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.)*
- ❖ **Şèker dèsem** tatlıq emes / **Aq tuz dèsem** aççiq emes / Qışta köktin çüşidu / Yazda közge körünmeydu. *(Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.)*
- ❖ Şir- şir èter, cilgidin öter / **Davanğa kelse** astidin öter. *(Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.)*
- ❖ Tağ üstide **turup pürküse** / Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu. *(Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.)*
- ❖ **Tam salmay** ögze yaptım. *(Duvar örmeden çatı yaptım.)*
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / **Şapılaq yèse** külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yüridu. *(Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.)*
- ❖ Tirişçanğa bek emraq / Hurunlardin bek yıraq / **Duldul qilip minsıñiz / Pervaz qilip** uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz. *(Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.)*
- ❖ **Tolun aydek** yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Quliqi gep añlımas / Emma işqa çarçimas. *(Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.)*

- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul turidu / **Bir maşına ötsila** / İkkisi bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / Men **hèç gunah qilmisam** / Mèni nèmişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ U nèmidur cèni yoq / **Bèşi kesse** qeni yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uçup- uçup kèlidu / **Qanat qèqip** kètidu / Qèni oylap tèpiñlar / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun- uzun iz kèlidu / Uzun boyluq qız kèlidu / **Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip.** (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışılatıp.*)
- ❖ Üç burcigi bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / **Bir merkezge çiqilgen** / Elde nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim bar mèniniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Viñ- viñ qılar baturum / Giñ- giñ qılar baturum / **Başilaq şehirige bèrip** / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / **Reñgi suni içmise** / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker satmaydu / Ya xèridar almaydu / **Geç bolğanda, harğanda** / Lazim bolmay qalmaydu. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yazu, qişi özgermes / Umu derex türüdin / **Cut- şivirğan bolsimu** / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)

- ❖ **Yèni çıqqan ay kebi** / Parqıraydu qoluñda / Èkinzarniñ çaqliri / Çüşürler uniñda. *(Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.)*
- ❖ Yer astıda toruq at / Tèrisidur yette qat / **Soymaq bolsañ** sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. *(Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.)*
- ❖ Yerdin çıqqan pil / **Tasma qilip til / Eqliñ bolsa** bil. *(Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.)*
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / **Ta toğulğan** pèti bar. *(Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günki gibi.)*
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun **toplangan kişilerge qarap**: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şherde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yol mañmaysen yıraqqa / **Alsañ derhal qulaqqa** / Cevap kèler şu haman / Sen sorıgan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şher sehra hem taqqa. *(Yürümezsin ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.)*
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / **Yultuzlardek nur çaçsa** / Kèçe bolar **kündüzdek**. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*

- ❖ Yumilaq şox bəliqim / Yerde sekreer diñildap / **Torğa salsam şu haman** / Təşip qaçar piñildap. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)
- ❖ Yürer **uçup, asmanni kəzip** / **Bir aylık yolni bir demde bəsip** / **Ussiğan çağda** içidu bənzin / Qalmaydu zadi yolidin əzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Əgiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / **Körüp bakmay içini** / Hem bilişke qulaysız / **Sözi şirin hem nurluq** / Dilğa şola çağıdu / **Quvvət əlip** insanlar / **Pervaz qilip** uçıdu / **Bolsaň amraq uniña** / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çöktür sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ıstık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, **kelmigendin keyin kiçik siñlisini çağırıp**, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña məgiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi **xilidin keyin mundaq** cavap əlip keptu: Bərivədim qiçqarğili Yoq iken kéley dēdi. Kelsimu kéler idi. Kəlip kəlip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qəni silermu çöşediñlarmu? Qəni **çöşengen bolsañlar** éytip bəqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qətip bəqiñlar. (*Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.*)
- ❖ Künləriñ biride bir top kişi **étizdin qayıp kəlivatsa**, ularıñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” dep soraptu. Qız derhal: Cənimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisidi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bəriptu. Həliqi kişilər **bu cavabni añlap** oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kəçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qəni bu qızniñ gəpini kim yəşip bəriptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği*

tanımıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. *Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz **béşini kütürüp**, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni körüptü, **u asmandiki gazlarğa qarap**: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qeni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / **Toxtap qalsa mèniştin** / Turalmaydu ornida / **Minivalsam üstige** / Çèpip çıkar koçığa? *(Benim demir taycığım / Otla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ **Otğa çıqıp** bir qalender / Susadım su dip turur / **Kindikige otı yaqsa** / Bik yaqıñ hū dip turur. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe **teñ bölüp** bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*
- ❖ Yeñgem kaçatlap turar / **Yığlap kirip, külüp** çıkar. *(Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.)*

1.2. CÜMLE DIŞI ÖGELER

Tekin'e göre "cümlelerin kuruluşuna doğrudan katılmayan, fakat cümlelerin anlamına dolaylı olarak yardımcı olan unsurlardır. Cümlelerin herhangi bir yerinde bulunabilirler. Bunlar, bağlama grupları, ünlem grupları ve edatlarıdır." (2008, s.28) Ergin'e göre "cümlede bu unsurlardan başka bir debağlama ve ünlem edatları veya ünlem gurupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilâve edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz." (2012, s.401) Karahan'a göre "cümlelerin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan öğelerdir." (2017, s.36) Bize göre cümle dışı öğeler, cümlede var olan anlama, cümlelerin kuruluş düzenine doğrudan bir katkı sağlamayan, ancak dolaylı yoldan anlam katan yardımcı unsur veya öğelerdir.

- ❖ Aliyêşil toni bar / Qaŋa tolğan qorsiqi / Qapqaradur baliliri / **Şunçe** nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / **Biraq** unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bêliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kêtivêrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmatlik insanğa / **Ger** bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşırverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top gâzdin biri soraptu : **Esselamu eleyküm**, yüz gâz, nege kêtîp barisilar? Mênimu êlip ketseñlar? Gâzlar şundaq cavab bêriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yêrimimiz qoşulsa, yine yerimizniñ yêrimi qoşulsa, andin sen qoşulsa yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin êlip kêtimiz. Esliy gâz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılma yüz*

oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaç kaç tanedir?)

- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / Nème ayriptu / Tèpiñlarçu **qeni**. *(Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u **qeni**. *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / **Biraq** öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni bildirür / **Eger** uni dost tutsañ / Muradiñğa yetküzür. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / **Lèkin** dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qınanesi / **Qeni** oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa qorqmaydu / **Peqet** yamğurdin qorqqan. *(Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.)*
- ❖ Elmu kökিরer / Yermu kökিরer / **Ger** bolmisa u / Hayatliq tüger / Dehqan tağılar / Saet dep biler. *(Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.)*

- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep atalmas / Suğa salsañ leyleydu / **Lèkin** yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / **Lèkin** kökte oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynadır / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / **Eger** birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / **Hem** bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçıdu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Közüm yumuqluq / Tènim heriketsiz / **Lèkin** körginim / Her xil ve sansız. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. **Qèni** asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Midirlisañ midirlaydu / **Ger** toxtisañ toxtaydu / Tutuvalay dèseñmu / Saña tutup bermeydu. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)

- ❖ Özi qara, yorğa tay / **Lèkin** zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi yumılaq, **emma** ay emes / Reñgi sapsèriq, **lèkin** yağ emes / Quyuqu uzun, çaşqan mu emes / Siler tèpiñlar, hèçnème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay değıl / Rengi sapsarı ama yağ değıl / Kuyruğı uzun, sıçan değıl / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tèlip qalidu / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / **Qèni**, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar **biraq** u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ **hem** uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Sèriq çapan kiygini / Gül- giyahtur yèmiki / Tenge dava poqi bar / **Lèkin** öyi bekmu tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeğı / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Tatlıq gıza emes u / **Lèkin** muhim tamaqtin / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değıl o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni körelmeydu, bular **esla**. (*Birlikte doğıp, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Quliqi gep añlimas / **Emma** işqa çarçimas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Uçup- uçup kèlidu / Qanat qèqip kètidu / **Qèni** oylap tèpiñlar / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / **Yaki** sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günki gibi.*)

- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. **Qèni** bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. **Qèni** bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bèrivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. **Qèni** silermu çöşediñlarmu? Qèni çöşengen bolsañlar éytip béqiñlar, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, **emma** yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bëriptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, **qèni** bu qizniñ gèpini kim yèşip bëriptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamıyormuş. Bundan*

dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ *Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz bėşini kütürüp, cenupqa uçup kėtivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yėrimizçe bolsa, yėrimimizniñ yėrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. **Qeni** asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tėpiñ. (Güz günlerinin birinde gölde yüziip duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ *Yağcınıñ bir qapaqta on ciñ yėği bolup, uni ikki kişige teñ bölüp bermekçi boluptu, **lėkin** yağcınıñ ciñi yoq iken, **peknet** üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kėrek? (Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşiit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçėği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksiği varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*

2. KELİME GRUPLARI

2.1. İsim Tamlaması

Atabay, Kutluk, Özel ve Aksak’a göre “adın başka bir adla kurduğu öbeğe tamlama diyoruz. Ad tamlaması aşıağı yukarı bütün dilbilgisi yapıtlarında aynıdır. Yalnız değişik adlandırmalarla anlatılmıştır. Adın bir başka adla tamlama kurması ya ek getirilerek ya da eksiz olarak gerçekleşir. Tamlamada birinci sözcük tamlayan, ikinci sözcük de tamlanandır.” (1976, s.51) Tekin’e göre isim tamlaması, “isim veya isimleşmiş en az iki sözcüğün iyelik sistemi içinde oluşturduğu yapıdır. Bir tamlayan bir de tamlanandan oluşan bu yapıda tamlayan genellikle ilgi eki, bazen de eksiz olur. Tamlanan mutlaka 3. Teklik şahıs iyelik ekini alır.” (2008, s. 17) Öztürk’e göre

isim tamlaması, “iki isim unsurunun iyelik sistemi içinde meydana getirdiği kelime grubudur. Tamlamada ana unsur sonda bulunur ve daima iyelik eki taşır. Birinci unsur, yani tamlayan unsur birinci ve ikinci şahıslarda daima ilgi hali eki almış şahıs zamirleridir. Üçüncü şahıslarda ise şahıs zamiri olursa, ekli; isim olursa, ekli veya eksiz bağlanır.” (2015, s. 129) Toker vd. isim tamlamasını “iki veya daha çok isim unsurundan kurulan tamlamaya isim tamlaması adı verilir. İsim tamlaması iyelikli bir isim unsuru ile ekli veya eksiz ilgi hâlindeki bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. İsmın bir başka isimle tamlama kurması ek vasıtasıyla sağlanır. İsim tamlamasında birinci unsur yani yardımcı unsur tamlayan, ikinci unsur yani ana unsur ise tamlanan durumundadır.” (2016, s.51) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan’a göre isim tamlaması, “iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır.” (2017, s. 42) Bize göre isim tamlaması, isim olan veya isimleşmiş iki ya da daha fazla kelimenin, tamlayan ve tamlanan sistemi içinde, tamlayanın ilgi eki alarak bazen de eksiz olup oluşturduğu yapıdır. Uygur bilmecelelerinde isim tamlaması ile kurulan bilmece örneklerine rastlanmıştır.

- ❖ Aça, **açaniñ üstide** qaça (bar) / **Qaçiniñ üstide** çapça (bar) / **Çapçiniñ üstide** ham- ham (bar) / **Ham- hamniñ üstide** miş- miş (bar) / **Miş- mişniñ üstide** lip- lip (bar) / **Lip- lipniñ üstide** şıvaq (bar) / **Şıvaqniñ üstide** qıyaq (bar) / **Qıyaqniñ üstide** çöçek (bar) / Eytñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakan üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / **Quş tilidin**, tøkülidu söz. (*Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ **Ala tonumniñ yamiqi** bar, tikiçi yoq. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / **Su içide** hergiz mu üzmeydu bèliq (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ **Aq tögemniñ boyi** uzun. (*Ak devemin boyu uzun.*)

- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanga / **Tarazisi ömürniñ** / Bekqimmetlik insanga / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanga. *(Akan su gibidir, durmaz / Ulaşiverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.)*
- ❖ Aş içmeydu müşüküm / Su içmeydu müşüküm / **Tavar- durdun üstide** / Yorgılaydu müşüküm. *(Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.)*
- ❖ Aş, **aşniñ içide** taş / **Taşniñ içide** yene aş. *(Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.)*
- ❖ Bağlıvalğan ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. *(Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.)*
- ❖ **Barçe quşlar içide** / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / Tinim tapmas hêçqaçan. *(Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.)*
- ❖ **Bayning balisi** tülke tumaqçan / U nème?*(Zenginin çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?)*
- ❖ Bêşi sozunçaq belliri ulaq / **Putiniñ uçida** samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. *(Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.)*
- ❖ Bêşi yoğan qapaqtek / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ têsida** / Qulıqi putiniñ uçida. *(Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.)*
- ❖ Bêşida **tülke tumaq** (bar). *(Başında tilki kalpak (var).)*
- ❖ Bir at kördüm ceni yoq / Tomurida qeni yoq / **Qap bèlide** quyrıqi / Quluqi hem bêşi yoq / Quçiqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. *(Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)*
- ❖ Bir buqam bar, **buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Sigar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qeni? *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?)*
- ❖ **Bir gümbezniñ içide** miñ gümbez (bar). *(Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).)*

- ❖ Bir qap, **qap içide** un (bar) / **Un içide** tüvrük (bar). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / **Qanitiniñ sani** yoq / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / **Her biriniñ beşida** oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ **Bir tèrekniñ beşida** beş şax (bar) / **Her şaxniñ içide** birdin tuxum (bar). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / **Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi** / Bu **ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanisi** / Qeni oylap bekiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ **Cenimniñ cananisi / Yürikimniñ sedparisi** / Bu **ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qeynanisi**. (*Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.*)
- ❖ **Dereşid**in taşlısa sunmas / **Kövrük üstidin** taşlısa sunar. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ **Elniñ otturisida** iza tartmay siyidu. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ **Esli özi su uniñ** / Qışta su dep atalmas / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ **Gilemniñ reñgi** oxşaş tonliri bar / Bekmu heyvet, qorquñluq ünliri bar / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salidiğan bir yèri bar. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègiz boyluq akam / **Tülke tumaq** kiyiptu. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)

- ❖ Ègiz munar / Kalte munar / **Lale çèçiki** / **Sedep monçiqi**. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ **Ègiz tağniñ üstide** / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ **Gül arisida** acayip sèriq / Bèşidatexse, qosiqida tèriq (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq, uzun qulaq / **Öziniñ vezipisi** yük toşumaq / Ayiği yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ **Kiçikkine sanduqçe içide** ciq ugunçe (bar). (*Küçücük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ **Köl boyida** qara qomuş (bar). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqliq / Acayip canivar / **Kindikiniñ sirtida** / Çirayliq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ **Künlerniñ biride** bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, **ularniñ aldiğa atqa** miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qiz derhal: **Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi.** Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu **qizniñ gèpini** kim yeşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkeklerle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ **Küz künliriniñ biride** kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añliğan asmandiki gazlar uniña “Biz

yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yërimizçe bolsa, yërimimizniñ yërimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qëni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tëpiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziip duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)*

- ❖ Men bu yaqtin baray / Sen uyaqtin kel / **Qara ciraniñ ağızda** uçrışayli. *(Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağızında buluşalım.)*
- ❖ **Molliniñ başiñni kesin**, mamat bolğay / Qebre ara depne qiliñ, hayat bolğay. *(Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.)*
- ❖ **Oçaq bëshida** müşük oltiridu. *(Ocak başında kedi oturur.)*
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit u **böriniñ xizmetkari** / Sëlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. *(Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.)*
- ❖ Östüridu anisi / **Öz tènide** balini / Şamal çıqsa balisi / Şapılaqlar anini. *(Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.)*
- ❖ **Öy içide** bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tünluki. *(Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.)*
- ❖ **Öy töpicide** uşşaq taş (bar). *(Ev tepesinde ufak taş (var).)*
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse **uniñ içide** / Dümhisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. *(Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.)*
- ❖ Özi küçük bir nesre / Yerge çüşse körünmes / **Uniñ qilğan işliri** / Hemmimizde yoq emes. *(Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.)*
- ❖ Özi köpkük leelde / Monçaq- monçaq èsilğan / **Yene uniñ içige** / Nevriliri qètilğan. *(Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.)*

- ❖ Özi orup, özi tètèr / Burap qoysañ mènip kèter / **Bir demniñ içidila** / Kòz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zengin değeri kalın duvar.*)
- ❖ **Puti uniñ** açidek / Tumsuqidur qayçidek / Bèşida bar çèçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Qap çüşti, qaplap çüşti / **Qapniñ ağızi** boğulup çüşti. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağızi büzülüp düştü.*)
- ❖ **Qir bèşida** qizil xoraz olturar. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs çiqırar burnida / Arqisida qolliri / Kirer **yerniñ bağıra**. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)
- ❖ Qolda tutsañ körünmes / Èçip alsañ tügimes / **Barlıq cahan baylıqı / Rahetlerniñ yaylıqı**. (*Eldede tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / **Ademniñ hacitini** marap turar / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yenimu köpeymekni telep qılar. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ **Quş tilidin**, tøkülıdu söz. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)
- ❖ Èriq, **èriq içide** su (bar) / **Su içide** yılan (bar) / **Yılan ağızida** ot (bar). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağızında ateş.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirgavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirgavul tuttuñ? dep sorıdu / Sadir: **Bularniñ bèşi** toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir qançe toşqan, qançe qirgavul tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, burnı uçluq / Aççıqı callatçe bardur, yüzi qoruuq / Qorsiqini yargan çağda körısiz / İçidiki **baliliriniñ sani** yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)

- ❖ Suni körse tinimsiz / **Hayvan içide** tilsiz / Altun teñge şirnilik / **Mève içide** gülsiz / **İkkisiniñ qedirini** / Yep baqşınız bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkininin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tüşida / Tartsa asta kèlidu / **Balılarniñ amriqi** / **Baş etiyaz bayriqi**. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ **Tağ üstide** turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / **Qar üstide** bir kème / Yazda uxlap yatıdu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tayaq, **tayaq üstide** ayaq (qaça meniside) (bar) / **Ayaq üstide** mayaq (bar). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ Tayaq, **tayaq üstide** mayaq (bar). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ **Tonur bëshida** kök öçke (bar). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / **Her müşükniñ aldida** üçtin müşük / Hemmisi qançe müşük? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ Töt putluq, **bizniñ yurtluq**. (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ Uçqanda naxşa èytıdu / Qonganda yerni qazıdu / **Reñgi uniñ** qapqara / Buni kim tèt tapıdu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ **Uzun argamçiniñ köleñgisi** yoq. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Üç burciği bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde namıbar uniñ / **Yèkin dosti ösmürniñ** / Aña işqim bar mèniniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ **Xilliriniñ sani** yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak*

denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?)

- ❖ **Xudayimniñ buyruqi** (bar) / Dümbside quyuqi (bar). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbside kuyruğu (var).*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin **yağçiniñ ciñi** yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçèği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)
- ❖ **Yantaq tüvide** yağlıq toqaç (bar). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ **Yar boyida** qatar qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ **Yazniñ küni oltursiñiz** / Teñge rehet salqini bar / **Qışniñ küni** cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu **dereş türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / Parqıraydu qoluñda / **Èkinzarniñ çaqliri** / Çüşürler uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ **Yer astida** altun qozuq (bar). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ **Yer astida** ay yügürer. (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ **Yer astida** toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yeşil düğilek bir şehir bardur / Yoqtur **uniñ dervazisi** / İçide bar miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Yeşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeerde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, **uniñ qolidin** töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: **Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem** bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu

oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni **xotunniñ gèpini** kim yèşiptu. Qèni **bu xotunniñ gepini** kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyn yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?*)

2.2. Sıfat Tamlaması

Atabay vd. “sıfatlar, adların bir niteliğini, bir özelliğini göstermek üzere bir adla tamlama oluşturur. Bir adla bir sıfatın bu amaçla kurdukları tamlamaya sıfat tamlaması denir. Sıfatlar genellikle tamlama biçiminde kullanılırlar.” (1976, s.71) tanımı ile sıfat tamlamasının açıklamasını yapmışlardır. Tekin’e göre “sıfat türünden bir veya birden fazla sözcüğün kendinden sonra gelen bir ismi nitelemesiyle ortaya çıkan yapıya sıfat tamlaması denir. Bu yapıda tamlayan sıfat; tamlanan ise isim görevindedir.” (2008, s. 18) Ergin’e göre “sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir.” (2012, s. 380) Öztürk’e göre sıfat tamlaması, “bir isim unsuru ile onu tamlayan sıfat unsurundan meydana gelir. Sıfat tamlaması kelime gruplarında ve cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.” (2015, s. 129) Toker vd. sıfat tamlamasını “bir sıfatın (veya sıfat görevinde kullanılan bir kelimenin) kendinden sonra gelen bir ismi niteleyerek veya belirterek oluşturduğu tamlamaya sıfat tamlaması denir. Sıfat tamlaması tamlayanı sıfat, tamlananı isim unsurundan oluşan tamlamadır. Bu tamlamada belirtilen/nitelenen (isim) ana unsur, belirten/niteleyen (sıfat) ise yardımcı unsurdur.” (2016, s.61) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan’a göre sıfat tamlaması, “bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” (2017, s. 48) Bize göre sıfat tamlaması, herhangi bir sıfat unsurunun herhangi bir isim unsurunu nitelemesiyle oluşturduğu yapılara denir. Uygur bilmecelelerinde sıfat tamlaması örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ **Acayip bir canivar** bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirqirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ **Acayip elçi** bar / Putsiz mènip kèlidu / Quliqığa söziñni / Dèsèn èlip kètidu. (*Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan **bir öküz** / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu **qara iz** / Quş tilidin, tøkülidu söz. (*Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Apaq yerge ret bilen **reñlik uruq** salidu (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar*)
- ❖ **Aq dastixan** sèlivaldim / Alem içi aqardı. (*Ak sofraya seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / **Qara mèhman oynaydu** / Tumşiqıda gül çekip / Ün çiqarmay sayraydu. (*Ak sofraya üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq tamida **qara arğamça** (bar) u nème? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde **bala yağaç** (bar). (*Ak yerde yavru ağaç var.*)
- ❖ Aq yerge **qara purçaq çèçiptu**. (*Ak yere kara bürülce saçar.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, **yüz ğaz**, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene

yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Astimu tağ, üstimu tağ / Otturisi **mexmel èdir**(*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / Uçritidu **zor bige**. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Atsam çalma asmanğa / **Qizil möldür** töküldi. (*Atsam göğe kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ Bèciñdin alsam **toqquz yañaq** / Ürimçide qaptu **üçla yañaq**. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ **Bir acayip quş**, hemmige tonuş / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (bar) / Hemmisi **qizil ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin **yüz bala** (bar) / Yüzilisi **boz bala**. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / Sörep mañar **qiriq- ellik harvini** / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni?(*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?*)
- ❖ Bir davanni **çolaq sègizxan** egidydu. (*Bir bayırı çolak saksagan dolaşır.*)
- ❖ Bir derexte **on ikki şax** (bar) / Her saxta **ottuz yopurmaq** (bar)/ Yopurmaqlarniñ bir teripi qara / Bir teripi aq. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir gümbezniñ içide **miñ gümbez** (bar). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir öyge kirsem **bèli bağlağliq qiz** olturuptu. (*Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.*)

- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / **Aqvaş momay** olturidu. *(Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem **ciqqide toxum** turuptu. *(Bir eve girsem sayısız yumurta durur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem, **taz qız** olturidu. *(Bir eve girsem kel kız oturur.)*
- ❖ **Bir padişah** bar iken **töt közi** bar / Her közige qaraydığan **töt veziri** bar / **Töt qamandan** aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge teyyar. *(Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.)*
- ❖ Bir piyalide **ikki xil reñ** / Otni körse qatidu, deñ. *(Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.)*
- ❖ **Bir qap**, qap içide un (bar) / Un içide tüvrük (bar). *(Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.)*
- ❖ Bir qazandin **beş qasqan manta** çıqıptu / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin tègeiptu / Adem qançe? Manta qançe? *(Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?)*
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan **sansız canivar** / Her biriniñ beşida **oxşaş meñ** bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. *(Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.)*
- ❖ Bir terekniñ beşida **beş şax** (bar) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (bar). *(Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).)*
- ❖ **Bir top derex** (bar) / On ikki şax (bar) / **Otuz yopurmaq** (bar) / Bir yüzi qara / Bir yüzi aq. *(Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.)*
- ❖ **Bir top quşqaç** kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu **bir quşqaç** / İkkidin qonsa eşip qaptu **bir tal çiğ** / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? *(Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?)*
- ❖ Bir tövide yette töşük (bar). *(Bir tepede yedi delik (var).)*
- ❖ Bir yağaçta **qiriq putaq** (bar) / Qiriq putaqta **qiriq uva** (bar) / Qiriq uvida **qiriq tuxum** (bar) / Bişqanda sèriq bolar. *(Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk*

budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.)

- ❖ **Bir yigit** meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bérivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Bir yilinin bar **ikki başliq**. *(Bir yılanım var iki başlı.)*
- ❖ Bir' dèvidim, **ikki tağ** uruşti / 'İkki' dèvidim, yıraç turuşti. *(‘Bir’ deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.)*
- ❖ Bu gilem, bu bir gilem / Qaqay dèsem **ègiz gilem**. *(Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.)*
- ❖ Bu tèrek, zilva tèrek / Adem aña çıqmaq kèrek / Bu tèrekke çiqışqa / **Çümülidek adem** kèrek. *(Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.)*
- ❖ Bulbuldin yoğan / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatliq** / Tèpiñ u nème, **töge ayaqli?** *(Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?)*
- ❖ Çörisi **yağaç taxta**, otturisi **aq paxta**. *(Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.)*
- ❖ Dadisi **tolğimaş bovay**, balisi şirin- şiker. *(Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.)*
- ❖ Deryalarda bolidu / **Türlük- tümen èsil taş** / Siz bilemsiz èytiña / Suda bolmas qandaq taş? *(Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?)*

- ❖ **Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge** solaqlıq / Èçip kirsem işikini / Bèşi **qara boyaqlıq**. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Etigende qopup **ikki aça yolğa** mañidu (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etigende **töt putluq / Çüşte ikki putluq / Keçte üç putluq**. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ Ğildir-ğildir ğildirlap / Bir caydila mañidu / Rext üstige egri- tüz / **Nurğun izlar** salidu. (*Tıkr tıkr yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri bar / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri bar / **Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq** / Candarğa xevp salidiğan bir yeri bar. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ **Èğiz boyluq akam** / Tülke tumaq kiyiptu. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ **Èğiz kümbez**, hemme uniñdin pes / **İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki** (bar). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ **Èğiz kümbez**, hemme uniñdin pes / **İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki** (bar). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ **Èğiz munar / Kalte munar** / Lale çèçiki / Sedep monçiqi. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ **Èğiz munar** / Tègi kanar. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Èğiz**, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / **Sözi şirin hem nurluq** / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*)
- ❖ **Èğizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar **zep belen**. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)

- ❖ Gül arisida **acayıp sèriq** / Bèşida texse, qosiqıda tèriq (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Gümbez oxşaş **bir ayvan** / İçide bar **bir yılan** / Özi suğa çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Harvidin **aq selle** çüştü. (*Arabadan ak sarık düştü.*)
- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / **Bir yalıñaç** kırıptu. (*Hiç kimsenin girmediği savaşa / Birçıplak girmiş.*)
- ❖ Her türlük, **oturta boyluq, uzun qulaq** / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ İkki èriqta **bir kövrük** (bar). (*İki kanala bir köprü (var) .*)
- ❖ **İkki inaq** bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki ocaqta **bir kösey** (bar). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ Kiçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolganda **ikki putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ **Kiçik- kiçik çirayliq** / **Güllük qegez** tügünçe / Açsañ çiqar içidin / **Tatliq, şèrin üzümçe**. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümcük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ **Kiçik kölge** su quysam / Muz toñlaptu qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ **Kiçikkine aq qaznim** / Çiqar **ikki xil tamiqim**. (*Küçücük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ **Kiçikkine boyi** bar / **Xoxa- tiken toni** bar. (*Küçücük boyu var / Dikenli donu var.*)
- ❖ **Kiçikkine canivari** giñ giñ qilidu / Axşimliri bedeni yègir qilidu. (*Küçücük canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ **Kiçikkine hucram** bar / İçide liq **sellilik axun**. (*Küçücük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)
- ❖ **Kiçikkine kekiçikim qara cañqalni** kèzer. (*Küçücük baltacığım koca ormanı keser.*)

- ❖ **Kiçikkine mozayçiqim** yumılaq semriydu. (*Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ **Kiçikkine qutida** / Kördüm men **bir canivar** / Bu canivarğa heyranmen / Cəni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsaınu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağ u taş, çöl- dənizdə / Seper qılsañ kərəklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırmasın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide **ciq uğunçe** (bar). (*Küçücük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ **Kiçikkini ikki müñgüzi** / Çoñayğanda yoqılar özi / Yigirmige yetkende / Yene çıxar şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ **Kiçiqqine dombulaq**, içi tola qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ **Kiçiqqine sapinim** (bar) / **Beş at** uni tartıdu. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Məñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: **ecəb yüreklik** / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ **Kök öçkem** kəpek qusıdu. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ **Kök tağ, altun mix.** (*Gök dağ, altın çivi.*)
- ❖ Köl boyıda **qara qomuş**(bar). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ Köñlindiki **aq şaye** / Belvəği **kök tavar** / Böki **səriq duxava** / Yüzi yalpaq, u nəme? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm **yoğan qorsaqlıq** / **Acayip canivar** / Kindikiniñ sirtida / **Çiraylıq bir taci** bar / **Səriq kiyim** kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)

- ❖ Künlerniñ biride **bir top kişi** étizdin qayıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken **bir cüp qız-yigit** uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen **bir ğaz** béşini kütürüp, cenupqa uçup kètivatqan **bir top ğazni** körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey **yüz ğaz**, nege mañdıñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Méniñ **tömür tayçıqım** / Ot- çöp bilen kari yoq / **İkki putidomilaq** / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèniştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çiqar koçığa? *(Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna **yete at** / Bèsip öter toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. *(Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.)*

- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam **üç ayaklı** olur. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Ol **acayip bir nèmudur** / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol nèmudur adimige / Qiş- yaz lazım imiş / Bèşi birdur, bèli alte / Quyruqi **töt yüz** imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer **bir bulaq**. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse **yaruq yüzini** / On beş kèçe körsetmes sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ On sekkiz tal qovurğa, **bir tal üçöge** (bar). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ **Otuz atni toqquz oqurğa** cüptin bağliyalamsız. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / **On yiğit** u böriniñ xizmetkari / Sèlingan **mexmel kövrük** otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Öy içide **bir öy bar** / **İkki qevet işiki** (bar) / Xuddi **egri yeñ** oxşaş / Taşqirida tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy töpicide **uşşaq taş** (bar). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / Tolğan kümüş, zer yıpta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma **şox naxşa**. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Saqılı **ikki gèriç**. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Tili **miñ gèriç**. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)

- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / **Bir cüp texse** uniñ içide / Dümbsini bèsip qoysañ / Yol başlaydu **karañgu kèçide**. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi **gül reñ, küren at** / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi qara, **yorğa tay** / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi sarğuç, uzunçaq / Burutliri diñgayğan / Èçip körseñ içini / **Altun mixqa** liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ **Pakar asmandin** qar yağar. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi bar / **Yette qevet** toni bar. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ **Pes tam, ègiz tam** / Bay qedri **sèmiz tam**. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zenginın değeri kalın duvar.*)
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / Bèridu rasa yoruq / **Uzaq caydin** sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Puti yerge tegmes, bèşi asmanğa / **Puti alte, bèşi ikki, quyruqi bir**. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Qamilip **bir sarayğa** esker yatqan / Sirtqa çiqqanliri miltiq atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ **Qapqara bir canivar** / Özi kiçik, uçidu / Yazda oynap qışliqi / **İssi q yaqqa** köçidu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ **Qapqara bir yumilaq** (bar) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ **Qara atni** qañturup qoydum / **Qara cuvini** böktürüp qoydum. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sirtına yükledim.*)

- ❖ **Qara göcükam attin** çüşti / Baliliri olaşti. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ **Qara inek** qarap turar / **Qizil inek** yalap turar. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ **Qara küçük otni** pırqıraydu / Ot uniñdin qorqup çırqıraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ **Qara öküz** yep toymaydu / Quyruqi asmanğa qaraydu. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ **Qarañgu öyde** eşek hañraydu. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tëlöp qalidu / Tartıp koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, **kiçik dostlirim** / Buni kim tèt tapıdu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söniüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qatar- qatar çit qoydum / **atnı** boş qoydum. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ **Qèlingine bir kitap** / Yil bəşida èsilğan / Ötüp ketse her küni / Bir variqi yırtılğan / Yil axiri kelgende / Hèçnèmisi qalmığan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ **Qeşi qara, yüzi aq** / Saña yardur hemme vax / Çaqnıtidu diliñda / **Öçmeydiğan nur çirağ.** (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qır bəşida **qizil xoraz** olturar. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / **Yoğangına qizilgül** / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kètişke / Kişilerni qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ **Qizil kala** yètip kaptu / **Qara kala** kètip kaptu. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ **Qizil reñklik bir quta** / İs çiqırar burnıda / Arqısında qolliri / Kirer yerniñ bağrığa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)

- ❖ Qolğa qondi **cansız kepter** / Qanat yaydi **yèrim çember** / Huzur berdi aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / **Sèsiq kölde** it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yıraqni / Sözlüşisen qoluñğa èlip **tömür qulaqni**. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın Oeder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ **Quruq şaxqa** qurğuy qonmas. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)
- ❖ **Sellilik mezin axunum** / **Ala- çıpar quşnaçım** / Tapsa halal yeptu / Tapalmisa haram. (*Sarıklı müezzin efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Sèpi zeher, **yèşi ot** / Çıqar undin **sèsiq düit** / **Sağlam beden** bolalmas / Kimki qilsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ **Seppe- sepeñ sèpi** bar / Burni puçuk tiliqliq / Qorsiqıda lipmuliq / **Qizil yaqut** tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ **Sèriq balam** içqiri / Saqalliri taşqiri. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)
- ❖ **Sèriq çapan** kiygenler / Havalarda uçanlar. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ **Sèriq çapan** kiygini / Gül- giyahtur yèmiki / Tenge dava poqi bar / Lèkin öyi bekmu tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Soğuk bolsa mey bağlap / **Ecep tatliq** pişidu / İssiqliq bolsa sapaqtin / Yerge èrip çüşidu. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)

- ❖ Sozunçaq hem inçike / **Bir tal kiçik tayaqçe** / **Qara üçey** içide / İşleydu kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamba **bir derya** bar / Süyi qış künliri az / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ **Şexi tömür** / **Yopurmiqi kümüş** / **Mèvisi altun**. (*Dalı demir / Yaprığı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide **bir kème** / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu yumılaq / Beden tavlş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tatlıq giza emes u / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ **Temir tumşuqluq** / **Rèzinke qorsaqliq** / **Sulyav kaplaqliq** / Yanda saqlaqliq. (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ Teşi qara **töt qulaq** / Qorsiqidur **bir bulaq** / İştihani açidu / Uniñdin çıqqan **xuş puraq**. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / **Bir tal yoğan közi** bar / Qulıqi gep añlımas / Emma işqa çarçımas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Tonur bèşida **kök öçke** (bar). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ **Töt ay, yigirme töt yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayağlıq** / **Tömür tuyaqliq**. (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ Töt buluñda **töt müşük** / Her müşükniñ aldida **üçtin müşük** / Hemmisi qançe müşük? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Töt çasa** özi / Apaqtur yüzi / Yoqtur hêç közi / Şèrindur sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ **Töt paçaq**, arisi baldaq. (*Dört bacak, arası çatılı.*)

- ❖ **Töt puti** bar, ceni yoq / Kirmeydiğan öyi yoq. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq.** (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ **Töt qelender bir kölçekke** siyidu. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq.** (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ **Töt tam** içide **yüz tal çenze** (bar). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qilğanda **çoñ közi.** (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüvi **bir tal**, uçı **miñ tal.** (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ Uzun ketken **bir kèmir** / Tüñlüki micir- micir / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi **şortañliq èdir.** (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırıl şırıl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ **Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk**, aldi pes / Keyni ègiz, aldi pes / Kiygen yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ **Uzun quyruq, çoñqur quduq** (bar) / **Apaq yerde qara uruq** (bar). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Uzun- uzun izkèlidu / **Uzun boyluq** qız kèlidu / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Uzun, uzun, **uzun yol** / Çètige yetken barmikin? / Asti tèren **qiyan su** / Tüvige yetken barmikin? / Tüvige yètip bu suniñ / Qènip içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ **Üç burcigi** bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim bar mènini. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz atmiş kula / İkisi kem ellik yerdin ula / On ikki toqmaq, **yete boğmaq.** (*Üçyüz altmış külah / İkisi eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)

- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / **Aq dèñizda** yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Yantaq tüvide **yağlıq toqaç** (bar). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yazlıqı **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge**. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yer astida **altun qozuq** (bar). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yer astida **toruq at** / Tèrisidur **yette qat** / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ **Yèşil düğilek bir şeher** bardur / Yoqtur uniñ dervazisi / İçide bar **miñlap kişi** / **Qizil mistur kiyigen kiyimi**. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ **Yèşil kimxap yepiğliq** / Bir-birige çetiğliq / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçiğliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lingırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde **bir xotun** bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Yèyişi **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)

- ❖ **Yumilaq şox bəliqim** / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / Təşip qaçar piñildap. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)

2.3. Sıfat –Fiil Grubu

Tekin'e göre sıfat-fiil grubu, "sıfat-fiil ekleriyle oluşturulmuş bir yapının ona bağlı diğer unsur veya unsurlarla meydana getirdiği yapılardır." (2008, s. 20) Karahan'a göre sıfat-fiil grubu, "bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur." (2017, s. 53) Bize göre sıfat-fiil grubu, sıfat-fiil eklerini almış olan yapının, bu sıfat-fiil eklerine bağlı olan diğer unsurlarla birleşerek meydana gelme durumudur. Uygur bilmecelelerinde sıfat- fiil ile kurulan bilmece örneklerine rastlanmıştır.

- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu **qatniğan** qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bəliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Asmanda uçup **yurgen** alte yorgay / Ömür boyu kökte qonar, yerge qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Bir padişah bar iken töt közi bar / Her közige **qaraydiğan** töt veziri bar / Töt qamandan aşiq iken qiziğa / Otuz alte nökerliri ceñge teyyar. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Bir qarısam müşüktek / Sinçilisam muştumdek / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep **yürgen** kişidek. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan **etken** / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ **Èçilmigan** sanduqtin / **Piçilmigan** tavuz çiqti. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)

- ❖ Dunyada bir yögürük bar / Birla közi **parlığan** / Miñlap kişi, sansız yükni / Arqısığa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Ala çapan **kiyivalğan** / Uzun quyuq baturum / “To-ko-tok” yapirim dep / Yerni **teşken** baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri bar / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri bar / Uzun burut, nepis quyuq, qısqa qulaq / Candarğa xevp **salidığan** bir yeri bar. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Hèçkim **kirmigen** ceñge / Bir yalıñaç kırıptu. (*Hiç kimsenin girmediği savaşa / Birçiplak girmiş.*)
- ❖ İçi- tüşiniñ siri yoq / **Barmaydığan** yeri yoq. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp **yürgen** bir gaz bésini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdıñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı **işitken** / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Öçke tèrisidin **yasalğan** şehir / Şehirde qatırap yürüdü leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)

- ❖ Öyige **qaytmaydıǵan** / Mèhman künde kèlidu / Tapqili bolmaydıǵan / Yèniliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Viñ- viñ qılar baturum / Giñ- giñ qılar baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit **bolǵan** baturum. (*Vız vız eder yiǵidim / Gin- gin eder yiǵidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiǵidim.*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse körünmes / Uniñ **qılǵan** işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bèşida **èsilǵan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilǵan** / Yil axiri kelgende / Hèçnèmisi **qalmıǵan**. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yurtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur hemme vax / Çaqnitidu diliñda / **Öçmeydiǵan** nur çiraǵ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qisivalǵan bèşiǵa / Yoǵanǵına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil / Tañ seherde oyǵinip / Naxşa èytip **çillıǵan** / Baldur qopup kètişke / Kişilerni **qistıǵan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ **Sirliǵan**dek qipqizildur, burnı uçluq / Aççıqi callatçe bardur, yüzi qoruuq / Qorsiqini yarǵan çağda körısiz / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardıǵınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Töt puti bar, cèni yoq / **Kirmeydiǵan** öyi yoq. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ Tüvi **yıǵılǵan** / Bèşi **çèçilǵan**. (*Dibi yıǵılmış / Başı daǵılmış.*)
- ❖ Tüptüz **ketken** koçıda / Öyler udul turidu / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ Üstidimu otlaq bar / Astidimu otlaq bar / Otturisiǵa **qamlaşqan** / Birla üzüm caylaşqan. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)

- ❖ U nèmîdur cèni yoq / Bèşi kesse qeni yoq / Hacet **çüşken** kişige / Emrini tutmay çare yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uzun **ketken** bir kèmir / Tüflüki micir- micir / Ayigida göl èçilur / Bèşi şortañliq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige **yetken** barmikin? / Asti tèren qıyan su / Tüvige **yetken** barmikin? / Tüvige yètip bu suniñ / Qènîp **içken** barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?)*)
- ❖ Üç burcigi bar uniñ / Reñgi otqaşqan uniñ / Bir merkezge **çiqilgen** / Elde nami bar uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim bar mènîñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqini bar / Qişniñ küni cut- soğuqni / **Qoğlaydığan** yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yèni **çiqqan** ay kebi / Parqiraydu qoluñda / Èkinzarniñ çaçlıri / Çüşürler uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yerdin **çiqqan** pil / Tasma qilip til / Eqliñ bolsa bil. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmîñiz? Xotun **toplğan** kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mènîñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye*)

dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ Yorğilaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq **ötmeydiğan** çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Yürer uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / **Ussiğan** çağda içidu bènzin / Qalmaydu zadi yolidin èzip. *(Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp **yürgen** bir ğaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni **añliğan** asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tèpiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Şekli her xil, çişî köp / Yağaç bilen işi köp / Tèpiñlarçu, u nème / Uni **körgeñ** kişi köp. *(Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.)*
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / Tüküridu yiraqqa. *(Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.)*

2.4. İsim-Fiil Grubu

Tekin (2008, s.20)’e göre isim-fiil grubu, “hareket ifade eden bir isim ve onunla bağlantılı unsur veya unsurlardan oluşan sözcük grubudur. Söz konusu grup cümlede, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem görevinde bulunabilir.”Karahan (2017, s.55)’a göre isim-fiil gurubu, “bir hareketin ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur.” Bize göre, hareket bildiren bir isim

unsuru ile ona bağlı olan unsur ya da unsurlardan meydana gelen kelime grubuna isim-fiil grubu adı verilir. Uygur bilmecelelerinden isim- fiil ile kurulan bilmece örneklerine az sayıda rastlanmıştır.

- ❖ Ağzıda neççe yüz çiş (bar) / **Birni ikki qilmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce diş (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Bir acayip quş, hemmige **tonuş** / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña **çıqmaq kerek** / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem kerek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ **çepiş**, bir er küniğe üç mètir östeñ çapıdu, üç ayal küniğe bir mètir östeñ çapıdu. Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem **bilişke** qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçıdu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Her türlü, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük **toşumaq** / Ayığı yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domılaq / Aylinidu yumılap / Toxtap qalsa **mèniştin** / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otları çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ **Mènişi** şamal, **yètişi** azgal. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şeher / Şeherde qatırap yüridu leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq **qèçışqa** purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir*

/ Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin /
Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.)

- ❖ Qisivalğan bəşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil /
Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup **kətişke** / Kişilerni
qıstığan. (Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi /
Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken
kalkmaya / İnsanları zorlayan.)
- ❖ Qoli yoq, keke tutmaydu / Öy **səlişqa** usta u. (Eli yok, kazma tutamaz / Ev
yapmada ustadır o.)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar
yıraqni / **Sözlişisen** qoluñğa èlip tömür qulaqni. (Karnında numarası, uzun
teldir damarı / Çevirsən numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp
demir kulağı.)
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni **tüzeş** mumkin emes /
Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. (Çifte
cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil /
Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)
- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / Ademniñ hacitini marap turar / Qançilik
cebir körse sevr qilip / Yenimu **köpeymekni** telep qılar. (Kımldamadan bir
yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse
sabredip / Yine de çoğalmayı ister.)
- ❖ Semrise **sekrişi** köp / Oruqlisa **yètişi** köp. (Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa
yatışı çok.)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige **yèpişmaq**. (Tapışmak tapışmak / At
arkasına yapışmak.)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa **yèpişmaq**. (Tapışmak tapışmak / Kasığına
yapışmak.)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp **bermekçi**
boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki
kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (Yağcının bir kaptan on
ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği
yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl
bölmek gerekir?)

- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / **Soymaq** bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ **Yèyişi** sèriq marcan / **Çiqirişi** aq paraşoq. (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)

2.5. Zarf –Fiil Grubu

Tekin'e göre, "fiillerin üzerine birtakım eklerin getirilmesiyle elde edilen zarf fiiller, ona bağlı diğer unsur veya unsurlarla sözcük gruplarını oluşturular. Bu gruplar cümlede zarf olarak kullanılırlar." (2008, s. 20) Karahan'a göre zarf-fiil, "bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur." (2017, s. 57) Bize göre zarf-fiil grubu, zarf-fiil eklerini almış olan yapının, bu zarf-fiil eklerine bağlı olan diğer unsurlarla birleşerek meydana gelme durumudur. Uygur bilimcilerinde zarf- fiil ile kurulan bilmece örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Sen'de birla / 'Men'de birla / İstisem 'alem'de yoq / 'Şam'ğa **berip** uçni taptim / 'Misir'ğa kelsem birimu yoq. ('Sen'de bir tane / 'Ben'de bir tane / Arasam 'alem'de yok / 'Şam'a gidip üçünü buldum / 'Mısır'a gelsem biri de yok.)
- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa **çirqirap** / İkki çüti **pirgirap** / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayip bir canivar / Taştin qattiq toni bar / **Dessep** ötse traktor / Pisent qilmay cim turar. (*Acayip bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geçse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Acayip elçi bar / Putsiz **mènip** kèlidu / Quliqığa söziñni / Dèsèn **èlip** kètidu. (*Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına söziñni / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / **Men keldim dep** tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum*

boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)

- ❖ Akisi ukisini **qoğlap** yetelmeydu. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Aq çèçek qisqan anisi / Balisiñi balğa **orup** olturidu qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mèhman oynaydu / Tumsıqıda gül çèkip / Ün **çiqarmay** sayraydu. (*Ak sofrası üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Asmanda **uçup** yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte qonar, yerge qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege **kètip** barisilar? Mènimu **èlip** ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin **èlip** kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)*)
- ❖ Aş **uğrilap** qaçqanni / Uçritidu zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / Uzun quyuq baturum / “To-ko-tok” yapirim **dep** / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / **Del- derexni davalap** / Tinim tapmas hèçqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ **Bèsip** qoysañ çirqirar / **Tèpip** qoysañ ğirqirar. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bir bèşida neyzisi (bar) / Bir bèşida doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / **Öçürüp** mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)

- ❖ Bir boğumdin tüzülgen / Üçle herp **qoşulup** / Ene yürer aldiñda / Meydan ara **yügürüp**. *(Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarnıñ palvini / **Sörep** mañar qiriq- ellik harvini / Sigar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille **oynap yügürüp** / Men harimen **terlep** / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / **Kayıp kèlip** igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ Bir nersem bar bilmigenni bilgüzidu / İcini **ècip** baqsañ külgüzidu. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İcini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq **bolup** çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birsini körelmey / **Ötüp** kèter şundaqla. *(Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*
- ❖ Bir quşum bar dan yèmeydu / **Çaynap** bersem nan yèmeydu. *(Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.)*
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazıdu / **Kèlip** turar türlük herp her bir çettin. *(Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.)*

- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansız canıvar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “**Vajjide**” **qip** u canıvar **ot bop** yanar. (*Bir sandıқта hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuıtu / Birdin qonsa **èşip** qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip** qaptu bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Biri **çèçip** / biri içse / Biri öser. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sarğıyıp / Temi uniñ navattek / Qalar ağziñda **èrip**. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Burnıda bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qizip** kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam kèliñ / Yıraqtın **turup** / **Sözlişip** èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / **Ötüp** ketse kelmeydu / Arqığa **yènip** qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Düpür- düpür at keldi / **Çiqip** qarañ beg keldi / Keynidin üç- töt kişi / **Qonaq tèrip** ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge solaqlıq / **Èçip** kirsem işikini / Bèşi qara boyaqlıq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Elniñ otturisida iza tartmay siyidu. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar **bop** / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynasır / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende **kètip**, axşimi kèlidu / Hèsabini hèçkim alalması. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)

- ❖ Etigende **qopup** ikki aç a yolğa mañidu. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Ğildir-ğildir **ğildirlap** / Bir caydila mañidu / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar salidu. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp** çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qizil qiyamet / Höl **kirip** quruq çıkar / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İssiği bar, oti yoq / **Köyüp** turar, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / **Körüp** bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet **èlip** insanlar / Pervaz **qilip** uçidu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ı ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ İt **bolupmu** qavimaydu / **Yügürüp qopup** çişlimeydu / Yat bir kişi **kirip** kalsa / Uni öyge kurgüzmeaydu. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ **Kèlip** çüşti on beş ördek kölçekke / Zayit **çiqip** miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu altisi / Hayat qaldi şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçik çègida töt putluq / Çoñ **bolğanda** ikki putluq / **Qèriğanda** uç putluq / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçikkine finnâs, yurtni **kezip** tunmas. (*Küçükçük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivargâ heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / **Aylundurup** beşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek

qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- dēnizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)

- ❖ Kiçikkine somkiğa / Salsam muhim sözümnü / Yıraq yurtqa tēgiptu / **Yumup** açsam közümnü. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / **Çoñayğanda** yoqılar özi / Yigirmige **yetkende** / Yene çıkar şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ **Kötürülüp** dēnizdin / Kökke **uçup** baridu / Köktin **qayıp çüşkende** / Hemme gıyah qanıdu. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Köz **ëçip** körelmeysiz / Qol **sunup** tutalmaysız / Siz uniñdin **ayrilip** / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi künge **qarap** / Axşımı ayğa baqar / Perviş **qilip** östürsek / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde **üzüp** yürgen bir gaz bēşini **kütürüp**, cenupqa uçup kērvatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa **qarap**: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yërimizçe bolsa, yërimimizniñ yërimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qëni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tēpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Cëni yatsıla tupraqta / Semriydu **barğançe** / **Qëriğanda** yüzi tatuq / Tatlıliqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)

- ❖ Lim **salmay** öy yaptım. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** bir yerge **bèrip** / Tamğa **yölinip** qalidu. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** tinmaydu / Hèrişnımu bilmeydu / Baridigan cayığa / Zadıla yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ **Növetlişip** yügüridu / Bu cahanna yete at / **Bèsip** öter toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dân yimey su içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde yaşaydu / İşqa çüşse **yandışip** / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şehirde **qatirap** yürüdü leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çiplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümhisini **bèsip** qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin dad deydu / Yilanni körse **tügülüp** / Quyriqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi **möküp** turar / Saqili **çiqip** turar. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi **orup**, özi tèpèr / Burap qoysañ **mèñip** kèter / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni **yumup-** açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)

- ❖ Özümni dep uni **urup** / Uni dep özümni **urup** / Micivettim qorsiqini / Qanlirimni **aqturup**. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ **Qamilip** bir sarayğa esker yatqan / Sirtqa çıqqanliri miltiq atqan. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap çüşti, **qaplap** çüşti / Qapniñ ağızı **boğulup** çüşti. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağızı büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, uçıdu / Yazda **oynap** qışliqi / İssi q yaqqa köçıdu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qara atni **qañturup** qoydum / Qara cuvini **böktürüp** qoydum. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara inek **qarap** turar / Qizil inek **yalap** turar. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qara küçük otı pırqıraydu / Ot uniñdin **qorqup** çırqıraydu. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qarıganda **tikilip** közüñ **tèlip** qalidu / **Tartip** koysañ yipini hetta **öçüp** qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapıdu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yıl bèşida èsilğan / **Ötüp** ketse her küni / Bir variqi yırtılğan / Yıl axiri **kelgende** / Hèçnèmisi qalmıgan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qisivalğan bèşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil / Tañ seherde **oyğınip** / Naxşa **èytip** çillıgan / Baldur **qopup** kètişke / Kişilerni qıstıgan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qışta hørmet tapıdu / Yazda **xarlinip** yatıdu. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil kala **yètip** kaptu / Qara kala **kètip** kaptu. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)

- ❖ Qol bilen tutup bolmas / K z bilen körüp bolmas / Kiçikide derex li şitar / ** o ayganda** uni yiqitar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / K  ukken ağacı sallar / B y d g nde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsa  körünmes / ** cip** alsa  tügimes / Barlıq cahan baylıqı / Rahetlerni  yaylıqı. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qolđa qondi cansız kepter / Qanat yaydı y rim  ember / Huzur berdi **aqqanda** ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım  ember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qolumda  sken bir t p gülüm bar / Yamđur yağsa ** cilip** k tidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qolu ndiki on  z k / Pakiz tutsa  bek süzük / K sel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir,  s k / **Oylap** t pi  hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysa  nomurni, y qin qılar yiraqni / S zli isen qolu ğa ** lip** t m r qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konu ursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Qo  eynek,  ine emes, t m r emes / Buzulsa uni t ze  mumkin emes / Özlükidin ** cilip** hem y pilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. (* ifte cam,  ini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli Şey, ucuz değil.*)
- ❖ Qozđalmay bir orunda **qarap** turar / Ademni  hacitini **marap** turar / Qançilik cebir körse sevr **qilip** / Yenimu köpeymekni telep qılar. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / Ya ıyalaydu  lestin / Ke  **bolđanda** sazlıqta / Nax a yartınmastin. (*Kuru yerde ve suda / Ya ayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Sadir ca galdin bir ne e toşqan ve qirđavul **tutup** keldi / Qedir: Ne e toşqan, ne e qirđavul tuttu ? dep soridu / Sadir: Bularni  b Ői toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir qan e toşqan, qan e qirđavul **tutup** keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmi  / Kadir: Kaç tavşan, kaç*

sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)

- ❖ Sama salar samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe **bèrip** yamğurdin / Viçirlişar havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen külisen / Maña toğra bolsañ sen / Memnu **külüp** qoyimen / Sel nèriğa ketsemla / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülererek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uzıraydu / Tutmisiñiz qısqıraydu / Közgimu körünmeydu / **Sètivalgili** bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayın / Çiñ tutsiñiz bolısız./ Bu alemge xocayın. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyana olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey **bağlap** / Ecep tatlıq pişidu / İssiş bolsa sapaqtın / Yerge **èrip** çüşidu. (*Soğuş olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Suda **üzgende** yayraydu tenni / Sudin ayrılşa qalmaydu cenni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / **Yep** baqsıñiz bilısız. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ **Süyüp** deñiz bëtini / **Yèrip** dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz-okyan çetini / Èğiz yaqtın qorqmaydu / Oylap teping etini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Şaraqlaydu şamalda / Bir- birige **urulup** / Su **ıçkende** qaytidin / Sep tüzidü tik **bolup**. (*Hışırda rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)
- ❖ Tağ üstide **turup** pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)

- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap** yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tam **salmay** ögze yaptım. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Teñ **tuğulup** teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni körelmeydu, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu acayip iş emesmu / Beşi **bèrip** tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz turnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Tirik **berip** ölüktin nan soraydu / Ölük **qopup** tiriktin can soraydu. (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ Tirik **kèlip oynişip** / Nan soraydu ölüktin / Ölük derhal “kap” **qilip** / Can soraydu tiriktin. (*Diri gelip oynayıp / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ Tirişçanga bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul **qilip** minsiniş / Pervaz **qilip** uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ **Toygansèri** örleydu / Aç **qalganda** pesleydu. (*Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin pakar / Puti **turup** mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Tuğulğanda** yèpişar. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal **qilğanda** çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **Uçqanda** naxşa èytidu / **Qonğanda** yerni qazidu / Reñgi uniñ qapqara / Buni kim tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ **Uçup- uçup** kèlidu / Qanat **qèqip** kètidu / Qèni **oylap** tèpiñlar / Kim tègege yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)

- ❖ Uzun- uzun iz kèlidu / Uzun boyluq qiz kèlidu / Qasraqlirini **parqirip** / Mañlaylirini **yaltirip**. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken barmikin? / Asti tèren qiyan su / Tüvige yetken barmikin? / Tüvige yètip bu suniñ / **Qènip** içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ Viñ- viñ qılar baturum / Giñ- giñ qılar baturum / Başılaq şehrige **bèrip** / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu **giçildap** / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker satmaydu / Ya xèridar almaydu / Geç **bolğanda, harğanda** / Lazim bolmay qalmaydu. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yalt-yult kèlidu / **Yalmap- yalmap** yutidu. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ Yaz bolsila barañğa / Amraq bolğaç yöleklik / Qiş **bolğanda** bovaqtek / Yerge obdan böleklik. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap** turar / **Yiğlap kirip, külüp** çıkar. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yerdin çiqqan pil / Tasma **qilip** til / Eqliñ bolsa bil. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin **ötüp kètivatkada**, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge **qarap**: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıganlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt*

Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ Yumilaq şox bəliqim / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / **Təşip** qaçar piñildap. (Yuvarlak yaramaz balıgım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)
- ❖ Məniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa məniştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / **Çəpib** çıxar koçığa? (Benim demir taycıgım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)
- ❖ Yürer **uçup**, asmanni **kəzip** / Bir aylık yolni bir demde **bəsip** / Ussıgan çağda içidu bənzin / Qalmaydu zadi yolidin **əzip**. (Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.)
- ❖ **Hiñgayğa diñgayğa**. (Diş gösterene diklenen.)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin keyin kiçik siñlisini **çaqirip**, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mægiz bergen kişini **çaqirip** kelgin, deptu. Siñlisi xilidin keyin mundaq cavap **əlip** keptu: Bərivədim **qiçqarğili** Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kəlip **kəlip** kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qəni silermu çöşediñlarmu? Qəni çöşengen bolsañlar **éytip** béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qətip béqiñlar. (Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde **üzüp** yürgen bir gaz bəşini **kütürüp**, cenupqa **uçup** kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa **qarap**: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlıgan asmandiki gazlar uniñğa

“Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yërimizçe bolsa, yërimimizniñ yërimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qëni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*

- ❖ Otğa **çıqıp** bir qalender / Susadım su **dip** turur / Kindikige otı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip** turur. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge payda yetküzer / Yer **ağdurup** dehqandek. *(Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çılan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.)*
- ❖ **Toyğansèri** örleydu / Aç **qalğanda** pesleydu. *(Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yëgi **bolup**, uni ikki kişige teñ **bölüp** bermekçi boluptu, lëkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kaptan ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçëği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*
- ❖ **Yonuğansèri** yoğınar. *(Yüzü aşağıya doğru büyür.)*

2.6.Tekrar Grubu

Tekin’e göre tekrar grubu, “eş görevli en az iki sözcüğün herhangi bir nesne ve hareketi karşılamak üzere meydana getirdiği gruptur. Tekrar grubu cümle içinde sıfat, zarf ve isim olarak kullanılabilir.” (2008, s. 17) Ergin’e göre tekrar grubu, “tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime guruplarıdır.” (2012, s. 377) Öztürk’e göre tekrar grubu, “aynı cinsten iki kelimenin eksiz yan yana getirilmesiyle meydana gelen kelime grubudur. Cümlede ve kelime gruplarında isim, sıfat, zarf olarak kullanılır.” (2015, s. 128) Karahan’a göre tekrar grubu, “bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” (2017,s. 60) Bize göre tekrar

grubu, aynı türden iki kelimenin, herhangi bir durumu karşılamak amacıyla yan yana gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ **Çu!- çu!** demes ceni yoq / Boğizlisam qeni yoq. (*'Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / **Boğum boğum** quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / **Kèçe- kündiz**, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / **Boğum boğum** quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide **ham- ham** (bar) / Ham- hamniñ üstide **miş- miş** (bar) / Miş- mişniñ üstide **lip- lip** (bar) / Lip- lipniñ üstide şivaq (bar) / Şivaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / Eytiñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi qil yorğa. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)

- ❖ Anisi **şaldır-şap** / Balisi **şildir şeker**. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ Aq ètim asmandin çüşer / Ot- çöpni yemes / **Ot-çöp** uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler **sek sek** / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi kèler **lek-lek** / Etisi kèter **sek-sek**. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi kèlidu **leñ-leñ** / Etisi kètidu **señ-señ**. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / **Siliq siliq** külidu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ **Baqşam baqşam** müñgüz çıqmaydu. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ **Bilim-bilim** bilimât / Bèli sunuq toruq at / Tagka çıqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimât / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ **Bilim-bilim** bilimât, bèli sunuq toruq at. (*Bilim- bilim bilimât, beli kırık doru at .*)
- ❖ Bir tal argamçam bar / **Yiğsam yiğsam** tügimes. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ **Ciriñ-ciriñ** / İldam kèliñ / Yıraqtin turup / Sözlüşip èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Dadisi **egri-donay** / Balisi **şerin şeker** / Oğli haramzade / Qizi şerinzade. (*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şerinzade.*)
- ❖ **Düpür-düpür** at keldi / Çiqip qarañ beg keldi / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip ekeldi. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ **Gildir-gildir** gildirlap / Bir caydila mañidu / Rext üstige **egri-tüz** / Nurgun izlar salidu. (*Tıklar tıklar yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ **Èğiz-èğiz** qèşi / Sundi tügmen tèşi / Qariğan kişiniñ / Aqidu yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ **Holo-holo** alamet, içi qizil qiyamet. (*Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.*)

- ❖ **Holu-holu-holomet** / İçi qızıl qiyamet / Höl kirip quruq çiqar / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holomet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çikar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ **Kèçe-kündüz** tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ **Kel-kel** dèsem kelmeydu / Kelme dèsem kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ **Kiçik-kiçik** çirayliq / Güllük qegez tügünçe / Açañ çiqar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çikar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ** qilidu / Axşimliri bedeni yègir qilidu. (*Küçücük canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kündüzi **ğaç-ğaç** / Keçişi qarni aç. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ Kündüzi **mak-mak** / Kèçisi **torok-torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** bir yerge bèrip / Tamğa yölinip qalidu. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ **Mèñip mèñip** tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridiğan cayıga / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Növətlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / Bèsip öter toxtimay / Bolsi mu tağ **qat mu qat**. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ Ol acayip bir nèmudur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniña / **Sep-sep** turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / **Kèçe-kündüz** dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şimartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol nèmudur adimige / **Qiş-yaz** lazım imiş / Bèşi birdur, bèli alte / Quyruqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)

- ❖ Ol nèmudur adimige / **Qış-yaz** lazım imiş / Bêşi birdur, bêli alte / Quyruqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başu birdir, beli altı / Quyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / **Monçaq-monçaq** èsilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri qetilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ **Pakar-pakar** boyi bar / Yette qevet toni bar. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ **Pil-pil** qılar çëçikim / Cimirlaydu çëçikim / Kündüzi uxlivèlip / Këçisi oynar çëçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ **Qatar-qatar** çit qoydum / Ciren atnı boş qoydum. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qisivalğan bëşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu **xilmuxil** / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup këtışke / Kişilerni qistiğan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sësiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / **Taqur tuqur** textirevan, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / İşleydu **kündüz-kèçe**. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ **Şir-şir** èter, cilgidin öter / Davanğa kelse astidin öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ **Tala-tala** balaçaq / Özi bekmu yumilaq / Beden tavlaş işida / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)

- ❖ **Taquur-tuqur**, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (bar) / Kötidiki qozuqi (bar). (*Tingir mingir takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kaziği (var).*)
- ❖ **Teñ-Teñ-Teñ** kigiz / Otturisi bek ègiz. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ **Tèpişmaqu tèpişmaq** / Kasisiğa yèpişmaq. (*Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.*)
- ❖ **Tik-tak, tik-tak** qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq-buyaq yürüdü. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / **Pal-pal** qilğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **Uçup-uçup** kèlidu / Qanat qèqip kètidu / Qèni oylap tèpiñlar / Kim tègige yètidu? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir-micir** / Ayıgıda göl èçilir / Bèşi şortañlıq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ **Uzun-uzun** iz kèlidu / Uzun boyluq qız kèlidu / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ **Uzun, uzun, uzun** yol / Çètige yetken barmikin? / Asti tèren qıyan su / Tüvige yetken barmikin? / Tüvige yètip bu suniñ / Qènip içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ **Viñ-viñ** qılar baturum / **Giñ-giñ** qılar baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başlak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ **Yalt-yult** kèlidu / **Yalmap-yalmap** yutidu. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ **Yazu, qişi** özgermes / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)

- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen **küni-tüni**. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / Bir-birige çetigliq / **Lom-lom** uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçigliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lingırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi toymaydu. (*Yer yer karnı doymaz.*)

2.7. Edat Grubu

Tekin'e göre "tek başına anlamı olmayan bir çekim edatının bir isim unsuruyla birlikte oluşturduğu gruba edat grubu denir." (2008, s. 19) Öztürk'e göre edat grubu, "bir isim unsuru ile çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur. Çekim edatı isim unsurundan sonra gelir." (2015, s. 132) Karahan'a göre tekrar grubu, "bir isim unsuru ile çekim edatından meydana gelen kelime grubudur." (2017, s. 62) Bize göre, kendi başına anlamı olmayan fakat cümle ile anlamlanan çekim edatlarının bir isim unsuru ile beraber oluşturduğu grup edat grubunu meydana getirir. Uygur bilmecelelerinde örneklerine rastlanmıştır.

- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz **yüz emes, bizge bizdek** qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsa yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda **samandek** qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşi yoğan **qapaqtek** / Puti inçike **sapaqtek** / Üçiyi qorsiqiniñ tèşida / Quliqi putiniñ uçıda. (*Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.*)

- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömiplep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar **uniñ üçün** xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña çıqmaq kerek / Bu terekke çiqışqa / **Çümülidek** adem kerek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sargiyip / Temi uniñ **navattek** / Qalar ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Her türlük, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayiği **yèriq emes**, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini **şahtek** tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bėşini kütürüp, cenupqa uçup kėtivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarġa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlıġan asmandiki ğazlar uniñġa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yėrimizçe bolsa, yėrimimizniñ yėrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qėni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tėpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ **Mamuqtek** yumşaq / Şekerdek apak / Qışta yerni basidu / Yazda sayġa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)

- ❖ **Ördek emes, ǵaz emes / Bèliq emes** sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek deǵıl, kaz deǵıl / Balık deǵıl sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yaǵ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öyi ançe **çoñ emes** / Tolǵan kümüş, zer yıpta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük deǵıl / Dolmuş gümüş, altın ipte / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qılğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi köpkük **leeldek** / Monçaq- monçaq èsilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi **muşteq**, tèni **taşteq** / Postqa turidu ceñgivar yaşteq. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuǵa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi **müşüktek**, quyruqi **noǵuçtek**. (*Kendi kedi gibi, kuyruǵu merdane gibi.*)
- ❖ Özi xuddi **yilandek** / Reñgi uniñ **çilandek** / Bizge payda yetküzer / Yer aǵdurup **dèhqandek**. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çılan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yumılaq, emma **ay emes** / Reñgi sapsèriq, lèkin **yaǵ emes** / Quyruqi uzun, **çaşqan mu emes** / Siler tèpiñlar, hènème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay deǵıl / Rengi sapsarı ama yaǵ deǵıl / Kuyruǵu uzun, sıçan deǵıl / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / Tumşuqidur **qayçidek** / Bèşida bar çèçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayaǵı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeǵi / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Qoş eynek, **çine emes, tømür emes** / Buzulsa uni tüzeş **mumkin emes** / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, **erzan emes**. (*Çifte cam, çini deǵıl, demir deǵıl / Bozulsa onu tamir mümkün deǵıl / Kendiliǵinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz deǵıl.*)
- ❖ **Sañna toǵra** bolsammen / Pixildaysen külisen / **Mañna toǵra** bolsañ sen / Memnu külüp qoyimen / Sel nèriǵa ketsemle / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülererek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)

- ❖ **Sirliǵandek** qipqizildur, burnı uçluq / Aççıqı callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqını yarıǵan çağda körısız / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardıǵınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Şeker dèsem **tatlıq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qışta köktin çüşidu / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Tatlıq **ǵıza emes** u / Lèkin muhim tamaqtın / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattın. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Tolun **aydek** yüzi bar / Bir tal yoǵan közi bar / Qulıqı gep añlımas / Emma işqa çarçımas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin pakar / Putı turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi tüz **eynektek** / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Yaz bolsila barañǵa / Amraq bolǵaç yöleklik / Qış bolǵanda **bovaqtek** / Yerge obdan böleklik. (*Yaz oldu mu çardaǵa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Topraǵa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yèni çıqqan **ay kebi** / Parqıraydu qoluñda / Èkinzarniñ çaçlırı / Çüşürler uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiǵliq (bolup) / Bir-birige çetiǵliq (bolǵan) / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar yetiǵliq (bolup) / **Şaman kebi** çèçiǵliq (bolǵan). (*Yeşil simli bedenli (olup) / Bir birine kenetli (olan) / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatlı (olup) / Şaman gibi çiçekli (olan).*)
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / **Yıraq emes yultuzdek** / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.*) Apaq yerge ret bilen reñlik uruq salıdu. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.*)

2.8. Baǵlama Grubu

Tekin'e göre bağlama grubu, "bağlaçlar aracılığı ile iki veya daha fazla ismin birbirine bağlanarak oluşturduğu gruptur." (2008, s. 18) Öztürk'e göre bağlama grubu, "iki veya daha fazla isim unsurunun bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla meydana gelir." (2015, s. 130) Karahan'a göre bağlama grubu, "bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur." (2017, s. 65) Bize göre bağlama, grubu bağlaçlar vasıtası ile birden fazla ismin birbirine bağlanması ile oluşturmuş olduğu gruptur. Uygur bilmecelerinde örneklerine az sayıda rastlanmıştır.

- ❖ Kōzüm yumuqluq / Tènim heriketsiz / Lèkin körginim / **Her xil ve sansiz.**
(*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Özi **segek ve yügürük** / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèmestin / İşlep kèter karamet / **Uniñ bilen dèhqanlar** / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Ata hem anisida / **Selle bilen saqal bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ **Ay bilen künni / May bilen unni** / Nème ayriptu / Tèpiñlarçu qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Kōrimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Kōrsitidu cahanni / **Yahşi bilen yamanni** / Kōrüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Şekli her xil, çiş köp / **Yağaç bilen işi köp** / Tèpiñlarçu, u nème / Uni körgen kişi köp. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız*

kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.) Apağ yerge ret bilen reñlik uruq salidu. (Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.)

2.9. Unvan Grubu

Tekin'e göre "şahıs ismi, unvan veya akrabalık ifade eden ismin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan gruba unvan grubu denir." (2008, s. 19) Ergin'e göre "ünvan gurubu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime gurubudur, her iki unsur da hiçbir ek almaz. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler." (2012, s. 389) Öztürk'e göre unvan grubu, "bir şahıs ismiyle, ondan sonra gelen bir ünvan veya akrabalık isminden meydana gelir. Cümlede ve kelime gruplarında isim olarak kullanılır." (2015, s. 132) Karahan'a göre unvan grubu, "bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan keime grubudur." (2017, s. 68) Bize göre unvan grubu, herhangi bir şahıs ismi ve onun sonrasında gelen bir unvan veya akrabalık ifade eden herhangi bir ismin birlikte kullanılması ile oluşan kelime grubudur. Uygur bilmecelerinde örneğine rastlanmamıştır.

2.10. Birleşik İsim Grubu

Tekin'e göre "en az iki ismin bir araya gelerek yeni bir anlam ifade etmek üzere kalıplaşmasıdır. Bu unsurlar ek almaz." (2008, s. 22) Ergin'e göre "birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime gurubudur." (2012, s. 385) Öztürk'e göre "bir nesnenin özel ismi olmak üzere, eksiz olarak yan yana gelen birden fazla isimden meydana gelir." (2015, s. 135) Karahan'a göre "bir şahsa özel ad olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur." (2017, s. 69) Bize göre, özel bir ismi karşılayan birden fazla ismin yan yana gelmesi birleşik isim grubunu meydana getirir. Uygur bilmecelerinde örneğine bir tane rastlanmıştır.

- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qızıl qiyamet / Höl kirip quruq çıkar / Ya **Mustafa Muhammet**. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)

2.11. Ünlem Grubu

Tekin'e göre "seslenme bildiren bir ünlem edatıyla isim türünden bir sözcüğün oluşturduğu gruba ünlem grubu denir." (2008, s. 19) Ergin'e göre "ünlem gurubu bir

seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime gurubudur.” (2012, s.390) Öztürk’e göre “bir ünlem ile ondan sonra gelen bir isim unsurundan meydana gelir. Ünlem grubu cümle dışı unsur olarak kullanılır.” (2015, s. 132) Karahan’a göre “bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur.” (2017, s. 70) Bize göre, seslenme belirten bir ünlem edatı ile onun sonrasında gelen bir isim unsuru ünlem grubunu meydana getirir. Uygur bilmecelerinde örneğine az sayıda rastlanmıştır.

- ❖ Holu- holu- holumet / İçi kızil kıyamet / Höl kirip quruq çıkar / **Ya Mustafa Muhammet.** (*Holu- holu- holumet / İçi kızil kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “**Hey yüz gaz, nege mañdiñlar**” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneşe uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?*)
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su dip turur / Kindikige otını yaqsa / Bik yaqıñ hü dip turur. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ **Yapir boyni kir** / Ağzi ikki, tuvi bir. (*Ya pir boynu kir / Ağzi iki karnı bir.*)

2.12. Sayı Grubu

Tekin’e göre “büyükten küçüğe doğru sıralanmış en az iki sayının oluşturduğu gruba sayı grubu denir.” (2008, s. 19) Öztürk’e göre sayı grubu, “bir büyük sayı ile bir küçük sayının yan yana getirilmesiyle kurulur. Küçük sayı sonda olur. Tek kelimelik sayılar ile sıfat tamlaması halindeki sayıların dışında kalan sayıları ifade eder. Bu sayılar tek bir kelime olabileceği gibi, sıfat tamlaması veya sayı grubu da olabilir.” (2015, s. 131) Karahan’a göre sayı grubu, “basamak sistemine göre

sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.” (2017, s. 72) Bize göre sayı grubu, belirli bir basamak düzenine göre dizilmiş sayılardan oluşan kelime grubudur. Uygur bilmecelelerinde örneklerine rastlanmıştır.

- ❖ Bir derexte **on ikki şax** (bar) / Her saxta ottuz yopurmaq (bar) / Yopurmaqlarnıñ bir teripi qara / Bir teripi aq. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir padişah bar iken töt közi bar / Her közige qaraydığan töt veziri bar / Töt qamandan aşiq iken qızığa / **Otuz alte nökerliri** ceñge teyyar. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Bir rena, **on ikki dena**, otuz ana / **Yigirme töt pana**. (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Bir top derex (bar) / **On ikki şax** (bar) / Otuz yopurmaq (bar) / Bir yüzi qara / Bir yüzi aq. (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / **Ottuz ikki dost** iduq / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz **on ikki qiz iduq** / Bir gümbezge yigilduq / Tañ aldida taralduq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Kèçe- kündüz tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / **On ikkidin** aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ **On beş kèçe** körsetse yaruq yüzini / **On beş kèçe** körsetmes sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ **On sekkiz tal qovurğa**, bir tal üçöge (bar). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ **Ottuz ikki ağıne** / Bir kèmirde yaşaydu / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar **ottuz ikki böre** / On yiğit u böriniñ xizmetkari / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri.

(Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı /
Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.)

- ❖ Toxu, toşqan **on sekkiz** / Put- qolliri **qırıq sekkiz** / Toxu bilen toşqanni / Siz ayrip bèrelemsiz? (Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?)
- ❖ Töt ay, **yigirme töt yultuz**. (Dört ay, yirmi dört yıldız.)
- ❖ **Üç yüz atmış kula** / İkisi kem ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq**, yette boğmaq. (Üçyüz altmış külah / İkisi eksik elli yerdin ula / On iki tokmak, yedi boğum.)

2.13. Birleşik Fiil Grubu

Tekin'e göre "bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilin veya biri asıl ikincisi yardımcı olan iki fiilin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan yapıya birleşik fiil adı verilir." (2008, s. 22) Ergin'e göre "birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime gurubudur." (2012, s. 386) Karahan'a göre "bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur." (2017, s. 73) Bize göre birleşik fiil, hareket durumunu karşılamak ya da onu betimlemek üzere yan yana dizilmiş olan sözcük grubudur. Ele aldığımız bilmeceelerde örneğine az sayıda rastlanmıştır.

- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin tēpilar / Tēpip qoysa çırqırap / İkki çüti pirgirap / **Yēqin qılar** yıraqni / Bilmes ağıriq- silaqni / Bir ademge bab nēme / Tēpiñlarçu u nēme? (Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?)
- ❖ Akisi ukisini **qoğlap yetelmeydu**. (Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.)
- ❖ Aq dastixan **sēlivaldim** / Alem içi aqardı. (Ak sofrası seriverdim / Âlemmin içi ağardı.)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kētivèrer** nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kētip barisilar? Mēnimu **ēlip ketseñlar**? Ğazlar şundaq **cavab bèriptu**: Biz

yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin **èlip kètimiz**. Esliy ğaz qançe?(*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Aşlıq, ot- çöp yèместin / **İşlep kèter** karamet / Uniñ bilen dèhqanlar / Köplep alur daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Özi yıraqtin kèlidü / Ağzi yoq sözleydü / Saña salam bèridü. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzi yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèşi birge bèriptü / İkkisu su içiptü / Üçi **qarap turuptu** / Kèyin bile yèniptü. (*Beşi birlikte gitmişler / İkisi su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)
- ❖ Bir parçısı sol yaqta / Bir parçısı oñ yaqta / Bir- birsini körelmey / **Ötüp kèter** şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydü / Zadi aram **almaydü**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir qançam bar tutqili **bolmas** / Bir eşikim bar **miñgili bolmas**. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam bar, **tutqili bolmay**. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qoliğa qelem almay **xet yazıdu** / **Kèlip turar** türlük herp her bir çettin. (*Bir*

kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.)

- ❖ Burnida bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qizip kèter** neğmisi. *(Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*
- ❖ Mèniñ tòmür tayçıqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèniştin / **Turalmaydu** ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? *(Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / **Añlap turar** diqqette. *(Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.)*
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoyşañ / Şux **sayrap turğan**. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bèriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bèriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni **oylap bèkiñlar** / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qisqiraydu / Közgimu körünmeydu / **Sètivalgili bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz

bolisiz./ Bu alemge xocayin. (*Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyar olur / Sıki tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)

- ❖ Çişliri üstün turar / Göş berse **çişlep turar**. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem **bilişke qulaysız** / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniña / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qişta su dep **atalmas** / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda **yaşalmas**. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Ètivetdim şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi kèlidu / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ İkki beyge at çapidu / Çañ çiqarmaydu / Bir-birini izdişidu / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çikarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / **Oylap tèpiñ**, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ İs çiqidu quyruqidin / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)

- ❖ İssiği bar, oti yoq / **Köyüp turar**, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ **Kèlip çüşti** on beş ördek kölçekke / Zayit çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu altisi / Hayat qaldı şü kölçekte qançisi? (*Gelip konu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçücük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Köz èçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut **yaşalmaysız**. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi gicirlaydu / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırda / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridiğan cayığa / Zadila **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Midirlisañ midirlaydu / Ger toxtisañ toxtaydu / Tutuvalay dèseñmu / Saña tutup **bermeydu**. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Molliniñ başiñni kesin, **mamat bolğay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolğay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)

- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsız**. (*Otuz atı dokuz yalağa çifter bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Ördek emes, gaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öyige qaytmaydıgan / Mèhman künde kèlidu / **Tapqili bolmaydıgan** / Yèniliq **èytip bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin **dad deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin **hap deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi **möküp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoysañ **mèñip kèter** / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ **Pil-pil qilar** çèçikim / Cimirlaydu çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi oynar çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qizil inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ **tèlip qalidu** / Tartip koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün*

yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?)

- ❖ Qatar- qatar **çit qoydum** / Ciren atını **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qizil kala **yètip kaptu** / Qara kala **kètip kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Köz bilen **körüp bolmas** / Kiçikide derex liñşitar / Çoñayganda uni yiqitar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolğa qondi cansız kepter / Qanat yaydı yèrim çember / **Huzur berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, puti yoq / Özi **süret salıdu**. (*Eli yok, ayağı yok / Süret yapar.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / Yamğur yağsa **èçilip kètidu**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / **Kèsel qılar** biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurni, **yèqin qılar** yiraqni / Sözlüşisen qoluñğa èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yenimu köpeymekni **telep qılar**. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşiyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazliqta / Naxşa èytar tinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirgavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirgavul tuttuñ? dep sorıdu / Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep **cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirgavul **tutup keldi**? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç*

sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)

- ❖ Sèpi zeher, yèşi ot / Çıqar undin sèsiq düd / Sağlam beden **bolalmas** / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Süyüp dèñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çètini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ **Şir- şir èter**, cilgidin öter / Davanğa kelse astidin öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatıdu** / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir- birni **körelmeydu**, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bèrelemsiz?** (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırırverir misiniz?*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyi ademdin pakar / Puti **turup mañmaydu** / Özi **qimir qılmaydu** / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / **Uçalmaydu** kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **Viñ- viñ qılar** baturum / **Giñ- giñ qılar** baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / **Mezmun bèrer** opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)

- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yıgılap kirip, külüp çiqar. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çiqar.*)
- ❖ **Yèşip bèriñlar**: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Soriğanlar oyğa çöküptu, oylap **tapalmaptu**. Kèçisi **yatalmaptu**, etisi **qopalmaptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşip bèridu**? (*Yanıt Veriniz: Bir varmuş, bir yokmuş, bir çift varmuş. Bir şherde bir kadın varmuş, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / **Cevap kèler** şu haman / Sen soriğan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şher sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şher, sahra ve dağa.*)
- ❖ Yorğılaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse **can alar** / Düşmen dègen yamandin. (*Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekreer diñildap / Torğa salsam şu haman / **Tèşip qaçar** piñildap. (*Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **élip keptu**: Bèrivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kèler idi. Kèlip kèlip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qèni silermu çöşediñlarmu? Qèni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qètip béqiñlar. (*Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün*

sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladiysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)

- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep **cavab bériptu**. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap **tapalmaptu**, kécisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yigit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su **dip turur** / Kindikige otnı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*
- ❖ Yağcınıñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişige teñ bölüp **bermekçi boluptu**, lèkin yağcınıñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kaptı on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*

2.14. Kısaltma Grupları

Tekin'e göre kısaltma grupları, “kalıplaşan veya kısaltılan cümle ve sözcük gruplarının oluşturduğu gruplardır. Bu gruplar birinci unsuru ek almış iki isim unsurundan teşkil edilirler. Kısaltılan veya kalıplaşan unsurlar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarıdır.” (2008, s. 21) Öztürk'e göre “bunlar, cümle veya kelime gruplarının kısaltılması ve kalıplaşması yoluyla meydana gelmiş gruplardır.

Birincisi bir ek almış iki isim unsurundan kurulurlar. Aldıkları eklerden hareketle bu gruplar şöylece sıralanır: İsnat grubu, ilgi grubu, yükleme grubu, yönelme grubu, bulunma grubu, çıkma grubu.” (2015, s. 134) Karahan’a göre kısaltma grupları, “kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır.” (2017, s. 79) Bize göre kısaltma grupları, kelime gruplarının kısaltılması ve belli bir kalıba girmesi sonucu ortaya çıkan gruplardır.

- ❖ Acayip bir canivar / Taştın qattiq (**bolğan**) toni bar / Dessep ötse traktor / Pisent qilmay cim turar. (*Acayip bir canlıdır / Taştan sert (olan) donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Aceb yoğan (**bolğan**) bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kêçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / Uzun quyruq (**bolğan**) baturum / “To-ko-tok” yapirim dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun quyruk (olan) yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Bèli bağlakliq (**bolup**) / Tülke tumaqliq (**bolğan**). (*Beli bağlı (olup) / Tilki kalpaklı (olan).*)
- ❖ Bèliq sirtliq (**bolup**), ikki bağriliq (**bolğan**) / Alte puti bar, öçke müñgüzlük (**bolğan**). (*Balık sırtlı (olup), iki bağrılı (olan) / Altı ayağı var, üç boynuzlu (olan).*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq (**bolğan**) toruq at / Tağka çıqsa tøyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık (olan) doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat, bèli sunuq (**bolğan**) toruq at. (*Bilim- bilim bilimat, beli kırık (olan) doru at .)*
- ❖ Bir öyge kirsem bèli bağlaqliq (**turğan**) qiz olturuptu. (*Bir eve girsem beli bağlı (duran) kız oturur.*)
- ❖ Dunyada nème qattiq (**bolğan**)? (*Dünyada ne sert (olan)?*)
- ❖ Èğiz boyluq (**bolğan**) inisi / Pakar boyluq (**bolğan**) akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / Buni kim tèt tapidu? (*Uzun boyludur*

kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)

- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge solaqlıq (**bolğan**) / Èçip kirsem işikini / Bèşi qara boyaqlıq (**bolğan**). *(Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli (olan) / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı (olan).)*
- ❖ Etigende töt putluq (**bolğan**) / Çüşte ikki putluq (**bolğan**) / Keçte üç putluq (**bolğan**). *(Sabahleyin dört ayaklı (olan) / Öğlen iki ayaklı (olan) / Geceleyin üç ayaklı (olan).)*
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş (**bolğan**) tonliri bar / Bekmu heyvet, qorquçluq (**bolğan**) ünliri bar / Uzun burut (**bolğan**), nepis quyruq (**bolğan**), qısqa qulaq (**bolğan**) / Candarğa xevp salıdığan bir yeri bar. *(Halının rengi gibi (olan) elbisesi var / Pek heybetli, korkunç (olan) sesi var / Uzun bıyık (olan), güzel kuyruk (olan), kısa kulak (olan) / Canlılara korku salan bir yeri var.)*
- ❖ Èğizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş (**bolup**) , qomuş ten (**bolğan**) / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. *(Ağzı geniş dostumun / Karnı boş (olup), kamış bedenli (olan) / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.)*
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq (**bolğan**), uzun qulaq (**bolğan**) / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayiği yèriq emes, pütün tuyaq (**bolğan**). *(Her çeşit, orta boylu (olan), uzun kulak (olan) /*
- ❖ *Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değıl, bütün toynak (olan).)*
- ❖ İçi qizil (**bolup**), tèşi kök (**bolğan**). *(İçi kırmızı (olup), dışı yeşil (olan).)*
- ❖ İçi sir (**bolup**), tèşi gül (**bolğan**). *(İçi sır (olup), dışı gül (olan).)*
- ❖ Kiçik çègida töt putluq (**bolğan**) / Çoñ bolğanda ikki putluq (**bolğan**) / Qèriğanda uç putluq (**bolğan**) / U nime? *(Küçükken dört ayaklı (olan) / Büyüyünce iki ayaklı (olan) / Yaşlanınca üç ayaklı (olan) / Bu nedir?)*
- ❖ Kiçik- kiçik çiraylıq (**bolğan**) / Güllük qegez tügünçe / Açsañ çıkar içidin / Tatlıq, şèrin üzümçe (**bolğan**). *(Küçük küçük güzel yüzlü (olan) / Renkli kâğıt düğümcük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük (olan).)*
- ❖ Kiyimliri reñgareñ (**bolğan**) / Mèñişliri söletlik (**bolğan**) / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. *(Elbisesi rengârenk (olan) / Yürüyüşü görkemli (olan) / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.)*
- ❖ Kök müşük, yèni tüşük (**bolğan**). *(Gök kedi, yanı delikli (olan).)*

- ❖ Kördüm yoğan qorsaqliq (**bolğan**) / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çirayliq bir taci bar / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli (olan) / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Kündüzi ğaç- ğaç / Keçişi qarnı aç (**bolğan**). (*Gündüzleri ğaç ğaç / Geceleyn karnı aç (olan).*)
- ❖ Kündüzi mēhman, kēçisi ximan (**bolğan**). (*Gündüz misafir, gece ev sahibi (olan).*)
- ❖ Mamuqtek yumşaq (**bolup**) / Şekerdek apak (**bolğan**) / Qışta yerni basidu / Yazda sayğa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak (olup) / Şeker gibi bembeyaz (olan) / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçır.*)
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bolup**) / Bir tal qovurğa (**bolğan**). (*Bin tane bağırsağı (olup) / Bir tane kaburgası (olan).*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq (**bolup**) / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi (olup) / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlınar / Nur işqida sersane (**bolğan**) / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıktā şaşkın (olan) / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Özi bir gèriç (**bolup**) / Saqili ikki gèriç (**bolğan**). (*Kendi bir karış (olup) / Sakalı iki karış (olan).*)
- ❖ Özi bir gèriç (**bolup**) / Tili miñ gèriç (**bolğan**). (*Kendi bir karış (olup) / Dili bin karış (olan).*)
- ❖ Özi dügilek (**bolğan**), tikini bar / Çümülidin dad deydu / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak (olan), dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi hōmür ğoca (**bolup**) / Bōki tōmür ğoca (**bolğan**). (*Kendi ömür sahibi (olup) / Şapkası demir sahibi (olan).*)
- ❖ Özi muşteq (**bolup**), tēni taşteq (**bolğan**) / Postqa turidu ceñgivar yaşteq (**bolup**). (*Kendi yumruk gibi (olup), bedeni taş gibi (olan) / Kabuğa girer, cengaver genç gibi (olup).*)
- ❖ Özi müşüktek (**bolup**), quyruqi noğuçtek (**bolğan**). (*Kendi kedi gibi (olup), kuyruğu merdane gibi (olan).*)
- ❖ Özi qara (**bolup**), sözi aq (**bolğan**). (*Kendi kara (olup), sözü ak (olan).*)

- ❖ Özi sarğıç, uzunçaq (**bolup**) / Burutliri diňgayğan (**bolğan**) / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca (olup) / Bıyıqları dimdik (olan) / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi segek ve yögürük (**bolup**) / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı (olup) / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi yerge möküklük (**bolup**) / Çeçi talada öyüklük (**bolğan**). (*Kendi yere saklı (olup) / Saçı bozkıra bağı (olan).*)
- ❖ Puti uniñ açidek (**bolup**) / Tumşuqidur qayçidek (**bolğan**) / Bèşida bar çeçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi (olup) / Burnu makas gibi (olan) / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti yerge tegmes, bèşi asmanğa / Puti alte (**bolup**), bèşi ikki, quyuqu bir (**bolğan**). (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı (olup), başı iki, kuyruğu bir (olan).*)
- ❖ Qeşi qara (**bolup**), yüzi aq (**bolğan**) / Saña yardur hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara (olup), yüzü ak (olan) / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Quyuqu eşiklik (**bolup**) / Burni teşiklik (**bolğan**). (*Kuyruğu örmeli (olup) / Burnu delikli (olan).*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi bar / Burni puçuk tiliqliq (**bolup**) / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli (olup) / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu yumilaq (**bolup**) / Beden tavlş işida / Ehmiyetlik oyunçaq. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak (olup) / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Dunyada qimmet (**bolğan**). (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli (olan).*)
- ❖ Taştin qattiq (**bolup**), novattin tatliq (**bolğan**). (*Taştan sert (olup), şekerden tatlı (olan).*)
- ❖ Temir tumşuqluq (**bolğan**) / Rèzinke qorsaqliq (**bolğan**) / Sulyav kaplaqliq (**bolğan**) / Yanda saqlaqliq (**bolğan**). (*Demir gagalı (olan) / Lastik karınlı (olan) / Naylon kaplı (olan) / Yanında saklı (olan).*)

- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek ègiz (**bolğan**). (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek (olan).*)
- ❖ Teşi ozuq (**bolup**), içi qozuq (**bolğan**). (*Dışı azık (olup), içi kazık (olan).*)
- ❖ Tèşi qara töt qulaq (**bolup**) / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı (olup) / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tèşi sirlaqlıq (**bolup**), içi mixlaqlıq (**bolğan**), u nème? (*Dışı sırlı (olup), içi mihlı (olan), bu nedir?*)
- ❖ Tèşi sirlaqlıq (**bolup**), içi mixlaqlıq (**bolğan**). (*Dışı sırlı (olup), içi zehir (olan).*)
- ❖ Tèşi sirliq (**bolup**) , içi zeher (**bolğan**). (*Dışı sırlı (bolup), içi zehir (olan).*)
- ❖ Tèşi taş (**bolup**), içi aş (**bolğan**). (*Dışı taş (olup), içi aş (olan).*)
- ❖ Tirişçanga bek emraq (**bolup**) / Hurunlardın bek yıraq (**turğan**) / Duldul qilip minsıñız / Pervaz qilip uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz. (*Çalışkana pek değerli (olup) / Tembellerden pek uzak (duran) / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Töt ayaqlıq / Tömür tuyaqlıq (**bolğan**). (*Dört ayaklı / Demir toynaklı (olan).*)
- ❖ Töt paçaq (**bolup**), arisi baldaq (**bolğan**). (*Dört bacak (olup), arası çatılı (olan).*)
- ❖ Töt putluq (**bolup**), bizniñ yurtluq (**bolğan**). (*Dört ayaklı (olup), bizim yurtlu (olan).*)
- ❖ Tüküridu bèli maymaq (**turğan**) / Tükürüki kèter uzaq. (*Tükürür beli çarpık (duran) / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç (**bolğan**) / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman (olan) / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldı pes (**bolğan**) / Keyni ègiz, aldı pes (**bolğan**) / Kiygen yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak (olan) / Arkası yüksek, önü alçak (olan) / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ Uzundın uzaq (**turup**) / Havağa tuzaq (**bolğan**). (*Uzundan uzak (durup) / Havaya tuzak (olan).*)
- ❖ Yapir boynı kir / Ağzi ikki (**bolup**), tuvi bir (**bolğan**). (*Ya pir boynu kir / Ağzi iki (olup) karnı bir (olan).*)

- ❖ Yazlıqı yeşil reñde (**bolup**) / Küzlüki sèriq teñge (**bolğan**). (*Yazları yeşil renkte (olup) / Güzleri sarı bedende (olan).*)
- ❖ Yeşil kimxap yepiğliq (**bolup**) / Bir-birige çetiğliq (**bolğan**) / Lom- lom uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq (**bolup**) / Şaman kebi çetiğliq (**bolğan**). (*Yeşil simli bedenli (olup) / Bir birine kenetli (olan) / Lungırdar karyolası / Yolcuları yatılı (olup) / Şaman gibi çiçekli (olan).*)

3. CÜMLE TÜRLERİ

Tekin cümle çeşitlerini “yapısına göre cümleler, yüklem türüne göre cümleler, yüklem yerine göre cümleler ve anlamına göre cümleler” olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Yapısına göre cümleleri “basit cümle, birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, bağlı cümle, ki’li bağlı cümle, diğer bağlı cümleler” alt başlıklarına ayırmıştır. Yüklem türüne göre cümleleri “fiil cümlesi, ve isim cümlesi” başlıklarına ayırmıştır. Yüklem yerine göre cümleleri “kurallı cümle, devrik cümle” başlıklarına ayırmıştır. Anlamına göre cümleleri ise “olumlu, olumsuz ve soru cümleleri” başlıklarına ayırmıştır (2008, s. 29). Öztürk cümle çeşitlerini “yapılarına göre cümleler, yüklem türüne göre cümleler, yüklem yerine göre cümleler ve anlamlarına göre cümleler” olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Yapısına göre cümleleri “basit cümle, birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, bağlı cümle, ki’li bağlı cümle, diğer bağlaçlarla kurulan bağlı cümleler, sıralı cümle” alt başlıklarına ayırmıştır. Yüklem türüne göre cümleleri “fiil cümlesi, ve isim cümlesi” başlıklarına ayırmıştır. Yüklem yerine göre cümleleri “kurallı cümle, devrik cümle” başlıklarına ayırmıştır. Anlamına göre cümleleri ise “olumlu, olumsuz ve soru cümleleri” başlıklarına ayırmıştır (2015, s. 140). Biz ise Uygur bilmecelerinin söz dizimini incelediğimiz bu çalışmada cümle çeşitlerini, “yapısına göre cümleler, yüklem türüne göre cümleler, yüklem yerine göre cümleler ve cümlelerin anlam özellikleri” olmak üzere dört başlık altında incelemeye çalıştık. Yapısına göre cümleleri “basit cümle, birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, bağlı cümle, ki’li bağlı cümle, diğer bağlı cümleler, sıralı cümle” başlıkları altında elimizdeki Uygur bilmecelerinden hareketle incelemeye çalıştık. Yüklem türüne göre cümleleri “fiil cümleleri ve isim cümleleri” başlıkları altında elimizdeki Uygur bilmecelerinden hareketle incelemeye çalıştık. Yüklem yerine göre cümleleri “kurallı cümle, devrik cümle, eksilteli cümle” başlıkları altında elimizdeki Uygur bilmecelerinden hareketle incelemeye çalıştık. Cümlelerin anlam özelliklerine göre

cümleleri de “olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümleleri” başlıkları altında elimizdeki Uygur bilmecelerinden hareketle incelemeye çalıştık.

3.1. YAPISINA GÖRE CÜMLELER

3.1.1. Basit Cümleler

Tekin’e göre basit cümle, “isim veya fiil türünden yüklem görevindeki tek bir sözcük ile tek bir yargı bildiren cümle türüdür.” (2008, s.29) Öztürk’e göre basit cümle, “içinde bir tek yüklem bulunan, bütün unsurlarıyla bir tek hükmü bildiren cümle türüdür.” (2015, s. 141) Toker vd. basit cümleyi “bir tek çekimli fiil bulunan cümleye basit cümle denir. Böyle cümleler, tek yargıdan ibaret ve yüklemi olan cümlelerdir.” (2016, s.128) şeklinde tanımlamışlardır. Bize göre basit cümle, cümle içindeki isim ya da fiil çeşitinden yüklemine sadece birinin tek bir yargı bildirmesi ile kurulan cümlelerdir. Uygur bilmecelerinde örneğine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ ‘Sen’de **birla** / ‘Men’de **birla** / İstisem ‘alem’de yoq / ‘Şam’ğa berip uçni **taptim** / ‘Misir’ğa kelsem birimu yoq. (‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.)
- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tēpilar/ Tēpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / **Yēqin qılar** yiraqni / **Bilmes** ağriq- silaqni / Bir ademge bab nēme / Tēpiñlarçu u nēme? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kēçe- kündiz, qiş ve yaz / **Mañidu** u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (**bar**) / Qaçiniñ üstide çapça (**bar**) / Çapçiniñ üstide ham- ham (**bar**) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (**bar**) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (**bar**) / Lip- lipniñ üstide şivaq (**bar**) / Şivaqniñ üstide qiyaq (**bar**) / Qiyaqniñ üstide çöçek (**bar**) / Eytñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın*

üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?)

- ❖ Ağzi bar, cèni **yoq** / Quyriqi bar, yuñi yoq / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzida iman **bar** / Qosiqıda yılan bar u kim? (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (**bar**) / **Birni ikki qilmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var) / Biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Akisi ukisini **qoğlap yetelmeydu**. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ **Ala çapan kiyivalğan** / **Uzun quyruq baturum** / “To-ko-tok” yapırım dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / **Qanğa tolğan** qorsiqi / **Qapqaradur** baliliri / Şunçe **nurğun** saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Altun müñgüzlük tèkiçek / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük tèkiçek / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ **Altun qoçqar** müñgüzi / **Boğa- maral** tèrisi. (*Altın koç boynuzu / Boğa geyik derisi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda **körünmeydu** qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu **üzmeydu** bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi **qil yorğa**. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ Apaq yerge ret bilen reñlik uruq **salidu** (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçır*)
- ❖ Aq çèçek qisqan anisi / Balisiñi balğa orup **olturidu** qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)

- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mèhman oynaydu / Tumşiqıda gül çèkip / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofrâ üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq ètim asmandin çüşer / Ot- çöpni yèmes / Ot- çöp uni **yer**(*Beyaz atım gökten düşer. / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)
- ❖ Aq tögemniñ boyi **uzun**. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ Aq yerde bala yağaç (**bar**). (*Ak yerde yavru ağaç (var).*)
- ❖ Aq yerde qazan **qaynaydu**. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara börülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek **qimmetlik** insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşırverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètîp **barisilar**? Mènimu èlip **ketseñlar**? Gâzlar şundaq cavab **bèriptu**: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yerimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yerimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip **kètimiz**. Esliy gâz **qançe**? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsa yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Astimu tağ, üstimu tağ / Otturisi **mexmel èdir**. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ Aş **içmeydu** müşüküm / Su **içmeydu** müşüküm / Tavar- durdun üstide / **Yorgılaydu** müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / **Uçritidu** zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèместin / **İşlep kèter** karamet / Uniñ bilen dèhقانlar / Köplep **alur** daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)

- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal **bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni **bir** / Qulıqı **kir**. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Axşam **kèter** leglek / Etige **kèler** sek sek / U **nème?** (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşımı **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşımı **kèler** eglikim / Kündüzi **kèter** leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ Axşımı **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Axşımı **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / **Nème** ayriptu / **Tèpiñlarçu** qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Siliq siliq **külidu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Özi yıraqtın **kèlidu** / Ağzi yoq sözleydü / Saña salam bèridü. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Ayşigülde biri **bar** / Xurşidemde **yoq** / Ablikimde biri **bar** / Erşidinde **yoq**. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Balisi anisini **uridu**. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / **İsmi bekmu qamlaşqan** / Del- derexni davalap / **Tinim tapmas** hèçqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Bayniñ balisi **tülke tumaqliq**. (*Zenginin çocuğu tilki kalpaklı.*)
- ❖ Bèciñdin alsam toqquz yañaq / Ürimçide **qaptu** üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèşida tülke tumaq (**bar**). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bir acayip quş, hemmige tonuş / **Hacet emestur**, derexqe qonuş. (*Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir at kördüm cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi yoq / Quçiğida bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı*

yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)

- ❖ Bir bəşida neyzisi (**bar**) / Bir bəşida doppisi (**bar**) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. *(Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz biraksa mızrağı / Silip yürür duppası.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqaların palvini / **Sörep mañar** qiriq- ellik harvini / **Sığar** aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Sığar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ Bir davanni çolaq sègizxan **egiydu**. *(Bir bayırı çolak saksığan dolaşır.)*
- ❖ Bir tövide yette töşük (**bar**). *(Bir tepede yedi delik (var).)*
- ❖ Bir gümbezniñ içide miñ gümbez (**bar**). *(Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).)*
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde **oquymen** / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli **çoñgur** rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir qarısam müşüktek / Sinçilisam muştumdek / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. *(Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.)*
- ❖ Bir qaz axunum **bar** / Seper qılsa keyniden / Tesvi tartıdu. *(Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.)*
- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / Qanıtiniñ sani **yoq** / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni yoq. *(Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.)*
- ❖ Bir tal argamçam **bar** / Yiğsam yiğsam tügimes. *(Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.)*
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa **èşip qoptu** bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip qaptu** bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? *(Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe*

açıkta kalmış / İkişer kónsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?)

- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, **mundaqdeptu**: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergenkişini **çaqırıp kelgin, deptu**. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **élip keptu**: Bérivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit **çüşiniptu**. Qéni silermu **çöşediñlarmu**? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq **qétip béqiñlar**. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Bir yilinin **bar** ikki başlıq. *(Bir yılanım var iki başlı.)*
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız **miniptu** / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bëriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bëkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? *(Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)*
- ❖ Bütün tursa kökirip / Ete turar sargıyıp / Temi uniñ navattek / **Qalar** ağziñda èrip. *(Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.)*
- ❖ Bulbuldin **yoğan** / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. *(Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.)*
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. *(Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.)*
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / Piçilmigan tavuz **çıqtı**. *(Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.)*

- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qisqiraydu / Közgimu **körünmeydu** / Sètivalgili **bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayin. (*Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısıdır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyar olur / Sıki tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Çişliri üstün **turar** / Göş berse çişlep turar. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Dadisi **egri- donay** / Balisi **şèrin şèker** / Oğli **haramzade** / Qizi **şèrinzade**. (*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke **qaçalmas** / Çañgilidin salamet. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliqi alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Deryalarda **bolidu** / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / Suda bolmas qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada bir yügürük **bar** / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqisiğa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Dunyada nème **qattiq?** (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ Dunyada nème **yügürük?** (*Dünyada ne hızlı koşar.*)
- ❖ Düpür- düpür at **keldi** / Çiqip qarañ beg **keldi** / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip **ekeldi**. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yipqa mehkem **tartilğan** / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Ègiz boyluq **inisi** / **Pakar boyluq akisi** / İnisidur **yügürük** / Akisidur **mögüdek** / Qoliñizğa **èsiqliq** / Buni kim **tèz tapidu?** (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Ègiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem **bilişke qulaysız** / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola **çaçidu** / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip **uçidu** / Bolsañ amraq uniña / Saña quçaq açidu / Sözlirige **toymaysen** / Buni kim tez **tapidu?** (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur*)

sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışıık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)

- ❖ Èğiz boyluq akam / Tülke tumaq **kiyiptu**. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ Èğiz- èğiz qèşi / Sundi tügmen tèşi / Qarığan kişiniñ / **Aqıdu** yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ **Èğiz munar** / Tègi **kanar**. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Èğiz munar** / **Kalte munar** / **Lale çèçiki** / **Sedep monçıqi**. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ Elmu kökিরer / Yermu kökিরer / Ger bolmisa u / Hayatlıq tüger / Dehqan tağılar / Saet **depbiler**. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge **solaqlıq** / Èçip kirsem işikini / Bèşi qara boyaqlıq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Elniñ otturısında iza tartmay **siyidu**. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Èriq, èriq içide su (**bar**) / Su içide yılan (**bar**) / Yılan ağzıda ot (**bar**). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep atalması / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda **yaşalmas**. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu**. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende qopup ikki açayolğa **mañidu**. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq**. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ Evrige, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / Bir caydila mañidu / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salıdu**. (*Tıkır tıkır yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)

- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri **bar** / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri **bar** / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salıdğan bir yeri **bar**. *(Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.)*
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (**bar**) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çıqqusi. *(Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.)*
- ❖ Ègizi **köp** dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. *(Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.)*
- ❖ **Gül bèsiptu** keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / Yirtildi bek tüz. *(Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.)*
- ❖ Harvidin aq selle **çüşti**. *(Arabadan ak sarık düştü.)*
- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / Bir yaliñaç **kiriptu**. *(Hiç kimsenin girmediği savaşa / Bir çıplak girmiş.)*
- ❖ Hiñgayğanga **diñgayğa**. *(Diş gösterene diklenen.)*
- ❖ İkki èriqta bir kövrük (**bar**). *(İki kanala bir köprü (var).)*
- ❖ İkki oçaqta bir kösey (**bar**). *(İki ocakta bir kanca (var).)*
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (**bar**) / Birside bigiz, birside boyaq (**bar**) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğaq / Hüniri uniñ **dügilek sizğaq** / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. *(İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.)*
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. *(Geceleri daima / Giriverir içeri.)*
- ❖ Kiçik çèğida töt putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Qèriğanda uç putluq / U **nime?** *(Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?)*
- ❖ Kiçikkine aq qaznim / **Çiqar** ikki xil tamiqim. *(Küçükük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.)*
- ❖ Kiçikkine boyi **bar** / Xoxa- tiken toni **bar**. *(Küçükük boyu var / Dikenli donu var.)*
- ❖ Kiçikkine finnâs, yurtni **kezip tunmas**. *(Küçükük finnas, yurdu gezip durmaz.)*
- ❖ Kiçikkine kekiçikim qara cañqalni **kèzer**. *(Küçükük baltacığım koca ormanı keser.)*

- ❖ Kiçikkine mozaýçiqim yumilaq **semriydu**. (*Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / **Kördüm** men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek **qattiq** / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırmasın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide ciq ugunçe (**bar**). (*Küçücük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda **yoqılar** özi / Yigirmige yetkende / **Yene çıkar** şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, **içi tola** qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (**bar**) / Beş at uni **tartıdu**. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ Kök öçkem kèpek **qusıdu**. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kökte tüğmen taş **turıdu** / Qarisañ közüñni qamaştırıdu. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Köl boyıda qara qomuş (**bar**). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqlıq / Acayıp canivar / Kindikiniñ sirtida / Çıraylıq bir taci **bar** / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayıp bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ **Körimiz** biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldıda / Boyunçisi arqıda / **Körsitidu** cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” dep

soraptu. Qiz derhal: Cénimniñ cananisi. Yürükimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qizniñ gèpini kim **yéşip bériptu?** (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni **körüptü**, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Kötürülüp dèñizdin / Kökke **uçupbaridu** / Köktin qayıtıp çüşkende / Hemme giyah **qanidu**. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Köz èçip körelmeysiz / Qol sunup tutalmaysız / Siz uniñdin ayrılıp / Bir minut **yaşalmaysız**. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa **baqar** / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapip yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Leylep **yürer** üstüde / Put- koli yoq, cenı yoq / Eytiñlar çu bu nème? (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)

- ❖ Men bu yaqtin baray / Sen uyaqtin kel / Qara ciraniñ aǵzida **uçrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın aǵzında buluşalım.*)
- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamǵa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / Baridiǵan cayıǵa / Zadila **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduǵunu da bilmez / Gideceǵi yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Miñ qoyını bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bar**) / Bir tal qovurǵa (**bar**). (*Bin tane baǵırsaǵı (var) / Bir tane kaburgası (var).*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, mamat bolǵay / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolǵay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Muzǵa qonaq **çaçtim**. (*Buza mısır saçtim.*)
- ❖ Növetlişip **yügüridu** / Bu cahanna yete at / Bèsip öter toxtimay / Bolsi mu taǵ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da daǵ kat kat.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı **olur**. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bèsida müşük **oltiridu**. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Ol acayıp bir nèmudur / Bardur uniñ töt puti / **Yarışidu** uniñǵa / Sep- sep turǵan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük **qoǵdaydu**. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayaǵı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ On sekkiz tal qovurǵa, bir tal üçöge (**bar**). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ Otni körse rohlınar / Dili onda **zuqlınar** / Nur işqıda sersane / **Qandaq can u** merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurǵa cüptin **baǵliyalamsız**. (*Otuz atı dokuz yalaǵa çiftler bağlayabilir misiniz?*)

- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şehirde qatirap **yüridu** leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Ördək emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördək değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ **Östüridu** anisi / Öz tènide balini / Şamal çıqsa balisi / Şapılaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / **Taşqirida** tünluki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy töpiside uşşaq taş (**bar**). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Mèhman künde **kèlidu** / Tapqili bolmaydığan / Yeñiliq èytip bèridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi **gül reñ**, küren at / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi kiçik, suğa **toymas**. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi köpkük leeldeq / Monçaq- monçaq èsilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri **qètilğan**. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)

- ❖ Özi orup, özi **tèpèr** / Burap qoysañ mèñip kèter / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsən yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi qara, yorga tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède- saman **çişlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan sèzidu / Közni yumup- açquçe / Cahanni bir **kèzidu** / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bèridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge **payda yetküzer** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çılan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yumilaq, emma **ay emes** / Reñgi sapsəriq, lèkin **yağ emes** / Quyuqu uzun, **çaşqan mu emes** / Siler tèpiñlar, hècnème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ Pakar asmandin qar **yağar**. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zengin değeri kalın duvar.*)
- ❖ Petnusi bar, nèmi yoq / Naxşa eytar, cèni yoq / Siz uniñga **xocayın**. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahiptiniz.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / **Tumşuqidur** qayçidek / Bèşida **bar** çèçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, uçidu / Yazda oynap qışliqi / İssi q yaqqa **köçidu**. (*Kap kara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qarañgu öyde èşek **hañraydu**. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip közün **tèlip qalidu** / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim **tèz tapidu**? (*Gözünü dikip baktığında gözün*

yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?)

- ❖ Qəlingine bir kitap / Yil bəşida **əsilğan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilğan** / Yil axiri kelgende / Həcnəməsi **qalmığan**. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur hemme vax / **Çaqnitidu** diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qır bəşida qizil xoraz **olturar**. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ **Qisivalğan** bəşiğa / Yoğangina qizilgül / Üstidiki kiyimi / **Körinidu** xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip **çilligan** / Baldur qopup kètişke / Kişilerni **qistiğan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs **çıqırar** burnida / Arqisida qolliri / **Kirer** yerniñ bağriğa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağrına.*)
- ❖ Qoli yoq, puti yoq / Özi **süret salidu**. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm **bar** / Yamğur yağsa èçilip kètidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ** dilbirim / İçidiki mèhriban, uni **tèpiñ** dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yiraqni / **Sözlişisen** qoluñğa èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Quruq şaxqa qurğuy **qonmas**. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)

- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / **Naxşaèyartınmastin**. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Quş tilidin, tökülidu **söz**. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)
- ❖ Quta, quta içide töge puti (**bar**). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep soridu / Sadir: Bularnıñ bəşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul **tutup keldi**? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Sama salar samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bərip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Sende bardur, mende bardur / Ademde **yoq** / Her kişide bolsabardur / Âlemde **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Səpi zeher, yeşi ot / **Çıqar** undin səsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qilsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suda üzgənde **yayraydu** tənı / Sudin ayrılrsa qalmaydu cənı. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide **tilsiz** / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqşınız bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bətini / Yèrip dolqun qətini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çətini / Èğiz yaqtin **qorqmaydu** / **Oylap tèpin** ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)

- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamda bir derya **bar** / Süyi qış künliri az / Yazda **köpbolar**. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarıda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ **Şaraqlaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / **Sep tüzidü** tik bolup. (*Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)
- ❖ Mèniñ tømür tayçiqim / **Ot- çöp bilen kari yoq** / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mènıştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otları çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu **yumilaq** / Beden tavlaş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tam salmay ögze **yaptım**. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki **paqırçaq** / İkki tulum ozuqi (bar) / Kötidiki qozuqi (bar). (*Tingir mingir takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Dünyada **qimmet**. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ Tatlıq gıza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / **Acratmaydu** kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside) (**bar**) / Ayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek **ègiz**. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)

- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni **körelmeydu**, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.*)
- ❖ Teptim terekke mindim / U **nème?** (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak **qilidu** / Şapilaqyese külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yürüdü. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tirişçanğa bek emraq / Hurunlardın bek yıraq / Duldul qilip minsiniñiz / Pervaz qilip uçısız / Yultuzlarğa **köçısız**. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Döldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Tonur bəşida kök öçke (**bar**). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bərelemsiz?** (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırırverir misiniz?*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / Her müşükniñ aldıda üçtin müşük / Hemmisi **qançe müşük?** (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin **pakar** / Putı turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dübisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Töt qelender bir kölçekke **siyidu**. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)
- ❖ Töt tam içide yüz tal çenze (**bar**). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Tuğulğanda **yèpişar**. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / **Eslitidu** müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul **turidu** / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret bolıdu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)

- ❖ U nèmıdur cèni yoq / Bèşi kesse qeni yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare **yoq**. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uzun argamçiniñ köleñgisi **yoq**. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir- micir** / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi şortañlıq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun quyrıuq, çoñqur quduq (**bar**) / Apağ yerde qara uruq (**bar**). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken **barmikin?** / Asti tèren qıyan su / Tüvige yetken **barmikin?** / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken **barmikin?** (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşip bu suyu / Kanarak içen var mıdır?)*)
- ❖ Üstidin möldür **yağar**, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ Xer xil reñde toni **bar** / Put- qoli yoq, burni bar. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlısañ / Zep çiraylıq üni bar. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (**bar**) / Dümbside quyrıqi (**bar**). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbside kuyruğu (var).*)
- ❖ Ya sodiker satmaydu / Ya xèridar almaydu / Geç bolğanda, harğanda / Lazim bolmay **qalmaydu**. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yantaq tüvide yağlıq toqaç (**bar**). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yar boyıda **qatar** qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yaz bolsila barañğa / **Amraq bolğaç yöleklik** / Qiş bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan böleklik**. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqini bar / Qişniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydiğan yalquni **bar**. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)

- ❖ Yèni çiqqan ay kebi / **Parqiraydu** qoluñda / Èkinzarniñ çaçlıri / **Çüşürleriniñda**. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yer astida altun qozuq (**bar**). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yer astida ay **yügürer**. (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ Yer astida toruq at / **Tèrisidur** yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çiqqan pil / Tasma qılıp **til** / Eqlin bolsa bil. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yeşil düğilek bir şehir **bardur** / **Yoqtur** uniñ dervazisi / İçide **bar** miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Yeşip bəriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şehirde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kèivatkada, bir kişi **soraptu**: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşıptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşip bèridu**? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / **Cevap kèler** şu haman / Sen sorığan soraqqa / **Oxşas** uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)
- ❖ Yonugansèri **yoğınar**. (*Yüzü aşağıya doğru büyür.*)
- ❖ Yorgilaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / **Kiyivalğan** üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin.

(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)

- ❖ Yumılaq şox bəliqim / Yerde **sekrer** diñildap / Torğa salsam şu haman / Təşip qaçar piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*

3.1.2. Birleşik Cümleler

Tekin'e göre birleşik cümle "bir temel cümle ve temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya daha fazla yan cümleden oluşmuş cümle türüdür." (2008, s.29) Ergin'e göre "Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sâde, müstakil cümleler içinde toplamak imkanını vermektedir. Fakat bu arada az da olsa birleşik cümle de kullanılmaktadır. Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun mânâsını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder." (2012, s. 404) Öztürk'e göre birleşik cümle, "bir ana cümle ile bu ana cümlenin mânâsını tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden meydana gelir." (2015, s.141) Toker vd. birleşik cümleyi "bir ana cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya birkaç yardımcı cümleye birleşik cümle denir. Birleşik cümlede birden fazla yargı ve birden fazla çekimli fiil bulunur." (2016, s.129) şeklinde tanımlamışlardır. Bize göre birleşik cümle, bir ana cümleden ve o ana cümleyi anlam üzerinden tamamlayan bir ya da birden fazla yardımcı cümleden oluşmuş olan cümlelere denir. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

3.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümleler

Tekin'e göre şartlı birleşik cümle, "temel cümledeki yargının gerçekleşmesini bir şarta bağlayan ve yüklemi şart eki ile kurulan birleşik cümle türüdür." (2008, s. .29) Ergin'e göre "bu birleşik cümle Türkçenin aslî birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil bir cümle yapamaz." (2012, s. 405) Öztürk'e göre şartlı birleşik cümle, "ana cümlenin, bir şart cümlesiyle tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi, ana cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme mânâlarıyla tamamlar. Şartlı birleşik cümlelerde şart cümlesi umumiyetle ana cümlenin zarfı durumundadır." (2015, s. 141) Bize göre

şartlı birleşik cümle, temel cümlenin bir şart cümlesine bağlanarak tamamlandığı cümlelerdir. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ ‘Çu!- çu!’ demes cèni yoq / **Boğizlisam** qèni yoq. (*‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ ‘Hah’ **dèsem** ‘hah’ deydu / Balılar heyran ‘pah’ deydu. (*‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.*)
- ❖ ‘Sen’de birla / ‘Men’de birla / **İstisem** ‘alem’de yoq / ‘Şam’ğa berip uçni taptim / ‘Misir’ğa **kelsem** birimu yoq. (*‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip **qoysa** çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp bir canivar / Taştin qattiq toni bar / Dessep **ötse** traktor / Pisent qılmay **cim turar**. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Acayıp elçi bar / Putsiz mènip kèlidu / Quliqğa söziñni / **Dèsèn** èlip kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Ağzi bir, quyruqi ikkidur / Sekrep **çüşsiñiz** oxşaşla çoñqur. (*Ağzı bir kuyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Aña birdin **qarisiñiz**: apaq bipayan / **Sepsalsiñiz** uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanga / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanga / Ger **bilmiseñ** qedrini / Qalisen çoñ puşaymanga. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır verir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top gazedin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètíp barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Gâzlar şundaq cavab bëriptu: Biz yüz

emes, bizge bizdek **qoşulsa**, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz **qoşulsa**, yene yerimimizniñ yèrimi **qoşulsa**, andin sen **qoşulsan** yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Asmanğa tayaq **atsam** / Yerge qan çaçraydu. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ Asmanğa **çıqsa yallide** / Yerge çüşer taqqide. (*Göge kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ **Atsam** çalma asmanğa / Qizil möldür töküldi. (*Atsam göge kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ **Baqsam baqsam** müñgüz çıqmaydu. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ Bèciñdin **alsam** toqquz yañaq / Ürimçide qaptu üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ **Bèsip qoysañ** çirqırar / **Tèpip qoysañ** ğirqırar. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / Tèz mañidu, puti yoq / Su **bolsila**, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe **oynatsañ** yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq toruq at / Tağka **çıqsa** tøyilmas / Muzda **mañsa** oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğiče ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göge kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)

- ❖ Bir bəşida neyzisi (bar) / Bir bəşida doppisi (bar) / İz **çüşürse** neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. *(Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.)*
- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda bar / **Tapalmisañ** set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Bir mehsulat bar iken / Uniñ asli qar iken / **U bolmisa** canlıqlar / Halak iken xar iken / **Tizgiñlense** uniñda / Nazu nimet bar iken. *(Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)*
- ❖ Bir nersəm bar bilmigenni bilgüzidu / İçini èçip **baqsañ** külgüzidu. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersəm bar qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost **tutsañ** / Muradiñğa yetküzür. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar emes, zehir çıkar / Kimki uni dost tutuşni adet **qılsa** / Haman bir kün bir balağa uçitar. *(Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alıssa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)*
- ❖ Bir öyge**kirsem** bəli bağlağlıq qız olturuptu. *(Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.)*
- ❖ Bir öyge **kirsem** buluñda / Aqvaş momay olturidu. *(Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.)*
- ❖ Bir öyge **kirsem** ciqqide toxum turuptu. *(Bir eve girsem sayısız yumurta durur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem / **Qarsammu qaraydu** / **Qarmisammu qaraydu**. *(Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.)*
- ❖ Bir öyge **kirsem**, taz qız olturidu. *(Bir eve girsem kel kız oturur.)*
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni **körse** qatidu, deñ. *(Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.)*
- ❖ Bir qaz axunum bar / Seper **qılsa** keyniden / Tesvi tartidu. *(Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.)*
- ❖ Bir tal argamçam bar / **Yiğsam yiğsam** tügimes. *(Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.)*

- ❖ Biri çèçip / biri **içse** / Biri öser. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biri turar bu çette / Biri turar bu çette / Avaz **çıqsa** qeyerde / Añlap turar diqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa neredede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Bir **qarisam** müşüktek / **Sinçilisam** muştumdek / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen kişidek. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir quşum bar dan yemeydu / Çaynap **bersem** nan yemeydu. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñbar / Sürkep **qoysa** yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin **qonsaèşip** qoptu bir quşqaç / İkkidin **qonsaèşip** qaptu bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bu gilem, bu bir gilem / Qaqay **dèsem** ègiz gilem. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla **qoysañ** / Şux sayrap turğan. (*Bülbülден büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Burnida bar yiñnisi / Yüzide bar tügmissi / **Tegse** yiñne tügmiğe / Qizip kèter neğmissi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete turar sarğıyip / Temi uniñ navattek / Qalar ağıziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Çiñ **tutsiñiz** uziraydu / **Tutmisiñiz** qisqiraydu / Közgimu körünmeydu / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ **tutsiñiz** bolisiz / Bu alemge xocayin. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyar olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)

- ❖ Çişliri üstün turar / Göş **berse** çişlep turar. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Derex bəşidin **taşlısa** sunmas / Kövrük üstidin **taşlısa** sunar. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen əsil taş / Siz **bilemsiz** ətəfiña / Suda **bolmas** qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / **Ötüp ketse** kelmeydu / Arqığa yənip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / Otqa **salsam** muz tutar. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşə koysam buz tutar.*)
- ❖ Əgiz asmanda bir kuş / Yipqa mehkem tartılğan / Şamal **çıqsa** qorqmaydu / Peqet yamğurdin qorqqan. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Elmu kökirer / Yermu kökirer / Ger **bolmisa** u / Hayatliq tüger / Dehqan tağılar / Saet dep biler. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge solaqliq / Əcip **kirsem** işikini / Bəşi qara boyaqliq. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep atalmas / Suğa **salsañ** leyleydu / Ləkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su **bolsimu** / Ləkin kökte oynaydu / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini bulğaydu. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynadır / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Əgiz ögzide gilem **qaqsam** / Topisi Turpanğa yetti. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Əgiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvət əlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / **Bolsañ** amraq uniñğa / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık*

saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)

- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / **Oruvetseñ** ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiği boş, qomuş ten / **Yel mañdursa** içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kemiş bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül bèsiptu keştiçi / Yiñne ve yipsiz / **Tutsam** uni avaylap / Yirtildi bek tèt. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşıçi / Seher tutup tiñşap **körseñ** / Xuş yaqıdu naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniña “Biz yüzemes, bizçe **bolsa**, bizniñ yérimizçe **bolsa**, yèrimimizniñ yèrimiçe **bolsa**, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tèpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüziüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Güldin gülge qonıdu / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey **dèse** puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi **bolmisa** / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki putıda ikki xil ayağ (bar) / Birsıde bigiz, birside boyaq (bar) / Bir putcim **tursa** / Birsı tèyilğağ / Hüneri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)

- ❖ İssiqi bar, oti yoq / Köyüp turar, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İşikige ot **qoysañ** / Ot alidu öy içi / Ot ketkenni **körsimu** / Öçürmeydu hęc kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ İt bolupmu qavimaydu / Yügürüp qopup çişlimeydu / Yat bir kişi kirip **kalsa** / Uni öyge kirküzmeydu. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kèce- gündüz tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyı **sanisa** / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikiye aşmaz.*)
- ❖ Kel- kel **dèsem** kelmeydu / Kelme **dèsem** kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçik- kiçik çirayliq / Güllük qegez tügünçe / **Açsañ** çıkar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçik kölge su **quysam** / Muz toñlaptu **qizdursam**. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizde / Seper **qilsañ** kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçükük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** mühim sözümni / Yıraq yurtqa tègiptu / Yumup **açsam** közümni. (*Küçükük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mèñişliri söletlik / Soquşqanni **körsiñiz** / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek **tutsimu** / Yürgen yèri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)

- ❖ Kökte paxta leyleydu / Gah çüşidu, örleydu / Öz şeklini **özgertse** / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş turidu / **Qarisañ** közüñni qamaşturidu. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ **Kömsem** kömülmes / **Tepsem** tevrimes / **Mañsam** mañidu / **Tursam** turidu. (*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ Kündüzi küñge qarap / Axşimi ayğa baqar / Perviş qilip **östürsek** / Mayliri sudak aqar. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Küñni **körse** ölidu / Aynı **körse** külidu. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Mañar **desen** puti yoq / Tutar **deseñ** qoli yoq / Aña melum hemme yer / Tapmaydığan öyi yoq. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ **Midirlisañ** midirleydu / Ger **toxtisañ** toxtaydu / Tutuvalay **deseñmu** / Saña tutup bermeydu. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, mamat bolğay / Qebre ara depne qiliñ, hayat bolğay. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Mèniñ tømür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / Aylinidu yumilap / Toxtap **qalsa** mèñiştin / Turalmaydu ornida / **Minivalsam** üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Növetlişip yügüridu / Bu cahanna yete at / Bèsip öter toxtimay / **Bolsi mu** tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ Ol acayip bir nèmudur / Bardur uniñ töt puti / Yarişidu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / **Erkiletsek** biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)

- ❖ Ol niçük cândur dem **alsa** / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre **kirse** / Bolğusu târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / **Ursalar**, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su dip turur / Kindikige otnı **yaqsa** / Bik yaqıñ hü dip turur. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ On beş kèçe **körsetse** yaruq yüzini / On beş kèçe körsetmes sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Oq **tegse** tōşük qalmas / Tiğ **tegse** izi qalmas / Bolqa bilen yançip bolmas / Candar aña zadi qanmas. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni **körse** rohlinar / Dili onda zuqlınar / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde yaşaydu / İşqa **çüşse** yandışip / Bille küreş başlaydu. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Östüridu anısı / Öz tènide balini / Şamal **çiqsa** balisi / Şapılaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip **qoysañ** / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin dad deydu / Yilanni **körse** tügülüp / Quyrıqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda **yürse** tèyilmas / Tamda **yürse** yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge **çüşse** körünmes / Uniñ qılğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)

- ❖ Özi orup, özi tètèr / Burap **qoysañ** mènîp kèter / Bir demniñ içidila / Kòz yetmes yerge yeter. *(Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.)*
- ❖ Özi sarıguç, uzunçaq / Burutliri diñgayğan / Èçip **körseñ** içini / Altun mixqa liq tolğan. *(Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altun mih dolu.)*
- ❖ Özi segek ve yögürük / Bekmu asan sèzidu / Kòzni yumup- açquçe / Cahanni bir kèzidu / Uni yaxşı **işletseñ** / Köplep husul bèridu. *(Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.)*
- ❖ Pişurup **yèsen** aş bolidu / **Pişurmisañ** quş bolidu. *(Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.)*
- ❖ Qariganda tikilip kòzün tèlip qalidu / Tartip **koysañ** yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? *(Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söniüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?)*
- ❖ Qolda **tutsañ** kòrünmes / Èçip **alsañ** tügimes / Barliq cahan bayliqi / Rahetlerniñ yayliqi. *(Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.)*
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / Yamğur **yağsa** èçilip kètidu. *(Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.)*
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz **tutsañ** bek süzük / Kèsel qılar biraq u / **Bolsa** meynet, kir, ösük / Oylap tètîñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? *(Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap **qoysañ** nomurni, yèqin qılar yiraqni / Sözlüşisen qoluñğa èlip tòmür qulaqni. *(Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)*
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tòmür emes / **Buzulsa** uni tüzèş mumkin emes / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. *(Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)*

- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / Ademniñ hacitini marap turar / Qançilik cebir **körse** sevr qilip / Yenimu köpeymekni telep qılar. (*Kimıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Sama salar samada / Öyi **bolsa** kamarda / Şepe bərip yamğurdin / Viçirlişar havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Saña toğra **bolsammen** / Pixildaysen külisen / Maña toğra **bolsañ** sen / Memnu külüp qoyimen / Sel nəriğa **ketsemle** / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi turar cimğina / Burap **qoyşañ** ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda ciq oq / Etisi **qopsam** biri yoq. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Sende bardur, mende bardur / Ademde yoq / Her kişide **bolsabardur** / Âlemde yoq. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / **Tapsa** halal yeptu / **Tapalmisa** haram. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ **Semrise** sekrişi köp / **Oruqlisa** yètişi köp. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Sèpi zeher, yeşi ot / Çıqar undin sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki **qilsa** uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Soğuş **bolsa** mey bağlap / Ecep tatliq pişidu / İssiş **bolsa** sapaqtin / Yerge èrip çüşidu. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ **Sorisañlar** cèni yoq / Cèni bardin tèt uçar. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suda üzgende yayraydu tèni / Sudin **ayrilsa** qalmaydu cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)

- ❖ Suğa **kirse** bir bolar / Sudin **ayrilsa** miñ bolar. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ Suğa **salsañ** çökmeydu / Otqa **salsañ** köymeydu / Yerge **kömseñ** çirimaydu / Tèpiñlarçu u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa **salsañ** su bolur / Otqa **salsañ** muz bolur. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Suni **körse** tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep **baqsıñız** bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Şamal **çiqsa** asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tèsida / **Tartsa** asta kèlidu / Balılarnıñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.*)
- ❖ **Şapılaqlisam** şatıraqlaydu. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ Şèker **dèsem** tatlıq emes / Aq tuz **dèsem** aççıq emes / Qışta köktin çüşıdu / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şir- şir èter, cilgidin öter / Davanğa **kelse** astidin öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağ üstide turup **pürküse** / Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ **Tartsa** bir puñ kelmeydu / **Satsa** pulğa almaydu / Dunyada qimmet. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ **Tepsem** tevrimes / **Kömsem** kömülmes. (*Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq **yèse** külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yürıdu. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tirişanğa bek emraq / Hurunlardın bek yıraq / Duldul qilip **minsiñız** / Pervaz qilip uçısiz / Yultuzlarğa köçısiz. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)

- ❖ **Tutsa** taş, **yaqsa** otun. (*Tutsa taş, yaksa odun.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul turidu / Bir maşına **ötsila** / İkkisi bir ret bolidu. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / Men hêç gunah **qilmisam** / Mèni nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ U nèmidur cèni yoq / Bèşi **kesse** qeni yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq deñizda **yügürtseñ** / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni **içmise** / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni bar / Tañ seherde **añlisañ** / Zep çiraylıq üni bar. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Yazniñ küni **oltursiñiz** / Teñge rehet salqını bar / Qişniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni bar. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qişi özgermes / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan **bolsimu** / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yer astıda toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq **bolsañ** sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çiqqan pil / Tasma qilip til / Eqliñ **bolsa bil**. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / **Alsañ** derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şeher sehra hem taqqa. (*Yürümezsin ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)

- ❖ Yorğilaydu taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge **kirse** can alar / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Yorğa eşek suğa **salsañ** / Ottuz harvini tartidu. *(Yüğrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.)*
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur **çaçsa** / Kèçe bolar kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekreer diñildap / Torğa **salsam** şu haman / Tèşip qaçar piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balıgım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*
- ❖ Tèni yerge kömülgen / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap **qoysa** bèşini / Tüküridu yıraqqa. *(Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.)*

3.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümleler

Tekin'e göre iç içe birleşik cümle, "bir cümlenin içinde herhangi bir görevde başka bir cümlenin bulunmasıyla oluşan cümle türüdür." (2008, s. 29) Ergin'e göre "bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir." (2012, s. 406) Öztürk'e göre iç içe birleşik cümle, "bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelir. Ana cümle sonda bulunur. Yan cümle asıl cümlenin bir unsuru veya o unsurun bir parçası durumundadır." (2015, s. 141) Bize göre iç içe birleşik cümle, var olan bir cümlenin içine farklı bir vasıf ile giren başka bir cümlenin bulunmasıyla oluşur. Uygur bilimcilerinde örneklerine rastlanmıştır.

- ❖ 'Bir' **dèvidim**, ikki tağ **uruşti** / 'İkki' **dèvidim**, **yıraq turuşti**. *('Bir' deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / 'İki' deyiverdim uzaklaştılar.)*
- ❖ '**Çu!**- çu!' **demes** cèni yoq / Boğizlisam qèni yoq. *('Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.)*
- ❖ '**Hah**' dèsem '**hah**' deydu / Balılar heyran '**pah**' deydu. *('Hah' desem 'hah' der / Çocuklar hayran 'pah' der.)*

- ❖ Ala çapan kiyivalğan / Uzun quyruq baturum / **“To-ko-tok” yapirim** dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Burunçi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / **Bu kim-** dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / **Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi /** Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: **“Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu.** Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? **dep soridu** / Sadir: Bularniñ bəşi toqquz, puti ottuz, **dep cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tutun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. **Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kətivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmiñiz?** Xotun toplanğan kişilerge qarap: **Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu.** Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ

gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gepini kim yèşip bèridu? (Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)

- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergenkışini çağırıp kelgin,deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: **Bérivédim qiçqargili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi.** Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qèni silermu çöşediñlarmu? Qèni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. (Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qizdin: “ **Bu yigit némiñiz bolidu.**” **dep soraptu.** Qiz derhal: **Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu.** Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qèni bu qizniñ gèpini kim yèşip bériptu? (Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)

3.1.3. Sıralı Cümleler

Tekin'e göre, "tek başına yargı bildiren iki veya daha fazla cümlenin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla oluşan cümlelere sıralı cümle denir." (2008, s. 30) Öztürk'e göre sıralı cümle, "iki veya daha fazla cümlenin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir." (2015, s. 142) Toker vd. sıralı cümleyi "yalnız başlarına kullanıldıklarında birer anlam taşıyan hükümlü cümlelerin virgül, noktalı virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla kurulan cümlelere sıralı cümle denir. Bu cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir. Sıralı cümleler, aslında ayrı ayrı cümlelerdir ve arka arkaya sıralanmış cümlelerden oluşur. Ancak bunlar arasında az veya çok anlam ilişkisi vardır. Bir kısmında ise bazı öğeler ortaktır." (2016, s.138) şeklinde tanımlamışlardır. Bize göre sıralı cümle, kendi başına da anlamı olan birden fazla cümlenin, gerek yapı gerekse anlam bakımından aynı ya da farklı niteliklere sahip olarak kurulmasıdır. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Çığır'da **yoq**, 'yol'da **bar** / 'Quduq'ta **yoq**, 'köl'de **bar** / 'Günçe'de **yoq**, 'gül'de **bar** / **Tèpip kelgin** 'çöl'de **bar**. ('Çığır'da *yok*, 'yol'da *var*, / 'Kuyu'da *yok*, 'göl'de *var*. / 'Gonca'da *yok*, 'gül'de *var*. / *Bulup getirin 'çöl'de var.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (**bar**) / **Puşuldaydu, möreydu** / Menkeldim dep **tovlaydu** / Boğum boğum quyruqi (**bar**) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz/ Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ 'Hah' dèsem 'hah' deydu / Balilar **heyran**'pah'**deydu**. ('Hah' desem 'hah' der / *Çocuklar hayran 'peh' der.*)
- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin qılar yiraqni / Bilmes ağıriq- silaqni / Bir ademge bab **nème** / Tèpiñlarçu u **nème**? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)

- ❖ Acayıp elçi **bar** / Putsiz mènip **kèlidu** / Quliqığa söziñni / Dèsen èlip kètidu. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (bar) / Şıvaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / **Eytiñlarçu** u **neme?** (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Ağzıda iman bar / Qosiqıda yılan **bar** u **kim?** (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Acayıp bir **canivar** / Taştın qattiq toni **bar** / Dessep ölse traktor / Pisent qılmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Ağzi **bar**, cèni **yoq** / Quyriqi **bar**, yuñi **yoq** / **Yügüridu** aq yerde, **qaldırudu** qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ Anisi **şaldır- şap** / Balisi **şildir şeker**. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu**. (*Anası sakın durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatidu / Balisi toğrisığa (**yatidu**). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna (yatar))*
- ❖ Ağzi **bir**, quyrıqi **ikkidur** / Sekrep çüşsiñiz oxşaşla çoñqur. (*Ağzı bir kuyruğu ikidir / İnseniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Aq sanduqum **èçildi** / İçidin yipèk **şèşidi**. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ Aq tamıda qara argamça (bar) u **neme?** (*Ak damda kara urgan (var), bu nedir?*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kètivèrer** nişangâ / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insangâ / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymangâ. (*Akan*

su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.)

- ❖ Ala tonumniñ yamıqı **bar**, tikiçi **yoq**. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok.*)
- ❖ Aldı **yamğur**, keyni **qar**. (*Önü yağmur, ardı kar.*)
- ❖ Anisi **bir**, balisi **miñ**. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ Anisi **töven**, balisi **üstün**. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge **qonmay**. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yerimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yerimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz **qançe, tapqına**? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)*)
- ❖ Asmañğa çıqsa yallide / Yerge **çüşertaqqide**. (*Göğe kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Aq dastixan **sèlivaldim** / Alem içi **aqardi** (*Ak sofrası seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aq ètim asmandin **çüşer** / Ot- çöpni **yèmes** / Ot- çöp uni **yer** (*Beyaz atım gökten düşer. / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Astimu tağ, üstimu **tağ** / Otturisi mexmel èdir. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ Aş, aşniñ içide **taş** / Taşniñ içide yene **aş**. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal bar / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal **bar**. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Attin ègiz, ittin pes. (*Attan yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Atisi **yatar** toğra / Apisi **yorğa** / Qizi **ussulçi** / Oğli **oyunçi**. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)

- ❖ Ayiği **yoqtüridu** / Siliq siliq külidu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği **yoqtüridu** / Özi yıraqtin kèlidu / Ağzi **yoqsözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqıda / Aylanğini sèzilmeydu hêç vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman**. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Bağqa **kirdim**, çiqay desem şota **yoq** / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi **yoq**. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Güli kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin.*)
- ❖ Bayning balisi **tülke tumakçan** / U **nème?** (*Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Bèli **bağlakliq** / Tülke tumaqliq. (*Beli bağlı / Tilki kalpaklı.*)
- ❖ Bèli daim **bağlaqliq** / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni **yaqturar** / Eceb mu **öç** exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèliq sirtliq, **ikki bağriliq** / Alte puti **bar**, **öçke müñgüzlük**. (*Balık sırtlı, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.*)
- ❖ Bèşi **baru**, çèçi **yoq** / Közi **baru**, qèşi **yoq** / Tèz **mañidu**, puti **yoq** / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bèşi birge **bèriptu** / İkkisu su **içiptu** / Üçi qarap turuptu / Kèyin bile **yèniptu**. (*Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi **sozunçaq**, belliri **ulaq** / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)

- ❖ **Bilim-bilimbilimat / Bèli sunuq toruq** at / Tağka çıqsa tøyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ **Bilim- bilim bilimat, bèli sunuq toruq at.** (*Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at .*)
- ❖ **Bir acayip quş,** hemmige **tonuş** / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değıldir ağaca konması.*)
- ❖ Bir at **kördüm cèni yoq** / Tomurida qeni **yoq** / **Qap bèlide** quyuğu / Quluğu hem bəşi **yoq** / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bəşi yoğan **qapaqtek** / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ tèsida** / Quluğu putiniñ uçıda. (*Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.*)
- ❖ Bir buqam **bar, buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qırıq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / **Tèpiñlarçu, qandaq nerse** u qèni (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi **qapaq** / Nur çaçsa **apaq** / **Yorüydu** her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni **yoq** / Öyge adem **kirgüzmeydu.** (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (**bar**) / Her saxta ottuz yopurmaq (**bar**) / Yopurmaqlarniñ bir teripi **qara** / Bir teripi **aq.** (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir top derex (**bar**) / On ikki şax (**bar**) / Otuz yopurmaq (**bar**) / Bir yüzi **qara** / Bir yüzi **aq.** (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Bir müşük **bar,** cèni **yoq** / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaqıdu / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)

- ❖ Bir nersem **bar** bilmigenni **bilgüzidu** / İçini ècip baqsañ külgüzidu. (*Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)
- ❖ Bir kitabım **bar** / **365 bet** / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir nersem **bar, sanduq oxşaş turar** özi / Ademlerge **añlinidu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / **Körünmeydu** baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çikinca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (**bar**) / Hemmisi qızıl **ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (**bar**) / Yüzilisi **boz bala**. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir dostum **bar** dügilek / Özi **çaqqan yügürük** / Bille oynap yügürüp / Men harimen **terlep** / Lèkin dostum **harmaydu** / Zadi aram **almaydu**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir nersem **bar**, cèni **baru**, ègiz **uçmas** / Mañgan çağda putliri yerge **tegmes** / Yer bilen asmanğiče ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir mehsulat **bar iken** / Uniñ asli **qar iken** / U bolmisa canlıqlar / Halak iken xar iken / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet bar iken. (*Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem **turar**, / Hemmisidin ipar **emes**, zehir **çıqar** / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ **Bir** özi **miñ** közi. (*Özü bir gözü bin.*)
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yüridu. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)

- ❖ Bir padişah **bar iken** töt közi **bar** / Her közige qaraydığan töt veziri **bar** / Töt qamandan aşıq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge **teyyar**. *(Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.)*
- ❖ Bir parçisi **sol yaqta** / Bir parçisi **oñ yaqta** / Bir- birsini **körelmey** / **Ötüp kèter** şundaqla. *(Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*
- ❖ Bir qamçım **bartutqili bolmas** / Bir eşikim **barmiñgili bolmas**. *(Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşğim var binilemez.)*
- ❖ Bir qançam **bar, tutqili bolmay**. *(Bir kamçım var, tutulamaz.)*
- ❖ Bir nersem **bar** qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradıña yetküzür. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta **çıqıptu** / Beş cozıda beştin olturğan kişilerge beştin **tègiptu** / Adem **qançe?** Manta **qançe?** *(Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?)*
- ❖ Bir quşum **bar** dan **yèmeydu** / Çaynap bersem nan yèmeydu. *(Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.)*
- ❖ Bir atisi (**bar**), bir anisi (**bar**) / **Neççe miñlap** balisi. *(Bir babası (var), bir anası (var)/ Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldıñda / Meydan ara yügürüp. *(Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.)*
- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). *(Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.)*
- ❖ Bir qara argamçam **bar** / Bu tağdin o tağqa **yetidu**. *(Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.)*
- ❖ Bir quşum **bar** qèni **yoq** / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni **yoq**. *(Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.)*
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana**. *(Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.)*

- ❖ Bir quşum **bar**, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qoliğa qelem almay xet **yazidu** / Kèlip turar türlü herp **her bir çettin**. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bir sanduqqa **qamalğan** sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşas meñ **bar** / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir sariyim **bar**, içide / Liqqide baveççiler **tiziliq**. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ Bir terekniñ beşida beş şax (**bar**) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (**bar**). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç **qançe?** Çiğ **qançe?** (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (**bar**) / Qiriq putaqta qiriq uva (**bar**) / Qiriq uvida qiriq tuxum (**bar**) / Bişqanda **sèriq bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Biri **turar** bu çette / Biri **turar** bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / Añlap turar diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi **bar** / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / **Yoqlaydu** oğli künni, qizi tünni / Yürgende **bilinmeydu** basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq **köp iduq** / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, **biziduq** / Biz **on ikki qiz iduq** / Bir gümbezge **yığilduq** / Tañ aldıda **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)

- ❖ Bu tèrek, **zilva tèrek** / Adem aña **çıqmaq kèrek** / Bu tèrekke çiqışqa / Çümülidek adem **kèrek**. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bovay **keldi** paltısız / Kövrük **saldi** taxtısız. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatlıq** / **Tèpiñ** u **nème, töge ayaqlı?** (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnida **bar** yiñnisi / Yüzide **bar** tügmisi / Tegse yiñne tügmige / Qızıp kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burun **idim gül-ğunçe** / Keyin **boldum** bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunçı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bëriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qınanesi / Qeni oylap **bèkiñlar** / Ular zade qandaq **tuqqan?** (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni **yatsila** tupraqta / **Semriydu** barğançe / Qèriğanda yüzi **tatuq** / Tatlılıqta qenttin **artuq**. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni **yoq mañidu** menzilsèri / **Çıqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / **Köp körgen**, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni **yoq sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ **Cènimniñ cananisi** / **Yürikimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qeynanisi**. (*Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.*)
- ❖ **Çèçiki yoq** mève, **tèpiñlerçu** u **nème?** (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Çörisi **yağaç taxa**, otturisi **aq paxta**. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)

- ❖ Dadisi **tolğimaş bovay**, balisi **şirin- şiker**. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
- ❖ Dañqı dastan bir quş **bar** / Baturluqi **alamet** / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin salamat. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Dümbisi **aldida**, qorsiqi **keynide**. (*Sırtı önünde, karnı arkasında.*)
- ❖ Dunyada **bar** bir nerse / **Qimmet** özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi **kèlidu** / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ **Èğiz- èğiz** qèşi / **Sundi** tügmen tèşi / Qarığan kişiniñ / Aqıdu yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ Elmu **kökirer** / Yermu **kökirer** / Ger bolmisa u / Hayatliq tüger / Dehqan tağılar / Saet dep biler. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ **Esli özi su uniñ** / Qışta **su dep atalmas** / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ **Ètivettim** şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- ❖ Èğiz kümbez, **hemme uniñdin pes** / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (**bar**).
- ❖ **Èğiz, burun, qulaqsız** / Gepi **tola sanaqsız** / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qılıp uçıdu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu**. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çèpiş, bir er künige **üç** mètir östeñ **çapıdu**, üç ayal künige bir mètir östeñ **çapıdu**. Er **qançe**, ayal **qançe**? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal*

kazıştır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)

- ❖ Èğizi köp dostumniñ / Qorsiqi **boş, qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kemiş bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / **Kèrektur** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Gül arisida **acayıp sèriq** / Bèşida texse, qosiqida tèriq (**bar**). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Güldin gülge **qonidu** / Özi bekmu **turaqsız** / Gülge oxşaş çèhrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldüri **bar**, yamğuri **yoq** / Qar **yèğiptu**, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / **Dan çoquydu, yemeydu**. (*Gürülder, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan (**bar**) / İçide **bar** bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzida ot **çişleklük**. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm **yaliñaç**. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi **yük toşumaq** / Ayığı **yèriq emes, pütün tuyaq**. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ **Holo- holo alamat**, içi **qizil qiyamet**. (*Yandır yandır alamat, içi kızıl kıyamet.*)
- ❖ **Holu- holu- holumet** / İçi **qizil qiyamet** / Höl kirip **quruq çıkar** / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İçi **qizil**, tèşi **kök**. (*İç i kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ İç i **sir**, tèşi **gül**. (*İç i sır, dışı gül.*)
- ❖ İç i- tèşiniñ siri **yoq** / Barmaydiğan yeri **yoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)

- ❖ İkki beyge at **çapıdu** / Çañ **çıqarmaydu** / Bir-birini **izdişıdu** / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İkisi **körıdu**, ikisi **tiñşaydu** / Biri **sözleydu**. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İkki inaq **bir tuğqan** / **Bekmu amraq** ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki putıda ikki xil ayağ (bar) / Birsıde bigız, birsıde boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyılğaq / Hüniri uniñ dügilek sizğaq / Oylap **tèpiñ**, bu **qandaq tèpişmaq**. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşüntüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İs **çiqıdu** quyruqıdın / Adem **çüşmes** dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ İssiqi **bar**, oti **yoq** / **Köyüp turar**, mèyi **yoq** / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yeri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İt bolupmu **qavımaydu** / Yügürüp qopup **çişlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge kirküzmeıdu. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kèçe- kündüz **tinmaydu** / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyı sanısa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu sayarsa / On ikiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçisi **ağıça**, kündüzi **ğalça**. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ Kèçisi **yopyuruq**, kündüzi **qupquruq**. (*Gece apaydınlık, gündüz kupkuru.*)
- ❖ **Kèlip çüşti** on beş ördek kölçekke / Zayit **çiqıp miltiq atti** ördekke / Bir pay oqta **yıqılıptu** altısı / **Hayat qaldı** şu kölçekte qançısı? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçik çèğıda **töt putluq** / Çoñ bolğanda **ikkı putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)

- ❖ Kiçik- kiçik **çirayliq** / Güllük qegez **tügünçe** / Açsañ çiqar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçücük canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa **heyranmen** / Cèni **yoqqu**, xuyi **bar** / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- dèñizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen **adaşmay** / **Mañalaysen** yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine hucram **bar** / İçide liq sellilik axun. (*Küçücük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)
- ❖ **Kiridu**, **çiqidu**, **toxtimaydu** / **Oquydu** gezel, **toquydu** gelvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kiyimliri **reñgareñ** / Mèñşliri **söletlik** / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök **müşük**, yèni **töşük**. (*Gök kedi, yanı delikli.*)
- ❖ Kök **tağ**, **altun** mix. (*Gök dağ, altın çivi.*)
- ❖ Kökte paxta **leyleydu** / Gah **çüşidu**, **örleydu** / Öz şeklini özgeritse / Ètiz-bağlar kökleydu. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Köñlindiki **aq şaye** / Belvèği **kök tavar** / Böki **sèriq duxava** / Yüzi **yalpaq**, u **nème?** (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi **aldida** / Boyunçisi **arqida** / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal **bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)

- ❖ Kördüm yoğan qorsaqliq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çirayliq bir taci bar / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürikidi ot **yanar**. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Köz èçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi **mèhman**, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Közüm **yumuqluq** / Tènim **heriketsiz** / Lèkin körginim / Her xil ve sansiz. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa **miñgeşken** bir cüp qız-yigit **uçraptu**, topniñ içidiki bir kişi qızni **tonuydiken**, emma yigitni **tonumaydiken**. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap **oyğa çöküptu**, **oylap tapalmaptu**, kèçisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)
- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli **yoq**, ceni **yoq** / **Eytiñlar** çu bu **nème?** (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / Kèçisi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bıkar** / Kèçisi **çakar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi **ğaç-ğaç** / Keçişi **qarni aç**. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ Kündüzi **ğicirlaydu** / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırdar / Akşamları kımıldayamaz.*)

- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kêçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Şekerdek **apak** / Qışta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Mañar desen puti yoq / Tutar dèseñ qoli yoq / Aña **melum** hemme yer / Tapmaydığan öyi **yoq**. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam **bar** / U tağdin- u tağqa **yètidu**. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Meniñde **bar**, sende **yoq** / Cènimde **bar**, tende **yoq** / Alemde **bar**, ayda **yoq** / Asmanda **bar**, yerde **yoq**. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnımu **bilmeydu** / Barıdığan cayığa / Zadıla yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Mèniñ tømür tayçiqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti **domılaq** / **Aylinidu** yumılap / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çıkar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otlarla çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Men bu yaqtın **baray** / Sen uyaqtın **kel** / Qara ciraniñ ağızıda uçrışaylı. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağızında buluşalım.*)
- ❖ Mèñişi **şamal**, yètişi **azgal**. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ **Miñdin köptür** çèçiki / **İkki talla** yopurmiqi. (*Binden çoktur çiçeği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ Ol **ni cânvar** irür kim / Dân **yimey** su **içmegey** / Kiçilerde seyreylep kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol **acayıp bir nèmıdur** / **Bardur** uniñ töt puti / Yarışıdu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kêçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört*

ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.)

- ❖ Ol ni can / Pâyı **tübrük dek fetnüs** qulaq / Nâştalıqğa yüzni **vidür** / Su **içer** bir bulaq. *(O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.)*
- ❖ Ol **nemidur** adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bêşi **birdur**, béli **alte** / Quyuqi **töt yüz imiş**. *(O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.)*
- ❖ Oq tegse tüşük qalmas / Tiğ tegse izi qalmas / Bolqa bilen **yançip bolmas** / Candar aña **zadi qanmas**. *(Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.)*
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. *(Ateşte yanmaz, suda çökmez.)*
- ❖ Ördek **emes**, gaz **emes** / **Bèliq emes** sudiki / Suda erkin **üzidu** / **Yeydu** kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. *(Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.)*
- ❖ Öyi ançe **çoñ emes** / **Tolğan** kümüş, zer yipta / **Körünmeydu** bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. *(Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı söyler.)*
- ❖ Özi **mañar** izi **yoq** / Mañliyida közi **yoq**. *(Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.)*
- ❖ Özi **muşteq**, tèni **taştek** / Postqa **turidu** ceñgivar yaştek. *(Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.)*
- ❖ Özi **müşüktek**, quyuqi **noğuçtek**. *(Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.)*
- ❖ Özi **qara**, sözi **aq**. *(Kendi kara, sözü ak.)*
- ❖ Özi **hömür göca** / Böki **tömür göca**. *(Kendi ömür sahibi / Şapkası demir sahibi.)*
- ❖ Özi **bir gèriç** / Saqili **ikki gèriç**. *(Kendi bir karış / Sakalı iki karış.)*
- ❖ Özi **bir gèriç** / Tili **miñ gèriç**. *(Kendi bir karış / Dili bin karış.)*
- ❖ Özi yumilaq, emma ay emes / Reñgi sapsèriq, lèkin yağ emes / Quyuqi uzun, çaşqan mu emes / Siler **tèpiñlar**, həcñeme **yemes**. *(Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.)*

- ❖ Özi **möküp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi **qara**, yorğa tay / Lèkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yügürük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Qoli **yoq**, puti **yoq** / Özi **süret salidu**. (*Eli yok, ayağı yok / Süret yapar.*)
- ❖ Özi **öyde** / Quyruqi **talada**. (*Kendi evde / Quyruğu dışarıda.*)
- ❖ Özi **uruq** / Uçi **yoruq** / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi **sarğuç**, **uzunçaq** / Burutliri **diñgayğan** / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altun mih dolu.*)
- ❖ Özi **xuddi yilandek** / Reñgi uniñ **çilandek** / Bizge payda yetküzer / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yerge **möküklük** / Çèçi talada **öyüklük**. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağlı.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehar / Şeherde qatirap yürüdü leşker / Kiyimsizlerge **ötüşke** ruxset / Kiyimlikke **yoq** qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde **qatar yatar** ottuz ikki böre / On yiğit **u büriniñ xizmetkari** / **Sèlingan** mexmel kövrük otturisiğa / **Mañidu** şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Öy içide bir öy **bar** / İkki qevet işiki (**bar**) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqırıda tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Mèhman künde kèlidu / **Tapqili bolmaydığan** / Yeñiliq èytip **bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini **bar** / Çümülidin **dad deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Quyruğundan ham eder.*)

- ❖ Özi **köpkük leelde** / Monçaq- monçaq **èsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Pakar- pakar boyı **bar** / Yette qevet tonı **bar**. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Petnusi **bar**, nèmi **yoq** / Naxşa **eytar**, cèni **yoq** / Siz uniña xocayın. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki **yoq**, yègi **yoq** / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña **kèlidu** ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ **Pil-pil qılar** çèçikim / **Cimirlaydu** çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi **oynar** çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Puti yerge **tegməs**, bèşi asmanğa / Puti **alte**, bèşi **ikki**, quyruqi **bir**. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti **yoqqaçidu** / Qaniti **yoquçidu**. (*Ayağı yok kaçar / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker **yatqan** / Sirtqa çiqqanliri miltiq **atqan**. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap **çüşti**, qaplap **çüşti** / Qapniñ ağızi boğulup **çüşti**. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağızı büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canıvar / Özi **kiçik**, **uçidu** / Yazda oynap qışliqi / İssiq yaqqa köçidu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumılaq (**bar**) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara göcıkam attin **çüşti** / Baliliri **olaştı**. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qizil inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qara küçük otni **pirqiraydu** / Ot uniñdin qorqup **çirqiraydu**. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)

- ❖ Qara öküz **yep toymaydu** / Quyuğu asmanğa **qaraydu**. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qatar- qatar çit **qoydum** / Ciren atnı **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qèni **bar**, cèni **yoq**. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ Qeşi **qara**, yüzi **aq** / Saña **yardur** hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qışta hörmət **tapıdu** / Yazda xarlinip **yatıdu**. (*Kışın ürmət edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil kala **yètip kaptu** / Qara kala **kètip kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ Qolda tutsaň körünmes / Èçip alsaň tügimes / **Barlıq cahan baylıqı** / **Rahetlerniñ yaylıqı**. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Köz bilen **körüp bolmas** / Kiçikide dereş **liñşitar** / Çoñayğanda uni **yiqıtar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qoli **yoq**, keke **tutmaydu** / Öy sèlişqa **usta** u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolğa **qondi** cansız kepter / Qanat **yaydi** yèrim çember / Huzur **berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpar yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qomuş uçı **qiltiriq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Yiñne uçı **yaltıraq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Sèsiq kölde it **yürer**, uni **tèpiñ** dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhrıban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsaň bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / **Qandaq tutqan** bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*

- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançılık cebir körse sevr qılıp / Yenimu köpeymekni telep qılar. *(Kimıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.)*
- ❖ Qorsigidin **yep**, dümbisidin **çiqiridu**, u **nime?** *(Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?)*
- ❖ Qorsiki **su**, yürüki **ot**. *(Karnı su, yüreği ateş.)*
- ❖ Qorsiki **toq**, köleñgisi **yoq**. *(Karnı tok, gölgesi yok.)*
- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda **yoq**. *(Karnında var, yanında yok.)*
- ❖ Qoş eynek, çine **emes**, tömür **emes** / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmet nesre, **erzan emes**. *(Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)*
- ❖ Quyuqu **èşiklik** / Burni **tèşiklik**. *(Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.)*
- ❖ Èriq **bèşida**, yotqini **qèşida** / Köşi **içide**, söñiki **tèşida**. *(Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.)*
- ❖ Sanduqu **bar**, yipi **bar** / Özi **turar** cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. *(Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.)*
- ❖ Sanduqumda ciq **oq** / Etisi qopsam biri **yoq**. *(Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.)*
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi **bar** / Burni **puçuk tiliqliq** / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut **tiziqliq**. *(Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.)*
- ❖ Sèriq balam **içqiri** / Saqalliri **taşqiri**. *(Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.)*
- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. *(Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.)*
- ❖ Sèriq çapan **kiygini** / **Gül- gyahtur** yèmiki / Tenge dava poqi **bar** / Lèkin öyi bekmu **tar**. *(Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.)*
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani **yoq**. *(Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.)*

- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde yoq / Her kişide bolsa bardur / Âlemde yoq. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda körısız / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Somkida **bar** keptirim / Qanatlırı eceb **köp** / Reñgiroyı **oxşaşmas** / Tomurlırı **qizil- kök**. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ **Sokuldaydu** soki **yoq** / **Dokuldaydu** doki **yoq** / Tèrisi **qèlin**, tüki **yoq**. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni **yoq** / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / **Tèpiñlarçu** u **nème?** (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsıñız bilısiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Şehiri **bar**, adimi **yoq** / Dèñizi **bar**, süyi **yoq**. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tètıda / Tartsa asta kèlidu / **Balılarniñ amriqi** / **Baş etiyaz bayriqi**. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağıracağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççıq emes / Qışta köktin **çüşıdu** / Yazda közge **körünmeydu**. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şexi **tömür** / Yopurmiqi **kümüş** / Mèvisi **altun**. (*Dalı demir / Yaprağı gümüş / Meyvesi altın.*)

- ❖ Tağdin **ègiz**, şivaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatidu** / **Tèpiñlarçu**, u **nème**? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Taştin **qattiq**, novattin **tatliq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ **Tatliq giza emes** u / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (**bar**) / Kötidiki qozuqi (**bar**). (*Tıngır mungır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ **Temir tumşuqluq** / **Rèzinke qorsaqliq** / **Sulyav kaplaqliq** / Yanda **saqlaqliq**. (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ Tèni **beş**, cèni **töt** / **Bardur** uniñ yüz tirniqi / Bu **acayip iş emesmu** / Beşi bèrip tötü **qaytqini**. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz turnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / **Tutaşturup** bulaqqa / Tolğap qoysa bèşini / Tüküridu yiraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ **Teptim** tèrekke **mindim** / U **nème**? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. (*Teptim, ağaca çıktım.*)
- ❖ Teşi **ozuq**, içi **qozuq**. (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ Tèşi **qara töt qulaq** / **Qorsiqidur** bir bulaq / İştihani **açidu** / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tèşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**, u **nème**? (*Dışı sırlı, içi mihli, bu nedir?*)
- ❖ Tèşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Tèşi **sirliq**, içi **zeher**. (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Tèşi **taş**, içi **aş**. (*Dışı taş, içi aş.*)
- ❖ Tèşi **uzuq** içi **qozuq**. (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapilaqyèse külidu / **Tinim tapmay** taxtida / Uyaq- buyaq **yüridu**. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ **Töt ay**, **yigirme töt yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)

- ❖ **Töt ayaqlıq / Tömür tuyaqlıq.** (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ **Töt paçaq, arisi baldaq.** (*Dört bacak, arası çatlı.*)
- ❖ **Töt çasa özi / Apaqtur yüzi / Yoqtur həc közi / Şerindur sözi.** (*Dört kösedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ **Töt puti bar, cèni yoq / Kirmeydiğan öyi yoq.** (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ **Töt putluq bir xizmetkar / Boyi ademdin pakar / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qilmaydu / Dümbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek.** (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq.** (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq.** (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ **Tüküridu bèli maymaq / Tükürüki kèter uzaq.** (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ **Tünge amraq, künge öç / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi.** (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ **Tüvi yığılğan / Bèşi çecilğan.** (*Dibi yığılmış / Başı dağılmış.*)
- ❖ **Tüvi bir tal, uç miñ tal.** (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ **Tirik berip ölüktin nan soraydu / Ölük qopup tiriktin can soraydu.** (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ **Tirik kèlip oynışip / Nan soraydu ölüktin / Ölük derhal “kap” qilip / Can soraydu tiriktin.** (*Diri gelip oynasıp / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ **Tirik ölük tuğıdu / Ölük tiri tuğıdu.** (*Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.*)
- ❖ **Tirişçanga bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul qilip minsiniñiz / Pervaz qilip uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz.** (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ **Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz ayrip bèrelemsiz?** (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)

- ❖ Toyğansəri **örleydu** / Aç qalganda **pesleydu**. (*Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi **bar** / Bir tal yoğan közi **bar** / Qulıqı gep **añlimas** / Emma işqa **çarçimas**. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ U koçitimğa **uridu** / Bu koçitimğa **uridu** / Men hêç gunah qılmısam / Mèni nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ U **nèmidur** cèni **yoq** / Bèşi kesse qeni yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare yoq. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qonganda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ **qapqara** / Buni kim têt **tapidu**? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègege **yètidu**? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun- uzun iz **kèlidu** / Uzun boyluq qız **kèlidu** / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki micir- micir / Ayığıda göl **èçilur** / Bèşi **şortañliq èdir**. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırıl şırıl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Üstidimu otlaq **bar** / Astidimu otlaq **bar** / Otturisiga **qamlaşqan** / Birla üzüm **caylaşqan**. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Üç burcigi **bar** uniñ / Reñgi **otqaşqan** uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde **nami bar** uniñ / **Yèkin dosti ösmürniñ** / Aña işqim **bar** mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz **atmış kula** / İki **kem** ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq, yeteboğmaq**. (*Üçyüz altmış külah / İki eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)

- ❖ Viñ- viñ **qılar** baturum / Giñ- giñ **qılar** baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başıllak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xer xil reñde toni bar / Put- qoli **yoq**, burni **bar**. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xilliriniñ sani **yoq** / Şekli uniñ **xuddi oq** / Aq dèñizde yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sırdaş / **Oylap tapqın bu nème?** (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker **satmaydu** / Ya xèridar **almaydu** / Geç bolğanda, harganda / Lazim bolmay qalmaydu. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yapir boyni **kir** / Ağzi **ikki**, tuvi **bir**. (*Ya pir boynu kir / Ağzi iki karnı bir.*)
- ❖ Yalt-yult **kèlidu** / Yalmap- yalmap **yutidu**. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ Yazlıqı **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge**. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yazu, qışı **özgermes** / Umu **dereş türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp **çıqar**. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yèği **yoq, yanidu** / Cèni **yoq, mañidu**. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yette dost **bar** qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Qèrimidi, ölmidi** / Yaki sekkiz **bolmidi** / **Uçritimiz** bir- biridin / **Özi yoqu**, èti **bar** / Ta toğulğan pèti **bar**. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğı günki gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi **toymaydu**. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Şekli her xil, çışı **köp** / Yağaç bilen işi **köp** / **Tèpiñlarçu**, u **nème** / Uni körgen kişi **köp**. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)

- ❖ **Yorğilaydu** taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ **Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken**, bir şeerde bir xotun **bariken**, özi gepçiken, hüniri **remçiken**, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul **çüşmeydiken**. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nemiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, meniñ nevrem bolidu, deptu. Soriğanlar **oyğa çöküptu oylap tapalmaptu**, kèçisi **yatalmaptu** etisi **qopalmaptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yèyişi **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. *(Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.)*
- ❖ **Yèşil kimxap yepiğliq** / Bir-birige **çetiğliq** / **Lom- lom** uniñ karviti / Yolçılar **yetiğliq** / **Şaman kebi çèçiğliq**. *(Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.)*
- ❖ Yultuzmikin **dèmeñlar** / **Yıraq emes yultuzdek** / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldi **pes** / Keyni **ègiz**, aldi **pes** / **Kiygen** yumşaq üstvaş. *(Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişige teñ bölüp **bermekçiboluptu**, lèkin yağçiniñ ciñi **yoq iken**, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini **bar iken**, emdi buni **qandaq bölüş kèrek?** *(Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüş verecek olmuş, ama*

yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksiği varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)

- ❖ **Yürer** uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussıgan çağda **içidu** bènzin / **Qalmaydu** zadi yolidin èzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)

3.1.4. Bağlı Cümleler

Tekin'e göre "bağlaçlar aracılığı ile bağlanarak bir araya gelen cümlelere bağlı cümle adı verilir." (2008, s. 30) Öztürk'e göre "bağlı cümle bağlaçları birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur. Bu cümleler, ki veya diğer bağlama edatları ile kurulur." (2015, s. 142) Bize göre bağlı cümle, var olan cümlenin içindeki var olan bağlaçların birbiri ile bağlanmasıyla oluşan cümle ya da cümleler bütünüdür. Uygur bilimcilerinde örneklerine az sayıda rastlanmıştır.

3.1.4.1 Ki'li Bağlı Cümle

Tekin'e göre "*ki* veya *kim* bağlama edatlarıyla iki cümlenin birbirine bağlanması sonucunda oluşan birleşik cümle türüdür." (2008, s. 30) Öztürk'e göre "ki bağlacı ile bağlanmış cümlelerdir. ki bağlacından sonra gelen cümle ki bağlacından önceki unsurun açıklayıcısı durumundadır." (2015, s. 142) Karahan'a göre "ki bağlama edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir." (2017, s. 85) Bize göre ki'li bağlı cümle, cümle içerisindeki bağlacın ki bağlacı ile bağlanmasından ibarettir.

- ❖ O nedir **ki**, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)

3.1.4.2 Diğer Bağlı Cümleler

Tekin'e göre diğer bağlı cümleler, "çeşitli bağlama edatları aracılığı ile birbirine bağlanan cümleler de mevcuttur. Anlamca ve yapıca her biri bağımsız birer olan bu cümleler arasındaki anlam ilişkisi çeşitli bağlama edatlarıyla gerçekleştirilir." (2008, s. 30) Öztürk'e göre "müstakil cümlelerin bağlaçlarla anlam ilişkisinin sağlandığı, pekiştirildiği cümleler topluluğudur." (2015, s. 142) Bize göre diğer bağlı

cümleler, farklı bağlama edatları ile cümle içerisinde birbirine bağlanan, cümledeki anlamı iyileştiren, pekiştiren bütündür.

- ❖ Kōzüm yumuqluq / Tēnim heriketsiz / Lēkin kōrginim / Her xil **ve** sansız. (*Gōzüim kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Özi segek **ve** yügürük / Bekmu asan sēzidu / Kōzni yumup- açquçe / Cahanni bir kēzidu / Uni yaxşı işletseñ / Köplep husul bēridu. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)

3.2. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

3.2.1. Fiil Cümleleri

Tekin'e göre "yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümleler fiil cümlesidir." (2008, s. 30) Ergin'e göre "predikatı, fiil unsuru müstakil bir fiil olan cümledir." (2012, s. 401) Öztürk'e göre "yüklemi bir fiil olan cümledir." (2015, s. 143) Toker vd. fiil cümlesini "yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye fiil cümlesi denir. Çekimli bir fiil, şekil ve zaman ekiyle birlikte şahıs eki alan fiil demektir." (2016, s.141) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir." (2017, s. 96) Bize göre, cümle içerisindeki yüklem fiil olduğu cümleler fiil cümleleridir. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Bir' **dēvidim**, ikki tağ **uruşti** / 'İkki' **dēvidim**, yıraq turuşti. (*'Bir' deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / 'İki' deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ 'Çiğir'da yoq, 'yol'da bar / 'Quduq'ta yoq, 'köl'de bar / 'Ğunçe'de yoq, 'gül'de bar / Tēpip **kelgin** 'çöl'de bar. (*'Çiğir'da yok, 'yol'da var, / 'Kuyu'da yok, 'göl'de var. / 'Gonca'da yok, 'gül'de var. / Bulup getirin 'çöl'de var.*)
- ❖ 'Çu!- çu!' **demes** cēni yoq / Boğizlisam qēni yoq. (*'Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ 'Hah' dēsem 'hah' **deydu** / Balilar heyran 'pah' **deydu**. (*'Hah' desem 'hah' der / Çocuklar hayran 'peh' der.*)
- ❖ 'Sen'de birla / 'Men'de birla / İstisem 'alem'de yoq / 'Şam'ğa berip uçni **taptim** / 'Misir'ğa kelsem birimu yoq. (*'Sen'de bir tane / 'Ben'de bir tane /*

Arasam 'alem'de yok / 'Şam'a gidip üçünü buldum / 'Mısır'a gelsem biri de yok.)

- ❖ Acayıp bir canivar bar / Tola öydin **tèpilar** / Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap / Yèqin **qılar** yıraqni / **Bilmes** ağıriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı-ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp bir canivar / Taştın qattiq toni bar / Dessep ölse traktor / Pisent qılmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Acayıp elçi bar / Putsiz mènip **kèlidu** / Quliqığa söziñni / Dèsèn èlip **kètidu**. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / **Puşuldaydu, möreydu** / Men keldim dep **tovlaydu** / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / **Mañidu** u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / Uzun quyruq baturum / “To-ko-tok” **yapirim** dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Ağzi bar, cèni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / **Yügüridu** aq yerde, **qaldirudu** qara iz / Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Akisi ukisini **qoğlap yetelmeydu**. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / Qanğa **tolğan** qorsiqi / Qapqaradur baliliri / Şunçe nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Altun müñgüzlük tèkiçek / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük tèkiçek / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)

- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda **körünmeydu** qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu **üzmeydu** bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemiz balık.*)
- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu**. (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatidu / Balisi toğrisiğa (**yatidu**). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna.*)
- ❖ Apaq yerge ret bilen reñlik uruq **salidu**. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.*)
- ❖ Aq çèçek qısqañ anisi / Balisiñi balğa orup **olturidu** qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ Aq dastixan **sèlivaldim** / Alem içi **aqardı**. (*Ak sofrası seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mèhman oynaydu / Tumsıqıda gül çèkip / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofrası üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq ètim asmandin **çüşer** / Ot- çöpni **yemes** / Ot- çöp uni **yer**. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöpünü yer.*)
- ❖ Aq sanduqum **èçildi** / İçidin yipèk **şèşidi**. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)
- ❖ Aq yerde qazan **qaynaydu**. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara bürülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kètivèrer** nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / **Qalisen çoñ puşaymanğa**. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge **qonmay**. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege **kètip barisilar?** Mènimu **èlip ketseñlar?** Gâzlar şundaq cavab **bèriptu**: Biz

yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, **tapqina**? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Asmañğa **çıqsa yallide** / Yerge **çüşer taqqide**. (*Göge kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Asmañğa tayaq atsam / Yerge qan **çaçraydu**. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ Aş **ıçmeydu** müşüküm / Su **ıçmeydu** müşüküm / Tavar- durdun üstide / **Yorğılaydu** müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / **Uçritidu** zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yemestin / **İşlep kèter** karamet / Uniñ bilen dèhقانlar / Köplep **alur** daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)
- ❖ Atisi **yatar** toğra / Apisi yorğa / Qizi ussulçi / Oğli oyunçi (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu*)
- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni bir / Quliqi kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Atsam çalma asmañğa / Qizil möldür **töküldi**. (*Atsam göge kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ Axşam **kèter** leglek / Etige **kèler** sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi **kèler** eglikim / Kündüzi **kèter** leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ Axşimi **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)

- ❖ Axşimi **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / Nème ayriptu / **Tèpiñlarçu** qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Siliq siliq **külidu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / Özi yıraqtin **kèlidu** / Ağzi yoq **sözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqıda / Aylangini sèzilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman**. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayi / Özi tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Bağqa **kirdim**, çiqay desem şota yoq / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Balisi anisini **uridu**. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Baqşam baqşam müñgüz **çiqmaydu**. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / **Tinim tapmas** həcqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Bèciñdin **alsam** toqquz yañaq / Ürimçide **qaptu** üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni **yaqturar** / Eceb mu öç exletke. (*Beli daim bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèsip qoysañ **çirqirar** / Tèpip qoysañ **ğirqirar**. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi yoq / Közi baru, qèşi yoq / Tèz **mañidu**, puti yoq / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)

- ❖ Bèşi birge **bèriptu** / İkkisu su **ıçıptu** / Üçi **qarap turuptu** / Kèyin bile **yèniptu**. (*Beşi birlikte gitmişler / İkisi su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ **yañritar** qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi qapaq / Nur çaçsa apaq / **Yörüdü** her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa **tèyilmas** / Muzda mañsa **oyulmas**. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bir acayıp quş, hemmige **tonuş** / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayıp kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir at **kördüm** cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyuqu / Quluqi hem bèşi yoq / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir bèşida neyzisi (bar) / Bir bèşida doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp **mañar** doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldiñda / Meydan ara yügürüp. (*Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)
- ❖ Bir buqam bar, buqalarniñ palvini / **Sörep mañar** qiriq- ellik harvini / **Siğar** aña bir şeherniñ adimi / **Tèpiñlarçu**, qandaq nerse u qèni (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani*)
- ❖ Bir davanni çolaq sègizxan **egiydu**. (*Bir bayırı çolak saksagan dolaşır.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen **terlep** / Lèkin dostum **harmaydu** / Zadi aram **almaydu**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)

- ❖ Bir kitabım bar / 365 bet / Künde **oquymen** / Aranla bir bet / İşxanañda bar / Tapalmisañ set. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni yoq / Öyge adem **kirgüzmeydu**. *(Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqını sörep yürüdü. *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ Bir nersem bar bilmigenni **bilgüzıdu** / İçini ècip baqsañ **külgüzıdu**. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradıña **yetküzer**. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge **añlinıdu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / **Körünmeydu** baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşık olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz **uçmas** / Mañğan çağda putliri yerge **tegmes** / Yer bilen asmanğıçe ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Bir öyde yigirmila adem **turar**, / Hemmisidin ipar emes, zehir **çıqar** / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa **uçritar**. *(Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)*
- ❖ Bir öyge kirsem bèli bağlağlıq qız **olturuptu**. *(Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / Aqvaş momay **olturıdu**. *(Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.)*

- ❖ Bir öyge kirsem ciqqide toxum **turuptu**. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir öyge kirsem, taz qız **olturidu**. (*Bir eve girsem kel kız oturur.*)
- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birsini **körelmey / Ötüp kèter** şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse **qatidu**, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir qamçam bar tutqili **bolmas** / Bir eşikim bar **miñgili bolmas**. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam bar, **tutqili bolmay**. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir qara argamçam bar / Bu tağdin o tağqa **yetidu**. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta **çiqiptu** / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin **tègiptu** / Adem qançe? Manta qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir qaz axunum bar / Seper qılsa keyniden / Tesvi **tartidu**. (*Bir kadı hoca var / Seferde çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum bar dan **yèmeydu** / Çaynap bersem nan **yèmeydu**. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum bar qèni yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qız- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qoliğa qelem almay xet **yazidu** / **Kèlip turar** türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke bəşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop **yanar**. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)

- ❖ Bir tal argamçam bar / Yiğsam yiğsam **tügimes**. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa **èşip qoptu** bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip qaptu** bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaça qiriq putaq (bar) / Qiriq putaqta qiriq uva (bar) / Qiriq uvida qiriq tuxum (bar) / Bişqanda **sèriq bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Biri çèçip / biri içse / Biri **öser**. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biri **turar** bu çette / Biri **turar** bu çette / Avaz çiqsa qeyerde / **Añlap turar** diqçette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çiksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğlı, bir qızı bar / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / **Yoqlaydu** oğlı künni, qızı tünni / Yürgende **bilinmeydu** basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq köp iduq / Ottuz ikki dost iduq / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz on ikki qız iduq / Bir gümbezge **yiğilduq** / Tañ aldida **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bovay **keldi** paltisiz / Kövrük **saldi** taxtisiz. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ Bu terek, zilva terek / Adem aña çiqmaq **kèrek** / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem **kèrek**. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete **turar** sargiyip / Temi uniñ navattek / **Qalar** ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)

- ❖ Bulbuldin yoğan / Tömür ustixan / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / Şux sayrap **turğan**. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ Buqa boyunluq, çivin qanatlıq / **Tèpiñ** u nème, töge ayaqlı? (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnida bar yiñnisi / Yüzide bar tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qizip kèter** neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burun idim gül-günçe / Keyin **boldum** bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qiz **miniptu** / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bèriptu** / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni **oylap bèkiñlar** / Ular zade qandaq tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni yatsila tupraqta / **Semriydu** bargançe / Qèriganda yüzi tatuq / Tatliqliqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni yoq **mañidu** menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgen, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni yoq **sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Çèçiki yoq mève, **tèpiñlerçu** u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / Piçilmigan tavuz **çiqti**. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz **uziraydu** / Tutmisiñiz **qisqiraydu** / Közgimu **körünmeydu** / Sètivalgili **bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz **bolisiz** / Bu alemge xocayin. (*Sıki tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz*

ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.)

- ❖ Çişliri üstün **turar** / Göş berse **çişlep turar**. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke **qaçalmas** / Çañgilidin salamat. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Derex bəşidin taşlisa **sunmas** / Kövrük üstidin taşlisa **sunar**. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda **bolidu** / Türlük- tümen əsil taş / Siz **bilemsiz əytiña** / Suda **bolmas** qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse **kelmeydu** / Arqığa yənip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altundan / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / Otqa salsam **muz tutar**. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ Düpür- düpür at **keldi** / Çiqip qarañ beg **keldi** / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tərıp **ekeldi**. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Əgiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem **tartilğan** / Şamal çiqsa **qorqmaydu** / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Əgiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur **yügürük** / Akisidur **möğüdek** / Qoliñizğa **əsiqliq** / Buni kim tüz **tapidu**? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Əgiz boyluq akam / Tülke tumaq **kiyiptu**. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ Əgiz- əgiz qəşi / **Sundi** tügmen təşi / Qariğan kişiniñ / **Aqidu** yəşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mətir östeñ çəpiş, bir er künige üç mətir östeñ **çapidu**, üç ayal künige bir mətir östeñ **çapidu**. Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal*

kazıştır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?)

- ❖ Elmu **kökirer** / Yermu **kökirer** / Ger bolmisa u / Hayatliq **tüger** / Dehqan tağılar / Saet dep **biler**. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Elniñ otturisida iza tartmay **siyidu**. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çepiş, bir er küniğe üç mètir östeñ **çapidu**, üç ayal küniğe bir mètir östeñ **çapidu**. Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıştır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta su dep **atalmas** / Suğa salsañ **leyleydu** / Lèkin yazda **yaşalmas**. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke **qulaysız** / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola **çaçidu** / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip **uçidu** / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq **açidu** / Sözlirige **toymaysen** / Buni kim tez **tapidu**? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte **oynaydu** / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu**. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi **kèlidu** / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Etigende qopup ikki aça yolğa **mañidu**. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ **Ètivettim** şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu**. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)
- ❖ Evrige, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşp / Hiçbir eve girmez.*)

- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / Kèrektur harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tik tik eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / Bir caydila **mañidu** / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salidu**. (*Tıkr tıkr yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Ègiz ögzide gilem qaqsam / Topisi Turpanğa **yetti**. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöppler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp çiqqusi**. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / **Naxşa èytar** zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / **Aylinidu** yumilap / Toxtap qalsa mèniştin / **Turalmaydu** ornida / Minivalsam üstige / **Çèpip çiqar** koçığa? (*Benim demir taycığım / Otlar çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ **Gül bèsiptu** keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / **Yirtildi** bek tèt. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yirtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşıçi / Seher tutup tiñşap körseñ / Xuş **yaqıdu** naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Güldin gülge **qonıdu** / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldüri bar, yamğuri yoq / Qar **yègiptu**, soğuqi yoq. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / Dan **çoquydu, yemeydu**. (*Gürüldür, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzıda ot **çişleklik**. (*Kubbe gibi bir ayvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Harvidin aq selle **çüşti**. (*Arabadan ak sarık düştü.*)

- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / Bir yaliñaç **kiriptu**. (*Hiç kimsenin girmedığı savaşa / Birçıplak girmiş.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm yaliñaç. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi qızıl qiyamet / Höl kirip **quruq çiqar** / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İki **köridu**, ikisi **tiñşaydu** / Biri **sözleydu**. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İki beyge at **çapıdu** / Çañ **çiqarmaydu** / Bir-birini **izdişidu** / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İki inaq bir **tuğqan** / Bekmu amraq ikisi / Eger birsi bolmisa / **Kelmes** tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İki putida ikki xil ayağ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğaq / Hüniri uniñ düğilek **sızğaq** / **Oylap tèpiñ**, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşüntüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İs **çiqıdu** quyruqıdın / Adem **çüşmes** dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ İssiği bar, oti yoq / **Köyüp turar**, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / **Ot alıdu** öy içi / Ot ketkenni körsimu / **Öçürmeydu** hèç kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ İt bolupmu **qavımaydu** / Yügürüp qopup **çişlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge **kirgüzmeydu**. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)

- ❖ Kèçe- kùndüz **tinmaydu** / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyi sanisa / **On ikkidin aşmaydu**. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ **Kèlip çüşti** on beş ördek kölçekke / Zayit çiqip miltiq **atti** ördekke / Bir pay oqta **yiqiliptu** altisi / **Hayat qaldi** şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kel- kel dèsem **kelmeydu** / Kelme dèsem **kèlidu**. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçik- kiçik çirayliq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ **çiqar** içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / **Muz toñlaptu** qizdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine aq qaznim / **Çiqar** ikki xil tamiqim. (*Küçücük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçücük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kiçikkine finnâs, yurtı **kezip tınmas**. (*Küçücük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kiçikkine kekiçikim qara cañqalni **kèzer**. (*Küçücük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ Kiçikkine mozayçiqim yumilaq **semriydu**. (*Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / **Kördüm** men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bèşini / **Qaratsañmu** her yaqqa / Cahilliği bek qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- deñizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen **adaşmay** / **Mañalaysen** yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** muhim sözümni / Yırağ yurtqa **tègiptu** / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)

- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayganda **yoqılar** özi / Yigirmige yetkende / **Yene çıkar** şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (bar) / Beş at uni **tartidu**. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ **Kiridu, çiqidu, toxtimaydu / Oquydu** gezel, **toquydu** gelvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mëñişliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / **Deysiz**: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök öçkem kèpek **qusidu**. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kökte paxta **leyleydu** / Gah **çüşidu, örleydu** / Öz şeklini özgeritse / Ètiz-bağlar **kökleydu**. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değıştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş **turidu** / Qarisañ közüñni **qamaşturidu**. (*Gökte değırmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Kömsem **kömülmes** / Tepsem **tevrimes** / Mañsam **mañidu** / Tursam **turidu**. (*Gömsem gömülmez / Tekmelesem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqliq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çirayliq bir taci bar / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürikidi ot **yanar**. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ **Körimiz** biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldida / Boyunçisi arqida / **Körsitidu** cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke **uçup baridu** / Köktin qaytip çüşkende / Hemme giyah **qanidu**. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)

- ❖ K z  cip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uni ndin ayrilip / Bir minut **yaşalmaysız**. (*G z açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Kündüzi **gicirleydu** / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırda / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa **baqar** / Perviş qilip  st rsek / Mayliri sudak **aqar**. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ K nni körse ** lidu** / Aynı körse **külidu**. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ K z k nlirini n biride k lde üzüp yürgen bir  az b şini kütürüp, cenupqa uçup k tivatqan bir top  azni **körüptü**, u asmandiki  azlarğa qarap: “Hey yüz  az, nege ma di lar” dep **soraptu**. Buni a lığan asmandiki  azlar uni nğa “Biz yüz emes, biz e bolsa, bizni  y rimiz e bolsa, y rimimizni  y rimi e bolsa, andin sen qoşulsa  yüz bolimiz” **deptu**. Q ni asmandiki  azni  ne e ikenlikini **t pi **. (*G z günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Leylep **yürer**  st de / Put- koli yoq, cenı yoq / **Eyti lar**  u bu n me? (*Süzülerek yürür  dt nde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Lim salmay  y **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Mamuqtek yumşaq / Şekerdek apak / Qışta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Men bu yaqtin **baray** / Sen uyaqtin **kel** / Qara cirani  ağızıda **uçrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara  ayın ağızında buluşalım.*)
- ❖ M ni  bir ala arğamçam bar / U tağdin- u tağqa **y tidu**. (*Benim bir ala organım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ M ni p m ni p bir yerge b rip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)

- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnımu **bilmeydu** / Baridıgan cayıǵa / Zadıla **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduǵunu da bilmez / Gideceǵi yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Midirlisañ **midirleydu** / Ger toxtisañ **toxtaydu** / Tutuvalay dèseñmu / Saña **tutup bermeydu**. (*Kimildarsan kimildar / Eǵer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Miñ qoyıni bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, **mamat bolǵay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolǵay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Muzǵa qonaq **çaçtim**. (*Buza mısır saçtım.*)
- ❖ **Növetlişip yügüridu** / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu taǵ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da daǵ kat kat.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı **olur**. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bèsida müşük **oltiridu**. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Ol acayıp bir nèmıdur / Bardur uniñ töt puti / **Yarışidu** uniñǵa / Sep-sep turǵan buruti / Erkiyetsek biz uni / Zèrikmestin **oynaydu** / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük **qoǵdaydu**. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayaǵı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqǵa yüzni **ydür** / Su **içer** bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayaǵı direk, kulaǵı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dân **yimey** su **içmegey** / Kiçilerde seyreylep kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol niçük cânıdur dem alsa / İçidin otlar **çıqar** / Nâgehân ot içre kirse / Bolǵusı târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalıǵı tarumar eder.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)

- ❖ On beş kège körsetse yaruq yüzini / On beş kège **körsetmes** sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Oq tegse töşük **qalmas** / Tiğ tegse izi **qalmas** / Bolqa bilen yançip **bolmas** / Candar aña zadi **qanmas**. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni körse **rohlinar** / Dili onda **zuqlinar** / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsiz**. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş **başlaydu**. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşurlar.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şeherde **qatirap yüridu** leşker / Kiyimsizlerge ötüşke ruxset / Kiyimlikke yoq qeçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde **qatar yatar** ottuz ikki böre / On yiğit u bõriniñ xizmetkari / **Sèlingan** mexmel kövrük otturisiğa / **Mañidu** şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördek emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin **üzidu** / **Yeydu** kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ **Östüridu** anisi / Öz tènide balini / Şamal çıqsa balisi / Şapilaqlar anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / **Tolğan** kümüş, zer yipta / **Körünmeydu** bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipte / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)

- ❖ Öyige qaytmaydıǵan / Mèhman künde **kèlidu** / Tapqili **bolmaydıǵan** / Yèniliq èytip **bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbrisini bèsip qoysañ / **Yol başlaydu** karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini bar / Çümülidin dad **deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin hap **deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda yürse **tèyilmas** / Tamda yürse **yiqilmas**. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi kiçik bir nesre / Yerge çüşse **körünmes** / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde yoq emes. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi kiçik, suǵa **toymas**. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi köpkük leelde / Monçaq- monçaq **èsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri **qètilğan**. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi **mañar** izi yoq / Mañliyida közi yoq. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ Özi **möküp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi muştekte, tèni taştekte / Postqa **turidu** ceñgivar yaştekte. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuǵa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi orup, özi **tèpèr** / Burap qoysañ **mèñip kèter** / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi qara, yorǵa tay / Lèkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildekte / Bède-saman **çişlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kul gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi sarǵuç, uzunçaq / Burutliri diñgayǵan / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq **tolğan**. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)

- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan **sèzidu** / Közni yumup- açquçe / Cahanni **bir kèzidu** / Uni yaxşı işletseñ / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi uruq / Uçı yoruq / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi xuddi yilandek / Reñgi uniñ çilandek / Bizge payda **yetküzer** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yumilaq, emma ay emes / Reñgi sapsèriq, lèkin yağ emes / Quyuqu uzun, çaşqan mu emes / Siler tèpiñlar, hènème **yèmes**. (*Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ Pakar asmandin qar **yağar**. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Petnusi bar, nèmi yoq / Naxşa **eytar**, cèni yoq / Siz uniña xocayin. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña **kèlidu** ozuq. (*Fiteli yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pil-pil **qılar** çèçikim / **Cimirlaydu** çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi **oynar** çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Pişurup yèsen aş **bolidu** / Pişurmisañ quş **bolidu**. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Puti yerge **tegmes**, bèşi asmanğa / Puti alte, bèşi ikki, quyuqu bir. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti yoq **qaçidu** / Qaniti yoq **uçidu**. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker **yatqan** / Sirtqa çıqqanliri miltiq **atqan**. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap **çüşti**, qaplap **çüşti** / Qapniñ ağzi boğulup **çüşti**. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağzı büzülüp düştü.*)

- ❖ Qapqara bir canivar / Özi kiçik, **uçıdu** / Yazda oynap qışliqi / İssi q yaqqa **köçıdu**. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara göcıkam attin **çüşti** / Baliliri **olaştı**. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qızıl inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qara küçük otı **pirqıraydu** / Ot unıñdin **qorqup çırqıraydu**. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qara öküz **yep toymaydu** / Quyuqı asmanğa **qaraydu**. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qarañgu öyde eşek **hañraydu**. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip közün **tèlip qalidu** / Tartip koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, kiçik dostlırim / Buni kim **tèz tapıdu**? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söniüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qatar- qatar çit **qoydum** / Ciren atnı boş **qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña yardur hemme vax / **Çaqnitidu** diliñda / Öçmeydiğan nur çırağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qır bèşida qızıl xoraz **olturar**. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ **Qisivalğan** bèşiğa / Yoğangına qızılgül / Üstidiki kiyimi / **Körinidu** xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kètişke / Kişilerni qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qışta hörmet **tapıdu** / Yazda **xarlinip yatıdu**. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qızıl kala **yètip kaptu** / Qara kala **kètip kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)

- ❖ Qizil reŋklik bir quta / İ̇s **çiqı̇rar** burnıda / Arqısıda qollırı / Kırer yerniŋ bağrığa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağrına.*)
- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Kız bilen **körüp bolmas** / Kıkıkıde derex **lıñşıtar** / Çoñayđanda uni **yıqıtar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Kükükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ **körünmes** / Eçip alsañ **tügimes** / Barlıq cahan baylıqı / Rahetlerniŋ yaylıqı. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qolđa **qondi** cansız kepter / Qanat **yaydı** yèrim çember / Huzur **berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, puti yoq / Özi **süret salıdu**. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qoli yoq, keke **tutmaydu** / Öy sèlişqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm bar / Yamđur yağsa **eçilip kètidu**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakız tutsañ bek süzük / **Kèsel qılar** biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni **tèpiñ** dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni **tèpiñ** dilbirim / Sèsiq kölde it **yürer**, uni **tèpiñ** dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ** dilbirim / İçidiki mèhriban, uni **tèpiñ** dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsığidin **yep**, dümbisidin **çiqiridu**, u nime? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Qorsıqıda nomuri, uzun simdur tomuri / Burap qoysañ nomurnı, **yèqin qılar** yıraqnı / **Sözlişisen** qoluñđa èlip tømür qulaqnı. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)

- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmat nesre, erzan emes. (*Çifte cam, çini değıl, demir değıl / Bozulsa onu tamir mümkin değıl / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değıl.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yenimu köpeymekni **telep qilar**. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- ❖ Quruq şaxqa qurguy **qonmas**. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)
- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşiyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / **Naxşa èytar** tinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? **dep soridu** / Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, **dep cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul **tutup keldi**? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ **Sama salar** samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen **külisen** / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp **qoyimen** / Sel nèriğa ketsemla / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi **turar** cimğina / Burap qoysañ **ciriñlar** / Sèniñ bilen **sözlişer**. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa **halal yeptu** / Tapalmisa haram. (*Sarıklı müezzin efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)

- ❖ Sèpi zeher, yèşi ot / **Çiqar** undin sèsiq düd / Sağlam beden **bolalmas** / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ Sirligandek qıpqızıldur, burnı uçluq / Aççıqı callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqini yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey bağlap / Ecep tatlıq **pişidu** / İssiş bolsa sapaqtin / Yerge **èrip çüşidu**. (*Soğuk olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Somkida bar keptirim / Qanatlırı eceb köp / Reñgiroyı **oxşaşmas** / Tomurlırı qızıl- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ **Sokuldaydu** soki yoq / **Dokuldaydu** doki yoq / Tèrisi qèlin, tüki yoq. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suda üzgende **yayraydu** tèni / Sudin ayrılşa **qalmaydu** cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa kirse **bir bolar** / Sudin ayrılşa **miñ bolar**. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ Suğa salsañ **çökmeydu** / Otqa salsañ **köymeydu** / Yerge kömseñ **çirimaydu** / **Tèpiñlarçu** u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa salsañ **su bolur** / Otqa salsañ **muz bolur**. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge şirnilik / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz **bilisiz**. (*Suyu görse duramaz /*

Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.)

- ❖ Süyüp deñiz bêtini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çètini / Èğiz yaqtin **qorqmaydu** / **Oylap tèpin** ètini. *(Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.)*
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan **uçıdu** / Üçiyi turğaç tüşida / Tartsa **asta kèlidu** / Balilarniñ amriqi / Baş etiyaz bayriqi. *(Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlbaharın bayrağı.)*
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamda bir derya bar / Süyi qiş künliri az / Yazda köp **bolar**. *(Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.)*
- ❖ Şapılaqlısam **şatıraqlaydu**. *(Şaplatsam hafifler.)*
- ❖ **Şaraqlaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / **Sep tüzidü** tik bolup. *(Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.)*
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççiq emes / Qişta köktin **çüşıdu** / Yazda közge **körünmeydu**. *(Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.)*
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. *(Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.)*
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni **qaplaydu**. *(Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.)*
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatıdu** / **Tèpiñlarçu**, u nème? *(Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?)*
- ❖ Tam salmay ögze **yaptım**. *(Duvar örmeden çatı yaptım.)*
- ❖ Tartsa bir puñ **kelmeydu** / Satsa pulğa **almaydu** / Dunyada qimmet. *(Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.)*
- ❖ Tatlıq gıza emes u / Lèkin muhim tamaqtin / **Acratmaydu** kişiler / Uni hergiz hayattin. *(Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.)*

- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni **körelmeydu**, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu acayip iş emesmu / Beşi bèrip tötü **qaytqini**. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz turnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Tepsem **tevrimes** / Kömsem **kömülmes**. (*Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.*)
- ❖ **Teptim** terekke **mindim** / U nème? (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. (*Teptim, ağaca çıktım.*)
- ❖ Tèşi qara töt qulaq / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani **açidu** / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak **qilidu** / Şapılaq yèse **külidu** / Tinim **tapmay** taxtida / Uyaq-buyaq **yüridu**. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tirik berip ölüktin nan **soraydu** / Ölük qopup tiriktin can **soraydu**. (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ Tirik kèlip oynişip / Nan **soraydu** ölüktin / Ölük derhal “kap” qilip / Can **soraydu** tiriktin. (*Diri gelip oynaşip / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ Tirik ölü **tuğidu** / Ölük tiri **tuğidu**. (*Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.*)
- ❖ Tirişanga bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul qilip minsiniş / Pervaz qilip **uçısız** / Yultuzlarğa **köçısız**. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Döldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri qiriq sekkiz / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bèrelemsiz?** (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)
- ❖ Toyğansèri **örleydu** / Aç qalganda **pesleydu**. (*Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin pakar / Puti **turup mañmaydu** / Özi qimir **qilmaydu** / Dumbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Töt qelender bir kölçekke **siyidu**. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)

- ❖ Tuğulğanda **yèpişar**. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tüvi **yiğilğan** / Bèşi **çèçilğan**. (*Dibi yığılmış / Başı dağılmış.*)
- ❖ **Tüküridu** bèli maymaq / Tükürüki **kèter** uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / **Uçalmaydu** kündüzi / **Eslitidu** müşükni / Pal- pal qilğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul **turidu** / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret **bolidu**. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İki bir düzen olur.*)
- ❖ U koçitimğa **uridu** / Bu koçitimğa **uridu** / Men həc gunah qılmisam / Mèni nèmişqa **uridu**? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qoñğanda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ qapqara / Buni kim tèt **tapidu**? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègege **yètidu**? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki micir- micir / Ayigıda göl **èçilur** / Bèşi şortañliq èdir. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun- uzun iz **kèlidu** / Uzun boyluq qız **kèlidu** / Qasraqirini parqirip / Mañlayirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Üstidin möldür **yağar**, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ **Viñ- viñ qılar** baturum / **Giñ- giñ qılar** baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başlak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / **Mezmun bèrer** opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / **Oylap tapqin** bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)

- ❖ Ya sodiker **satmaydu** / Ya xèridar **almaydu** / Geç bolğanda, harganda / Lazim bolmay **qalmaydu**. (*Ne tüccar satar / Ne müştəri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Yalt-yult **kèlidu** / Yalmap- yalmap **yutidu**. (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ Yazu, qışı **özgermes** / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / **Ayrılmaydu** gülidin. (*Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèği yoq, **yanidu** / Cèni yoq, **mañidu**. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp **çıqar**. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / **Parqıraydu** qoluñda / Èkinzarnıñ çaçlırı / **Çüşürler** uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yer astıda ay **yügürer**. (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ Yer astıda toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / **Yiğlaysen** küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çıqqan pil / Tasma qilip **til** / Eqlıñ bolsa **bil**. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Qèrimidi, ölmidi** / Yaki **sekkiz bolmidi** / **Uçritimiz** bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günüki gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi **toymaydu**. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul **çüşmeydiken**. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi **soraptu**: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, **deptu**. Sorıganlar **oyğa çöküptu oylap tapalmaptu**, kèçisi **yatalmaptu** etisi **qopalmaptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşıptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim **yèşip bèridu**? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış,*

kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: *Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Yol **mañmaysen** yıraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / **Cevap kèler** şu haman / Sen sorigan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şeher sehra hem taqqa. *(Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.)*
- ❖ Yorga eşek suğa salsañ / Ottuz harvini **tartidu**. *(Yüğrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.)*
- ❖ Yonugansèri **yoğınar**. *(Yüzü aşağıya doğru büyür.)*
- ❖ **Yorgılaydu** taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can **alar** / Düşmen dègen yamandin. *(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)*
- ❖ Yultuzmikin **demeñlar** / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe **bolar** kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekter **diñildap** / Torğa salsam şu haman / **Tèşip qaçar** piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*
- ❖ **Yürer** uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussıgan çağda **içidu** bènzin / **Qalmaydu** zadi yolidin èzip. *(Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kèyin kiçik siñlisini çağırıp, **mundaq deptu**: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, **deptu**. Siñlisi xilidin kèyin mundaq cavap **élip keptu**: Bérivédim qiçqargili Yoq iken kéley **dédi**. Kelsimu **kèler** idi. Kélip kélip **kélemidi**. Bu cevabniñ menisini yigit **çüşiniptu**. Qéni silermu **çöşediñlarmu**? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün*

sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)

- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa **miñgeşken** bir cüp qız-yigit **uçraptu**, topniñ içidiki bir kişi qızni **tonuydiken**, emma yigitni **tonumaydiken**. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” dep **soraptu**. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürükimniñ teñ paris. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab **bériptu**. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap **tapalmaptu**, kéçisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip **bériptu**? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kólde üzüp yürgen bir ğaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top ğazni **körüptü**, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep **soraptu**. Buni añliğan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qéni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)*
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su **dip turur** / Kindikige otı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. *(Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.)*

- ❖ Şekli her xil, çışı köp / Yağaç bilen işi köp / **Tèpiñlarçu**, u nème / Uni körgen kişi köp. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / Tutaştırup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / **Tüküridu** yiraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldi pes / Keyni ègiz, aldi pes / **Kiygen** yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarıq dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişige teñ bölüp **bermekçi boluptu**, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kaptan ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)

3.2.2. İsim Cümleleri

Tekin'e göre "ek-fiil ekleri ile bir hükme bağlanan yüklemi isim veya isim soylu bir sözcük olan cümleler isim cümlesidir." (2008, s. 31) Ergin'e göre "predikatu, fiil unsuru isim fiili ile bir isim unsurundan mürekkep olan cümledir." (2012, s. 403) Öztürk'e göre "yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim gibi kullanılan kelime grubu olan cümlelerdir." (2015, s. 143) Toker vd. isim cümlesini "yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleye isim cümlesi denir. İsim cümlesinin yüklemi isim, isim soylu bir kelime veya isim soylu bir kelime grubudur. Ek fiil yüklem fiil kısmını, isim unsuru ise yüklem isim kısmını oluşturur." (2016, s.142) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir." (2017, s. 96) Bize göre, cümle içerisinde var olan yüklem isim ya da isim grubundan meydana gelmesi isim cümlelerini oluşturur. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Çığır'da **yoq**, 'yol'da **bar** / 'Quduq'ta **yoq**, 'köl'de **bar** / 'Günçe'de **yoq**, 'gül'de **bar** / Tèpip kelgin 'çöl'de **bar**. (*'Çığır'da yok, 'yol'da var, / 'Kuyu'da yok, 'göl'de var. / 'Gonca'da yok, 'gül'de var. / Bulup getirin 'çöl'de var.*)

- ❖ ‘Çu!- çu!’ demes cèni **yoq** / Boğizlisam qèni **yoq**. (‘Çu!- çu’ demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.)
- ❖ ‘Hah’ dèsem ‘hah’ deydu / Balılar **heyran** ‘pah’ deydu. (‘Hah’ desem ‘hah’ der / Çocuklar hayran ‘peh’ der.)
- ❖ ‘Sen’de **birla** / ‘Men’de **birla** / İstisem ‘alem’de **yoq** / ‘Şam’ğa berip uçni taptim / ‘Misir’ğa kelsem birimu **yoq**. (‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.)
- ❖ Acayip bir canivar **bar** / Tola öydin tèpilar/ Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap / Yèqin qılar yıraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab **nème** / Tèpiñlarçu u **nème**? (Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?)
- ❖ Acayip bir canivar / Taştin qattiq toni **bar** / Dessep ölse traktor / Pisent qilmay cim turar. (Acayip bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.)
- ❖ Acayip elçi **bar** / Putsiz mènip kèlidu / Quliqığa söziñni / Dèsen èlip kètidu. (Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına söziñni / Söylersen alıp götürür.)
- ❖ Aceb **yoğan** bir öküz / Mañliyida birla köz (**bar**) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Boğum boğum quyruqi (**bar**) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (**bar**) / Qaçiniñ üstide çapça (**bar**) / Çapçiniñ üstide ham- ham (**bar**) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (**bar**) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (**bar**) / Lip- lipniñ üstide şivaq (**bar**) / Şivaqniñ üstide qiyaq (**bar**) / Qiyaqniñ üstide çöçek (**bar**) / Eytiñlarçu u **nème**? (Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepeçe / Kepeçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?)

- ❖ Ağzi **bar**, cèni **yoq** / Quyrıqi **bar**, yuñi **yoq** / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzi **bir**, quyrıqi **ikkidur** / Sekrep çüşsiñiz **oxşaşla çoñqur**. (*Ağzı bir kuyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Ağzida iman **bar** / Qosiqida yılan **bar** u **kim**? (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (**bar**) / **Birni ikki qilmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi **bar**, tikiçi **yoq**. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok*)
- ❖ Aldi **yamğur**, keyni **qar**. (*Önü yağmur, ardı kar.*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / Qanğa tolğan qorsiqi / **Qapqaradur** baliliri / Şunçe **nurğun** saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ **Altun qoçqar** müñgüzi / **Boğa- maral** tèrisi. (*Altun koç boynuzu / Boğa geyik derisi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken **bir derya aqqan** / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi **bir**, balisi **miñ**. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi **qil yorğa**. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ Anisi **şaldır- şap** / Balisi **şildir şeker**. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ Anisi **töven**, balisi **üstün**. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ Aq tögemniñ boyi **uzun**. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ Aq tamida qara argamça (**bar**) u **nème**? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde bala yağaç (**bar**). (*Ak yerde yavru ağaç (var).*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek **qimmetlik** insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşıverir hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)

- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eyleküm, yüz ğaz, nege kêtîp barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bëriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz **bolimiz**. Zadi biz **qançe**, tapqina? Anidin èlip kêtimiz. Esliy ğaz **qançe**? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Astimu tağ, üstimu **tağ** / Otturisi **mexmel èdir**. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)
- ❖ Aş, aşniñ içide **taş** / Taşniñ içide yene **aş**. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal **bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal **bar**. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Ala çapan **kiyivalğan** / **Uzun quyruq baturum** / “To-ko-tok” yapırım dep / Yerni teşken baturum. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Attin ègiz, ittin pes. (*Attan yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Atisi yatar toğra / Apisi **yorğa** / Qizi **ussulçi** / Oğli **oyunçi**. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa minmes / Yayaq yürmes / Burni **bir** / Qulıqi **kir**. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler sek sek / U **nème**? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / **Nème** ayriptu / Tèpiñlarçu qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Aşşigülde biri **bar** / Xurşidemde **yoq** / Ablikimde biri **bar** / Erşidinde **yoq**. (*Ayşegül’de biri var / Hurşidem’de yok / Ablikim’de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Bağlıvalğan ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)

- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem şota **yoq** / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi **yoq**.
(Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.)
- ❖ Bayniñ balisi **tülke tumaqliq**. (Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.)
- ❖ Bayning balisi **tülke tumakçan** / U **nème?**(Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?)
- ❖ Bèli **bağlakliq** / **Tülke tumaqliq**. (Beli bağlı / Tilki kalpaklı.)
- ❖ Bèli daim **bağlaqliq** / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu **öç** exletke. (Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.)
- ❖ Bèliq sirtliq, **ikki bağriliq** / Alte puti **bar**, **öçke müñgüzlük**. (Balık sırtlı, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.)
- ❖ Barçe quşlar içide / **İsmi bekmu qamlaşqan** / Del- derexni davalap / Tinim tapmas hêçqaçan. (Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.)
- ❖ Bèşi **baru**, çèçi **yoq** / Közi **baru**, qèşi **yoq** / Tèz mañidu, puti **yoq** / Su bolsila, qarni **toq**. (Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.)
- ❖ Bèşi **sozunçaq** belliri **ulaq** / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.)
- ❖ Bèşi yoğan **qapaqtek** / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ tèsida** / Qulıqı putiniñ uçıda. (Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.)
- ❖ Bèşida tülke tumaq (**bar**). (Başında tilki kalpak (var).)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi **qapaq** / Nur çaçsa apaq / Yorüdu her yaq. (Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat** / **Bèli sunuq toruq at** / Tağka çıqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat**, **bèli sunuq toruq at**. (Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at.)
- ❖ **Bir acayip quş**, hemmige tonuş / **Hacet emestur**, derexqe qonuş. (Bir acayip kuş, herkes bilir / Gerekli değıldir ağaca konması.)

- ❖ Bir anidin çiq bala (**bar**) / Hemmisi qizil **ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala.*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (**bar**) / Yüzilisi **boz bala**. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir at kördüm ceni **yoq** / Tomurida qeni **yoq** / Qap bèlede quyruqi / Quluqi hem beşi **yoq** / Quçiçida bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir atisi (bar), bir anisi (bar) / **Neççe miñlap** balisi. (*Bir babası (var), bir anası (var) / Binlercedir yavrusu.*)
- ❖ Bir beşida neyzisi (**bar**) / Bir beşida doppisi (**bar**) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ Bir buqam **bar, buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, **qandaq nerse** u qeni (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (**bar**) / Her saxta ottuz yopurmaq (bar) / Yopurmaqlarniñ bir teripi **qara** / Bir teripi **aq**. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir dostum **bar** dügilek / Özi **çaqqan yügürük** / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir tövide yette töşük (**bar**). (*Bir tepede yedi delik (var).*)
- ❖ Bir gümbezniñ içide miñ gümbez (**bar**). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir kitabım **bar** / **365 bet** / Künde oquymen / Aranla bir bet / İşxanañda **bar** / Tapalmisañ **set**. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir küçüküm bar idi, ceni **yoq** / Öyge adem kirgüzmeşdu. (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir mehsulat **bar iken** / Uniñ asli **qar iken** / U bolmisa canlıqlar / **Halak iken xar iken** / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet **bar iken**. (*Bir mahsulat var*

imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)

- ❖ Bir müşük **bar**, cəni **yoq** / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kəlip igisi / Tömür qozuq qaqudu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni təzlikte / Roli **çoñgur** rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ Bir nersəm **bar** bilmigenni bilgüzidu / İcini èçip baqsañ külgüzidu. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İcini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersəm **bar** qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost tutsañ / Muradıña yetküzər. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsən / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir nersəm **bar**, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersəm **bar**, cəni **baru**, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğiče ot yansimu / Tırnaqçilik həcbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğə kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar **emes**, zehir çıkar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa uçritar. *(Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)*
- ❖ **Bir** özi **miñ** közi. *(Özü bir gözü bin.)*
- ❖ Bir padişah **bar iken** töt közi **bar** / Her közige qaraydığan töt veziri **bar** / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge **teyyar**. *(Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.)*

- ❖ Bir parçisi **sol yaqta** / Bir parçisi **oñ yaqta** / Bir- birisini körelmey / Ötüp kèter şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir qamçam bar tutqili bolmas / Bir èşikim **bar** miñgili bolmas. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam **bar**, tutqili bolmay. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Bir qara argamçam **bar** / Bu tağdin o tağqa yetidu. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta çıqıptu / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin tègiptu / Adem **qançe?** Manta **qançe?** (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir qaz axunum **bar** / Seper qılsa keyniden / Tesvi tartidu. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum **bar** dan yèmeydu / Çaynap bersem nan yèmeydu. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum **bar** qèni **yoq** / Qanitiniñ sani **yoq** / Adem bilen sözlişer / Eqli baru, cèni **yoq**. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir quşum **bar**, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana.** (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Bir sanduqqa **qamalğan** sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ **bar** / Sürkep qoysa yan terepke bèşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)

- ❖ Bir sariyim **bar**, içide / Liqqide baveççiler tiziqliq. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ Bir tal argamçam **bar** / Yiğsam yiğsam tüğimes. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplusam bitmez.*)
- ❖ Bir terekniñ bèsida beş şax (**bar**) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (**bar**). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ Bir top dereş (**bar**) / On ikki şax (**bar**) / Otuz yopurmaq (**bar**) / Bir yüzi **qara** / Bir yüzi **aq**. (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç **qançe?** Çiğ **qançe?** (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (**bar**) / Qiriq putaçta qiriq uva (**bar**) / Qiriq uvida qiriq tuxum (**bar**) / Bişqanda sèriq bolar. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Bir yilanim **bar** ikki başliq. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi **bar** / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğli künni, qizi tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq **köp iduq** / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa tizilduq / Bir-birlep üzülduq. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, **biziduq** / Biz on ikki **qiz iduq** / Bir gümbezge yigilduq / Tañ aldida taralduq. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bu **gilem**, bu **bir gilem** / Qaqay dèsem **èğiz gilem**. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bu terek, **zilva terek** / Adem aña çiqmaq kèrek / Bu terekke çiqışqa / Çümülidek adem kèrek. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)

- ❖ Bulbuldin **yoğan** / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki turğan / Burapla qoysañ / Şux sayrap turğan. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatlıq** / Tèpiñ u **nème, töge ayaqlı?** (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnida **bar** yiñnisi / Yüzide **bar** tügmisi / Tegse yiñne tügmige / Qizip kèter neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burun **idim gül-ğunçe** / Keyin boldum bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qız miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / **Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qınanesi** / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade qandaq **tuqqan?** (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni yatsila tupraqta / Semriydu bargançe / Qèriğanda yüzi **tatuq** / Tatlılıqta qenttin **artuq**. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni **yoq** mañidu menzilsèri / **Çiqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp **körgeñ**, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni **yoq** sözleydu. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ **Cènimniñ cananisi / Yürikimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qeynanisi**. (*Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlısañ / Zep çiraylıq üni **bar**. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Çèçiki **yoq** mème, tèpiñlerçu u **nème?** (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Çörisi **yağaç taxa**, otturisi **aq paxta**. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)

- ❖ Dadisi **egri- donay** / Balisi **şèrin şèker** / Oğli **haramzade** / Qizi **şèrinzade**.
(*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.*)
- ❖ Dadisi **tolđımaş bovay**, balisi **şirin- şiker**. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
- ❖ Dañqı dastan bir quş **bar** / Baturluğı **alamet** / Böre, tülke qaçalmas / Çañgilidin salamat. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Dunyada **bar** bir nerse / **Qimmet** özi altundin / Ötöp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Dümbisi **aldida**, qorsiqı **keynide**. (*Sırtı önünde, karnı arkasında.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük **bar** / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqısığa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Dunyada nème **yügürük**? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Dunyada nème **qattiq**? (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ **Èđiz boyluq** inisi / **Pakar boyluq** akisi / İnisidur yügürük / Akisidur möğüdek / Qoliñizđa èsiqliq / Buni kim tèt tapıdu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Her türlüq, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi **yük toşumaq** / Ayiği yèriq emes, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ **Èđiz- èđiz** qèşi / Sundi tüğmen tèşi / Qariğan kişiniñ / Aqıdu yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünüñ yaşı.*)
- ❖ **Èđiz munar** / Tèđi **kanar**. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Èđiz munar** / **Kalte munar** / **Lale çèçiki** / **Sedep monçiqi**. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ **Èđiz, burun, qulaqsız** / Gepi **tola sanaqsız** / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilđa şola çaçıdu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qılip uçıdu / Bolsañ amraq uniñđa / Saña quçaq açıdu / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapıdu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve*

tatlı / Gönle ışıq saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)

- ❖ Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge **solaqlıq** / Èçip kirsem işikini / Bèşi **qara boyaqlıq**. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi **yüz mètir östeñ çepiş**, bir er künige üç mètir östeñ çapıdu, üç ayal künige bir mètir östeñ çapıdu. Er **qançe**, ayal **qançe**? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Èriq, èriq içide su (**bar**) / Su içide yılan (**bar**) / Yılan ağzıda ot (**bar**). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ **Esli özi su uniñ** / Qışta su dep atalması / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Gümbez oxşas bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzıda ot **çişleklik**. (*Kubbe gibi bir ayvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq**. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşas tonliri **bar** / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri **bar** / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salıdığan bir yeri **bar**. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (**bar**) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi **köp** dostumniñ / Qorsiqi **boş, qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül arisida **acayıp sèriq** / Bèşida texse, qosiqıda tèriq (**bar**). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Güldüri **bar**, yamguri **yoq** / Qar yèğiptu, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)

- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide **bar** bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Hemmige ton tikimen / Özüm **yaliñaç**. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Her türlü, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı **yèriq emes, pütün tuyaq**. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Hiñgayganga **diñgayğa**. (*Diş gösterene diklenen.*)
- ❖ **Holo- holo alamat**, içi **qizil qiyamet**. (*Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.*)
- ❖ **Holu- holu- holumet** / İçi **qizil qiyamet** / Höl kirip quruq çıkar / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İçi **qizil**, tèşi **kök**. (*İçi kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ İçi **sir**, tèşi **gül**. (*İçi sır, dışı gül.*)
- ❖ İçi- tèsiniñ siri **yoq** / Barmaydigan yeri **yoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ İkki èriqta bir kövrük (**bar**). (*İki kanala bir köprü (var).*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / **Bekmu amraq** ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki ocaqta bir kösey (**bar**). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (**bar**) / Birside bigiz, birside boyaq (**bar**) / Bir put cim tursa / Birsı **tèyilğa**q / Hüniri uniñ dügilek sizğa / Oylap tèpiñ, bu **qandaq tèpişmaq**. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İssiği **bar**, oti **yoq** / Köyüp turar, mèyi **yoq** / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yeri **yoq**. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değilse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ Kèçisi **ağıça**, kündüzi **ğalça**. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ Kèçisi **yopyuruq**, kündüzi **qupquruq**. (*Gece apaydınlık, gündüz kupa kuru.*)

- ❖ Kiçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolğanda **ikki putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçik- kiçik **çirayliq** / Güllük qegez **tügünçe** / Açsañ çiqar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçikkine boyi **bar** / Xoxa- tiken toni **bar**. (*Küçükük boyu var / Dikenli donu var.*)
- ❖ Kiçikkine hucram **bar** / İçide liq sellilik axun. (*Küçükük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlisañ / Zep çirayliq üni **bar**. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canivar / Bu canivarğa **heyranmen** / Cèni **yoqqu**, xuyi **bar** / Aylandurup bèşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliqi **bekqattiq** / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- deñizde / Seper qılsañ **kèreklilik** / Şuniñ bilen adaşmay / Mañalaysen yüreklik. (*Küçükük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırısın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (**bar**) / Beş at uni tartidu. (*Küçükük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / Çikildaydu yeqimliq / **Kèrektur** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)
- ❖ Güldin gülge qonidu / Özi bekmu **turaqsız** / Gülge oxşaş çèhrisi / Gül dey dèse **puraqsız**. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide ciq ugunçe (**bar**). (*Küçükük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, **içi tola** qumbulaq. (*Küçükük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)

- ❖ Kiyimliri **reñgareñ** / Mèñişliri **söletlik** / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri **exletlik**. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök **müşük**, yeni **töşük**. (*Gök kedi, yanı delikli.*)
- ❖ Kök **tağ**, **altun mix**. (*Gök dağ, altun çivi.*)
- ❖ Köl boyıda qara qomuş (**bar**). (*Göl boyunda kara kemiş (var).*)
- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvèği **kök tavar** / Böki **sèriq duxava** / Yüzi **yalpaq**, u **nème?** (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci **bar** / Sèriq kiyim kiyiptu / Yürükidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi **aldida** / Boyunçisi **arqida** / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Közüm **yumuqluq** / Tènim **heriketsiz** / Lèkin körginim / **Her xil ve sansiz**. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / Kèçisi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bikar** / Kèçisi **çakar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi **ğaç-ğaç** / Keçisi qarni **aç**. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ Kündüzi **mèhman**, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli **yoq**, ceni **yoq** / Eytiñlar çu bu **nème?** (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Şekerdek **apak** / Qişta yerni basidu / Yazda sayğa qaçidu. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)

- ❖ Mañar desen puti **yoq** / Tutar dèseñ qoli **yoq** / Aña **melum** hemme yer / Tapmaydigan öyi **yoq**. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / **Ot- çöp bilen kari yoq** / İkki puti **domilaq** / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèniştin / Turalmaydu ornida / Minivalsam üstige / Çèpip çiqar koçığa? (*Benim demir taycığım / Otlar çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Mèniñ bir ala arğamçam **bar** / U tağdin- u tağqa yetidu. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Meniñde **bar**, sende **yoq** / Cènimde **bar**, tende **yoq** / Alemde **bar**, ayda **yoq** / Asmanda **bar**, yerde **yoq**. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Östüridu anisi / Öz tènide balini / Şamal çiqsa balisi / **Şapilaqlar** anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çiksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)
- ❖ Mènişi **şamal**, yetişi **azgal**. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bar**) / Bir tal qovurğa (**bar**). (*Bin tane bağırsağı (var) / Bir tane kaburgası (var).*)
- ❖ **Miñdin köptür** çèçiki / **İkki talla** yopurmiqi. (*Binden çoktur çiçeği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ **O nedir** ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Ol **acayip bir nèmudur** / **Bardur** uniñ töt puti / Yarişidu uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zèrikmestin oynaydu / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayip bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol **nèmudur** adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bèşi **birdur**, bèli **alte** / Quyuqi **töt yüz imiş**. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol **ni can** / Pâyı **tübrük dek fetnüs** qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)

- ❖ Ol **ni cânvar** irür kim / Dâñ yimey su içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol **niçük cândur** dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu **târmâr**. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol **niçük cânsız bedendür** / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ On sekkiz tal qovurğa, bir tal üçöge (**bar**). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlinar / Nur işqıda sersane / **Qandaq can** u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Öçke tèresidin yasalğan şehir / Şeherde qatirap yürüdü leşker / Kiyimsizlerge **ötüşke** ruxset / Kiyimlikke **yoq** qeçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit **u bõriniñ xizmetkari** / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördek **emes**, ğaz **emes** / **Bèliq emes** sudiki / Suda erkin üzüdü / Yeydu kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öy içide bir öy **bar** / İkki qevet işiki (**bar**) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy töpisi uşşaq taş (**bar**). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Öyi **ançe çoñ emes** / Tolğan kümüş, zer yipta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Saqılı **ikki gèriç**. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)

- ❖ Özi **bir gèriç** / Tili **miñ gèriç**. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbsini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini **bar** / Çümülidin dad deydu / Yilanni körse tügölüp / Quyriqidin hap deydu. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bèsida **èsilğan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilğan** / Yil axiri kelgende / Hèçnèmisi **qalmığan**. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yurtulan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qisivalğan bèsığa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil / Tañ seherde oyginip / Naxşa èytip **çillığan** / Baldur qopup kètişke / Kişileri **qıstığan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Özi **gül reñ**, küren at / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **hömür göca** / Böki **tömür göca**. (*Kendi ömür sahibi / Şapkası demir sahibi.*)
- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çüşse körünmes / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi **köpkük leelde** / Monçaq- monçaq èsilğan / Yene uniñ içige / Nevriliri qètilğan. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi mañar izi **yoq** / Mañliyida közi **yoq**. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ Özi **muşte**k, tèni **taşte**k / Postqa turidu ceñgivar yaştek. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi **müşük**tek, quyrıqi **noğuç**tek. (*Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi bar / Burni puçuk tiliqliq / Qorsiqıda lipmuliq / Qizil yaqut **tiziqliq**. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)

- ❖ Özi **öyde** / Quyruqi **talada**. (*Kendi evde / Quyruğu dışarıda.*)
- ❖ Özi **qara**, sözi **aq**. (*Kendi kara, sözü ak.*)
- ❖ Özi **qara**, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yügürük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi **sarğuç**, **uzunçaq** / Burutliri **diñgayğan** / Èçip körseñ içini / Altun mixqa liq tolğan. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi **uruq** / Uçi **yoruq** / Muzda yügreydu. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi **xuddi yilandek** / Reñgi uniñ **çilandek** / Bizge payda yetküzer / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yerge **möküklük** / Çèçi talada **öyüklük**. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağlı.*)
- ❖ Özi yumılaq, emma **ay emes** / Reñgi sapsèriq, lèkin **yağ emes** / Quyruqi uzun, **çaşqan mu emes** / Siler tèpiñlar, hèçnème yèmes. (*Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Quyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi **bar** / Yette qevet toni **bar**. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zengin değeri kalın duvar.*)
- ❖ Petnusi **bar**, nèmi **yoq** / Naxşa eytar, cèni **yoq** / Siz uniñga **xocayın**. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki **yoq**, yèği **yoq** / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ıstık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / Tumşuqidur **qayçidek** / Bèşida **bar** çèçiki / Boynida **hem** lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti yerge tegmes, bèşi asmanğa / Puti **alte**, bèşi **ikki**, quyruqi **bir**. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, quyruğu bir.*)
- ❖ Puti **yoq** qaçidu / Qaniti **yoq** uçidu. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)

- ❖ Qapqara bir canivar / Özi **kiçik**, uçidu / Yazda oynap qışliqi / İssiqlik yaqqa köçidu. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (**bar**) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qèni **bar**, cèni **yoq**. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ Qeşi **qara**, yüzi **aq** / Saña **yardur** hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qolda tutsañ körünmes / Èçip alsañ tügimes / **Barliq cahan bayliqi** / **Rahetlerniñ yayliqi**. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qoli **yoq**, puti **yoq** / Özi süret salidu. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qoli **yoq**, keke tutmaydu / Öy sèlişqa **usta** u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm **bar** / Yamğur yağsa èçilip kètidu. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek **süzük** / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qomuş uçı **qiltiriq**, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı **yaltiraq**, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiqlik kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim / İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsigidin yep, dümbisidin çiqiridu, u **nime**? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Qorsiki **su**, yürüki **ot**. (*Karnı su, yürüğü ateş.*)
- ❖ Qorsiki **toq**, köleñgisi **yoq**. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqida nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yiraqni / Sözlişisen qoluñğa èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun*

teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)

- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda **yoq**. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Qoş eynek, çine **emes**, tömür **emes** / Buzulsa uni tüzeş **mumkinemes** / Özlükidin èçilip hem yèpilidu / Göherdin qimmet nesre, **erzan emes**. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Quta, quta içide töge puti (**bar**). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Quyuqu **èşiklik** / Burni **tèşiklik**. (*Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.*)
- ❖ Èriq **bèşida**, yotqini **qèşida** / Köşi **içide**, söñiki **tèşida**. (*Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.*)
- ❖ Sanduqu **bar**, yipi **bar** / Özi turar cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda ciq **oq** / Etisi qopsam biri **yoq**. (*Sandığında kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa halal yeptu / Tapalmisa **haram**. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Semrise sekrişi **köp** / Oruqlisa yètişi **köp**. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde **yoq** / Her kişide **bolsa bardur** / Âlemde **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi **bar** / Burni **puçuk tiliqliq** / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut tiziqliq. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Sèriq balam içqiri / Saqalliri taşqiri. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)
- ❖ Sèriq çapan **kiygini** / **Gül- gıyahtur** yèmiki / Tenge dava poqi **bar** / Lèkin öyi bekmu **tar**. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda körisiz / İçidiki baliliriniñ sani **yoq**. (*Boyanmış gibi*

kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.)

- ❖ Somkida **bar** keptirim / Qanatlı eceb **köp** / Reñgiroyi oxşaşmas / Tomurliri **qizil- kök**. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Sokuldaydu soki **yoq** / Dokuldaydu doki **yoq** / Tèrisi **qèlin**, tüki **yoq**. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / Tèpiñlarçu u **nème**? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide **tilsiz** / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altun kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Şamal çiqsa asmanda / Uyan- buyan uçıdu / Üçiyi turğaç tètida / Tartsa asta kèlidu / **Balılarniñ amriqi** / **Baş eti yaz bayriqi**. (*Rüzgâr çiksa havada / O yana bu yana uçar / Bağıracağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsiz / Tamda bir derya **bar** / Süyi qış künliri az / Yazda köp bolar. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şehiri **bar**, adimi **yoq** / Dèñizi **bar**, süyi **yoq**. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şèker dèsem **tatliq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qışta köktin çüşıdu / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şexi **tömür** / Yopurmiqi **kümüş** / Mèvisi **altun**. (*Dalı demir / Yaprağı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Tağdin **ègiz**, şıvaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şıvaktan alçak.*)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatıdu / Tèpiñlarçu, u **nème**? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)

- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu **yumilaq** / Beden tavlş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / **İçidiki paqırçaq** / İkki tulum ozuqi (**bar**) / Kötidiki qozuqi (**bar**). (*Tıngır mingır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Taştın **qattiq**, novattin **tatliq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Dunyada **qimmet**. (*Tartulsa bir pun gelmez / Satulsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ **Tatliq giza emes u** / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide mayağ (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside) (**bar**) / Ayaq üstide mayağ (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ **Temir tumşuqluq** / **Rèzinke qorsaqliq** / **Sulyav kaplaqliq** / Yanda **saqlaqliq**. (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek **ègiz**. (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ Tèni **beş**, cèni **töt** / **Bardur** uniñ yüz tırniqi / Bu **acayip iş emesmu** / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.*)
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige **yèpişmaq**. (*Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.*)
- ❖ Teptim tèrekke mindim / U **nème?** (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ Teşi **ozuq**, içi **qozuq**. (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ Teşi **qara töt qulaq** / **Qorsiqidur** bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çıqqan xuş purağ. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Teşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**, u **nème?** (*Dışı sırlı, içi mihli, bu nedir?*)

- ❖ Təşi **sirlaqlıq**, içi **mixlaqlıq**. (*Dıştı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Təşi **sirliq**, içi **zeher**. (*Dıştı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ Təşi **taş**, içi **aş**. (*Dıştı taş, içi aş.*)
- ❖ Təşi **uzuq** içi **qozuq**. (*Dıştı azık, içi kazık.*)
- ❖ Tirişçanğa bek **emraq** / Hurunlardın bek **yiraq** / Duldul qilip minsiniş / Pervaz qilip uçısız / Yultuzlarğa köçısız. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Tonur bəşida kök öçke (**bar**). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Toxu, toşqan **on sekkiz** / Put- qollırı **qırıq sekkiz** / Toxu bilen toşqanı / Siz ayırıp bərelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)
- ❖ **Töt ay, yigirme töt yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayaqlıq / Tömür tuyaqlıq**. (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / Her müşükniñ aldidə üçtin müşük / Hemmisi **qañcemüşük**? (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Töt çasa özi / Apaqtur yuzi / Yoqtur həc közi / Şerindur sözi**. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ **Töt paçaq**, arısı **baldaq**. (*Dört bacak, arası çatlı.*)
- ❖ Töt puti **bar**, cəni **yoq** / Kirmeydiğan öyi **yoq**. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmedığı ev yok.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin **pakar** / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi **tüz eynektek** / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq**. (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq**. (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ Töt tam içide yüz tal çenze (**bar**). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Tutsa **taş**, yaqsa **otun**. (*Tutsa taş, yaksın odun.*)
- ❖ Tüküridu bəli **maymaq** / Tükürüki kəter uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)

- ❖ Tüŋge **amraq**, küŋge **öç** / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüvi **bir tal**, uçı **miñ tal**. (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ U **nèmidur** cèni **yoq** / Bèşi kesse qeni **yoq** / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare **yoq**. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uçqanda naxşa èytidu / Qoŋanda yerni qazidu / Reñgi uniñ **qapqara** / Buni kim tèt tapidu? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uzun argamçiniñ köleŋgisi **yoq**. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir- micir** / Ayıgıda göl èçilur / Bèşi **şortañliq èdir**. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyn şırıl şırıl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun quyrıuq, çoñqur quduq (**bar**) / Apağ yerde qara uruq (**bar**). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken **barmikin?** / Asti tèren qıyan su / Tüvige yetken **barmikin?** / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken **barmikin?** (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Üç burcigi **bar** uniñ / Reñgi **otqaşqan** uniñ / Bir merkezge çiqılgen / Elde nami **bar** uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña işqim **bar** mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz **atmış kula** / İki **kem** ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq, yeteboğmaq**. (*Üçyüz altmış külah / İki eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Üstidimu otlaq **bar** / Astidimu otlaq **bar** / Otturisiğa **qamlaşqan** / Birla üzüm **caylaşqan**. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Xer xil reñde toni **bar** / Put- qoli **yoq**, burni **bar**. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)

- ❖ Xilliriniñ sani **yoq** / Şekli uniñ **xuddi oq** / Aq deñizde yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqin bu **nème**? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (**bar**) / Dümbside quyruqi (**bar**). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dümbside kuyruğu (var).*)
- ❖ Yar boyida **qatar** qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yantaq tüvide yağlıq toqaç (**bar**). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yapir boyni **kir** / Ağzi **ikki**, tuvi **bir**. (*Ya pir boynü kir / Ağzı iki karnı bir.*)
- ❖ Yaz bolsila baraña / **Amraq bolğaç yöleklik** / Qış bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan böleklik**. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yazlıqi **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge**. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqini **bar** / Qışniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni **bar**. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu **dereş türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèği **yoq**, yanidu / Cèni **yoq**, mañidu. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yer astida altun qozuq (**bar**). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur **yette qat** / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yette dost **bar** qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / Uçritimiz bir- biridin / Özi **yoqu**, èti **bar** / Ta toğulğan pèti **bar**. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günki gibi.*)
- ❖ **Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken**, bir şeherde bir xotun **bariken**, özi **gepçiken**, hüniri **remçiken**, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yènidin ötüp kètivatkada,

bir kişi soraptu: Aça, bu bala **nemiñiz**? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, erimniñ inisi, meniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıǵanlar oyǵa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmuş, bir yokmuş, bir çift varmuş. Bir şehirde bir kadın varmuş, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuǵu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Yèyiři **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. *(Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.)*
- ❖ **Yeşil kimxap yepiǵliq** / Bir-birige **çetiǵliq** / **Lom- lom** uniñ karviti / Yolçılar **yetiǵliq** / **Şaman kebi çèçiǵliq**. *(Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.)*
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / **Yıraq emes yultuzdek** / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Èǵız kümbez, hemme **uniñdin pes** / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (**bar**). *(Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).)*
- ❖ Şekli her xil, çışı **köp** / Yaǵaç bilen işi **köp** / Tèpiñlarçu, u **neme** / Uni körgen kişi **köp**. *(Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.)*
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldı **pes** / Keyni **èǵiz**, aldı **pes** / Kiygen yumşaq üstvaş. *(Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.)*
- ❖ Yaǵçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yaǵçiniñ ciñi **yoq iken**, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini **bar iken**, emdi buni **qandaq bölüş kèrek**? *(Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*

- ❖ Yèşil düğilek bir şeher **bardur** / **Yoqtur** uniñ dervazisi / İçide **bar** miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Yol mañmaysen yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen soriğan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şeher sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)

3.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

3.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Tekin'e göre "yüklemi sonda olan cümle kurallı cümledir." (2008, s. 31) Öztürk'e göre "kurallı cümle, yüklemi sonda bulunan cümledir. Kurallı cümlede özellikle belirtilmek istenen unsur yükleme en yakın olandır." (2015, s. 144) Toker vd. kurallı cümleyi "yüklemi sonda bulunan cümleye kurallı cümle denir. Türkçenin doğal söz diziminde cümlenin ana ögesi olan yüklem sonda, onu tamamlayan ögeler ise yüklem önünde bulunur." (2016, s.145) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yüklemi sonda bulunan cümleler *kurallı (düz)* cümlelerdir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtilmek istenen ögedir." (2017, s. 100) Bize göre, cümle içerisinde bulunan yüklem eğer sonda ise cümle kurallıdır. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Bir' dèvidim, ikki tağ **uruşti** / 'İkki' dèvidim, yiraq turuşti. (*'Bir' deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / 'İki' deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ 'Çiğir'da **yoq**, 'yol'da **bar** / 'Quduq'ta **yoq**, 'köl'de **bar** / 'Günçe'de **yoq**, 'gül'de **bar** / Tèpip **kelgin** 'çöl'de **bar**. (*'Çiğir'da yok, 'yol'da var, / 'Kuyu'da yok, 'göl'de var. / 'Gonca'da yok, 'gül'de var. / Bulup getirin 'çöl'de var.*)
- ❖ 'Çu!- çu!' **demes** cèni **yoq** / Boğizlisam qèni **yoq**. (*'Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ 'Hah' dèsem 'hah' **deydu** / Balılar heyran 'pah' **deydu**. (*'Hah' desem 'hah' der / Çocuklar hayran 'peh' der.*)

- ❖ ‘Sen’de **birla** / ‘Men’de **birla** / İstisem ‘alem’de **yoq** / ‘Şam’ğa berip uçni **taptım** / ‘Misir’ğa kelsem birimu **yoq**. (‘Sen’de bir tane / ‘Ben’de bir tane / Arasam ‘alem’de yok / ‘Şam’a gidip üçünü buldum / ‘Mısır’a gelsem biri de yok.)
- ❖ Acayip bir canivar **bar** / Tola öydint**èpilar** / Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap / Yèqin qılar yıraqni / Bilmes ağriq- silaqni / Bir ademge bab **nème** / Tèpiñlarçu u **nème**? (Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?)
- ❖ Acayip bir canivar / Taştın qattıq toni **bar** / Dessep ölse traktor / Pisent qılmay cim turar. (Acayip bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.)
- ❖ Acayip elçi **bar** / Putsiz mènip **kèlidu** / Qulıqığa söziñni / Dèsèn èlip **kètidu**. (Acayip elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına söziñni / Söylersen alıp götürür.)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / **Puşuldaydu, möreydu** / Men keldim dep **tovlaydu** / Boğum boğum quyruqi (bar) / Neççe yerde ulıqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (Hayret verir bir öküz / Alında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (bar) / Şıvaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / Eytiñlarçu u **neme**? (Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?)
- ❖ Ağzi **bar**, cèni **yoq** / Quyriqi **bar**, yuñi **yoq** / Yügüridu aq yerde, qaldırudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (Ağzi var, canı yok / Quyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.)
- ❖ Ağzi **bir**, quyruqi **ikkidur** / Sekrep çüşşiñiz **oxşaşla çoñqur**(Ağzi bir quyruğu ikidir / İnseniz aynı derinliktedir)

- ❖ Ağzıda iman **bar** / Qosiqıda yılan bar u **kim?**(*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- ❖ Akisi ukisini **qoğlap yetelmeydu**. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi **bar**, tikiçi **yoq**. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok.*)
- ❖ Aldi **yamğur**, keyni **qar**. (*Önü yağmur, ardı kar.*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / Qanğa tolğan qorsiqi / Qapqaradur baliliri / Şunçe nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Altun müñgüzlük tēkiçek / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük tēkiçek / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken **bir derya aqqan** / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi **bir**, balisi **miñ**. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi **qil yorğa**. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)
- ❖ Anisi **şaldır- şap** / Balisi **şildir şeker**. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu** (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır*)
- ❖ Anisi **töven**, balisi **üstün**. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatidu / Balisi toğrisiğa (yatidu). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna.*)
- ❖ Apaq yerge ret bilen reñlik uruq **salidu**. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçır.*)
- ❖ Aq tögemniñ boyi **uzun**. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ Aq dastixan **səlivaldim** / Alem içi **aqardi**. (*Ak sofrayı seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)

- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mēhman oynaydu / Tumşiqıda gül çèkip / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofrā üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çıkarmadan öter.*)
- ❖ Aq ètim asmandin **çüşer** / Ot- çöpni **yemes** / Ot- çöp uni **yer**. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Aq sanduqum **èçildi** / İçidin yipèk **şèşidi**. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)
- ❖ Aq tamida qara argamça (bar) u **nème?** (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Aq yerde qazan **qaynaydu**. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara börülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmatlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge **qonmay**(*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gāz, nege kètip **barisilar?** Mènimu èlip **ketseñlar?** Ğazlar şundaq cavab **bèriptu:** Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz **bolimiz**. Zadi biz **qançe, tapqina?** Anidin èlip **kètimiz**. Esliy gāz **qançe?** (*Gökyüzündeki bir küime kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Asmanğa **çiqsa yallide** / Yerge **çüşer taqqide**. (*Göğe kalkar parıldar / Yere iner takırdar.*)
- ❖ Asmanğa tayaq atsam / Yerge qan **çaçraydu**. (*Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.*)
- ❖ Astimu tağ, üstimu **tağ** / Otturisi **mexmel èdir**. (*Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.*)

- ❖ Aş, aşniñ içide **taş** / Taşniñ içide yene **aş**. (*Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal **bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal **bar**. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Attin ègiz, ittin pes. (*Attan yüksek, itten alçak.*)
- ❖ Atisi yatar toğra / Apisi **yorğa** / Qizi **ussulçi** / Oğli **oyunçi**. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni **bir** / Quliqi **kir**. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Atsam çalma asmanğa / Qizil möldür **töküldi**. (*Atsam göğe kerpiç / Kızıl damla dökülür.*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler sek sek / U **nème?** (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir*)
- ❖ **Ayiği yoq yüridu** / Siliq siliq **külüdu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ **Ayiği yoq yüridu** / Özi yiraqtin **kèlidu** / Ağzi yoq **sözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Ayşigülde biri **bar** / Xurşidemde **yoq** / Ablikimde biri **bar** / Erşidinde **yoq**. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman**. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ Bağlivalğan ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahi.*)
- ❖ Bağqa **kirdim**, çiqay desem şota **yoq** / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi **yoq**. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Balisi anisini **uridu**. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Baqşam baqşam müñgüz **çiqmaydu**. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsın; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsın*)
- ❖ Bayniñ balisi **tülke tumaqliq**. (*Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.*)

- ❖ Bayning balisi **tülke tumakçan** / U **nème**?(Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?)
- ❖ Bèli **bağlaklıq** / **Tülke tumaqlıq**. (Beli bağlı / Tilki kalpaklı.)
- ❖ Bèli daim **bađlaqlıq** / Teyyar turar xizmetke / Pakizliqni **yaqturar** / Eceb mu oç exletke. (Beli daima bađlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliđini beđendirir / Pek de dūřman çöplere.)
- ❖ Bèliq sirtliq, **ikki bağrılıq** / Alte puti **bar**, **öçke münğüzlük**. (Balık sırtlı, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.)
- ❖ Bèsip qoysañ **çırqırar** / Tèpip qoysañ **ğırqırar**. (Basarsan çir çir ses çikarır / Sürersen hızlanır.)
- ❖ Bèři **baru**, çèçi **yoq** / Közi **baru**, qèři **yoq** / Tèz **mañidu**, puti **yoq** / Su bolsıla, qarni **toq**. (Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşı yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.)
- ❖ Bèři birge **bèriptu** / İkkisu su **içiptu** / Üçi **qarap turuptu** / Kèyin bile **yèniptu**. (Beşi birlikte gitmişler / İki su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.)
- ❖ Bèři **sozunçaq** belliri **ulaq** / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ yañritar qoşaq. (Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.)
- ❖ Bèři yoğan **qapaqtek** / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ tèřida** / Qulıqi putiniñ uçıda. (Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağırsağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.)
- ❖ Bèřidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (Başından basılmış, göbeğinden asılmış.)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi **qapaq** / Nur çaçsa apaq / Yorüydu her yaq. (Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat** / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa **tèyilmas** / Muzda mañsa **oyulmas**. (Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat**, **bèli sunuq toruq at**. (Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at.)
- ❖ Bir anidin çiq bala (bar) / Hemmisi qızıl **ala**. (Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala)
- ❖ Bir anidin yüz bala (bar) / Yüzilisi **boz bala**. (Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.)

- ❖ Bir at **kördüm** cəni **yoq** / Tomurida qeni **yoq** / Qap bəlide quyruqi / Quluqi hem bəşi **yoq** / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene yürer aldiñda / Meydan ara yügürüp. (*Bir heceden oluşmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.*)
- ❖ Bir buqam **bar, buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qiriq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Təpiñlarçu, qandaq nerse u qəni (*Bir boğam var, boğaların yığidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani*)
- ❖ Bir davanni çolaq sègizxan **egiydu**. (*Bir bayırı çolak saksığan dolaşır.*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (bar) / Her saxta ottuz yopurmaq (bar) / Yopurmaqlarniñ bir teripi **qara** / Bir teripi **aq**. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi **çaqqan yügürük** / Bille oynap yügürüp / Men harimen **terlep** / Ləkin dostum **harmaydu** / Zadi aram **almaydu**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir kitabım **bar** / **365 bet** / Künde **oquymen** / Aranla **bir bet** / İşxanañda **bar** / Tapalmisañ **set**. (*Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.*)
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cəni **yoq** / Öyge adem **kirgüzmeydu**. (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir mehsulat **bar iken** / Uniñ asli **qar iken** / U bolmisa canlıqlar / **Halak iken xar iken** / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet **bar iken**. (*Bir mahsulat var imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.*)
- ❖ Bir müşük **bar**, cəni **yoq** / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kəlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni təzlikte / Roli çoñgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)

- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. (*Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.*)
- ❖ Bir nersem **bar**bilmigenni **bilgüzidu** / İçini ècip baqsañ **külgüzidu**. (*Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.*)
- ❖ Bir nersem bar qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradıña **yetküzer**. (*Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.*)
- ❖ Bir nersem **bar**, **sandüq oxşaş turar** özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir nersem **bar**, cèni **baru**, ègiz **uçmas** / Mañgan çağda putliri yerge **tegmes** / Yer bilen asmanıçe ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem **turar**, / Hemmisidin ipar emes, zehir **çıqar** / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balığa **uçritar**. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir öyge kirsem bèli bağlağlıq qız **olturuptu**. (*Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / Aqvaş momay **olturidu**. (*Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem ciqqide toxum **turuptu**. (*Bir eve girsem sayısız yumurta durur.*)
- ❖ Bir öyge kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir öyge kirsem, taz qız **olturidu**. (*Bir eve girsem kel kız oturur.*)
- ❖ **Bir** özi **miñ** közi. (*Özü bir gözü bin.*)
- ❖ Bir padişah **bar** iken töt közi **bar** / Her közige qarayıdğan töt veziri **bar** / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge **teyyar**. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)

- ❖ Bir parçisi **sol yaqta** / Bir parçisi **oñ yaqta** / Bir- birsini **körelmey** / Ötüp kèter şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir qamçım **bartutqili bolmas** / Bir èşikim **barmiñgili bolmas**. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam **bar, tutqili bolmay**. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir qara argamçam **bar** / Bu tağdin o tağqa **yetidu**. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta **çıqiptu** / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin **tègiptu** / Adem **qançe?** Manta **qançe?** (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir qaz axunum **bar** / Seper qılsa keyniden / Tesvi **tartidu**. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum **bar** dan **yèmeydu** / Çaynap bersem nan **yèmeydu**. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum **bar** qèni **yoq** / Qanitiniñ sani **yoq** / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni **yoq**. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)
- ❖ Bir quşum bar, bu öyni makan etken / Qız- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qoliğa qelem almay xet **yazidu** / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana**. (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansız canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ **bar** / Sürkep qoysa yan terepke bèsini / “Vajjide” qip u canivar ot bop **yanar**. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vıjt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir sariyim bar, içide / Liqqide baveççiler **tiziqliq**. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)

- ❖ Bir tal argamçam **bar** / Yiğsam yiğsam **tügimes**. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplasam bitmez.*)
- ❖ Bir top derex (bar) / On ikki şax (bar) / Otuz yopurmaq (bar) / Bir yüzi **qara** / Bir yüzi **aq**. (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç **qançe?** Çiğ **qançe?** (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaça qiriq putaq (bar) / Qiriq putaқта qiriq uva (bar) / Qiriq uvida qiriq tuxum (bar) / Bişqanda **sèriq bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Biri çèçip / biri içse / Biri **öser**. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi **bar** / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğli künni, qizi tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq **köp iduq** / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, **biziduq** / Biz on ikki **qiz iduq** / Bir gümbezge **yığilduq** / Tañ aldida **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bu **gilem**, bu **bir gilem** / Qaqay dèsem **ègiz gilem**. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bu tèrek, **zilva tèrek** / Adem aña **çıqmaq kèrek** / Bu tèrekke çiqışqa / Çümülidek **adem kèrek**. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bugün tursa kökirip / Ete **turar sarğıyip** / Temi uniñ navattek / Qalar ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)

- ❖ Bulbuldin **yoğan** / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / Şux sayrap **turğan**. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatlıq** / **Tèpiñ** u **nème, töge ayaqlı?** (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burun **idim gül-ğunçe** / Keyin boldum bikaççe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birişip bir atqa / Bir er bir qız **miniptu** / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bèriptu** / **Cenimniñ cananisi** / **Yürigimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qınanesi** / Qeni **oylap bëkiñlar** / Ular zade qandaq **tuqqan?** (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?*)
- ❖ Cèni yatsıla tupraqta / Semriydu bargançe / Qèriğanda yüzi **tatuq** / Tatlıliqta qenttin **artuq**. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni **yoq mañidu** menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körgeñ, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni **yoq sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ **Cènimniñ cananisi** / **Yürikimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qeynanisi**. (*Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ **Çèçiki yoqmève, tèpiñlerçuunème?** (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / Piçilmigan tavuz **çıqtı**. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz **uziraydu** / Tutmisiñiz **qisqiraydu** / Közgimu **körünmeydu** / Sètivalgili **bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / **Bular israp intayın** / **Çiñ tutsiñiz bolisiz** / Bu alemge xocayın. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz*

ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.)

- ❖ Çişliri üstün **turar** / Göş berse **çişlep turar**. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Çörisi **yağaç taxta**, otturisi **aq paxta**. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)
- ❖ Dadisi **egri- donay** / Balisi **şèrin şèker** / Oğli **haramzade** / Qızı **şèrinzade**. (*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.*)
- ❖ Dadisi **tolğimaş bovay**, balisi **şirin- şiker**. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş **bar** / Baturluqi **alamet** / Böre, tülke **qaçalmas** / Çañgilidin salamat. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliqi alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Derex bəşidin taşlısa **sunmas** / Kövrük üstidin taşlısa **sunar**. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda **bolidu** / Türlük- tümen èsil taş / Siz **bilemsiz èytiña** / Suda bolmas qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse **kelmeydu** / Arqiğa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altundan / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Dunyada nème **yügürük**? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Dumbisi **aldida**, qorsiqi **keynide**. (*Sırtı önünde, karnı arkasında.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük **bar** / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqisiğa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Dunyada nème **qattiq**? (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / Otqa salsam **muz tutar**. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ Düpür- düpür at **keldi** / Çiqip qarañ beg **keldi** / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tèrip **ekeldi**. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yipqa mehkem **tartilğan** / Şamal çiqsa **qorqmaydu** / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)

- ❖ Ègiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur **yügürük** / Akisidur **mögüdek** / Qoliñizğa **èsiqliq** / Buni kim tèt **tapidu**? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Ègiz boyluq akam / Tülke tumaq **kiyiptu**. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ **Ègiz munar** / Tègi **kanar**. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)
- ❖ **Ègiz munar** / **Kalte munar** / **Lale çèçiki** / **Sedep monçıqi**. (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ Elmu **kökirer** / Yermu **kökirer** / Ger bolmisa u / Hayatliq **tüger** / Dehqan tağılar / Saet dep **biler**. (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmış eskirim / Pen öyümge **solaqliq** / Èçip kirsem işikini / Bèşi **qara boyaqliq**. (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Elniñ otturisida iza tartmay **siyidu**. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi **yüz mètir östeñ çèpiş**, bir er küniğe üç mètir **östeñ çapidu**, üç ayal küniğe bir mètir **östeñ çapidu**. Er **qançe**, ayal **qançe**? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta **su dep atalmas** / Suğa salsañ **leyleydu** / Lèkin yazda **yaşalmas**. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suya bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte **oynaydu** / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu**. (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende kètup, axşimi **kèlidu** / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Etigende qopup ikki aça yolğa **mañidu**. (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq**. (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu**. (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)

- ❖ Evrige, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Gildir-gildir gildirlap / **Bir caydila mañidu** / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salidu**. (*Tıkr tıkr yuvarlayıp / Durduğu yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri **bar** / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünli **bar** / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salidiğan bir yeri **bar**. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègiz ögzide gilem qaqsam / Topisi Turpanğa **yetti**. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (bar) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp çiqqusi**. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi köp dostumniñ / Qorsiği **boş, qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamyş bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül arisida **acayip sèriq** / Bèşida texse, qosiqida tèriq (bar). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ Güldin gülge **qonidu** / Özi bekmu **turaqsız** / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse **puraqsız**. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldüri **bar**, yamğuri **yoq** / Qar **yègiptu**, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / **Dan çoquydu, yemeydu**. (*Gürülde, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide bar bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzida ot **çişleklük**. (*Kubbe gibi bir ayvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Harvidin aq selle **çüşti**. (*Arabadan ak sarık düştü.*)
- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / Bir yaliñaç **kiriptu**. (*Hiç kimsenin girmediği savaşa / Birçiplak girmiş.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm **yaliñaç**. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)

- ❖ Her türlü, oturma boyu, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı **yèriq emes, pütün tuyaq**. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Hiñgayğa **diñgayğa**. (*Diş gösterene diklenen.*)
- ❖ **Holo- holo alamat**, içi **qizil qiyamet**. (*Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.*)
- ❖ **Holu- holu- holumet** / İçi **qizil qiyamet** / Höl kirip **quruq çıkar** / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İçi **qizil**, tèşi **kök**. (*İçi kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ İçi **sir**, tèşi **gül**. (*İçi sır, dışı gül.*)
- ❖ İçi- tèsiniñ siri **yoq** / Barmaydığan **yèriyoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ İki **köridu**, ikisi **tiñşaydu** / Biri **sözleydu**. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İki beyge at **çapıdu** / Çañ **çiqarmaydu** / Bir-birini **izdişidu** / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İki inaq **bir tuğqan** / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İki putida ikki xil ayağ (bar) / Birside bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsı **tèyilğağ** / Hüniri uniñ dügilek **sizğağ** / **Oylap tèpiñ**, bu **qandaq tèpişmaq**. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İs çiqıdu quyruqidin / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ İssiği **bar**, oti **yoq** / **Köyüp turar**, mèyi **yoq** / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri **yoq**. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)

- ❖ İt bolupmu **qavimaydu** / Yügürüp qopup **çişlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge **kirgüzmeydu**. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kèçe- kündüz**tinmaydu** / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyi sanisa / **On ikkidin aşmaydu**. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçisi **ağıça**, kündüzi **ğalça**. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ Kèçisi **yopyuruq**, kündüzi **qupquruq**. (*Gece apaydınlık, gündüz kupa kuru.*)
- ❖ Kel- kel dèsem **kelmeydu** / Kelme dèsem **kèlidu**. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kìçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolganda **ikki putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U **nime?** (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kìçik- kìçik **çirayliq** / Güllük qegez **tügünçe** / Açsañ çiqar içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kìçikkine boyi **bar** / Xoxa- tiken toni **bar**. (*Küçük boyu var / Dikenli donu var.*)
- ❖ Kìçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçük canlı viz viz eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kìçikkine finnâs, yurtını **kezip tınmas**. (*Küçük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kìçikkine hucram **bar** / İçide liq sellilik axun. (*Küçük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)
- ❖ Kìçikkine kekiçikim qara cañqalını **kèzer**. (*Küçük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ Kìçikkine mozayçiqim yumılaq **semriydu**. (*Küçük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kìçikkine qutida / Kòrdüm men bir canivar / Bu canivarğa **heyranmen** / Cèni **yoqqu**, xuyi **bar** / Aylandurup bèşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği **bekqattiq** / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizde / Seper qılsañ **kèreklik** / Şuniñ bilen **adaşmay** / Mañalaysen yüreklik. (*Küçük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir*

bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.)

- ❖ Kiçikkine somkiğa / Salsam muhim sözümnü / Yıraq yurtqa **tègiptu** / Yumup açsam közümnü. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümnü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümnü.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (bar) / Beş at uni **tartidu**. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ **Kiridu, çiqidu, toxtimaydu / Oquydu** gezel, **toquydu** gelvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kiyimliri **reñgareñ** / Mèñşliri **söletlik** / Soquşqanni körsiñiz / Deysiz: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri **exletlik**. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök **müşük**, yeni **töşük**. (*Gök kedi, yanı delikli.*)
- ❖ Kök öçkem kepek **qusidu**. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kök **tağ, altun mix**. (*Gök dağ, altın çivi.*)
- ❖ Kökte paxta **leyleydu / Gahçüşidu, örleydu** / Öz şeklini özgertse / Ètiz-bağlar **kökleydu**. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değıştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş **turidu** / Qarisañ közüñni **qamaşturidu**. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Kömsem **kömülmes** / Tepsem **tevrimes** / Mañsam **mañidu** / Tursam **turidu**. (*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvègi **kök tavar** / Böki **sèriq duxava** / Yüzi **yalpaq**, u **nème?** (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Kördüm yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci **bar** / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürükidi ot **yanar**. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ Körimiz biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi **aldida** / Boyunçisi **arqida** / Körsitidu cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü*

önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.)

- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke **uçup baridu** / Köktin qaytip çüşkende / Hemme giyah **qanidu**. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Köz eçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut **yaşalmaysız**. (*Göz açıp göremezsiz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Közüm **yumuqluq** / Tènim **heriketsiz** / Lèkin körginim / **Her xil ve sansiz**. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / Kèçisi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bikar** / Kèçisi **çakar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi **ğaç-ğaç** / Keçişi qarni **aç**. (*Gündüzleri gaç gaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ Kündüzi **gicirleydu** / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırda / Akşamları kımıldayamaz.*)
- ❖ Kündüzi künge qarap / Axşimi ayğa **baqar** / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak **aqar**. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ Kündüzi **mèhman**, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Künni körse **ölidu** / Ayni körse **külidu**. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni **körüptü**, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep **soraptu**. Buni añliğan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qèni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **tèpiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)

- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli **yoq**, ceni **yoq** / **Eytiñlar** çu bu **nème?**
(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Şekerdek **apak** / Qışta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Mañar desen puti **yoq** / Tutar dèseñ qoli **yoq** / Aña melum hemme yer / Tapmaydığan öyi **yoq**. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Men bu yaqtin **baray** / Sen uyaqtin **kel** / Qara ciraniñ ağzıda **uçrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağzında buluşalım.*)
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam **bar** / U tağdin- u tağqa **yètidu**. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)
- ❖ Meniñde **bar**, sende **yoq** / Cènimde **bar**, tende **yoq** / Alemde **bar**, ayda **yoq** / Asmanda **bar**, yerde **yoq**. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnimu **bilmeydu** / Barıdığan cayığa / Zadıla **yètelmeydu**. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Mèniñ tømür tayçıqım / **Ot- çöp bilen kari yoq** / İkki puti **domilaq** / Aylinidu yumilap / Toxtap qalsa mèniştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / Çèpip çiqar koçığa? (*Benim demir taycığım / Ota çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Mènişi **şamal**, yètişi **azgal**. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ Midirlisañ **midirleydu** / Ger toxtisañ **toxtaydu** / Tutuvalay dèseñmu / Saña **tutup bermeydu**. (*Kimildarsan kimildar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Miñ qoyıni bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, **mamat bolğay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolğay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)

- ❖ Muzğa qonaq **çaçtim**. (*Buza mısır saçtım.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı **olur**. (*O nedir ki, seher vakti dörd / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bèsida müşük **oltiridu**. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Ol **acayıp bir nèmudur** / Bardur uniñ töt puti / Yarışidu uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiyetsek biz uni / Zèrikmestin **oynaydu** / Kèçe-kündüz dèmestin / Ozuq-tülük **qoğdaydu**. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol nèmudur adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bèşi **birdur**, bèli **alte** / Quyruqi **töt yüz imiş**. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol **ni can** / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni **yidür** / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol **ni cânvar** irür kim / Dân **yimey** su **içmegey** / Kiçilerde seyreylep kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol niçük cåndur dem alsa / İçidin otlar **çıqar** / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusı târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol **niçük cânsız bedendür** / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Oq tegse **töşük qalmas** / Tiğ tegse **izi qalmas** / Bolqa bilen **yançip bolmas** / Candar aña **zadi qanmas**. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz / Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otni körse **rohlinar** / Dili onda **zuqlinar** / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsız**. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)

- ❖ Ottuz ikki ağıne / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş **başlaydu**. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşıp / Birlikte savaşır.*)
- ❖ Öñkürde qatar yatar ottuz ikki böre / On yiğit **u bõriniñ xizmetkari** / Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa / Mañidu şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördək **emes**, ğaz **emes** / Bèliq emes sudiki / Suda erkin **üzidu** / Yeydu kömür hemde may / Cavab beriñ sorimay. (*Ördək değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ Öy içide bir öy **bar** / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tüñlüki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öyi **ançe çoñ emes** / Tolğan kümüş, zer yıpta / Körünmeydu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Mèhman künde **kèlidu** / Tapqili **bolmaydığan** / Yeñiliq èytip **bèridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Saqili **ikki gèriç**. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- ❖ Özi **bir gèriç** / Tili **miñ gèriç**. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbsini bèsip qoysañ / Yol başlaydu karañgu kèçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dügilek, tikini **bar** / Çümülidin **dad deydu** / Yilanni körse tügülüp / Quyriqidin **hap deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda yürse **tèyilmas** / Tamda yürse **yiqilmas**. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **hömür ğoca** / Böki **tömür ğoca**. (*Kendi ömür sahibi / Şapkası demir sahibi.*)

- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çüşse **körünmes** / Uniñ qılğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi kiçik, suğa **toymas**. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi **köpkük leelde** / Monçaq- monçaq **èsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri **qètilğan**. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi **mañar izi yoq** / Mañliyida közi **yoq**. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ Özi **möküp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi **muşte**k, tèni **taştek** / Postqa **turidu** ceñgivar yaştek. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- ❖ Özi **müşüktek**, quyruqi **noğuçtek**. (*Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.*)
- ❖ Özi orup, özi **tèpèr** / Burap qoysañ **mèñip kèter** / Bir demniñ içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi **öyde** / Quyruqi **talada**. (*Kendi evde / Kuyruğu dışarıda.*)
- ❖ Özi **qara**, sözi **aq**. (*Kendi kara, sözü ak.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Lèkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildek / Bède-saman **çişlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi **sarğuç**, **uzunçaq** / Burutliri **diñgayğan** / Ècip körseñ içini / Altun mixqa liq **tolğan**. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan **sèzidu** / Közni yumup- açquçe / Cahanni **bir kèzidu** / Uni yaxşı işletseñ / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi **uruq** / Uçi **yoruq** / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi **xuddi yilandek** / Reñgi uniñ **çilandek** / Bizge payda **yetküzer** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)

- ❖ Özi yerge **möküklük** / Çèçi talada **öyüklük**. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağlı.*)
- ❖ Özi yumilaq, emma **ay emes** / Reñgi sapsèriq, lèkin **yağ emes** / Quyruqi uzun, **çaşqan mu emes** / Siler **tèpiñlar**, hèçnème **yèmes**. (*Kendi yuvarlak ama ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Pakar asmandin qar **yağar**. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi **bar** / Yette qevet toni **bar**. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Petnusi **bar**, nèmi **yoq** / Naxşa **eytar**, cèni **yoq** / Siz uniña **xocayin**. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki **yoq**, yèği **yoq** / Bèridu rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kèlidu ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pişurup yèsen aş **bolidu** / Pişurmisañ quş **bolidu**. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / Tumşuqidur **qayçidek** / Bèşida bar çèçiki / Boynida hem lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti yerge tegmes, bèşi asmanğa / Puti **alte**, bèşi **ikki**, quyruqi **bir**. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti **yoqqaçidu** / Qaniti **yoquçidu**. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker **yatqan** / Sirtqa çıqqanliri miltiq **atqan**. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap **çüştü**, qaplap **çüştü** / Qapniñ ağzi boğulup **çüştü**. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağzı büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi **kiçik**, **uçidu** / Yazda oynap qışliqi / İssiqliq yaqqa **köçidu**. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (bar) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atn eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)

- ❖ Qara gocukam attin **çüşti** / Baliliri **olaştı**. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qizil inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qara küçük otu **pirqiraydu** / Ot uniñdin **qorqup çirqiraydu**. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qara öküz **yep toymaydu** / Quyuğu asmanğa **qaraydu**. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qarañgu öyde eşek **hañraydu**. (*Karanlık evde eşek anırır.*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ **tèlip qalidu** / Tartıp koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim **tèz tapidu?** (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söñüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qatar- qatar **çitqoydum** / Ciren atnı **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bəşida **èsilğan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilğan** / Yil axiri kelgende / Hècnèmisi **qalmığan**. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qèni **bar**, cèni **yoq**. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ Qeşi **qara**, yüzi **aq** / Saña yardur hemme vax / Çaqnitidu diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qir bəşida qizil xoraz **olturar**. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ Qisivalğan bəşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / Körinidu xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip **çillığan** / Baldur qopup kètişke / Kişilerni **qıstığan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qışta hörmet **tapidu** / Yazda **xarlinip yatidu**. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil kala **yètip kaptu** / Qara kala **kètip kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)

- ❖ Qol bilen **tutup bolmas** / Köz bilen **körüp bolmas** / Kiçikide derex **liñşitar** / Çoñayganda uni **yiqitar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı sallar / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ **körünmes** / Èçip alsañ **tügimes** / **Barliq cahan bayliqi** / **Rahetlerniñ yayliqi**. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qoli **yoq**, puti **yoq** / Özi **süret salidu**. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qoli **yoq**, keke **tutmaydu** / Öy sèlişqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm **bar** / Yamğur yağsa **èçilip kètidu**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek **süzük** / Kèsel qilar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qomuş uçı **qiltiriq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Yiñne uçı **yaltiraq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Sèsiq kölde it **yürer**, uni **tèpiñ** dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ** dilbirim / İçidiki mèhriban, uni **tèpiñ** dilbirim. (*Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsigidin **yep**, dümbisidin **çiqiridu**, u **nime?** (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?)*
- ❖ Qorsiki **su**, yürüki **ot**. (*Karnı su, yüreği ateş.*)
- ❖ Qorsiki **toq**, köleñgisi **yoq**. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda **yoq**. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Qoş eynek, çine **emes**, tömür **emes** / Buzulsa uni tüzeş **mumkin emes** / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmet nesre, **erzan emes**. (*Çifte cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qilip / Yenimu köpeymekni **telep qilar**. (*Kımıldamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)

- ❖ Quruq şaxqa qurğuy **qonmas**. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)
- ❖ Quyuğu **əşiklik** / Burni **təşiklik**. (*Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.*)
- ❖ Èriq **bəşida**, yotqini **qəşida** / Köşi **içide**, söñiki **təşida**. (*Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? **dep soridu** / Sadir: Bularniñ bəşi toqquz, puti ottuz, **dep cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul **tutup keldi**? (*Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmış / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?*)
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen **külisen** / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp **qoyimen** / Sel nəriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? (*Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülerek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?.*)
- ❖ Sanduqu **bar**, yipi **bar** / Özi turar cimğina / Burap qoyasañ **ciriñlar** / Sèniñ bilen **sözlişer**. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sanduqumda ciq **oq** / Etisi qopsam biri **yoq**. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa **halal yeptu** / Tapalmisa **haram**. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Semrise sekrişi **köp** / Oruqlisa yètişi **köp**. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde **yoq** / Her kişide **bolsa bardur** / Âlemde **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Sèpi zeher, yèşi ot / Çiqar undin sèsiq düd / Sağlam beden **bolalmas** / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi **bar** / Burni **puçuk tiliqliq** / Qorsiqida lipmuliq / Qizil yaqut **tiziqliq**. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Sèriq balam **içqiri** / Saqalliri **taşqiri**. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)

- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ Sèriqçapan **kiygini** / Gül- gıyahtur yèmiki / Tenge dava poqi **bar** / Lèkin öyi bekmü **tar**. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani **yoq**. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey bağlap / Ecep tatliq **pişidu** / İssiş bolsa sapaqtin / Yerge **èrip çüşidu**. (*Soğuş olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Somkida bar keptirim / Qanatlıri eceb **köp** / Reñgiroyi **oxşaşmas** / Tomurliri **qizil- kök**. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ **Sokuldaydu** soki **yoq** / **Dokuldaydu** doki **yoq** / Tèrisi **qèlin**, tüki **yoq**. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni **yoq** / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suğa kirse bir **bolar** / Sudin ayrılşa miñ **bolar**. (*Suya girse bir olur / Sudan çıkşa bin olur.*)
- ❖ Suğa salsañ **çökmeydu** / Otqa salsañ **köymeydu** / Yerge kömseñ **çirimaydu** / **Tèpiñlarçu** u **nème?** (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa salsañ **su bolur** / Otqa salsañ **muz bolur**. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide **tilsiz** / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz **bilisiz**. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz- okyan çètini / Ègiz yaqtin **qorqmaydu** / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)

- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan **uçidu** / Üçiyi turğaç tüşida / Tartsa **asta kèlidu** / **Balilarniñamriqi** / **Baş etiyaz bayriqi**. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsız / Tamda bir derya **bar** / Süyi qiş künliri az / Yazda **köpbolar**. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şapılaqlisam **şatıraqlaydu**. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ Şehiri **bar**, adimi **yoq** / Dêñizi **bar**, süyi **yoq**. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şèker dèsem **tatliq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qişta köktin **çüşidu** / Yazda közge **körünmeydu**. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şexi **tömür** / Yopurmiqi **kümüş** / Mèvisi **altun**. (*Dalı demir / Yaprığı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / Ağzidin çıqqan hor, alemni **qaplaydu**. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tağdin **ègiz**, şivaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatidu** / **Tèpiñlarçu**, u **nème?** (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu **yumilaq** / Beden tavlaş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tam salmay ögze **yaptim**. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / **İçidiki paqırçaq** / İkki tulum ozuqi (bar) / Kötidiki qozuqi (bar). (*Tingir mingir takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Taştin **qattiq**, novattin **tatliq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ Tartsa **bir puñ kelmeydu** / Satsa **pulğa almaydu** / Dunyada **qimmet**. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)

- ❖ Tatlıq ğiza emes u / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. *(Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.)*
- ❖ **Temir tumşuqluq** / **Rèzinke qorsaqliq** / **Sulyav kaplaqliq** / Yanda **saqlaqliq**. *(Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.)*
- ❖ Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek **ègiz**. *(Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.)*
- ❖ Tèni **beş**, cèni **töt** / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu **acayip iş emesmu** / Beşi bèrip tötı qaytqini. *(Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.)*
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa **yèpişmaq**. *(Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.)*
- ❖ Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige **yèpişmaq**. *(Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.)*
- ❖ Tepsem **tevrimes** / Kömsem **kömülmes**. *(Tepsem devrilmez / Gömsem gömülmez.)*
- ❖ **Teptim** terekke **mindim** / Unème? *(Koşup kavağa bindim / Bu nedir?)*
- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. *(Teptim, ağaca çıktım.)*
- ❖ Teşi **ozuq**, içi **qozuq**. *(Dışı azık, içi kazık.)*
- ❖ Teşi **qara töt qulaq** / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani **açıdu** / Uniñdin çıqqan xuş puraq. *(Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.)*
- ❖ Teşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**, u **nème**? *(Dışı sırlı, içi mıhlı, bu nedir?)*
- ❖ Teşi **sirlaqliq**, içi **mixlaqliq**. *(Dışı sırlı, içi zehir.)*
- ❖ Teşi **sirliq**, içi **zeher**. *(Dışı sırlı, içi zehir.)*
- ❖ Teşi **taş**, içi **aş**. *(Dışı taş, içi aş.)*
- ❖ Teşi **uzuq** içi **qozuq**. *(Dışı azık, içi kazık.)*
- ❖ Tik- tak, tik- tak **qilidu** / Şapılaq yèse **külidu** / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq **yüridu**. *(Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.)*
- ❖ Tirik berip ölüktin nan **soraydu** / Ölük qopup tiriktin can **soraydu**. *(Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.)*
- ❖ Tirik ölük **tuğıdu** / Ölük tiri **tuğıdu**. *(Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.)*

- ❖ Tirişçanga bek **emraq** / Hurunlardin bek **yiraq** / Duldul qilip minsiniş / Pervaz qilip **uçisiz** / Yultuzlarğa **köçisiz**. (*Çalışkana pek değerli / Tembellerden pek uzak / Düldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi **bar** / Bir tal yoğan közi **bar** / Qulıqı **gep añlimas** / Emma işqa **çarçimas**. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Toxu, toşqan **on sekkiz** / Put- qolliri **qiriq sekkiz** / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bèrelemsiz?** (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırırverir misiniz?*)
- ❖ Toyğansèri **örleydu** / Aç qalganda **pesleydu**. (*Doydukça yükselir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ **Töt ay, yigirme töt yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayağlıq / Tömür tuyaqlıq**. (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / Her müşükniñ aldida üçtin müşük / Hemmisi **qançe müşük?** (*Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?*)
- ❖ **Töt paçaq, arisi baldaq**. (*Dört bacak, arası çatlı.*)
- ❖ Töt puti **bar**, cèni **yoq** / Kirmeydiğan öyi **yoq**. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin **pakar** / Puti **turup mañmaydu** / Özi **qimir qilmaydu** / Dumbisi **tüz eynektek** / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq**. (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ Töt qelender bir kölçekke **siyidu**. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq**. (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ Tuğulğanda **yèpişar**. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tutsa **taş**, yaqsa **otun**. (*Tutsa taş, yaksa odun.*)
- ❖ Tüvi **yigilğan** / Bèşi **çèçilğan**. (*Dibi yığılmış / Başı dağılmış.*)
- ❖ **Tüküridu** bèli **maymaq** / Tükürüki kèter uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)

- ❖ Tüŋge **amraq**, küŋge **öç** / Uçalmaydu kündüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul **turidu** / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret **bolidu**. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İkkisi bir düzen olur.*)
- ❖ Tüvi **bir tal**, uçı **miñ tal**. (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ U koçitimğa **uridu** / Bu koçitimğa **uridu** / Men hêç gunah qılmisam / Mèni **nemişqa uridu?** (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qonganda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ **qapqara** / Buni kim têt **tapidu?** (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègige **yètidu?** (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun argamçiniñ köleñgisi **yoq**. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir- micir** / Ayigida göl **èçilur** / Bèşi **şortañliq èdir**. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırıl şırıl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun- uzun iz **kèlidu** / Uzun boyluq qız **kèlidu** / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken **barmikin?** / Asti tèren qiyan su / Tüvige yetken **barmikin?** / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken **barmikin?** (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ **Üç yüz atmış kula** / İkkisi kem ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq, yete boğmaq**. (*Üçyüz altmış külah / İkkisi eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Xer xil reñde toni **bar** / Put- qoli **yoq**, burni **bar**. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)

- ❖ Xilliriniñ sani **yoq** / Şekli uniñ **xuddi oq** / Aq deñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / **Oylap tapqın** bu **nème?** (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıncırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker **satmaydu** / Ya xèridar **almaydu** / Geç bolğanda, harganda / **Lazim bolmay qalmaydu.** (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / **Uzun quyruq baturum** / “To-ko-tok” yapırım dep / **Yerni teşken baturum.** (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Yalt-yult **kèlidu** / Yalmap- yalmap **yutidu.** (*Parıl parıl gelir / Yalayıp yalayıp yutar.*)
- ❖ Yapir boyni **kir** / Ağzi **ikki**, tuvi **bir.** (*Ya pir boynu kir / Ağzi iki karnı bir.*)
- ❖ Yaz bolsila baraña / **Amraq bolğaç yöleklik** / Qış bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan böleklik.** (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yazliqi **yèşil reñde** / Küzlüki **sèriq teñge.** (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqını **bar** / Qışniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydiğan yalquni **bar.** (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qışı **özgermes** / Umu **dorex türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèği **yoq, yanidu** / Cèni **yoq, mañidu.** (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp **çiqar.** (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yer astida ay **yügürer.** (*Yer altında ay yürür.*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur **yette qat** / Soymaq bolsañ sen uni / Yiğlaysen küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çiqqan pil / Tasma qilip **til** / Eqlniñ bolsa **bil.** (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)

- ❖ **Ègiz, burun, qulaqsız** / Gepi **tola sanaqsız** / Körüp bakmay içini / Hem bilişke **qulaysız** / Sözi Şirin hem nurluq / Dilga Şola ** a idu** / Quvvet  lip insanlar / Pervaz qilip **u idu** / Bolsa  amraq uni ga / Sa a qu aq **a idu** / S zlidirige **toymaysen** / Buni kim tez **tapidu**? (*Aĝızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü Şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Q rimidi,  lmidi** / Yaki **sekkiz bolmidi** / Uçritimiz bir- biridin /  zi **yoqu**,  ti **bar** / Ta toĝulĝan p ti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı,  lmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırız birer birer / Kendisi yok adı var / Doĝduĝu günki gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi **toymaydu**. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Y yiŐi **s riq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. (*Yediĝi sarı mercan /  ıkardıĝı beyaz toz.*)
- ❖ Y sil d ĝilek bir Şehir **bardur** / Yoqtur uni  dervazisi /  ide bar mi lap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir Şehir vardır / Yoktur onun kapısı /  inde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ **Y sil kimxap yepiĝliq** / Bir-birige ** etiĝliq** / Lom- lom uni  karviti / Yol ilar **yetiĝliq** / **Şaman kebi  e iĝliq**. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi  i ekli.*)
- ❖ Yonugans ri **yoĝinar**. (*Yüzü aŐaĝıya doĝru büyür.*)
- ❖ Yorĝilaydu taşpaqa / Qorqmas  o qur, davandin / Kiyivalĝan  stige / Oq  tmeydiĝan  apandin / Ce ge kirse **can alar** / Düşmen d gen yamandin. (*Koşturur kaplumbaĝa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir  st ne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)
- ❖ Yultuzmikin **d me lar** / **Yıraq emes yultuzdek** / Yultuzlardek nur  a sa / K e bolar kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak deĝil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık sa sa / Gece olur gündüz gibi.*)
- ❖ Yumilaq Şox b liqim / Yerde sekter **di ildap** / Torĝa salsam Şu haman / **T Őip qa ar pi ildap**. (*Yuvarlak yaramaz balıĝım / Yerde sekerek koşturur / Aĝa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.*)
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin k yin kiçik si lisini çaqirip, **mundaq deptu**: — Ukam, aldinqi küni sa a m ĝiz bergen kişini çaqirip kelgin, **deptu**.

Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **élip keptu**: Bérivédim qıçqargılı Yoq iken kéley **dédi**. **Kelsimu kéler idi**. **Kélip kélip kélemidi**. Bu cevabniñ menisini yigit **çüşinıptu**. Qéni silermu **çöşediñlarmu**? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*

- ❖ Èğiz kümbez, hemme **uniñdin pes** / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (bar). *(Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qayıtıp kélivatsa, ularniñ aldığa atqa **miñgeşken** bir cüp qız-yigit **uçraptu**, topniñ içidiki bir kişi qızni **tonuydiken**, emma yigitni **tonumaydiken**. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” **dep soraptu**. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisı. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. **Dep cavab bériptu**. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, **oylap tapalmaptu**, kéçisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qızniñ gèpini kim **yéşip bériptu**? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yigit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyn uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni **körüptü**, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” **dep soraptu**. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. *(Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan*

havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?)

- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su **dip turur** / Kindikige otnı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ Şekli her xil, çışı **köp** / Yağaç bilen işi **köp** / **Tèpiñlarçu**, u **nème** / Uni körgen kişi **köp**. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / Tüküridu yıraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Uzun qulaq, qızıl köz / Yèriq kalpuk, aldi **pes** / Keyni **ègiz**, aldi **pes** / Kiygen yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişige teñ bölüp **bermekçi boluptu**, lèkin yağçiniñ ciñi **yoq iken**, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini **bar iken**, emdi buni **qandaq bölüş kèrek?** (*Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)
- ❖ Yorga eşek suğa salsañ / Ottuz harvini **tartidu**. (*Yüğrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlisañ / Zep çirayliq üni **bar**. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)

3.3.2. Devrik Cümleler

Tekin'e göre “yüklemi başta veya ortada bulunan cümlelere devrik cümle denir.” (2008, s. 31) Öztürk'e göre “devrik cümle, yüklemi sonda bulunmayan cümledir. Daha çok kalıp ibarelerde ve şiir dilinde görülür.” (2015, s. 144) Toker vd. devrik cümleyi “yüklemi sonda bulunmayan cümleye devrik cümle denir. Devrik cümleye daha çok konuşma ve şiir dilinde rastlanır. Atasözlerinde, konuşma ve sohbet üslubunun hâkim olduğu eserlerde de devrik cümle yaygındır.” (2016, s.146)

şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yüklemi sonda bulunmayan cümleler, *devrik cümleler*dir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür." (2017, s. 100) Bize göre devrik cümle, cümle içerisinde yer alan yüklemde sonda değil de cümlenin başında ya da ortasında görev almasına denir. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tēpilar/ Tēpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / **Yēqin qilar** yiraqni / **Bilmes** ağriq- sila qni / Bir ademge bab neme / Tēpiñlarçu u neme? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ **Aceb yoğan** bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / Puşuldaydu, möreydu / Menkeldimdep tovlaydu / **Boğum boğum** quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kēçe- kündiz, qış ve yaz / **Mañidu** u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şivaq (bar) / Şivaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / **Eytiñlarçu** u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepe / Kepeenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Ağzi bar, cēni yoq / Quyriqi bar, yuñi yoq / **Yügüridu** aq yerde, **qaldirudu** qara iz / Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Ağzi var, canı yok / Quyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzida iman bar / Qosiqida yılan **bar** u kim?(*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (bar) / **Birni ikki qilmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)f

- ❖ Aliyèşil toni bar / **Qanğa tolğan** qorsiqi / **Qapqaradur** baliliri / Şunçe **nurğun** saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ **Altun qoçqar** müñgüzi / **Boğa- maral** tètisi. (*Altın koç boynuzu / Boğa geyik derisi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda **körünmeydu** qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu **üzmeydu** bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Aq çèçek qisqan anisi / Balisiñi balğa orup **olturidu** qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kètivèrer** nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek **qimmetlik** insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / **Qalisen çoñ puşaymanğa**. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz **yüz emes**, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yine yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy gâz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?)*)
- ❖ Aş **içmeydu** müşüküm / Su **içmeydu** müşüküm / Tavar- durdun üstide / **Yorgılaydu** müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / **Uçritidu** zor bige. (*Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.*)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèместin / **İşlep kèter** karamet / Uniñ bilen dèhğanlar / Köplep **alur** daramet. (*Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.*)

- ❖ Atisi **yatar** toğra / Apisi yorğa / Qizi ussulçi / Oğli oyunçi. (*Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.*)
- ❖ Axşam **kèter** leglek / Etige **kèler** sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi **kèler** eglikim / Kündüzi **kèter** leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ Axşimi **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / **Nème** ayriptu / **Tèpiñlarçu** qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqıda / Aylanğini sèzilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayi / Özi tağniñ padişahi. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / **Tinim tapmas** həcqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Bèciñdin **alsam** toqquz yañaq / Ürimçide **qaptu** üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèli daim bağlaqlıq / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni yaqturar / Eceb mu öç exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ **yañritar** qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabzalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi qapaq / Nur çaçsa apaq / **Yörüydu** her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ **Bir acayıp quş**, hemmige tonuş / **Hacet emestur**, derexqe qonuş. (*Bir acayıp kuş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir at kördüm cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi yoq / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı*

yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)

- ❖ Bir atisi (bar), bir anisi (bar) / **Neççe miñlap** balisi. *(Bir babası (var), anası (var) / Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Bir bəşida neyzisi (bar) / Bir bəşida doppisi (bar) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp **mañar** doppisi. *(Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.)*
- ❖ Bir boğumdin tüzülgen / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldıñda / Meydan ara yügürüp. *(Bir heceden olmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.)*
- ❖ Bir buqam bar, buqalarınñ palvini / **Sörep mañar** qiriq- ellik harvini / **Siğar** aña bir şeherniñ adimi / **Tèpiñlarçu, qandaq nerse** u qèni *(Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ Bir dostum **bar** dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir müşük bar, cèni yoq / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qağıdu / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli **çoñgur** rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir nersem **bar** qat mu qat / Bilmigenni bildirür / Eger uni dost tutsañ / Muradıñğa yetküzür. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge **añlinidu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / **Körünmeydu** baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir padişah bar iken töt közi bar / Her közige qaraydığan töt veziri bar / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge teyyar. *(Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşik dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.)*

- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birsini körelmey / **Ötüp kèter** şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse **qatidu**, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir quşum **bar**, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün xizmet etken / Qoliğa qelem almay xet yazidu / **Kèlip turar** türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ Bir sanduqqa **qamalğan** sansız canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ bar / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop yanar. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir sariyim **bar**, içide / Liqqide baveççiler tiziqliq. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa **èşip qoptu** bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip qaptu** bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yilinin **bar** ikki başliq. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ Biri **turar** bu çette / Biri **turar** bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / **Añlap turar** diqqette. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi bar / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / **Yoqlaydu** oğli künni, qizi tünni / Yürgende **bilinmeydu** basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Bovay **keldi** paltisiz / Kövrük **saldi** taxtisiz. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ Bügün tursa kökirip / Ete turar sargiyip / Temi uniñ navattek / **Qalar** ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)

- ❖ Burnida **bar** yiñnisi / Yüzide **bar** tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qizip kèter** neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burun idim gül-günçe / Keyin **boldum** bikarçe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.)*)
- ❖ Cèni **yatsila** tupraqta / **Semriydu** bargançe / Qèriğanda yüzi tatuq / Tatliqliqta qenttin artuq. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.)*)
- ❖ Cèni yoq mañidu menzilsèri / **Çiqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp **körge**n, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.)*)
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / Suda **bolmas** qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?)*)
- ❖ Dunyada **bar** bir nerse / **Qimmet** özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.)*)
- ❖ **Èğiz boyluq** inisi / **Pakar boyluq** akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / Buni kim tèt tapidu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyuşuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?)*)
- ❖ **Èğiz- èğiz** qèşi / **Sundi** tügmen tèşi / Qariğan kişiniñ / **Aqidu** yèşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.)*)
- ❖ **Esli özi** su uniñ / Qişta su dep atalmas / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.)*)
- ❖ **Ètivettim** şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.)*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / **Kèrektor** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.)*)

- ❖ Ègizi **köp** dostumniñ / Qorsiqi boş, qomuş ten / Yel mañdursa içige / **Naxşa** èytar zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ **Gül bèsiptu** keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / **Yirtildi** bek tèt. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşıçi / Seher tutup tiñşap körseñ / **Xuş yaqıdu** naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide **bar** bir yılan / Özi suğa çöküklük / Ağzıda ot çişleklik. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / **Bekmu amraq** ikkisi / Eger birsi bolmisa / **Kelmes** tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İs **çiqıdu** quyruqidin / Adem **çüşmes** dümbisidin / Derexlerge tègelemeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / **Ot alıdu** öy içi / Ot ketkenni körsimu / **Öçürmeydu** hęc kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ **Kèlip çüşti** on beş ördek kölçekke / Zayit **çiqıp miltiq atti** ördekke / Bir pay oqta **yıqılıptu** altisi / **Hayat qaldı** şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçik- kiçik çiraylıq / Güllük qegez tügünçe / Açsañ **çiqar** içidin / Tatlıq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümcük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümcük.*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / **Muz toñlaptu** qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine aq qazınım / **Çiqar** ikki xil tamiqim. (*Küçücük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / **Kördüm** men bir canivar / Bu canivarğa heyranmen / Cèni yoqqu, xuyi bar / Aylandurup bèsini / **Qaratsañmu** her yaqqa / Cahilliği bek

- qattiq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- dēnizda / Seper qilsañ kèreklik / Şuniñ bilen adaşmay / **Mañalaysen** yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** muhim sözümni / Yıraq yurtqa tēgiptu / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda **yoqılar** özi / Yigirmige yetkende / **Yene çıkar** şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, **içi tola** qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ Kiyimliri reñgareñ / Mēñşliri söletlik / Soquşqanni körsiñiz / **Deysiz:** eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yeri exletlik. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqliq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çirayliq bir taci bar / Sēriq kiyim kiyiptu / Yürikidi ot yanar. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir taci var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ **Körimiz** biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi aldidada / Boyunçisi arqida / **Körsitidu** cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp xuşal bolimiz / Rohiy ozuq alimiz. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığı alır.*)
- ❖ Leylep **yürer** üstüde / Put- koli yoq, cenı yoq / Eytiñlar çu bu neme? (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Mañar desen puti yoq / Tutar dēseñ qoli yoq / Aña **melum** hemme yer / Tapmaydığan öyi yoq. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona mahumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ Mēniñ tōmür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domilaq / **Aylinidu** yumilap / Toxtap qalsa mēniştin / **Turalmaydu** ornida / Minivalsam üstige / **Çèpip çıkar** koçiğa? (*Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı*

yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)

- ❖ **Miñdin köptür** çëçiki / **İkki talla** yopurmiqi. (*Binden çoktur çiçeği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ **Növetlişip yügüridu** / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ O **nedir** ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Ol acayıp bir nëmidur / **Bardur** uniñ töt puti / **Yarışidu** uniña / Sep- sep turğan buruti / Erkiletsek biz uni / Zërikmestin oynaydu / Këçe-kündüz dëmestini / Ozuq-tülük qoğdaydu. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şimartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol **nëmidur** adimige / Qiş- yaz lazım imiş / Bëşi birdur, bëli alte / Quyuqi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başı birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol ni can / Pâyı **tübrük dek fetnüs** qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su **içer** bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol **niçük cåndur** dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusı târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ On beş këçe körsetse yaruq yüzini / On beş këçe **körsetmes** sizge özini. (*On beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Otni körse rohlınar / Dili onda zuqlınar / Nur işqıda sersane / **Qandaq can** u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Öçke tërisidin yasalğan şëher / Şëherde **qatirap yüridu** leşker / Kiyimsizlerge **ötüşke** ruxset / Kiyimlikke **yoq** qëçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde **qatar yatar** ottuz ikki böre / On yiğit u bõriniñ xizmetkari / **Sëlingan** mexmel kövrük otturisiğa / **Mañidu** şu köriktin yemniñ beri.

(Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.)

- ❖ Ördek emes, ğaz emes / **Bèliq emes** sudiki / Suda erkin üzidu / **Yeydu** kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. *(Ördek değıl, kaz değıl / Balık değıl sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.)*
- ❖ **Östüridu** anisi / Öz tènide balini / Şamal çıqsa balisi / **Şapilaqlar** anini. *(Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.)*
- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (bar) / Xuddi egri yeñ oxşaş / **Taşqirida** tüñlüki. *(Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.)*
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / **Tolğan** kümüş, zer yipta / **Körünmeydu** bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. *(Evi öyle büyük değıl / Dolmuş gümüş, altın ipte / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).)*
- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbsini bèsip qoyşañ / **Yol başlaydu** karañgu kèçide. *(Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.)*
- ❖ Özi **gül reñ**, küren at / Muzda yürse tèyilmas / Tamda yürse yiqilmas. *(Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.)*
- ❖ Özi **qara**, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. *(Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.)*
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. *(Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.)*
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. *(Alçak duvar, yüksek duvar / Zengin değıri kalın duvar.)*
- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña **kèlidu** ozuq. *(Fiteli yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.)*
- ❖ Pil-pil **qılar** çèçikim / **Cimirlaydu** çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi **oynar** çèçikim. *(İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.)*

- ❖ Puti uniñ açidek / Tumsuqidur qayçidek / Bèşida **bar** çèçiki / Boynida **hem** lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti yerge **tegmes**, bəşi asmanğa / Puti alte, bəşi ikki, quyruqi bir. (*Ayağı yere değmez, başı göğə / Ayağı altı, başı iki, quyruğu bir.*)
- ❖ Qeşi qara, yüzi aq / Saña **yardur** hemme vax / **Çaqnitidu** diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ **Qisivalğan** bəşiğa / Yoğanğina qizilgül / Üstidiki kiyimi / **Körinidu** xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip çilligan / Baldur qopup kètişke / Kişilerni qistigan. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs **çiqirar** burnida / Arqisida qolliri / **Kirer** yerniñ bağıriğa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)
- ❖ Qolğa **qondi** cansız kepter / Qanat **yaydi** yèrim çember / Huzur **berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, keke tutmaydu / Öy sèlişqa **usta** u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / **Kèsel qilar** biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim / Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim / Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ** dilbirim / İçidiki mèhriban, uni **tèpiñ** dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsiqida nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, **yèqin qilar** yiraqni / **Sözlişisen** qoluñğa èlip tømür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun*

teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.)

- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / **Naxşa èytar** tinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- ❖ Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)
- ❖ **Sama salar** samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- ❖ Sanduqu bar, yipi bar / Özi **turar** cimğina / Burap qoysañ ciriñlar / Sèniñ bilen sözlişer. (*Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.*)
- ❖ Sèpi zeher, yeşi ot / **Çiqar** undin sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sèriq çapan kiygini / **Gül- giyaktur** yèmiki / Tenge dava poqi bar / Lèkin öyi bekmu tar. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Somkida **bar** keptirim / Qanatlıri eceb köp / Reñgiroyi oxşaşmas / Tomurliri qizil- kök. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suda üzgende **yayraydu** tèni / Sudin ayrılrsa **qalmaydu** cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çètini / Èğiz yaqtin qorqmaydu / **Oylap tèpin** ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ **Şaraqılaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / **Sep tüzidü** tik bolup. (*Hışırda rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)

- ❖ **Tatlıq giza emes** u / Lèkin muhim tamaqtin / **Acratmaydu** kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni **körelmeydu**, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)
- ❖ Tèni beş, cèni töt / **Bardur** uniñ yüz tırniqi / Bu acayıp iş emesmu / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayıp iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*) Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tırniqi / Bu acayıp iş emesmu / Beşi bèrip tötü qaytqini. (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz tırnağı / Bir acayıp iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ Teşi qara töt qulaq / **Qorsiqidur** bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çıqqan xuş puraq. (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq yèse külidu / **Tinim tapmay** taxtida / Uyaq- buyaq yüridu. (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tirik kèlip oynişip / **Nan soraydu** ölüktin / Ölük derhal “kap” qilip / **Can soraydu** tiriktin. (*Diri gelip oynasıp / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ **Töt çasa** özi / **Apaqtur** yüzi / **Yoqtur** heç közi / **Şerindur** sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ Tüküridu bèli maymaq / Tükürüki **kèter** uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / **Uçalmaydu** kündüzi / **Eslitidu** müşükni / Pal- pal qilganda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Üç burcigi **bar** uniñ / Reñgi **otqaşqan** uniñ / Bir merkezge çiqılgen / Elde nami **bar** uniñ / **Yèkin dosti ösmürniñ** / Aña işqim **bar** mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz atmiş kula / İki **kem** ellik yerdin ula / On ikki toqmaq, yette boğmaq. (*Üçyüz altmış külah / İki eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)

- ❖ Üstidimu otlaq **bar** / Astidimu otlaq **bar** / Otturisiğa **qamlaşqan** / Birla üzüm **caylaşqan**. (*Üstünde de otlak var / Altında da otlak var / Ortasına yakışan / Bir tek üzüm yerleşmiş.*)
- ❖ Üstidin möldür **yağar**, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)
- ❖ **Viñ- viñ qılar** baturum / **Giñ- giñ qılar** baturum / Başılaq şehirige bèrip / Şèhit bolğan baturum. (*Vız vız eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şehrine varıp / Şehit olan yiğidim.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq dèñizda yügürtseñ / **Mezmun bèrer** opoçuq / **Yügürmeydu** giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Yar boyıda **qatar** qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu dereş türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / **Ayrılmaydu** gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèni çıqqan ay kebi / **Parqıraydu** qoluñda / Èkinzarniñ çaçlıri / **Çüşürler** uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / **Yiğlaysen** küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yette dost **bar** qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / **Uçritimiz** bir- biridin / Özi yoqu, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günki gibi.*)
- ❖ Yèşil kimxap yepiğliq / Bir-birige çetiğliq / **Lom- lom** uniñ karviti / Yolçılar yetiğliq / Şaman kebi çèçiğliq. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ **Yol mañmaysen** yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / **Cevap kèler** şu haman / Sen soriğan soraqqa / **Oxşas** uniñ suriti / Şehir sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şehir, sahra ve dağa.*)

- ❖ Yèşil düğilek bir şeher bardur / **Yoqtur** uniñ dervazisi / İçide **bar** miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ **Yorğilaydu** taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / **Kiyivalğan** üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin. (*Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.*)
- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe **bolar** kündüzdek. (*Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.*)
- ❖ **Yürer** uçup, asmanni kèzip / Bir aylık yolni bir demde bèsip / Ussıgan çağda **içidu** bènzin / **Qalmaydu** zadi yolidin èzip. (*Yürür, uçup, semayı gezip / Bir aylık yolu bir anda geçip / Susayınca içer benzin / Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.*)
- ❖ Tèni yerge kömülgen / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bèşini / **Tüküridu** yıraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldi pes / Keyni ègiz, aldi pes / **Kiygen** yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)

3.3.3. Eksiltili Cümleler

Ediskun'a göre "kimi, ya sonu dinleyince pek belli olduğu, ya da söze bir duyusallık kazandırmak istedikleri zaman, yazarlar ya da konuşanlar cümlelerini yarıda kesmek gereğini duyarlar. Bu kesik cümlelere eksiltili cümleler denir." (1999, s. 390) Bize göre eksiltili cümleler yüklemi olmayan cümlelerdir. Cümle kuruluş bakımından yüklemsiz olur fakat cümle okunurken yüklem hangi kelime olacağı cümle kuruluşu ile sezdirilir. Uygur bilmecelerinde yüklemi olmayan cümlelere yani eksiltili cümlelere rastlanmıştır. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (**bar**) / Puşuldaydu, möreydu / Men keldim dep tovlaydu / Bogum bogum quyruqi (**bar**) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qış ve yaz / Mañidu u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz /*

Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum kuyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.)

- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (**bar**) / Qaçiniñ üstide çapça (**bar**) / Çapçiniñ üstide ham- ham (**bar**) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (**bar**) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (**bar**) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (**bar**) / Şıvaqniñ üstide qiyaq (**bar**) / Qiyaqniñ üstide çöçek (**bar**) / Eytiñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Ağzıda neççe yüz çışı (**bar**) / Birni ikki qilmaq işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatıdu / Balisi toğrisiğa (**yatıdu**) (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna*)
- ❖ Aq yerde bala yağaç (**bar**). (*Ak yerde yavru ağaç var.*)
- ❖ Aq tamıda qara argamça (**bar**) u neme? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)
- ❖ Bèşida tülke tumaq (**bar**). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (**bar**) / Hemmisi qizil ala. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala.*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (**bar**) / Yüzilisi boz bala. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)
- ❖ Bir atisi (**bar**), bir anisi (**bar**) / Neççe miñlap balisi. (*Bir babası (var), anası (var) / Binlercedir yavrusu.*)
- ❖ Bir bèşida neyzisi (**bar**) / Bir bèşida doppisi (**bar**) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp mañar doppisi. (*Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bıraksa mızrağı / Silip yürür duppası.*)
- ❖ Bir derexte on ikki şax (**bar**) / Her saxta ottuz yopurmaq (**bar**) / Yopurmaqlarniñ bir teripi qara / Bir teripi aq. (*Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.*)
- ❖ Bir tövide yette töşük (**bar**). (*Bir tepede yedi delik (var).*)
- ❖ Bir gümbezniñ içide miñ gümbez (**bar**). (*Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).*)
- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)

- ❖ Bir terekniñ bəşida beş şax (**bar**) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (**bar**). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ Bir top derex (**bar**) / On ikki şax (**bar**) / Otuz yopurmaq (**bar**) / Bir yüzi qara / Bir yüzi aq. (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (**bar**) / Qiriq putaqta qiriq uva (**bar**) / Qiriq uvida qiriq tuxum (**bar**) / Bişqanda sèriq bolar. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (**bar**) / Oruvetseñ ularni / Ayda ösüp çiqqusi. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Èriq, èriq içide su (**bar**) / Su içide yılan (**bar**) / Yılan ağzida ot (**bar**). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ Gül arisida acayip sèriq / Bəşida texse, qosiqida tèriq (**bar**). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ İkki èriqta bir kövrük (**bar**). (*İki kanala bir köprü (var).*)
- ❖ İkki ocaqta bir kösey (**bar**). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (**bar**) / Birsida bigiz, birside boyaq (**bar**) / Bir put cim tursa / Birsı tèyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (**bar**) / Beş at uni tartidu. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide ciq ugunçe (**bar**). (*Küçücük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ Køl boyida qara qomuş (**bar**). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bar**) / Bir tal qovurğa (**bar**). (*Bin tane bağırsağı (var) / Bir tane kaburgası (var).*)
- ❖ On sekkiz tal qovurğa, bir tal üçöge (**bar**). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)

- ❖ Öy içide bir öy bar / İkki qevet işiki (**bar**) / Xuddi egri yeñ oxşaş / Taşqirida tūñlūki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy töpisinde uşşaq taş (**bar**). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (**bar**) / Guvaçisi uzun tavaq. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun deĝnek.*)
- ❖ Quta, quta içide töge puti (**bar**). (*Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / İçidiki paqırçaq / İkki tulum ozuqi (**bar**) / Kötidiki qozuqi (**bar**). (*Tıngır mingır takuçaq / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide mayaq (**bar**). (*Deĝnek, deĝnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside) (**bar**) / Ayaq üstide mayaq (**bar**). (*Deĝnek, deĝnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)
- ❖ Tonur bəşida kök öçke (**bar**). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Töt tam içide yüz tal çenze (**bar**). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Uzun quyruq, çoñqur quduq (**bar**) / Apağ yerde qara uruq (**bar**). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (**bar**) / Dūmbiside quyruqi (**bar**). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dūmbiside kuyruğu (var).*)
- ❖ Yantaq tüvide yağlıq toqaç (**bar**). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yer astida altun qozuq (**bar**). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Èĝiz kümbez, hemme uniñdin pes / İkki yopurmiqi, yüz miñ çèçiki (**bar**). (*Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).*)

3.4. CÜMLELERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ

3.4.1. Olumlu Cümleler

Tekin'e göre olumlu cümle, “yüklemin bildirdiği yargının olumlu ve gerçekleştiği cümle, olumlu cümledir.” (2008, s. 31) Öztürk' e göre olumlu cümle, “yüklemin anlattığı işin yapıldığını bildiren cümledir.” (2015, s. 144) Toker vd. olumlu cümleyi “yüklemi olumluluk kavramı içeren cümleye olumlu cümle denir. Olumlu cümlede yargının gerçekleşmesi söz konusudur.” (2016, s.146) şeklinde

tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, *olumlu cümlelerdir*. Böyle cümlelerin yüklemi *yapma, yapılma* veya *olma* bildirir." (2017, s. 103) Bize göre olumlu cümle, cümlede var olan anlamda, yüklem belirtiği durumun yapılma, edilme, var olma, gerçekleşme durumuna denir. Uygur bilimcilerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Bir' **dèvidim**, ikki tağ **uruşti** / 'İkki' **dèvidim**, yıraq turuşti. (*'Bir' deyiverdim iki dağ birbirine vurdu / 'İki' deyiverdim uzaklaştılar.*)
- ❖ 'Çiğir'da yoq, 'yol'da **bar** / 'Quduq'ta yoq, 'köl'de **bar** / 'Ğunçe'de yoq, 'gül'de **bar** / Tèpip **kelgin** 'çöl'de **bar**. (*'Çiğir'da yok, 'yol'da var, / 'Kuyu'da yok, 'göl'de var. / 'Gonca'da yok, 'gül'de var. / Bulup getirin 'çöl'de var.*)
- ❖ 'Hah' dèsem 'hah' **deydu** / Balılar heyran 'pah' **deydu**. (*'Hah' desem 'hah' der / Çocuklar hayran 'peh' der.*)
- ❖ 'Sen'de **birla** / 'Men'de **birla** / İstisem 'alem'de yoq / 'Şam'ğa berip uçni **taptim** / 'Misir'ğa kelsem birimu yoq. (*'Sen'de bir tane / 'Ben'de bir tane / Arasam 'alem'de yok / 'Şam'a gidip üçünü buldum / 'Mısır'a gelsem biri de yok.*)
- ❖ Acayıp bir canivar **bar** / Tola öydintèpilar / Tèpip qoysa çirqirap / İkki çüti pirgirap / Yèqin **qılar** yıraqni / Bilmes ağıriq- silaqni / Bir ademge bab nème / Tèpiñlarçu u nème? (*Acayıp bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrısı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Acayıp elçi **bar** / Putsiz mènip **kèlidu** / Quliqığa söziñni / Dèsen èlip **kètidu**. (*Acayıp elçi var / Ayaksız yürür gelir / Kulağına sözünü / Söylersen alıp götürür.*)
- ❖ Aceb yoğan bir öküz / Mañliyida birla köz (bar) / **Puşuldaydu, möreydu** / Men keldim dep **tovlaydu** / **Boğum boğum** quyruqi (bar) / Neççe yerde uliqi / Kèçe- kündiz, qiş ve yaz / **Mañidu** u bekmu saz. (*Hayret verir bir öküz / Alnında tek bir göz (var) / Pofurdar, meler / Ben geldim diye bağırır / Boğum boğum quyruğu (var) / Nice yerde ulağı / Gece gündüz, kış ve yaz / Yürür gezer, pek güzel.*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip-

lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (bar) / Şıvaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / **Eytiñlarçu** u **neme?** (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şıvak / Şıvakan üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)

- ❖ Ağzi **bar**, cèni yoq / Quyriqi **bar**, yuñi yoq / **Yügüridu** aq yerde, **qaldırudu** qara iz / Quş tilidin, **tökülidu** söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Ağzi **bir**, quyruqi **ikkidur** / Sekrep çüşsiñiz **oxşaşla çoñqur**. (*Ağzı bir kuyruğu ikidir / İnsaniz aynı derinliktedir.*)
- ❖ Ağzida iman **bar** / Qosiqıda yılan **bar** u kim? (*Dilinde iman var / Karnında yılan Ağzidin içidu, burnidın çiqiridu* (*Ağzından içer, burnundan çıkarır*)
- ❖ *var, bu kim?*)
- ❖ Ağzida neççe yüz çışı (bar) / **Birni ikki qilmaq** işi. (*Ağzında yüzlerce dişi (var), biri iki yapmak onun işi.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi **bar**, tikiçi yoq. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok*)
- ❖ Aldi **yamğur**, keyni **qar** (*Önü yağmur, ardı kar.*)
- ❖ Aliyèşil toni bar / **Qanğa tolğan** qorsiqi / **Qapqaradur** baliliri / Şunçe **nurğun** saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- ❖ Altun müñgüzlük tèkiçek / Ayda su **içer** / Kümüş müñgüzlük tèkiçek / künde su **içer**. (*Altın boynuzlu tekecik / Ayda (bir) su içer / Gümüş boynuzlu tekecik / Her gün su içer.*)
- ❖ **Altun qoçqar** müñgüzi / **Boğa- maral** tèrisi. (*Altın koç boynuzu / Boğa geyik derisi.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: **apaq bipayan** / Sepsalsiñiz uzun ketken **bir derya aqqan** / Biraq unda körünmeydu qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu üzmeydu bèliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayık / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Anisi **bir**, balisi **miñ**. (*Anası bir, yavrusu bin.*)
- ❖ Anisi **egri- toqay** / Balisi **qil yorğa**. (*Annesi eğri büğrü / Yavrusu hızlı rahvan.*)
- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası yan yatar / Yavrusu oynadır.*)

- ❖ Anisi **şaldır- şap** / Balisi **şildir şeker**. (*Anası şaldır şap / Yavrusu şildir şeker.*)
- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu**. (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır.*)
- ❖ Anisi **töven**, balisi **üstün**. (*Anası alçak, yavrusu üstün.*)
- ❖ Anisi uzunığa yatidu / Balisi toğrisığa (**yatidu**). (*Anası uzununa yatar / Yavrusu doğrusuna.*)
- ❖ Apağ yerge ret bilen reñlik uruq **salidu**. (*Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.*)
- ❖ Aq tögemniñ boyı **uzun**. (*Ak devemin boyu uzun.*)
- ❖ Aq çèçek qısqa anisi / Balisiñi balğa orup **olturidu** qarisi. (*Ak çiçeği takan anası / Yavrusunu bala sarıpoturur karısı.*)
- ❖ Aq dastixan **sèlivaldim** / Alem içi **aqardı**. (*Ak sofrası seriverdim / Âlemmin içi ağardı.*)
- ❖ Aq dastixan üstide / Qara mèhman oynaydu / Tumsıqıda gül çèkip / Ün çiqarmay **sayraydu**. (*Ak sofrası üstünde / Kara misafir oynar / Gagasıyla gölden içip / Ses çikarmadan öter.*)
- ❖ Aq ètim asmandin **çüşer** / Ot- çöpni yemes / Ot- çöp uni **yer**. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Aq sanduqum **èçildi** / İçidin yipèk **şèşidi**. (*Ak sandığı açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)
- ❖ Aq yerde bala yağaç (**bar**). (*Ak yerde yavru ağaç var.*)
- ❖ Aq yerde qazan **qaynaydu**. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- ❖ Aq yerge qara purçaq çèçiptu. (*Ak yere kara bürülce saçar.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / **Kètivèrer** nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek **qimmetlik** insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / **Qalisen çoñ puşaymanğa**. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte **qonar**, yerge qonmay. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top gızdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gız, nege **kètip barisilar?** Mènimu **èlip ketseñlar?** Gızlar şundaq cavab **bèriptu**: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yine bizniñ yerimiz qoşulsa, yine

yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz **bolimiz**. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin **èlip kètimiz**. Esliy gaz qançe? (Gökyüzündeki bir küime kaza biri sormuş: *Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)

- ❖ Asmağa **çıqsa yallide** / Yerge **çüşer taqqide**. (Göge kalkar parıldar / Yere iner takırdar.)
- ❖ Asmağa tayaq atsam / Yerge qan **çaçraydu**. (Gökyüzüne sopa atsam / Yere kan sıçrar.)
- ❖ Astimu tağ, üstimu **tağ** / Otturisi **mexmel èdir**. (Altı da dağ, üstü de dağ / Ortası kadife tepe.)
- ❖ Aş içmeydu müşüküm / Su içmeydu müşüküm / Tavar- durdun üstide / **Yorğilaydu müşüküm**. (Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.)
- ❖ Aş uğrilap qaçqanni / **Uçritidu** zor bige. (Yiyecek alıp kaçanı / Yakalar büyük bige.)
- ❖ Aş, aşniñ içide **taş** / Taşniñ içide yine **aş**. (Aş, aşın içinde taş / Taşın içinde yine aş.)
- ❖ Aşliq, ot- çöp yèmetin / **İşlep kèter** karamet / Uniñ bilen dèhqanlar / Köplep **alur** daramet. (Yiyecek ot yemeden / Acayip çok çalışır / Onun ile çiftçiler / Bol bol kazanır nimet.)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal **bar** / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal **bar**. (Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.)
- ❖ Attin **ègiz**, ittin **pes**. (Attan yüksek, itten alçak.)
- ❖ Atisi **yatar** toğra / Apisi yorğa / Qizi ussulçi / Oğli oyunçi. (Babası yatar doğru / Anası rahvan / Kızı dansçı / Oğlu oyuncu.)
- ❖ Atqa minmes / Yayaq yürmes / Burni **bir** / Qulıqi **kir**. (Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.)
- ❖ Atsam çalma asmağa / Qizil möldür **töküldi**. (Atsam göge kerpiç / Kızıl damla dökülür.)

- ❖ Axşam **kèter** leglek / Etige **kèler** sek sek / U nème? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Axşimi **kèler** lek- lek / Etisi **kèter** sek- sek. (*Akşamleyin gelir lek lek / Sabahleyin gider sek sek.*)
- ❖ Axşimi **kèler** eglikim / Kündüzi **kèter** leglikim. (*Akşam gelir eleğim / Gündüz gider leyleğim.*)
- ❖ Axşimi **kèlidu** leñ- leñ / Etisi **kètidu** señ- señ. (*Akşam gelir len len / Sabah gider sen sen.*)
- ❖ Axşimi **kèter** / Etisi **kèler**. (*Akşamleyin gider / Ertesi gün gelir.*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / Nème ayriptu / **Tèpiñlarçu** qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)
- ❖ Ayiği yoq yüridu / Siliq siliq **külidu**. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği yoq yüridu / Özi yıraqtin **kèlidu** / Ağzi yoq **sözleydu** / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzı yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ **Aylinidu- aylinidu** öz oqıda / Aylangini sezilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Ayşigülde biri **bar** / Xurşidemde yoq / Ablikimde biri **bar** / Erşidinde yoq. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok.*)
- ❖ Bağda **bolayman** / Suda **sulayman** / Kölde **kulayman**. (*Bağda öterim / Suda yüzerim / Gölde kazarım.*)
- ❖ **Bağlivalğan** ala şayi / Özi **tağniñ padişahi**. (*Örtünmüş alaca ipeği / Kendisi dağların padişahı.*)
- ❖ Bağqa **kirdim**, çiqay desem şota yoq / Gülni **üzdüm**, üzgen yerniñ izi yoq. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Balisi anisini **uridu**. (*Çocuğu anasına vurur.*)
- ❖ Bayniñ balisi **tülke tumaqliq**. (*Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.*)
- ❖ Bayning balisi **tülke tumakçan** / U nème?(*Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Bèciñdin **alsam** toqquz yañaq / Ürimçide **qaptu** üçla yañaq. (*Bèciñ (Pekin)'den alsam dokuz ceviz / Urimçi'de kaldı sadece üç ceviz.*)
- ❖ Bèli **bağlakliq** / **Tülke tumaqliq**. (*Beli bağlı / Tilki kalpaklı.*)

- ❖ Bèli daim **bağlaqlıq** / **Teyyar turar** xizmetke / Pakizliqni **yaqturar** / Eceb mu **öç** exletke. (*Beli daima bağlıdır / Hazır durur hizmete / Temizliğini beğendirir / Pek de düşman çöplere.*)
- ❖ Bèliq sirtliq, **ikki bağriliq** / Alte puti **bar**, **öçke müñgüzlük**. (*Balık sirtli, iki bağırlı / Altı ayağı var, üç boynuzlu.*)
- ❖ Bèsip qoysañ **çirqirar** / Tèpip qoysañ **ğirqirar**. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Süzersen hızlanır.*)
- ❖ Bèşi **baru**, çèçi yoq / Közi **baru**, qèşi yoq / Tèz **mañidu**, puti yoq / Su bolsila, qarni **toq**. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşu yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bèşi birge **bèriptu** / İkkisu su **içiptu** / Üçi **qarap turuptu** / Kèyin bile **yèniptu**. (*Beşi birlikte gitmişler / İkisi su içmiş / Üçü bakakalmış / Sonra birlikte dönmüşler.*)
- ❖ Bèşi sozunçaq belliri ulaq / Putiniñ uçıda samandek qulaq / Qançe oynatsañ **yañritar** qoşaq. (*Başı uzunca, belleri kabızalı / Ayağının ucunda saman gibi kulak / Ne zaman oynatsan söyler koşak.*)
- ❖ Bèşi yoğan **qapaqtek** / Puti inçike sapaqtek / Üçiyi **qorsiqiniñ tèsida** / Quliqi putiniñ uçıda. (*Başı büyük kapak gibi / Ayağı incecik çöp gibi / Bağıracağı karnının dışında / Kulağı ayağının ucunda.*)
- ❖ Bèşida tülke tumaq (**bar**). (*Başında tilki kalpak (var).*)
- ❖ Bèşidin **basqan**, kindikidin **asqan**. (*Başından basılmış, göbeğinden asılmış.*)
- ❖ Bezisi tayaq / Bezisi **qapaq** / Nur çaçsa apaq / **Yörüydu** her yaq. (*Bazısı ayaklı / Bazısı kapaklı / Işık saçsa bembeyaz / Aydınlanır her taraf.*)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat** / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa tèyilmas / Muzda mañsa oyulmas. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)
- ❖ Bilim- bilim **bilimat**, **bèli sunuq toruq at**. (*Bilim- bilim bilimat, beli kırık doru at .)*
- ❖ **Bir acayıp quş**, hemmige **tonuş** / Hacet emestur, derexqe qonuş. (*Bir acayıp kuş, herkes bilir / Gerekli değıldir ağaca konması.*)
- ❖ Bir anidin çiq bala (**bar**) / Hemmisi qizil **ala**. (*Bir anadan çok yavru (var) / Hepsi kızıl ala*)
- ❖ Bir anidin yüz bala (**bar**) / Yüzilisi **boz bala**. (*Bir anadan yüz yavru / Yüzleri boz yavru.*)

- ❖ Bir at **kördüm** cèni yoq / Tomurida qeni yoq / Qap bèlede quyruqi / Quluqi hem bəşi yoq / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. *(Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.)*
- ❖ Bir atisi (bar), bir anisi (bar) / **Neççe miñlap** balisi. *(Bir babası (var), anası (var) / Binlercedir yavrusu.)*
- ❖ Bir bəşida neyzisi (**bar**) / Bir bəşida doppisi (**bar**) / İz çüşürse neyzisi / Öçürüp **mañar** doppisi. *(Bir başında mızrağı / Bir başında duppası / İz bırsa mızrağı / Silip yürür duppası.)*
- ❖ Bir boğumdin **tüzülgen** / Üçle herp qoşulup / Ene **yürer** aldiñda / Meydan ara yügürüp. *(Bir heceden olmuş / Üç harfle kurulur / İşte yürür önünde / Ortalıkta koşturup.)*
- ❖ Bir buqam **bar, buqalarniñ palvini** / **Sörep mañarqiriq-** ellik harvini / **Siğar** aña bir şeherniñ adimi / **Tèpiñlarçu, qandaq nerse** u qèni *(Bir boğam var, boğaların yığıdı / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani)*
- ❖ Bir davanni çolaq sègizxan **egiydu**. *(Bir bayırı çolak saksagan dolaşır.)*
- ❖ Bir derexte on ikki şax (**bar**) / Her saxta ottuz yopurmaq (bar) / Yopurmaqlarniñ bir teripi **qara** / Bir teripi **aq**. *(Bir ağaçta on iki dal (var) / Her dalda otuz yaprak (var) / Yaprakların bir tarafı kara / Bir tarafı ak.)*
- ❖ Bir dostum **bar** dügilek / Özi **çaqqan yügürük** / Bille oynap yügürüp / Men harimen **terlep** / Lèkin dostum harmaydu / Zadi aram almaydu. *(Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.)*
- ❖ Bir tövide yette töşük (**bar**). *(Bir tepede yedi delik (var).)*
- ❖ Bir gümbezniñ içide miñ gümbez (**bar**). *(Bir kubbenin içinde bin kubbe (var).)*
- ❖ Bir kitabım **bar** / 365 bet / Künde **oquymen** / Aranla **bir bet** / İşxanañda **bar** / Tapalmisañ **set**. *(Bir kitabım var / 365 sayfa / Her gün okurum / Ancak bir sayfa / İşyeerinde var / Bulamazsan ayıp.)*
- ❖ Bir küçükim **bar idi**, cèni yoq / Öyge adem kirküzmeymeydu. *(Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.)*
- ❖ Bir mehsulat **bar iken** / Uniñ asli **qar iken** / U bolmisa canlıqlar / **Halak iken xar iken** / Tizgiñlense uniñda / Nazu nimet **bar iken**. *(Bir mahsulat var*

imiş / Onun aslı kar imiş / O olmazsa canlıların / Hali hep helak imiş / Değerlendirilse o / Onun varlığı nimet imiş.)

- ❖ Bir müşük **bar**, cèni yoq / Biraq öyni **baqıdu** / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq **qaqıdu** / Qozuqımu xas uniñ / **Tapqın** uni tèzlikte / Roli **çoñgur** rast uniñ. *(Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Döntüp gelince sahibi / Demir kazığı çakar / Kazığı da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.)*
- ❖ Bir moziyim bar / Boyunçiqini sörep yürüdü. *(Bir buzağım var / Boyunduruğunu sürüyüp yürür.)*
- ❖ Bir nersem **bar**bilmigenni **bilgüzıdu** / İçini ècip baqsañ **külgüzıdu**. *(Bir nesnem var bilmeyene öğretir / İçini açıp baksan güldürür.)*
- ❖ Bir nersem **bar** qat mu qat / Bilmigenni **bildirür** / Eger uni dost tutsañ / Muradıña **yetküzer**. *(Bir nesnem var kat kat / Bilmeyene öğretir / Eger uni dost edinirsen / Muradına erdirir.)*
- ❖ Bir nersem **bar**, **sandıq oxşaş turar** özi / Ademlerge **añlinıdu** èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. *(Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşıkara olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.)*
- ❖ Bir nersem **bar**, cèni **baru**, ègiz uçmas / Mañğan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanıçe ot yansimu / Tırnaqçilik hèçbir yeri otta köymes. *(Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.)*
- ❖ Bir öyde yigirmila adem **turar**, / Hemmisidin ipar emes, zehir **çıqar** / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa **uçritar**. *(Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çıkar / Kim ki onun dostluğuna alışsa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.)*
- ❖ Bir öyge kirsem bèli bağlağlıq qız **olturıptu**. *(Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem buluñda / Aqvaş momay **olturıdu**. *(Bir eve girsem köşesinde / Aksaçlı nine oturur.)*
- ❖ Bir öyge kirsem ciqqide toxum **turıptu**. *(Bir eve girsem pek çok yumurta durur.)*

- ❖ Bir öyge kirsem / Qarsammu qaraydu / Qarmisammu qaraydu. (*Bir eve girsem / Baksam da bakar / Bakmasam da bakar.*)
- ❖ Bir öyge kirsem, taz qız **olturidu**. (*Bir eve girsem kel kız oturur.*)
- ❖ **Bir özi miñ közi**. (*Özü bir gözü bin.*)
- ❖ Bir padişah **bar iken** töt közi **bar** / Her közige qaraydığan töt veziri **bar** / Töt qamandan aşiq iken qızığa / Otuz alte nökerliri ceñge **teyyar**. (*Bir padişah varmış dört gözü var / Her gözüne bakıp duran dört veziri var / Dört kumandan aşık dört kızına / Otuz altı neferi savaşa hazır.*)
- ❖ Bir parçisi **sol yaqta** / Bir parçisi **oñ yaqta** / Bir- birisini körelmey / **Ötüp kèter** şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .*)
- ❖ Bir piyalide ikki xil reñ / Otni körse **qatidu**, deñ. (*Bir fincanda iki çeşit renk / Ateşi görse sertleşir, birden.*)
- ❖ Bir qançam bar tutqili bolmas / Bir eşikim **bar** miñgili bolmas. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşeğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam **bar**, tutqili bolmay. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)
- ❖ Bir qara argamçam **bar** / Bu tağdin o tağqa **yetidu**. (*Bir kara urganım var / Bu dağdan o dağa yetişir.*)
- ❖ Bir qarısam **müşüktek** / Sinçilisam **muştumdek** / Tömür tiken tonni kiyip / Ömilep yürgen **kişidek**. (*Bir baksam kedi gibi / İncelesem yumruk gibi / Demir dikenli don giymiş / Emekleyen kişi gibi.*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta **çıqiptu** / Beş cozida beştin olturğan kişilerge beştin **tègiptu** / Adem qançe? Manta qançe? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir qaz axunum **bar** / Seper qılsa keyniden / Tesvi **tartidu**. (*Bir kadı hoca var / Sefere çıksa ardından / Tesbih çeker.*)
- ❖ Bir quşum **bar** dan yèmeydu / Çaynap bersem nan yèmeydu. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum **bar** qèni yoq / Qanitiniñ sani yoq / Adem bilen **sözlişer** / Eqli baru, cèni yoq. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Akli var, canı yok.*)

- ❖ Bir quşum **bar**, bu öyni makan etken / Qiz- oğullar uniñ üçün **xizmet etken** / Qolığa qelem almay xet **yazidu** / Kèlip turar türlük herp her bir çettin. (*Bir kuşum var, bu evi mekan tutan / Kızlar erkekler onun için hizmet eder / Eline kalem almadan yazı yazar / Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.*)
- ❖ **Bir rena, on ikki dena, otuz ana / Yigirme töt pana.** (*Bir rana, on iki dana, otuz ana / Yirmi dört pana.*)
- ❖ Bir sanduqqa qamalğan sansiz canivar / Her biriniñ beşida oxşaş meñ **bar** / Sürkep qoysa yan terepke beşini / “Vajjide” qip u canivar ot bop **yanar**. (*Bir sandıkta hapis sayısız canlı / Her birinin başında ben var / Sürse yan tarafa başını / “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.*)
- ❖ Bir sariyim **bar**, içide / Liqqide baveççiler **tiziqliq**. (*Bir sarayım var, içinde / Ağzına kadar bahçıvan dizili.*)
- ❖ Bir tal argamçam **bar** / Yiğsam yiğsam tügimes. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplusam bitmez.*)
- ❖ Bir terekniñ beşida beş şax (**bar**) / Her şaxniñ içide birdin tuxum (**bar**). (*Bir kavağın başında beş dal (var) / Her dalın içinde birer yumurta (var).*)
- ❖ Bir top derex (**bar**) / On ikki şax (**bar**) / Otuz yopurmaq (**bar**) / Bir yüzi **qara** / Bir yüzi **aq**. (*Bir küme ağaç / On iki dal / Otuz yaprak / Bir yüzleri kara / Bir yüzleri ak.*)
- ❖ Bir top quşqaç **kèliptu** / Çiğ üstige **qonuptu** / Birdin qonsa **èşip qoptu** bir quşqaç / İkkidin qonsa **èşip qaptu** bir tal çiğ / Quşqaç qançe? Çiğ qançe? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Bir yağaçta qiriq putaq (**bar**) / Qiriq putaqta qiriq uva (**bar**) / Qiriq uvida qiriq tuxum (**bar**) / Bişqanda **sèriq bolar**. (*Bir ağaçta kırk budak (var) / Kırk budakta kırk yuva (var) / Kırk yuvada kırk yumurta (var) / Olgunlaştığında sarı olur.*)
- ❖ Bir yilinin **bar** ikki başliq. (*Bir yılanım var iki başlı.*)
- ❖ Biri çèçip / biri içse / Biri **öser**. (*Biri saçıp / Biri içse / Biri büyür.*)
- ❖ Biri **turar** bu çette / Biri **turar** bu çette / Avaz çıqsa qeyerde / **Añlap turardiqqette**. (*Biri durur bu yanda / Biri durur bu yanda / Ses çıksa nerede / Dinler dikkatle.*)

- ❖ Biriniñ bir oğlu, bir qızı **bar** / **Bilidu** ikkisini dünya yüzi / **Yoqlaydu** oğlu künni, qızı tünni / Yürgende bilinmeydu basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Biz muşundaq **köp iduq** / **Ottuz ikki dost iduq** / İkki tağqa **tizilduq** / Bir-birlep **üzülduq**. (*Biz işte böyle çok idik / Otuz iki dost idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Biz, biz, **biziduq** / Biz on ikki **qız iduq** / Bir gümbezge **yığılduq** / Tañ aldida **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- ❖ Bovay **keldi** paltısız / Kövrük **saldi** taxtisiz. (*Dede geldi baltasız / Köprü yaptı tahtasız.*)
- ❖ Bu **gilem**, bu **bir gilem** / Qaqay dèsem **èğiz gilem**. (*Bu kilim, bu bir kilim / Çakayım desem yüksek kilim.*)
- ❖ Bu tèrek, **zilva tèrek** / Adem aña **çıqmaq kèrek** / Bu tèrekke çiqışqa / Çümülidek adem **kèrek**. (*Bu kavak, iyi kavak / Adamın ona çıkması gerek / Bu kavağa çıkmak için / Karınca gibi adam gerek.*)
- ❖ Bütün tursa kökirip / Ete **turar sarğıyip** / Temi uniñ navatteq / **Qalar** ağziñda èrip. (*Bugün yeşeriyor olsa / Yarın sararmış olur / Tadı onun şeker gibi / Kalır ağızda eriyip.*)
- ❖ Bulbuldin **yoğan** / **Tömür ustixan** / İçide uçla / Yüriki **turğan** / Burapla qoysañ / Şux sayrap **turğan**. (*Bülbülden büyük / Demir kemikli / İçinde sadece uç / Yüreği durur / Bir çevirsen / Şen öter durur.*)
- ❖ **Buqa boyunluq, çivin qanatlıq** / **Tèpiñ** u nème, **töge ayaqlı?** (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burnida **bar** yiñnisi / Yüzide **bar** tügmisi / Tegse yiñne tügmige / **Qızıp kèter** neğmisi. (*Burnunda var iğnesi / (Burnunda var iğnesi / Yüzünde var düğmesi / Değse iğne düğmeye / Kızıp gider nağmesi.)*)
- ❖ Burun **idim gül-günçe** / Keyin **boldum** bıkarçe. (*Evvel gül- gonca idim / Sonra işe yaramaz oldum.*)
- ❖ Burunqı bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qız **miniptu** / Bu kim- dep sorisa / Şundaq **cavap bèriptu** / **Cenimniñ cananisi** / **Yürigimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qınanesi** / Qeni oylap **bèkiñlar** / Ular zade qandaq **tuqqan?** (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir*

sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)

- ❖ Cèni **yatsila** tupraqta / **Semriydu** bargançe / Qèriğanda yüzi **tatuq** / Tatliqliqta qenttin **artuq**. (*Bedeni toprakta yattıkça / Şişmanlar gittikçe / Olgunlaştığında yüzü yaralı / Tatlılıkta şekerden fazla.*)
- ❖ Cèni yoq **mañidu** menzilsèri / Çıqalmay çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / **Köp körgen**, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni yoq **sözleydu**. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ **Cènimmiñ cananisi / Yürikimniñ sedparisi** / Bu ademniñ anisi / **Mèniñ anamniñ qeynanisi**. (*Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu adamın anası / Annemin kaynanası.*)
- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- ❖ Çèçiki yoq mève, **tèpiñlerçu** u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Èçilmigan sanduqtin / Piçilmigan tavuz **çiqti**. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz **uziraydu** / Tutmisiñiz **qisqiraydu** / Közgimu körünmeydu / Sètivalgili bolmaydu / Utmisiñiz siz uni / **Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz** / Bu alemge xocayin. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok zıyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Çişliri üstün **turar** / Göş berse **çişlep turar**. (*Dişleri dik durur / Et versen dilşer durur.*)
- ❖ Çörisi **yağaç taxta**, otturisi **aq paxta**. (*Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.*)
- ❖ Dadisi **egri- donay** / Balisi **şèrin şeker** / Oğli **haramzade** / Qizi **şèrinzade**. (*Babası eğri büğrü / Yavrusu şirin şeker / Oğlu haramzade / Kızı şirinzade.*)
- ❖ Dadisi **tolğimaş bovay**, balisi **şirin- şiker**. (*Atası yaşlı dede, çocuğu şirin şeker.*)

- ❖ Dañqi dastan bir quş **bar** / Baturluqi **alamet** / Böre, tülke qaçalmas / Çağilidin salamat. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden selamet.*)
- ❖ Derex bəşidin taşlısa sunmas / Kövrük üstidin taşlısa **sunar**. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda **bolidu** / Türlük- tümen əsil taş / Siz **bilemsiz əytiña** / Suda bolmas qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada **bar** bir nerse / **Qimmet** özi altundin / Ötüp ketse kelmeydu / Arqığa yənip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altundan / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Dübüsi **aldida**, qorsiqi **keynide**. (*Sırtı önünde, karnı arkasında.*)
- ❖ Dunyada bir yügürük **bar** / Birla közi parlığan / Miñlap kişi, sansiz yükni / Arqisiğa **bağlığan**. (*Dünyada bir rahvan var / Yalnızca bir gözü parlar / Biner biner kişi, sayısız yükü / Arkasına yükler.*)
- ❖ Dunyada neme **qattiq?** (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ Düpdügilek bir quta / Otqa salsam **muz tutar**. (*Yusuvarlak bir kutu / Ateşe koysam buz tutar.*)
- ❖ Düpür- düpür at **keldi** / Çiqip qarañ beg **keldi** / Keynidin üç- töt kişi / Qonaq tərıp **ekeldi**. (*Güpür güpür at geldi / Çıkıp bakın bey geldi / Ardından üç dört kişi / Mısır toplayıp getirdi.*)
- ❖ Əgiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem **tartilğan** / Şamal çıqsa qorqmaydu / Peqet yamğurdin **qorqqan**. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ **Əgiz boyluq** inisi / **Pakar boyluq** akisi / İnisidur **yügürük** / Akisidur **möğüdek** / Qoliñizğa **əsiqliq** / Buni kim tüz **tapidu?** (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Əgiz boyluq akam / Tülke tumaq **kiyiptu**. (*Uzun boylu ağabeyim / Tilki kürkünden kalpak giyer.*)
- ❖ **Əgiz- əgiz** qəşi / **Sundi** tügmen təşi / Qarığan kişiniñ / **Aqidu** yəşi. (*Yüksek yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
- ❖ **Əgiz munar** / Təgi **kanar**. (*Yüksek minare / Kökü şerit (gibi).*)

- ❖ **Èğiz munar / Kalte munar / Lale çëçiki / Sedep monçiqi.** (*Yüksek minare / Alçak minare / Lale çiçeği / Sedef boncuğu.*)
- ❖ Elmu **kökirer** / Yermu **kökirer** / Ger bolmisa u / Hayatliq **tüger** / Dehqan tağılar / Saet dep **biler.** (*Yurt da yeşillenir / Yer de yeşillenir / Eğer olmasa o / Hayat tükenir / Çiftçiler, ihtiyarlar / Onu saat diye bilir.*)
- ❖ Ellik- atmiş eskirim / Pen öyümge **solaqliq** / Èçip kirsem işikini / Bëşi **qara boyaqliq.** (*Elli altmış askerim / Ahşap evimde kilitli / Açıp girsem kapısını / Başları kara boyalı.*)
- ❖ Elniñ otturısında iza tartmay **siyidu.** (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi **yüz mètir östeñ çëpiş,** bir er künige üç mètir östeñ **çapidu,** üç ayal künige bir mètir östeñ **çapidu.** Er qançe, ayal qançe? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ Èriq, èriq içide su (**bar**) / Su içide yılan (**bar**) / Yılan ağzıda ot (**bar**). (*Kanal, kanal içinde su / Suyun içinde yılan / Yılanın ağzında ateş.*)
- ❖ **Esli özi** su uniñ / Qışta su dep atalması / Suğa salsañ **leyleydu** / Lèkin yazda yaşalmas. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Esliy özi su bolsimu / Lèkin kökte **oynaydu** / Yazda yamğur, qışta qar bop / Yeryüzini **bulğaydu.** (*Asıl özü su olsa da / Gökyüzünde oynar / Yazın yağmur, kışın kar olup / Yeryüzüne ulaşır.*)
- ❖ Etigende kètip, axşimi **kèlidu** / Hèsabini hëçkim alalması. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Etigende qopup ikki aç a yolğa **mañidu.** (*Sabahtan kalkıp iki çatal yola yürür.*)
- ❖ Etigende **töt putluq** / Çüşte **ikki putluq** / Keçte **üç putluq.** (*Sabahleyin dört ayaklı / Öğlen iki ayaklı / Geceleyin üç ayaklı.*)
- ❖ **Ètivettim** şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- ❖ Etiyazda **yaşiridu** / Közde **taşlinidu.** (*İlkbaharda yeşerir / Güzün atılır.*)
- ❖ Gah üstelde gah tamda / Gah bilekte gah yanda / **Çikildaydu** yeqimliq / **Kèrektur** harqaçanda. (*Kah masada, kah duvarda / Kah bilekte kah cepte / Tık tık eder güzelce / Gereklidir her halda.*)

- ❖ Ğildir-ğildir ğildirlap / **Bir caydila mañidu** / Rext üstige egri- tüz / Nurgun izlar **salidu**. (*Tıkr tıkr yuvarlayıp / Durduğı yerde ilerler / Bez üstüne eğri düz / Pek çok iz yapar.*)
- ❖ Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri **bar** / Bekmu heyvet, qorqunçluq ünli **bar** / Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq / Candarğa xevp salidiğan bir yeri **bar**. (*Halının rengi gibi elbisesi var / Pek heybetli, korkunç sesi var / Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak / Canlılara korku salan bir yeri var.*)
- ❖ Ègiz ögzide gilem qaqsam / Topisi Turpanğa **yetti**. (*Yüksek çatıda kilim çırpsam / Tozu Turfan'a ulaşır.*)
- ❖ Ègiz tağniñ üstide / Yumran çöpler dövisi (**bar**) / Oruvetseñ ularni / Ayda **ösüp çiqqusi**. (*Yüksek dağın üstünde / Yumuşak otlar yığını / Biçiversen onları / Her ay büyüyüp çıkar.*)
- ❖ Ègizi **köp** dostumniñ / Qorsiqi **boş, qomuş ten** / Yel mañdursa içige / Naxşa **èytar** zep belen. (*Ağzı geniş dostumun / Kursağı boş, kamış bedenli / Yel girse içine / Şarkı söyler yüksek sesle.*)
- ❖ Gül arisida **acayıp sèriq** / Bèşida texse, qosiqıda tèriq (**bar**). (*Çiçeklerin arasında pek sarı / Başında tabak, karnında darı.*)
- ❖ **Gül bèsiptu** keştiçi / Yiñne ve yipsiz / Tutsam uni avaylap / **Yirtildi** bek tèt. (*Gül nakşeder nakışçı / İğne ve ipliksiz / Tutsam mı yavaşça / Yırtılır pek tez.*)
- ❖ Gül tègeide köleñgide naxşıçi / Seher tutup tiñşap körseñ / **Xuş yaqıdu** naxşisi. (*Gül dibinde gölgesinde şarkıcı / Seher vakti dinlesen / Çok etkiler nağmesi.*)
- ❖ Güldin gülge **qonıdu** / Özi bekmu turaqsız / Gülge oxşaş çehrisi / Gül dey dèse puraqsız. (*Gülden güle konar / Kendi pek de duramaz / Güle benzer çehresi / Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldüri **bar**, yamğuri yoq / Qar **yègiptu**, soğuqi yoq. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuşu yok.*)
- ❖ **Güldürleydu, palaqlaydu** / **Dan çoquydu**, yemeydu. (*Gürülder, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Gümbez oxşaş bir ayvan / İçide **bar** bir yılan / Özi suğa **çöküklük** / Ağzıda ot **çişleklik**. (*Kubbe gibi bir eyvan / İçinde var bir yılan / Kendisi suya gömülü / Ağzından ateş çıkarır.*)
- ❖ Harvidin aq selle **çüşti**. (*Arabadan ak sarık düştü.*)

- ❖ Hèçkim kirmigen ceñge / Bir yaliñaç **kiriptu**. (*Hiç kimsenin girmedığı savaşa / Birçıplak girmiş.*)
- ❖ Hemmige ton **tikimen** / Özüm **yaliñaç**. (*Herkese don dikerim / Kendim çıplağım.*)
- ❖ Her türlü, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi **yük toşumaq** / Ayığı yèriq emes, **pütün tuyaq**. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ Hiñgayğanga **diñgayğa**. (*Diş gösterene diklenen.*)
- ❖ Holo- holo alamet, içi **qizil qiyamet**. (*Yandır yandır alamet, içi kızıl kıyamet.*)
- ❖ Holu- holu- holumet / İçi **qizil qiyamet** / Höl kirip **quruq çıkar** / Ya Mustafa Muhemmet. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)
- ❖ İçi **qizil**, tèşi **kök**. (*İçi kırmızı, dışı yeşil.*)
- ❖ İçi **sir**, tèşi **gül**. (*İçi sır, dışı gül.*)
- ❖ İkisi **köridu**, ikisi **tiñşaydu** / Biri **sözleydu**. (*İkisi görür, ikisi konuşur / Biri duyar.*)
- ❖ İkki beyge at **çapıdu** / Çañ çıqarmaydu / Bir-birini **izdişidu** / Tèpişalmaydu. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İkki èriqta bir kövrük (**bar**). (*İki kanala bir köprü (var).*)
- ❖ İkki inaq **bir tuğqan** / **Bekmu amraq** ikkisi / Eger birsi bolmisa / Kelmes tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İkki ocaqta bir kösey (**bar**). (*İki ocakta bir kanca (var).*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (**bar**) / Birside bigiz, birside boyaq (**bar**) / Bir put cim tursa / Birsı **tèyilğa**q / Hüniri uniñ dügilek **sizğa**q / **Oylap tèpiñ**, bu qandaq tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsı kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ İs **çiqıdu** quyruqıdın / Adem çüşmes dümbisidin / Derexlerge tègelemeydu / Bu tağlarğa qonalmaydu. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)

- ❖ İssiqi **bar**, oti yoq / **Köyüp turar**, mèyi yoq / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri yoq. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / **Ot alidu** öy içi / Ot ketkenni körsimu / Öçürmeydu hęc kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ Kèce- gündüz tinmaydu / Toxtimastin **sanaydu** / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kèçiliri daima / **Kirivalar** içimge. (*Geceleri daima / Giriverir içeri.*)
- ❖ Kèçisi **ağıça**, gündüzi **ğalça**. (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- ❖ Kèçisi **yopyuruq**, gündüzi **qupquruq**. (*Gece apaydınlık, gündüz kupkuru.*)
- ❖ **Kèlip çüştü** on beş ördek kölçekke / Zayit **çiqip miltiq atti** ördekke / Bir pay oqta **yiqiliptu** altisi / **Hayat qaldi** şu kölçekte qançisi? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kel- kel dèsem kelmeydu / Kelme dèsem **kèlidu**. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçik çègida **töt putluq** / Çoñ bolğanda **ikki putluq** / Qèriğanda **uç putluq** / U nime? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Kiçik- kiçik **çirayliq** / Güllük qegez **tügünçe** / Açsañ **çiqar** içidin / Tatliq, şèrin üzümçe. (*Küçük küçük güzel yüzlü / Renkli kâğıt düğümçük / Açsan çıkar içinden / Tatlı şirin üzümçük.*)
- ❖ Kiçik kölge su quysam / **Muz toñlaptu** qizdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- ❖ Kiçikkine aq qazanim / **Çiqar** ikki xil tamiqim. (*Küçükük ak kazanım / Çıkar iki çeşit yemeğim.*)
- ❖ Kiçikkine boyi **bar** / Xoxa- tiken toni **bar**. (*Küçükük boyu var / Dikenli donu var.*)
- ❖ Kiçikkine canivari **giñ giñ qilidu** / Axşimliri bedeni **yègir qilidu**. (*Küçükük canlı vız vız eder / Akşamları vücunu yaralar.*)
- ❖ Kiçikkine hucram **bar** / İçide liq sellilik axun. (*Küçükük odam var / İçi sarıklı molla dolu.*)

- ❖ Kiçikkine kekiçikim qara cañqalni **kèzer**. (*Küçücük baltacığım koca ormanı keser.*)
- ❖ Kiçikkine mozayçıqım yumılaq **semriydu**. (*Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / **Kördüm** men bir canıvar / Bu canıvarğa **heyranmen** / Cèni yoqqu, xuyi **bar** / Aylandurup bəşini / **Qaratsañmu** her yaqqa / Cahilliqi bek **qattiq** / Qarivalar bir bağqa / Tağı taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ **kèreklik** / Şuniñ bilen adaşmay / **Mañalaysen** yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiçikkine sanduqçe içide ciq uğunçe (**bar**). (*Küçücük sandık içinde çok tane (var).*)
- ❖ Kiçikkine somkiğa / **Salsam** mühim sözümni / Yıraq yurtqa **tègiptu** / Yumup açsam közümni. (*Küçücük çantaya / Söylesem mühim sözümü / Uzak yere ulaştırır / Kapatıp açsam gözümü.*)
- ❖ Kiçikkini ikki müñgüzi / Çoñayğanda **yoqılar** özi / Yigirmige yetkende / **Yene çıkar** şu müñgüzi. (*Küçücük iki boynuzu / Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur / Yirmi yaşına geldiğinde / Yine çıkar o boynuzu.*)
- ❖ Kiçiqqine dombulaq, **içi tola** qumbulaq. (*Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.*)
- ❖ Kiçiqqine sapinim (bar) / Beş at uni **tartidu**. (*Küçücük sabanım (var) / Beş at onu çeker.*)
- ❖ **Kiridu**, **çiqidu**, toxtimaydu / **Oquydu** gèzel, **toquydu** gèlvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kiyimliri **reñgareñ** / Mènişliri **söletlik** / Soquşqanni körsiñiz / **Deysiz**: eceb yüreklik / Özini şahtek tutsimu / Yürgen yèri **exletlik**. (*Elbisesi rengârenk / Yürüyüşü görkemli / Kavgasını görerseniz / Dersiniz acayip yürekli / Kendini şah gibi görse de / Yaşadığı yer çöplük.*)
- ❖ Kök **müşük**, yèni **töşük**. (*Gök kedi, yanı delikli.*)
- ❖ Kök öçkem kèpek **qusidu**. (*Boz keçim kepek kusar.*)
- ❖ Kök **tağ**, **altun mix**. (*Gök dağ, altın çivi.*)

- ❖ Kökte paxta **leyleydu** / **Gahçüşidu**, **örleydu** / Öz şeklini özgeritse / Ètiz-bağlar **kökleydu**. (*Gökte pamuk bulanır / Kâh düşer kâh yükselir / Şeklini değiştirse / Bağ bahçe yeşerir.*)
- ❖ Kökte tügmen taş **turidu** / Qarisañ közüñni **qamaşturidu**. (*Gökte değirmen taşı durur / Baksan gözünü kamaştırır.*)
- ❖ Köl boyıda qara qomuş (**bar**). (*Göl boyunda kara kamış (var).*)
- ❖ Kömsem kömülmes / Tepsem tevrimes / Mañsam **mañidu** / Tursam **turidu**. (*Gömsem gömülmez / Tekmeleşem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvègi **kök tavar** / Böki **sèriq duxava** / Yüzi **yalpaq**, u nème? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ **Kördüm** yoğan qorsaqlıq / Acayip canivar / Kindikiniñ sirtida / Çiraylıq bir taci **bar** / Sèriq kiyim **kiyiptu** / Yürükidi ot **yanar**. (*Gördüm koca göbekli / Acayip bir canlı / Göbeğinin dışında / Güzel bir tacı var / Sarı elbise giymiş / Yüreğinde ateş yanar.*)
- ❖ **Körimiz** biz hemmişe / Qarañguda tamaşa / Tamaşisi **aldida** / Boyunçisi **arqıda** / **Körsitidu** cahanni / Yahşi bilen yamanni / Körüp **xuşal bolimiz** / Rohiy **ozuq alimiz**. (*Görürüz biz daima / Karanlıkta temaşa / Görüntüsü önünde / Boyunduruğu arkada / Gösterir dünyayı / Güzel ile çirkini / Görüp mutlu oluruz / Ruhumuz azığını alır.*)
- ❖ Kötürülüp deñizdin / Kökke **uçup baridu** / Köktin qaytip çüşkende / Hemme giyah **qanidu**. (*Götürülüp denizden / Göğe uçup gider / Gökten tekrar düşünce / Tüm nebahat suya kanar.*)
- ❖ Közüm **yumuqluq** / Tènim heriketsiz / Lèkin körginim / Her xil ve sansız. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi **boğaz** / Kèçisi **sugay**. (*Gündüz gebe / Gece kısır.*)
- ❖ Kündüzi **bikar** / Kèçisi **çakar**. (*Gündüz işsiz / Gece işçi.*)
- ❖ Kündüzi **ğaç-ğaç** / Keçişi qarni **aç**. (*Gündüzleri kaç kaç / Geceleyin karnı aç.*)
- ❖ Kündüzi **ğicirleydu** / Axşimi midirliyalmaydu. (*Gündüzleri gıcırdar / Akşamları kımıldayamaz.*)

- ❖ Kündüzi küнге qarap / Axşimi ayğa **baqar** / Perviş qilip östürsek / Mayliri sudak **aqar**. (*Gündüzleri güne bakıp / Akşamları ya bakar / Bakımını yapıp yetiştirsek / Yağ gibi suyu akar.*)
- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- ❖ Kündüzi **mèhman**, kèçisi **ximan**. (*Gündüz misafir, gece ev sahibi.*)
- ❖ Künni körse **ölidu** / Aynı körse **külidu**. (*Güneşi görse ölür / Ayı görse güler.*)
- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top ğazni **körüptü**, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep **soraptu**. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.*)
- ❖ Leylep **yürer** üstüde / Put- koli yoq, cenı yoq / **Eytiñlar** çu bu nème? (*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- ❖ Mamuqtek **yumşaq** / Şekerdek **apak** / Qişta yerni **basidu** / Yazda sayğa **qaçidu**. (*Pamuk gibi yumuşak / Şeker gibi bembeyaz / Kışın yeri kaplar / Yazın dereye kaçar.*)
- ❖ Mañar desen puti yoq / Tutar dèseñ qoli yoq / Aña **melum** hemme yer / Tapmaydığan öyi yoq. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ **Manidu, manidu**, girdin aşmaydu. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Men bu yaqtin **baray** / Sen uyaqtin **kel** / Qara ciraniñ ağızıda **uçrişayli**. (*Ben bu yandan geleyim / Sen o yandan gel / Kara çayın ağızında buluşalım.*)
- ❖ Mèniñ bir ala argamçam **bar** / U tağdin- u tağqa **yètidu**. (*Benim bir ala urganım var / O dağdan bu dağa yetişir.*)

- ❖ Meniñde **bar**, sende yoq / Cènimde **bar**, tende yoq / Alemde **bar**, ayda yoq / Asmanda **bar**, yerde yoq. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok / Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Mèñip mèñip bir yerge bèrip / Tamğa **yölinip qalidu**. (*Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp / Duvara yaslanıp kalır.*)
- ❖ Acayıp bir canivar / Taştın qattıq toni **bar** / Dessep ölse traktor / Pisent qılmay cim turar. (*Acayıp bir canlıdır / Taştan sert donu var / Çiğneyip geşse traktör / Ses çıkarmadan susar.*)
- ❖ Mèñişi **şamal**, yètişi **azgal**. (*Yürüyüşü rüzgar, yatışı çukur.*)
- ❖ Midirlisañ **midirleydu** / Ger toxtisañ **toxtaydu** / Tutuvalay dèseñmu / Saña **tutup bermeydu**. (*Kımıldarsan kımıldar / Eğer durursan durur / Tutayım desen de / Sana kendini tutturamaz.*)
- ❖ Miñ qoyını bir çiviqta **heydeydu**. (*Bin koyunu bir deynekle sürer.*)
- ❖ Miñ tal üçeyi (**bar**) / Bir tal qovurğa (**bar**). (*Bin tane bağırsağı (var) / Bir tane kaburgası (var).*)
- ❖ **Miñdin köptür** çèçiki / **İkki talla** yopurmiqi. (*Binden çoktur çiçeği / İki tane yaprağı.*)
- ❖ Molliniñ başıñni kesin, **mamat bolğay** / Qebre ara depne qiliñ, **hayat bolğay**. (*Mollanın başını kesseniz ölür / Kabre koysanız yaşar.*)
- ❖ Muzğa qonaq **çaçtim**. (*Buza mısır saçtım.*)
- ❖ **Növetlişip yügüridu** / Bu cahanna yete at / **Bèsip öter** toxtimay / Bolsi mu tağ qat mu qat. (*Nöbetleşe yürür / Bu cihanda yedi at / Basıp gider durmadan / Olsa da dağ kat kat.*)
- ❖ O nedir ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı **olur**. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Oçaq bèsida müşük **oltiridu**. (*Ocak başında kedi oturur.*)
- ❖ Ol **acayıp bir nèmudur** / **Bardur** uniñ töt puti / **Yarışidu** uniñğa / Sep- sep turğan buruti / Erkiyetsek biz uni / Zèrikmestin **oynaydu** / Kèçe-kündüz demestin / Ozuq-tülük **qoğdaydu**. (*O acayıp bir nesnedir / Vardır onun dört ayağı / Yarışır onunla / Dizilmiş duran bıyığı / Şımartsak biz onu / Usanmadan oynar / Gece gündüz demeden / Yiyecekleri korur.*)
- ❖ Ol nèmudur adimige / Qiş- yaz **lazım imiş** / Bèşi **birdur**, bèli **alte** / Quyuqı **töt yüz imiş**. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başu birdir, beli altı / Kuyruğu dört yüz imiş.*)

- ❖ Ol ni can / Pâyı **tübrük dek fetnüs** qulaq / Nâştalıqğa yüzni **yidür** / Su **içer** bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol niçük cândur dem alsa / İçidin otlar **çıqar** / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusu **târmâr**. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol niçük cânsız bedendür / Ursalar, **feryâd iter** / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler **şâd iter**. (*O nasıl cansız bedendir / Vursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ On sekkiz tal qovurgâ, bir tal üçöge (**bar**). (*On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek (var).*)
- ❖ Otni körse **rohlinar** / Dili onda **zuqlinar** / Nur işqıda sersane / Qandaq can u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Ottuz ikki ağine / Bir kèmirde **yaşaydu** / İşqa çüşse yandışip / Bille küreş **başlaydu**. (*Otuz iki arkadaş / Bir kemerde yaşarlar / İş olsa yakınlaşip / Birlikte savaşırlar.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şeherde **qatirap yüridu** leşker / Kiyimsizlerge **ötüşke** ruxset / Kiyimlikke yoq qeçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir / Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin / Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Öñkürde **qatar yatar** ottuz ikki böre / On yiğit **u bõriniñ xizmetkari** / **Sèlingan** mexmel kövrük otturisiğa / **Mañidu** şu köriktin yemniñ beri. (*Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt / On yiğit o kurtların hizmetkârı / Kurulmuş kadife köprü ortasına / Gider o köprüden yemeklerin hepsi.*)
- ❖ Ördek emes, ğaz emes / Bèliq emes sudiki / Suda erkin **üzidu** / **Yeydu** kömür hemde may / **Cavab beriñ** sorimay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin soruma.*)
- ❖ **Östüridu** anisi / Öz tènide balini / Şamal çıqsa balisi / **Şapilaqlar** anini. (*Büyütür anası / Bedeninde yavrusunu / Rüzgar çıksa yavrusu / Tokatlar anasını.*)

- ❖ Öy içide bir öy **bar** / İkki qevet işiki (**bar**) / Xuddi egri yeñ oxşaş / **Taşqirida** tũñlũki. (*Ev içinde bir ev var / İki kat kapısı (var) / Aynı çolak kol gibi / Dışarıdadır çatısı.*)
- ❖ Öy tẽpisiye uşşaq taş (**bar**). (*Ev tepesinde ufak taş (var).*)
- ❖ Öyi ançe çoñ emes / **Tolğan** kũmũş, zer yıpta / Kõrũnmeýdu bir kimmu / Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten / Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Öyige qaytmaýdığan / Mẽhman kũnde **kẽlidu** / Tapqili bolmaýdığan / Yeñiliq eýtıp **bẽridu**. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi **bir gẽriç** / Saqili **ikki gẽriç**. (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- ❖ Özi **bir gẽriç** / Tili **miñ gẽriç**. (*Kendi bir karış / Dili bin karış.*)
- ❖ Özi çaqqan, birla kõi bar / Bir cũp texse uniñ içide / Dũmbisini bẽsip qoysañ / **Yol başlaydu** karañgu kẽçide. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- ❖ Özi dũgilek, tikini **bar** / Çũmũlidin **dad deydu** / Yilanni kõrse tũgũlũp / Quýriqidin **hap deydu**. (*Kendi yuvarlak, dikenini var / Karıncadan yardım umar / Yılanı görse yumulup / Kuyruğundan ham eder.*)
- ❖ Özi **gũl reñ**, kũren at / Muzda yũrse tẽyilmas / Tamda yũrse yiqilmas. (*Gül renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Özi **hõmũr gõca** / Bõki **tõmũr gõca**. (*Kendi õmũr sahibi / Şapkası demir sahibi.*)
- ❖ Özi **kiçik bir nesre** / Yerge çũşse **kõrũnmes** / Uniñ qilğan işliri / Hemmimizde **yoq emes**. (*Kendi küçük bir nesne / Yere düşse görünmez / Onun yaptığı işleri / Hiçbirimiz beceremez.*)
- ❖ Özi **kõpkũk leelde** / Monçaq- monçaq **ẽsilğan** / Yene uniñ içige / Nevriliri **qẽtilğan**. (*Kendisi yemyeşil süs taşı gibi / Boncuk boncuk asılmış / Yine onun içine / Torunları katılmış.*)
- ❖ Özi **mañar** izi yoq / Mañliyida kõi yoq. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü yok.*)
- ❖ Özi **mõkũp turar** / Saqili **çiqip turar**. (*Kendi saklanır / Sakalı dışarıda kalır.*)
- ❖ Özi **muşte**k, tẽni **taşte**k / Postqa **turidu** ceñgivar yaştek. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)

- ❖ Özi **müşüktek**, quyruqi **noğuçtek**. (*Kendi kedi gibi, quyruğu merdane gibi.*)
- ❖ Özi orup, özi **tèpèr** / Burap qoysaň **mèñip kèter** / Bir demniň içidila / Köz yetmes yerge **yeter**. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- ❖ Özi **öyde** / Quyruqi **talada**. (*Kendi evde / Quyruğu dışarıda.*)
- ❖ Özi **qara**, sözi **aq**. (*Kendi kara, sözü ak.*)
- ❖ Özi **qara**, yorğa tay / Lèkin zadi kişnimes / Belliri nazuk qildek / Bède-saman çişlimes. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi **sarğuç**, **uzunçaq** / Burutliri **diňgayğan** / Èçip körseň içini / Altun mixqa liq **tolğan**. (*Kendi sarımsı, uzunca / Bıyıkları dimdik / Açıp baksan içine / Altın mih dolu.*)
- ❖ Özi segek ve yügürük / Bekmu asan **sèzidu** / Közni yumup- açquçe / Cahanni **bir kèzidu** / Uni yaxşı işletseň / Köplep **husul bèridu**. (*Kendi uyanık ve hızlı / Pek de kolay sezer / Göz açıp kapayınca / Cihanı bir gezer / Onu iyi çalıştırsan / Çoğunlukla sonuç verir.*)
- ❖ Özi **uruq** / Uçi **yoruq** / Muzda **yügreydu**. (*Kendi tohum / Ucu yarık / Buzda yürür.*)
- ❖ Özi **xuddi yilandek** / Reňgi uniň **çilandek** / Bizge payda **yetküzèr** / Yer ağdurup dèhqandek. (*Kendi tıpkı yılan gibi / Rengi onun çilan gibi / Bize fayda sağlar / Yeri işler çiftçi gibi.*)
- ❖ Özi yerge **möküklük** / Çèçi talada **öyüklük**. (*Kendi yere saklı / Saçı bozkıra bağlı.*)
- ❖ Özümni dep uni urup / Uni dep özümni urup / **Micivettim** qorsiqini / Qanlirimni aqturup. (*Kendime diyerek ona vurup / Ona diyerek kendime vurup / Eziverdim karnını / Kanımı akıtıp.*)
- ❖ Pakar asmandin qar **yağar**. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- ❖ Pakar- pakar boyi **bar** / Yette qevet toni **bar**. (*Kısa kısa boyu var / Yedi kat donu var.*)
- ❖ Pes tam, ègiz tam / **Bay qedri** sèmiz tam. (*Alçak duvar, yüksek duvar / Zenginın değeri kalın duvar.*)
- ❖ Petnusi **bar**, nèmi yoq / Naxşa **eytar**, cèni yoq / Siz uniňga **xocayin**. (*Tepsisi var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)

- ❖ Piliki yoq, yègi yoq / **Bèridu** rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña **kèlidu** ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona gelir azık.*)
- ❖ Pil-pil **qılar** çèçikim / **Cimirlaydu** çèçikim / Kündüzi uxlivèlip / Kèçisi **oynar** çèçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)
- ❖ Pişurup yèsen aş **bolidu** / Pişurmisañ quş **bolidu**. (*Pişirip yesen aş olur / Pişirmezsən kuş olur.*)
- ❖ Puti uniñ **açidek** / Tumşuqidur **qayçidek** / Bèşida **bar** çèçiki / Boynida **hem** lipçiki. (*Ayağı çatal gibi / Burnu makas gibi / Başında var çiçeği / Boynunda var şalı.*)
- ❖ Puti yerge tegmes, bèşi asmanğa / Puti **alte**, bèşi **ikki**, quyruqi **bir**. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti yoq **qaçidu** / Qaniti yoq **uçidu**. (*Ayağı yok kaçar / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qamilip bir sarayğa esker **yatqan** / Sirtqa çiqqanliri miltiq **atqan**. (*Hapsolup bir saraya asker yatar / Dışa çıkanları tüfek atar.*)
- ❖ Qap **çüşti**, qaplap **çüşti** / Qapniñ ağızi boğulup **çüşti**. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağızi büzülüp düştü.*)
- ❖ Qapqara bir canivar / Özi **kiçik**, **uçidu** / Yazda oynap qışliqi / İssiqlik yaqqa **köçidu**. (*Kapqara bir canlı / Kendi küçük, uçar / Yazın oynayıp kışın / Sıcak yere göçer.*)
- ❖ Qapqara bir yumilaq (**bar**) / Guvaçisi **uzun tavaq**. (*Kapqara bir yuvarlak (var) / Şahidi uzun değnek.*)
- ❖ Qara atni **qañturup qoydum** / Qara cuvini **böktürüp qoydum**. (*Kara atın eyerini çektim / Kara kürkünü sırtına yükledim.*)
- ❖ Qara göcikam attin **çüşti** / Baliliri **olaştı**. (*Kara beyim attan düştü / Çocukları toplandı.*)
- ❖ Qara inek **qarap turar** / Qizil inek **yalap turar**. (*Kara inek bakıp durur / Kızıl inek yalayıp durur.*)
- ❖ Qara küçük otu **pirqiraydu** / Ot uniñdin **qorqup çirqiraydu**. (*Kara küçük ateşi alevlendirir / Ateş ondan korkup kaçar.*)
- ❖ Qara öküz yep toymaydu / Quyruqi asmanğa **qaraydu**. (*Kara öküz yer doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qarañgu öyde eşek **hañraydu**. (*Karanlık evde eşek anırır.*)

- ❖ Qariganda tikilip közüñ **tèlip qalidu** / Tartip koysañ yipini hetta **öçüp qalidu** / Qèni, kiçik dostlirim / Buni kim tèt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini sönüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qatar- qatar **çit qoydum** / Ciren atnı **boş qoydum**. (*Katar katar çit koydum / Sarışın atı boş koydum.*)
- ❖ Qèlingine bir kitap / Yil bəşida **èsilğan** / Ötüp ketse her küni / Bir variqi **yirtilğan** / Yil axiri kelgende / Hèçnèmisi qalmıgan. (*Kalınca bir kitap / Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qèni **bar**, cèni yoq. (*Kanı var, canı yok.*)
- ❖ Qeşi **qara**, yüzi **aq** / Saña **yardur** hemme vax / **Çaqnıtidu** diliñda / Öçmeydiğan nur çirağ. (*Kaşı kara, yüzü ak / Sana dosttur her zaman / Parıldatır gönlünde / Sönmeyen parlak ışık.*)
- ❖ Qir bəşida qizil xoraz **olturur**. (*Kır başında kırmızı horoz oturur.*)
- ❖ **Qisivalğan** bəşiğa / Yoğangına qizilgül / Üstidiki kiyimi / **Körinidu** xilmuxil / Tañ seherde oyğınip / Naxşa èytip **çilliğan** / Baldur qopup kètişke / Kişilerni **qistiğan**. (*Sıkıştırılmış başına / İrice bir kırmızı gül / Üstündeki elbisesi / Görünür çeşit çeşit / Seher vakti uyanıp / Şarkı söyleyip öten / Erken kalkmaya / İnsanları zorlayan.*)
- ❖ Qişta hөрmet **tapıdu** / Yazda **xarlinip yatıdu**. (*Kışın ürmet edilir / Yazın horlanıp yatar.*)
- ❖ Qizil kala **yètip kaptu** / Qara kala **kètip kaptu**. (*Kızıl inek yatıp durur / Kara inek gidip durur.*)
- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs **çiqirar** burnıda / Arqisida qolliri / **Kirer** yerniñ bağriğa. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağrına.*)
- ❖ Qol bilen tutup bolmas / Köz bilen körüp bolmas / Kiçikide derex **liñşitar** / Çoñayğanda uni **yiqıtar**. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / Küçükken ağacı salları / Büyüdüğünde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsañ körünmes / Èçip alsañ tügimes / **Barlıq cahan baylıqi** / **Rahetlerniñ yaylıqi**. (*Elde tutsan görünmez / Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)

- ❖ Qolğa **qondi** cansız kepter / Qanat **yaydi** yèrim çember / Huzur **berdi** aqqanda ter. (*Ele konar cansız güvercin / Kanat çırpır yarım çember / Huzur verir aktığında ter.*)
- ❖ Qoli yoq, puti yoq / Özi **süret salidu**. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qoli yoq, keke tutmaydu / Öy sèlişqa **usta** u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qolumda ösken bir tüp gülüm **bar** / Yamğur yağsa **èçilip kètidu**. (*Elimde büyüyen bir top gülüm var / Yağmur yağsa açılıp gider.*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek **süzük** / **Kèsel qılar** biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / **Oylap tèpiñ** hem uni / Qandaq tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?)*
- ❖ Qomuş uçı **qiltiriq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Yiñne uçı **yaltıraq**, uni **tèpiñ** dilbirim / Sèsiq kölde it **yürer**, uni **tèpiñ** dilbirim / Taqur tuqur textirevan, uni **tèpiñ** dilbirim / İçidiki mèhriban, uni **tèpiñ** dilbirim. (*Kamuş ucu kılçıklı, bunu bul dilberim / İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim / Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim / Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim / İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.*)
- ❖ Qorsigidin **yep**, dümbisidin **çiqiridu**, u nime? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?)*
- ❖ Qorsiki **su**, yürüki **ot**. (*Karnı su, yüreği ateş.*)
- ❖ Qorsiki **toq**, köleñgisi yoq. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqıda nomuri, **uzun simdur** tomuri / Burap qoysañ nomurni, **yèqin qılar** yiraqni / **Sözlişisen** qoluñğa èlip tömür qulaqni. (*Karnında numarası, uzun teldir damarı / Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı / Konuşursun eline alıp demir kulağı.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçiqim / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti **domilaq** / **Aylinidu** yumilap / Toxtap qalsa mèñiştin / Turalmaydu ornıda / Minivalsam üstige / **Çèpip çiqar** koçığa? (*Benim demir taycığım / Otlar çöple işi yok / İki ayağı yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde / Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?)*
- ❖ Qorsiqiñda **bar**, yèniñda yoq. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Qoş eynek, çine emes, tömür emes / Buzulsa uni tüzeş mumkin emes / Özlükidin **èçilip hem yèpilidu** / Göherdin qimmet nesre, erzan emes. (*Çifte*

cam, çini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.)

- ❖ Qozğalmay bir orunda **qarap turar** / Ademniñ hacitini **marap turar** / Qançilik cebir körse sevr qılıp / Yenimu köpeymekni **telep qılar**. *(Kimildamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.)*
- ❖ Quruqluqta hem suda / **Yaşiyalaydu** ölestin / Keç bolğanda sazlıqta / **Naxşa èytar** tinmastin. *(Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.)*
- ❖ Quş tilidin, **tökülidu** söz. *(Kuş dilinden, dökülür söz.)*
- ❖ Quta, quta içide töge puti (**bar**). *(Kutu, kutu içinde deve ayağı (var).)*
- ❖ Quyrıuqi **èşiklik** / Burni **tèşiklik**. *(Kuyruğu örmeli / Burnu delikli.)*
- ❖ Èriq **bèşida**, yotqini **qèşida** / Köşi **içide**, söñiki **tèşida**. *(Kanal başında, yorgan yanında / Eti içinde, kemiği dışında.)*
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul **tutup keldi** / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? **dep soridu** / Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, **dep cavab berdi** / Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi? *(Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)*
- ❖ **Sama salar** samada / Öyi bolsa kamarda / Şepe bèrip yamğurdin / **Viçirlişar** havada. *(Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.)*
- ❖ Saña toğra bolsammen / Pixildaysen **külisen** / Maña toğra bolsañ sen / Memnu külüp **qoyimen** / Sel nèriğa ketsemle / Qeyergidur mökisen? *(Sana doğru dönsem / Kıs kıs gülersin / Sen bana doğru dönsen / Ben de gülererek sana dönerim / Azıcık öteye gitsem / Nereye gizlenirsin?)*
- ❖ Sanduqu **bar**, yipi **bar** / Özi **turar** cimğina / Burap qoyosañ **ciriñlar** / Sèniñ bilen **sözlişer**. *(Sandığı var, ipi var / Kendi durur sessizce / Çevirirsen zırıldar / Senin ile konuşur.)*
- ❖ Sanduqumda ciq **oq** / Etisi qopsam biri yoq. *(Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.)*

- ❖ Sellilik mezin axunum / Ala- çipar quşnaçım / Tapsa **halal yeptu** / Tapalmisa **haram**. (*Sarıklı müezzın efendi / Ala benekli hoca hanım / Bulursa helal yer / Bulamazsa haram.*)
- ❖ Semrise sekrişi **köp** / Oruqlisa yetişi **köp**. (*Şişmanlasa sekişi çok / Zayıflasa yatışı çok.*)
- ❖ Sende **bardur**, mende **bardur** / Ademde yoq / Her kişide **bolsa bardur** / Âlemde yoq. (*Sende vardır, bende vardır / Âdemde yok / Her kişide vardır / Âlemde yok.*)
- ❖ Sèpi zeher, yeşi ot / **Çıqar** undin sèsiq düd / Sağlam beden bolalmas / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / Çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Seppe- sepeñ sèpi **bar** / Burni **puçuk tiliqliq** / Qorsiqıda lipmuliq / Qizil yaqut **tiziqliq**. (*Çeyiz saçan sapı var / Burnu gedik, dilimli / Karnında tıka basa / Kızıl yakut dizili.*)
- ❖ Sèriq balam **içqiri** / Saqalliri **taşqiri**. (*Sarı yavrum içeri / Sakalları dışarı.*)
- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise gıyerler / Havalarda uçarlar.*)
- ❖ Sèriqçapan **kiygini** / **Gül- gıyahtur** yèmiki / Tenge dava poqi **bar** / Lèkin öyi bekmu **tar**. (*Sarı elbise giyili / Çiçek- yabani ottur yemeği / Bedene deva gübresi var / Ama evi pek de dar.*)
- ❖ Sirligandek **qipqizildur**, burni **uçluq** / Aççıqi callatçe **bardur**, yüzi **qoruq** / Qorsiqini yargan çağda **körisiz** / İçidiki baliliriniñ sani yoq. (*Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz / İçindeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Soğuş bolsa mey bağlap / Ecep tatliq **pişidu** / İssiş bolsa sapaqtin / Yerge **èrip çüşidu**. (*Soğuş olsa kadeh tutup / Acayip tatlı olgunlaşır / Sıcak gelse saçaktan / Eriyip yere düşer.*)
- ❖ Somkida **bar** keptirim / Qanatlıri eceb **köp** / Reñgiroyi oxşaşmas / Tomurliri **qizil- kök**. (*Çantamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ **Sokuldaydu** soki yoq / **Dokuldaydu** doki yoq / Tèrisi **qèlin**, tüki yoq. (*Hızlı yürür koşması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)
- ❖ Sorisañlar cèni yoq / Cèni bardin tèt **uçar**. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)

- ❖ Sozunçaq hem inçike / Bir tal kiçik tayaqçe / Qara üçey içide / **İşleydu** kündüz- kèçe. (*İnce ve uzunca / Bir tane küçük deynek / İçinde kara bağırsak / Çalışır gündüz gece.*)
- ❖ Suda üzgende **yayraydu** tèni / Sudin ayrılrsa qalmaydu cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa kirse **bir bolar** / Sudin ayrılrsa **miñ bolar**. (*Suya girse bir olur / Sudan çıksa bin olur.*)
- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / **Tèpiñlarçu** u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Suğa salsañ **su bolur** / Otqa salsañ **muz bolur**. (*Suya bıraksan su olur / Ateşe bıraksan buz olur.*)
- ❖ Suni körse tinimsiz / Hayvan içide tilsiz / Altun teñge **şirnilik** / Mève içide gülsiz / İkkisiniñ qedirini / Yep baqşınız **bilisiz**. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkininin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / **Yèqin qılar** vetenge / Deñiz-okyan çètini / Ègiz yaqtin qorqmaydu / **Oylap tèpin** ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Ala çapan kiyivalğan / **Uzun quyruq baturum** / “**To-ko-tok**” yapirim dep / **Yerni teşken baturum**. (*Ala palto giyinen / Uzun kuyruk yiğidim / “To-ko-tok” yapıyorum diye / Yeri deşen yiğidim.*)
- ❖ Şamal çıqsa asmanda / Uyan- buyan **uçıdu** / Üçiyi turğaç tèşida / Tartsa **asta kèlidu** / **Balilarniñ amriqi** / **Baş etiyaz bayriqi**. (*Rüzgâr çıksa havada / O yana bu yana uçar / Bağırsağı dışarıda / Çekse alta gelir / Yavruların sevgilisi / İlkbaharın bayrağı.*)
- ❖ Şamaldimu dolqunsiz / Tamda bir derya **bar** / Süyi qiş künliri az / Yazda **köp bolar**. (*Rüzgarda da dalgasız / Duvarda bir nehir var / Suyu kış günleri az / Yazları çok olur.*)
- ❖ Şapılaqlisam **şatıraqlaydu**. (*Şaplatsam hafifler.*)
- ❖ **Şaraqalaydu** şamalda / Bir- birige urulup / Su içkende qaytidin / **Sep tüzidü** tik bolup. (*Hışırdar rüzgârda / Birbirine vurup / Su içerken tekrardan / Çeyiz dizer düz olup.*)

- ❖ Şehiri **bar**, adimi yoq / Dèñizi **bar**, süyi yoq. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şèker dèsem tatlıq emes / Aq tuz dèsem aççıq emes / Qışta köktin **çüşidu** / Yazda közge körünmeydu. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Şexi **tömür** / Yopurmiqi **kümüş** / Mèvisi **altun**. (*Dalı demir / Yaprığı gümüş / Meyvesi altın.*)
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- ❖ Tağ üstide turup pürküse / Ağzidin çiqqan hor, alemni **qaplaydu**. (*Dağ üstünde durup püskürse / Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.*)
- ❖ Tağdin **ègiz**, şivaqtin **pes**. (*Dağdan yüksek şivaktan alçak.*)
- ❖ Tağdin tağqa **sekreydu** / Qar üstide bir kème / Yazda **uxlap yatidu** / **Tèpiñlarçu**, u nème? (*Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Tala-tala balaçaq / Özi bekmu **yumilaq** / Beden tavlş işida / **Ehmiyetlik oyunçaq**. (*Yol yol yavrucuk / Kendi pek yuvarlak / Vücut geliştirmede / Önemli oyuncak.*)
- ❖ Tam salmay ögze **yaptım**. (*Duvar örmeden çatı yaptım.*)
- ❖ Taqur-tuqur, taquçaq / **İçidiki paqırçaq** / İkki tulum ozuqi (**bar**) / Kötidiki qozuqi (**bar**). (*Tıngır mingır takuçak / İçindeki bakraç / İki tulum azığı (var) / Arkasında kazığı (var).*)
- ❖ Taştin **qattiq**, novattin **tatlıq**. (*Taştan sert, şekerden tatlı.*)
- ❖ Tartsa bir puñ kelmeydu / Satsa pulğa almaydu / Dunyada **qimmet**. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ Tatlıq ğiza emes u / Lèkin **muhim tamaqtin** / Acratmaydu kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde deniz feneri (var).*)
- ❖ Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside) (**bar**) / Ayaq üstide mayaq (**bar**). (*Değnek, değnek üstünde tabak (kap, kutu manasında) (var) / Tabak üstünde gübre (var).*)

- ❖ **Temir tumsuqluq / Rèzinke qorsaqliq / Sulyav kaplaqliq / Yanda saqlaqliq.** (*Demir gagalı / Lastik karınlı / Naylon kaplı / Yanında saklı.*)
- ❖ **Teñ- Teñ- Teñ kigiz / Otturisi bek ègiz.** (*Denk- denk- denk keçe / Ortası pek yüksek.*)
- ❖ **Tèni beş, cèni töt / Bardur uniñ yüz tirniqi / Bu acayip iş emesmu / Beşi bèrip tötü qaytqini.** (*Bedeni beş, canı dört / Vardır onun yüz turnağı / Bir acayip iş ki bu / Beşi gidip dördü döner.*)
- ❖ **Tèpişmaqu tèpişmaq / Kasisiğa yèpişmaq.** (*Tapışmak tapışmak / Kasığına yapışmak.*)
- ❖ **Tèpişmaqu tèpişmaq / At keynige yèpişmaq.** (*Tapışmak tapışmak / At arkasına yapışmak.*)
- ❖ **Teptim terekke mindim / U nème?** (*Koşup kavağa bindim / Bu nedir?*)
- ❖ **Teptim, derexke çiqtim.** (*Teptim, ağaca çıktım.*)
- ❖ **Teşi ozuq, içi qozuq.** (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ **Tèşi qara töt qulaq / Qorsiqidur bir bulaq / İştihani açidu / Uniñdin çiqqan xuş puraq.** (*Dışı kara, dört kulaklı / Karnı bir pınardır / İştahını açar / Onda çıkan hoş koku.*)
- ❖ **Tèşi sirlaqliq, içi mixlaqliq, u nème?** (*Dışı sırlı, içi mıhlı, bu nedir?*)
- ❖ **Tèşi sirlaqliq, içi mixlaqliq.** (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ **Tèşi sirlıq, içi zeher.** (*Dışı sırlı, içi zehir.*)
- ❖ **Tèşi taş, içi aş.** (*Dışı taş, içi aş.*)
- ❖ **Tèşi uzuq içi qozuq.** (*Dışı azık, içi kazık.*)
- ❖ **Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim tapmay taxtida / Uyaq- buyaq yüridu.** (*Tik tak, tik tak eder / Şaplak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ **Tirik berip ölüktin nan soraydu / Ölük qopup tiriktin can soraydu.** (*Diri ölüden ekmek sorar / Ölü diriden can sorar.*)
- ❖ **Tirik kèlip oynışip / Nan soraydu ölüktin / Ölük derhal “kap” qilip / Can soraydu tiriktin.** (*Diri gelip oynaşip / Ekmek sorar ölüden / Ölü hemen kap olup / Can ister diriden.*)
- ❖ **Tirik ölük tuğidu / Ölük tiri tuğidu.** (*Diri ölü doğurur / Ölü diri doğurur.*)
- ❖ **Tirişçanğa bek emraq / Hurunlardin bek yiraq / Duldul qilip minsiniş / Pervaz qilip uçisiz / Yultuzlarğa köçisiz.** (*Çalışkana pek değerli /*

Tembellerden pek uzak / Döldül edip binseniz / Kanatlanıp uçarsınız / Yıldızlara göçersiniz.)

- ❖ Tolun aydek yüzi **bar** / Bir tal yoğan közi **bar** / Qulıqı gep aılımas / Emma işqa çarçimas. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Tonur bəşida kök öçke (**bar**). / (*Tandır başında boz keçi (var).*)
- ❖ Toxu, toşqan **on sekkiz** / Put- qolliri **qiriq sekkiz** / Toxu bilen toşqanni / Siz ayrip bərelemsiz? (*Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?*)
- ❖ Toyğansəri **örleydu** / Aç qalğanda **pesleydu**. (*Doyduqça yüksəlir / Aç kaldığında iner.*)
- ❖ **Töt ay,yigirme töt yultuz**. (*Dört ay, yirmi dört yıldız.*)
- ❖ **Töt ayağlıq / Tömür tuyaqlıq**. (*Dört ayaklı / Demir toynaklı.*)
- ❖ **Töt çasa özi / Apaqtur yüzi / Yoqtur həc közi / Şèrindur sözi**. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ **Töt paçaq**, arisi **baldaq**. (*Dört bacak, arası çatlı.*)
- ❖ Töt puti **bar**, cəni yoq / Kirmeydiğan öyi yoq. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmediği ev yok.*)
- ❖ Töt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin **pakar** / Puti turup mañmaydu / Özi qimir qılmaydu / Dümbisi **tüz eynektek** / Burçekliri **ceynektek**. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kımıldamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ **Töt putluq, bizniñ yurtluq**. (*Dört ayaklı, bizim yurtlu.*)
- ❖ Töt qelender bir kölçekke **siyidu**. (*Dört dilenci bir gölcüğe işer.*)
- ❖ **Töt qulaq, alte paçaq / İkki kalla, bir quyruq**. (*Dört kulak, altı bacak / İki baş, bir kuyruk.*)
- ❖ Töt tam içide yüz tal çenze (**bar**). (*Dört duvar içinde yüz tane çıra (var).*)
- ❖ Tuğulğanda **yèpişar**. (*Doğduğunda yapışır.*)
- ❖ Tutsa **taş**, yaqsa **otun**. (*Tutsa taş, yaksa odun.*)
- ❖ Tüvi **yigilğan** / Bəşi **çəçilğan**. (*Dibi yığılmış / Başı dağılmış.*)
- ❖ **Tüküridu** bəli **maymaq** / Tükürüki **kèter** uzaq. (*Tükürür beli çarpık / Tükürüğü gider uzak.*)

- ❖ Tüнге **amraq**, küнге **öç** / Uçalmaydu kündüzi / **Eslitidu** müşükni / Pal- pal qılğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ Tüptüz ketken koçıda / Öyler udul **turidu** / Bir maşına ötsila / İkkisi bir ret **bolidu**. (*Dümdüz giden caddede / Evler karşı karşıya durur / Bir araba geçse / İkisi bir düzen olur.*)
- ❖ Tüvi **bir tal**, uçı **miñ tal**. (*Kökü bir dal, ucu bin dal.*)
- ❖ U koçitimğa **uridu** / Bu koçitimğa **uridu** / Men hęc gunah qılmissam / Mèni nemişqa uridu? (*O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?*)
- ❖ Uçqanda **naxşa èytidu** / Qonganda yerni **qazidu** / Reñgi uniñ **qapqara** / Buni kim tèt **tapidu**? (*Uçarken şarkı söyler / Konduğunda yeri kazar / Rengi onun kapkara / Bunu kim çabucak bulur?*)
- ❖ Uçup- uçup **kèlidu** / Qanat qèqip **kètidu** / Qèni **oylap tèpiñlar** / Kim tègige **yètidu**? (*Uçup uçup gelir / Kanat çırpıp gider / Hadi düşünüp söyleyin / Kim temeline ulaşır?*)
- ❖ Uzun ketken bir kèmir / Tüñlüki **micir- micir** / Ayıgıda göl **èçilur** / Bèşi **şortañliq èdir**. (*Uzun giden bir kemer / Geceleyin şırl şırl / Ayağında göl açılır / Başı çorak bir tepe.*)
- ❖ Uzun quyruq, çoñqur quduq (**bar**) / Apağ yerde qara uruq (**bar**). (*Uzun kuyruk, derin kuyu (var) / Bembeyaz yerde kara tohum (var).*)
- ❖ Uzun- uzun iz **kèlidu** / Uzun boyluq qız **kèlidu** / Qasraqlirini parqirip / Mañlaylirini yaltirip. (*Uzun uzun iz gelir / Uzun boylu kız gelir / Kabuklarını parlatıp / Yolunu ışıldatıp.*)
- ❖ Uzundin **uzaq** / Havağa **tuzaq**. (*Uzundan uzak / Havaya tuzak.*)
- ❖ Üç burcigi **bar** uniñ / Reñgi **otqaşqan** uniñ / Bir merkezge çiqilgen / Elde nami **bar** uniñ / Yèkin dosti ösmürniñ / Aña **işqimbar** mèniñ. (*Üç köşesi var onun / Rengi kırmızı onun / Resmî yerlere giren / Ülkede itibarı var onun / Yakın dostu gençlerin / Ona sevgim var benim.*)
- ❖ Üç yüz **atmış kula** / İkkisi **kem** ellik yerdin ula / **On ikki toqmaq, yeteboğmaq**. (*Üçyüz altmış külah / İkkisi eksik elli yerden ula / On iki tokmak, yedi boğum.*)
- ❖ Üstidin möldür **yağar**, astidi qar. (*Üstünden dolu yağar, altından kar.*)

- ❖ **Viñ- viñ qılar** baturum / **Giñ- giñ qılar** baturum / Başılaq şəhirige bərip / Şəhit bolğan baturum. (*Viz viz eder yiğidim / Gin- gin eder yiğidim / Başılak şəhrine varıp / Şəhit olan yiğidim.*)
- ❖ Xer xil reñde toni **bar** / Put- qoli yoq, burni **bar**. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ **xuddi oq** / Aq dənizda yügürtseñ / **Mezmun bərer** opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sırdaş / **Oylap tapqın** bu nəme? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Xudayimniñ buyruqi (**bar**) / Dömbiside quyruqi (**bar**). (*Allah'ımın buyruğu (var) / Dömbiside quyruğu (var).*)
- ❖ Yantaq tüvide yağlıq toqaç (**bar**). (*Yantak dibinde yağlı çörek (var).*)
- ❖ Yapir boyni **kir** / Ağzi **ikki**, tuvi **bir**. (*Ya pir boynu kir / Ağzi iki karnı bir.*)
- ❖ Yar boyıda **qatar** qozuq. (*Uçurum kenarında sıralı kazık.*)
- ❖ Yaz bolsila baraña / **Amraq bolğaç yöleklik** / Qış bolğanda bovaqtek / Yerge **obdan böleklik**. (*Yaz oldu mu çardağa / Dayanmayı seviyor / Kış olunca bebek gibi / Toprağa iyice sarılıyor.*)
- ❖ Yazlıqi **yəşil reñde** / Küzlüki **səriq teñge**. (*Yazları yeşil renkte / Güzleri sarı bedende.*)
- ❖ Yazniñ küni oltursiñiz / Teñge rehet salqini **bar** / Qışniñ küni cut- soğuqni / Qoğlaydığan yalquni **bar**. (*Yaz günü otursanız / Bedene rahatlık sağlar / Kış günü soğuğu buzu / Kovalayan alevi var.*)
- ❖ Yazu, qışı özgermes / Umu **dereş türüdin** / Cut- şivirğan bolsimu / Ayrılmaydu gülidin. (*Yaz kış değişmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yəği yoq, **yanidu** / Cəni yoq, **mañidu**. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yeñgem **kaçatlap turar** / Yiğlap kirip, külüp **çıqar**. (*Yengem tokatlayıp durur / Ağlayıp girer, gülüp çıkar.*)
- ❖ Yəni çıqqan ay kebi / **Parqıraydu** qoluñda / Ekinzarniñ çaçlıri / **Çüşürler** uniñda. (*Yeni çıkan ay gibi / Parıldar elinde / Ekinlerin saçlarını / Keserler onunla.*)
- ❖ Yer astıda altun qozuq (**bar**). (*Yer altında altın kazık (var).*)
- ❖ Yer astıda ay **yügürer**. (*Yer altında ay yürür.*)

- ❖ Yer astida toruq at / Tèrisidur yette qat / Soymaq bolsañ sen uni / **Yıglaysen** küni- tüni. (*Yer altında doru at / Derisi yedi kat / Soyacak olsan sen onu / Ağlarsın gece gündüz.*)
- ❖ Yerdin çıqqan pıl / Tasma qılıp **til** / Eqlin bolsa **bil**. (*Yerden çıkan fil / Kayış olarak kes / Aklın varsa bil.*)
- ❖ Yette dost **bar** qedinas / Bir biridin ayrılmas / Qèrimidi, ölmidi / Yaki sekkiz bolmidi / **Uçritimiz** bir- biridin / Özi yoqu, èti **bar** / Ta toğulğan pèti **bar**. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ **Yeydu- yeydu**, qorsiqi toymaydu. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ **Yèşip bèriñlar: Bar ikenu**, yoq ikenu, **cüp iken**, bir şeerde bir xotun **bar iken**, özi **gepçiken**, hüniri **remçiken**, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi **soraptu**: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, **deptu**. Sorığanlar **oyğa çöküptu** oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ Yèyişi **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)
- ❖ **Yèşil kimxap yepiğliq** / Bir-birige **çetiğliq** / **Lom- lom** uniñ karviti / Yolçılar **yetiğliq** / **Şaman kebi çèçiğliq**. (*Yeşil simli bedenli / Bir birine kenetli / Lıngırdar karyolası / Yolcuları yatılı / Şaman gibi çiçekli.*)
- ❖ Yonugansèri **yoğınar**. (*Yüzü aşağıya doğru büyür.*)
- ❖ **Yorğilaydu** taşpaqa / Qorqmas çoñqur, davandin / **Kiyivalğan** üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse **can alar** / Düşmen dègen yamandin.

(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)

- ❖ Yultuzmikin dèmeñlar / Yıraq emes yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe **bolar** kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Yumilaq şox bèliqim / Yerde sekre **diñildap** / Torğa salsam şu haman / **Tèşip qaçar** piñildap. *(Yuvarlak yaramaz balığım / Yerde sekerek koşturur / Ağa bıraksam onu hemen / Delip geçer fırlayarak.)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, **mundaq deptu**: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, **deptu**. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap **èlip keptu**: Bérivédim qiçqargili Yoq iken kéley **dédi**. **Kelsimu kéler idi**. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit **çüşiniptu**. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Èğiz kümbez, hemme **uniñdin pes** / İkki yopurmiqi, yüz miñ çëçiki (**bar**). *(Yüksek kubbe, her şey ondan alçak / İki yaprağı, yüz bin çiçeği (var).)*
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola **çaçidu** / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip **uçidu** / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq **açidu** / Sözlirige toymaysen / Buni kim tez tapidu? *(Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytip kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa **miñgeşken** bir cüp qız-yigit **uçraptu**, topniñ içidiki bir kişi qızni **tonuydiken**, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” **dep soraptu**. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürikimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. **Dep cavab bériptu**. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu,

étisi qopalmaptu, qéni bu qizniñ gèpini kim yéşip bériptu? (*Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?*)

- ❖ Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir ğaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top ğazni **körüptü**, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” **dep soraptu**. Buni añliğan asmandiki ğazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yérimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” **deptu**. Qéni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini **tépiñ**. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun?*)
- ❖ Otğa çıqıp bir qalender / Susadım su **dip turur** / Kindikige otnı yaqsa / Bik yaqıñ hü **dip turur**. (*Bir Kalender ateşe çıkıp / Susadım su deyip durur / Göbeğine otu sürse / Kuvvetli yakın be, deyip durur.*)
- ❖ Şekli her xil, çiş **köp** / Yağaç bilen işi **köp** / **Tèpiñlarçu**, u nème / Uni körgen kişi **köp**. (*Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.*)
- ❖ Tèni yerge **kömülgen** / Tutaşturup bulaqqa / Tolğap qoysa bəşini / **Tüküridu** yiraqqa. (*Bedeni yere gömülü / Batırılmış pınara / Dolsa başı / Tükürür uzağa.*)
- ❖ Uzun qulaq, qizil köz / Yèriq kalpuk, aldı **pes** / Keyni **ègiz**, aldı **pes** / **Kiygen** yumşaq üstvaş. (*Uzun kulak, kırmızı göz / Yarık dudak, önü alçak / Arkası yüksek, önü alçak / Giyer yumuşak üst baş.*)
- ❖ Yèşil düğilek bir şeher **bardur** / Yoqtur uniñ dervazisi / İçide **bar** miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şehir vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)

- ❖ Yağcınıñ bir qapaqta on ciñ yèği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp **bermekçi boluptu**, lèkin yağcınıñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini **bar iken**, emdi buni qandaq bölüş kèrek? (*Yağcının bir kaptta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?*)
- ❖ Xop yaraşqan tacisi / Èsil kimxap toni **bar** / Tañ seherde añlisañ / Zep çirayliq üni **bar**. (*İyi yakışan tacı / Asil simli bir paltosu var / Seher vakti dinlesen / Pek güzel sesi var.*)
- ❖ Yorğa èşek suğa salsañ / Ottuz harvini **tartidu**. (*Yüğrük eşeği suya bıraksan / Otuz arabayı çeker.*)

3.4.2. Olumsuz Cümleler

Tekin'e göre "cümlede ifade edilen yargının gerçekleşmediğini bildiren cümle, olumsuz cümledir. Söz konusu olumsuzluk birtakım ekler veya olumsuzluk ifade eden sözcüklerle gerçekleştirilir." (2008, s. 31) Öztürk'e göre olumsuz cümle, "yüklem anlatıldığı için yapılmadığını bildiren cümlelerdir. Yüklem olumsuzluk mânâlarını –ma, -me ekinden veya *emes* "değil" ile *yoq*"yok" kelimelerinden alırlar." (2015, s. 145) Toker vd. olumsuz cümleyi "yüklemi olumsuzluk kavramı bildiren cümleye olumsuz cümle denir. Olumsuz cümlede yargının gerçekleşmemesi söz konusudur." (2016, s.147) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler *olumsuz cümleler*dir. Böyle cümleler *yapmama, yapılmama, olmama* bildirir." (2017, s. 104) Bize göre olumsuz cümle, cümlede var olan anlamda, yüklem belirttiği durumun yapılmama, edilmeme, var olmama, gerçekleşmeme durumuna denir. Cümledeki olumsuz anlam olumsuzluk ekleri ile kurulur. Uygur bilimcilerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ 'Çiğir'da **yoq**, 'yol'da **bar** / 'Quduq'ta **yoq**, 'köl'de **bar** / 'Günçe'de **yoq**, 'gül'de **bar** / Tèpip kelgin 'çöl'de **bar**. (*'Çiğir'da yok, 'yol'da var, / 'Kuyu'da yok, 'göl'de var. / 'Gonca'da yok, 'gül'de var. / Bulup getirin 'çöl'de var.*)
- ❖ 'Çu!- çu!' **demes** cèni **yoq** / Boğizlisam qèni **yoq**. (*'Çu!- çu' demez canı yok, / Boğazlasam kanı yok.*)
- ❖ 'Sen'de birla / 'Men'de birla / İstisem 'alem'de **yoq** / 'Şam'ğa berip uçni taptim / 'Misir'ğa kelsem birimu **yoq**. (*'Sen'de bir tane / 'Ben'de bir tane /*

Arasam 'alem'de yok / 'Şam'a gidip üçünü buldum / 'Mısır'a gelsem biri de yok.)

- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tēpilar/ Tēpip qoysa çirçirap / İkki çüti pirgirap / Yēqin qılar yiraqni / **Bilmes** ağriq- silaqni / Bir ademge bab nēme / Tēpiñlarçu u nēme? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ırağı / Bilmez hastalığı- ağrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Ağzi bar, cēni **yoq** / Quyriqi bar, yuñi **yoq** / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzi var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)
- ❖ Akisi ukisini qoğlap **yetelmeydu**. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- ❖ Ala tonumniñ yamiqi bar, tikiçi **yoq**. (*Ala donumun yaması var, dikişi yok.*)
- ❖ Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan / Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan / Biraq unda **körünmeydu** qatniğan qeyiq / Su içide hergiz mu **üzmeydu** bēliq. (*Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk / Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz / Ama onda görünmez giden kayak / Suyunun içinde asla yüzemez balık.*)
- ❖ Aq ètim asmandin çüşer / Ot- çöpni **yemes** / Ot- çöp uni yer. (*Beyaz atım gökten iner / Otu çöpü yemez / Ot çöp onu yer.*)
- ❖ Aqqan sudek toxtimas / Kètivèrer nişanğa / Tarazisi ömürniñ / Bek qimmetlik insanğa / Ger bilmiseñ qedrini / Qalisen çoñ puşaymanğa. (*Akan su gibidir, durmaz / Ulaşır hedefine / Terazisidir ömrün / Pek kıymetlidir insana / Eğer bilmezsen kadrini / Olursun çok pişman.*)
- ❖ Asmanda uçup yurgen alte yorgay / Ömür boyu kökte qonar, yerge **qonmay**. (*Gökyüzünde uçup duran altı at / Ömür boyu gökte durur, yere konmaz.*)
- ❖ Asmandiki bir top gazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz **yüz emes**, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe, tapqına? Anidin èlip kètimiz. Esliy gâz qançe? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz*

oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaç kaç tanedir?)

- ❖ Aş **ıçmeydu** müşüküm / Su **ıçmeydu** müşüküm / Tavar- durdun üstide / Yorğilaydu müşüküm. (*Aş yemez kedim / Su içmez kedim / İpek kumaş üstünde / Koşturur kedim.*)
- ❖ Ata hem anisida / Selle bilen saqal bar / Yèni tuğqan balisida / Selle yoqtur, saqal bar. (*Babasıyla anasında / Sarık ile sakal var / Yeni doğan yavrusunda / Sarık yoktur, sakal var.*)
- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni bir / Quliqi kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)
- ❖ Ayiği **yoq** yürüdu / Siliq siliq külüdu. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- ❖ Ayiği **yoq** yürüdu / Özi yiraqtin kèlüdu / Ağzi yoq sözleydu / Saña salam bèridu. (*Ayağı yok yürür / Kendi uzaktan gelir / Ağzi yok konuşur / Sana selam verir.*)
- ❖ Aylinidu- aylinidu öz oqida / Aylangini sèzilmeydu həc vaqıtta. (*Döner döner kendi mihverinde / Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.*)
- ❖ Ayşigülde biri bar / Xurşidemde **yoq** / Ablikimde biri bar / Erşidinde **yoq**. (*Ayşegül'de biri var / Hurşidem'de yok / Ablikim'de biri var / Erşidinde yok*)
- ❖ Bağqa kirdim, çiqay desem şota **yoq** / Gülni üzdüm, üzgen yerniñ izi **yoq**. (*Bağa girdim, çıkayım desen merdiven yok / Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.*)
- ❖ Baqşam baqşam müñgüz **çiqmaydu**. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)
- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**. (*Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin.*)
- ❖ Barçe quşlar içide / İsmi bekmu qamlaşqan / Del- derexni davalap / **Tinim tapmas** həcqaçan. (*Cümle kuşlar içinde / İsmi en çok yakışan / Ağaçların dalını delip / Rahat durmaz hiçbir zaman.*)
- ❖ Bèşi baru, çèçi **yoq** / Közi baru, qèşi **yoq** / Tèz mañidu, puti **yoq** / Su bolsila, qarni toq. (*Başı var, saçı yok / Gözü var, kaşları yok / Tez yürür, ayağı yok / Su olursa karnı tok.*)
- ❖ Bilim- bilim bilimat / Bèli sunuq toruq at / Tağka çıqsa **tèyilmas** / Muzda mañsa **oyulmas**. (*Bilim- bilim bilimat / Beli kırık doru at / Dağa çıksa kaymaz / Buzda gitse oyulmaz.*)

- ❖ Bir acayip quş, hemmige tonuş / **Hacet emestur**, derexqe qonuş. (*Bir acayip quş, herkes bilir / Gerekli değildir ağaca konması.*)
- ❖ Bir at kördüm cèni **yoq** / Tomurida qeni **yoq** / Qap bèlide quyruqi / Quluqi hem bèşi **yoq** / Quçıqıda bu atniñ / Bovaq yatar budruq. (*Bir at gördüm canı yok / Damarında kanı yok / Tam belinde kuyruğu / Kulağı ve başı yok / Kucağında bu atın / Bebek yatar sevimli.*)
- ❖ Bir dostum bar dügilek / Özi çaqqan yügürük / Bille oynap yügürüp / Men harimen terlep / Lèkin dostum **harmaydu** / Zadi aram **almaydu**. (*Bir dostum var yuvarlak / Kendi çevik rahvandır / Birlikte oynayınca / Ben yorulup terlerim / Ama dostum terlemez / Hiç dinlenmek bilmez.*)
- ❖ Bir küçüküm bar idi, cèni **yoq** / Öyge adem **kirgüzmeýdu**. (*Bir eniğim var, canı yok / Eve insan girdirmez.*)
- ❖ Bir müşük bar, cèni **yoq** / Biraq öyni baqıdu / Kaytıp kèlip igisi / Tömür qozuq qaıdu / Qozuqımu xas uniñ / Tapqın uni tèzlikte / Roli çoņgur rast uniñ. (*Bir kedi var, canı yok / Ama evine bakar / Dönüp gelince sahibi / Demir kaziği çakar / Kaziği da kendine özel / Bul onu çabucak / İşlevi büyük gerçekten onun.*)
- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu èytqan sözi / Tavuşı èniq bolup çiqqan bilen / **Körünmeýdu** baş- ayiği, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, ègiz **uçmas** / Mañğan çağda putliri yerge **tegmes** / Yer bilen asmanęiçe ot yansimu / Tırnaçılık hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- ❖ Bir öyde yigirmila adem turar, / Hemmisidin ipar **emes**, zehir çiqar / Kimki uni dost tutuşni adet qılsa / Haman bir kün bir balağa uçritar. (*Bir evde yirmi kadar adam durur / Hepsinden misk değil, zehir çiqar / Kim ki onun dostluğuna alıssa / Hemen her gün bit belayla karşılaşır.*)
- ❖ Bir parçisi sol yaqta / Bir parçisi oñ yaqta / Bir- birisini **körelmey** / Ötüp kèter şundaqla. (*Bir parçası sol yanda / Bir parçası sağ yanda / Birbirini göremeden / Yaşar gider bu halde .)*

- ❖ Bir qançam bar tutqili **bolmas** / Bir eşikim bar **miñgili bolmas**. (*Bir kamçım var tutulamaz / Bir eşəğim var binilemez.*)
- ❖ Bir qançam bar, **tutqili bolmay**. (*Bir kamçım var, tutulamaz.*)
- ❖ Bir quşum bar dan **yèmeydu** / Çaynap bersem nan **yèmeydu**. (*Bir kuşum var yem yemez / Çiğneyip versen ekmek yemez.*)
- ❖ Bir quşum bar qèni **yoq** / Qanitiniñ sani **yoq** / Adem bilen sözlüşer / Eqli baru, cèni **yoq**. (*Bir kuşum var kanı yok / Kanadının sayısı yok / İnsan ile konuşur / Aklı var, canı yok.*)
- ❖ Bir tal argamçam bar / Yiğsam yiğsam **tügimes**. (*Bir tane urganım var / Toplasam toplusam bitmez.*)
- ❖ Biriniñ bir oğli, bir qizi bar / Bilidu ikkisini dünya yüzi / Yoqlaydu oğli künni, qizi tünni / Yürgende **bilinmeydu** basqanda izi. (*Birinin bir oğlu bir kızı var / Bilir ikisini dünya yüzü / Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi / Yürüdüklerinde görülmez izi.*)
- ❖ Cèni **yoq** mañidu menzilsèri / **Çiqalmay** çembersiman aylanmidin / Hemmimiz bekmu mohtac u nersige / Köp körge, qol ve öy, qollanmidin. (*Canı yok yürür menzili sıra / Kurtulamaz çemberden dönmeden / Hepimiz çok muhtacız o nesneye / Çok görülür evde ve kolda kullanırken.*)
- ❖ Cèni **yoq** sözleydu. (*Canı yok, konuşur.*)
- ❖ **Çèçiki yoq** mève, tèpiñlerçu u nème? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Çiñ tutsiñiz uziraydu / Tutmisiñiz qisqiraydu / Közgimu **körünmeydu** / Sètivalgili **bolmaydu** / Utmisiñiz siz uni / Bular israp intayin / Çiñ tutsiñiz bolisiz / Bu alemge xocayin. (*Sıkı tutarsanız uzar / Tutmazsanız kısılır / Göz ile de görünmez / Satın almak mümkün değil / Kazanmazsanız siz onu / Çok ziyan olur / Sıkı tutarsanız olursunuz / Bu âlemin sahibi.*)
- ❖ Dañqi dastan bir quş bar / Baturluqi alamet / Böre, tülke **qaçalmas** / Çañgilidin salamet. (*Dillere destan bir kuş var / Yiğitliği alamet / Kurt, tilki tutamaz / Pençesinden salamet.*)
- ❖ Derex bəşidin taşlısa **sunmas** / Kövrük üstidin taşlısa sunar. (*Ağaç başından atsan parçalanmaz / Köprü üstünden atsan parçalanır.*)
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / Suda **bolmas** qandaq taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilirseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)

- ❖ Dunyada bar bir nerse / Qimmet özi altundin / Ötüp ketse **kelmeydu** / Arqığa yènip qaytidin. (*Dünyada var bir nesne / Kıymetlidir altından / Geçip gitse gelmez / Arkasını dönüp gidince.*)
- ❖ Ègiz asmanda bir kuş / Yıpqa mehkem tartılğan / Şamal çıqsa **qorqmaydu** / Peqet yamğurdin qorqqan. (*Yüksek semada bir kuş / İpe sağlam bağlanmış / Rüzgâr çıksa korkmaz / Fakat yağmurdan korkar.*)
- ❖ Esli özi su uniñ / Qışta **su dep atalmas** / Suğa salsañ leyleydu / Lèkin yazda **yaşalmas**. (*Asıl özü su onun / Kışın su sayılmaz / Suyu bıraksan süzülür / Lakin yazın yaşamaz.*)
- ❖ Etigende kètip, axşımı kèlidu / Hèsabini hèçkim **alalmas**. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
- ❖ Evrige, sevrige / Hergiz öyge **kirmigey**. (*Dönüp dolaşıp / Hiçbir eve girmez.*)
- ❖ Güldin gülge qonidu / Özi bekmu **turaqsız** / Gülge oxşaş çèhrisi / Gül dey dèse **puraqsız**. (*Gül denilse kokusuz.*)
- ❖ Güldürü bar, yamğuri **yoq** / Qar yèği, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)
- ❖ Güldürleydu, palaqlaydu / Dan çoquydu, **yemeydu**. (*Gürülder, çalkalanır / Buğdayı gagalar, yemez.*)
- ❖ Her türlük, oturta boyluq, uzun qulaq / Öziniñ vezipisi yük toşumaq / Ayığı **yèriq emes**, pütün tuyaq. (*Her çeşit, orta boylu, uzun kulak / Onun vazifesi yük taşımak / Ayağı yarık değil, bütün toynak.*)
- ❖ İçi- tèsiniñ siri **yoq** / Barmaydığın yeri **yoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
- ❖ İkki beyge at çapıdu / Çañ **çıqarmaydu** / Bir-birini izdişidu / **Tèpişalmaydu**. (*İki yarış atı koşturur / Toz çıkarmazlar / Birbirini takip eder / Buluşamazlar.*)
- ❖ İkki inaq bir tuğqan / Bekmu amraq ikkisi / Eger birsi bolmisa / **Kelmes** tamaq içküsi. (*İki dost bir akraba / Pek de yakındır ikisi / Eğer biri olmasa / Gelmez yemek yiyesi.*)
- ❖ İs çiqıdu quyruqidin / Adem **çüşmes** dümbisidin / Derexlerge **tègelmeydu** / Bu tağlarğa **qonalmaydu**. (*Duman çıkar kuyruğundan / İnsan düşmez sırtından / Ağaçlara dokunmaz / Bu dağlara konamaz.*)

- ❖ İssiqi bar, oti **yoq** / Köyüp turar, mèyi **yoq** / Qoluñ tegse navada / Rehim qılar yèri **yoq**. (*Sıcağı var, ateşi yok / Yanıp durur yağı yok / Elin değse kazara / Acıyacak hali yok.*)
- ❖ İşikige ot qoysañ / Ot alidu öy içi / Ot ketkenni körsimu / **Öçürmeydu** həc kişi. (*Kapısına ateş koysan / Alev alır evin içi / Ateşin ilerlediğini görse / Söndürmez hiçbir kişi.*)
- ❖ İt bolupmu **qavimaydu** / Yügürüp qopup **çışlimeydu** / Yat bir kişi kirip kalsa / Uni öyge **kirgüzmeydu**. (*Köpek ise de havlamaz / Koşarak gelip ısırılmaz / Yabancı biri girmek istese / Onu eve sokmaz.*)
- ❖ Kèçe- kündüz **tinmaydu** / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin **aşmaydu**. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- ❖ Kel- kel dèsem **kelmeydu** / Kelme dèsem kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)
- ❖ Kiçikkine finnâs, yurtı **kezip tınmas**. (*Küçücük finnas, yurdu gezip durmaz.*)
- ❖ Kiçikkine qutida / Kördüm men bir canıvar / Bu canıvarğa heyranmen / Cèni **yoqqu**, xuyi bar / Aylandurup bəşini / Qaratsañmu her yaqqa / Cahilliği bek qattıq / Qarivalar bir bağqa / Tağu taş, çöl- dèñizda / Seper qılsañ kèreklik / Şuniñ bilen **adaşmay** / Mañalaysen yüreklik. (*Küçücük kutuda / Gördüm ben bir canlı / Bu canlıya hayranım / Canı yoktur, huyu var / Döndürüp başını / Baktırırsın her yöne / Cahilliği pek kötü / Bakınca bir bağa / Dağ, taş, çöl ve denizde / Sefere çıksan gerekli / Onun ile şaşırılmazsın / İlerlersin yürekli.*)
- ❖ Kiridu, çiqıdu, **toxtimaydu** / Oquydu gèzel, toquydu gèlvir. (*Girer, çıkar, durmaz / Okur gazel, dokur kalbur.*)
- ❖ Kömsem **kömülmes** / Tepsem **tevrimes** / Mañsam mañidu / Tursam turidu. (*Gömsem gömülmez / Tekmelesem devrilmez / Yürüsem yürür / Dursam durur.*)
- ❖ Köz èçip **körelmeysiz** / Qol sunup **tutalmaysız** / Siz uniñdin ayrılıp / Bir minut **yaşalmaysız**. (*Göz açıp göremezsiz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- ❖ Közüm yumuqluq / Tènim **heriketsiz** / Lèkin körginim / **Her xil ve sansiz**. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)
- ❖ Kündüzi gicirlyaydu / Axşimi **midirliyalmaydu**. (*Gündüzleri gıcırdayar / Akşamları kımıldayamaz.*)

- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli **yoq**, ceni **yoq** / Eytinlar çu bu nème?
(*Süzülerek yürür üdtünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)
- ❖ Mañar desen puti **yoq** / Tutar dèseñ qoli **yoq** / Aña melum hemme yer /
Tapmaydigan öyi **yoq**. (*Yürür desen ayağı yok / Tutar desen eli yok / Ona
malumdur her yer / Bulamayacağı ev yok.*)
- ❖ Manidu, manidu, girdin **aşmaydu**. (*Yürür, yürür, yamacı aşamaz.*)
- ❖ Meniñde bar, sende **yoq** / Cènimde bar, tende **yoq** / Alemde bar, ayda **yoq** /
Asmanda bar, yerde **yoq**. (*Bende var sende yok / Canımda var tende yok /
Alemde var ayda yok / Asumanda var, yerde yok.*)
- ❖ Mèñip mèñip **tinmaydu** / Hèrişnımu **bilmeydu** / Baridigan cayıga / Zadila
yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere
/ Hiçbir zaman varamaz.*)
- ❖ Mèniñ tömür tayçıqım / Ot- çöp bilen kari yoq / İkki puti domılaq / Aylinidu
yumılap / Toxtap qalsa mènıştin / **Turalmaydu** ornıda / Minivalsam üstige /
Çèpip çıkar koçıga? (*Benim demir taycığım / Ovla çöple işi yok / İki ayağı
yuvarlak / Gezer yuvarlanarak / Yürümesi dursa / Duramaz yerinde /
Biniversem üstüne / Fırlar gider sokağa?*)
- ❖ Ol ni cânvar irür kim / Dàn **yimey** su **içmegey** / Kiçilerde seyreylep
kündizide **yürmegey**. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez /
Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ On beş kèçe körsetse yaruq yüzini / On beş kèçe **körsetmes** sizge özini. (*On
beş gece gösterse parlak yüzünü / On beş gece göstermez size kendini.*)
- ❖ Oq tegse tüşük **qalmas** / Tiğ tegse izi **qalmas** / Bolqa bilen yançip **bolmas** /
Candar aña zadi **qanmas**. (*Ok değse delik olmaz / Kılıç değse izi kalmaz /
Çekiç ile yamulmaz / Canlı ona asla doymaz.*)
- ❖ Otta **yanmas**, suda **çökmes**. (*Ateşte yanmaz, suda çökmez.*)
- ❖ Öçke tèrisidin yasalğan şehir / Şeherde qatırap yürüdu leşker / Kiyimsizlerge
ötüşke ruxset / Kiyimlikke **yoq** qèçişqa purset. (*Keçi derisinden yapılan şehir
/ Şehirde koşturup durur asker / Çıplakların geçmesine vardır izin /
Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.*)
- ❖ Ördek **emes**, gaz **emes** / Bèliq **emes** sudiki / Suda erkin üzidu / Yeydu kömür
hemde may / Cavab beriñ sorımay. (*Ördek değil, kaz değil / Balık değil
sudaki / Suda özgürce yüzer / Hem kömür hem de yağ yer / Cevap verin
soruma.*)

- ❖ Öyi ançe çoñ **emes** / Tolğan kümüş, zer yıpta / **Körünmeydu** bir kimmu /
Yañraq emma şox naxşa. (*Evi öyle büyük değil / Dolmuş gümüş, altın ipten /
Görünmez hiç kimse / Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).*)
- ❖ Öyige qaytmaydığan / Məhman künde kəlidu / Tapqılı **bolmaydığan** /
Yəñiliq èytip bəridu. (*Evine dönmeyen / Misafir her gün gelir / Almazsan
olmaz / Yeni haberler verir.*)
- ❖ Özi kiçik, suğa **toymas**. (*Kendi küçük, suya doymaz.*)
- ❖ Özi mañar izi **yoq** / Mañliyida közi **yoq**. (*Kendi yürür izi yok / Alnında gözü
yok.*)
- ❖ Özi qara, yorğa tay / Ləkin zadi **kişnimes** / Belliri nazuk qildek / Bède-
saman **çişlimes**. (*Kendi kara, yüğrük tay / Fakat asla kişnemez / Beli ince, kıl
gibi / Yonca saman dişlemez.*)
- ❖ Özi yumılaq, emma ay **emes** / Reñgi sapsəriq, ləkin yağ **emes** / Quyuqu
uzun, çaşqan mu **emes** / Siler təpiñlar, həcnəme **yəmes**. (*Kendi yuvarlak ama
ay değil / Rengi sapsarı ama yağ değil / Kuyruğu uzun, sıçan değil / Sizler
bulun, hiçbir şey yemez.*)
- ❖ Petnusi bar, nəmi **yoq** / Naxşa eytar, cəni **yoq** / Siz uniña xocayin. (*Tepsisi
var, namı yok / Şarkı söyler canı yok / Siz ona sahipsiniz.*)
- ❖ Piliki **yoq**, yəği **yoq** / Bəridu rasa yoruq / Uzaq caydin sim bilen / Aña kəlidu
ozuq. (*Fitili yok, yağı yok / Verir durmadan ışık / Uzak yerden tel ile / Ona
gelir azık.*)
- ❖ Özi gül reñ, küren at / Muzda yürse **təyilmas** / Tamda yürse **yiqilmas**. (*Gül
renklidir, kahverengi at / Buzda yürüse kaymaz / Duvarda yürüse düşmez.*)
- ❖ Puti yerge **tegməs**, bəşi asmanğa / Puti alte, bəşi ikki, quyuqu bir. (*Ayağı yere
değmez, başı göğə / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- ❖ Puti **yoq** qaçidu / Qaniti **yoq** uçidu. (*Ayağı yok kaçır / Kanadı yok uçar.*)
- ❖ Qara öküz yep **toymaydu** / Quyuqu asmanğa qaraydu. (*Kara öküz yer
doymaz / Kuyruğu havaya bakar.*)
- ❖ Qəlingine bir kitap / Yil bəşida èsilğan / Ötüp ketse her küni / Bir variqi
yirtilğan / Yil axiri kelgende / Həcnəmisi **qalmiğan**. (*Kalınca bir kitap /
Yılbaşında asılan / Geçip giden her günde / Bir yaprağı yırtılan / Yıl sonu
geldiğinde / Hiçbir şeyi kalmayan.*)
- ❖ Qəni bar, cəni **yoq**. (*Kanı var, canı yok.*)

- ❖ Qol bilen tutup **bolmas** / K z bilen körüp **bolmas** / Kiçikide derex li şitar /  o ayganda uni yiqitar. (*El ile tutulamaz / Göz ile görülemez / K  kken ağacı sallar / B y d g nde onu yıkar.*)
- ❖ Qolda tutsa  **körünmes** /  cip alsa  **tügimes** / Barlıq cahan baylıqı / Rahetlerni  yaylıqı. (*Elde tutsan görünmez/ Açıp alsan tükenmez / Tüm dünyanın zenginliği / Huzurun yaylası.*)
- ❖ Qoli **yoq**, puti **yoq** /  zi s ret salıdu. (*Eli yok, ayağı yok / Sürat yapar.*)
- ❖ Qoli **yoq**, keke **tutmaydu** /  y s li şqa usta u. (*Eli yok, kazma tutamaz / Ev yapmada ustadır o.*)
- ❖ Qorsiki toq, k le gisi **yoq**. (*Karnı tok, gölgesi yok.*)
- ❖ Qorsiqi nda bar, y ni nda **yoq**. (*Karnında var, yanında yok.*)
- ❖ Qo  eynek,  ine **emes**, t m r **emes** / Buzulsa uni t ze  mumkin **emes** / Özlükidin  cilip hem y pilidu / Göherdin qimmet nesre, erzan **emes**. (* ifte cam,  ini değil, demir değil / Bozulsa onu tamir mümkün değil / Kendiliğinden açılıp kapanır / Cevherden kıymetli şey, ucuz değil.*)
- ❖ Quruq  axqa qurđuy **qonmas**. (*Kuru dala ala doğan konmaz.*)
- ❖ Sanduqumda ciq oq / Etisi qopsam biri **yoq**. (*Sandığımda kurşun dolu / Ertesi gün kalınca biri yok.*)
- ❖ Sende bardur, mende bardur / Ademde **yoq** / Her kişide bolsa bardur /  lemdede **yoq**. (*Sende vardır, bende vardır /  demde yok / Her kişide vardır /  lemdede yok.*)
- ❖ S pi zeher, ye i ot / çıqar undin s siq d t / Sağlam beden **bolalmas** / Kimki qılsa uni dost. (*Sapı zehir, yeşil ot / çıkar ondan kötü kokulu duman / Sağlam vücutlu olamaz / Kim ki olsa onunla dost.*)
- ❖ Sirligandek qipqizildur, burni u luq / A  iqi callatçe bardur, yüzi qoruq / Qorsiqini yarđan çağda körisiz /  cidiki balilirini  sani **yoq**. (*Boyanmı  gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri / Cell t gibidir acısı, yüzü kıvrımlı / Karnını yardığınız zaman görürsünüz /  indeki sayısız yavrusunu.*)
- ❖ Somkida bar keptirim / Qanatlıri eceb k p / Re giroyi **ox aşmas** / Tomurliri qizil- kök. (* antamda var güvercinim / Kanatları çok fazla / Birbirine benzemez / Damarları kırmızı-yeşil.*)
- ❖ Sokuldaydu soki **yoq** / Dokuldaydu doki **yoq** / T risi q lin, t ki **yoq**. (*Hızlı yürür ko ması yok / Yerinde duramaz kamburu yok / Derisi kalın tüyü yok.*)

- ❖ Sorisañlar cèni **yoq** / Cèni bardin tèt uçar. (*Sorsanız canı yok / Canlıdan hızlı uçar.*)
- ❖ Suda üzgende yayraydu tèni / Sudin ayrılrsa **qalmaydu** cèni. (*Suda yüzerken rahatlar teni / Sudan çıksa kalmaz canı.*)
- ❖ Suğa salsañ **çökmeydu** / Otqa salsañ **köymeydu** / Yerge kömseñ **çirimaydu** / Tèpiñlarçu u nème? (*Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?*)
- ❖ Èğiz, burun, **qulaqsız** / Gepi **tola sanaqsız** / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniña / Saña quçaq açidu / Sözlirige **toymaysen** / Buni kim tez tapidu? (*Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışık saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?*)
- ❖ Suni körse **tinimsiz** / Hayvan içide **tilsiz** / Altun teñge şirnilik / Mève içide **gülsiz** / İkkisiniñ qedirini / Yep baqsiñiz bilisiz. (*Suyu görse duramaz / Havyan içinde dilsiz / Altın kadar şıralı / Meyve içinde gülsüz / İkisinin kadrini / Yiyip bakarsanız bilirsiniz.*)
- ❖ Süyüp deñiz bètini / Yèrip dolqun qetini / Yèqin qılar vetenge / Deñiz- okyan çètini / Èğiz yaqtin **qorqmaydu** / Oylap tèpin ètini. (*Sevip deniz yüzünü / Yarıp dalga katını / Yakın eder vatana / Deniz okyanus tarafını / Alçak taraftan korkmaz / Düşünüp bulun adını.*)
- ❖ Şehiri bar, adimi **yoq** / Deñizi bar, süyi **yoq**. (*Şehri var, insanı yok / Denizi var, suyu yok.*)
- ❖ Şèker dèsem **tatliq emes** / Aq tuz dèsem **aççıq emes** / Qışta köktin çüşidu / Yazda közge **körünmeydu**. (*Şeker desem tatlı değil / Ak tuz desem acı değil / Kışın gökten düşer / Yazın göze görünmez.*)
- ❖ Tartsa bir puñ **kelmeydu** / Satsa pulğa **almaydu** / Dunyada qimmet. (*Tartılsa bir pun gelmez / Satılsa parayla alınmaz / Dünyada kıymetli.*)
- ❖ Tatliq ğiza **emes** u / Lèkin muhim tamaqtin / **Acratmaydu** kişiler / Uni hergiz hayattin. (*Tatlı yemek değil o / Ama mühim yemektendir/ Ayırmaz insanlar / Onu hiçbir zaman hayattan.*)
- ❖ Teñ tuğulup teñ ösken ikki qoşna / Bir-birni **körelmeydu**, bular esla. (*Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu / Birbirini göremez bunlar asla.*)

- ❖ Tepsem **tevrimes** / Kõmsem **kõmülmes**. (*Tepsem devrilmez / Gõmsem gõmülmez.*)
- ❖ Tik- tak, tik- tak qilidu / Şapılaq yèse külidu / Tinim **tapmay** taxtida / Uyaq- buyaq yürüdü. (*Tik tak, tik tak eder / Şapıak yese güler / Rahat durmaz yerinde / O yana bu yana zıplar.*)
- ❖ Tolun aydek yüzi bar / Bir tal yoğan közi bar / Qulıqı gep **añlımas** / Emma işqa **çarçımas**. (*Dolunay gibi yüzü var / Bir iri gözü var / Kulağı söz dinlemez / Ama işten yorulmaz.*)
- ❖ Tõt çasa özi / Apaqtur yüzi / **Yoqtur** hêç közi / Şerındur sözi. (*Dört köşedir kendi / Bembeyazdır yüzü / Yoktur hiç gözü / Şirindir sözü.*)
- ❖ Tõt puti bar, cèni **yoq** / Kirmeydigan öyi **yoq**. (*Dört ayağı var, canı yok / Girmedığı ev yok.*)
- ❖ Tõt putluq bir xizmetkar / Boyı ademdin pakar / Puti turup **mañmaydu** / Özi qimir **qılmaydu** / Dumbisi tüz eynektek / Burçekliri ceynektek. (*Dört ayaklı bir hizmetkar / Boyu insandan kısa / Ayakta durup yürümez / Kendi kılmadamaz / Sırtı düz cam gibi / Köşeleri dirsek gibi.*)
- ❖ Tünge amraq, künge öç / **Uçalmaydu** kundüzi / Eslitidu müşükni / Pal- pal qilğanda çoñ közi. (*Geceye dost, gündüze düşman / Uçamaz gündüzleri / Hatırlatır kediyi / Parladığında iri gözleri.*)
- ❖ U nèmıdur cèni **yoq** / Bèşi kesse qeni **yoq** / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare **yoq**. (*O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.*)
- ❖ Uzun argamçiniñ köleñgisi **yoq**. (*Uzun urganım gölgesi yok.*)
- ❖ Xer xil reñde toni bar / Put- qoli **yoq**, burni bar. (*Her çeşit renkte donu var / Eli ayağı yok, burnu var.*)
- ❖ Xilliriniñ sani **yoq** / Şekli uniñ xuddi oq / Aq deñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / **Yügürmeydu** giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sırdaş / Oylap tapqın bu nème? (*Çeşidinin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sırdaş / Düşünüp bul, bu ne?*)
- ❖ Ya sodiker **satmaydu** / Ya xèridar **almaydu** / Geç bolğanda, harganda / Lazim **bolmay qalmaydu**. (*Ne tüccar satar / Ne müşteri alır / Geç olunca, yorulunca / Muhakkak lazım olur.*)

- ❖ Yazu, qışı **özgermes** / Umu derex türüdin / Cut- şivirğan bolsimu / **Ayrılmaydu** gülidin. (*Yaz kış değışmez / O da ağaç türünden / Kar fırtına olsa da / Ayrılmaz çiçeğinden.*)
- ❖ Yèği **yoq**, yanidu / Cèni **yoq**, mañidu. (*Yağı yok, yanar / Canı yok, yürür.*)
- ❖ Yette dost bar qedinas / Bir biridin **ayrilmas** / **Qèrimidi, ölmidi** / Yaki sekkiz **bolmidi** / Uçritimiz bir- biridin / **Özi yoqu**, èti bar / Ta toğulğan pèti bar. (*Yedi dost var kıymet bilir / Birbirinden ayrılmaz / Yaşlanmadı, ölmedi / Ya da sekiz olmaz / Karşılaşırsız birer birer / Kendisi yok adı var / Doğduğu günü gibi.*)
- ❖ Yeydu- yeydu, qorsiqi **toymaydu**. (*Yer yer karnı doymaz.*)
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, **yoq ikenu**, cüp iken, bir şherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul **çüşmeydiken**. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap **tapalmaptu**, kèçisi **yatalmaptu** etisi **qopalmaptu**. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şherde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*)
- ❖ Yèşil düğilek bir şher bardur / **Yoqtur** uniñ dervazisi / İçide bar miñlap kişi / Qizil mistur kiyigen kiyimi. (*Yeşil yuvarlak bir şher vardır / Yoktur onun kapısı / İçinde var binlerce kişi / Kızıl bakır giyimli.*)
- ❖ Yol **mañmaysen** yiraqqa / Alsañ derhal qulaqqa / Cevap kèler şu haman / Sen sorığan soraqqa / Oxşaş uniñ suriti / Şher sehra hem taqqa. (*Yürümezsın ırağa / Alsan derhal kulağa / Cevap gelir derhal / Senin sorduğun soruya / Benzer onun görünüşü / Şher, sahra ve dağa.*)
- ❖ Yorgılaydu taşpaqa / **Qorqmas** çoñqur, davandin / Kiyivalğan üstige / Oq ötmeydiğan çapandin / Ceñge kirse can alar / Düşmen dègen yamandin.

(Koşturur kaplumbağa / Korkmaz inişten yokuştan / Giyinir üstüne / Ok delmeyen kabandan / Savaşa girse can alır / Düşman denen kötüden.)

- ❖ Yultuzmikin **dèmeñlar** / **Yıraq emes** yultuzdek / Yultuzlardek nur çaçsa / Kèçe bolar kündüzdek. *(Yıldız mı ki demeyin / Uzak değil yıldız gibi / Yıldız kadar ışık saçsa / Gece olur gündüz gibi.)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaqdeptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bérivédim qiçqarğili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip **kélemidi**. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu? Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. *(Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kélivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni **tonumaydiken**. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” deploraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürükimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, **oylap tapalmaptu**, kéçisi **yatalmaptu**, étisi **qopalmaptu**, qéni bu qızniñ gèpini kim yeşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıymıyormuş. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yeği bolup, uni ikki kişiğe teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi **yoq iken**, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek? *(Yağcının bir kapta on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği*

yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksiği varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)

3.4.3. Soru Cümleleri

Tekin'e göre soru cümleleri, "soru kavramı taşıyan soru sözcüklerinden biriyle ya da soru ekiyle kurulan cümle türüdür." (2008, s. 32) Öztürk'e göre "soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle, soru cümlesidir. Soru cümlesi olumlu veya olumsuz olabilir." (2015, s. 145) Toker vd. soru cümlesini "herhangi bir ögesinde soru anlamı bulunan cümleye soru cümlesi denir. Soru cümlesi bilgi almak amacıyla oluşturulur. Soru cümlesi hem olumlu hem de olumsuz olabilir. Böyle cümleler soru bildiren kelimelerle veya soru ekleriyle yapılır. Soru zamirleri, soru zarfları, soru sıfatları, soru edatları soru bildiren kelimelerdir." (2016, s.149) şeklinde tanımlamışlardır. Karahan'a göre "soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki *-mI* ile *soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları* bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılmaktadır." (2017, s. 107) Bize göre soru cümleleri, cümleye soru anlamı katan, soru ekleri ile kurulan cümlelerdir. Uygur bilmecelerinde örneklerine sıkça rastlanmıştır.

- ❖ Acayip bir canivar bar / Tola öydin tēpilar/ Tēpip qoysa çirqirap / İkki çüti pırgirap / Yēqin qılar yıraqni / Bilmes aǵriq- silaqni / Bir ademge bab **nēme** / Tēpiñlarçu u **nēme**? (*Acayip bir canlı var / Pek çok evde bulunur / Bulursa çir çir ses çıkarıp / İki çatı birleşip / Yakın kılar ıraǵı / Bilmez hastalığı- aǵrıyı / Bir insana kapı ne / Bilin bakalım bu ne?*)
- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide ham- ham (bar) / Ham- hamniñ üstide miş- miş (bar) / Miş- mişniñ üstide lip- lip (bar) / Lip- lipniñ üstide şivaq (bar) / Şivaqniñ üstide qiyaq (bar) / Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / Eytiñlarçu u **nēme**? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakin üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)
- ❖ Aǵzida iman bar / Qosiqıda yılan bar u **kim**? (*Dilinde iman var / Karnında yılan var, bu kim?*)
- ❖ Aq tamida qara argamça (bar) u **nēme**? (*Ak damda kara urgan, bu nedir?*)

- ❖ Asmandiki bir top ğazdin biri soraptu : Esselamu eleyküm, yüz ğaz, **nege** kètip barisilar? Mènimu èlip ketseñlar? Ğazlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, unuñğa yene bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yerimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz **qançe**, tapqina? Anidin èlip kètimiz. Esliy ğaz **qançe**? (*Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz nereye gidiyorsunuz? Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır, bul? Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?*)
- ❖ Axşam kèter leglek / Etige kèler sek sek / U **nème**? (*Akşam gider leylek / Sabah gelir sek sek / Bu nedir?*)
- ❖ Ay bilen künni / May bilen unni / **Nème** ayriptu / Tèpiñlarçu qeni (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu*)
- ❖ Bayning balisi tülke tumakçan / U **nème**? (*Zenginin çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Bir qazandin beş qasqan manta çıqıptu / Beş cozıda beştin olturğan kişilerge beştin tègiptu / Adem **qançe**? Manta **qançe**? (*Beş kazandan beş tabak mantı çıkmış / Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş / Adam kaç tane, mantı kaç tane?*)
- ❖ Bir top quşqaç kèliptu / Çiğ üstige qonuptu / Birdin qonsa eşip qoptu bir quşqaç / İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ / Quşqaç **qançe**? Çiğ **qançe**? (*Bir top serçe gelmiş / Süpürge otunun üstüne konmuş / Birer konsa, bir serçe açıkta kalmış / İkişer konsa bir tane süpürge otu açıkta kalmış / Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane?*)
- ❖ Buqa boyunluq, çivin qanatlıq / Tèpiñ u **nème**, tögge ayaqlı? (*Boğa boyunlu, sinek kanatlı / Bulun bu ne, deve ayaklı?*)
- ❖ Burunqi bir zamanda / Yıraq çöl- bavayanda / Birlişip bir atqa / Bir er bir qiz miniptu / Bu kim- dep sorisa / Şundaq cavap bèriptu / Cenimniñ cananisi / Yürigimniñ sedparisi / Bu ademniñ anisi / Mèniñ anamniñ qinanesi / Qeni oylap bèkiñlar / Ular zade **qandaq** tuqqan? (*Geçmiş bir zamanda / Uzak bir sahra çölde / Birlikte bir ata / Bir kız ve bir erkek binmiş / Bu kim diye sorunca / Şöyle cevap vermiş / Canımın cananı / Yüreğimin bir tanesi / Bu*

adamın annesi / Benim annemin kaynanası / Hadi düşün bakalım / Onlar nasıl akraba?)

- ❖ Çèçiki yoq mève, tèpiñlerçu u **nème**? (*Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?*)
- ❖ Deryalarda bolidu / Türlük- tümen èsil taş / Siz bilemsiz èytiña / Suda bolmas **qandaq** taş? (*Denizlerde olur / Bin bir çeşit değerli taş / Bilerseniz söyleyin / Suda olmaz hangi taş?*)
- ❖ Dunyada nème yügürük? (*Dünyada ne hızlı koşar?*)
- ❖ Dunyada nème qattiq? (*Dünyada ne sert?*)
- ❖ Ègiz boyluq inisi / Pakar boyluq akisi / İnisidur yügürük / Akisidur mögüdek / Qoliñizğa èsiqliq / Buni **kim** tèt tapidu? (*Uzun boyludur kardeşi / Kısa boyludur abisi / Kardeşi hızlı koşturur / Abisi uyusuk / Kolumuza asılı / Bunu kim tez bilir?*)
- ❖ Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètirösteñ çepiş, bir er küniğe üç mètir östeñ çapidu, üç ayal küniğe bir mètir östeñ çapidu. Er **qançe**, ayal **qançe**? (*Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir, kadın kaç tanedir?*)
- ❖ İkki putida ikki xil ayağ (bar) / Birsidede bigiz, birside boyaq (bar) / Bir put cim tursa / Birsidede tøyilğağ / Hüniri uniñ dügilek sizğağ / Oylap tèpiñ, bu **qandaq** tèpişmaq. (*İki bacağında iki çeşit ayak / Birinde işaret, birinde boya / Bir ayak sabit dursa / Birsidede kayar / Hüneri onun daire çizmek / Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece.*)
- ❖ Kèlip çüşti on beş ördek kölçekke / Zayit çiqip miltiq atti ördekke / Bir pay oqta yiqiliptu altısı / Hayat qaldı şu kölçekte **qançisi**? (*Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe / Avcı çıkıp ateş etti ördeğe / Bir el ateşle yıkıldı altısı / Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi?*)
- ❖ Kiçik çègida töt putluq / Çoñ bolğanda ikki putluq / Qèriğanda uç putluq / U **nime**? (*Küçükken dört ayaklı / Büyüyünce iki ayaklı / Yaşlanınca üç ayaklı / Bu nedir?*)
- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvèği kök tavar / Böki sèriq duxava / Yüzi yalpaq, u **nème**? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)
- ❖ Leylep yürer üstüde / Put- koli yoq, cenı yoq / Eytiñlar çu bu **nème**? (*Süzülerek yürür üstünde / Eli ayağı yok, canı yok / Söyleyiniz bu ne?*)

- ❖ O **nedir** ki, seher dörd / Gön orta iki / Akşam üç ayaklı olur. (*O nedir ki, seher vakti dört / Günün ortasında iki / Akşamleyin üç ayaklı olur.*)
- ❖ Ol **nemidur** adimige / Qiş- yaz lazım imiş / Bêşi birdur, bêli alte / Quyruçi töt yüz imiş. (*O nedir insana / Yaz kış lazım imiş / Başu birdir, beli altı / Quyruçi dört yüz imiş.*)
- ❖ Ol **ni can** / Pâyı tübrük dek fetnüs qulaq / Nâştalıqğa yüzni yidür / Su içer bir bulaq. (*O hangi hayvandır ki / Ayağı direk, kulağı tepsi gibi / Kahvaltıda yüz nesneyi yer / Bir bulak çeşme su içer.*)
- ❖ Ol **ni cânvar** irür kim / Dâñ yimey su içmegey / Kiçilerde seyreylep kündizide yürmegey. (*O hangi canlıdır ki / Buğday yemez, su içmez / Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.*)
- ❖ Ol **niçük cânður** dem alsa / İçidin otlar çıkar / Nâgehân ot içre kirse / Bolğusı târmâr. (*O nasıl candır nefes alsa / İçinden ateşler çıkar / Ansızın ateş içine girse / Ortalığı tarumar eder.*)
- ❖ Ol **niçük cânsız bedendür** / Ursalar, feryâd iter / Uşbu feryâdnı işitken / Âdemi-ler şâd iter. (*O nasıl cansız bedendir / Ursalar, feryâd eder / İşbu feryadı işiten / Kişileri şâd eder.*)
- ❖ Otni körse rohlinar / Dili onda zuqlinar / Nur işqıda sersane / **Qandaq can** u merdane. (*Ateşi görse canlanır / Gönlü o zaman zevklenir / Ateşte ışıқта şaşkın / Nasıl can o merdane.*)
- ❖ Otuz atni toqquz oqurğa cüptin **bağliyalamsiz**. (*Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?*)
- ❖ Qariganda tikilip közüñ tëlîp qalidu / Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu / Qèni, kiçik dostlirim / Buni **kim** têt tapidu? (*Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır / Çekersen ipini söñüp kalır / Hadi küçük dostlarım / Bunu kim çabuk bilir?*)
- ❖ Qoluñdiki on üzük / Pakiz tutsañ bek süzük / Kèsel qılar biraq u / Bolsa meynet, kir, ösük / Oylap tèpiñ hem uni / **Qandaq** tutqan bek tüzük? (*Elindeki on yüzük / Temiz tutsan çok berrak / Hasta eder ama o / Olursa pis, kir, pasak / Düşünüp bulun onu / Nasıl çok düzgün tutulur?*)
- ❖ Qorsigidin yep, dümbisidin çiqiridu, u **nime**? (*Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?*)
- ❖ Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi / Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ? dep soridu / Sadir: Bularnıñ bêşi toqquz, puti

ottuz, dep cavab berdi / Sadir **qançe** toşqan, **qançe** qirgavul tutup keldi?
(Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş / Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş / Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi / Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?)

- ❖ Suğa salsañ çökmeydu / Otqa salsañ köymeydu / Yerge kömseñ çirimaydu / Tèpiñlarçu u **nème**? (Suya bıraksan batmaz / Ateşe atsan yanmaz / Yere gömsen çürümez / Bilin bu nedir?)
- ❖ Tağdin tağqa sekreydu / Qar üstide bir kème / Yazda uxlap yatidu / Tèpiñlarçu, u **nème**? (Dağdan dağa sıçrar / Kar üstünde bir gemi / Yazın uyuyup yatar / Bilin bakalım bu ne?)
- ❖ Teptim terekke mindim / U **nème**? (Koşup kavağa bindim / Bu nedir?)
- ❖ Tèşi sirlaqliq, içi mixlaqliq, u **nème**? (Dışı sırlı, içi mihli, bu nedir?)
- ❖ Toxu, toşqan on sekkiz / Put- qolliri / Toxu bilen toşqanni / Siz **ayrip bèrelemsiz**? (Tavuk, tavşan on sekiz / Ayak ve elleri kırk sekiz / Tavuk ile tavşanı / Siz ayırır verir misiniz?)
- ❖ Töt buluñda töt müşük / Her müşükniñ aldida üçtin müşük / Hemmisi **qançe** müşük? (Dört köşede dört kedi / Her kedinin önünde üçer kedi / Hepsi kaç kedi?)
- ❖ U koçitimğa uridu / Bu koçitimğa uridu / Men həc gunah qilmisam / Mèni **nemişqa** uridu? (O tokatıma vurur / Bu tokatıma vurur / Benin hiç suçum yokken / Bana niçin vurur?)
- ❖ U **nèmidur** cèni yoq / Bèşi kesse qeni yoq / Hacet çüşken kişige / Emrini tutmay çare yoq. (O nedir canı yok / Başını kessen kanı yok / Haceti düşen insana / Emrini tutmaya çare yok.)
- ❖ Uzun, uzun, uzun yol / Çètige yetken **barmikin**? / Asti tèren qiyan su / Tüvige yetken **barmikin**? / Tüvige yètip bu suniñ / Qènip içken **barmikin**? (Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşip bu suyu / Kanarak içen var mıdır?)
- ❖ Èğiz, burun, qulaqsız / Gepi tola sanaqsız / Körüp bakmay içini / Hem bilişke qulaysız / Sözi şirin hem nurluq / Dilğa şola çaçidu / Quvvet èlip insanlar / Pervaz qilip uçidu / Bolsañ amraq uniñğa / Saña quçaq açidu / Sözlirige toymaysen / Buni **kim** tez tapidu? (Ağızsız, burunsuz, kulaksız / Sözü çoktur sayısız / Bakmazsanız içine / Bilgisiz kalırsınız / Sözü şirin ve tatlı / Gönle ışıq

saçar / Kuvvet alıp insanlar / Kanatlanıp uçar / Olsan dost onunla / Sana kucak açar / Sözlerine doymazsın / Bunu kim tez bulur?)

- ❖ Xilliriniñ sani yoq / Şekli uniñ xuddi oq / Aq deñizda yügürtseñ / Mezmun bèrer opoçuq / Yügürmeydu giçildap / Reñgi suni içmise / Saña yoldaş hem sirdaş / Oylap tapqın bu **nème**? (*Çeşidin sayısı yok / Şekli onun tıpkı ok / Ak denizde yürütsen / Anlam verir apaçık / Yürümez gıcırdayıp / Renkli suyu içmese / Sana yoldaş ve sirdaş / Düşünüp bul, bu ne?)*
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeerde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşlıq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yenedin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala **nemiñiz**? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini **kim** yèşıptu. Qèni bu xotunniñ gèpini **kim** yèşip bèridu? (*Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucagından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*
- ❖ Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kéyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaqdeptu: — Ukam, aldinqi küni saña mégiz bergen kişini çağırıp kelgin, deptu. Siñlisi xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bérivédim qiçqarğili Yoq iken kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qèni silermu **çöşediñlarmu**? Qèni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar. (*Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle demiş: — Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, demiş. Kız kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: Gitmiştim çağırmaya yokken geleyim dedi. Gelmesine gelirdi, gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.)*
- ❖ Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kèlivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qiz-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qizni tonuydiken,

emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolidu.” deorsoraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi. Yürükimniñ teñ parisi. Bu yigitniñ anisi. Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni ańlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, kéçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini **kim** yéşip bériptu? *(Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yiğit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı. Yüreğimin bir parçası. Bu yiğidin annesi. Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyin uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir?)*

- ❖ Şekli her xil, çışı köp / Yağaç bilen işi köp / Tèpiñlarçu, u **nème** / Uni körgen kişi köp. *(Şekli çok çeşitli, dişi çok / Ağaç ile işi çok / Hadi bulun bu ne / Onu gören kişi çok.)*
- ❖ Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yègi bolup, uni ikki kişige teñ bölüp bermekçi boluptu, lèkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq hem töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni **qandaq** bölüş kèrek? *(Yağcının bir kaptan on ölçek yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçeği yokmuş. Fakat üç ölçeklik ve dört ölçeklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?)*

SONUÇ

Çalışmamızda Doğu Türkistan'da çeşitli kitaplarda yayımlanmış 536 tane bilmece yer almaktadır. Bu bilmecelerde toplam 933 tane cümle geçmektedir. Bu çalışmada bu cümleler içlerinde barındırdıkları kelime gruplarına göre, öğelerine göre ve türlerine göre ayrı ayrı ele alınmış ve tasnif edilmiştir. Bu tasnifler sonucunda elde edilen verileri şu şekilde sıralayabiliriz:

A. Bilmecelerde Geçen Cümlelerin Öğeleri İle İlgili Sonuçlar

1. 933 cümlede, 1472 tane yüklem, 1442 tane özne, 198 tane nesne, 443 tane yer tamlayıcısı, 566 tane zarf ve 39 tane cümle dışı unsur kullanıldığı tespit edilmiştir.
2. Türkçede cümlenin ana unsuru yüklemdir. Bu nedenle incelenen 536 bilmecenin 933 cümlesinde toplam 1405 yüklem kullanılırken bunun içerisindeki 67 cümlede de yüklem eksiltildiği ve eksiltili cümle kullanıldığı görülmüştür.
 - a. Bu yüklemlerden 1161 tanesinde kelimelerden yükleme rastladık. Rastlanılan bu yüklemelerin 605 tanesi fiilden oluşurken, 556 tanesi ise isimden oluşmuştur:

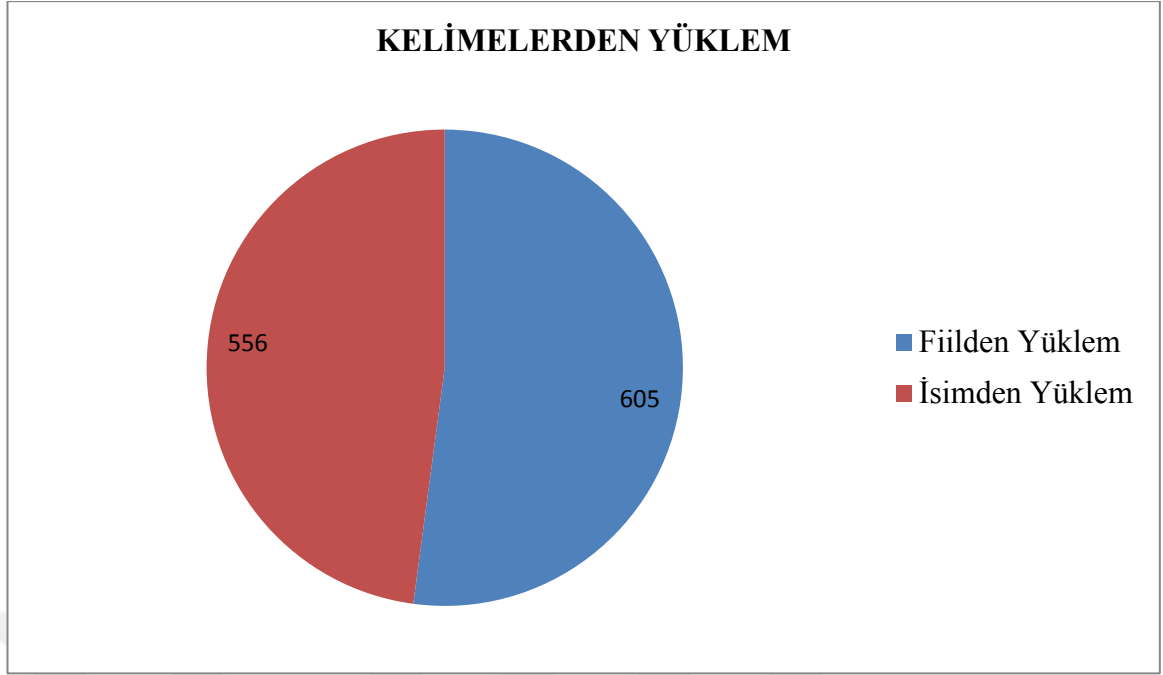
Örnekler:

Fiilden Yüklem

- ❖ Anisi oñda **yatidu** / Balisi **piltiñlaydu**. (*Anası sağda yatar / Yavrusu oynaşır.*)
 - Yüklem: yatidu, piltiñlaydu
 - Özne: anisi, balisi
 - Yer tamlayıcısı: oñda

İsimden Yüklem

- ❖ İçi- tüşiniñ siri **yoq** / Barmaydığan yèri **yoq**. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)
 - Yüklem: yoq, yoq
 - Özne: içi-tüşiniñ siri, barmaydığan yèri

b. İncelediğimiz Uygur bilmecelerinde, kelime gruplarından oluşan yüklemelerin, 188 tanesi isim cinsinden kelime gruplarından oluşurken, 123 tanesi de birleşik fiil gruplarından oluşmuştur.

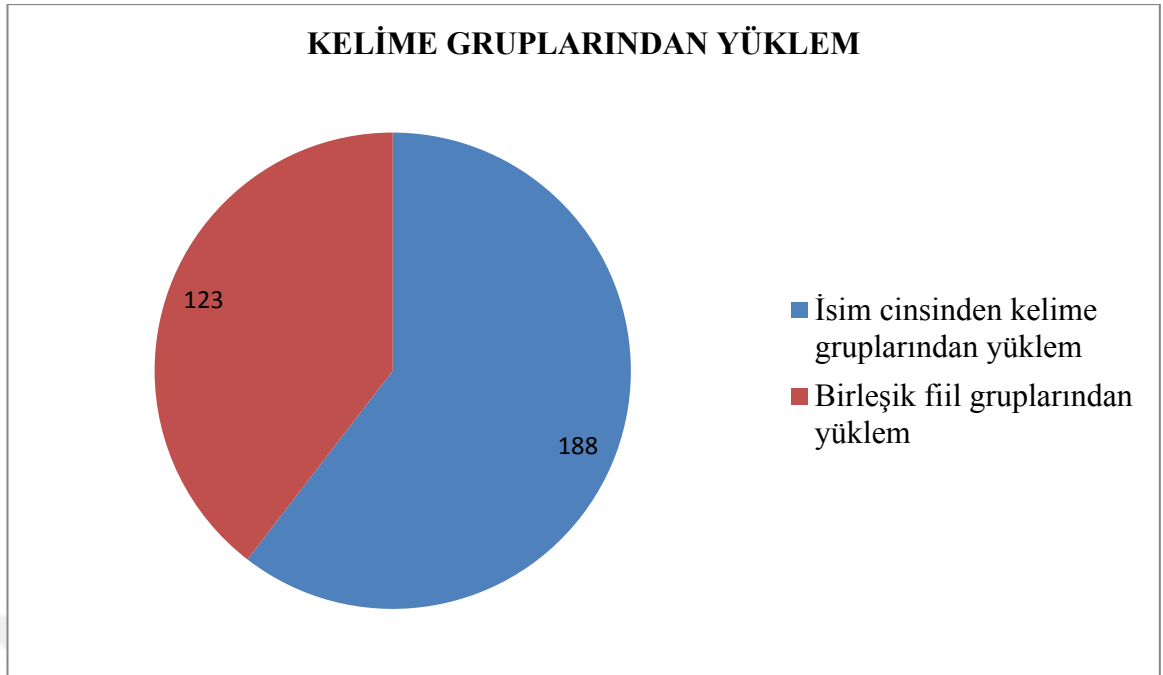
Örnekler:

İsim Cinsinden Kelime Gruplarından Yüklem

- ❖ **Özi bir gèriç / Saqili ikki gèriç.** (*Kendi bir karış / Sakalı iki karış.*)
- Yüklem: bir gèriç, ikki gèriç
- Özne: özi, saqili

Birleşik Fiil Gruplarından Yüklem

- ❖ **Ètivettim şotidin / Èsilivaldim putidin.** (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)
- Yüklem: ètivettim, èsilivaldim
- Yer tamlayıcısı: şotidin, putidin

c. İsim cinsinden kelime gruplarından oluşan yüklemelerin 114 tanesi sıfat tamlaması, 23 tanesi isim tamlaması, 13 tanesi tekrar grubundan meydana gelirken, 38 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnekler:

Sıfat Tamlaması

- ❖ Yèyişi **sèriq marcan** / Çiqirişi **aq paraşoq**. (*Yediği sarı mercan / Çıkardığı beyaz toz.*)
- Yüklem: sèriq marcan, aq paraşoq
- Özne: yèyişi, çiqirişi

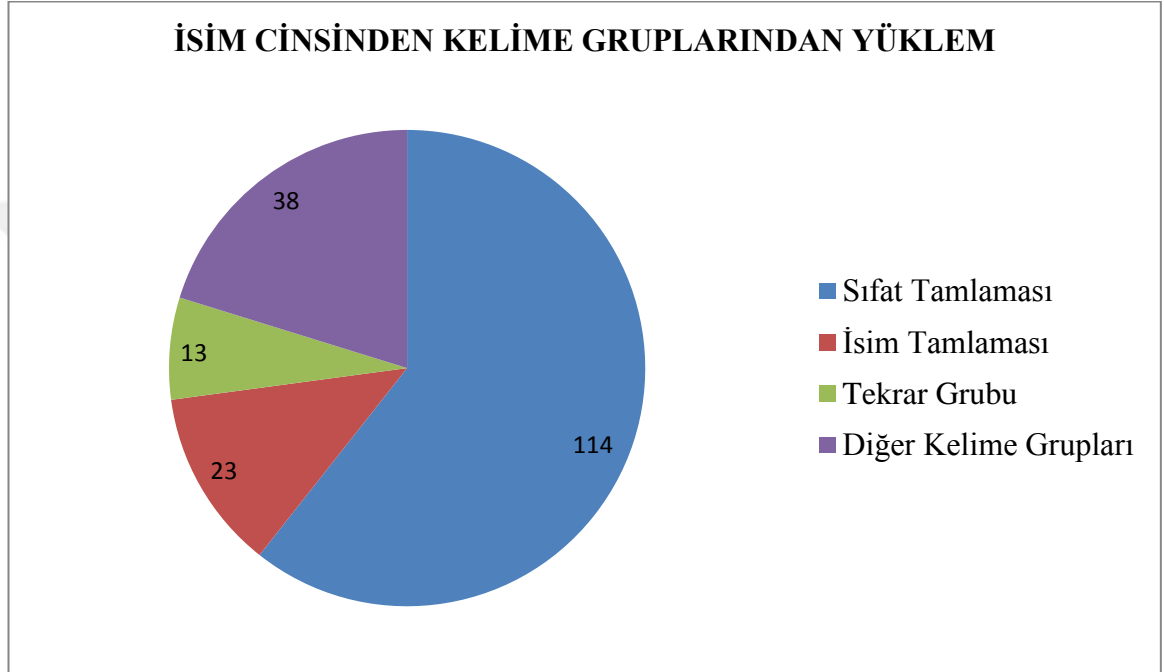
İsim Tamlaması

- ❖ Bir buqam bar, **buqalarniñ palvini** / Sörep mañar qırıq- ellik harvini / Siğar aña bir şeherniñ adimi / Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni? (*Bir boğam var, boğaların yiğidi / Sürüyüp gider kırk elli arabayı / Siğar ona bir şehrin insanı / Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?*)
- Yüklem: bar, buqalarniñ palvini

- Özne: bir buçam

Tekrar Grubu

- ❖ Kündüzi **mak- mak** / Kèçisi **torok- torok**. (*Gündüz şap şap / Gece tırak tırak.*)
- Yüklem: mak-mak, torok-torok
- Zarf: kündüzi, kèçisi

3. İncelenen Uygur bilmecelerinde 1442 tane özne tespit edilmiştir.

a. Tespit edilen öznelerden 616 tanesi kelimelerden gerçek özne, 323 tane kelime gruplarından gerçek özne 499 tanesi gizli özneyken 4 tanesi ise sözde öznedir.

Örnekler:

Gerçek Özne

- ❖ **Akisi** ukisini qoğlap yetelmeydu. (*Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.*)
- Yüklem: qoğlap yetelmeydu
- Özne: akisi

- Nesne: ukisini

Kelime Gruplarından Gerçek Özne

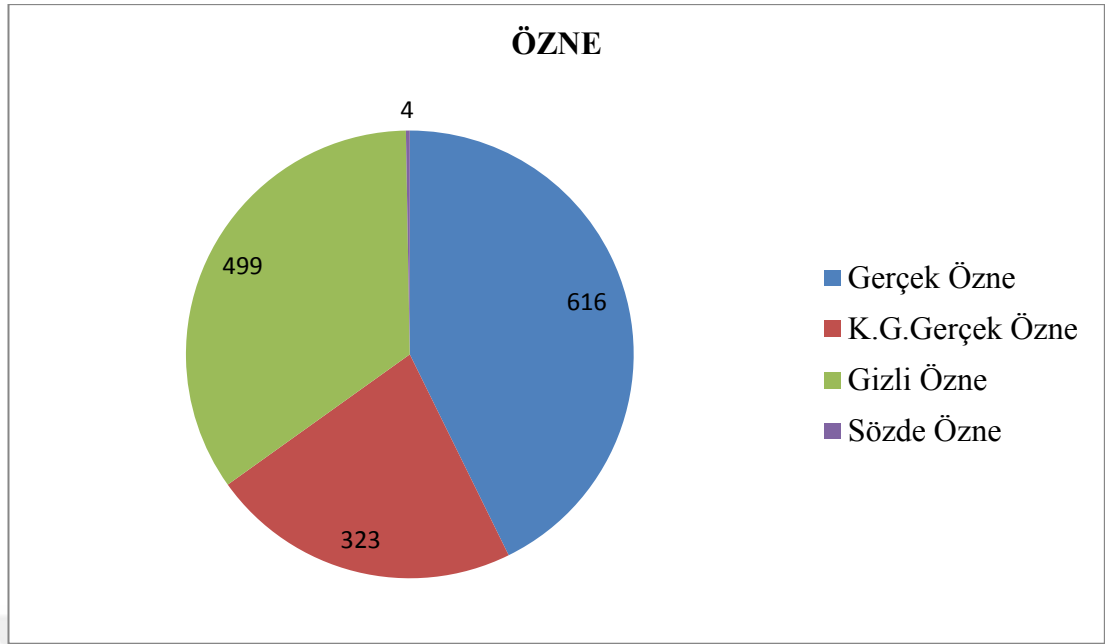
- ❖ **Aliyèşil toni bar** / Qanğa tolğan qorsiqi / Qapqaradur baliliri / Şunçe nurgun saniqi. (*Al yeşilli donu var / Kanla dolmuş kursağı / Kapkaradır yavruları / O kadar fazladır sayısı.*)
- Yükleme: bar
- Özne: Ali yeşil toni

Gizli Özne

- ❖ Lim salmay öy **yaptım**. (*Kalas bırakmadan ev yaptım.*)
- Yükleme: yaptım
- Gizli Özne: (ben)
- Nesne: öy
- Zarf: lim salmay

Sözde Özne

- ❖ Aq sanduqum eçildi / İçidin **yipèk** şèşidi. (*Ak sandığım açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- Yükleme: şèşidi
- Özne: yipèk
- Yer tamlayıcısı: içidin

b. İncelenen bilmecelerde, 323 tane kelime gruplarından gerçek özneye rastlanılmıştır. Bunlardan 225 tanesi sıfat tamlaması, 44 tanesi isim tamlaması, 10 tanesi tekrar grubundan oluşurken, 44 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnekler

Sıfat Tamlaması

- ❖ ‘Bir’ dèvidim, **ikki tağ** uruşti / ‘İkki’ dèvidim, yırağ turuşti. (*‘Bir’ deyiverdim iki dağ bir birine vurdu / ‘İki’ deyiverdim uzaklaştılar.*)
- Yüklem: uruşti
- Özne: ikki tağ

İsim Tamlaması

- ❖ **Bayniñ balisi** tülke tumaqlıq. (*Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.*)
- Yüklem: tülke tumaqlıq
- Özne: bayniñ balisi

Tekrar Grubu

- ❖ Aça, açaniñ üstide qaça (bar) / Qaçiniñ üstide çapça (bar) / Çapçiniñ üstide **ham- ham** (bar) / Ham- hamniñ üstide **miş- miş** (bar) / Miş- mişniñ üstide **lip- lip** (bar) / Lip- lipniñ üstide şıvaq (bar) / Şıvaqniñ üstide qıyaq (bar) /

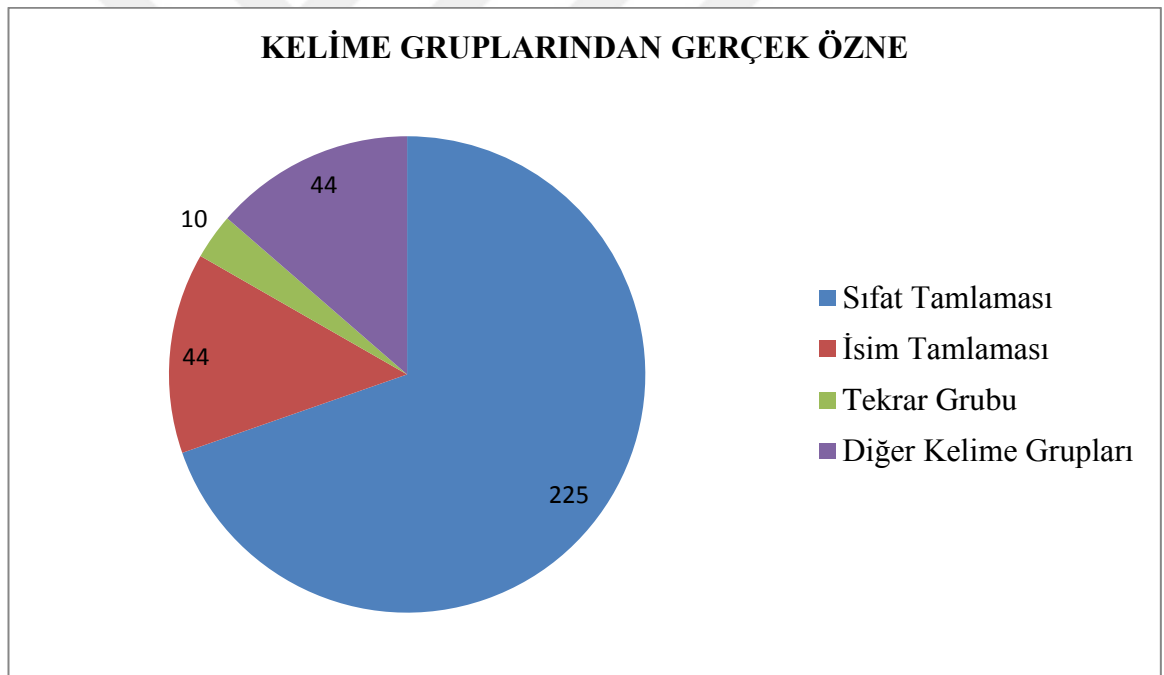
Qiyaqniñ üstide çöçek (bar) / Eytiñlarçu u neme? (*Çatal, çatalın üstünde kase / Kasenin üstünde kepçe / Kepçenin üstünde ham- ham / Ham hamın üstünde miş miş / Miş mişin üstünde lip lip / Lip lipin üstünde şivak / Şivakın üstünde yassı ot / Yassı otun üstünde ahşap çanak / Söyler misin bu nedir?*)

- Yüklem: bar, bar, bar
- Özne: ham-ham, miş-miş, lip-lip
- Yer tamlayıcısı: çapçiniñ üstide, ham-hamniñ üstide, miş-mişniñ üstide

Diğer Kelime Grupları

❖ İçi-têşiniñ siri yoq / **Barmaydığan yeri** yoq. (*İçinin dışının buyası yok / Gidemeyeceği yer yok.*)

- Yüklem: yoq
- Özne: barmaydığan yeri

c. İncelenen bilmecelerde, 499 tane gizli özneye rastlanılmıştır. Bunlardan 30 tanesinin gizli öznesi “ben”, 17 tanesinin gizli öznesi “sen”, 411 tanesinin gizli öznesi “o”, 11 tanesinin gizli öznesi “biz”, 22 tanesinin gizli öznesi “siz”, 8 tanesinin gizli öznesi ise “onlar” gizli öznelerinden oluşmuştur.

Örnekler:

Gizli Öznesi “Ben” Olanlar

- ❖ **Teptim**, derexke **çıqtım**. (*Teptim, ağaca çıktım.*)
- Yüklem: teptim, çıqtım,
- Gizli Özne: (ben)
- Yer Tamlayıcısı: derexke

Gizli Öznesi “Sen” Olanlar

- ❖ Barmu yoqmu, uni èniq **körmeysen** / U yoq yerde zadi ömür **sürmeysen**.
(*Var mı yok mu onu net göremezsın; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsın.*)
- Yüklem: körmeysen, sürmeysen
- Gizli Özne: (sen)
- Nesne: Barmu yoqmu uni, ömür
- Yer tamlayıcısı: u yoq yerde
- Zarf: èniq

Gizli Öznesi “O” Olanlar

- ❖ Ağzidin **içidu**, burnidin **çiqiridu**. (*Ağzından içer, burnundan çıkarır.*)
- Yüklem: içidu, çiqiridu
- Gizli Özne: (o)
- Yer tamlayıcısı: ağzidin, burnidin

Gizli Öznesi “Biz” Olanlar

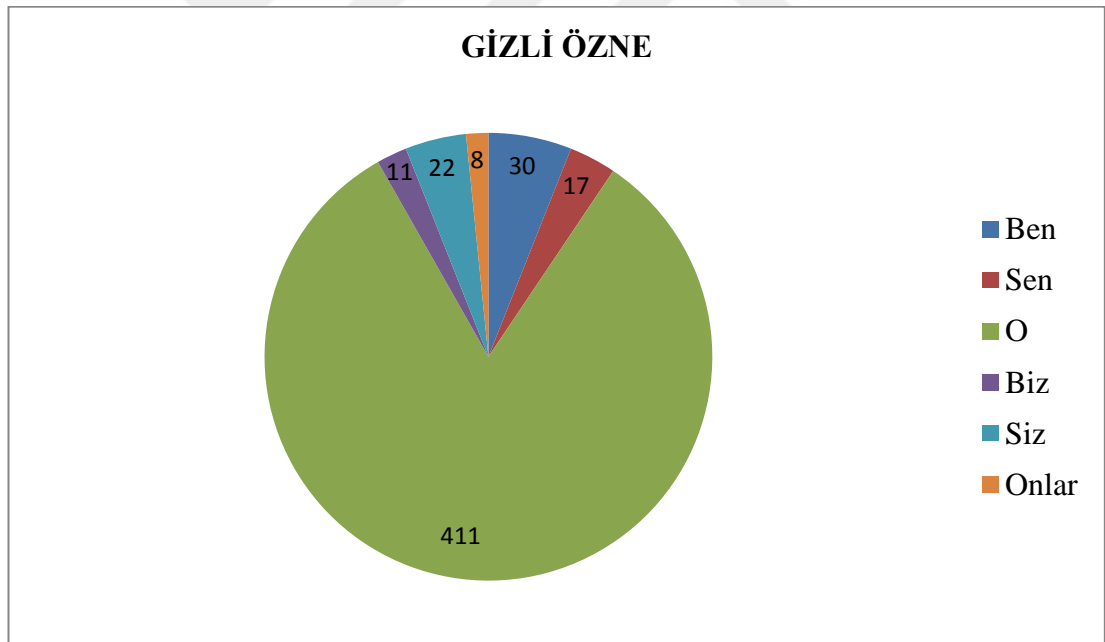
- ❖ Biz, biz, biziduq / Biz on ikki qız iduq / Bir gümbezge **yiğilduq** / Tañ aldida **taralduq**. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)
- Yüklem: yiğilduq, taralduq
- Gizli Özne: (biz)
- Yer Tamlayıcısı: bir gümbezge
- Zarf: tañ aldida

Gizli Öznesi “Siz” Olanlar

- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam **kèliñ** / Yıraqtin turup / Sözlişip **èliñ**. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- Yükleme: kèliñ, èliñ
- Gizli Özne: (siz)
- Zarf: ildam, sözlişip

Gizli Öznesi “Onlar” Olanlar

- ❖ Sèriq çapan **kiygenler** / Havalarda **uçqanlar**. (*Sarı elbise giyerler / Havalarda uçarlar.*)
- Yükleme: kiygenler, uçqanlar
- Gizli Özne: (onlar)
- Nesne: sèriq çapan
- Yer Tamlayıcısı: havalarda

ç. İncelenen bilmeceelerde 4 tane sözde özneye rastlanılmıştır. Bunlardan 3 tanesi kelimelerden oluşurken, 1 tanesi de kelime gruplarından oluşmuştur.

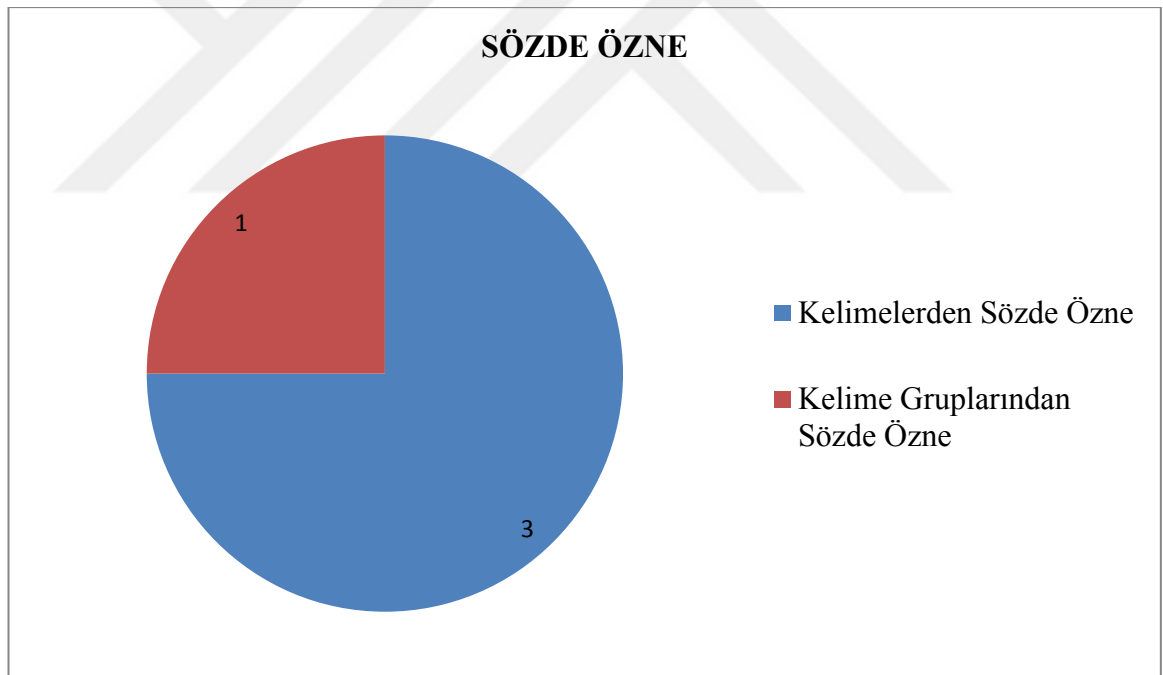
Örnekler:

Kelimelerden Sözde Özne

- ❖ Aq sanduqum eçildi / İçidin **yipək** şeşidi. (*Ak sandığıum açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- Yüklem: şeşidi
- Sözde Sözne: yipək
- Yer Tamlayıcısı: içidin

Kelime Gruplarından Sözde Özne

- ❖ **Aq sanduqum** eçildi / İçidin yipəkşeşidi. (*Ak sandığıum açıldı / İçinden ipek saçıldı.*)
- Yüklem: eçildi
- Sözde Özne: aq sanduqum

4. İncelenen Uygur bilmecelerinde 198 tane nesneye rastlanmıştır.

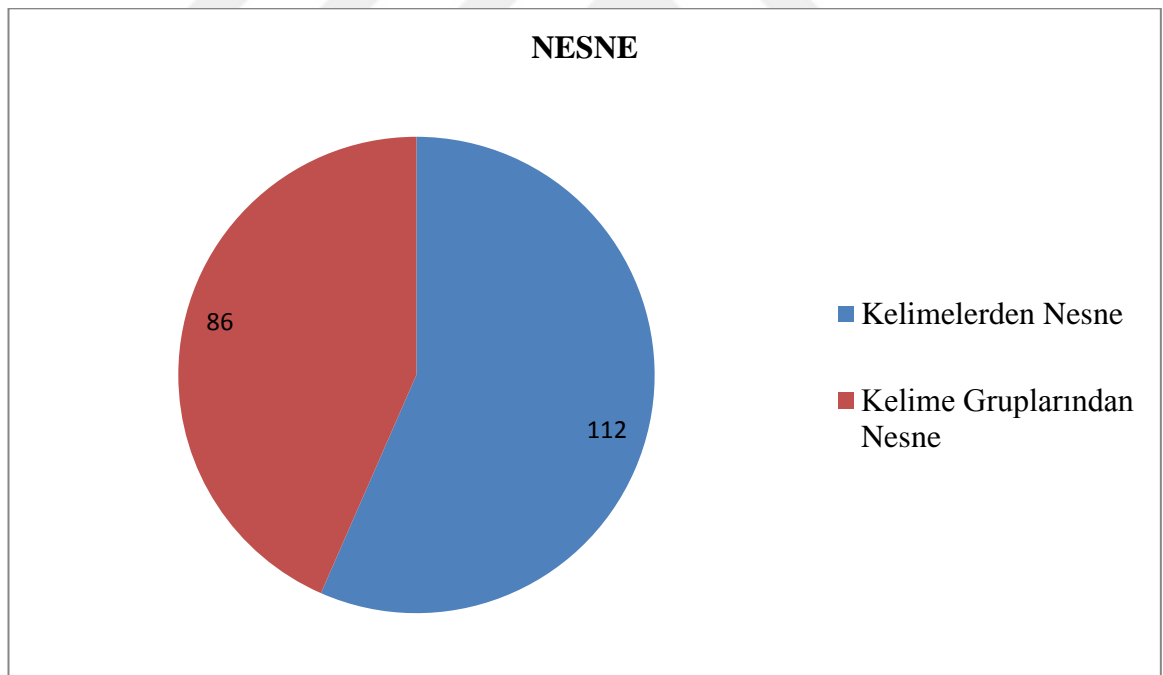
a. Bu nesnelere 112 tanesi kelimelerden oluşurken, 86 tanesi kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnek:**Kelimelerden Nesne**

- ❖ Etigende kêtîp, axşimi kèlidu / **Hèsabini** hêçkim alalmas. (*Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir / Sayısını kimse bilemez.*)
 - Yüklem: alalmas
 - Özne: hêçkim
 - Nesne: hèsabini

Kelime Gruplarından Nesne

- ❖ Ègiz- ègiz qèşi / Sundi **tügmen tèşi** / Qarigan kişiniñ / Aqıdu yèşi. (*Yüksek yanı / Kırdı değirmen taşı / Bakan insanın / Akar gözünün yaşı.*)
 - Yüklem: sundi
 - Özne: (o)
 - Nesne: tügmen tèşi

b. Kelime gruplarından oluşan nesnelerin 38 tanesi sıfat tamlaması, 15 tanesi isim tamlaması, 3 tanesi tekrar grubundan oluşurken, 30 tanesi ise diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnekler:

Sıfat Tamlaması

- ❖ Aq yerge **qara purçaq çèçiptu**. (*Ak yere kara bürölce saçar.*)
- Yükleme: çèçiptu
- Özne: (o)
- Nesne: qara purçaq
- Yer tamlayıcısı: aq yerge

İsim Tamlaması

- ❖ Qozğalmay bir orunda qarap turar / **Ademniñ hacitini** marap turar / Qançilik cebir körse sevr qılıp / Yenimu köpeymekni telep qılar. (*Kimildamadan bir yerde bakıp durur / İnsanın ihtiyacını karşılar durur / Ne zaman zorluk görse sabredip / Yine de çoğalmayı ister.*)
- Yükleme: marap turar
- Özne: (o)
- Nesne: ademniñ hacitini

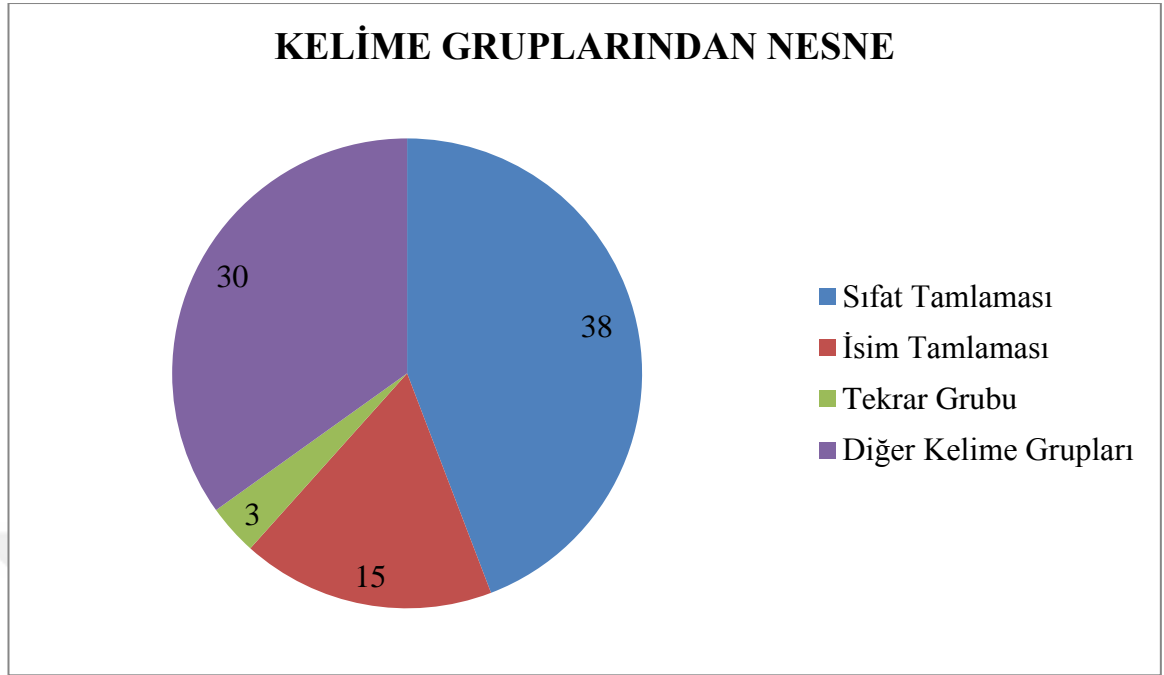
Tekrar Grubu

- ❖ **Uzun, uzun, uzun yol** / Çètige yetken barmikin? / Asti tëren qıyan su / Tüvige yetken barmikin? / Tüvige yetip bu suniñ / Qènip içken barmikin? (*Uzun, uzun, uzun yol / Kıyısına ulaşan var mıdır? / Altı toplayan taşkın su / Dibine ulaşan var mıdır? / Dibine ulaşıp bu suyu / Kanarak içen var mıdır?*)

Diğer Kelime Grupları

- ❖ Bir nersem bar, sanduq oxşaş turar özi / Ademlerge añlinidu **èytqan sözi** / Tavuşı èniq bolup çıqqan bilen / Körünmeydu baş- ayığı, ikki közi. (*Bir nesnem var, sandığa benzer kendi / İnsanlara dinletir söylenen sözü / Sesi aşikar olup çıkınca / Görünmez başı, ayağı, iki gözü.*)
- Yükleme: añlinidu
- Özne: (o)
- Nesne: èytqan sözi

➤ Yer Tamlayıcısı: Ademlerge

5. İncelenen bilmecelerde toplam 443 tane yer tamlayıcısı kullanımına rastlanılmıştır.

a. İncelenen bilmecelerde 278 tane kelimelerden yer tamlayıcısı tespit edilmiştir. Bunlardan +GA ekli yer tamlayıcısı 104 tane, +DA ekli yer tamlayıcısı 119 tane, +Din ekli yer tamlayıcısı ise 55 tanedir.

Örnek:

+GA Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ Puti **yerge** tegmes, bəşi **asmanğa** / Puti alte, bəşi ikki, quyruqi bir. (*Ayağı yere değmez, başı göğe / Ayağı altı, başı iki, kuyruğu bir.*)
- Yüklem: tegmes
- Özne: puti, bəşi
- Yer Tamlayıcısı: yerge, asmanğa

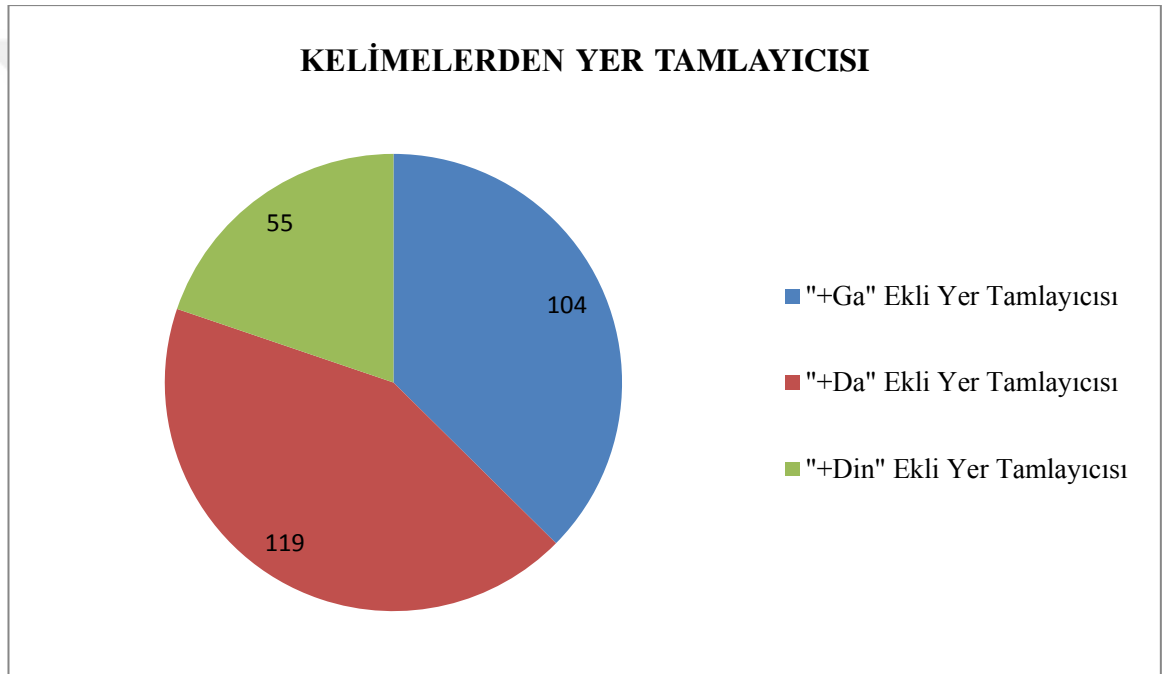
+DA Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ Sama salar **samada** / Öyi bolsa **kamarda** / Şepe bərip yamğurdin / Viçirlişar **havada**. (*Sema döner göklerde / Evi olsa oyukta / İşaret verip yağmurdan / Cıvıldaşır havada.*)
- Yüklem: sama salar, vicirlişar

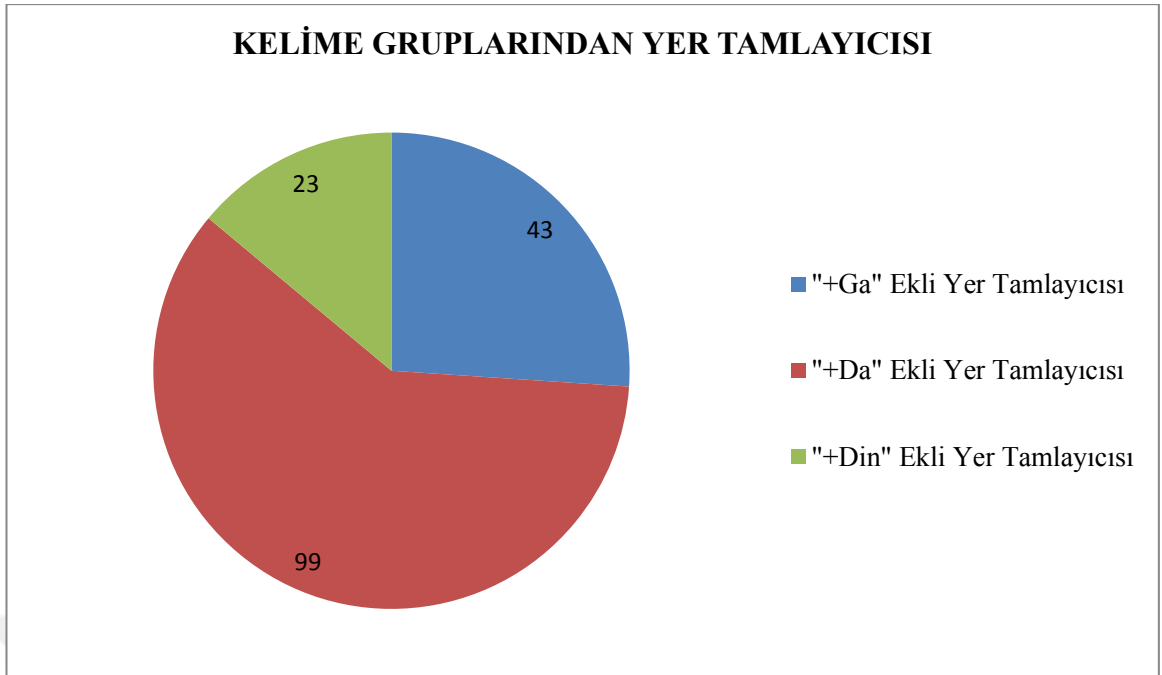
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcısı: samada, kamarda, havada
- Zarf: öyi olsa

+Din Ekli Yer Tamlayıcısı

- ❖ Şir- şir èter, **cilgidin** öter / Davanğa kelse **astidin** öter. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)
- Yüklem: öter, öter
- Yer Tamlayıcısı: cilgidin, astidin
- Zarf: davanğa kelse

b. Uygur bilmecelerinde kelime gruplarından yer tamlayıcısına 165 tane rastlanılmıştır. Bunlarda +GA ekli kelime gruplarından yer tamlayıcısı 43 tane, +DA ekli kelime gruplarından yer tamlayıcısı 99 tane, +Din ekli kelime gruplarından yer tamlayıcısı ise 23 tanedir.

c. +GA ekli yer tamlayıcılarından 26 tanesi sıfat tamlaması, 3 tanesi isim tamlamasından oluşurken, 14 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnek:

Sıfat Tamlaması

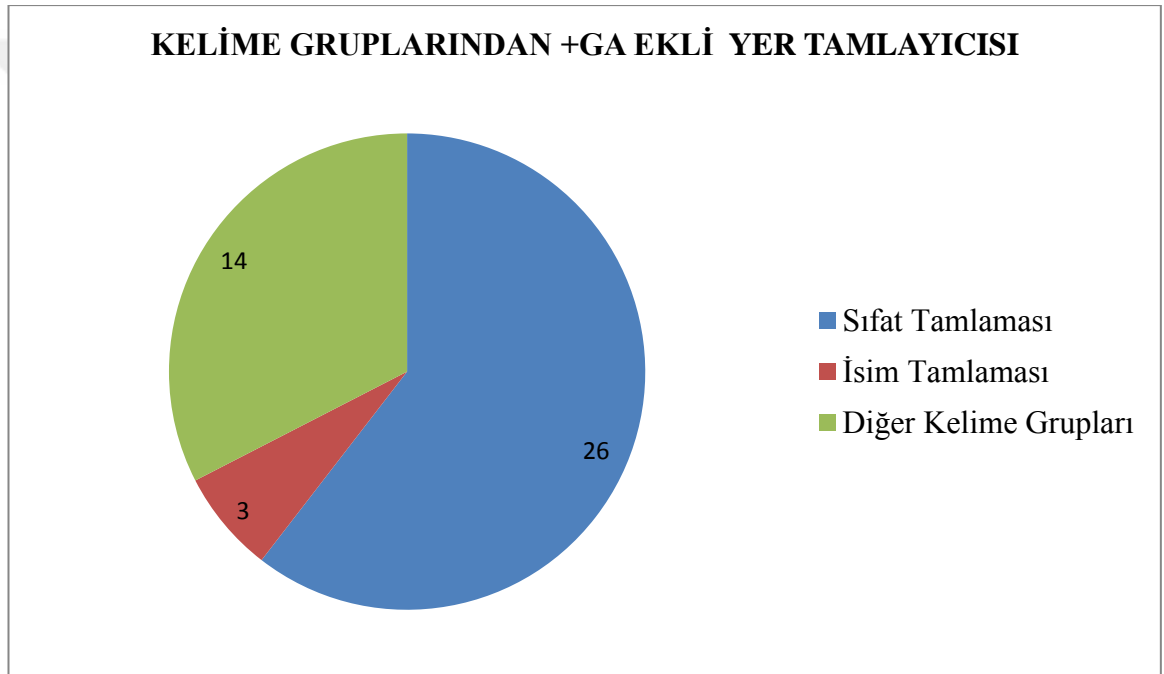
- ❖ **Kiçik kölge** su quysam / Muz toñlaptu qızdursam. (*Küçük göle su koysam / Buz tutar ısıtsam.*)
- Yüklem: muz toñlaptu
- Yer tamlayıcısı: küçük kölge
- Zarf: su quysam, qızdursam

İsim Tamlaması

- ❖ Qizil reñklik bir quta / İs çiqırar burnıda / Arqısında qolliri / Kirer **yerniñ bağığa**. (*Kırmızı renkli bir kutu / Duman çıkarır burnundan / Arkasında kolları / Girer yerin bağına.*)
- Yüklem: kirer
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcısı: yerniñ bağığa

Diğer Kelime Grupları

- ❖ Mèñip mèñip tinmaydu / Hèrişnimu bilmeydu / **Baridiğan cayiğa** / Zadila yètelmeydu. (*Yürür gider dinlenmez / Yorulduğunu da bilmez / Gideceği yere / Hiçbir zaman varamaz.*)
- Yüklem: yètelmeydu
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcısı: baridiğan cayiğa
- Zarf: Zadila

ç. +DA ekli yer tamlayıcılarından 37 tanesi sıfat tamlaması, 51 tanesi isim tamlamasından oluşurken, 11 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

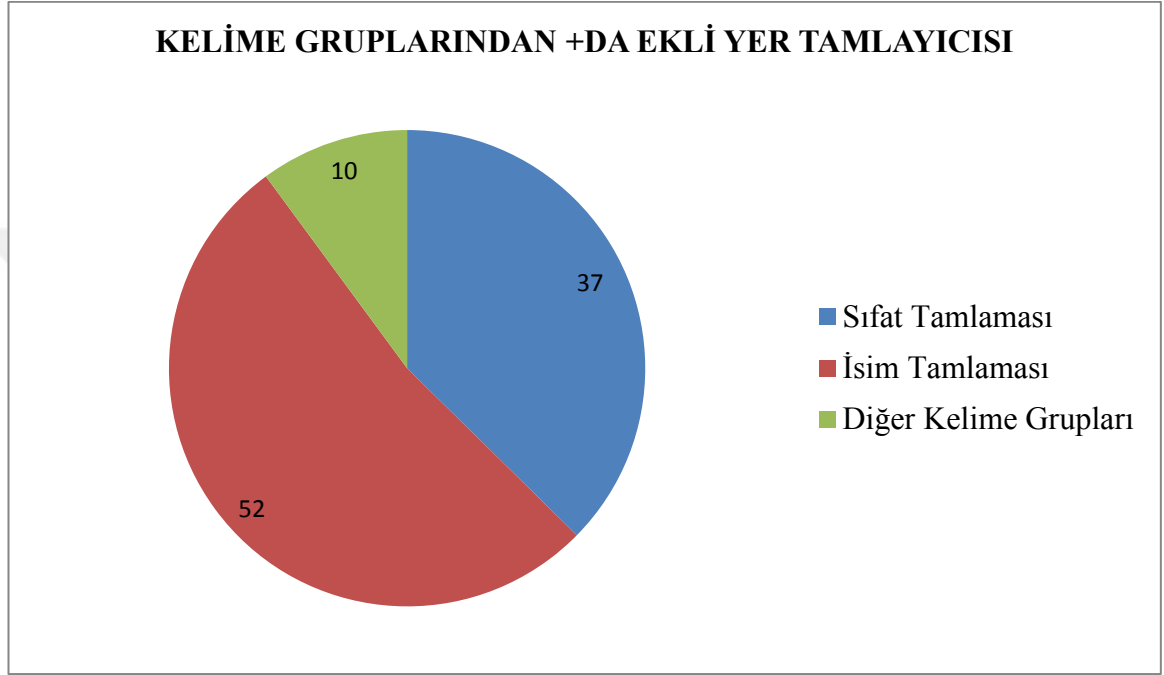
Örnek:

Sıfat Tamlaması

- ❖ **Aq yerde** qazan qaynaydu. (*Ak yerde kazan kaynar.*)
- Yüklem: qaynaydu
- Özne: qazan
- Yer Tamlayıcısı: aq yerde

İsim Tamlaması

- ❖ **Elniñ otturisida** iza tartmay siyidu. (*Elinin ortasına utanmadan işer.*)
- Yükleme: siyidu
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcısı: elniñ otturisida
- Zarf: iza tartmay

d. +Din ekli yer tamlayıcılarından 14 tanesi sıfat tamlaması, 5 tanesi isim tamlamasından oluşurken, 4 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnekler:

Sıfat Tamlaması

- ❖ **Pakar asmandin** qar yağar. (*Basık gökyüzünden kar yağar.*)
- Yükleme: yağar
- Özne: qar
- Yer Tamlayıcısı: pakar asmandin

İsim Tamlaması

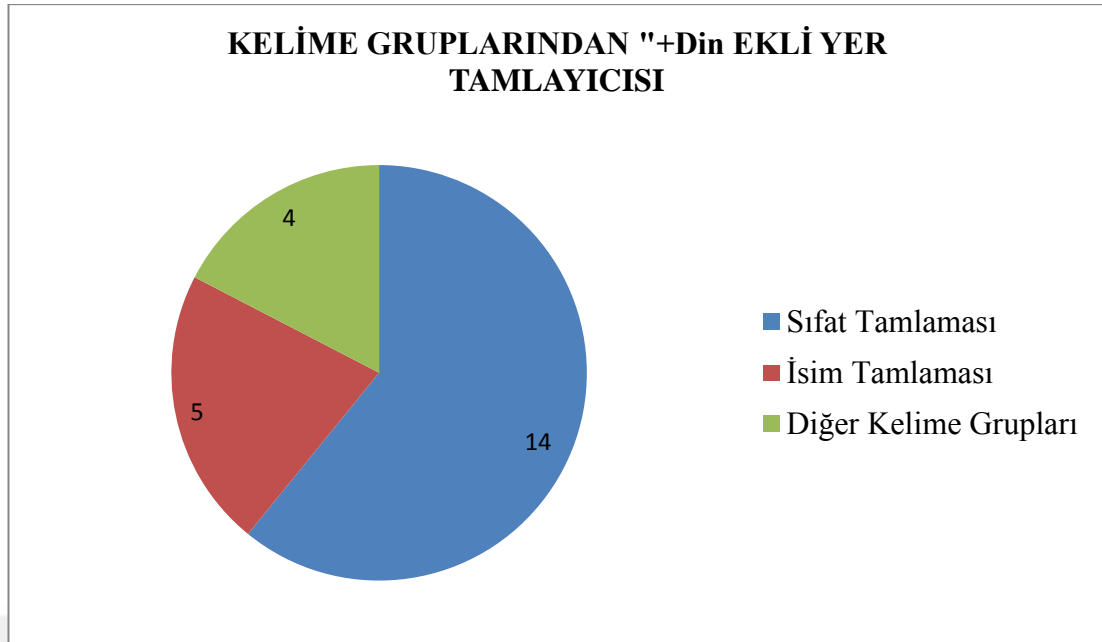
- ❖ Yèşip bèriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şeherde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, **uniñ qolidin** töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken.

Künlerniñ biride u xotun xalayıqniñ yènidin ötüp kètivatkanda, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nèmiñiz? Xotun toplanğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, èrimniñ inisi, mèniñ nevrem bolidu, deptu. Sorıǵanlar oyǵa çöküptu oylap tapalmaptu, kèçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşiptu. Qèni bu xotunniñ gèpini kim yèşip bèridu? *(Yanıt Veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustasıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucaǵından dört yaşında bir oǵul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir? Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuǵu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünip bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?)*

- Yükleme: çüşmeydiken
- Özne: töt yaşlıq bir oǵul
- Yer Tamlayıcısı: uniñ qolidin

Diğer Kelime Grupları

- ❖ **Èçilmıǵan sanduqtin** / Piçilmıǵan tavuz çıqti. *(Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıqti.)*
- Yükleme: çıqti
- Özne: piçilmıǵan tavuz
- Yer Tamlayıcısı: èçilmıǵan sanduqtin

6. İncelenen bilmecelerde toplam 566 tane zarf kullanımına rastlanılmıştır.

a. Uygur bilmecelerinde 75 tanesi kelimelerden, 51 tanesi de kelime gruplarından meydana gelen toplamda 126 tane zaman zarfına rastlanılmıştır.

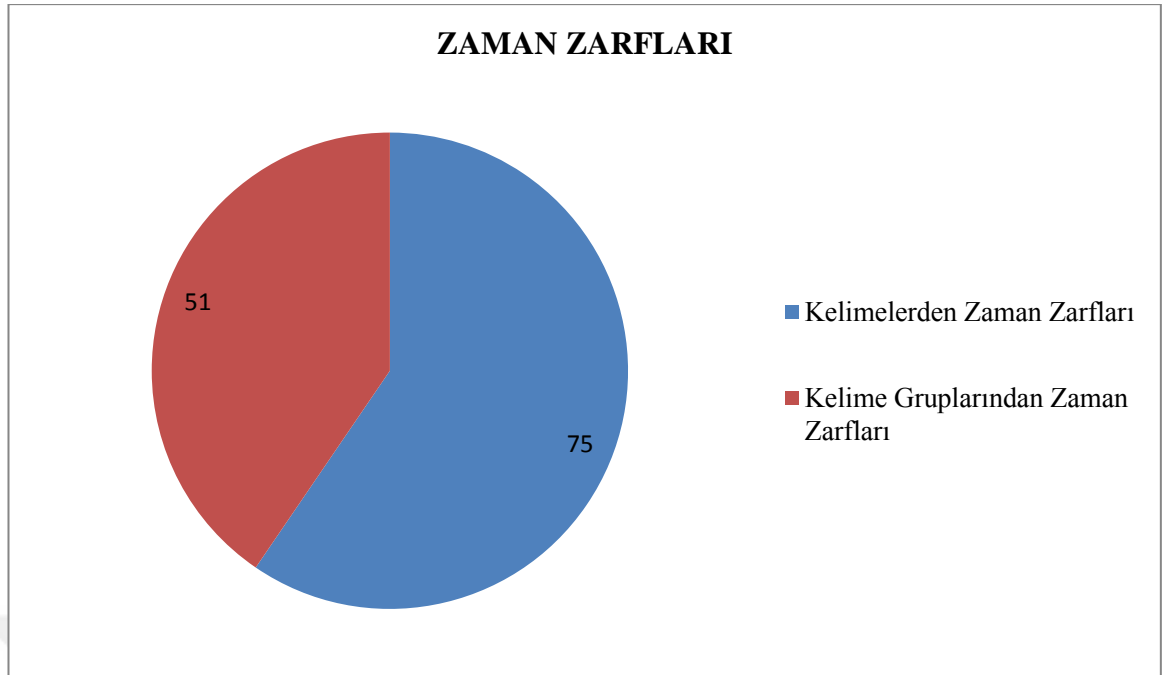
Örnekler:

Kelimelerden Zaman Zarfları

- ❖ **Kèçisi ağiça, kùndüzi ęalça.** (*Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.*)
- Yüklem: ağiça, ęalça
- Özne: (o)
- Zarf: kèçisi, kùndüzi

Kelime Gruplarından Zaman Zarfları

- ❖ **Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu **karañgu kèçide.**** (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sirtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- Yüklem: başlaydu
- Özne: yol
- Zarf: karañgu kèçide

b. Kelime gruplarından oluşan zaman zarflarının 5 tanesi sıfat tamlaması, 5 tanesi isim tamlaması, 8 tanesi tekrar grubundan oluşurken, 33 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnekler:

Sıfat Tamlaması

- ❖ Özi çaqqan, birla közi bar / Bir cüp texse uniñ içide / Dümbisini bèsip qoysañ / Yol başlaydu **karañgu kèçide**. (*Kendini yakan bir tane gözü var / Bir çift tabak onun içinde / Sırtına basarsan / Yol açılır karanlık gecede.*)
- Yüklem: başlaydu
- Özne: yol
- Zaman Zarfı: karañgu kèçide

İsim Tamlaması

- ❖ **Küz künliriniñ biride** kölde üzüp yürgen bir gaz bəşini kütürüp, cenupqa uçup kətivatqan bir top ğazni körüptü, u asmandiki ğazlarğa qarap: “Hey yüz ğaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki ğazlar uniña “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yèrimizçe bolsa, yèrimimizniñ yèrimiçe bolsa, andin sen qoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qèni asmandiki ğazniñ neççe ikenlikini tèpiñ. (*Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını*

kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.)

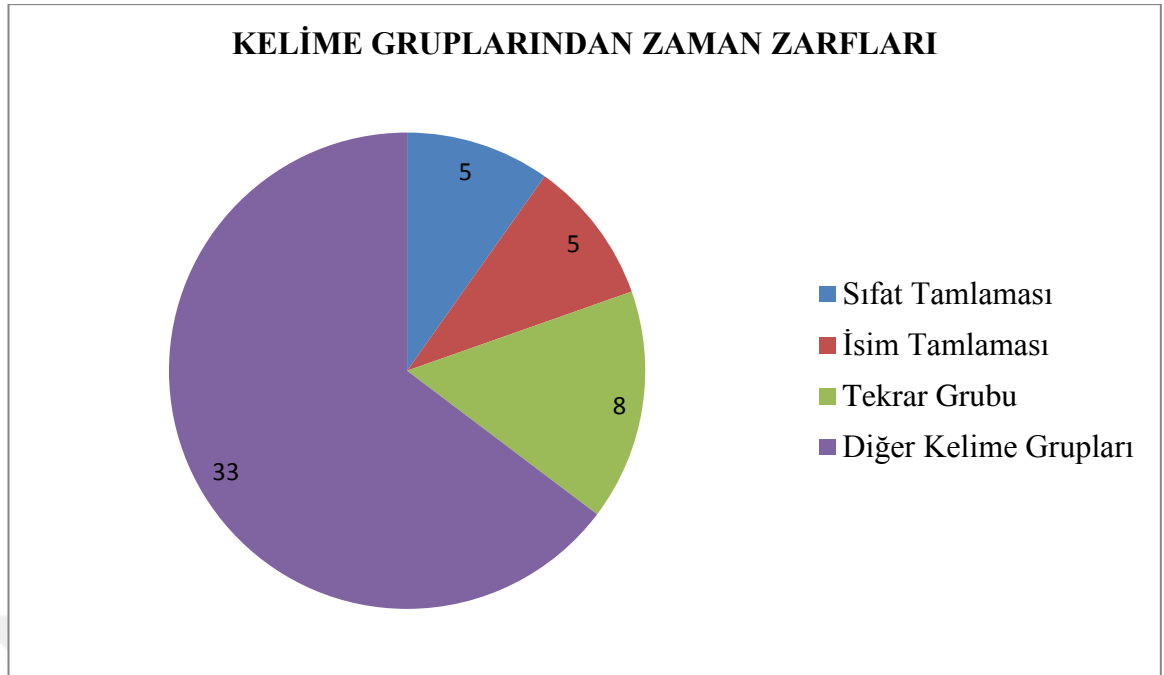
- Yüklem: körüptü
- Özne: kolda üzüp yürüyen bir gaz
- Nesne: cenupqa uçup kétévatqan bir top gazni
- Zaman Zarfı: küz künlirinin biride

Tekrar Grubu

- ❖ **Kèçe-kündüz** tinmaydu / Toxtimastin sanaydu / Ömür boyi sanisa / On ikkidin aşmaydu. (*Gece gündüz dinlemez / Durmadan sayar / Ömür boyu saysa / On ikkiyi aşmaz.*)
- Yüklem: tinmaydu
- Özne: (o)
- Zaman Zarfı: kèçe-kündüz

Diğer Kelime Grupları

- ❖ Quruqluqta hem suda / Yaşiyalaydu ölestin / **Keç bolğanda** sazliqta / Naxşaèytartinmastin. (*Kuru yerde ve suda / Yaşayıp durur ölene dek / Geceleyin sazlıkta / Şarkı söyler durmadan.*)
- Yüklem: naxşa èytar
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcı: sazliqta
- Zaman Zarfı:keç bolğanda

c. İncelenen bilmeceelerde kelimelerden 161 tane, kelime gruplarından ise 279 tane olmak üzere toplam 440 tane durum zarfına rastlanılmıştır.

Örnek:

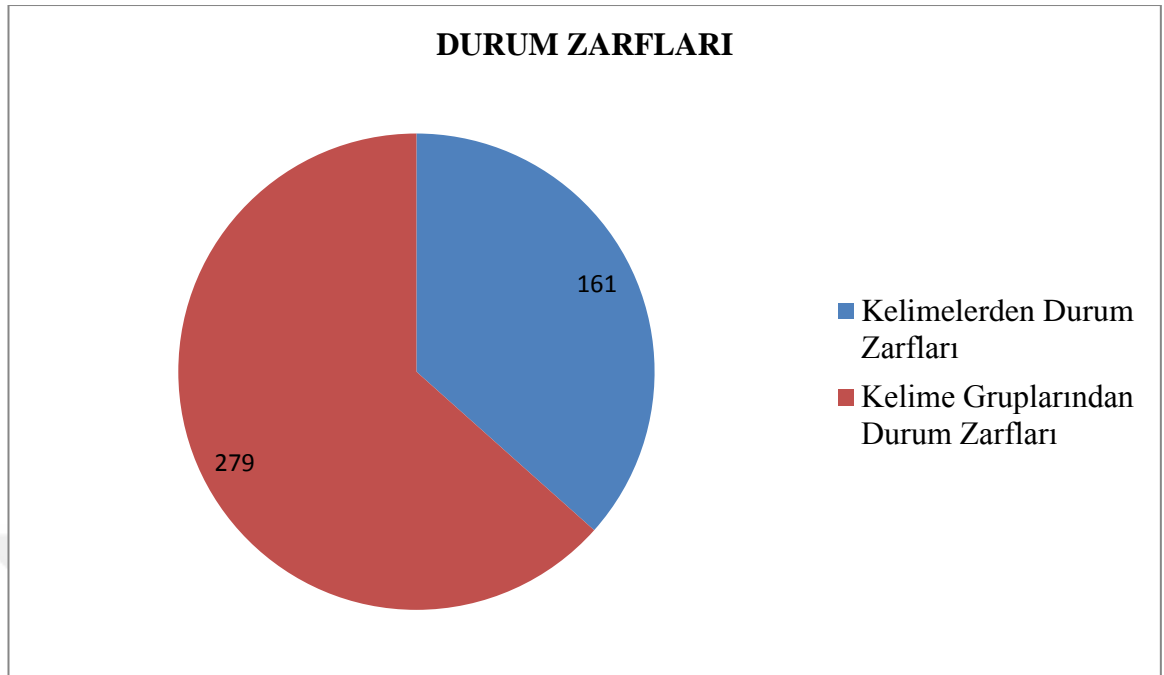
Kelimelerden Durum Zarfları

- ❖ Bir nersem bar, cèni baru, **ègiz** uçmas / Mañgan çağda putliri yerge tegmes / Yer bilen asmanğiçe ot yansimu / Tırnaççilik hèçbir yeri otta köymes. (*Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz / Yürüme çağında ayakları yere değmez / Yerden göğe kadar ateş yansa da / Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.*)
- Yükleme: uçmas
- Özne: (o)
- Durum Zarfı: ègiz

Kelime Gruplarından Durum Zarfları

- ❖ **Köz èçip** körelmeysiz / Qol sunup tutalmaysız / Siz uniñdin ayrilip / Bir minut yaşalmaysız. (*Göz açıp göremezsiniz / El açıp tutamazsınız / Siz ondan ayrı / Bir dakika yaşayamazsınız.*)
- Yükleme: körelmeysiz
- Özne: (siz)

➤ Durum Zarfı: köz èçip

ç. Kelime gruplarından oluşan durum zarflarının 22 tanesi sıfat tamlaması, 2 tanesi isim tamlaması, 18 tanesi tekrar grubundan oluşurken, 237 tanesi de diğer kelime gruplarından oluşmuştur.

Örnek:

Sıfat Tamlaması

- ❖ Özi muşteq, tènı taşteq / Postqa turidu **ceñgivar yaşteq**. (*Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi / Kabuğa girer, cengaver genç gibi.*)
- Yüklem: turidu
- Özne: (o)
- Yer Tamlayıcısı: postqa
- Durum Zarfı: ceñgivar yaşteq

İsim Tamlaması

- ❖ Özi orup, özi tèpèr / Burap qoysañ meñip kèter / **Bir demniñ içidila** / Köz yetmes yerge yeter. (*Kendi biçip, kendi toplar / Çevirsen yürüyüp gider / Bir anın içinde / Gözün göremeyeceği yere gider.*)
- Yüklem: yeter
- Özne: (o)

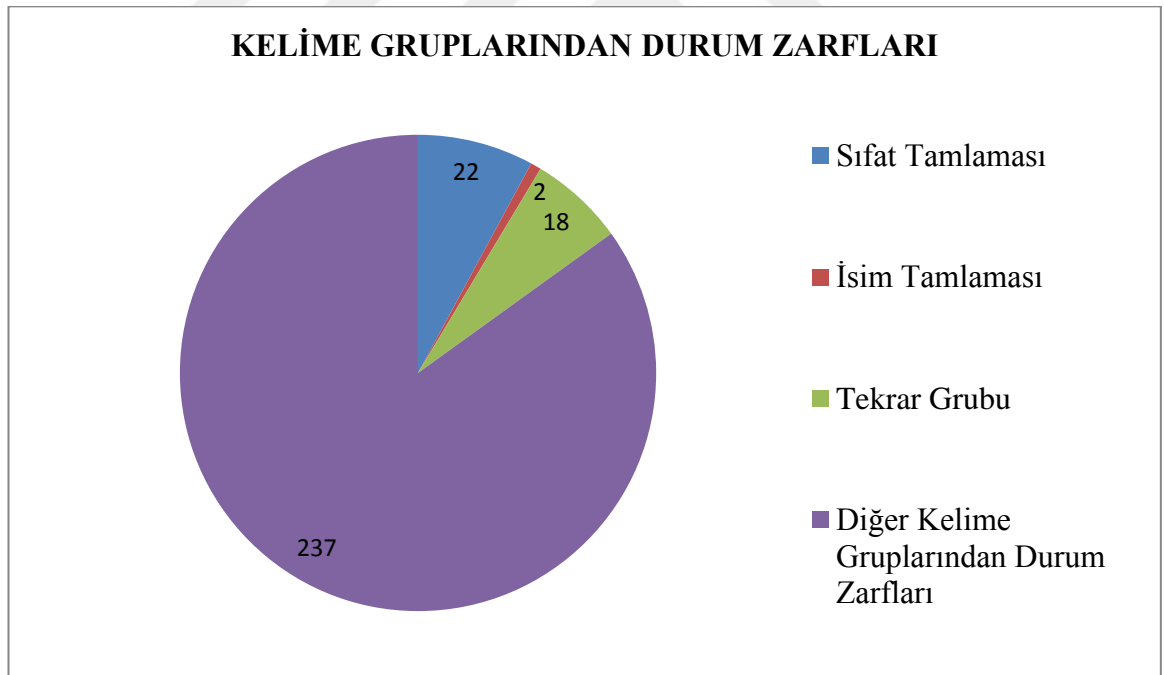
- Yer tamlayıcısı: kös yetmes yerge
- Durum Zarfı: bir demniñ içidila

Tekrar Grubu

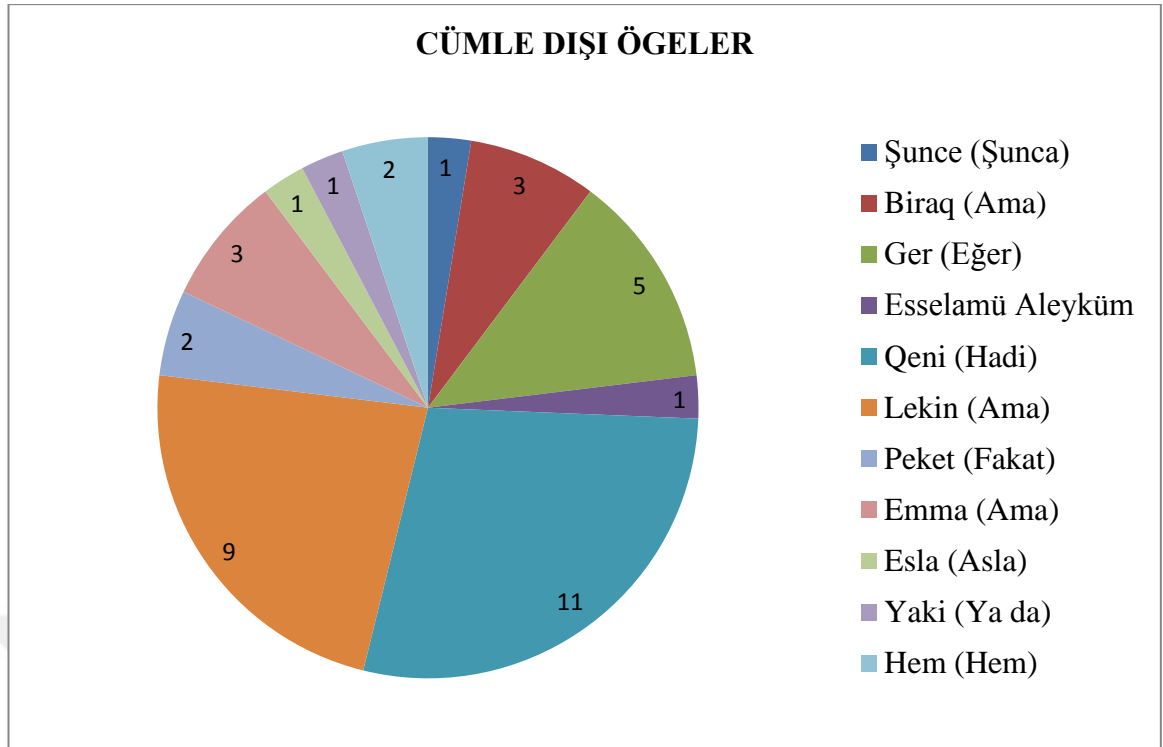
- ❖ Ayiği yoq yürüdü / **Siliq siliq** külidü. (*Ayağı yok yürür / Hoş güler.*)
- Yüklem: külidü
- Özne: (o)
- Durum Zarfı: siliq siliq

Diğer Kelime Grupları

- ❖ Ciriñ- ciriñ / İldam kèliñ / **Yıraqtin turup** / Sözlüşip èliñ. (*Dırın dırın / Çabuk gelin / Uzakta durup / Konuşup elinize alın.*)
- Yüklem: èliñ
- Özne: (siz)
- Durum Zarfı: yıraqtin turup

7. İncelenen bilmeceelerde toplam 39 tane cümle dışı unsur kullanımına rastlanılmıştır. Şunca 1, ama (biraq) 3, eğer 5, esselamü aleyküm 1, hadi 11, lâkin 9, fakat 2, emma (ama) 3, asla 1, hem 2 ve ya da 1 tanedir.

B. Bilmecelerde Geçen Kelime Grupları İle İlgili Sonuçlar

1. İncelenen bilmecelerde toplam 1087 tane kelime grubuna rastlanılmıştır. Kelime gruplarından isim tamlamasına 124 tane, sıfat tamlamasına 279 tane, sıfat- fiil grubuna 48 tane, isim- fiil grubuna 24 tane, zarf- fiil grubuna 214 tane, tekrar grubuna 70 tane, edat grubuna 53 tane, bağlama grubuna 9 tane, birleşik isim grubuna 1 tane, ünlem grubuna 4 tane, sayı grubuna 19 tane, birleşik fiil grubuna 122 tane, kısaltma grubuna 120 tane, unvan grubuna ise hiç rastlanılmamıştır.

Örnekler:

İsim Tamlaması

- ❖ Qap çüşti, qaplap çüşti / **Qapniñ ağız** boğulup çüşti. (*Çuval düştü, kapanıp düştü / Kapağın ağız büzülüp düştü.*)

Sıfat Tamlaması

- ❖ Bir öyge kirsem **bèli bağlağliq qiz** oturuptu. (*Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.*)

Sıfat- Fiil Grubu

- ❖ **Èçilmigan** sanduqtin / **Piçilmigan** tavuz çiqti. (*Açılmayan kutudan / Kesilmeyen karpuz çıktı.*)

İsim- Fiil Grubu

- ❖ **Mènişi** şamal, **yètişi** azgal. (*Yürüyüşü rüzgar, yataşı çukur.*)

Zarf- Fiil Grubu

- ❖ **Bèsip** qoysañ çırqırar / **Tèpip** qoysañ gırqırar. (*Basarsan çir çir ses çıkarır / Sürersen hızlanır.*)

Tekrar Grubu

- ❖ **Baqsam baqsam** müñgüz çiqmaydu. (*Baksam baksam boynuz çıkmaz.*)

Edat Grubu

- ❖ **Ay bilen künni** / **May bilen unni** / Nème ayriptu / Tèpiñlarçu qeni. (*Ay ile günü / Yağ ile unu / Nedir ayıran / Hadi bul bunu.*)

Bağlama Grubu

- ❖ **Közüm** yumuqluq / **Tènim** heriketsiz / **Lèkin** körginim / **Her xil ve sansiz**. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)

Unvan Grubu

Uygur bilmecelerinde unvan grubuna ait örnek tespit edilememiştir.

Birleşik İsim Grubu

- ❖ **Holu- holu- holumet** / **İçi** qizil qiyamet / **Höl** kirip quruq çiqar / **Ya Mustafa Muhemmet**. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)

Ünlem Grubu

- ❖ **Holu- holu- holumet** / **İçi** qizil qiyamet / **Höl** kirip quruq çiqar / **Ya Mustafa Muhemmet**. (*Holu- holu- holumet / İçi kızıl kıyamet / Yaş girip kuru çıkar / Ya Mustafa Muhammet.*)

Sayı Grubu

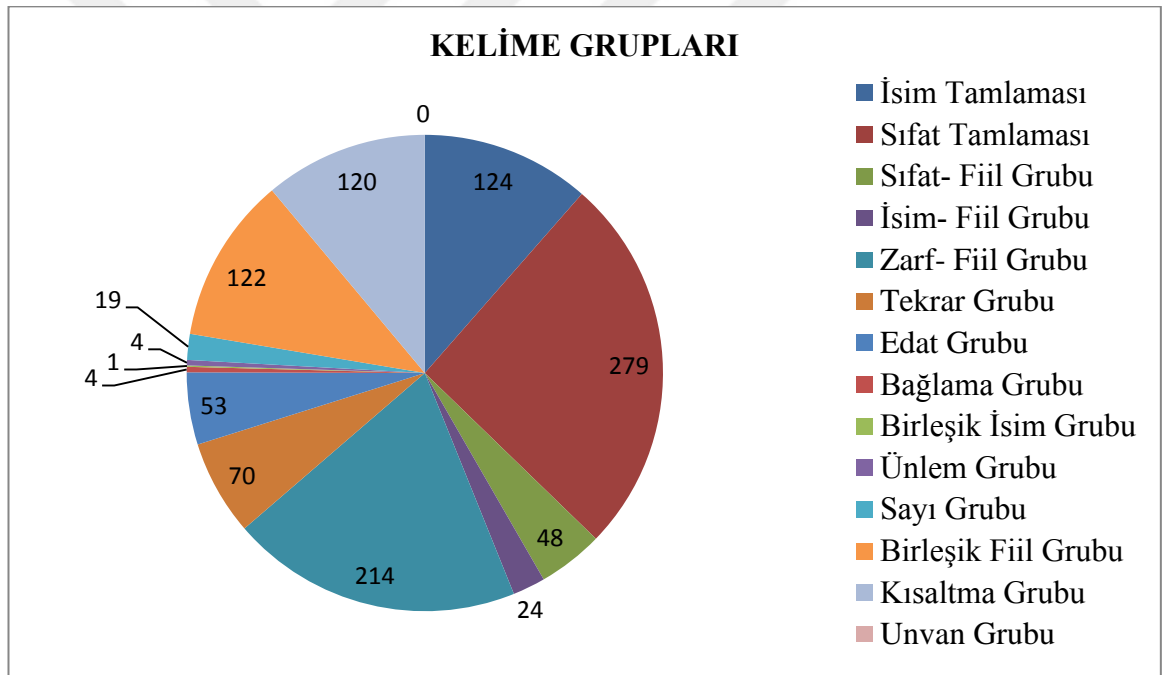
- ❖ Biz, biz, bizidük / Biz **on ikki qız idük** / Bir gümbezge yigildük / Tañ aldida taraldük. (*Biz, biz, bizidik / Biz on iki kız idik / Bir kubbeye dizildik / Tan ağardı dağıldık.*)

Birleşik Fiil Grubu

- ❖ Ètivettim şotidin / **Èsilivaldim** putidin. (*İniverdim merdivenden / Çekiverdim ayağından.*)

Kısaltma Grubu

- ❖ Uzundin uzaq (**turup**) / Havağa tuzaq (**bolğan**). (*Uzundan uzak (durup) / Havaya tuzak (olan).*)

C. Bilmecelerde Kullanılan Cümle Türleri İle İlgili Sonuçlar

1. Yapısına göre incelenen bilmecelerde 933 cümlede 361 tane basit cümle, 176 tane birleşik cümle, 393 tane sıralı cümle ve 3 tane de bağlı cümleye rastlanılmıştır.

Örnekler:

Basit Cümle

- ❖ Quş tilidin, tökülidu söz. (*Kuş dilinden, dökülür söz.*)

Birleşik Cümle

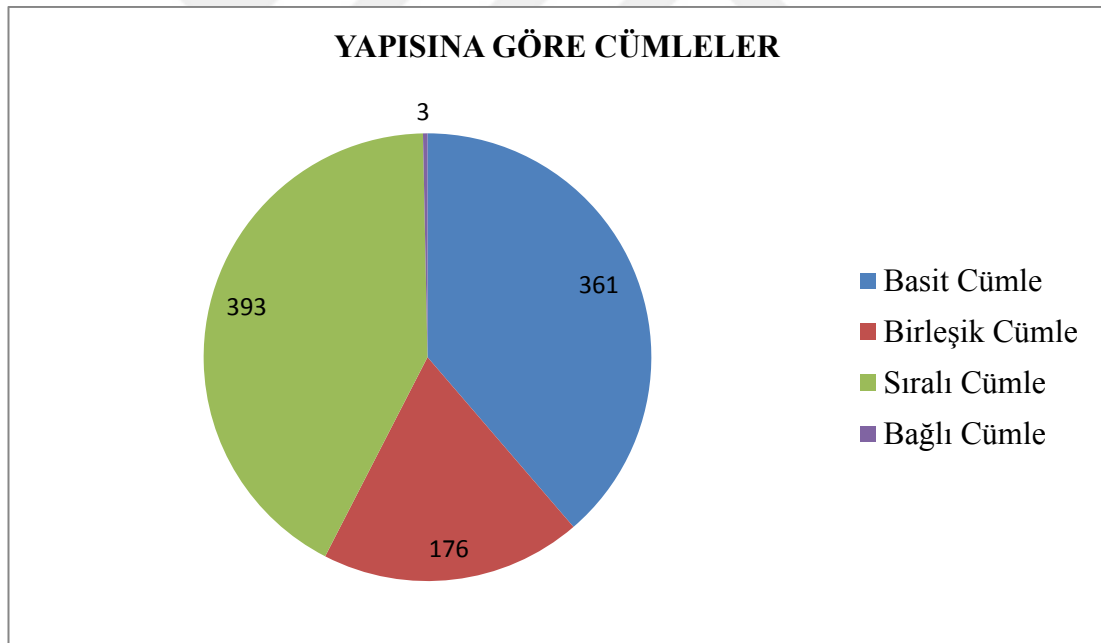
- ❖ Kel- kel **dësem** kelmeydu / Kelme **dësem** kèlidu. (*Gel gel desem gelmez / Gelme desem gelir.*)

Sıralı Cümle

- ❖ Güldüri **bar**, yamguri **yoq** / Qar **yègiptu**, soğuqi **yoq**. (*Gürültüsü var, yağmuru yok / Kar yağar, soğuğu yok.*)

Bağlı Cümle

- ❖ Közüm yumuqluq / Tënim heriketsiz / Lëkin körginim / Her xil **ve** sansiz. (*Gözüm kapalı / Bedenim hareketsiz / Ama gördüğüm / Çok çeşitli ve sayısız.*)

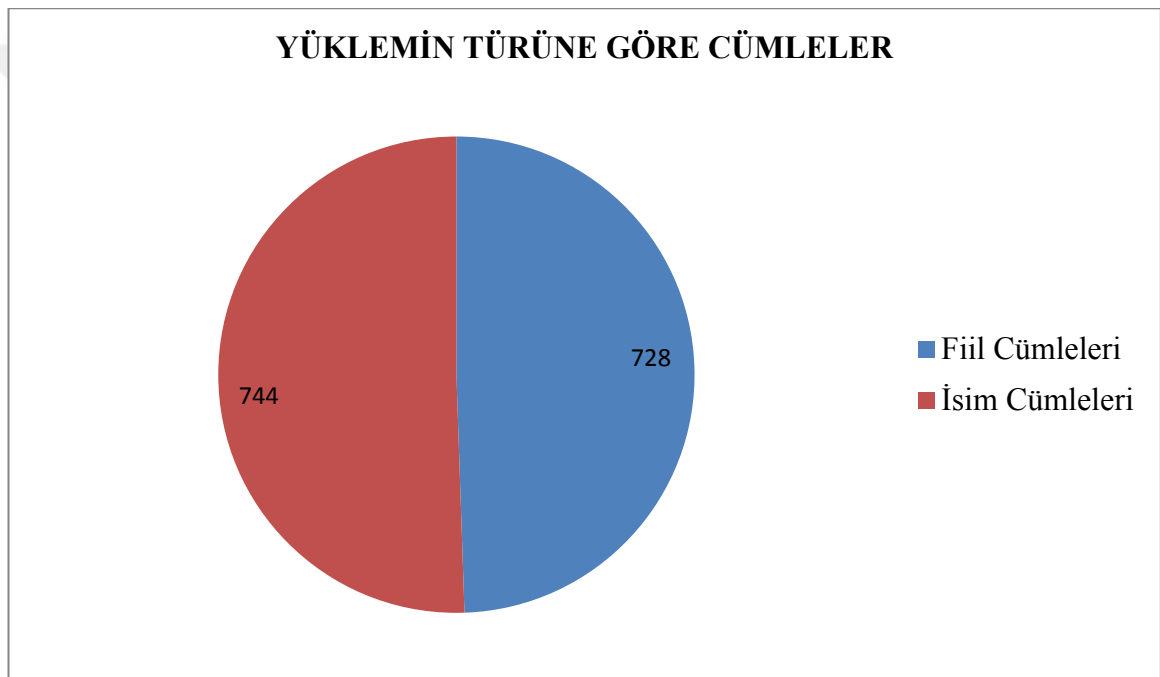
2. Yüklemin türüne göre ele aldığımız bilmecelerde 536 bilmecenin 933 cümlesinde 728 tane yüklemi fiil olan cümle, 744 tane de yüklemi isim olan cümle tespit edilmiştir. Bu sayıların toplamının bilmecelerdeki toplam cümle sayısına eşit olmamasının sebebi bilmecelerin büyük çoğunluğunda tespit ettiğimiz birden fazla yüklem bir cümlede bulunmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle bir cümle olarak ele aldığımız sıralı cümlelerde üçten fazla yüklem olan örneklere sıkça rastlanmıştır.

Örnekler:**Fiil Cümleleri**

- ❖ Anisi tinç **turidu** / Balisi **yumilaydu**. (*Anası sakin durur / Yavrusu yuvarlanır.*)

İsim Cümleleri

- ❖ Ağzi **bar**, cèni **yoq** / Quyrıqi **bar**, yuñi **yoq** / Yügüridu aq yerde, qaldirudu qara iz / Quş tilidin, tökülidu söz. (*Ağzı var, canı yok / Kuyruğu var, yünü yok / Yürür ak yerde bırakır kara iz / Kuş dilinden dökülür söz.*)

3. Yüklem yerine göre ele aldığımız bilmeceelerde 600 tane kurallı cümle, 266 tane devrik cümle, 67 tane eksilteli cümle tespit edilmiştir.

Örnekler:**Kurallı Cümle**

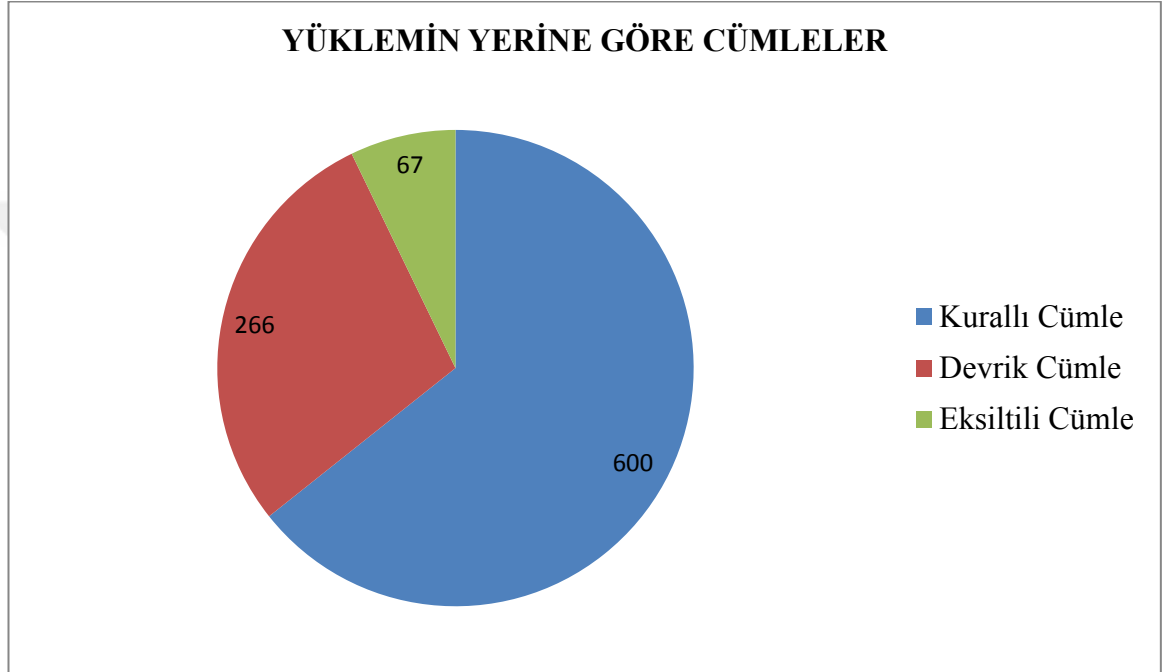
- ❖ Aq ètim asmanğa **baqar**. (*Ak atım göğe bakar.*)

Devrik Cümle

- ❖ Pil-pil **qılar** çəçikim / **Cimirlaydu** çəçikim / Kündüzi uxlivəlip / Kêçisi oynar çəçikim. (*İpil-ipil eder çiçeğim / Parıldar çiçeğim / Gündüzleri uyuyup / Geceleri oynar çiçeğim.*)

Eksiltili Cümle

- ❖ Bir qap, qap içide un (**bar**) / Un içide tüvrük (**bar**). (*Bir kap, kap içinde un / Un içinde kütük.*)

4. Cümlelerin anlam özelliklerine göre ele aldığımız bilmecelerde, 614 tane olumlu cümleye, 257 tane olumsuz cümleye, 62 tane de soru cümlesine rastlanılmıştır. Aslına bakılınca soru bildiren bilmecelerin soru kelimesinin çok az kullanılarak söylenmesi bu bölümde tespit ettiğimiz farklılıklardan olmuştur.

Örnekler:

Olumlu Cümleler

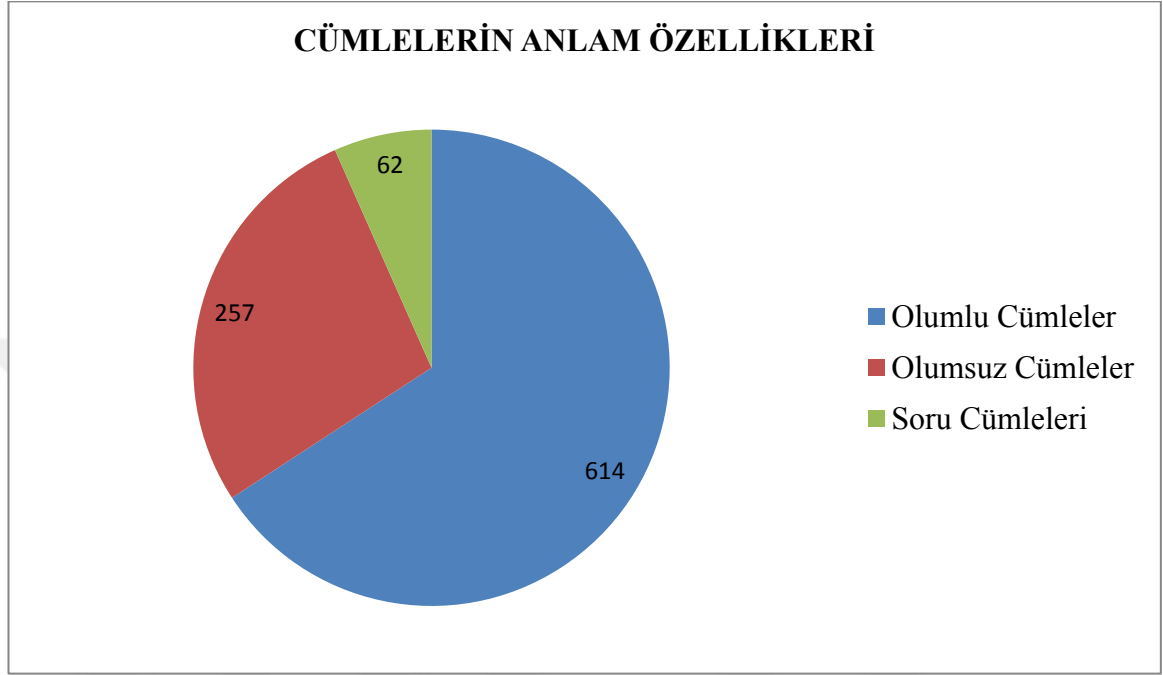
- ❖ Şir- şir **èter**, cilgidin **öter** / Davanğa kelse astidin **öter**. (*Şırl şırl eder, dereden geçer / Yokuşa gelse, altından geçer.*)

Olumsuz Cümleler

- ❖ Atqa **minmes** / Yayaq **yürmes** / Burni bir / Quliqi kir. (*Ata binmez / Yaya yürümez / Burnu bir / Kulağı kir.*)

Soru Cümleleri

- ❖ Köñlindiki aq şaye / Belvègi kök tavar / Böki sèriq duxava / Yüzi yalpaq, u nème? (*Bağrındaki ak kumaş / Kemerini yeşil kumaş / Şapkası sarı kadife / Yüzü yassı, o ne?*)

Bu istatistiki veriler incelendiği zaman Uygur bilmecelerinin söz dizimi ile ilgili şu genel sonuçlara varılabilir:

- Kelimelerden yüklem başlığı altında incelediğimiz bilmecelerde en fazla “fiilden yüklem” tespit edilmiştir.
- Kelime gruplarından yüklemde ise en fazla “isim cinsinden kelime gruplarından yüklem” tespit edilmiştir.
- Özne başlığı altındaki bilmecelerde en fazla “kelimelerden özne” tespit edilmiştir.
- Nesne başlığı altındaki bilmecelerde en fazla “kelimelerden nesne” tespit edilmiştir.
- Yer tamlayıcısı başlığı altındaki bilmecelerde en fazla “kelimelerden yer tamlayıcısı” tespit edilmiştir.
- Zarflar başlığı altındaki bilmecelerde en fazla “kelime gruplarından durum zarfi” tespit edilmiştir.

- Cümle dışı ögelerde ise en fazla “qeni” kelimesinin kullanımı tespit edilmiştir.
- Toplam 1087 tane kelime grubunun tespit edildiği kelime grupları başlığında en fazla tespit edilen kelime grubu “sıfat tamlaması” olmuştur.
- Yapısına göre cümleler başlığı altında incelediğimiz bilmecelerde en fazla “sıralı cümle” tespit edilmiştir.
- Yüklem türüne göre cümleler başlığı altında incelediğimiz bilmecelerde en fazla yüklem türünün “isim” olduğu cümleler tespit edilmiştir.
- Yüklem yerine göre cümleler başlığı altında incelediğimiz bilmecelerde en fazla “kurallı cümle” tespit edilmiştir.
- Yüklem anlamına göre cümleler başlığı altında incelediğimiz bilmecelerde ise en fazla “olumlu cümle” tespit edilmiştir. Bilmeceler soru soran bir tür olmasına rağmen, bu başlık altında tespit ettiğimiz sonuca göre bilmecelerin büyük bir çoğunluğu soru kelimesi kullanılmadan oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

- Abrahams, R.D., Dundes, A. (2009). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Çev. Ezgi Metin). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Amos, D.B. (2007). Halk Bilgisinin(Folklorun) Bağlamı: İmalar ve Beklentiler (Çev. Metin Ekici). *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 10, Yıl 19, Sayı 76, Kış, s.232-243.
- Arat, R.R. (1987). *Türk Şivelerinin Tasnifi* (Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya). Cilt 1, a. 82-83, Ankara: TKAE Yay.
- Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S. (1976).*Sözcük Türleri 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Başgöz, İ., Tietze, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- _____. (1993). *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Batur, S. (1998). *Açıklamalı Örnekli Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Brunvard, J. H. (2009). *Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar* (Çev. Kadriye Türkan, Redaksiyon: Sinem Bozkurt, Şenay Saraç). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, C. 3, Ankara: Geleneksel Yay.
- Ciñvin, C. (1985). *Xelq Edebiyatı Heqqide Omumi Bayan*. Ürümçi: Şıncañ Xelq Neşriyatı.
- Doğan, L. (2016). *Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Ediskun, H. (1999). *Ses Bilgisi-Biçim Bilgisi-Cümle Bilgisi / Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzikitabevi.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Emet, E. (2002). Uygur Türklerinde Bilmece. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*.
- Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergin, M. (2012). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayın.
- Güzel, A., Torun, A. (2005). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yay.
- İçel, H. (2005). *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İsmayil, O. (1995). *Uygur Eğiz Edebiyatı Heqqida*. Ürümçi: Şıncañ Xelq Neşriyatı.
- _____. *Uygur Eğiz Edebiyatidiki Janirlar*. Ürümçi: Şıncañ Yaşlar- Ösmürler Neşriyat.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Karahan, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, (1992). Ankara Kültür Bakanlığı Yay.

Kasapoğlu, H. (2013). *Çağdaş Türk Edebiyatı II*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Mehemmet, A. (2001). *Xelq Egiz Edibiyatının Soal- Cavablar*. Qeşqer: Uygur Neşriyatı.

Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Çev. İklil Kurban). Ankara: TDK Yay.

Oğuz, M. Ö., Ekici, M., Aça, M., Düzgün, D., Akarpınar, R. B., Arslan, M., Sever, M., Yılmaz, A. M., Eker, G. ve Özkan, T. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.

Öger, A. (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____. (2011). Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter, p. 1530-1558.

Özkan, A., Toker, M., Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yay.

Öztürk, R. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.

Sadık, M. (1995). *Uygur Xelq Egiz Edibiyati Heqqida*. Ürümçi: Şincañ Xelq Neşriyatı.

Sartekin, E. A. (2004). *Uygurçe Neşit Qilingan Eserler Katalogi*. Ürümçi: Şincañ Üniversitesi Neşriyatı.

Şimşek, E. (2004). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı- Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. Ankara.

Tekin, F. (2008). *Özbek Bilmeceleri*. Uşak: Elik Yay.

Tekin, T. (1989). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem*, C.5, S.13, Ocak.

Tokmak, E. (2010). *Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı, Ankara: TDK Yay.

Türkeş-Günay, U. (2006). *Türklerin Tarihi Geçmişten Günümüze*. Akçağ Yay.

Türkyılmaz, D. (2008). Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dil Bilmeceleri Üzerine. *Milli Folklor Dergisi*, C. 10, Yıl 21, Sayı 81, s. 41-42.

Yıldız, M. (2016). *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fülleri*. Konya: Kömen Yay.

Yiğitbaşı, H. (2003). Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Bellekten, 47, *Dergipark*, s. 365-380.

Zunun, M., Rahman, A. (1982). *Uygur Xelq Edebiyatniñ Asasliri*. Ürümçi: Şincañ Xelq Neşriyati.

EKLER

UYGUR BİLMECELERİ LİSTESİ

Sıra	Uygur Türkçesiyle		Türkiye Türkçesiyle		Kaynak
	Bilmece	Cevap	Bilmece	Cevap	
1.	Acayip bir canivar bar, Tola öydin tēpilar. Tēpip qoysa çirqirap. İkki çüti pirqirap, Yēqin qılar yēraqni. Bilmes aǵriq- silaqni. Bir ademege bab nēme, Tēpiñlarçu u nēme?	Vēlisipit	Acayip bir canlı var, Pek çok evde bulunur. Bulursa çir çir ses çıkarıp İki çatı birleşip, Yakın kılar ıraǵı, Bilmez okşayışı- aǵrıyı Bir insana kapı ne, Bilin bakalım bu ne?	Bisiklet	UBÜD
2.	Acayip bir canivar, Taştın qattıq tonı bar. Dessep ölse traktor, Pisent qılmay cim turar.	Taşpaqa	Acayip bir canlıdır. Taştan sert donu var. Çiǵneyip geçse traktör, Ses çıkarmadan susar.	Kaplumbaǵa	UBÜD
3.	Acayip elçi bar, Putsız mēñip kēlidu. Qulıqıǵa söziñni- Dēsēñ ēlip kētidu.	Tēlēfon	Acayip elçi var Ayaksız yürür gelir. Kulaǵına söziñni Söylersen alıp götürür.	Telefon	UBÜD
4.	Aceb yoǵan bir öküz, Mañliyida birla kōz. Puşuldaydu, möreydu Men keldim dep tovlaydu. Boǵum boǵum quyruqi Neççe yerde uliqi. Kēçe- kündüz, qış ve yaz Mañidu u bekmu saz.	Poyiz	Hayret verir bir öküz Alnında var tek bir göz Pofurdar, meler, Ben geldim diye baǵırır. Boǵum boǵum kuyruǵu Nice yerde ulaǵı Gece gündüz, kış ve yaz Yürür gezer, pek güzel.	Tren	UBÜBD
5.	Aça, ačaniñ üstide qaça Qaçiniñ üstide çapça Çapçiniñ üstide ham-ham, Ham-hamniñ üstide miş-miş, Miş- mişniñ üstide lip- lip, Lip- lipniñ üstide şıvaq, Şıvaqniñ üstide qıyaq,	Put, qorsağ, gal, ēgiz, burun, göz, qaş, çaç, bök	Çatal, çatalın üstünde kase, Kasenin üstünde kepçe, Kepçenin üstünde ham- ham Ham hamın üstünde miş miş Miş mişin üstünde lip lip Lip lipin üstünde şıvak Şıvakın üstünde yassı ot	Ayak, karın, boǵaz, aǵız, burun, göz, kaş, saç, kalpak	UBÜD

	Qiyaqniñ üstide çöçek, Eytinlarçu u nème?		<i>Yassı otun üstünde ahşap çanak Söyler misin bu nedir?</i>		
6.	Ağzi bar, cèni yoq, Quyriqi bar, yuñi yoq. Yügüridu aq yerde, qalduridu qara iz. Quş tilidin, töqülidu söz.	Qelem	<i>Ağzı var, canı yok. Kuyruğu var, yüntü yok. Yürür ak yerde bırakır kara iz. Kuş dilinden, dökülür söz.</i>	Kalem	UBÜD
7.	Ağzi bir, quyruqi ikkidur, Sekrep çüşsiñiz oxşaşla çoñqur.	İştan	<i>Ağzı bir kuyruğu ikidir, İnseniz aynı derinliktedir.</i>	İç donu	UBÜD
8.	Ağzida iman bar, Qosiqida yılan bar u kim?	Yalğançı mollalar	<i>Dilinde iman var Karnında yılan var, bu kim?</i>	Yalancı mollalar	UBÜD
9.	Ağzida neççe yüz çışı, Birni ikki qılmaq işi.	Here	<i>Ağzında yüzlerce dişi, Biri iki yapmak işi.</i>	Testere	UBÜD
10.	Ağzidin içidu, burnidin çiqiridu.	Çeynek	<i>Ağzından içer, burnundan çıkarır.</i>	Çaydanlık	UBÜD
11.	Akisi ukisini qoğlap yételmeydu.	Harviniñ aldi- keyni çaqliri	<i>Abisi kardeşini kovalayıp yetişemez.</i>	Arabanın ön- arka tekerleri	UBÜD
12.	Ala çapan kiyivalğan, Uzun quyruq baturum. “To- ko- tok, yapirim” dep, Yerni teşken baturum.	Xoraz	<i>Ala palto giyinen Uzun kuyruk yiğidim. “To-ko-tok” yapıyorum diye Yeri deşen yiğidim.</i>	Horoz	UBÜD
13.	Ala tonumniñ yamiqi bar, tikiçi yoq.	Sègizxan	<i>Ala elbisemin yaması var, dikişi yok.</i>	Saksağan	UBÜD
14.	Aldi yamğur, keyni qar.	Çigit ayriydigan çiqriq	<i>Önü yağmur, ardı kar.</i>	Çiğit(pamuk çekirdeği) ayıran çıkırık	UBÜD
15.	Aliyèşil toni bar, Qanğa tolğan qorsiqi. Qapqaradur baliliri, Şunçe nurgun saniqi.	Tavuz	<i>Al yeşilli donu var, Kanla dolmuş kursağı. Kapkaradır yavruları, O kadar fazladır sayısı.</i>	Karpuz	UBÜBD
16.	Altun müñgüzlük tèkiçek Ayda su içer. Kümüş müñgüzlük tèkiçek Künde su içer.	Buğday ve gürüç	<i>Altın boynuzlu tekecik Ayda (bir) su içer. Gümüş boynuzlu tekecik, Her gün su içer.</i>	Buğday ve pirinç	UBÜD
17.	Altun qoçqar müñgüzi, Boğa- maral tèrisi.	Qara kigiz öy	<i>Altın koç boynuzu, Boğa-geyik derisi.</i>	Kara keçe çadır	UBÜD
18.	Aña birdin qarisiñiz: apaq bipayan,	Çöldiki avlun	<i>Ona birden baksanız, bembeyaz ufuk</i>	Çöldeki serap	UBÜD

	Sepsalsiñiz uzun ketken bir derya aqqan. Biraq, unda körünmeydu qatnıgan qeyiq, Su içide hergiz mu üzmeydu béliq.		<i>Dikkat etseniz uzun akıp giden bir deniz, Ama onda görünmez giden kayık, Suyunun içinde asla yüzmez balık.</i>		
19.	Anisi bir, balisi miñ.	Ay, yultuz	<i>Anası bir, yavrusu bin.</i>	<i>Ay ve yıldız</i>	UBÜD
20.	Anisi egri-toqay, Balisi qil yorga.	Derya ve su	<i>Annesi eğri büğrü Yavrusu hızlı rahvan.</i>	<i>Deniz ve su</i>	UBÜD
21.	Anisi oñda yatıdu, balisi piltiñlaydu.	Aşhana, Noğuç	<i>Anası sağda yatar, yavrusu tepişir.</i>	<i>Oklava</i>	UTB
22.	Anisi şaldır-şap, Balisi şildir şeker.	Üçme	<i>Anası şaldır şap Yavrusu şildir şeker.</i>	<i>Dut</i>	UBÜD
23.	Anisi tinç turıdu, Balisi yumilaydu.	Aştaxta bilen noğuç	<i>Anası saki durur, Yavrusu yuvarlanır.</i>	<i>Ekmek tahtası ve oklava</i>	UBÜD
24.	Anisi töven, balisi üstün.	Dereq qoli ve yopurmaq	<i>Anası alçak, yavrusu üstün.</i>	<i>Ağaç dalı ve yaprak</i>	UBÜD
25.	Anisi uzunıga yatıdu, Balisi toğrisıga.	Öy ögzisidiki xe ve cegiler	<i>Anası uzununa yatar Yavrusu doğrusuna.</i>	<i>Evin çatısındaki kereste ve sııklar</i>	UBÜD
26.	Apaq yerge ret bilen reñlik uruq salıdu.	Qelem	<i>Ak tarlaya sırayla renkli tohum saçar.</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD
27.	Aq çëçek qısqañ anisi, Balisini balğa orup olturıdu qarisi.	Örük	<i>Ak çiçeği kesen anası, Yavrusunu bala çevirip o oturur karısı.</i>	<i>Kayıtı</i>	UBÜD
28.	Aq dastıxan sëlivaldim. Alem içi aqardı.	Qar	<i>Ak sofrası seriverdim Âlemin içi ağardı.</i>	<i>Kar</i>	UBÜD
29.	Aq dastıxan üstide, Qara mehman oynaydu. Tumşuqıda gül çëkip, Üñ çıkarmay sayraydu.	Qelem	<i>Ak sofrası üstünde Kara misafir oynar Gagasıyla gölden içip Ses çıkarmadan öter</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD
30.	Aq étim asmandin çüşer, Ot- çöpni yemes, Ot- çöp uni yer.	Qar	<i>Beyaz atım gökten düşer, Otu çöpü yemez, Ot çöp onu yer.</i>	<i>Kar</i>	UBÜD
31.	Aq étim asmanğa baqar.	Çiğ	<i>Ak atım göğe bakar.</i>	<i>Çiğ</i>	UBÜD
32.	Aq sanduqum eçildi, İçidin yipek şëşidi.	Kün	<i>Ak sandığım açıldı. İçinden ipek saçıldı.</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD
33.	Aq tamıda qara argamça, u neme?	Çümüle	<i>Ak damda kara urdan, bu nedir?</i>	<i>Karınca</i>	UBÜD

34.	Aq tögemniñ boyı uzun.	Yol	<i>Ak devemin boyu uzun.</i>	<i>Yol</i>	UBÜD
35.	Aq yerde bala yağaç.	Ètiz qiri	<i>Ak yerde yavru ağaç.</i>	<i>Tarla otu- bozkır</i>	UBÜD
36.	Aq yerde qazan qaynaydu.	Çümüle	<i>Ak yerde kazan kaynar.</i>	<i>Karınca</i>	UBÜD
37.	Aq yerge qara purçaq çèçiptu.	Qegez, xat	<i>Ak yere kara saç saçar</i>	<i>Kâğıt, yazı</i>	UBÜD
38.	Aqqan sudek toxtimas, Kètivèrer nişanğa. Tarazisi ömürniñ, Bek qıymetlik insanğa. Ger bilmiseñ qedrini, Qalisen çoñ puşaymanğa.	Vaqit	<i>Akan su gibidir, durmaz. Ulaşır hedefine. Terazisidir ömrün, Pek kıymetlidir insana, Eğer bilmezsen kadrini Olursun çok pişman.</i>	<i>Vakit</i>	UBÜD
39.	Asmanda uçup yürgen alte yorgay, Ömür vayet kökte qonar, yerge qonmay.	Üker	<i>Gökyüzünde uçup duran altı at Ömür boyu gökte durur, yere konmaz</i>	<i>Ülker Yıldızı</i>	UBÜD
40.	Asmandiki bir top gâzdin biri soraptu: Esselamu eleyküm, yüz gâz, nege kètip barisilar. Mènimu èlip ketseñlar. Gâzlar şundaq cavab bèriptu: Biz yüz emes, bizge bizdek qoşulsa, uniñğa yine bizniñ yèrimimiz qoşulsa, yene yèrimimizniñ yèrimi qoşulsa, andin sen qoşulsan yüz bolimiz. Zadi biz qançe? Tapqına. Anidin èlip kètimiz. Esliy gâz qançe?	Ġaz otuz alte	<i>Gökyüzündeki bir küme kaza biri sormuş: Selamün aleyküm, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz. Beni de alıp gitseniz. Kazlar şöyle cevap vermiş: Biz yüz kaz değiliz, bize biz kadar katılrsa, ona yine bizim yarımımız kadar eklense, yine yarımımızın yarısı eklenirse, sonra da sen katılrsan yüz oluruz. Bizim tamamımız kaçtır? Bul. Ondan sonra seni alıp gideriz. Asıl kaz kaç tanedir?</i>	<i>Otuz altı kaz</i>	UBÜD
41.	Asmanğa çıqsa yallide, Yerge çüşer taqqide.	Ketmen	<i>Göge kalkar parıdar, Yere iner takırdar.</i>	<i>Çapa</i>	UBÜD
42.	Asmanğa tayaq atsam Yerge qan çaçraydu.	Çılan	<i>Gökyüzüne direk atsam Yere kan sıçrar.</i>	<i>Çılan</i>	UBÜD
43.	Astimu tağ, üstimu tağ, Otturisi mexmel èdir.	Tamaq, til	<i>Altı da dağ, üstü de dağ, Ortası kadife tepe</i>	<i>Damak, dil</i>	UBÜD
44.	Aş içmeydu müşüküm, Su içmeydu müşüküm. Tavar-durdun üstide, Yorgılaydu müşüküm.	Dezmal	<i>Aş yemez kedim Su içmez kedim İpek kumaş üstünde, Koşturur kedim.</i>	<i>Ütü</i>	UBÜD

45.	Aş uğrilap qaçqanni, Uçritidu zor bige.	Müşük	<i>Yiyecek çalıp kaçanı Yakalar büyük bige.</i>	<i>Kedi</i>	UBÜD
46.	Aş, aşnıñ içinde taş Taşnıñ içinde yine aş.	Örük	<i>Aş aşın içinde taş, Taşın içinde yine aş.</i>	<i>Kayı</i>	UBÜD
47.	Aşlıq, ot- çöp yemestin İşlep kèter karamet. Uniñ bilen dèhqanlar Köplep alur daramet.	Kombayin	<i>Yiyecek, ot yemeden. İşler gider keramet. Onun ile çiftçiler, Bol bol kazanır nimet.</i>	<i>Biçerdöver</i>	UBÜD
48.	Ata hem anisida, Selle bilen saqal bar. Yéni tuğqan balisida Selle yoqtur, saqal bar.	Öçke bilen oğlaq	<i>Anasıyla babasında Sarık ile sakal var. Yeni doğan yavrusunda Sarık yoktur, sakal var.</i>	<i>Keçi ile oğlak</i>	UBÜD
49.	Attin ègiz, ittin pes.	Èger	<i>Attan yüksek, itten alçak.</i>	<i>Eyer</i>	UBÜD
50.	Atisi yatar toğra, Apisi yorğa. Qizi ussulçı, Oğli oyunçı.	Kövrüq, su, beliq, paqa	<i>Babası yatar doğru, Anası rahvan. Kızı dansçı, Oğlu oyuncu.</i>	<i>Köprü, su, balık, kurbağa</i>	UBÜD
51.	Atqa minmes, Yayaq yürmes, Burni bir, Qulıqı kir.	İvriq	<i>Ata binmez, Yaya yürümez. Burnu bir, Kulağı kir.</i>	<i>İbrik</i>	UBÜD
52.	Atsam çalma asmanğa, Qizil möldür töküldi.	Çılan	<i>Atsam göğe kerpiç, Kızıl damla dökülür.</i>	<i>Çılan (iğdegillerden koyu kahverengi bir meyve) silkeleme</i>	UBÜD
53.	Axşam kèter leglek Etige kèler sek sek. U nème?	Kündüz	<i>Akşam gider leylek, Sabah gelir sek sek, Bu nedir?</i>	<i>Gündüz</i>	UBÜD
54.	Axşimi kèler eglikim, Kündizi kèter leglikim.	Ay	<i>Akşam gelir eleğim Gündüz gider leyleğim.</i>	<i>Ay</i>	UBÜD
55.	Axşimi kèler lek-lek, Etisi kèter sek-sek.	Tüñlük yapquç	<i>Akşamleyin gelir lek lek Sabahleyin gider sek sek</i>	<i>Yatak örtüsü</i>	UBÜD
56.	Axşimi kèlidu leñ-leñ Etisi kètidu señ-señ.	Tüñlük yapquç	<i>Akşam gelir len len Sabah gider sen sen.</i>	<i>Yatak</i>	UBÜD
57.	Axşimi kèter,	Kün	<i>Akşamleyin gider,</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD

	Etisi kèler.		<i>Ertesi gün gelir.</i>		
58.	Ay bilen künni, May bilen unni Nème ayıptu? Tèpiñlarçu qeni.	Bilen	<i>Ay ile günü, Yağ ile unu, Nedir ayıran? Hadi bul bunu.</i>	<i>İle</i>	UBÜD
59.	Ayiği yoq yürüdü Siliq siliq külüdü.	Su	<i>Ayağı yok yürür, Pırl pırl güler</i>	<i>Su</i>	UBÜD
60.	Ayiği yoq yürüdü, Özi yıraqtın kèlidü. Ağzi yoq sözleydü, Saña salam bèridü.	Xat-çek	<i>Ayağı yok yürür, Kendi uzaktan gelir. Ağzi yok konuşur. Sana selam verir.</i>	<i>Mektup</i>	UBÜD
61.	Aylinidu- aylinidu öz oqida Aylangini sèzilmeydü həc vaqıtta.	Yer şari	<i>Döner döner kendi mihverinde Döndüğü sezilmez hiçbir vakitte.</i>	<i>Yer küre</i>	UBÜD
62.	Ayşigülde biri bar Xurşidemde yoq. Ablikimde biri bar, Erşidinde yoq.	A herpi	<i>Ayşegül'de biri var, Hurşidem'de yok. Ablikim'de biri var, Erşidinde yok.</i>	<i>A harfi</i>	UBÜD
63.	Bağda bolayman, Suda sulayman Kölde kulayman.	Bulbul, bèliq ve qulule	<i>Bağda öterim, Suda yüzerim, Gölde kazarım.</i>	<i>Bülbül, balık ve sedef</i>	UBÜD
64.	Bağlıvalğan ala şayi, Özi tağniñ padişahi.	Yolvas	<i>Örtünmüş alaca ipeği, Kendisi dağların padişahi.</i>	<i>Kaplan</i>	UBÜD
65.	Bağqa kirdim, çiqay dèsem şota yoq, Gülni üzdüüm, üzgen yerniñ izi yoq.	Gör ve canniñ çiqışı	<i>Bağa girdim, çikayım desem merdiven yok, Gülü kopardım, kopan yerin izi yok.</i>	<i>Kabir ve canın çıkışı</i>	UBÜD
66.	Balisi anisini urıdu.	Havança	<i>Çocuğu anasına vurur.</i>	<i>Havan</i>	UBÜD
67.	Baqşam baqşam müñgüz çiqmaydü.	Adem	<i>Baksam baksam boynuz çıkmaz.</i>	<i>İnsan</i>	UBÜBD
68.	Barmu yoqmu, uni èniq körmeyseñ, U yoq yerde zadi ömür sürmeyseñ.	Hava	<i>Var mı yok mu onu net göremezsin; Onun olmadığı yerde kesinlikle ömür süremezsin.</i>	<i>Hava</i>	UBÜD
69.	Barçe quşlar içide, İsmi bekmu qamlaşqan. Del- derexni davalap, Tinim tapmas həcqaçan.	Tömür tumşuq	<i>Cümle kuşlar içinde, İsmi en çok yakışan. Ağaçların dalını delip, Rahat durmaz hiçbir zaman.</i>	<i>Ağaçkakan</i>	UBÜD

70.	Bayniñ balisi tülke tumaqlıq.	Qomuş	<i>Zenginın çocuğu tilki kalpaklı.</i>	<i>Kamış</i>	UBÜD
71.	Bayning balisi tülke tumakçan, u neme?	Komuş	<i>Zenginın çocuğu tilki derisinden yapılmış kalpaklı, bu nedir?</i>	<i>Kamış</i>	UTB
72.	Bèciñdin alsam toqquz yañaq Üzümiçide qaptu üçla yañaq.	Uygur kona yèziğidigi “çekit”	<i>Bèciñ (Pekin)’den alsam dokuz Üzümiçi’de kaldı sadece üç ceviz.</i>	<i>Uygur eski yazısındaki nokta</i>	UBÜD
73.	Bèli bağlaklıq, Tülge tumaqlıq.	Süpürge	<i>Beli bağlı, Tilki kalpaklı.</i>	<i>Süpürge</i>	UBÜD
74.	Bèli daim bağlaqlıq, Teyyar turar xizmetke. Pakizliqni yaqturar, Eceb mu öç exletke.	Süpürge	<i>Beli daima bağlıdır, Hazır durur hizmete. Temizliğini beğendirir Pek de düşman çöplere.</i>	<i>Süpürge</i>	UBÜD
75.	Bèliq sirtliq, ikki bağriliq, Alte puti bar, öçke müñgüzlük.	Çeketke	<i>Balık sırtlı, iki bağırlı; Altı ayağı var, üç boynuzlu.</i>	<i>Çekirge</i>	UBÜD
76.	Bèsip qoysañ çırqırar Tèpip qoysañ girqırar.	Maşına	<i>Gidersen çir çir ses çıkarır Sürersen hızlanır.</i>	<i>Araba</i>	UBÜD
77.	Bèşi baru, çèçi yoq, Közi baru, qèşi yoq, Tèz mañidu, puti yoq, Su bolsila qarni toq.	Bèliq	<i>Başı var, saçı yok Gözü var, kaşı yok. Tez yürür, ayağı yok; Su olursa karnı tok.</i>	<i>Balık</i>	UBÜD
78.	Bèşi birge bèriptu, İkkisi su içiptu Üçi qaraq turuptu Kèyin bile yeniptu	Mişqiriş	<i>Beşi birlikte gitmişler İkisi su içmiş Üçü bakakalmış Tekrar birlikte dönmüşler</i>	<i>Sümküirme</i>	UBÜD
79.	Bèşi sozunçaq belliri ulaq, Putiniñ uçıda samandek qulaq, Qançe oynatsañ yañritar qoşaq.	Satar	<i>Başı uzunca, belleri kabzalı Ayağının ucunda saman gibi kulak; Ne zaman oynatsan söyler koşak.</i>	<i>Satar (bir tür çalgı aleti)</i>	UBÜD
80.	Bèşi yoğan qapaqtek, Puti inçike sapaqtek, Üçiyi qorsiqiniñ tèsida, Qulıqı putiniñ uçıda.	Dutar	<i>Başı büyük, kapak gibi, Ayağı incecik çöp gibi, Bağırsağı karnının dışında, Kulağı ayağının ucunda.</i>	<i>Dutar (tambur gibi çalgı aleti)</i>	UBÜD
81.	Bèşida tülke tumaq.	Qomuş	<i>Başında tilki kalpak.</i>	<i>Kamış</i>	UBÜD
82.	Bèşidin basqan, kindikidin asqan.	Taraza	<i>Başından basılır, göbeğinden asılır.</i>	<i>Terazi</i>	UBÜD
83.	Bezisi tayaq, Bezisi qapaq,	Èlèktr çırağ	<i>Bazısı ayaklı Bazısı kapaklı,</i>	<i>Elektrikli lamba</i>	UBÜD

	Nur çaçsa apaq, Yorüydu her yaq.		<i>Işık saçsa bembeyaz, Aydınlanır her taraf.</i>		
84.	Bilim-bilim bilimat, Bèli sunuq toruq at Tağka çiqsa tøyilmas, Muzda mañsa oyulmas.	Çümüle	<i>Bilim-bilim bilimat, Beli kırık doru at, Dağa çiksa kaymaz, Buzda gitse oyulmaz.</i>	<i>Karınca</i>	UBÜD
85.	Bilim-bilim-bilimat, beli sunuq toruq at.	Çümüle	<i>Bilim-bilim-bilimat, beli kırık doru at.</i>	<i>Karınca</i>	UTB
86.	Bir acayıp quş hemmige tonuş, Hacet emestur derexqe qonuş.	Ayropilan	<i>Bir acayıp kuş, herkes bilir, Gerekli değildir ağaca konması.</i>	<i>Uçak</i>	UBÜD
87.	Bir anidin çiq bala, Hemmisi qizil ala.	Anar	<i>Bir anadan çok yavru, Hepsi kızıl ala.</i>	<i>Nar</i>	UBÜD
88.	Bir anidin yüz bala, Yüzilisi boz bala.	Qoğun	<i>Bir anadan yüz yavru, Yüzleri boz yavru.</i>	<i>Kavun</i>	UBÜD
89.	Bir at kördüm cèni yoq, Tomurida qèni yoq, Qap bèlide quyruqi, Quliqi hem bèşi yoq. Quçiqida bu atniñ, Bovaq yatar budruq.	Böşük	<i>Bir at gördüm canı yok, Damarında kanı yok. Tam belinde kuyruğu, Kulağı ve başı yok. Kucağında bu atın, Bebek yatar sevimli.</i>	<i>Beşik</i>	UBÜD
90.	Bir atisi, bir anisi; Neççe miñlap balisi.	Kün, ay, yultuz	<i>Bir babası, bir anası; Binlercedir yavrusu.</i>	<i>Güneş, ay, yıldız</i>	UBÜD
91.	Bir bèşida neyzisi Bir bèşida doppisi İz çüşürse neyzisi, Öçürüp mañar doppisi.	Qèrindaş	<i>Bir başında mızrağı Bir başında duppası İz bıraksa mızrağı, Silip yürür duppası.</i>	<i>Kurşun kalem</i>	UBÜD
92.	Bir boğumdin tüzülgen Üçle herp quşulup Ene yürer aldiñda Meydan ara yukurup.	Top	<i>Bir heceden oluşur Üç harfle kurulur. İşte yürür önünde Ortalıkta koşturup.</i>	<i>Top</i>	UBÜD
93.	Bir buqam bar, buqalarniñ palvini. Sörep mañar qiriq- ellik harvini. Siğar aña bir şeherniñ adimi. Tèpiñlarçu, qandaq nerse u qèni?	Paravoz	<i>Bir boğam var, boğaların yiğidi, Sürüyüp gider kırk elli arabayı, Siğar ona bir şehrin insanı, Bulun bakalım, nasıl nesne o hani?</i>	<i>Lokomotif</i>	UBÜD
94.	Bir davanni çolaq sègizxan egidydu	Ustira	<i>Bir bayırı çolak saksığan biçer.</i>	<i>Ustura</i>	UBÜD

95.	Bir derexte on ikki şax, Her şaxta ottuz yopurmaq, Yopurmaqların bir teripi qara, Bir teripi aq.	Bir yıl, 12 ay, 30 kün, kèçe ve kündüz	<i>Bir ağaçta on iki dal, Her dalda otuz yaprak, Yaprakların bir tarafı kara, Bir tarafı ak.</i>	<i>Bir yıl, 12 ay, 30 gün, gece ve gündüz</i>	UBÜD
96.	Bir dèvidim, ikki tağ uruşti, “İkki” dèvidim, yıraq turuşti.	Kalpuk	<i>“Bir” deyiverdim iki dağ birbirine vurdu, “İki” deyiverdim uzaklaştlar.</i>	<i>Dudak</i>	UBÜD
97.	Bir dostum var dügilek Özi çaqqan yügürük. Bille oynap yügürüp Men harimen terlep, Lèkin dostum harmaydu, Zadi aram almaydu.	Top	<i>Bir dostum var yuvarlak Kendi çevik rahvandır. Birlikte oynayınca Ben yorulup terlerim. Ama dostum terlemez, Hiç dinlenmek bilmez.</i>	<i>Top</i>	UBÜD
98.	Bir dövde yette töşük.	Ademniñ bèşi	<i>Bir tepede yedi delik.</i>	<i>İnsanın başı</i>	UBÜD
99.	Bir gümbeznin içinde miñ gümbez.	Piyaz	<i>Bir kubbenin içinde bin kubbe.</i>	<i>Soğan</i>	UBÜD
100.	Bir küçüküm bar idi, cèni yoq, Öyge adem kirküzmeşdu.	Qulup	<i>Bir eniğim var, canı yok; Eve insan girdirmez.</i>	<i>Kilit</i>	UBÜD
101.	Bir kitabım bar, 365 bet. Künde oquymen Aranla bir bet. İşxanañda bar, Tapalmisañ set.	Kalèndar	<i>Bir kitabım var, 365 sayfa, Her gün okurum, Ancak bir sayfa. İşyerinde var Bulamazsan ayıp.</i>	<i>Takvim</i>	UBÜD
102.	Bir mehsulat bar iken Uniñ asli qar iken, U bolmisa canlıqlar, Halak iken xar iken, Tizgiñlense uniñda, Nazu nimet bar iken.	Su	<i>Bir mahsulât var imiş, Onun aslı kar imiş O olmazsa canlıların Hali hep helak imiş Değerlendirilse o Onun varlığı nimet imiş.</i>	<i>Su</i>	UBÜD
103.	Bir müşük bar, cèni yoq, Biraq öyni baqıdu. Qaytip kèlip igisi, Tömür qozum qağıdu. Qozuqımu xas uniñ	Qulup	<i>Bir kedi var canı yok, Ama evine bakar. Dönüp gelince sahibi, Demir kazığı çakar. Kazığı da kendine özel</i>	<i>Kilit</i>	UBÜD

	Tapqin uni t�zlikte, Roli �o�ndur rost uni�n.		<i>Bul onu �abucak İşlevi b�y�k gerçekten onun.</i>		
104.	Bir moziyim bar, Boyunçiqini s�rep yüridu.	Yi�ne bilen yip	<i>Bir buzağım var, Boyunduruğunu sürüyüp y�r�r.</i>	<i>İğne ile iplik</i>	UB�D
105.	Bir nersəm bar bilmigenni bilgüzidu, İçini �cip baqsan külgüzidu.	Kitab	<i>Bir nesnem var bilmeyene �ğretir, İçini açıp baksan güldürür.</i>	<i>Kitap</i>	UB�D
106.	Bir ners�m bar qat mu qat, Bilmigenni bildirür Eger uni dost tutsan Muradi�na yetküzer.	Kitab	<i>Bir nesnem var kat kat, Bilmeyene �ğretir, Eğer onu dost edinirsen Muradına erdirir.</i>	<i>Kitap</i>	UB�D
107.	Bir ners�m bar, c�ni baru, �giz u�mas, Ma�an �ağda putliri yerge tegmes Yer bilen asmanđiçe ot yansimu, Tirna�cılık h��bir yeri otta köymes.	B�liq	<i>Bir nesnem var, kanadı var yüksek uçmaz, Yürüme �ağında ayakları yere değmez, Yerden göğe kadar ateş yansa da Tırnak kadar bir yeri ateşte yanmaz.</i>	<i>Balık</i>	UB�BD
108.	Bir ners�m bar, sanduq ox�a� urar �zi, Ademlerge a�linidu �ytqan sözi, Tavu�i �niq bolup çiqqan bilen K�r�nme ydu ba�- ayiği, ikki közi.	Radio	<i>Bir nesnem var, sandığa benzer kendi, İnsanlara dinletir söylenen sözü, Sesi a�ıkar olur çıkınca, Görünmez ba�ı, ayağı, iki gözü.</i>	<i>Radyo</i>	UB�D
109.	Bir �yde yigirmila adem turar, Hemmisidin ipar emes, zehir çıkar. Kimki uni dost tutu�ni adet qilsa, Haman bir k�n bir balağa uçritar.	Qapliq tamaka	<i>Bir eve yirmi kadar adam durur Hepsinden misk değil, zehir çıkar. Kim ki onun dostluğuna alı�sa, Hemen her gün bir belayla kar�ıla�ır.</i>	<i>Sarılı sigara</i>	UB�D
110.	Bir �yge kirsem b�li bağlağliq qiz ulturuptu.	Süpürge	<i>Bir eve girsem beli bağlı kız oturur.</i>	<i>Süpürge</i>	UB�D
111.	Bir �yge kirsem bulu�nda, Aqva� momay olturidu.	T�zly�q qapaq	<i>Bir eve girsem köşesinde, Aksaçlı nine oturur.</i>	<i>Kabak</i>	UB�D
112.	Bir �yge kirsem �iqqide toxum turuptu.	�i�	<i>Bir eve girsem sayısız yumurta durur.</i>	<i>Di�</i>	UB�D
113.	Bir �yge kirsem, Qarsammu qaraydu, Qarimisammu qaraydu.	Tamni� t��uki	<i>Bir eve girsem, Baksam da bakar, Bakmasam da bakar.</i>	<i>Duvarın deliği</i>	UB�D
114.	Bir �yge kirsem, taz qiz olturidu.	Tuzluk qapaq	<i>Bir eve girsem, kel kız oturur.</i>	<i>Düz kabak</i>	UB�D
115.	Bir �zi mi� közi.	�elvir	<i>�z� bir gözü bin.</i>	<i>Elek</i>	UTB
116.	Bir padişah bar iken t�t közi bar,	Qarta	<i>Bir padişah varmış dört gözü var,</i>	<i>Oyun kartı</i>	UB�D

	Her közige qaraydıǵan töt veziri bar. Töt qamandan aşiq iken töt qızıǵa Otuz alte nökerliri ceñge teyyar.		<i>Her gözünü bakıp duran dört veziri var. Dört kumandan aşık dört kızına, Otuz altı neferi savaşa hazır.</i>		
117.	Bir parçisi sol yaqta Bir parçisi oñ yaqta. Bir-birsini körelmey, Ötöp këter şundaqla.	Qulaq	<i>Bir parçası sol yanda, Bir parçası sağ yanda. Birbirini göremeden Yaşar gider bu halde.</i>	Kulak	UBÜD
118.	Bir piyalide ikki xil reñ Otni körse qatidu, deñ.	Tuxum	<i>Bir fındanda iki çeşit renk, Ateşi görse sertleşir, birden.</i>	Yumurta	UBÜD
119.	Bir qamçam bar tutqili bolmas Bir eşikim bar miñgili bolmas.	Yılan çayan	<i>Bir kamçım var tutulamaz, Bir eşeğim var binilemez.</i>	Yılan ve çıyan	UBÜD
120.	Bir qamçam bar, tutqili bolmaydu.	Yılan	<i>Bir kamçım var, tutulamaz.</i>	Yılan	UBÜD
121.	Bir qap, qap içinde un, Un içinde tüvrük.	Cigde	<i>Bir kap, kap içinde un, Un içinde kütük.</i>	İğde	UBÜD
122.	Bir qara arğamçam bar, Bu tağdin u tağqa yetidu.	Köz	<i>Bir kara urganım var, Bu dağdan o dağa yetişir.</i>	Göz	UBÜD
123.	Bir qarısam müşüktek, Sinçilisam muştumdek, Tömür tiken tonni kiyip, Ömilep yürgen kişidek.	Kirpe	<i>Bir baksam kedi gibi, İncelesem yumruk gibi, Demir dikenli don giymiş, Emekleyen kişi gibi.</i>	Kirpi	UBÜD
124.	Bir qazandin beş qasqan manta çıqıptu Beş cozida beştin olтурған kişilerge beştin tēgiptu. Adem qançe. Manta qançe.	Yigirme beş adem, bir yüz yigirme beş manta	<i>Bir kazandan beş tabak mantı çıkmış, Beş masada oturan beşer kişiye beşer düşmüş. Adam kaç tane, mantı kaç tane.</i>	Yirmi beş adam, yüz yirmi beş mantı	UBÜD
125.	Bir qazaxunum bar, Seper qılsa keyniden Tesvi tartidu.	Qayniñ mayaqlışı	<i>Bir kadı hoca var, Sefere çıksa ardından Tespah çeker.</i>	Koyunun pislik çıkarması	UBÜD
126.	Bir quşum bar dan yemeydu, Çaynap bersen nan yemeydu.	Ayruşilan	<i>Bir kuşum var yem yemez, Çiğneyip versen ekmek yemez.</i>	Uçak	UBÜD
127.	Bir quşum bar qeni yoq, Qanitiniñ sani yoq. Adem bilen sözlişer, Eqli baru, ceni yoq.	Kitab	<i>Bir kuşum var kanı yok Kanadının sayısı yok. İnsan ile konuşur, Akli var, canı yok.</i>	Kitap	UBÜD

128.	Bir quşum bar, bu öyni makan etken, Qız- oğullar uniñ üçün xizmet etken. Qoliğa qelem almay xet yazıdu. Kêlip turar türlük herp her bir çettin.	Xet bêsış maşınisi	<i>Bir kuşum var, bu evi mekan tutan, Kızlar erkekler onun için hizmet eder. Eline kalem almadan yazı yazar, Gelip durur çeşitli harf her bir yerden.</i>	<i>Matbaa makinesi</i>	UBÜD
129.	Bir rena, on ikki dena, otuz ana, Yigirme töt pana.	Yıl, ay, kün, saet	<i>Bir rana, on iki dâna, otuz ana Yirmi dört pana.</i>	<i>Yıl, ay, gün, saat</i>	UBÜD
130.	Bir sanduqqa qamalğan sansız canıvar, Her biriniñ beşida oxşas meñ bar. Sürgep qoysa yan terepke bêsini, “Vajjide” qip u canıvar ot bop yanar.	Sereñge	<i>Bir sandıkta hapis sayısız canlı, Her birinin başında ben var. Sürse yan tarafa başını, “Vijt” deyip o canlı ateş olup yanar.</i>	<i>Kibrit</i>	UBÜD
131.	Bir sariyim bar, içide içinde liqqide baveççiler tiziqliq.	Sereñge	<i>Bir sarayım var, içinde Ağzına kadar bahçıvan dizili.</i>	<i>Kibrit</i>	UBÜD
132.	Bir tal argamçam bar, Yıgsam yıgsam tügimes.	Yol	<i>Bir tane urganım var, Toplasam toplasam bitmez.</i>	<i>Yol</i>	UBÜD
133.	Bir terekniñ beşida beş şax, Her şaxniñ içide birdin tuxum.	Barmaq ve tirnaq	<i>Bir kavağın başında beş dal, Her dalın içinde birer yumurta.</i>	<i>Parmak ve tirnak</i>	UBÜD
134.	Bir top dereş On ikki şax Otuz yopurmaq, Bir yüzi qara Bir yüzi aq.	Yıl, ay, kün, kice ve kündüz	<i>Bir küme ağaç, On iki dal, Otuz yaprak, Bir yüzleri kar Bir yüzleri ak.</i>	<i>Yıl, ay, gün, gece, gündüz</i>	UBÜD
135.	Bir top qoşqaç kèliptu, Çiğ üstige qonuıptu. Birdin qonsa eşip qoptu bir qoşqaç, İkkidin qonsa eşip qaptu bir tal çiğ. Quşqaç qançe. Çiğ qançe.	Qoşqaç töt, çiğ üç	<i>Bir top serçe gelmiş, Süpürge otunun üstüne konmuş. Birer konsa, bir serçe açıktta kalmış; İkişer konsa bir tane süpürge otu açıktta kalmış. Serçe kaç tane, süpürge otu kaç tane.</i>	<i>Serçe dört, süpürge otu üç tane</i>	UBÜD
136.	Bir yağaçta qiriş putaq, Qiriş putaqta qiriş uva. Qiriş uvida qiriş tuxum, Bişqanda sèriş bolar.	Buğday başıqı	<i>Bir ağaçta kırk budak, Kırk budakta kırk yuva, Kırk yuvada kırk yumurta, Olgunlaştığında sarı olur.</i>	<i>Buğday başağı</i>	UBÜD
137.	Bir yigit meşuqini kütüp, kelmigendin kèyin kiçik siñlisini çağırıp, mundaq deıtu: — Ukam, aldinqi küni saña meğiz bergen kişini çağırıp kelgin, deıtu. Siñlisi	Cavab: Yigitniñ siñlisi yigitniñ meşuqini qıçqarğıli barğanda, anisi	<i>Bir genç sevgilisini beklemiş, gelmeyince kız kardeşini çağırıp şöyle deımiş: -Abim, önceki gün sana çekirdek veren kişiyi çağır, deımiş. Kız</i>	<i>Cevap: Oğlanın kız kardeşi, oğlanın sevgilisinin yanına vardığıında “Annem</i>	UBÜD

	xilidin kéyin mundaq cavap élip keptu: Bérivédim qıçqargılı Yoq iken, kéley dédi. Kelsimu kéler idi. Kélip kélip kélemidi. Bu cevabniñ menisini yigit çüşiniptu. Qéni silermu çöşediñlarmu. Qéni çöşengen bolsañlar éytip béqiñler, silermu şu cavaptek qoşaq qétip béqiñlar!	öyde “yoq iken, kéley dédi” dégen, biraq yigitniñ söygini mañay dep turganda anisi “Kélip qélip” kélemigen.	<i>kardeşi bir süre sonra şöyle bir cevapla geri gelmiş: -Gitmiştim çağırmaya; yokken geleyim, dedi. Gelmesine gelirdi. Gelmiş gelemedi. Bu cevabın manasını genç anlamış. Hani, sizler de anladınız mı? Anladıysanız sizler de bu cevap gibi bir şiir söyleyin.</i>	<i>evde yok iken geleyim.” demiş. Gencin çağırdığı yere gidecekken annesi çıkagelmiş, kız gelememiş</i>	
138.	Bir yilim bar ikki başlıq.	İştanbağ	<i>Bir yılanım var iki başlı.</i>	<i>Uçkur</i>	UBÜD
139.	Biri çèçip Biri içse, Biri öser.	Yamğur, yer, ösümlük	<i>Biri saçıp Biri içse, Biri büyür.</i>	<i>Yağmur, yer, bitki</i>	UBÜD
140.	Biri turar bu çette, Biri turar bu çette. Avaz çıqsa qeyerde, Añlap turar diqqette.	Qulaq	<i>Biri durur bu yanda, Biri durur bu yanda Ses çıksa nerede, Dinler dikkatle.</i>	<i>Kulak</i>	UBÜD
141.	Biriniñ bir oğlı, bir qızı bar, Bilidu ikkisini dünya yüzi. Yoqlaydu oğlı künni, qızı tünni, Yürgende billinmeydu basqanda izi.	Kün ve ay	<i>Birinin bir oğlu bir kızı var, Bilir ikisini dünya yüzü. Yoklar oğlu gündüzü, kızı geceyi, Yürüdüklerinde görülmez izi.</i>	<i>Güneş ve ay</i>	UBÜD
142.	Biz muşundaq köp iduq, Ottuz ikki dost iduq. İkki tağqa tizilduq, Bir-birlep üzülduq.	Çiş	<i>Biz işte böyle çok idik, Otuz iki dost idik, İki dağa dizildik, Birer birer döküldük.</i>	<i>Diş</i>	UBÜD
143.	Biz, biz, biziduq, Biz on ikki qız iduq, Bir gümbezge yigilduq, Tañ aldida taralduq.	Yultuz	<i>Biz, biz, bizidik, Biz on iki kız idik, Bir kubbeye dizildik, Tan ağardı dağıldık.</i>	<i>Yıldız</i>	UBÜD
144.	Bovay keldi paltisiz, Kövrük saldı taxtisiz.	Muz	<i>Dede geldi baltasız, Köprü yaptı tahtasız.</i>	<i>Buz</i>	UBÜD
145.	Bu gilem, bu bir gilem; Qaqay dèsem èğir gilem.	Torus	<i>Bu kilim, bu bir kilim; Çakayım desem yüksek kilim.</i>	<i>Tavan</i>	UBÜD
146.	Bu tèrek, zilva tèrek, Adem aña çıqmaq kèrek. Bu tèrekke çiqışqa,	Qomuş	<i>Bu kavak, iyi kavak; Adamın ona çıkması gerek, Bu kavağa çıkmak için,</i>	<i>Kamış</i>	UBÜD

	Çümülidek adem kèrek.		<i>Karınca gibi adam gerek.</i>		
147.	Bügün tursa kökirip, Ete turar sarğıyip Temi uniñ navattek Qalar ağziñda èrip.	Qoğun	<i>Bugün yeşeriyor olsa, Yarın sararmış olur. Tadı onun şeker gibi, Kahr ağzında eriyip.</i>	Kavun	UBÜD
148.	Bulbuldin yoğan Tömür ustixan İçide uçla, Yürüki turğan Burapla qoysañ Şux sayrap turğan.	Simsiz radio	<i>Bülbülden büyük, Demir kemikli, İçinde sadece uç Yüreği durur, Bir çevirirsen, Şen öter durur.</i>	Telsiz radyo	UBÜD
149.	Buqa boyunluq, çivin qanatlıq, Tèpiñ u nème, töge ayaqlıq.	Qara çümüle	<i>Boğa boyunlu, sinek kanatlı; Bulun bu ne, deve ayaklı.</i>	Kara karınca	UBÜD
150.	Burnida bar yiñnisi, Yüzide bar tügmisi Tegse yiñne tügmige Qızıp kèter neğmisi.	Patèfon	<i>Burnunda var iğnesi, Yüzünde var düğmesi, Teğse iğne düğmeye Kızıp gider nağmesi.</i>	Gramafon	UBÜD
151.	Burun idim gül-günçe, Kèyin boldum bikaççe.	Yaşlıq ve qèriliq	<i>Evvel gül-gonca idim, Sonra işe yaramaz oldum.</i>	Gençlik ve yaşlılık	UBÜD
152.	Burunqi bir zamanda Yıraq çöl- bavayanda Birlişip bir atqa Bir er bir qız miniptu Bu kim- dep sorisa Şundaq cavap bèriptu: Cinimniñ cananisi Yürigimniñ sekparisi, Bu ademniñ anisi, Mèniñ anamniñ qinanesi. Qeni oylap bèkiñlar. Ular zade qandaq tuqqan.	Ata- bala	<i>Geçmiş bir zamanda Uzak bir sahra çölde Birlikte bir ata Bir kız ve bir erkek binmiş. Bu kim diye sorunca Şöyle cevap vermiş: Canımın cananı Yüreğimin bir tanesi Bu adamın annesi Benim annemin kaynanası. Hadi düşün bakalım Onlar nasıl akraba.</i>	Baba- kız	UBÜD
153.	Cèni yatsila tupraqta, Semriydu bargançe. Qèriğanda yüzi tatuq, Tatlıliqta qenttin artuq.	Qoğun	<i>Bedeni yatırılmıştoprağa, Şişmanlar gittikçe. Olgunlaştığında yüzü yaralı, Tatlılıkta şekerden fazla.</i>	Kavun	UBÜD

154.	Cèni yoq mañidu menzilsèri, Çıqalmay çembersiman aylanmidin. Hemmimiz bekmu mohtac u nersige, Köp körgeñ, qol ve öy, qollanmidin.	Saet	<i>Canı yok yürür menzili sıra, Kurtulamaz çemberden dönmeden. Hepimiz çok muhtacız o nesneye, Çok görülür evde ve kolda kullanırken.</i>	<i>Saat</i>	UBÜD
155.	Cèni yoq sözleydu.	Radio	<i>Canı yok, konuşur.</i>	<i>Radyo</i>	UBÜD
156.	Cènimniñ cananisi, Yürükimniñ sedparisi, Bu ademniñ anisi, Mèniñ anamniñ qeynanisi.	Dadisi	<i>Canımın cananı Yüreğimin bir tanesi, Bu adamın anası, Annemin kaynanası.</i>	<i>Baba</i>	UBÜD
157.	Ciriñ- ciriñ, İldam kèliñ. Yıraqtin turup Sözlişip èliñ.	Tèlèfon	<i>Dırın dırın, Çabuk gelin. Uzakta durup, Konuşup elinize alın.</i>	<i>Telefon</i>	UBÜD
158.	Çèçiki yoq mève, tèpiñlerçu u nème?	Encür	<i>Çiçeksiz meyve, söyleyin bu ne?</i>	<i>İncir</i>	UBÜD
159.	Çiğir”da yoq, “yol”da bar. “Quduq”ta yoq, “köl”de bar. “Günçe”de yoq, “gül”de bar. Tèpip kelgin “çöl”de bar.	“L” tavuşi yaki herpi	<i>“Çığır”da yok, yolda var. “Kuyu”da yok, “göl”de var. “Gonca”da yok, “gül”de var. Bulup gelirsiniz “çöl”de var.</i>	<i>“L” sesi ya da harfi</i>	UBÜD
160.	Èçilmigan sanduqtin, Piçilmigan tavuz çiçti.	Tavuz uruqi	<i>Açılmayan kutudan, Kesilmeyen karpuz çıktı.</i>	<i>Karpuz çekirdeği</i>	UBÜD
161.	Çiñ tutsiñiz uziraydu, Tutmisiñiz qışqiraydu. Közgimu körünmeydu. Sètivalgili bolmaydu. Tutmisiñiz siz uni, Bular israp intayin, Çiñ tutsiñiz bolisiz, Bu alemge xocayin.	Vaquit	<i>Sıkı tutarsanız uzar, Tutmazsanız kısılır. Göz ile de görünmez, Satırmak olmaz, Kazanmazsanız siz onu, Çok ziyan olur, Sıkı tutarsanız olursunuz Bu âlemin sahibi.</i>	<i>Zaman</i>	UBÜD
162.	Çişliri üstün turar, Göş berse çişlep turar.	Kanar	<i>Dişleri dik durur, Et versen dişler durur.</i>	<i>Sıçandışi</i>	UBÜD
163.	Çörisi yağaç taxta, otturisi aq paxta.	Goza	<i>Çevresi ağaç tahta, ortası ak pamuk.</i>	<i>Koza</i>	UBÜD
164.	Çu!- çu! “dèmes cèni yoq, Boğuzlisam qèni yoq.	Tam	<i>Çu!- çu! “demez canı yok, Boğazlasam kanı yok.</i>	<i>Duvar, dam</i>	UBÜD

165.	Dadisi egri- donay, Balisi şerîn şeker. Oğlu haramzade, Qizi şerînzade.	Üzüm	<i>Babası eğri büğrü Yavrusu şerif şeker, Oğlu haramzade, Kızı şirinzade.</i>	<i>Üzüm</i>	UBÜD
166.	Dadisi tolgimaş bovaiy, Balisi şirin- şiker.	Üzüm	<i>Babası beli bükülmüş ihtiyar Yavrusu şirin şeker.</i>	<i>Üzüm</i>	UBÜD
167.	Dañqi dastan bir quş bar, Baturluqi alamet. Böre, tülke qaçalmas, Çaňgilidin salamet.	Bürküt	<i>Dillere destan bir kuş var, Yiğitliği alamet. Kurt, tilki tutamaz, Pençesinden selamet.</i>	<i>Kartal</i>	UBÜBD
168.	Derex bəşidin taşlisa sunmas, Kövrük üstidin taşlisa sunar.	Qegez	<i>Ağaç başından atsan parçalanmaz, Köprü üstünden atsan parçalanır.</i>	<i>Kâğıt</i>	UBÜD
169.	Deryalarda bolidu, Türlük- tümen èsil taş, Siz bilemsiz èytiña, Suda bolmas qandaq taş.	Quruq taş	<i>Denizlerde olur, Bin bir çeşit değerli taş. Bilirsenez söyleyin , Suda olmaz hangi taş.</i>	<i>Kuru taş</i>	UBÜD
170.	Dunyada bar bir nerse, Qimmet özi altundin. Ötüp ketse kelmeydu, Arqığa yènip qaytidin.	Vaqit	<i>Dünyada var bir nesne Kıymetlidir altından, Geçip gitse gelmez, Arkasını dönüp gidince.</i>	<i>Zaman</i>	UBÜD
171.	Dümbisi aldida, qorsiqi keynide.	Paçaq	<i>Sırtı önünde, karnı arkasında.</i>	<i>Bacak</i>	UBÜD
172.	Dunyada bir yügürük bar, Birla közi parlığan. Miñlap kişi, sansiz yükni Arqısığa bağlığan.	Paravoz	<i>Dünyada bir rahvan var, Yalnızca bir gözü parlar. Binen kişiyi, sayısız yükü Arkasına yükler.</i>	<i>Lokomotif</i>	UBÜD
173.	Dunyada nème qattiq?	Yoqsuzluq	<i>Dünyada ne sert?</i>	<i>Yoksulluk</i>	UBÜD
174.	Dünyada nème yügürük?	Köñül	<i>Dünyada ne hızlı koşar?</i>	<i>Gönül</i>	UBÜD
175.	Düpdügilek bir quta, Otqa salsam muz tutar.	Tuxum	<i>Yusuvarlak bir kutu, Ateşe koysam buz tutar.</i>	<i>Yumurta</i>	UBÜD
176.	Düpür- düpür at keldi, Çiqip qarañ beg keldi. Keynidin üç- töt kişi, Qonaq tèrip ekeldi.	Çaşqan	<i>Güpür güpür at geldi, Çıkıp bakın bey geldi. Ardından üç dört kişi, Mısır toplayıp getirdi.</i>	<i>Fare</i>	UBÜD
177.	Ègiz asmanda bir kuş,	Leglek	<i>Yüksek semada bir kuş,</i>	<i>Leylek</i>	UBÜD

	Yıpqa mehkem tartılğan Şamal çıqsa qorqmaydu. Peqet yamğurdin qorqqan.		<i>İpe sağlam bağlanmış Rüzgâr çıksa korkmaz, Fakat yağmurdan korkar.</i>		
178.	Ègiz boyluk inisi, Pakar boyluq akisi, İnisidur yügürük, Akisidur mögüdek Qoliñizğa èsiqliq, Buni kim tèt tapidu.	Qol saeti	<i>Uzun boyludur kardeşi, Kısa boyluur abisi. Kardeşi hızlı koşturur, Abisi uyusuk. Kolumuza asılı, Bunu kim tez bilir.</i>	<i>Kol saati</i>	UBÜD
179.	Ègiz boyluq akam Tülge tumaq kiyiptu.	Qomuş	<i>Uzun boylu ağabeyim, Tilki kalpağı giyer.</i>	<i>Kamış</i>	UBÜD
180.	Ègiz- ègiz qèşi, Sundi tügmen tèşi. Qariğan kişiniñ Aqıdu yèşi.	Kün	<i>Yüksek yüksek yanı, Kırdı değırmen taşı. Bakan insanın, Akar gözünün yaşı.</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD
181.	Ègiz munar, Tègi kanar.	Barañdiki üzüm	<i>Yüksek minare, Kökü şerit (gibi).</i>	<i>Bağ çubuğundaki üzüm</i>	UBÜD
182.	Ègiz munar, Kalte munar. Lale çèçiki, Sedep monçıqi.	Asman, bulut, yultuz, ay	<i>Yüksek minare, Alçak minare. Lale çiçeği Sedef boncuğu.</i>	<i>Gökyüzü, bulut, yıldız, ay</i>	UBÜD
183.	Elmu kökirer Yermu kökirer Ger bolmisa u, Hayatliq tüger, Dehqan tağilar, Saet dep biler.	Kün	<i>Yurt da yeşillenir Yer de yeşillenir Eğer olmasa o, Hayat tükenir. Çiftçiler, ihtiyarlar, Onu saat diye bilir.</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD
184.	Ellik- atmış eskirim Pen öyümge solaqliq Èçip kirsem işikini Bèşi qara boyaqliq.	Sereñge	<i>Elli altmış askerim, Ahşap evimde kilitli Açıp girsem kapısını Başları kara boyalı.</i>	<i>Kibrit</i>	UBÜD
185.	Elniñ otturısında iza tartmay siyidu.	İvrik	<i>Elinin ortasına utanmadan işer.</i>	<i>İbrik</i>	UBÜD
186.	Er- ayal yüz kişiniñ bir künlük vezipisi yüz mètir östeñ çèpiş, bir er küniğe üç mètir östeñ çapıdu, üç ayal küniğe bir	Er yigirme beş, ayal yetmiş beş.	<i>Kadın- erkek yüz kişinin bir günlük vazifesi yüz metrelik kanal kazıdır. Bir erkek günlük üç metre kanal kazar, üç</i>	<i>Erkek yirmi beş, kadın yetmiş beş.</i>	UBÜD

	mètir òsteñ çapıdu. Er qançe? Ayal qançe?		<i>kadın günlük bir metre kanal kazar. Erkek kaç tanedir? Kadın kaç tanedir?</i>		
187.	Èriq, èriq içide su, Su içide yılan, Yılan ağızıda ot.	Qara çirağ	<i>Kanal, kanal içinde su, Suyun içinde yılan, Yılanın ağızında ateş.</i>	<i>Gaz lambası</i>	UBÜD
188.	Esli özi su uniñ, Qışta su dep atalması Suğa salsañ leyleydu, Lèkin yazda yaşalmas.	Muz	<i>Asıl özü su onun, Kışın su sayılmaz. Suya bıraksan süzülür, Lakin yazın yaşamaz</i>	<i>Buz</i>	UBÜD
189.	Esliy özi su bolsimu, Lèkin kökte oynaydu. Yazda yamğur, qışta qar bop, Yeryüzini bulğaydu.	Bulut	<i>Asıl özü su olsa da Gökyüzünde oynadır. Yazın yağmur, kışın kar olup Yeryüzüne ulaşır.</i>	<i>Bulut</i>	UBÜD
190.	Etigende kètip, axşımı kèlidu, Hèsabını hèçkim alalması.	Yultuz	<i>Sabahleyin gidip, akşamleyin gelir, Sayısını kimse bilmez.</i>	<i>Yıldız</i>	UBÜD
191.	Etigende qopup ikki aça yolğa mañıdu.	Put bilen iştan	<i>Sabahtan kalkıp iki çatal yola çıkar.</i>	<i>Bacak ile pantolon</i>	UBÜD
192.	Etigende töt putluq Çüşte ikki putluq. Keçte üç putluq.	İnsanniñ ömiligen mañgan ve qèriğanda hasığa çüşken vaqti	<i>Sabahleyin dört ayaklı, Öğlen iki ayaklı, Geceleyin üç ayaklı.</i>	<i>İnsanın emekleme yürüme ve yaşlandığında bitkin düşme zamanı</i>	UBÜD
193.	Ètivettim şotidin Èsilivaldim putidin.	Ağdurma havra	<i>İniverdim merdivenden Çekiverdim ayağından</i>	<i>Ters dönmüş araba</i>	UBÜD
194.	Etiyazda yaşırıdu, Közde taşlınidu.	Yopurmaq	<i>İlkbaharda yeşerir, Güzün atılır.</i>	<i>Yaprak</i>	UBÜD
195.	Evrigeı, sevrigeı, Hergiz öyge kirmigeı.	Harva	<i>Dönüp dolaşıp hiçbir eve girmez.</i>	<i>Araba</i>	UBÜD
196.	Gah üstalda gah tamda, Gah bilakta gah yanda, Çikildaydu yeqimliq, Keraktur her qaçanda.		<i>Kah masada, kah duvarda, Kah bilekte kah cepte Tık tık eder güzelcei Gereklidir her halda.</i>	<i>Saat</i>	UTB
197.	Ğildir-ğildir gildirlap, Bir caydila mañıdu. Rext üstige egri- tüz,	Kiyim tikiş maşinisi	<i>Tıkır tıkır yuvarlayıp, Duruğu yerde ilerler Bez üstüne eğri düz,</i>	<i>Dikiş makinesi</i>	UBÜD

	Nurgun izlar salidu.		<i>Pek çok iz yapar.</i>		
198.	Gilemniñ reñgi oxşaş tonliri bar, Bekmu heyvet, qorqunçluq ünliri bar, Uzun burut, nepis quyruq, qısqa qulaq, Candarğa xevp salidiğan bir yeri bar.	Yolvas	<i>Halının rengi gibi elbisesi var, Pek heybetli, korkunç sesi var. Uzun bıyık, güzel kuyruk, kısa kulak, Canlılara korku salan bir yeri var.</i>	Kaplan	UBÜD
199.	Èğiz kümbez, hemme uniñdin pes, İkki yopurmiqi, yüz miñ çëçiki.	Asman, ay, kün ve yultuz	<i>Yüksek kubbe, Her şey ondan alçak, İki yaprağı, yüz bin çiçeği var.</i>	Gökyüzü, ay, güneş ve yıldız	UBÜD
200.	Èğiz ögzide gilem qaqsam, Topisi Turpanga yetti.	Köñül	<i>Yüksek çatıda kilim çırpsam, Tozu Turfan'a ulaşır.</i>	Gönül	UBÜD
201.	Èğiz tağniñ üstide Yumran çöpler dövisi. Uruvetseñ ularni, Ayda ösüp çiqqusi.	Çaç	<i>Yüksek dağın üstünde Yumuşak otlar yığını. Biçiversen onları, Her ay büyüyüp çıkar.</i>	Saç	UBÜD
202.	Èğiz, burun, qulaqsız Gepi tola sanaqsız Körüp bakmay içini Hem bilişke qulaysız Sözi şërin hem nurluq Dilğa şola uçidu Quvvet èlip insanlar Pervaz qilip çapidu Bolsañ amraq uniñğa Saña quçaq açidu Sözlirige toymaysen Buni kim tez tapidu?	Kitab	<i>Ağızsız, burunsuz, kulaksız Sözü çoktur sayısız Bakmazsanız içine Bilgisiz kalırsınız Sözü şirin ve tatlı Gönle ıstık saçar Kuvvet alıp insanlar Kanatlanıp uçar Olsan dost onunla Sana kucak açar Sözlerine doymazsın Bunu kim tez bulur?</i>	Kitap	UBÜD
203.	Èğizi köp dostumniñ, Qorsiqi boş, qomuş ten Yel mañdursa içige, Naxşa èytar zep belen.	Ney	<i>Ağız geniş dostumun, Kursağı boş, kamış bedenli. Yel girse içine, Şarkı söyler yüksek sesle.</i>	Ney	UBÜD
204.	Gül arisida acayıp sèriq, Bèşida texse, qorsiqida tèriq.	Aptapperes	<i>Çiçeklerin arasında pek sarı, Başında tabak, karnında darı.</i>	Ay çiçeği	UBÜD
205.	Gül bèsiptu keştiçi, Yiñne ve yipsiz	Ömüçük tori	<i>Gül nakşeder nakışçı, İğne ve ipliksiz.</i>	Örümcek ağı	UBÜD

	Tutsam uni avaylap, Yırtıldı bek tüz.		<i>Tutsam mı yavaşça Yırtılır pek tez.</i>		
206.	Gül tégide köleñgide naxşıçı, Seher tutup tiñşap körseñ, Xuş yaqıdu naxşisi.	Bulbul	<i>Gül dibinde gölgesinde şarkıcı, Seher vakti dinlesen, Çok etkiler nağmesi.</i>	<i>Bülbül</i>	UBÜD
207.	Güldin gülge qonıdu, Özi bekmu turaqsız. Gülge oxşas çèhrisi, Gül dey dèse puraqsız.	Kèpinek	<i>Gülden güle konar, Kendi pek de duramaz. Güle benzer çehresi, Gül denilse kokusuz.</i>	<i>Kelebek</i>	UBÜD
208.	Güldüri bar yamğuri yoq, Qar yèğıptu, soğuşı yoq.	Tügmen	<i>Gürültüsü var, yağmuru yok. Kar yağar, soğuşu yok.</i>	<i>Değirmen</i>	UBÜD
209.	Güldürleydu, palaqlaydu, Dan çoquydu, yèmeydu.	Tuluq taş	<i>Gürülder çalkalanır, Buğdayı gagalar, yemez.</i>	<i>Değirmen taşı</i>	UBÜD
210.	Gümbez oxşas bir ayvan, İçide bar bir yılan. Özi suğa çöküklük, Ağzıda ot çişleklik.	Çırağ piliki	<i>Kubbe gibi bir eyvan, İçinde var bir yılan. Kendisi suya gömülü, Ağzından ateş çıkarır.</i>	<i>Gaz lambası fitili</i>	UBÜD
211.	Hah” dèsem “hah” deydu, Balılar heyran “pah” deydu.	Avazniñ qañqışı eks sada	<i>“Hah” desem “hah” der, Çocuklar şaşırır “peh” der.</i>	<i>Sesin yankısı aksi seda</i>	UBÜD
212.	Harvidin aq selle çüşti.	Tükürük	<i>Arabadan ak sarık düştü.</i>	<i>Tükürük</i>	UBÜD
213.	Hèçkim kirmigen ceñge, Bir yalıñaç kırıptu.	Çömüç	<i>Hiç kimsenin girmediği savaşa, Bir çıplak girmiş.</i>	<i>Çorba kepçesi</i>	UBÜD
214.	Hemmige ton tikimen, Özüm yalıñaç.	Yiñne	<i>Herkese elbise dikerim, Kendim çıplağım.</i>	<i>İğne</i>	UBÜD
215.	Her türlü, oturta boyluk, uzun qulaq, Öziniñ vezipisi yük toşumaq. Ayığı yèriq emes, pütün tuyaq.	Èşek	<i>Her çeşit, orta boylu, uzun kulak, Onun vazifesi yük taşımak, Ayağı yarık değil, bütün toynak.</i>	<i>Eşek</i>	UBÜD
216.	Hiñgayğanga diñgayğa.	Petle bilen tügme	<i>Diş gösterene diklenen.</i>	<i>İlik ve düğme</i>	UBÜD
217.	Holo-holo alamet, içi qızıl qiyamet	Tonur	<i>Yandır yandır alamet, içi kızıl kiyamet.</i>	<i>Tandır</i>	UTB
218.	Holu-holu-holomet, İçi qızıl qiyamet, Höl kirip, quruq çıkar, Ya Mustafa Muhammet.	Tonur	<i>Holu-holu-holomet, İçi kızıl kıyamet, Yaş girip kuru çıkar, Ya Mustafa Muhammet.</i>	<i>Tandır</i>	UBÜD

219.	İçi qızıl, tēşi kök.	Tavuz	İçi kırmızı, dışı yeşil.	Karpuz	UBÜD
220.	İçi sir, tēşi gül.	Piyale	İçi sır, dışı gül.	Bardak ya da fincan	UBÜD
221.	İçi- tēşiniñ siri yoq, Barmaydığan yeri yoq.	Köñül	İçinin dışının boyası yok, Gidemeyeceği yer yok.	Gönül	UBÜD
222.	İkisi körüdü, ikisi tiñşaydu, Biri sözleydu.	Köz, qulaq, ègiz	İkisi görür, ikisi duyar, Biri konuşur.	Göz, kulak, ağız	UBÜD
223.	İkki beyge at çapıdu, Çaň çıqarmaydu, Bir-birini izdişidu, eder, Tèpişalmaydu.	Köz	İki yarış atı koşturur, Toz çıkarmazlar. Birbirini takip eder, Buluşamazlar.	Göz	UBÜD
224.	İkki èriqta bir kövrük.	Burut	İki kanalda bir köprü.	Bıyık	UBÜD
225.	İkki inaq bir tuğqan, Bekmu amraq ikkisi. Eger birsi bolmisa, Kelmes tamaq içküsi.	Çoka	İki dost bir doğar, Pek de yakındır ikisi. Eğer biri olmasa, Gelmez yiyecek içecek.	Çoka	UBÜD
226.	İkki oçaqta bir kösey.	Kaliniñ tili	İki ocakta bir kanca.	İneğin dili	UBÜD
227.	İkki putida ikki xil ayağ, Birsida bigiz, birside boyaq. Bir put cim tursa, Birsi tēyilğağ. Hüniri uniñ dügilek sizğağ. Oylap tēpiñ, bu qandaq tēpişmaq?	Sèrkol	İki bacağında iki çeşit ayak, Birinde işaret, birinde boya, Bir ayak sabit dursa, Birisi kayar. Hüneri onun daire çizmek. Düşünüp bulun, bu nasıl bilmece?	Pergel	UBÜD
228.	İs çiqıdu quyruqıdin, Adem çüşmes dümbisidin. Derexlerge tēgelmeydu, Bu tağlarğa qonalmaydu.	Ayrupılan	Duman çıkar kuyruğundan, İnsan düşmez sırtından. Ağaçlara dokunmaz, Bu dağlara konamaz.	Uçak	UBÜD
229.	İssiği bar, oti yoq, Köyüp turar, mēyi yoq. Qoluñ tegse navada, Rehim qılar yeri yoq.	Tok	Sıcağı var, ateşi yok. Yanıp durur, yağı yok, Elin değse kazara, Acıyacak hali yok.	Elektrik	UBÜD
230.	İşikige ot qoysañ, Ot alıdu öy içi, Ot ketkenni körsimu, Öçürmeydu hęc kişi.	Meş	Kapısına ateş koysan Alev alır evin içi Ateşin ilerlediğini görse Söndürmez hiçbir kişi.	Soba	UBÜD

231.	İt bolupmu qavimaydu, Yügürüp qopup çişlimeydu, Yat bir kişi kirip qalsa, Uni öyge kirküzmeaydu.	Qulup	<i>Köpek olup kovalamaz, Yürüyüp, tutup ısırılmaz. Yabancı biri girmek istese Onu eve sokmaz.</i>	<i>Kilit</i>	UBÜD
232.	Kêçe- kündenüz tinmaydu, Toxtimastin sanaydu. Ömür boyi sanisa, On ikkidin aşmaydu.	Saet	<i>Gece gündüz dinlemez, Durmadañ sayar. Ömür boyu saysa, On ikkiyi aşmaz.</i>	<i>Saat</i>	UBÜD
233.	Kêçiliri daima, Kirivalar içimge,	Müşük	<i>Geceleri daima, Giriverir içeri.</i>	<i>Kedi</i>	UBÜD
234.	Kêçisi ağıça, kündenüzi galça.	Süpürge	<i>Geceleyin ağa gibi, gündüzleri uşak gibi.</i>	<i>Süpürge</i>	UBÜD
235.	Kêçisi yopyuruq, Kündenüzi qupquruq.	Lampuçka	<i>Gece apaydınlık Gündenüz kupkuru.</i>	<i>Lamba</i>	UBÜD
236.	Kêlip çüşti on beş ördek kôlçekke, Zayit çiqip miltiq atti ördekke. Bir pay oqta yiqiliptu altisi, Hayat qaldi şu qôlçekte qançisi.	Kôlçekte ölgen ördek qaldi. Hayatlıri uçup kêtidu	<i>Gelip kondu on beş ördek bir gölcüğe, Avcı çıkıp ateş etti ördeğe. Bir el ateşle yıkıldı altısı, Canlı kaldı gölcükte kaç tanesi.</i>	<i>Gölcükte ölen ördekler kalır. Canlıları uçup gider</i>	UBÜD
237.	Kel-kel dësem kelmeydu, Kelme dësem këlidu.	Kalpuk	<i>Gel gel desem gelmez, Gelme desem gelir.</i>	<i>Dudak</i>	UBÜD
238.	Kiçik çëgida töt putluq, Çoñ bolğanda ikki putluq, Qëriğanda uç putluq, U nime?	İnsan	<i>Küçükken dört ayaklı, Büyüyünce iki ayaklı, Yaşlanınca üç ayaklı, Bu nedir?</i>	<i>İnsan</i>	UBÜD
239.	Kiçik- küçük çiraylıq, Güllük qegez tügünçe. Açsañ çiqar içidin, Tatlıq, şërin üzümçe.	Kempüt	<i>Küçük küçük güzel yüzlü, Renkli kâğıt düğümçük. Açsan çıkar içinden, Tatlı şirin üzümçük.</i>	<i>Şekerleme</i>	UBÜD
240.	Kiçik kôlge su quysam, Muz toñlaptu qizdursam.	Süt ve qaymaq	<i>Küçük göle su koysam, Buz tutar ısıtsam.</i>	<i>Süt ve kaymak</i>	UBÜD
241.	Kiçikkine aq qaznim, Çiqar ikki xil tamiqim.	Tuxum	<i>Küçükçük ak kazanım, Çıkar iki çeşit yemeğim.</i>	<i>Yumurta</i>	UBÜD
242.	Kiçikkine boyi bar Xoxa – tiken toni bar.	Kirpe	<i>Küçükçük boyu var, Dikenli donu var.</i>	<i>Kirpi</i>	UBÜD

243.	Kiçikkine canivar, giñ giñ qilidu, Axşimliri bedeni yègir qilidu.	Paşa	<i>Küçücük canlı, vız vız eder, Akşamları vücudunu yaralar.</i>	<i>Sivrisinek</i>	UBÜD
244.	Kiçik-kine finnâs, yurt-nı kezip tınmas	Cevâb: Akçeni ayturlar	<i>Küçücük finnas, yurdu gezip durmaz</i>	<i>Cevap: Akçeyi söylerler</i>	UBÜD
245.	Kiçikkine hucram bar, İçide liq sellilik axun.	Ègiz ve çiş	<i>Küçücük odam var, İçi sarıklı molla dolu.</i>	<i>Ağız ve diş</i>	UBÜD
246.	Kiçikkine kekiçiqim qara cañgalni kèzer.	Ustira	<i>Küçücük baltacığım koca ormanı keser.</i>	<i>Ustura</i>	UBÜD
247.	Kiçikkine mozayçiqim yumilaq semriydu.	Yip ve naça	<i>Küçücük buzağım yuvarlanıp şişmanlar.</i>	<i>İp ve yumak</i>	UBÜD
248.	Kiçikkine qutida, Kördüm men bir canivar. Bu canivargâ heyranmen, Cèni yoqqu, xuyi bar, Aylandurup bəşini, Qaratsañmu her yaqqa. Cahilliği bek qattiq, Qarivalar bir bağqa. Tağı taş, çöl- dèñizda, Seper qılsañ kèreklik. Şuniñ bilen adaşmay, Mañalaysen yüreklik.	Kompas	<i>Küçücük kutuda, Gördüm ben bir canlı. Bu canlıya hayranım, Canı yoktur, huyu var. Döndürüp başını, Baktırırın her yöne. Cahilliği pek kötü, Bakınca bir bağa. Dağ, taş, çöl ve denizde Sefere çıksan gerekli. Onun ile şaşırılmazsın. İlerlersin yürekli.</i>	<i>Pusula</i>	UBÜD
249.	Kiçikkine sanduqçe içide ciq ugunçe.	Anar	<i>Küçücük sandık, içinde çok tane var.</i>	<i>Nar</i>	UBÜD
250.	Kiçikkine somkiğa, Salsam muhim sözümni. Yıraq yurtqa tègiptu, Yumup açsam közümni.	Tèlègramma	<i>Küçücük çantaya, Söylesem mühim sözümni, Uzak yere ulaştırır, Kapatıp açsam gözümni</i>	<i>Telgraf</i>	UBÜD
251.	Kiçikkini ikki müñgüzi, Çoñayğanda yoqılar özi. Yigirmige yetkende, Yene çıkar şu müñgüzi.	Ay	<i>Küçücük iki boynuzu Büyüdüğünde kendiliğinden kaybolur. Yirmi yaşına geldiğinde, Yine çıkar o boynuzu.</i>	<i>Ay</i>	UBÜD
252.	Kiçiqqine dombulaq, içi tola qumbulaq	Anar	<i>Küçücük yuvarlak, içi dolu keçi boku.</i>	<i>Nar</i>	UBÜD
253.	Kiçiqqine sapinim, Beş at uni tartidu.	Qelem	<i>Küçücük sabanım Beş at onu çeker.</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD

254.	Kiridu, çiqidu, toxtimaydu, Oquydu gèzel, toquydu gèlvir.	Here	<i>Girer, çıkar, durmaz, Okur gazel, dokur kalbur.</i>	<i>Arı</i>	UBÜD
255.	Kiyimliri reñgareñ, Mèñşliri sòletlik. Soquşqanni kòrsiñiz, Deysiz: eceb yüreklik. Özini şahtek tutsimu, Yürgen yèri exletlik.	Xoraz	<i>Elbisesi rengârenk, Yürüyüşü görkemli. Kavgasını görerseniz, Dersiniz acayip yürekli. Kendini şah gibi görse de Yaşadığı yer çöplük.</i>	<i>Horoz</i>	UBÜD
256.	Kök müşük, yèni tòşük.	Tuluq taş	<i>Gök kedi, yanı delikli.</i>	<i>Değirmen taşı</i>	UBÜD
257.	Kök öçkem kèpek qusidu.	Yağaç kèsidigan here	<i>Boz keçim kepek kucar.</i>	<i>Ağaç kesilen testere</i>	UBÜD
258.	Kök tağ, altun mix.	Asman, yultuz	<i>Gök dağ, altın çivi.</i>	<i>Gökyüzü, yıldız</i>	UBÜD
259.	Kökte paxta leyleydu, Gah çüşidu, örleydu. Öz şeklini özgeritse, Ètiz- bağlar kökleydu.	Bulut ve yağmur	<i>Gökte pamuk bulanır, Kâh düşer kah yükselir, Şeklini değiştirse, Bağ bahçe yeşerir.</i>	<i>Bulut ve yağmur</i>	UBÜD
260.	Kökte tüğmen taş turidu, Qarisañ közüñni qamaşturidu.	Quyaş	<i>Gökte değirmen taşı durur, Baksan gözünü kamaştırır.</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD
261.	Köl boyida qara qomuş.	Kirpik	<i>Göl boyunda kara kamaş.</i>	<i>Kirpik</i>	UBÜD
262.	Kömsem kömülmes, Tepsem tevrimes, Mañsam mañidu, Tursam turidu.	Köleñge	<i>Gömsem gömülmez, Tekmeleşem devrilmez, Yürüsem yürür, Dursam durur.</i>	<i>Gölge</i>	UBÜD
263.	Köñlidiki aq şaye Belvègi kök tavar. Böki sèriq duxava, Yüzi yalpaq, u nème?	Aptapperes	<i>Bağrındaki ak kumaş, Kemeri yeşil kumaş. Şapkası sarı kadife, Yüzü yassı, o ne?</i>	<i>Ay çiçeği</i>	UBÜD
264.	Kördüm yoğan qorsaqlıq, Acayip canivar. Kindikiniñ sirtida, Çiraylıq bir taci bar. Sèriq kiyim kiyiptu, Yürikidi ot yanar.	Samavar	<i>Gördüm koca göbekli Acayip bir canlı Göbeğinin dışında Güzel bir taci var. Sarı elbise giymiş, Yüreğinde ateş yanar.</i>	<i>Semaver</i>	UBÜD

265.	Körimiz biz hemmişe Qarañguda tamaşa. Tamaşisi aldida, Boyunçisi arqıda. Körsitidu cahanni, Yahşi bilen yamanni. Körüp xuşal bolimiz, Rohiy ozuq alimiz.	Kino	<i>Görürüz biz daima Karanlıkta temaşa, Görüntüsü önünde, Boyunduruğu arkada. Gösterir dünyayı, Güzel ile çirkini, Görüp mutlu oluruz, Ruhumuz azığını alır.</i>	<i>Sinema</i>	UBÜD
266.	Kötürülüp deñizdin, Kökke uçup baridu. Köktin qaytip çüşkende, Hemme giyah qanidu.	Yamğur	<i>Götürülüp denizden, Göğe uçup gider. Gökten tekrar düşünce Tüm nebatat suya kanar.</i>	<i>Yağmur</i>	UBÜD
267.	Köz eçip körelmeysiz, Qol sunup tutalmaysız. Siz uniñdin ayrılıp, Bir minut yaşalmaysız.	Hava	<i>Göz açıp göremezsiz, El açıp tutamazsınız. Siz ondan ayrı, Bir dakika yaşayamazsınız.</i>	<i>Hava</i>	UBÜD
268.	Közüm yumuqluq, Tënim heriketsiz. Lëkin körginim, Her xil ve sansiz.	Çüş	<i>Gözüm kapalı, Bedenim hareketsiz. Ama gördüğüm, Çok çeşitli ve sayısız.</i>	<i>Düş, rüya</i>	UBÜD
269.	Kündizi boğaz, Këçisi sugay.	Ötük	<i>Gündüz gebe, Gece kısır.</i>	<i>Çizme</i>	UBÜD
270.	Kündüzi bikar, Këçisi çakar.	Yotqan- körpe	<i>Gündüz işsiz, Gece işçi.</i>	<i>Yorgan döşek</i>	UBÜD
271.	Kündüzi gaç- gaç Këçisi qarnı aç.	Ötük	<i>Gündüzleri gaç gaç Geceleyn karnı aç.</i>	<i>Çizme</i>	UBÜD
272.	Kündüzi gicirlyaydu, Axşimi midirliyalmaydu.	İşik	<i>Gündüzleri gıcırdayar, Akşamları kımıldayamaz.</i>	<i>Kapı</i>	UBÜD
273.	Kündüzi küngë qarap, Axşimi ayğa baqar. Perviş qilip östürsek Mayliri sudek aqar.	Aptapperes	<i>Gündüzleri güne bakıp, Akşamları aya bakar. Bakımını yapıp yetiştirsek, Yağı su gibi akar.</i>	<i>Ay çiçeği</i>	UBÜD
274.	Kündüzi mak- mak, Këçisi torok-torok.	Qëri adem	<i>Gündüz şap şap Gece tırak tırak.</i>	<i>Yaşlı adam</i>	UBÜD
275.	Kündüzi mëhman, këçisi ximan.	Yatqan- körpe	<i>Gündüz misafir, gece ev sahibi.</i>	<i>Yorgan- döşek</i>	UBÜD

276.	Künlerniñ biride bir top kişi étizdin qaytıp kélivatsa, ularniñ aldığa atqa miñgeşken bir cüp qız-yigit uçraptu, topniñ içidiki bir kişi qızni tonuydiken, emma yigitni tonumaydiken. Şuña u qızdin: “ Bu yigit némiñiz bolıdu.” dep soraptu. Qız derhal: Cénimniñ cananisi Yürikimniñ teñ parisi Bu yigitniñ anisi Méniñ anamniñ qeyin anisi. Dep cavab bériptu. Héliqi kişiler bu cavabni añlap oyğa çöküptu, oylap tapalmaptu, keçisi yatalmaptu, étisi qopalmaptu, qéni bu qızniñ gèpini kim yéşip bériptu.	Dadisi	<i>Günlerden bir gün, bir grup insan tarladan geri dönerken, ata birlikte binmiş bir kız ve erkekle karşılaşmışlar. Topluluğun içinden biri kızı tanıyormuş; ama erkeği tanıyamamış. Bundan dolayı kıza: “Bu yigit neyin olur.” diye sormuş. Kız hemen: “Canımın cananı Yüreğimin bir parçası Bu yiğidin annesi Benim annemin kaynanası.” diye cevap vermiş. Deminki kişiler, cevabı duyunca düşünceye dalmışlar, düşünüp bulamamışlar, geceleyn uyuyamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Haydi, bu kızın söylediklerini kim çözebilir.</i>	Babası	UBÜD
277.	Künni körse ölidu, Aynı körse külidu.	Kèçe	<i>Güneşi görse ölür, Ayı görse güler.</i>	Gece	UBÜD
278.	Küz künliriniñ biride kölde üzüp yürgen bir gaz béşini kütürüp, cenupqa uçup kétivatqan bir top gazni körüptü, u asmandiki gazlarğa qarap: “Hey yüz gaz, nege mañdiñlar” dep soraptu. Buni añlığan asmandiki gazlar uniñğa “Biz yüz emes, bizçe bolsa, bizniñ yerimizçe bolsa, yerimizniñ yerimiçe bolsa, andin sen hoşulsañ yüz bolimiz” deptu. Qéni asmandiki gazniñ neççe ikenlikini tépiñ.	36	<i>Güz günlerinin birinde gölde yüzüp duran bir kaz başını kaldırıp güneye uçup giden bir küme kaz görmüş. Gökyüzündeki kazlara bakıp: “Hey, yüz kaz, nereye gidiyorsunuz.” diye sormuş. Bunu duyan havadaki kazlar ona “biz değiliz, bizim kadar olsa, bizim yarımız kadar olsa, yarımızın yarısı kadar daha olsa, ondan sonra sen eklensen yüz oluruz.” demişler. Hadi havadaki kazın ne kadar olduğunu bulun.</i>	36	UBÜD
279.	Leylep yürer üstüde. Put- koli yoq, cenı yoq, Eytiñlar çu bu néme?	Bulut	<i>Süzülerek yürür üstünde Eli ayağı yok, canı yok; Söyleyiniz bu ne?</i>	Bulut	UBÜD
280.	Lim salmay öy yaptım.	Muz	<i>Kalas bırakmadan ev yaptım</i>	Buz	UBÜD
281.	Mamuqtek yumşaq,	Qar	<i>Pamuk gibi yumuşak,</i>	Kar	UBÜD

	Şèkerdek apaq. Qışta yerni basidu, Yazda sayğa qaçidu.		<i>Şeker gibi bembeyaz. Kışın yeri kaplar, Yazın dereye kaçar.</i>		
282.	Mañar dèseñ puti yoq, Tutar dèseñ qoli yoq. Aña melum hemme yer, Tapmaydığan öyi yoq.	Xet-çek	<i>Yürür desen ayağı yok, Tutar desen eli yok. Ona malumdur her yer, Bulamayacağı ev yok.</i>	Mektup	UBÜD
283.	Mañidu, mañidu, qirdin aşmaydu.	Böşük	<i>Yürür, yürür, yamacı aşamaz.</i>	Beşik	UBÜD
284.	Men bu yaqtın baray, Sen uyaqtın kel. Qara ciraniñ ağzıda uçrişaylı.	Burun potlisi	<i>Ben bu yandan geleyim, Sen o yandan gel. Kara çayın ağzında buluşalım.</i>	Sümük	UBÜD
285.	Mèniñ bir ala argamçam bar, U tağdin- u tağqa yetidu.	Hesen- hüsen	<i>Benim bir ala urganım var, O dağdan bu dağa yetişir.</i>	Gök kuşağı	UBÜD
286.	Mèniñ tömür tayçıqım, Ot- çöp bilen kari yoq, İkki puti domılaq, Aylinidu yumılap. Toxtap qalsa mēniştin, Turalmaydu ornida. Minivalsam üstige, Çèpip çıkar koçığa.	Vèlispit	<i>Benim demir taycığım, Ota çöple işi yok. İki ayağı yuvarlak, Gezer yuvarlanarak. Yürümesi dursa, Duramaz yerinde. Biniversem üstüne, Fırlar gider sokağa.</i>	Bisiklet	UBÜD
287.	Meniñde bar, sende yoq, Cènimde bar, tende yoq. Alemde bar, ayda yok, Asmanda bar, yerde yoq.	“M” tavuşı ve herpi	<i>Bende var sende yok, Canımda var tende yok, Alemde var ayda yok, Asumanda var, yerde yok.</i>	“ğ, M” harfi veya sesi	UBÜD
288.	Mèñip- mèñip bir yerge bèrip, Tamğa yönülip qalidu.	Hasa	<i>Yürüyüp yürüyüp bir yere varıp, Duvara yaslanıp kalır.</i>	Baston	UBÜD
289.	Mèñip mèñip tinmaydu, Hèrişnimu bilmeydu. Barıdığan cayığa, Zadıla yetelmeydu.	Saet	<i>Yürür gider dinlenmez, Yorulduğunu da bilmez. Gideceği yere, Hiçbir zaman varamaz.</i>	Saat	UBÜD
290.	Mèñişi şamal, yetişi azgal.	Qamğaq	<i>Yürüyüşü rüzgâr, yatışı çukur.</i>	Deve dikenini	UBÜD
291.	Midirlisañ midirleydu, Ger toxtisañ toxtaydu.	Saye	<i>Kimildarsan kimildar, Eğer durursan durur.</i>	Gölge	UBÜD

	Tutuvalay dèseñmu, Saña tutuq bermeydu.		<i>Tutayım desen de, Sana kendini tutturmaz.</i>		
292.	Miñ qoyni bir çiviqta heydeydu.	Ustira	<i>Bin koyunu bir deynekle sürer.</i>	Ustura	UBÜD
293.	Miñ tal üceyi Bir tal qovurğa.	Sèvet	<i>Bin tane bağırsağı Bir tane kaburgası.</i>	Sepet	UBÜD
294.	Miñdin köptür çëçiki, İkki talla yopurmiçi.	Yultuz, kün, ay	<i>Binden çoktur çiçeği, İki tane yaprağı.</i>	Yıldız, güneş ve ay	UBÜD
295.	Molliniñ başiñni kèsin, mamat bolğay Qebre ara depne qiliñ, hayat bolğay.	Sevze- çomğur	<i>Mollanın başını kesseniz ölür Kabre koysanız yaşar.</i>	Havuç- turp	UBÜD
296.	Muzğa qonaq çaçtim.	Xet	<i>Buza mısır saçtim.</i>	Yazı	UBÜD
297.	Növetlişip yügüridu, Bu cahanna yete at. Bèsip öter toxtimay, Bolsi mu tağ qat mu qat.	Heptiniñ yete küni	<i>Nöbetleşe yürür, Bu cihanda yedi at. Basıp gider durmadan, Olsa da dağ kat kat</i>	Haftanın yedi günü	UBÜD
298.	O nedir ki, seher dörd Gön orta iki Akşam üç ayaklı olur.		<i>O nedir ki, seher vakti dörd Günün ortasında iki Akşamleyin üç ayaklı olur.</i>	Bebeklik, gençlik ve ihtiyarlık	UBÜD
299.	Oçaq bèsida müşük olturidu.	Çögün	<i>Ocak başında kedi oturur.</i>	İbrik	UBÜD
300.	Ol acayıp bir nèmidur, Bardur uniñ töt puti. Yarişidu uniñğa, Sep- sep turğan buruti. Erkiletsek biz uni, Zèrikmestin oynaydu. Kèçe-kündüz demestin, Ozuq-tülük qoğdaydu.	Müşük	<i>O acayıp bir nesnedir, Vardır onun dört ayağı. Yarışır onunla Dizilmiş duran bıyığı, Şımartsak biz onu, Usanmadan oynar. Gece gündüz demeden, Yiyecekleri korur.</i>	Kedi	UBÜBD
301.	Ol nèmidur adimige Qiş- yaz lazım imiş. Bèşi birdur, bèli alte, Quyruqi töt yüz imiş	Ot (ebcet hèsabı boyıçe)	<i>O nedir insana Yaz kış lazım imiş. Başı birdir, beli altı, Kuyruğu dört yüz imiş.</i>	Ateş (bu ot yani ateş kelimesi olup ebcet hesabına göre çevrildiğinde Uygur Türkçesindeki “ot” sözü ortaya çıkar.)	UBÜD
302.	Ol ni cân Pâyı tübrükdek fetnüs qulaq,	Cevâb: Fîl-dur.	<i>O hangi hayvandır ki Ayağı direk, kulağı tepsî gibi.</i>	Cevap: Fildir.	UBÜD

	Nâştalıqğa yüzni yidür Su içer bir bulaq.		<i>Kahvaltıda yüz nesneyi yer. Bir bulak/eşme su içer.</i>		
303.	Ol ni cânvar irür kim Dân yimey su içmegey Kielerde seyreylep kündüzide yürmegey	Hü quş bolur. Xazret-i âdem buğday yip behişt- din ıqtı, Nûx peygamber qavmi suda helâk boldı dip, Hû quş buğday yimeydür suv imeydür imiş.	<i>O hangi canlıdır ki Buğday yemez su içmez Gecelerde seyreyleyip gündüzde yürümez.</i>	<i>Baykuştur. Hz. Âdem buğday yiyerek cennetten ıqtı, Nûh Peygamber kavmi suda helak oldu diye baykuş buğday yemez, su imezmiş.</i>	UBÜD
304.	Ol niçük cân dur dem alsa İçi-din otlar ıqar, Nâgehân ot içre kirse, Bolğusıdur târmâr.	Cevâb: Ejdâhâdur.	<i>O nasıl candır nefes alsa İçinden ateşler çıkar. Ansızın ateş içine girse Ortalığı tarumar eder.</i>	<i>Cevap: Ejderhâdır.</i>	UBÜD
305.	Ol niçük cânsız bedendür Ursalar, feryâd iter. Uşbu feryâdnı işitken Âdemiler şâd iter	Cevâb: Daf-dur	<i>O nasıl cansız bedendir Ursalar, feryâd eder. İşbu feryadı işiten Kişileri şâd eder.</i>	<i>Cevap: Deftir</i>	UBÜD
306.	On beş keçe körsetse yaruq yüzini, On beş keçe körsetmes sizge özini.	Ay	<i>On beş gece gösterse parlak yüzünü, On beş gece göstermez size kendini.</i>	Ay	UBÜD
307.	On sekkiz tal qovurğa, bir tal üçöge.	Haviniñ aı	<i>On sekiz tane kaburga, bir tane çekirdek.</i>	<i>Arabanın tekerleği</i>	UBÜD
308.	Oq tegse töşük qalmas, Tiğ tegse izi qalmas. Bolqa bilen yançip bolmas, Candar aña zadi qanmas.	Su	<i>Ok değse delik olmaz, Kılıç değse izi kalmaz. Çekiç ile yamulmaz, Canlı ona asla doymaz.</i>	Su	UBÜD
309.	Ot-ğa çıqıp bir qalender Susadım su dip turur Kindiki-ge ot-nı yaqsa, Bik yaqıñ hü dip turur.	Cevâb: Kazan-nı oak-ğa asıp koysa, ariga su kuymak lâzım bolur. Kazanğa su quyup qapa ot qalasa, Şuna qaynap	<i>Bir Kalender ateşe çıkıp Susadım su deyip durur. Göbeğine otu sürse, Kuvvetli yakın be, deyip durur.</i>	<i>Cevap: Kazanı ocağa asıp koysalar, ona su dökmek lâzım olur. Kazana su döküp ne kadar ateş yaksalar öylece kaynayıp durur.</i>	UBÜD

		turur.			
310.	Otni körse rohlinar, Dili onda zuqlinar. Nur işqida sersane, Qandaq can u merdane.	Pervane	<i>Ateşi görse canlanır, Gönlü o zaman zevklenir. Ateşte ışıqta şaşkın, Nasıl can o merdane.</i>	<i>Pervane- kelebek</i>	UBÜD
311.	Otta yanmas, suda çökmes.	Muz	<i>Ateşte yanmaz, suda çökmez.</i>	<i>Buz</i>	UBÜD
312.	Ottuz atni toqquz oqurğa cüptin bağliyalamsız?	Alte oqurğa töttin, üç oqurğa ikkidin bağlinidu.	<i>Otuz atı dokuz yalağa çiftler bağlayabilir misiniz?</i>	<i>Altı yalağa dörder, üç yalağa ikişer bağlanır.</i>	UBÜD
313.	Ottuz ikki ağine, Bir kèmirde yaşaydu. İşqa çüşse yandışip, Bille küreş başlaydu.	Çiş	<i>Otuz iki arkadaş, Bir kemerde yaşarlar. İş olsa yakınlaşp, Birlikte savaşırlar.</i>	<i>Diş</i>	UBÜD
314.	Öçke tèrisidin yasalğan şehir, Şeherde qatirap yürüdü leşker. Kiyimsizlerge ötüşke ruxset, Kiyimlikke yoq qèçişqa purset.	Ġelvir	<i>Keçi derisinden yapılan şehir, Şehirde koşturup durur asker. Çıplakların geçmesine vardır izin, Giyimlinin geçmesine verilmez fırsat.</i>	<i>Kalbur</i>	UBÜD
315.	Öñkürde qatar yatar otuz ikki böre, On yiğit u bõriniñ xizmetkari. Sèlingan mexmel kövrük otturisiğa, Mañidu şu köriktin yemniñ beri.	Çiş, barmak, til	<i>Mağarada dizilmiş yatar otuz iki kurt, On yiğit o kurtların hizmetkârı. Kurulmuş kadife köprü ortasına, Gider o köprüden yemeklerin hepsi.</i>	<i>Diş, parmak, dil</i>	UBÜD
316.	Ördek emes, gaz emes, Bèliq emes sudiki. Suda erkin üzidu, Yeydu kömür hemde may, Cavab beriñ sorimay.	Paraxot	<i>Ördek değil, kaz değil, Balık değil sudaki. Suda özgürce yüzer. Hem kömür hem de yağ yer, Cevap verin soruma.</i>	<i>Gemi</i>	UBÜD
317.	Östürüdü anisi, Öz tènide balini. Şamal çıqsa balisi Şapılaqlar anini.	Dere ve yopurmaq	<i>Büyütür anası, Bedeninde yavrusunu. Rüzgâr çıksa yavrusu, Tokatlar anasını.</i>	<i>Ağaç ve yaprak</i>	UBÜD
318.	Öy içide bir öy bar, İkki qevet işiki, Xuddi egri yeñ oxşaş Taşqirida tünluki.	Meş	<i>Ev içinde bir ev var, İki kat kapısı var. Aynı çolak kol gibi, Dışarıdadır çatısı.</i>	<i>Soba</i>	UBÜD

319.	Öy tōpisi de uşşaq taş.	Yultuz	<i>Ev tepesinde ufak taş.</i>	<i>Yıldız</i>	UBÜD
320.	Öyi ançe çoñ emes. Tolğan kümüş, zer yipta. Körünmeydu bir kimmu, Yañraq emma şox naxşa.	Radio	<i>Evi öyle büyük değıl, Dolmuş gümüş, altın ipte. Görünmez hiç kimse, Gürültülü ama hoş şarkı (söyler).</i>	<i>Radyo</i>	UBÜD
321.	Öyige qaytmaydığan Məhman künde kəlidu. Tapqılı bolmaydığan, Yeñiliq èytip bəridu.	Gəzıt-jurnal	<i>Evine dönmeyen, Misafir her gün gelir. Almazsan olmaz, Yeni haberler verir.</i>	<i>Gazete</i>	UBÜD
322.	Özi bir gèriç Saqılı ikki gèriç.	Kömmiqonaq	<i>Kendi bir karış, Sakalı iki karış.</i>	<i>Mısır</i>	UBÜD
323.	Özi bir gèriç Tili miñ gèriç.	Qelem	<i>Kendi bir karış, Dili bin karış.</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD
324.	Özi çaqqan, birla gözi bar, Bir cüp texse uniñ içide. Dümbisini bèsip qoysañ, Yol başlaydu karañgu kèçide.	Qolçırağ	<i>Kendini yakan bir tane gözü var, Bir çift tabak onun içinde, Sırtına basarsan, Yol açılır karanlık gecede.</i>	<i>El lambası</i>	UBÜD
325.	Özi dügilek, tikini bar, Çümülidin dad deydu. Yılanni körse tügülüp, Quyriqidin hap deydu.	Kirpe	<i>Kendi yuvarlak, dikenini var, Karıncadan yardım umar. Yılanı görse yumulup, Kuyruğundan ham eder.</i>	<i>Kirpi</i>	UBÜD
326.	Özi kül reñ, küreñ at, Muzda yürse tèyilmas. Tamda yürse yiqilmas.	Çivin	<i>Gül renklidir, kahverengi at, Buzda yürüse kaymaz. Duvar da yürüse düşmez.</i>	<i>Sinek</i>	UBÜD
327.	Özi hömür göca, Böki tømür göca.	Sapan	<i>Kendisi ömür sahibi, Şapkası demir sahibi.</i>	<i>Karasaban</i>	UBÜD
328.	Özi kiçik bir nesre, Yerge çüşse körünmes. Uniñ qilğan işliri, Hemmimizde yoq emes.	Yiñne	<i>Kendi küçük bir nesne, Yere düşse görünmez. Onun yaptığı işleri, Hiçbirimiz beceremez.</i>	<i>İğne</i>	UBÜD
329.	Özi kiçik, suğa toymas.	Gürüç	<i>Kendi küçük, suya doymaz.</i>	<i>Pirinç</i>	UBÜD
330.	Özi köpkük leelde, Monçaq- monçaq èsilğan, Yene uniñ içige,	Üzüm	<i>Kendisi yemyeşil süs taşı gibi, Boncuk boncuk asılmış. Yine onun içine,</i>	<i>Üzüm</i>	UBÜD

	Nevriliri qetilgan.		<i>Torunları katılmış.</i>		
331.	Özi mañar izi yoq, Mañliyida közi yoq.	Çaşqan	<i>Kendi yürür izi yok, Alnında gözü yok.</i>	<i>Fare</i>	UTB
332.	Özi möküp turar, Saqlı çiqip turar.	Sevze	<i>Kendi saklanır, Sakalı dışarıda kalır.</i>	<i>Havuç</i>	UBÜD
333.	Özi muşteq, tenni taşteq, Postqa turidu ceñgivar yaşteq.	Qulup	<i>Kendi yumruk gibi, bedeni taş gibi, Kabuğa girer, cengaver genç gibi.</i>	<i>Kilit</i>	UBÜD
334.	Özi muşteq, quyruqi noğuçtek.	Sëgizhan yaki tiyin	<i>Kendi kedi gibi, kuyruğu merdane gibi.</i>	<i>Saksağan ya da sincap</i>	UBÜD
335.	Özi orup, özi tèpèr, Burap qoyşañ mènip kèter. Bir demniñ içidila, Köz yetmes yerge yeter.	Kombayin	<i>Kendi biçip, kendi toplar. Çevirsən yürüyüp gider. Bir anın içinde, Gözün göremeyeceği yere gider.</i>	<i>Biçerdöver</i>	UBÜD
336.	Özi öyde, Quyruqi talada.	Meş ve kanay	<i>Kendi evde, Kuyruğu dışarıda</i>	<i>Soba ve borusu</i>	UBÜD
337.	Özi qara, sözi aq.	Doska	<i>Kendi kara, sözü ak.</i>	<i>Karatahta</i>	UBÜD
338.	Özi qara, yorğa tay, Lèkin zadi kişnimes. Belliri nazuk qildek, Bède- saman çişlimes.	Çümüle	<i>Kendi kara, yüğrük tay, Fakat asla kişnemez. Beli ince, kıl gibi, Yonca saman dişlemez.</i>	<i>Karınca</i>	UBÜD
339.	Özi sarguç uzunçaq, Burutliri diñgayğan. Èçip körseñ içini, Altun mixqa liq tolğan.	Buğday başıqi	<i>Kendi sarımsı, uzunca, Bıyıkları dimdik. Açıp baksan içine, Altın mih dolu.</i>	<i>Buğday başağı</i>	UBÜD
340.	Özi segek ve yügürük, Bekmu asan sèzidu. Közni yumup- açquçe, Cahanni bir kèzidu. Uni yaxşı işletseñ, Köplep husul bèridu.	Eqil	<i>Kendi uyanık ve hızlı, Pek de kolay sezer. Göz açıp kapayınca, Cihani bir gezer. Onu iyi çalıştırsan, Çoğunlukla sonuç verir.</i>	<i>Akıl</i>	UBÜD
341.	Özi uruq, Uçi yoruq, Muzda yügreydu.	Qelem	<i>Kendi tohum, Ucu yarıq, Buzda yürür.</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD
342.	Özi xuddi yilandek	Sazañ	<i>Kendi tıpkı yılan gibi,</i>	<i>Solucan</i>	UBÜD

	Reñgi uniñ çilandek. Bizge payda yetküzer, Yer aǵdurup dehqandek.		<i>Rengi onun çilan gibi, Bize fayda sağlar Yeri işler çiftçi gibi.</i>		
343.	Özi yerge mökülük, Çeçi talada öyüklük.	Çamğur	<i>Kendi yere saklı, Saçı bozkıra baǵlı.</i>	Çamur	UBÜD
344.	Özi yumilaq, emma ay emes, Reñgi sapsəriq, lèkin yaǵ emes. Quyruqi uzun, çaşqan mu emes, Siler tèpiñlar, hèçnème yemes.	Quyaş	<i>Kendi yuvarlak ama ay deǵil, Rengi sapsarı ama yaǵ deǵil. Kuyruǵu uzun, sıçan deǵil, Sizler bulun, hiçbir şey yemez.</i>	Güneş	UBÜD
345.	Özümni dep uni urup, Uni dep özümni urup Micivettim qorsiqini, Qanlirimni aqturup.	Paşini öltürüş	<i>Kendime diyerek ona vurup, Ona diyerek kendime vurup, Eziverdim karnını, Kanımı akıtıp</i>	Sivrisineğin öldürülüşü	UBÜD
346.	Pakar asmandin qar yaǵar.	Elgek	<i>Basık gökyüzünden kar yaǵar.</i>	Elek	UBÜD
347.	Pakar- pakar boyi bar, Yette qevet toni bar.	Piyaz	<i>Kısa kısa boyu var, Yedi kat donu var.</i>	Soğan	UBÜD
348.	Pes tam, ègiz tam Bay qedri sèmiz tam.	Pelempey	<i>Alçak duvar, yüksek duvar, Zenginin deǵeri kalın duvar.</i>	Merdiven	UBÜD
349.	Petnusi bar, nèmi yoq, Naxşa eytar, cèni yoq. Siz uniñga xocayin.	Patèfon	<i>Tepsisi var, namı yok, Şarkı söyler canı yok. Siz ona sahipsiniz.</i>	Gramafon	UBÜD
350.	Piliki yoq, yègi yoq Bèridu rasa yoruq. Uzaq caydın sim bilen Aña kèlidu ozuq.	Tok	<i>Fitili yok, yaǵı yok, Verir durmadan ışık, Uzak yerden tel ile Ona gelir azık.</i>	Elektrik	UBÜD
351.	Pil-pil qılar çeçikim, Cimirlaydu çeçikim, Kündüzi uxlivèlip, Kèçisi oynar çeçikim.	Yultuz	<i>İpil-ipil eder çeçeğim, Parıldar çeçeğim, Gündüzleri uyuyup Geceleri oynar çeçeğim.</i>	Yıldız	UBÜD
352.	Pişurup yèsen aş bolidu, Pişurmisañ quş bolidu.	Tuxum	<i>Pişirip yesen aş olur, Pişmezsen kuş olur.</i>	Yumurta	UBÜD
353.	Puti uniñ açidek Tumşuqidur qayçidek Bèşida bar çeçiki,	Xoraz	<i>Ayaǵı çatal gibi, Burnu makas gibi, Başında var çeçeği,</i>	Horoz	UBÜD

	Boynida hem lipçiki.		<i>Boynunda var şalı.</i>		
354.	Puti yerge tegmes, bəşi asmanğa, Puti alte, bəşi ikki, quyruqi bir.	Atliq adem	<i>Ayağı yere değmez, başı göğə; Ayağı altı, başı iki, quyruğu bir.</i>	<i>Atlı adam</i>	UBÜD
355.	Puti yoq qaçidu, Qaniti yoq uçidu.	İs- tütün	<i>Ayağı yok kaçar, Kanadı yok uçar.</i>	<i>İs- duman</i>	UBÜD
356.	Qamilip bir sarayğa esker yatqan, Sirtqa çıqqanliri miltiq atqan.	Sereñge	<i>Hapsolup bir saraya asker yatar, Dışa çıkanları tüfek atar.</i>	<i>Kibrit</i>	UBÜD
357.	Qap çüştü, qaplap çüştü, Qapniñ ağı boğulup çüştü.	Kala tüziki	<i>Çuval düştü, kapanıp düştü, Kapağın ağı büzülüp düştü.</i>	<i>İnek tezeği</i>	UBÜD
358.	Qapqara bir canivar, Özi kiçik, uçidu. Yazda oynap qışliqi İssi q yaqqa köçidu.	Qariğuca	<i>Kapqara bir canlı, Kendi kiçük, uçar. Yazın oynayıp kışın Sıcak yere göçer.</i>	<i>Sığırcık kuşu</i>	UBÜD
359.	Qapqara bir yumilaq, Guvaçisi uzun tayaq.	Köz ve qaş	<i>Kapqara bir yuvarlak, Şahidi uzun değnek.</i>	<i>Göz ve kaş</i>	UBÜD
360.	Qara atni qañturup qoydum, Qara cuvini böktürüp qoydum.	Qazan bilen otniñ isi	<i>Kara atın eyerini çektim, Kara kürkünü sırtına yükledim.</i>	<i>Kazan ile ateş dumanı</i>	UBÜD
361.	Qara gocukam attin çüştü, Baliliri olaştı.	Qazan ve qaça- quça	<i>Kara beyim attan düştü, Çocukları toplandı.</i>	<i>Kazan ve kâse- tas</i>	UBÜD
362.	Qara inek qarap turar, Qizil inek yalap turar.	Ot	<i>Kara inek bakıp durur, Kızıl inek yalayıp durur.</i>	<i>Ateş</i>	UBÜD
363.	Qara küçük otni pırqıraydu Ot uniñdin qorqup çırqıraydu.	Şamal	<i>Kara küçük ateşi alevlendirir Ateş ondan korkup kaçar.</i>	<i>Rüzgar</i>	UBÜD
364.	Qara öküz yep toymaydu, Quyruqi asmanğa qaraydu.	Meş ve kanay	<i>Kara öküz yer doymaz, Quyruğu havaya bakar.</i>	<i>Soba ve borusu</i>	UBÜD
365.	Qarañgu öyde eşek hañraydu.	Tügmen	<i>Karanlık evde eşek anırır.</i>	<i>Değirmen</i>	UBÜD
366.	Qariğanda tikilip közüñ tëlöp qalidu, Tartip koysañ yipini hetta öçüp qalidu. Qèni, kiçik dostlirim, Buni kim töz tapidu?	Èlèktr çirağ	<i>Gözünü dikip baktığında gözün yorulup kalır, Çekersen ipini sönüp kalır, Hadi küçük dostlarım, Bunu kim çabuk bilir?</i>	<i>Elektrikli lamba</i>	UBÜD
367.	Qatar- qatar çit qoydum, Ciren atnı boş koydum.	Til, çiş	<i>Katar katar çit koydum Sarışın atı boş koydum.</i>	<i>Dil, diş</i>	UBÜD
368.	Qèlingine bir kitap,	Kalèndar	<i>Kalınca bir kitap,</i>	<i>Takvim</i>	UBÜD

	Yil bəşida əsilğan. Ötöp ketse her küni Bir variqi yırtılğan. Yil axiri kelgende, Həcnəməsi qalmığan.		<i>Yılbaşında asılan. Geçip giden her günde Bir yaprağı yırtılan. Yıl sonu geldiğinde, Hiçbir şeyi kalmayan.</i>		
369.	Qəni bar, cəni yoq.	Anar	<i>Kanı var, canı yok.</i>	Nar	UBÜD
370.	Qeşi qara, yüzi aq, Saña yardur hemme vax. Çaqnıtidu diliñda, Öcmeydiğan nur çirağ.	Kitab	<i>Kaşı kara, yüzü ak Sana dosttur her zaman. Parıldatır gönlünde, Sönmeyen parlak ışık.</i>	Kitap	UBÜD
371.	Qir bəşida qizil xoraz olturar.	Tirnaqtiki xəne	<i>Kır başında kırmızı horoz oturur.</i>	Tırnaktaki kına	UBÜD
372.	Qisivalğan bəşiğa Yoğangına qizilgül Üstidiki kiyimi Körinidu xilmuxil. Tañ seherde oyğınip Naxşa əytip çilligan. Baldur qopup kətişke Kişiləri qıstığan.	Xoraz	<i>Sıkıştırılmış başına İrice bir kırmızı gül. Üstündeki elbisesi Görünür çeşit çeşit. Seher vakti uyanıp Şarkı söyleyip öten. Erken kalkmaya İnsanları zorlayan.</i>	Horoz	UBÜD
373.	Qışta hörmət tapıdu, Yazda xarlinip yatıdu.	Meş	<i>Kışın hürmet edilir, Yazın horlanıp yatar.</i>	Soba	UBÜD
374.	Qizil kala yətip qaptu, Qara kala kətip qaptu.	Ot bilen is	<i>Kızıl inek yatıp durur, Kara inek gidip durur.</i>	Ateş ile duman	UBÜD
375.	Qizil reñklik bir quta, İs çiqrar burnıda. Arqısında qolliri, Kirer yerniñ bağrığa.	Traktor	<i>Kırmızı renkli bir kutu, Duman çıkarır burnundan. Arkasında kolları, Girer yerin bağına.</i>	Traktör	UBÜD
376.	Qol bilen tutup bolmas, Köz bilen körüp bolmas. Kiçikide derex liñşitar, Çoñayğanda uni yiqitar.	Şamal	<i>El ile tutulamaz, Göz ile görülemez. Küçükken ağacı salları, Büyüdüğünde onu yıkar.</i>	Rüzgâr	UBÜD
377.	Qolda tutsañ körünmes, Əçip alsañ tügimes. Barliq cahan bayliqi,	İlim- bilim	<i>Elde tutsan görünmez, Açıp alsan tükenmez. Tüm dünyanın zenginliğı,</i>	İlim- bilim	UBÜD

	Rahetlerniñ yaylıqı.		<i>Huzurun yaylası.</i>		
378.	Qolğa qondi cansız kepter, Qanat yaydı yèrim çember, Huzur berdi aqqanda ter.	Yelpügüç	<i>Ele konar cansız güvercin, Kanat çırpar yarım çember, Huzur verir aktığında ter.</i>	<i>Yelpaze</i>	UBÜD
379.	Qoli yoq, keke tutmaydu, Öy sèlişqa usta u.	Qarlıgaç	<i>Eli yok, kazma tutamaz, Ev yapmada ustadır o.</i>	<i>Kırlangıç</i>	UBÜD
380.	Qoli yoq, puti yoq, Özi süren salıdu.	Soğuq	<i>Eli yok, ayağı yok, Sürat yapar.</i>	<i>Soğuk</i>	UBÜD
381.	Qolumda ösken bir tüp gülüm bar, Yamğur yağsa èçilip kètidu.	Künlük	<i>Elimde büyüyen bir tane gülüm var, Yağmur yağsa açılıp gider.</i>	<i>Güneşli hava</i>	UBÜD
382.	Qoluñdiki on üzük Pakiz tutsañ bek süzük Kèsel qılar biraq u, Bolsa meynet, kir, ösük. Oylap tèpiñ hem uni, Qandaq tutqan bek tüzük?	Tırnaq	<i>Elindeki on yüzük, Temiz tutsan çok berrak, Hasta eder ama o, Olursa pis, kir, pasak Düşünüp bulun onu, Nasıl çok düzgün tutulur?</i>	<i>Tırnak</i>	UBÜD
383.	Qomuş uçı qiltiriq, uni tèpiñ dilbirim, Yiñne uçı yaltıraq, uni tèpiñ dilbirim, Sèsiq kölde it yürer, uni tèpiñ dilbirim, Taqur tuqur textirevan, uni tèpiñ dilbirim, İçidiki mèhriban, uni tèpiñ dilbirim.	Qomuş uçı qiltiriq- Şamal emes mu, Yiñne uçı yaltıraq- ot dègeni emes mu, Sèsiq kölde it yürer- supaqisi emes mu, İçidiki mèriban- bovaq bala emes mu.	<i>Kamış ucu kılçıklı, bunu bul dilberim, İğne ucu cilalı, bunu bul dilberim, Kokmuş gölde it yürür, bunu bul dilberim, Takır tukur tahtirevan, bunu bul dilberim, İçindeki sevimli, bunu bul dilberim.</i>	<i>Kamış ucu kılçıklı, yel değil mi. İğne ucu cilalı, ateş değil mi. Kokmuş gölde it yürür, kurbağa değil mi. İçindeki sevimli, bebek değil mi.</i>	UBÜD
384.	Qorsigidin yep, dümbisidin çiqiridu, u nime?	Rende	<i>Karnından yer, sırtından çıkarır, bu nedir?</i>	<i>Rende</i>	UBÜD
385.	Qorsiki su, yürüki ot.	Samavar	<i>Karnı su, yüreği ateş.</i>	<i>Semaver</i>	UBÜD
386.	Qorsiki toq, köleñgisi yoq.	Ora	<i>Karnı tok, gölgesi yok.</i>	<i>Kuyu</i>	UBÜD
387.	Qorsiqıda nomuri, uzun simdur tomuri, Burap qoysañ nomurni, yèqin qılar yiraqni Sözlişsem qoluñğa èlip tømür qulaqni.	Tèlèfon	<i>Karnında numarası, uzun teldir damarı, Çevirsen numarasını, yakın eder uzağı,</i>	<i>Telefon</i>	UBÜD

			<i>Konuşursun eline alıp demir kulağı.</i>		
388.	Qorsiqiñda bar, yèniñda yoq.	Kindik	<i>Karında var, yanında yok.</i>	Göbek	UBÜD
389.	Qoş eynek, çine emes, tömür emes, Buzulsa uni tüzeş mumkin emes, Özlükidin èçilip hem yèpilidu, Göherdin qimmet nesre, erzan emes.	Köz	<i>Çifte cam, çini değıl, demir değıl. Bozulsa onu tamir mümkün değıl. Kendiliğinden açılıp kapanır, Cevherden kıymetli şey, ucuz değıl.</i>	Göz	UBÜD
390.	Qozğalmay bir orunda qarap turar, Ademniñ hacitini marap turar. Qançilik cebir körse sevr qilip, Yenimu köpeymekni telep qılar.	Dereş	<i>Kımıldamadan bir yerde bakıp durur, İnsanın ihtiyacını karşılar durur. Ne zaman zorluk görse sabredip, Yine de çoğalmayı ister.</i>	Ağaç	UBÜD
391.	Quruq şaxqa qurğuy qonmas.	Kaliniñ müñgüzi	<i>Kuru dala ala doğan konmaz.</i>	İneğın boynuzu	UBÜD
392.	Quruqluqta hem suda, Yaşıyalaydu ölestin. Keç bolğanda sazlıqta, Naxşa èytar tinmastin.	Paqa	<i>Kuru yerde ve suda. Yaşayıp durur ölene dek. Geceleyin sazlıkta Şarkı söyler durmadan.</i>	Kurbağa	UBÜBD
393.	Quş tilidin, töqülidu söz.	Qelem	<i>Kuş dilinden, dökülür söz.</i>	Kalem	UBÜBD
394.	Quta, quta içidu töge puti.	Yañäk	<i>Kutu, kutu içinde deve ayağı.</i>	Ceviz	UBÜD
395.	Quyriqi eşiklik, Burni teşiklik.	Töge	<i>Kuyruğu örmeli Burnu delikli.</i>	Deve	UBÜD
396.	Èriq bèşida, yotqini qèşida, Köşi içide, söñiki teşida.	Qoğun	<i>Kanal başında, yorgan yanında, Eti içinde, kemiği dışında.</i>	Kavun	UBÜD
397.	Sadir cañgaldin bir neççe toşqan ve qirğavul tutup keldi. Qedir: Neççe toşqan, neççe qirğavul tuttuñ. dep soridu. Sadir: Bularniñ bèşi toqquz, puti ottuz, dep cavab berdi. Sadir qançe toşqan, qançe qirğavul tutup keldi?	Alte toşqan, üç qirğavul	<i>Sadir ormandan birkaç tavşan ve sülün tutup kelmiş. Kadir: Kaç tavşan, kaç sülün tuttun, diye sormuş. Sadir: Bunların başı tokuz, ayağı otuz, diye cevap verdi. Sadir ne kadar tavşan, ne kadar sülün tutmuştur?</i>	Altı tavşan, üç sülün	UBÜD
398.	Sama salar samada, Öyi bolsa kamarda. Şepe bèrip yamğurdin, Viçirlişar havada.	Qarlıgaç	<i>Sema döner göklerde Evi olsa oyukta. İşaret verip yağmurdan, Civıldeşir havada.</i>	Kırlangıç	UBÜBD
399.	Saña toğra bolsammen,	Eynek	<i>Sana doğru dönsem,</i>	Ayna	UBÜD

	Pixildaysen külisen, Maña toğra bolsañ sen, Memnu külüp qoyimen. Sel neriğa ketsemle, Qeyergidur mökisen?		<i>Kıs kıs gülersin. Sen bana doğru dönsen, Ben de gülerek sana dönerim. Azıcık öteye gitsem, Nereye gizlenirsin?</i>		
400.	Sanduqu bar, yipi bar; Özi turar cimğina. Buras qoysañ ciriñlar, Sèniñ bilen sözlişer.	Tèlèfon	<i>Sandığı var, ipi var, Kendi durur sessizce. Çevirirsen zırıldar, Senin ile konuşur.</i>	Telefon	UBÜD
401.	Sanduqumda ciq oq, Etisi qopsam biri yoq.	Yultuz	<i>Sandığında kurşun dolu, Ertesi gün kalkınca biri yok.</i>	Yıldız	UBÜD
402.	Sellilik mezin axunum, Ala- çipar quşnaçım, Tapsa halal yeptu, Tapalmisa haram.	Xoraz ve mèkiyan	<i>Sarıklı müezzin efendi, Ala benekli hoca hanım, Bulursa helal yer, Bulamazsa haram.</i>	Horoz ile tavuk	UBÜD
403.	Semrise sekrişi köp, Oruqlisa yetişi köp.	Top	<i>Şişmanlasa sekişi çok, Zayıflasa yatışı çok.</i>	Top	UBÜD
404.	Sen”de birla “Men”de birla İstisem “alemde” yoq, “Şam”ğa bèrip uçni taptim, “Misir”ğa kelsem birimu yoq.	Çèkit	<i>“Sen”de bir tane “Ben”de bir tane İstesem “âlem”de yok, “Şam”a gidip üçünü buldum, “Mısır”a gelsem biri de yok.</i>	Arap alfabesindeki ş ve n harflerindeki nokta.	UBÜD
405.	Sende bardur, mende bardur, Ademde yok. Her kişide bolsa bardur, Âlemde yoq.	Çèkit	<i>Sende vardır, bende vardır; Âdemde yok. Her kişide vardır, Âlemde yok.</i>	Arap harflerindeki ş ve n noktalıdır.	UBÜD
406.	Sèpi zeher, yeşil ot; Çıqar undin sèsiq düd. Sağlam beden bolalmas, Kimki qılsa uni dost.	Tamaka	<i>Sapı zehir, yeşil ot; Çıkar ondan kötü kokulu duman. Sağlam vücutlu olamaz, Kim ki olsa onunla dost.</i>	Tütün	UBÜD
407.	Seppe- sepeñ sèpi bar, Burni puçuk tiliqliq, Qorsiqıda lipmuliq, Qizil yaqut tiziqliq.	Anar	<i>Çeyiz saçan sapı var. Burnu gedik, dilimli Karnında tıka basa, Kızıl yakut dizili.</i>	Nar	UBÜD
408.	Sèriq balam içqiri,	Sevze	<i>Sarı yavrum içeri,</i>	Havuç	UBÜD

	Saqalliri taşqiri.		<i>Sakalları dışarı.</i>		
409.	Sèriq çapan kiygenler, Havalarda uçanlar.	Bogun here	<i>Sarı elbise giyerler Havalarda uçarlar.</i>	<i>Yaban arısı</i>	UBÜD
410.	Sèriq çapan kiygini, Gül- giyahtur yèmiki. Tenge dava poqi bar, Lèkin öyi bekmü tar.	Hesel herisi	<i>Sarı elbise giyili, Çiçek- yabani ottur yemeği. Bedene deva gübresi var, Ama evi pek de dar.</i>	<i>Bal arısı</i>	UBÜD
411.	Sirliğandek qipqizildur, burnu uçluq, Aççıqi callatçe bardur, yüzi qoruq. Qorsiqini yarğan çağda körisiz, İçidiki baliliriniñ sani yoq.	Qizilmuç	<i>Boyanmış gibi kıpkırmızıdır, burnu sivri; Cellât gibidir acısı, yüzü kıvrımlı. Karnını yardığınız zaman görürsünüz, İçindeki sayısız yavrusunu.</i>	<i>Kırmızıbiber</i>	UBÜD
412.	Soğuş bolsa mey bağlap, Ecep tatlıq pişidu. İssiş bolsa sapaqtin, Yerge èrip çüşidu.	Çoka muz	<i>Soğuş olsa kadeh tutup, Acayip tatlı olgunlaşır. Sıcak gelse saçaktan, Eriyip yere düşer.</i>	<i>Salkım olarak donmuş buz</i>	UBÜD
413.	Somkida bar keptirim, Qanatlıri eceb köp. Reñgiroyi oxşaşmas, Tomurliri qizil- kök	Depter	<i>Çantamda var güvercinim, Kanatları çok fazla. Birbirine benzemez. Damarları kırmızı-yeşil.</i>	<i>Defter</i>	UBÜD
414.	Sokuldaydu soki yoq, Dokuldaydu doki yoq, Tèrisi qèlin, tüki yoq.	Hasa	<i>Hızlı yürür koşması yok. Yerinde duramaz kamburu yok. Derisi kalın tüyü yok.</i>	<i>Değnek</i>	UBÜD
415.	Sorisañlar cèni yoq, Cèni bardin tèt uçar.	Ayropilan	<i>Sorsanız canı yok, Canlıdan hızlı uçar.</i>	<i>Uçak</i>	UBÜD
416.	Sozunçaq hem inçike, Bir tal küçük tayaqçe. Qara üçey içide, İşleydu kündüz- kèçe.	Qèrindaş	<i>İnce ve uzunca, Bir tane küçük deynek. İçinde kara bağırsak, Çalışır gündüz gece.</i>	<i>Kurşun kalem</i>	UBÜD
417.	Suda üzgende yayraydu tèni, Sudin ayrılisa qalmaydu cèni.	Bèliq	<i>Suda yüzerken rahatlar teni, Sudan çıkırsa kalmaz canı.</i>	<i>Balık</i>	UBÜD
418.	Suğa kirse bir bolar, Sudin çıqsa miñ bolar.	Yuñ	<i>Suya girse bir olur, Sudan çıkırsa bin olur.</i>	<i>Yün</i>	UBÜD
419.	Suğa salsañ çökmeydu,	Ademniñ ismi yaki	<i>Suya bıraksan batmaz.</i>	<i>İnsanın adı ya da</i>	UBÜD

	Otqa salsañ köymeydu. Yerge kömseñ çirimaydu. Tèpiñlarçu u nème?	sayisi	<i>Ateşe atsan yanmaz. Yere gömsen çürümez. Bilin bu nedir?</i>	<i>gölgesi</i>	
420.	Suğa salsañ su bolur, Otqa salsañ muz bolur.	Tuxum	<i>Suya bıraksan su olur, Ateşe bıraksan buz olur.</i>	<i>Yumurta</i>	UBÜD
421.	Suni körse tinimsiz, Hayvan içide tilsiz. Altun teñge şirnilik, Mève içide gülsiz. İkkisiniñ qedirini, Yep baqsıñız bilisiz.	Bèliq bilen encür	<i>Suyu görse duramaz, Havyan içinde dilsiz. Altın kadar şıralı, Meyve içinde gülsüz. İkisinin kadrini, Yiyip bakarsanız bilirsiniz.</i>	<i>Balık ile incir</i>	UBÜD
422.	Süyüp deñiz bètini Yèrip dolqun qetini Yèqin qılar vetenge Deñiz- okyan çètini Èğiz yaqtin qorqmaydu Oylap tèpin ètini.	Paraxot	<i>Sevip deniz yüzünü Yarıp dalga katını Yakın eder vatana Deniz okyanus tarafını Alçak taraftan korkmaz Düşünüp bulun adını.</i>	<i>Gemi</i>	UBÜD
423.	Şamal çıqsa asmanda Uyan- buyan uçıdu. Üçiyi turğaç tèsida, Tartsa asta kèlidu. Balılarnıñ amriqi, Baş etiyaz bayriqi.	Leglek	<i>Rüzgâr çıksa havada O yana bu yana uçar. Bağırsağı dışarıda olduğı için Çekerse yavaş gelir. Yavrularının sevgilisi, İlkbaharın bayrağı.</i>	<i>Leylek</i>	UBÜD
424.	Şamaldimu dolqunsız, Tamda bir derya bar. Süyi qiş künliri az, Yazda köp bolar.	Tèrmomètir	<i>Rüzgârda da dalgasız, Duvarda bir nehir var. Suyu kış günleri az, Yazları çok olur.</i>	<i>Termometre</i>	UBÜD
425.	Şapilaqlisam şatıraqlaydu.	Elgek	<i>Şaplatsam hafifler.</i>	<i>Elek</i>	UBÜD
426.	Şaraqlaydu şamalda, Bir-birige urulup. Su içkende qaytidin, Sep tüzidü tik bolup.	Qonaq şèxi	<i>Hışırdar rüzgârda, Birbirine vurup. Su içerken tekrardan, Çeyiz dizer düz olup.</i>	<i>Mısır dalı</i>	UBÜD
427.	Şehiri bar, adimi yoq, Deñizi bar, süyi yoq.	Xerite	<i>Şehri var, insanı yok. Denizi var, suyu yok.</i>	<i>Harita</i>	UBÜD

428.	Şèker dèsem tatlıq emes, Aq tuz dèsem aççıq emes. Qışta köktin çüşidu, Yazda közge körünmeydu.	Qar	Şeker desem tatlı değil, Ak tuz desem acı değil. Kışın gökten düşer, Yazın göze görünmez.	Kar	UBÜD
429.	Şekli her xil, çışı köp, Yağaç bilen işi köp Tèpiñlarçu, u nème? Uni körgen kişi köp.	Yağaç kèsidigan here	Şekli çok çeşitli, dişi çok; Ağaç ile işi çok. Hadi bulun bu ne? Onu gören kişi çok.	Ağaç kesilen testere	UBÜD
430.	Şexi tømür, Yopurmiqi kümüş, Mèvisi altun.	Cigde	Dalı demir, Yaprağı gümüş, Meyvesi altın.	İğde	UBÜD
431.	Şir-şir èter, cilgidin öter, Davanğa kelse astidin öter.	Su	Şırl şırl eder, dereden geçer, Yokuşa gelse, altından geçer.	Su	UBÜD
432.	Tag üstide turup pürküse, Ağzidin çıqqan hor, alemni qaplaydu.	Çañ-tozan	Dağ üstünde durup püskürse, Ağzından çıkan buhar, âlemi kaplar.	Toz- duman	UBÜD
433.	Tagdin ègiz, şivaqtin pes.	Tag üstidiki çigir yol	Dağdan yüksek, şivaktan alçak.	Dağın üstündeki patika yol	UBÜD
434.	Tagdin tagqa sekreydu, Qar üstide bir kème. Yazda uxlap yatidu, Tèpiñlarçu, u nème?	Çana	Dağdan dağa sıçrar, Kar üstünde bir gemi. Yazın uyuyup yatar, Bilin bakalım bu ne?	Kızak	UBÜD
435.	Tala-tala balaçaq, Özi bekmu yumılaq. Beden tavlaş işida, Ehmiyetlik oyunçaq.	Top	Yol yol yavrucuk, Kendi pek yuvarlak. Vücut geliştirmede Önemli oyuncak.	Top	UBÜD
436.	Tam salmay ögze yaptım.	Muz	Duvar örmeden çatı yaptım.	Buz	UBÜD
437.	Taqur-tuqur, taquçaq İçidiki paqırçaq. İkki tulum ozuqi, Kötidiki qozuqi.	Böşük, bala, emçek, şümek	Tıngır mungır takuçak, İçindeki bakraç. İki tulum azığı, Arkasında kazığı.	Beşik, bebek, meme, şümek (musluk)	UBÜD
438.	Tartsa bir puñ kelmeydu, Satsa pulğa almaydu. Dunyada qimmet.	Vaqit	Tartılsa bir pun gelmez, Satılsa parayla alınmaz, Dünyada kıymetli.	Vakit	UBÜD
439.	Taştin qattiq, novattin tatlıq.	Uyqu	Taştan sert, şekerden tatlı.	Uyku	UBÜD

440.	Tatlıq ğiza emes u, Lèkin muhim tamaqtin. Acratmaydu kişiler, Uni hergiz hayattin.	Hava	<i>Tatlı yemek değil o, Ama mühim yemektir; Ayırmaz insanlar, Onu hiçbir zaman hayattan.</i>	<i>Hava</i>	UBÜD
441.	Tayaq, tayaq üstide ayaq (qaça meniside), Ayaq üstide mayaq.	Aptapperes	<i>Değnek, değnek üstünde tabak(kap, kutu manasında), Tabak üstünde gübre.</i>	<i>Ay çiçeği</i>	UBÜD
442.	Tayaq, tayaq üstide mayaq.	Aptapperes	<i>Değnek, değnek üstünde gübre.</i>	<i>Ay çiçeği</i>	UTB
443.	Temir tumsuqluq, Rèzinke qorsaqliq, Sulyav kaplaqliq, Yanda saqlaqliq.	Qelem	<i>Demir gagalı, Lastik karınlı, Naylon kaplı Yanında saklı.</i>	<i>Kalem</i>	UBÜD
444.	Teñ- Teñ- Teñ kigiz Otturisi bek ègiz.	Asman ve yer	<i>Denk- denk- denk keçe, Ortası pek yüksek.</i>	<i>Gökyüzü ve yeryüzü</i>	UBÜD
445.	Teñ tuğulup, teñ öksen ikki qoşna, Bir-birini körelmeydu, bular esla.	Köz	<i>Birlikte doğup, birlikte büyüyen iki komşu, Birbirini göremez bunlar asla.</i>	<i>Göz</i>	UBÜD
446.	Tèni beş, cèni töt, Bardur uniñ yüz tirniqi, Bu acayip iş emesmu, Beşi bèrip tötü qaytqini.	Tavut kötürgen töt kişi bilen ceset qoşulup beş ten; tavut kötürgüçi töt can; her ademde yigirmidin cemi yüz tırnaq; ceset lehetta qaldi, tavut kötürgüçi tötü qaytti.	<i>Bedeni beş, canı dört, Vardır onun yüz tırnağı. Bir acayip iş ki bu, Beşi gidip dördü döner.</i>	<i>Tabut götüren dört kişi ile ceset de eklenince beş beden; tabut götüren dört canlı; her adamın yirmiden toplam yüz tırnak; ceset mezarda kalır ve tabut götüren dört kişi geri döner.</i>	UBÜD
447.	Tèni yerge kömülgen, Tutaşturup bulaqqa. Tolğap qoysa bèşini, Tüküridu yiraqqa.	Su turubisi	<i>Bedeni yere gömülü, Batırılmış pınara. Dolsa başı, Tükürür uzağa.</i>	<i>Su tulumbası</i>	UBÜD
448.	Tèpişmaqu tèpişmaq, Kasisiğa yèpişmaq.	İştan	<i>Tapışmak tapışmak, Kasığına yapışmak.</i>	<i>İç donu</i>	UBÜD
449.	Tèpişmaqu tèpişmaq,	Quşqun	<i>Tapışmak tapışmak,</i>	<i>Kuşkun</i>	UBÜD

	At keynige yèpişmaq.		<i>At arkasına yapışmak.</i>		
450.	Tepsem tevrimes, Kömsem kömülmes.	Saye	<i>Tepsem devrilmez, Gömsem gömülmez.</i>	<i>Gölge</i>	UBÜD
451.	Teptim terekke mindim U nème?	At	<i>Koşup kavağa bindim, Bu nedir?</i>	<i>At</i>	UBÜBD
452.	Teptim, derexke çıqtım.	Üzeñge	<i>Teptim, ağaca çıktım.</i>	<i>Üzengi</i>	UBÜD
453.	Teşi ozuq, içi qozuq.	Cigde	<i>Dışı azık içi kazık.</i>	<i>İğde</i>	UTB
454.	Tèşi qara töt qulaq, Qorsiqidur bir bulaq. İştihani açıdu, Uniñdin çıqqan xuş puraq.	Qazan	<i>Dışı kara, dört kulaklı Karnı bir pınardır, İştahını açar, Onda çıkan hoş koku.</i>	<i>Kazan</i>	UBÜD
455.	Teşi sirlaqlıq, içi mixlaqlıq – u nème?	Anar	<i>Dışı sırlı içi mihli bu nedir?</i>	<i>Nar</i>	UTB
456.	Tèşi sirlaqlıq, içi mixlaqlıq.	Anar	<i>Dışı boyalı, içi çivili.</i>	<i>Nar</i>	UBÜD
457.	Tèşi sirlıq, içi zeher.	Qizilmuç	<i>Dışı sırlı, içi zehir.</i>	<i>Kırmızıbiber</i>	UBÜD
458.	Tèşi taş, içi aş.	Yuxum, yañak- mègiz	<i>Dışı taş, içi aş.</i>	<i>Yumurta, kabuk ve öz</i>	UBÜD
459.	Tèşi uzuq içi qozuq.	Cigde	<i>Dışı azık, içi kazık.</i>	<i>İğde</i>	UBÜD
460.	Tik- tak, tik- tak qilidu, Şapılaq yèse külidu. Tinim tapmay taxtida, Uyaq- buyaq yüridu.	Tiktak top	<i>Tik tak, tik tak eder, Şaplak yese güler, Rahat durmaz yerinde, O yana bu yana zıplar.</i>	<i>Tenis topu</i>	UBÜD
461.	Tirik berip ölüktin nan soraydu, Ölük qopup tiriktin can soraydu.	Qapqan	<i>Diri ölüden ekmek sorar, Ölü diriden can sorar.</i>	<i>Kapan</i>	UTB
462.	Tirik kèlip oynişip, Nan soraydu ölüktin. Ölük derhal “kap” qilip Can soraydu tiriktin.	Taxtimüşük	<i>Diri gelip oynasıp, Ekmek sorar ölüden, Ölü hemen kap olup, Can ister diriden.</i>	<i>Tabut</i>	UBÜD
463.	Tirik ölük tuğıdu, Ölük tiri tuğıdu.	Tuxum	<i>Diri ölü doğurur, Ölü diri doğurur.</i>	<i>Yumurta</i>	UBÜD
464.	Tirişçanğa bek emraq, Hurunlardın bek yıraq. Duldul qilip minsıñız, Pervaz qilip uçısız. Yultuzlarğa köçısız.	İlim- pen	<i>Çalışkana pek değerli, Tembellerden pek uzak. Düldül edip binseniz, Kanatlanıp uçarsınız, Yıldızlara göçersiniz</i>	<i>İlim-fen</i>	UBÜD

465.	Tolun aydek yüzi bar, Bir tal yoğan közi bar, Qulıqı gep añlımas, Emma işqa çarçımas.	Ketmen	<i>Dolunay gibi yüzü var, Bir iri gözü var, Kulağı söz dinlemez, Ama işten yorulmaz.</i>	Çapa	UBÜD
466.	Tonur bəşida kök öçke.	Kül	<i>Tandır başında boz keçi.</i>	Kül	UBÜD
467.	Toxu, toşqan on sekkiz, Put- qolliri qırıq sekkiz. Toxu bilen toşqanni, Siz ayrip bərelemsiz.	Toxu on ikki, toşqan alte	<i>Tavuk, tavşan on sekiz, Ayak ve elleri kırk sekiz. Tavuk ile tavşanı, Siz ayırırerir misiniz?</i>	<i>Tavuk on iki, tavşan altı</i>	UBÜD
468.	Toygansəri örleydu, Aç qalğanda pesleydu.	Şar	<i>Doydukça yükselir; Aç kaldığında iner.</i>	Balon	UBÜD
469.	Töt ay, yigirme töt yultuz.	Atniñ taqisi ve taqığa qaqqan mix	<i>Dört ay, yirmi dört yıldız.</i>	<i>Atın nalı ve naldaki çakılı mih</i>	UBÜD
470.	Töt ayaqlıq, Tömür tuyaqlıq.	At	<i>Dört ayaklı Demir toynaklı.</i>	At	UBÜD
471.	Töt buluñda töt müşük, Her müşükniñ aldida üçtin müşük, Hemmisi qançe müşük?	Töt müşük	<i>Dört köşede dört kedi, Her kedinin önünde üçer kedi, Hepsi kaç kedi?</i>	<i>Dört kedi</i>	UBÜD
472.	Töt çasa özi, Apaqtur yüzi, Yoqtur həc közi, Şerindir sözi.	Kitab	<i>Dört köşedir kendi Bembeyazdır yüzü, Yoktur hiç gözü, Şirindir sözü.</i>	Kitap	UBÜD
473.	Töt paçaq, arisi baldaq.	Karivat	<i>Dört bacak, arası çatılı.</i>	Yatak	UBÜD
474.	Töt puti bar, cəni yoq, Kirmeydiğan öyi yoq.	Cinaza	<i>Dört ayağı var, canı yok; Girmedigi ev yok.</i>	Cenaze	UBÜD
475.	Töt putluq bir xizmetkar, Boyi ademdin pakar. Puti turup mañmaydu, Özi qimir qılmaydu. Dümbisi tüz eynektek, Burçekliri ceynektek.	Üstel	<i>Dört ayaklı bir hizmetkar, Boyu insandan kısa, Ayakta durup yürümez, Kendi kımıldamaz, Sırtı düz cam gibi, Köşeleri dirsek gibi.</i>	Masa	UBÜD
476.	Töt putluq, bizniñ yurtluq.	Üstel yaki orunduq	<i>Dört ayaklı, bizim yurtlu.</i>	<i>Masa ya da sandalye</i>	UBÜD
477.	Töt qelender bir kölçekke siyidu.	Kaliniñ emçiki	<i>Dört dilenci, bir gölcüğe işer.</i>	<i>İneğin memesi</i>	UBÜD
478.	Töt qulaq, alte paçaq,	Èşeklik adem	<i>Dört kulak, altı bacak,</i>	<i>Èşekli adam</i>	UBÜD

	İkki kalla, bir quyruq.		<i>İki baş, bir kuyruk.</i>		
479.	Töt tam içide yüz tal çenze.	Sereñge	<i>Dört duvar içinde yüz tane çıra.</i>	<i>Kibrit</i>	UBÜD
480.	Tuğulğanda yepişar.	İsim	<i>Doğduğunda yapışır.</i>	<i>İsim</i>	UBÜD
481.	Tutsa taş, yaqsa otun.	Taş kömürü	<i>Tutsa taş, yaksa odun.</i>	<i>Taş kömürü</i>	UBÜD
482.	Tüvi yigilğan, Bèşi çeçilğan.	Çig	<i>Dibi yığılır, Başı dağılır.</i>	<i>Çiğ</i>	UBÜD
483.	Tüküridu bèli maymaq, Tükürüki kèter uzaq.	Miltiq	<i>Tükürür beli çarpık, Tükürüğü gider uzak.</i>	<i>Tüfek</i>	UBÜD
484.	Tünge amraq, künge oç; Uçalmaydu kündüzi. Eslitidu müşükni, Pal- pal qilğanda çoñ közi.	Müşükyapilaq	<i>Geceye dost, gündüze düşman; Uçamaz gündüzleri, Hatırlatır kediyi. Parladığında iri gözleri.</i>	<i>Baykuş</i>	UBÜD
485.	Tüptüz ketken koçida, Öyler udul turidu. Bir maşına ötsila, İkkisi bir ret bolidu.	Çapanniñ siyirtmisi	<i>Dümdüz giden caddede, Evler doğru durur. Bir araba geçince, İkisi bir düzen olur.</i>	<i>Paltonun fermuarı</i>	UBÜBD
486.	Tüvi bir tal, uçi miñ tal.	Üzüm bariñi	<i>Kökü bir dal, ucu bin dal.</i>	<i>Üzüm bağı</i>	UBÜD
487.	U koçitimğa uridu, Bu koçitimğa uridu. Men hêç gunah qilmisam, Mèni nemişqa uridu?	Elgek	<i>O tokatıma vurur, Bu tokatıma vurur. Benim hiç suçum yokken, Bana niçin vurur?</i>	<i>Elek</i>	UBÜD
488.	U nèmudur? Cèni yoq, Bèşi kesse qeni yoq. Hacet çüşken kişige, Emrini tutmay çare yoq.	İştanbağ	<i>O nedir? Canı yok, Başını kessen kanı yok, Haceti düşen insana, Emrini tutmaya çare yok.</i>	<i>Uçkur</i>	UBÜD
489.	Uçqanda naxşa èytidu, Qonganda yerni qazidu. Reñgi uniñ qapqara, Buni kim têt tapidu?	Qonguz	<i>Uçarken şarkı söyler, Kondduğunda yeri kazar. Rengi onun kapkara, Bunu kim çabucak bulur?</i>	<i>Böcek</i>	UBÜD
490.	Uçup- uçup kèlidu, Qanat qèqip kètidu. Qèni oylap tèpiñlar, Kim tègege yètidu?	Öy- pikir	<i>Uçup uçup gelir, Kanat çırpıp gider. Hadi düşünüp söyleyin, Kim temeline ulaşır?</i>	<i>Fikir</i>	UBÜD
491.	Uzun argamçiniñ köleñgisi yoq.	Yol	<i>Uzun urganım gölgesi yok.</i>	<i>Yol</i>	UBÜD

492.	Uzun ketken bir k�emir, T�n�l�ki micir- micir. Ayiğida g�l �cilur, B�şi �orta�nliq �dir.	Kariz	Uzun giden bir kemer, Geceleyin şırl şırl. Ayağından g�l açılır, Başı �orak bir tepe.	Yer altı su kanalı	UB�D
493.	Uzun qulaq, qizil k�z Yeriq kalpuk, aldi pes, Keyni �giz, aldi pes, Kiygen yum�aq �stva�	To�qan	Uzun kulak, kırmızı g�z, Yarık dudak, �n� alçak Arkası yüksek, �n� alçak, Giyer yumuşak üst ba�.	Tav�an	UB�D
494.	Uzun quyruq, �o�qur quduq, Apaq yerde qara uruq.	K�z	Uzun kuyruk, derin kuyu, Bembeyaz yerde kara tohum.	G�z	UB�D
495.	Uzun- uzun iz külidu, Uzun boyluq qiz külidu. Qasraqlirini parqirip, Ma�laylirini yaltirip.	Yılan	Uzun uzun iz gelir, Uzun boylu kız gelir. Kabuklarını parlatıp, Yolunu ı�ıldatıp.	Yılan	UB�D
496.	Uzun, uzun, uzun yol, �etige yetken barmikin? Asti tören qiyan su, Tüvige yetken barmikin? Tüvige y�tip bu suni�, Q�nip içken barmikin?	�gini�	Uzun, uzun, uzun yol, Kıyısına ulaşan var mıdır? Altı toplayan taşkın su, Dibine ulaşan var mıdır? Dibine ulaşıp bu suyu, Kanarak içen var mıdır?	�greni�	UB�D
497.	Uzundin- uzaq, Havağa tuzaq.	Tütün	Uzundan uzak, Havaya tuzak.	Duman	UB�D
498.	�� burcigi bar uni�, Re�i otqa�qan uni�, Bir merkezge �iqilgen, Elde nami bar uni�, Yekin dosti �sm�rni�, A�a i�qim bar m�ni�.	Galistok	�� köşesi var onun Rengi kırmızı onun Resm� yerlere girince ülkede itibarı var onun Yakın dostu gençlerin, Ona sevgim var benim	Kravat	UB�BD
499.	�� yüz atmi� kula, �kisi kem ellik yerdin ula, On ikki toqmaq, yette boğmaq.	Yil, ay ve her heptidiki yette k�n	�� yüz altmi� külah, �kisi eksik elli yerden ula, On iki tokmak, yedi boğum.	Yil, ay ve haftadaki yedi gün	UB�D
500.	�stidimu otlaq bar, Astidimu otlaq bar. Otturisiğa qamla�qan, Birla �z�m cayla�qan.	K�z	üstünde de otlak var, Altında da otlak var. Ortasına yakı�mı�, Bir tek �z�m yerle�mı�.	G�z	UB�D

501.	Üstidin möldür yağar, astidi qar.	Tüğmen	Üstünden dolu yağar, altından kar.	Değirmen	UBÜD
502.	Viñ- viñ qılar baturum, Giñ- giñ qılar baturum. Başılaq şehirige bərip, Şəhit bolğan baturum.	Paşa	Vız vız eder yiğidim, Gin- gin eder yiğidim. Başılak şəhrine varıp, Şəhit olan yiğidim.	Sivrisinek	UBÜD
503.	Xer xil reñde toni bar, Put- qoli yoq, burni bar.	Qoğun	Her çeşit renkte domu var, Eli ayağı yok, burnu var.	Kavun	UBÜD
504.	Xilliriniñ sani yoq, Şekli uniñ xuddi oq. Aq dənizda yügürtseñ, Mezmun bərer opoçuq. Yügürmeydu giçildap, Reñgi suni içmise. Saña yoldaş hem sirdaş, Oylap tapqin bu nəme?	Qelem	Çeşidinin sayısı yok, Şekli onun tıpkı ok. Ak denizde yürütsen Anlam verir apaçık. Yürümez gıcırdayıp, Renkli suyu içmese. Sana yoldaş ve sirdaş, Düşünüp bul, bu ne?	Kalem	UBÜD
505.	Xop yaraşqan tacisi, Əsil kimxap toni bar. Tañ seherde añlisañ, Zep çiraylıq üni bar.	Xoraz	İyi yakışan tacı, Asil simli bir paltosu var. Seher vakti dinlesen, Pek güzel sesi var.	Horoz	UBÜD
506.	Xudayimniñ buyruqi, Dümbiside quyruqi.	Töge	Allah'ımın buyruğu, Arkasında quyruğu.	Deve	UBÜBD
507.	Ya sodiker satmaydu, Ya xəridar almaydu, Keç bolğanda, harğanda, Lazim bolmay qalmaydu.	Uyqu	Ne tüccar satar, Ne müştəri alır. Geç olunca, yorulunca, Muhakkak lazım olur.	Uyku	UBÜD
508.	Yağçiniñ bir qapaqta on ciñ yəgi bolup, uni ikki kişiye teñ bölüp bermekçi boluptu, ləkin yağçiniñ ciñi yoq iken, peket üç ciñliq ve töt ciñliq ikki kemçini bar iken, emdi buni qandaq bölüş kèrek?	Deslep töt ciñliq kemçende bir mayni ciñliq kemçenge quyup, bir ciñni ayrivəlip, andin töt ciñliq kemçen bilen birini qoysa bolidu.	Yağcının bir kaptan on ölçək yağı olup, bunu iki kişiye eşit bölüp verecek olmuş, ama yağcının ölçəği yokmuş. Fakat üç ölçəklik ve dört ölçəklik iki eksigi varmış. Şimdi bunu nasıl bölmek gerekir?	Önce dört ölçəklik kemçenden yağı üç ölçəklik kemçene koyup, bir ölçəği ayırıp, daha sonra dört ölçəklik kemçen ile bir kere daha koysa ayrılır.	UBÜD
509.	Yalt-yult kèlidu, Yalmap-yalmap yutidu.	Ot	Parıl parıl gelir, Yalayıp yalayıp yutar.	Ateş	UBÜD

510.	Yantaq tüvide yağlıq toqaç.	Yılan	<i>Yantak dibinde yağlı çörek.</i>	<i>Yılan</i>	UBÜD
511.	Yapir boynı kir, Ağzı ikki tuvi bir.	İvriq	<i>Ya pir boynu kir Ağzı iki karnı bir.</i>	<i>İbrik</i>	UBÜD
512.	Yar boyıda qatar qozuq.	Çiş	<i>Uçurum kenarında sıralı kazık.</i>	<i>Diş</i>	UBÜD
513.	Yaz bolsila baraña, Amraq bolğaç yöleklik. Qış bolğanda bovaqtek Yerge obdan böleklik.	Tek	<i>Yaz oldu mu çardağa, Dayanmayı seviyor. Kış olunca bebek gibi, Toprağa iyice sarılıyor.</i>	<i>Üzüm ağacı</i>	UBÜD
514.	Yazlıqı yeşil reñde, Küzlüki sèriq teñge.	Yopurmaq	<i>Yazları yeşil renkte, Güzleri sarı bedende.</i>	<i>Yaprak</i>	UBÜD
515.	Yazniñ küni oltursiñiz, Teñge rehet salqini bar. Qışniñ küni cut- soğuqni, Qoğlaydiğan yalquni bar.	Derex	<i>Yaz günü otursanız, Bedene rahatlık sağlar. Kış günü soğuğu buzu, Kovalayan alevi var.</i>	<i>Ağaç</i>	UBÜBD
516.	Yazu, qışı özgermes, Umu derex türüdin. Cut- şivirğan bolsimu, Ayrılmaydu gülüdin.	Qarığay	<i>Yaz kış değişmez, O da ağaç türünden, Kar fırtına olsa da Ayrılmaz çiçeğinden.</i>	<i>Çam</i>	UBÜD
517.	Yègi yoq yanıdu, Cèni yoq mañıdu.	Quyaş	<i>Yağı yok yanar, Canı yok yürür.</i>	<i>Güneş</i>	UBÜD
518.	Yeñgem kaçatlap turar Yığlap kirip, külüp çıkar.	Tügmende on tartış	<i>Yengem tokatlayıp durur, Ağlayıp girer, gülüp çıkar.</i>	<i>Değirmende un öğütme</i>	UBÜD
519.	Yèni çıqqan ay kebi, Parqıraydu qoluñda. Èkinzarniñ çaçlıri Çüşürler uniñda.	Orgaq	<i>Yeni çıkan ay gibi, Parıldar elinde Ekinlerin saçlarını, Keserler onunla.</i>	<i>Orak</i>	UBÜD
520.	Yer astıda altın qozuq.	Sevze	<i>Yerin altında altın kazık.</i>	<i>Havuç</i>	UBÜD
521.	Yer astıda ay yügürer.	Sapan	<i>Yer altında ay yürür</i>	<i>Saban</i>	UBÜD
522.	Yer astıda toruq at, Tèrisidur yette qat. Soymaq bolsañ sen uni, Yığlaysen küni- tüni.	Piyaz	<i>Yer altında doru at, Derisi yedi kat. Soyacak olsan sen onu, Ağlarsın gece gündüz.</i>	<i>Soğan</i>	UBÜD
523.	Yerdin çıqqan pıl, Tasma qilip til.	Derex	<i>Yerden çıkan fil, Kayış olarak kes,</i>	<i>Ağaç</i>	UBÜD

	Eqliñ bolsa bil.		<i>Aklın varsa bil.</i>		
524.	Yeşil dügilek bir şehir bardur, Yoqtur uniñ dervazisi. İçide bar miñlap kişi, Qizil mistur kiyigen kiyimi.	Tavuz	<i>Yeşil yuvarlak bir şehir vardır, Yoktur onun kapısı. İçinde var binlerce kişi, Kızıl bakır giyimli.</i>	Karpuz	UBÜD
525.	Yeşil kimxap yepiğliq Bir-birige çetiğliq Lom- lom uniñ karviti Yolçılar yetiğliq Şaman kebi çetiğliq.	Poyiz	<i>Yeşil simli bedenli Bir birine kenetli Lingırdar karyolası Yolcuları yatılı Şaman gibi çiçekli.</i>	Tren	UBÜD
526.	Yeşip Bëriñlar: Bar ikenu, yoq ikenu, cüp iken, bir şehirde bir xotun bar iken, özi gepçiken, hüniri remçiken, uniñ qolidin töt yaşliq bir oğul çüşmeydiken. Künlerniñ biride u xotun xalayiqniñ yënidin ötüp këtivatkada, bir kişi soraptu: Aça, bu bala nëmiñiz. Xotun toplğan kişilerge qarap: Qizimniñ balisi, ërimniñ inisi, mëniñ nevrem bolidu, deptu. Sorığanlar oyğa çöküptu oylap tapalmaptu, kęçisi yatalmaptu etisi qopalmaptu. Qëni bu xotunniñ gëpini kim yëşiptu. Qëni bu xotunniñ gëpini kim yëşip bëridu?	Remçi xotunniñ bir qizi, yene bir kişiniñ bir oğli bar iken. Remçi xotun ötmüş cemiyetniñ qalaymiqançiliqidin paydilinip, hëliqi kişige qizini yatliq qilip bërip, uniñ oğliğa özi tëgivaptu. Remçi xotun kötürüvalğan töt yaşliq oğul heqiqeten qiziniñ balisi hem ëriniñ inisi bolidu.	<i>Yanıt veriniz: Bir varmış, bir yokmuş, bir çift varmış. Bir şehirde bir kadın varmış, kendi söz ustastıymış hüneri falcılıkmış. Onun kucağından dört yaşında bir oğul inmezmiş. Günlerden bir gün o kadın halkın içinden geçip giderken bir kişi sormuş: Abla, bu çocuk neyinizdir. Kadın toplananlara bakarak: Kızımın çocuğu, kocamın kardeşi, benim de torunum olur, demiş. Soranlar düşünceye dalmış, düşünüp bulamamışlar. Geceleyin yatamamışlar, ertesi gün kalkamamışlar. Hani bu kadının söylediklerini kim çözebilir?</i>	<i>Falcı kadının bir kızı, yine bir kişinin bir oğlu varmış. Falcı kadın geçmişteki toplumsal karışıklıktan faydalanıp, o kişiye kızını vermiş, onun oğluna kendi varmış. Falcı kadının taşıdığı dört yaşındaki çocuk hakikaten kızının çocuğu hem de kocasının kardeşidir.</i>	UBÜD
527.	Yette dost bar qedinas, Bir biridin ayrılmas, Qërimidi, ölmidi, Yaki sekkiz bolmidi. Uçritimiz bir- biridin Özi yoqu, ëti bar, Ta toğulğan pëti bar.	Hepte içidiki künler	<i>Yedi dost var kıymet bilir, Birbirinden ayrılmaz. Yaşlanmadı, ölmedi. Ya da sekiz olmaz. Karşılaşırız birer birer, Kendisi yok adı var, Doğduğu çünkü gibi.</i>	Hafta içindeki günler	UBÜD
528.	Yeydu- yeydu, qorsiqi toymaydu.	Tügmenniñ koylisi	<i>Yer yer karnı doymaz.</i>	Değirmenin boğazı	UBÜD

529.	Yèyişi sèriq marcan, Çiqirişi aq paraşok.	Tügmen	<i>Yediği sarı mercan, Çikardığı beyaz toz.</i>	<i>Değirmen</i>	UBÜD
530.	Yol mañmaysen yiraqqa Alsañ derhal kulaqqa Cevap kèler şu haman Sen sorigan sorakka Oxşaş uniñ suriti Şeher sehra hem taqqa.	Tèlipun	<i>Yürümezsın ırağa, Alsan derhal kulağa Cevap gelir derhal Senin sorduğun soruya Benzer onun görünüşü Şehir, sahra ve dağa.</i>	<i>Telefon</i>	UBÜD
531.	Yonuğansèri yoğınar.	Ora	<i>Yüzü aşağıya doğru büyür.</i>	<i>Kuyu</i>	UBÜD
532.	Yorğa eşek suğa salsañ Ottuz harvini tartidu.	Kème	<i>Yügrük eşeği suya bıraksan, Otuz arabayı çeker.</i>	<i>Gemi</i>	UBÜD
533.	Yorğilaydu taşpaqa, Qorqmas çoñqur, davandin. Kiyivalğan üstige, Oq ötmeydiğan çapandin. Ceñge kirse can alar, Düşmen dègen yamandin.	Tanka	<i>Koşturur kaplumbağa, Korkmaz inişten yokuştan. Giyinir üstüne, Ok delmeyen kabandan. Savaşa girse can alır, Düşman denen kötüden.</i>	<i>Tank</i>	UBÜD
534.	Yultuzmikin dèmeñlar, Yıraq emes yultuzdek. Yultuzlardek nur çaçsa, Kèçe bolar kündüzdek.	Èlèktr çırağ	<i>Yıldız mı ki demeyin, Uzak değil yıldız gibi. Yıldız kadar ışık saçsa, Gece olur gündüz gibi.</i>	<i>Elektrikli lamba</i>	UBÜD
535.	Yumilaq şox bèliqim, Yerde sekreer diñildap. Torğa salsam şu haman, Tèşip qaçar piñildap.	Vaskètbol	<i>Yuvarlak yaramaz balığım, Yerde sekerek koşturur. Ağa bıraksam onu hemen, Delip geçer fırlayarak.</i>	<i>Basketbol</i>	UBÜD
536.	Yürer uçup, asmanni kèzip. Bir aylık yolni bir demde bèsip. Ussığan çağda içidu bènzin, Qalmaydu zadi yolidin èzip.	Ayropilan	<i>Yürür, uçup, semayı gezip. Bir aylık yolu bir anda geçip. Susayınca içer benzin, Kalmaz kesinlikle hiç yoldan.</i>	<i>Uçak</i>	UBÜD